

MUZEUL JUDEȚEAN GORJ
„Alexandru Ștefulescu”

LITUA

STUDII ȘI CERCETĂRI

XXIV

Târgu-Jiu • 2022

MUZEUL JUDEȚEAN GORJ
„Alexandru Ștefulescu”

LITUA
STUDII ȘI CERCETĂRI
XXIV

Târgu-Jiu
2022

Colegiul editorial

Director: Cercetător științific I, Profesor dr. Constantin-Livian Rădoescu, Muzeul Județean Gorj “Alexandru Ștefulescu”, Târgu-Jiu, România

Redactor șef: Dr. Dumitru Hortopan, Muzeul Județean Gorj “Alexandru Ștefulescu”, Târgu-Jiu, România

Secretar științific: Dr. Valentin Pătrașcu, Muzeul Județean Gorj “Alexandru Ștefulescu”, Târgu-Jiu, România

Editori:

Cercetător științific III dr. Flavius Cristian Mărcău, Universitatea “Constantin Brâncuși”, Târgu-Jiu, România

Prof. dr. Gheorghe Gorun, Universitatea “Constantin Brâncuși”, Târgu-Jiu, România

Prof. dr. Mihaela Ioniță-Niculescu, Colegiul “Virgil Madgearu”, Târgu-Jiu, România

Colegiul științific

Profesor universitar dr. Marin Cărciumaru, Profesor Emerit, Muzeul Evoluției Omului și Tehnologiei din Paleolitic, Târgoviște; Școala doctorală - Universitatea Valahia, Târgoviște, România

Profesor universitar dr. Sabin Adrian Luca, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu; Universitatea “Lucian Blaga”, Sibiu, România

Profesor universitar dr. Ioan Bolovan, Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, membru corespondent al Academiei Române, România

Profesor universitar dr., Diplomat Dumitru Preda, Ministerul Afacerilor Externe, România

Profesor universitar dr. habil. Florin Müller, Universitatea din București, România

Profesor universitar dr. Virgiliu Țărău, Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Profesor universitar dr. Doru Radosav, Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Professeur dr. Traian Sandu, Université-Paris III, Sorbone Nouvelle, France

Profesor universitar dr. Vlad Codrea, Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Cercetător științific I dr. Cristian Schuster, Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, România

Cercetător științific I dr. Valeriu Sârbu, Muzeul Brăilei “Carol I”, Brăila, România

Cercetător științific I dr. Andi-Emanuel Mihalache, Institutul de Istorie “A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași, România

Cercetător științific I dr. Ottmar Trașcă, Institutul de Istorie “George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca, România

Cercetător științific I dr. Vlad Zirra, Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, România

Cercetător științific I dr. Radu Băjenaru, Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” al Academiei Române, București, România

Professore Associato Alberto Basciani, Università Roma Tre, Italia

Conferențiar universitar dr. Radu Cărciumaru, Universitatea Valahia, Târgoviște, România

Cercetător științific II dr. Elena-Cristina Nițu, Muzeul Evoluției Omului și Tehnologiei din Paleolitic, Târgoviște, România

Cercetător științific II dr. Marian Balog, Institutul de Istorie “George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca, România

Conferențiar universitar dr. habil. Hadrian Gorun, Universitatea “Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, România

Conferențiar universitar dr. Matei Gheboianu, Universitatea din București, România

Conferențiar universitar dr. Valentin Orga, Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Conferențiar universitar dr. Cristian Ploscaru, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România

Dr. Florin-Gerard Călin, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești, Argeș, România

Tehnoredactare: Robert Adrian Catană

Autorii sunt răspunzători pentru conținutul științific al lucrării.

Cuprins

ARHEOLOGIE.....5

Ion Tuțulescu, Carol Terteci - Raport preliminar al diagnosticului arheologic realizat la Căzănești, punct La Plută, județul Vâlcea7

Vasile Marinoiu - Cercetările arheologice din pronaosul bisericii "Sf. Nicolae și Dionisie Areopagitul" , din Telești, județul Gorj, din anul 201859

ISTORIE.....73

Camelia Călin - Considerații despre bulgari și croați în imaginarul medieval al cronicarilor din Moldova75

Gheorghe Gorun - Tăgăduințele boierilor făgăduiți răscoalei Boierii patrioți contestă înscrisul din 15 ianuarie 182187

Cătălin Nicolae Pătroi - "Meterezele" de pe teritoriul județului Mehedinți.....103

Mihaela Ioniță-Niculescu, Constantin-Livian Rădoescu - Boli și epidemii la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în județul Gorj121

Cristina Boțoghină - Vasile A. Golescu - portretul unui patriot.....137

Dumitru-Valentin Pătrașcu - Inginerul Virgil Anghelescu – Șeful Serviciului Tehnic al județului Gorj147

Mihai Tudosă - Neutralitatea României și drumul său spre război reflectate în Cartea roșie Austro-Ungară157

Dumitru Preda - Nicolae Titulescu: relația între securitatea europeană și securitatea internațională. Actualitatea unei viziuni și construcții politice167

Emanuel Andi Mihalache - Legenda unui Factoid: 23 August 1944175

Marian-Alin Dudoi - A Dutch diplomatic report of March 1945 in regard to Romanian politics. (Un raport diplomatic olandez din martie 1945 referitor la politica românească)229

Daniela Popescu - România și Turcia – tăcerea diplomatică de după 1945 și momentul schimbării: vizita lui Ion Gheorghe Maurer în Turcia (1966).....235

Traian Sandu - L'installation de Ceașescu dans le positionnement est-ouest (1973-1975): Helsinki ou le confort douteux du lit de Procuste247

Gheorghe Gorun - Despre întemeierea orașului Rovinari261

FALERISTICĂ293

Laurențiu-Ștefan Szemkovics - Medalie acordată unor jandarmi din compania de jandarmi rurali Gorj (1918).....295

ETNOGRAFIE.....299

Tuică Maria Cătălina - Icoanele pe panou de lemn în secolele XVIII-XIX301

Călin Florin Gerard - Arhitectura populară - specific și posibilități de prelucrare contemporană313

Ilie Gherheș - Poarta maramureșeană - altarul rustic al ființei noastre spirituale.325

Sabin Lungoci - Casa memorială „Traian Demetrescu”.....329

Deca Roxana - Ceramica de Horezu – continuitate și viabilitate337

Cornel Boteanu - Posada din Plaiul Cloșanilor343

Alina Bălan - Practicarea obiceiului colindatului. Prescripții ceremoniale373

RECENZIE DE CARTE379

Hadrian Gorun, *România și Marele Război. Introducere la o istorie și teorie a relațiilor internaționale*, Cluj-Napoca, Editurile Argonaut și Mega, 2021, 191p. **(Constantin-Livian Rădoescu)**381

NOTE383

Profesorul Petre Gherghe - un model de urmat **(Victor-Albinel Firescu)**.....385

ARHEOLOGIE

Raport preliminar al diagnosticului arheologic realizat la Căzănești, punct La Plută, județul Vâlcea

Ion Tuțulescu¹, Carol Terteci²

Abstract: The authors of this study present the outcomes of the archaeological researches made in February 2022 in the Căzănești neighborhood of the municipality Râmnicu Vâlcea. As a result of a creation of 20 archaeological probes in the place called *La Plută*, it was discovered a roman dwelling dated from the second century AD. During the archaeological researches were discovered 16 archaeological complexes situated at the south-west border of the dwelling. Considering a larger area, this roman settlement probably had the purpose of surveillance of the alignment Mihăești-Horezu. As a result of this research, we can state that the archaeological site is stretching to east and north of the studied area.

Keywords: archaeological research, dwelling, The Roman Period, The Geto-Dac Period, pottery

Cadrul geografic

Județul Vâlcea este o unitate administrativă, situată în sudul României. Se întinde pe o suprafață de 5.765 km² și se învecinează cu județele Alba și Sibiu la nord, județul Argeș la est, județul Olt la sud și sud-est, județul Dolj la sud-vest, județul Gorj la vest și județul Hunedoara la nord-vest. Reședința județului este municipiul Râmnicu Vâlcea. Din punct de vedere administrativ, județul Vâlcea este împărțit în 2 municipii, 9 orașe și 78 de comune.

Prin așezarea sa geografică, județul Vâlcea beneficiază de aproape toate formele majore de relief: munți, dealuri subcarpatice, podiș și lunci cu aspect de câmpie, dispuse în trepte de la nord la sud, întregite de defileele Oltului și Lotrului, străjuite de munții Cozia, Căpățânii, Făgăraș, Lotru și Parâng. Aici între masivele de munți se află una din cele mai mari depresiuni intramontane din județ, cunoscută sub numele de *Țara Loviștei*.

Căzănești este o localitate componentă a municipiului Râmnicu Vâlcea, fiind situată în zona de sud-vest a orașului având ca vecini la sud localitatea Mihăești, la est cartierul Râureni și Platforma Chimică, la nord cartierul Copăcelu.

¹ Dr. arheolog, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, e-mail: iontutulescu@yahoo.com

² Dr. arheolog, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, e-mail: caroltc@tutanova.com

Localizarea stațiunii arheologice

Situl arheologic se află în componența administrativă a orașului Râmnicu Vâlcea, cartier Căzănești, în extravilanul localității, în punctul La Plută.

O analiză cartografică³ nu oferă amănunte suplimentare.

Hartă: Wallachia – Second military survey of the Habsburg Empire (mapire.eu /en/map/europe-19century-secondsurvey). Ovalul negru = sit

Metoda de cercetare și stratigrafia sitului

Cercetarea arheologică a început conform legii după intrarea în posesie a autorizației de diagnostic arheologic intruziv recepționate în data de 07.02.2022. Începerea lucrărilor de cercetare arheologică de tip diagnostic arheologic intruziv au fost anunțate conform legii către Direcția Județeană pentru Cultură Vâlcea.

³ Așa numitele *hărți austriece* sunt realizate, la scara 1:200000, pe baza celei de-a treia campanii de ridicări topografice a militarilor Imperiului Habsburgic (1868-1880). Măsurătorile efectuate au stat la baza și a altor serii de transpuneri grafice. Primele măsurători topografice pentru teritoriul actual al României s-au realizat încă din sec. al XVIII-lea, în cadrul primei campanii topografice (1764-1806), Iosefine, și au fost transpuse grafic prin ceea ce se cunoaște a fi *Harta Specht*, finalizată spre 1790-1791 pentru teritoriile românești, la scara 1:28000. Cea de-a doua campanie de ridicări topografice austriece, Franciscană, s-a desfășurat între 1806 și 1869 și s-a concretizat prin foi de hartă la scara 1:28800.

Au fost trasate 20 sondaje de diferite dimensiuni (fig. 1 – 10; 30 - 52):
- S.1-S.20 = 20 x 1,60 m;

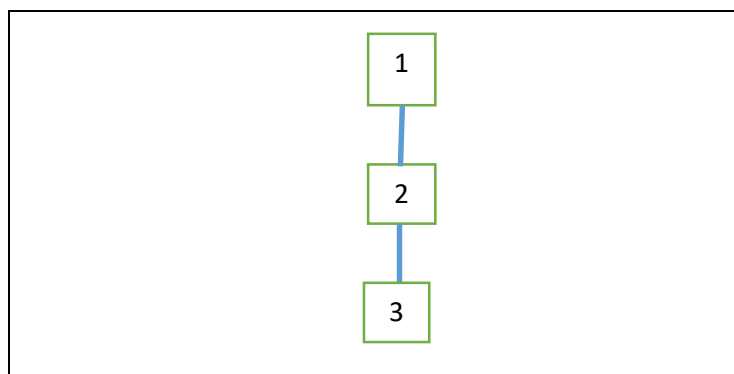
Fotografie din dronă cu planul sondajelor.

S.1 = 20 x 1,60 m

Unitate de cercetare arheologică a fost trasată la limita de sud-vest a investiției. Sondajul a fost orientat est-vest.

Stratigrafie S.1, profil de :

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/0,65 m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60/0,65 – 1,20 m, strat galben.

Diagramă stratigrafică

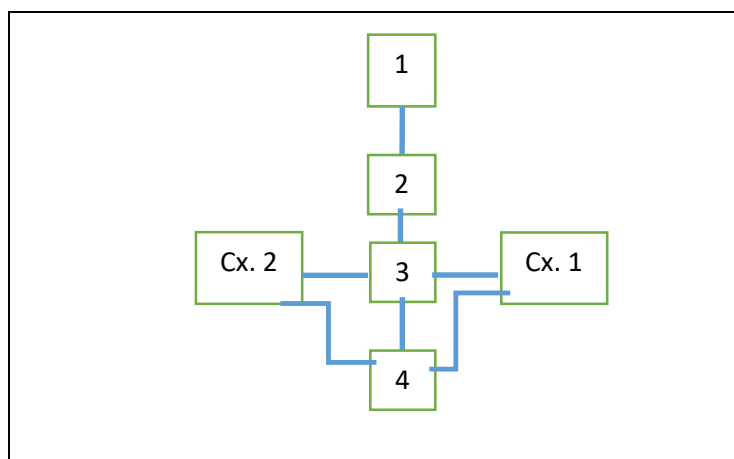
Situația arheologică este identică din punct de vedere stratigrafic în sondajele numerotate: S.1-S.7 și S.9, cu mici diferențe din punct de vedere a grosimii straturilor menționate mai sus.

Începând cu sondajul notat S.8, își face apariția un strat de cultură, brun închis, strat care crește treptat spre zona de est a suprafeței cercetate. Materialul arheologic aparține perioadei romane.

S.8 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.8, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/0,65 m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60/0,65 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 1 m, strat galben.

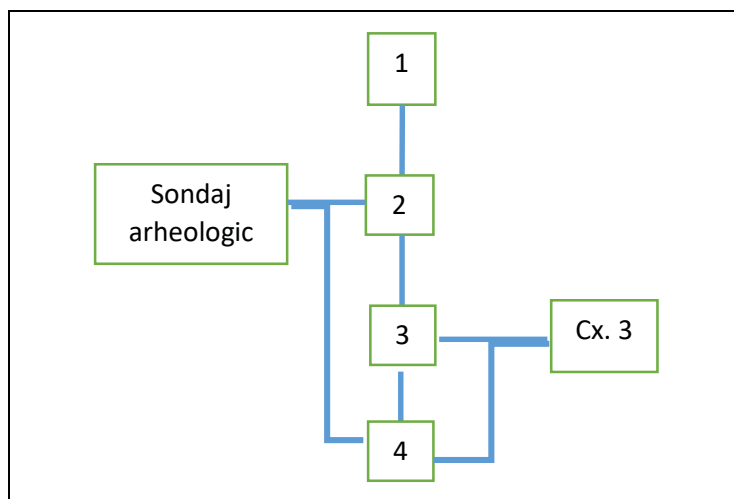
Diagramă stratigrafică

S.10 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.10, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;

- 0,15/0,20 – 0,60/0,65 m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60/0,65 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 1 m, strat galben.

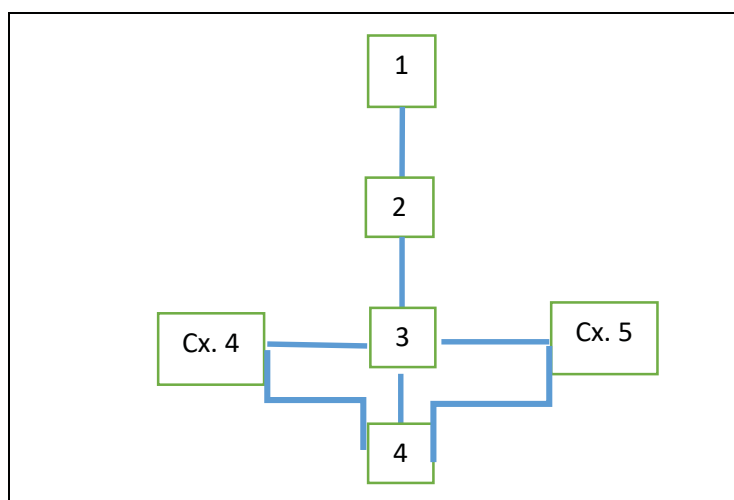
Diagramă stratigrafică

În profilul de sud a fost observat un sondaj arheologic, sondaj care era vizibil și în teren.

S.11 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.11, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 1,10 m, strat galben.

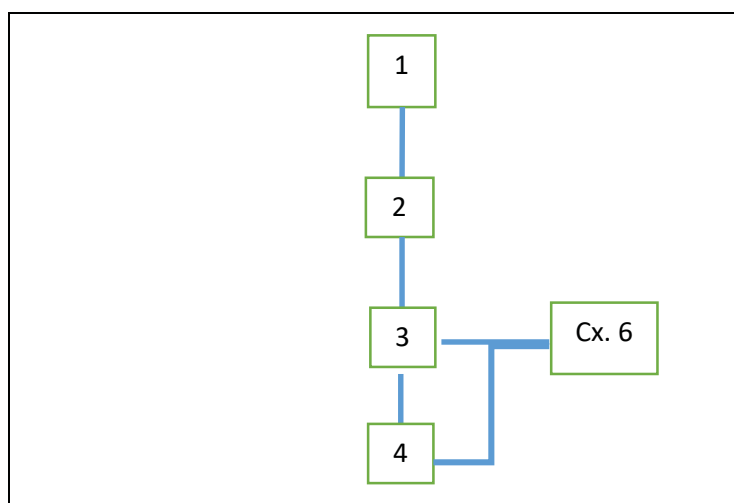

Diagramă stratigrafică

S. 12 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.12, profil de nord:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 1 m, strat galben.

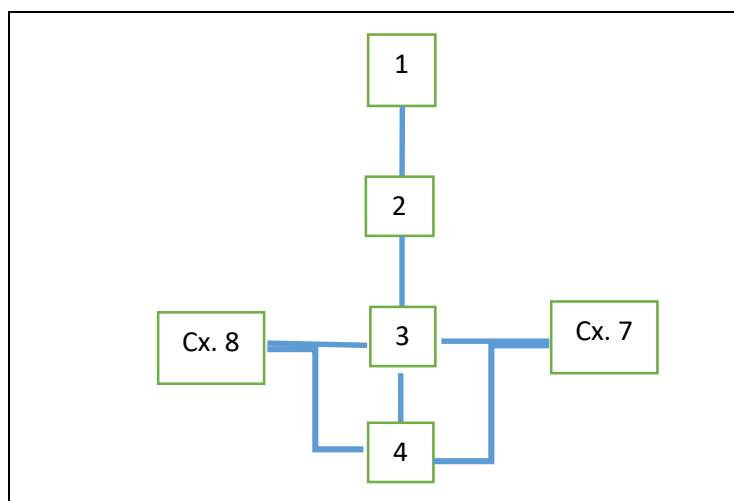
Diagramă stratigrafică

S. 13 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.13, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;

-0,80/0,85 – 1 m, strat galben.

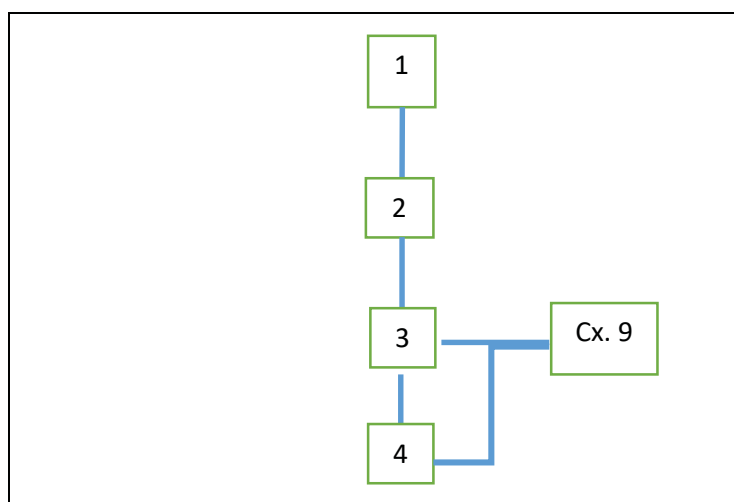

Diagramă stratigrafică

S. 14 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.14, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 1 m, strat galben.

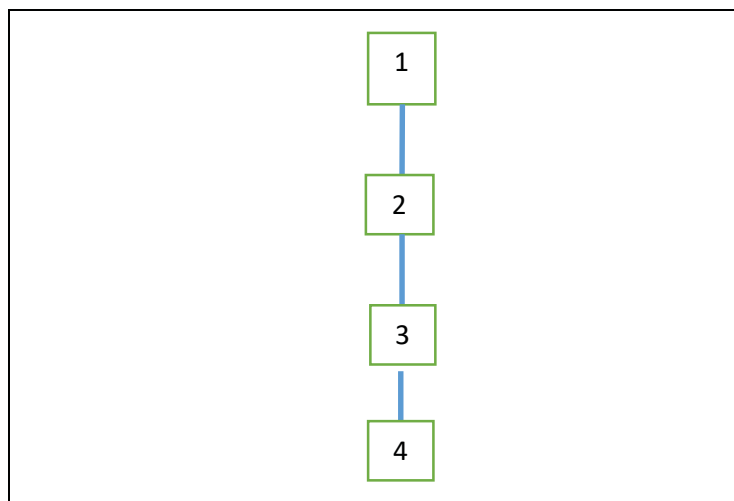
Diagramă stratigrafică

S. 15 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.15, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;

- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 0,90/1 m, strat galben.

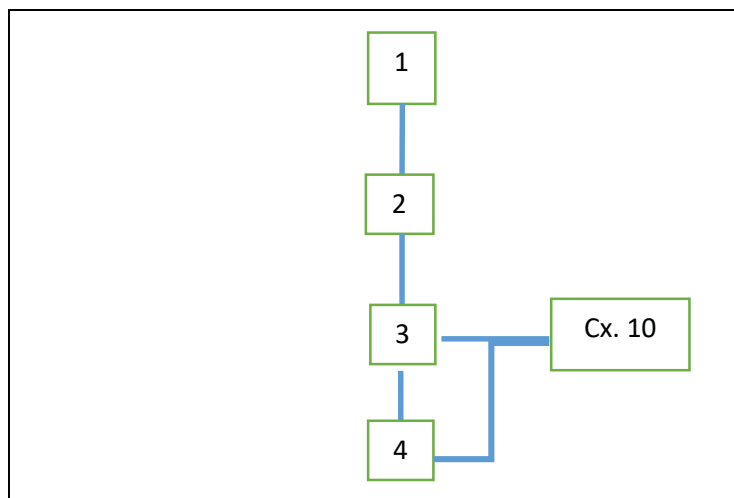

Diagramă stratigrafică

S. 16 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.16, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 1,20 m, strat galben.

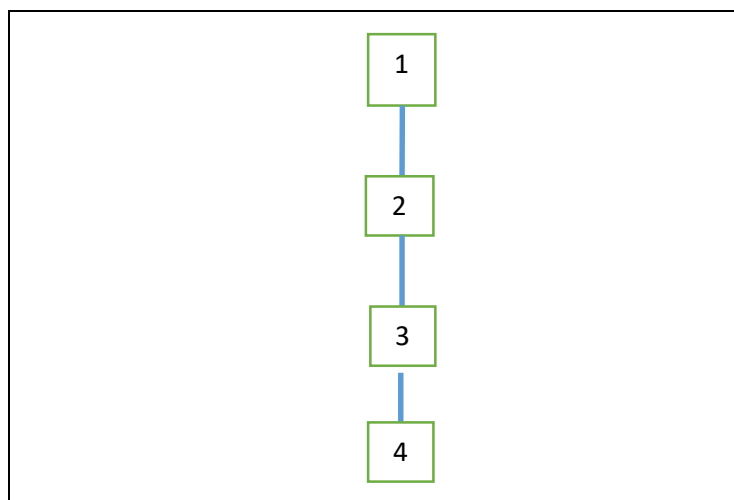
Diagramă stratigrafică

S. 17 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.17, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;

- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 0,90 m, strat galben.

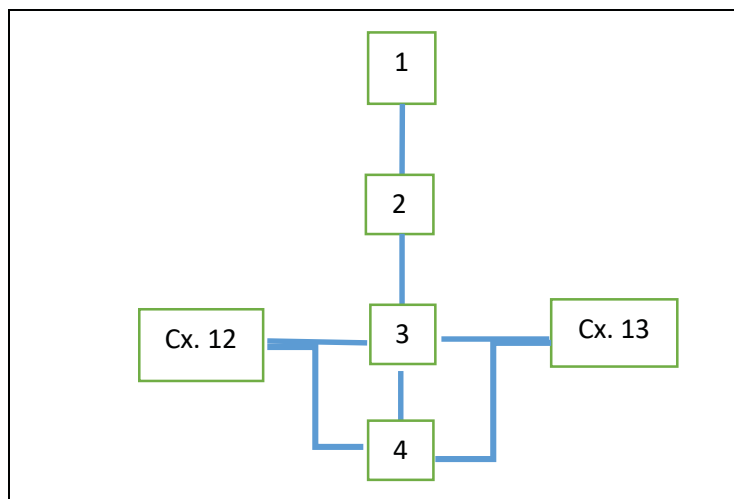

Diagramă stratigrafică

S. 18 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.18, profil de sud:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 0,90 m, strat galben.

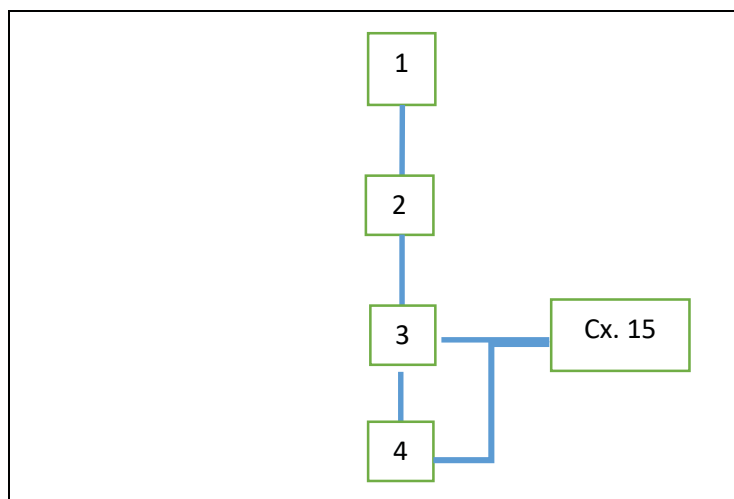
Diagramă stratigrafică

S. 19 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S.19, profil de nord:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;

- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 1,10 m, strat galben.

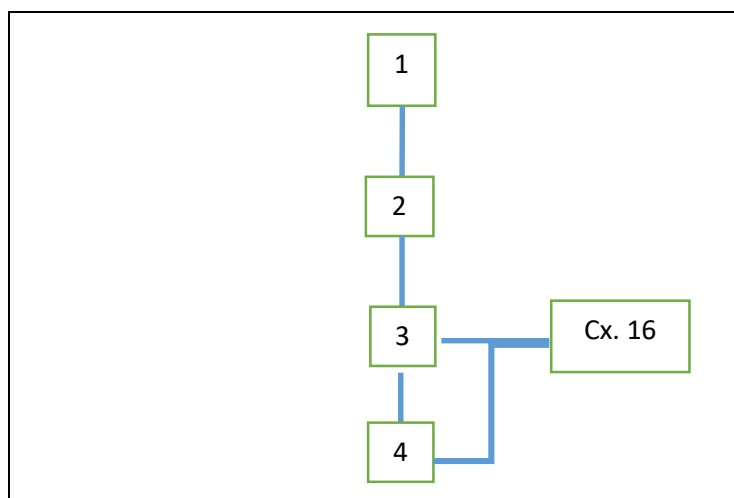

Diagramă stratigrafică

S. 20 = 20 x 1,60 m

Stratigrafie S. 20, profil de nord:

- 0,00 – 0,15/0,20 m, strat vegetal;
- 0,15/0,20 – 0,60/ m, strat brun deschis, compact, fără urme arheologice;
- 0,60 - 0,80/0,85 m, strat roman;
- 0,80/0,85 – 1,10 m, strat galben.

Diagramă stratigrafică

Descrierea complexelor cercetate

Cx.1 - complexul de formă circulară cu diametrul de 0,60 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramice, vitificate și bucăți de chirpici. Complexul pătrunde în profilul de nord al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,40 m. Groapă menajeră (fig. 4,).

Cx. 2. – complex de formă rectangulară. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramice, piatră și oase de animal. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,25 m. Groapă menajeră (fig. 4).

Cx. 3. complexul de formă ovală cu diametrul de 1,20 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramice, bucăți de chirpici, var și piatră. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,35 m. Groapă menajeră (fig. 6).

Cx.4 - complexul de formă circulară cu diametrul de 1 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramice și bucăți de chirpici. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,30 m. Groapă menajeră (fig. 6).

Cx.5 - complexul de formă rectangulară cu diametrul de 4 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramice, bucăți de chirpici, fragmente ceramice și oase de animale. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,34 m. Structură de locuit (fig. 6).

Cx.6 - complexul de formă circulară cu diametrul de 0,60 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramice și bucăți de chirpici. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,20 m. Groapă menajeră (fig. 5).

Cx.7 - complexul de formă ovală cu diametrul de 0,62 x 0,82 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramice, bucăți de chirpic, oase și cenușă. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,70 m. Groapă menajeră (fig. 7).

Cx.8 - complexul de formă ovală cu diametrul de 0,70 x 0,30 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramic și pigment de cărbune. Complexul pătrunde în 20 profilul de nord al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,40 m. Groapă menajeră (fig. 7).

Cx.9 - complexul de formă circulară cu diametrul de 1 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite bucăți de chirpici, piatră și pigment de cărbune. Complexul pătrunde în profilul de nord al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,50 m. Groapă menajeră.

Cx.10 - complexul de formă rectangulară cu diametrul de 3 m. În umplutura de culoare brun-închisă au fost descoperite fragmente ceramice, bucăți de chirpici, fragmente ceramice și oase de animale. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,30 m. Structură de locuit (fig. 9).

Cx.11 - complexul de formă circulară cu diametrul de 1 m. În umplutura de culoare brun-închis au fost descoperite bucăți de chirpici, piatră și pigment de cărbune. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,70 m. Groapă menajeră (fig. 9).

Cx.12 - complexul de formă circulară cu diametrul de 0,70 m. În umplutura de culoare brun-închis au fost descoperite bucăți de chirpici, piatră și pigment de cărbune. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,40 m. Groapă menajeră (fig. 1).

Cx.13 - complexul de formă circulară cu diametrul de 0,70 m. În umplutura de culoare brun-închis au fost descoperite bucăți de chirpici, piatră, fragmente de cărămidă și pigment de cărbune. Complexul pătrunde în profilul de sud al sondajului. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,90 m. Groapă menajeră (fig. 1).

Cx. 14 - complexul de formă circulară cu diametrul de 1,60 m. În umplutura de culoare brun-închis au fost descoperite bucăți de chirpici, piatră, fragmente ceramice și pigment de cărbune. Complexul pătrunde în ambele profile. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,40 m. Groapă menajeră (fig. 3).

Cx.15 - complexul de formă rectangulară cu diametrul de 1,30 m. În umplutura de culoare brun-închis au fost descoperite oase și pigment de cărbune. Complexul pătrunde în ambele profile. Adâncimea maximă surprinsă în săpătură este de – 0,70 m. Șanț de dren? (fig. 3)

Cx. 16 - Cuptor de ars ceramica. Formă ovală. Pereții au o grosime de 10 cm, plăcuțele de 6,8 cm. Partea inferioară, camera de ardere este de 2 m în diametru, iar partea superioară este de 1 m. Gura de foc este dinspre sud (fig. 10).

Considerații generale asupra materialelor arheologice descoperite, încadrare culturală

Materialul arheologic aparținând perioadei romane a apărut în complexe dar și din stratul vegetal. Acesta a fost împărțit în următoarele categorii:

- ceramic;
- metalic;
- osteologic.

Materialul ceramic (fig. 11-29)

Ceramica

Trebuie precizat că ceramica este mai ales neîntregibilă. Există fragmente din același vas, dar nu sunt în conexiune.

Din acest punct de vedere materialul ceramic descoperit, poate fi împărțit în 2 categorii:

- Ceramică grosieră ce este modelată dintr-o pastă puțin frământată, cu

impurități în compoziție: nisip, mică. Piese de acest gen dețin slip (angobă) puțin șlefuită. La unele piese angoba s-a exfoliat. Majoritatea pieselor sunt lucrate la mână.

- Ceramica fină. La această categorie se observă o atenție sporită acordată preparării lutului. Suprafața exterioară și interioară este acoperită cu o angobă bine șlefuită. Vasele sunt lucrate la roata olarului.

Arderea

În ambele cazuri, procesul tehnologic este de bună calitate.

Paleta coloristică

Culoarea recipientelor se datorează în special arderii oxidante sau reducătoare. Astfel ceramica identificată în urma cercetărilor arheologice prezintă următoarele caracteristici: cărămiziu, negru, cenușiu și gălbui.

Din punct de vedere al materialului ceramic, atât în stratul de cultură cât și în complexele închise s-a putut observa o pondere ridicată a ceramicii de factură geto-dacică. Menționăm că ceramica de factură geto-dacică este lucrată la mână, dar și la roata olarului.

Repertoriul formelor

Material de factură romană:

- amfore (fig. 13/2; 20/2; 22/2);
- urcioare (fig. 11/1; 12/3; 26/3);
- pahare (fig. 11/3; 12/2);
- oale cu două toarte (fig. 11/2);
- străchini (fig. 21/1; 22/2);
- cești (fig.);
- castroane (fig. 22/3).

Ceramica de factură romană este lucrată la roată. Din punct de vedere al decorului, predomină pictura cu roșu. Terra sigillata este prezentă prin două fragmente (Cx. 14).

Material de factură geto-dacică:

- vase borcan (fig. 13/3; 14/1-3; 15/1; 16/1-3; 19/1-2);
- cătuie (fig. 15/2);
- fructiere (fig. 25/2);
- vase chiup (fig. 20/3).

Decorul materialului geto-dacic este alcătuit din:

- brâu alveolat;
- brâu crestat;
- butoni în relief;
- alveole pe margine vaselor;
- motivul potcoavei;

Ceramica de factură geto-dacică este lucrată la roată (predomină), dar și la roată.

Din punct de vedere al ponderii în complexe, putem oferi un exemplu:

Cx. 14: materialul de epocă romană este alcătuit din 35 de piese; cel de factură geto-dacică din 104 piese.

Din categoria materialului ceramic fac parte și fragmentele de chirpici, piese care dețin urme de pari și de nulele; căței de vatră sub formă de trunchi de piramidă și bucăți de vatră.

Materialul metalic este format dintr-o fibula de bronz (Cx. 14) și un fragment de fier cu secțiune pătrată (pilum?).

Referitor la materialul osteologic, acesta este alcătuit din resturi de animale, resturi care dețin urme vizibile de curățire (fig. 18, 24, 27).

Material din epoca bronzului.

În stratul galben, dar și din cel roman au fost descoperite fragmente ceramice ce aparțin epocii bronzului timpuriu, respectiv culturii Coțofeni (fig. 28/4; 29/1).

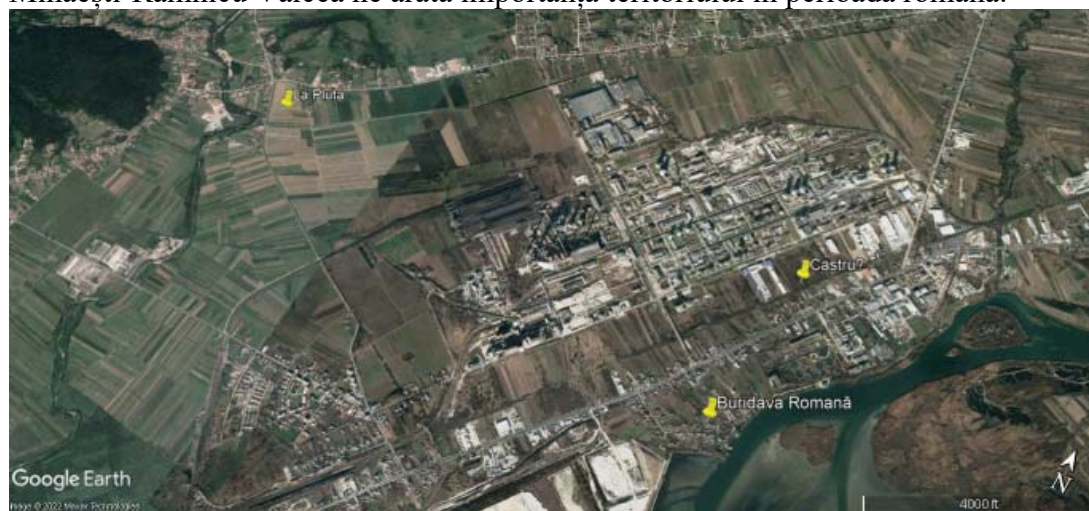
Câteva concluzii

În urma diagnosticului arheologic realizat în perimetrul menționat mai sus au fost descoperite urme de locuire aparținând perioadei romane și din epoca bronzului. Zona a fost locuită în antichitate, dar se pare că și din epoca bronzului. Din suprafața de 20841 mp, sondajele arheologice trasate au identificat în zona contractată existența unui sit cu o suprafață de 11146 mp. Sondajele arheologice au identificat limita de vest a așezării romane, dovadă fiind Cx. 16, cuptorul, complex care de regulă era amplasat la extremitatea unei așezări.

Poziționarea locuirii din punctul *La Plută* deținea cel mai probabil un rol strategic, rolul de blocare și supraveghere a culoarului Mihăești-Horezu.

Referitor la durata de evoluție a așezării, informațiile oferite de acest sondaj sunt reduse. Pe baza materialului arheologic, așezarea este datată în perioada sec. al III-lea. Investițiile din zonă și viitoarele cercetări arheologice vor putea să stabilească cu exactitate perioada de evoluție a așezării din punctul *La Plută*.

Disponerea pe hartă a punctelor cu descoperiri romane în microzona Mihăești-Râmnicu Vâlcea ne arată importanța teritoriului în perioada romană.

Fotografie satelitară cu descoperirile romane din microzona Mihăești-Rm. Vâlcea

Bibliografie

- BERCIU D., *Buridava Dacică*, București 1981.
- BICHIR G., *Cercetările arheologice de la Stolniceni-Rîmnicu Vîlcea*, Buridava, 4 (1982), p. 43-54.
- BICHIR G., *Centrul militar de la Buridava*, Thraco-Dacica 6 (1985), 1-2, S. 93-104.
- BICHIR G., *Continuitatea în Dacia după retragerea romană. Așezarea din secolele III-IV de la Stolniceni-Rîmnicu Vîlcea* (Buridava romană), Thraco-Dacica 9 (1988), 1-2, p. 101-117.
- BICHIR G., BARDAȘU P., *Șantierul arheologic Stolniceni Buridava* (jud. Vîlcea), MCA 15 (1983), p. 336-343.
- BICHIR G., BARDAȘU P., SION A., *Așezarea de la Stolniceni Buridava*, jud. Vîlcea, MCA 17 (1992), p. 255-268.
- POPILIAN G., *Ceramica romană din Dacia*, Craiova 1976.
- TUDOR D., *Pedites singulares à Buridava*, Dacia N.S., 8 (1964), p. 345-351.
- TUDOR D., *Oltenia Romană*, București, 1968.
- TUDOR D., *Cîteva probleme ale epocii romane în lumina cercetărilor arheologice de la Buridava*, Buridava I (1972), p. 29-36.
- TUȚULESCU I., *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Târgu-Jiu, 2016.
- ȚENȚEA O., MATEI-POPESCU F., CĂLINA V., *Frontiera romană din Dacia Inferior. O trecere în revistă și actualizare. I*, Cercetări arheologice 28, 1, 2021, p. 9-90.
- VLĂDESCU C. M., *Fortificațiile romane din Dacia Inferior*, Craiova, 1986.

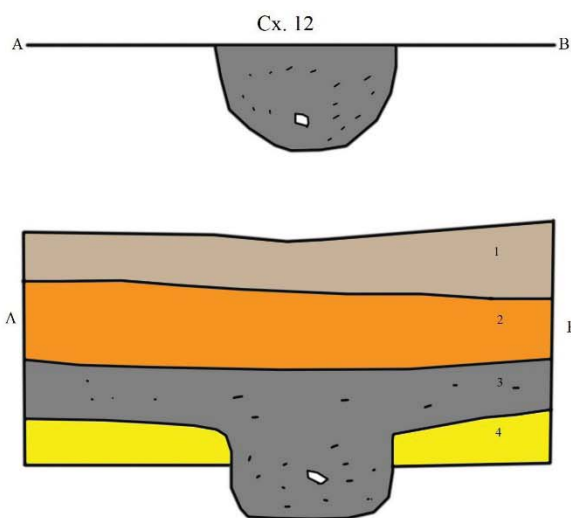
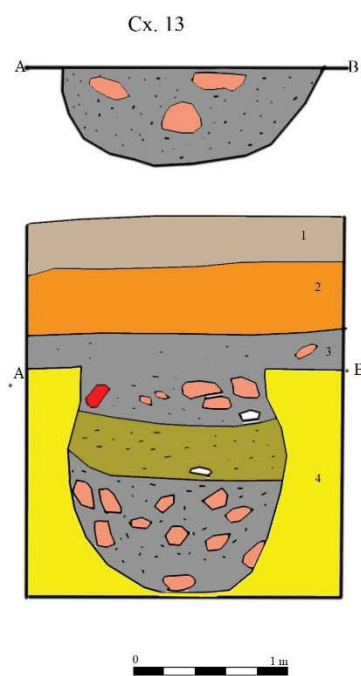

Fig. 1

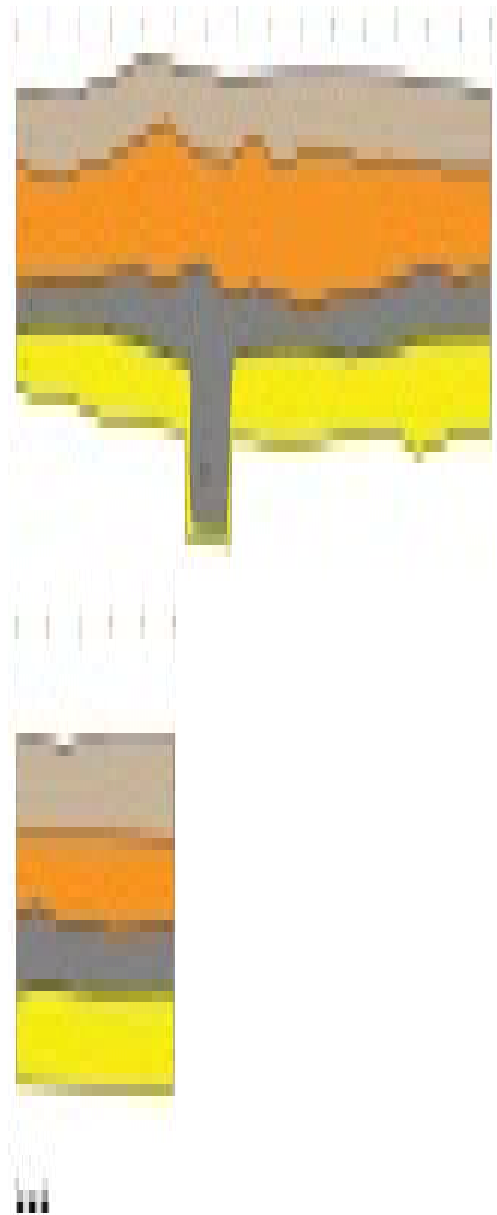

Fig. 2

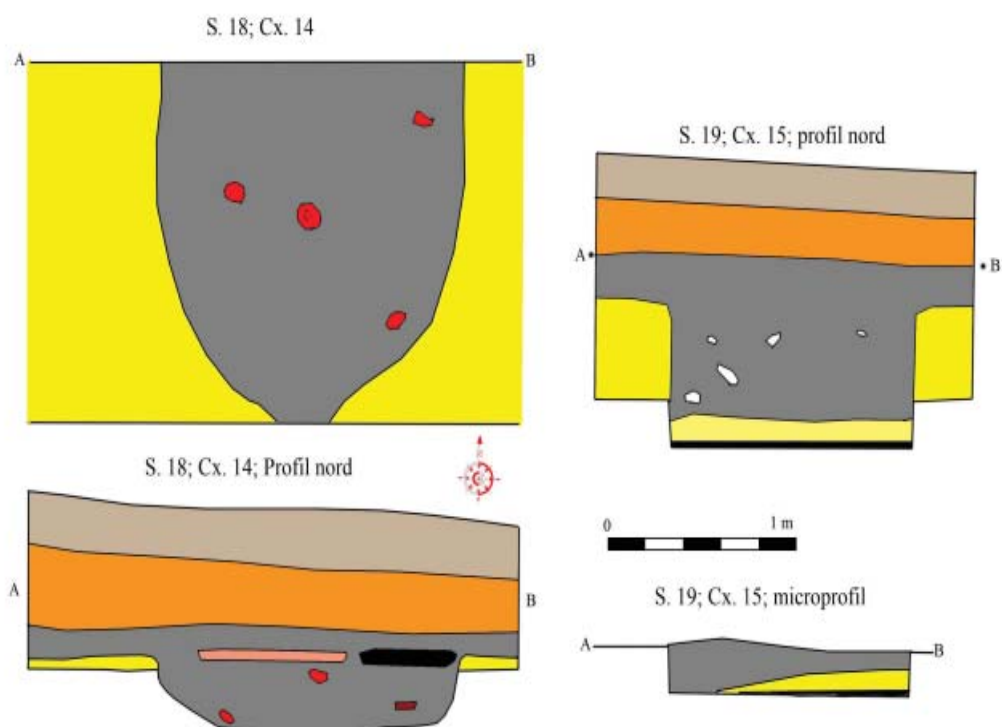

Fig. 3

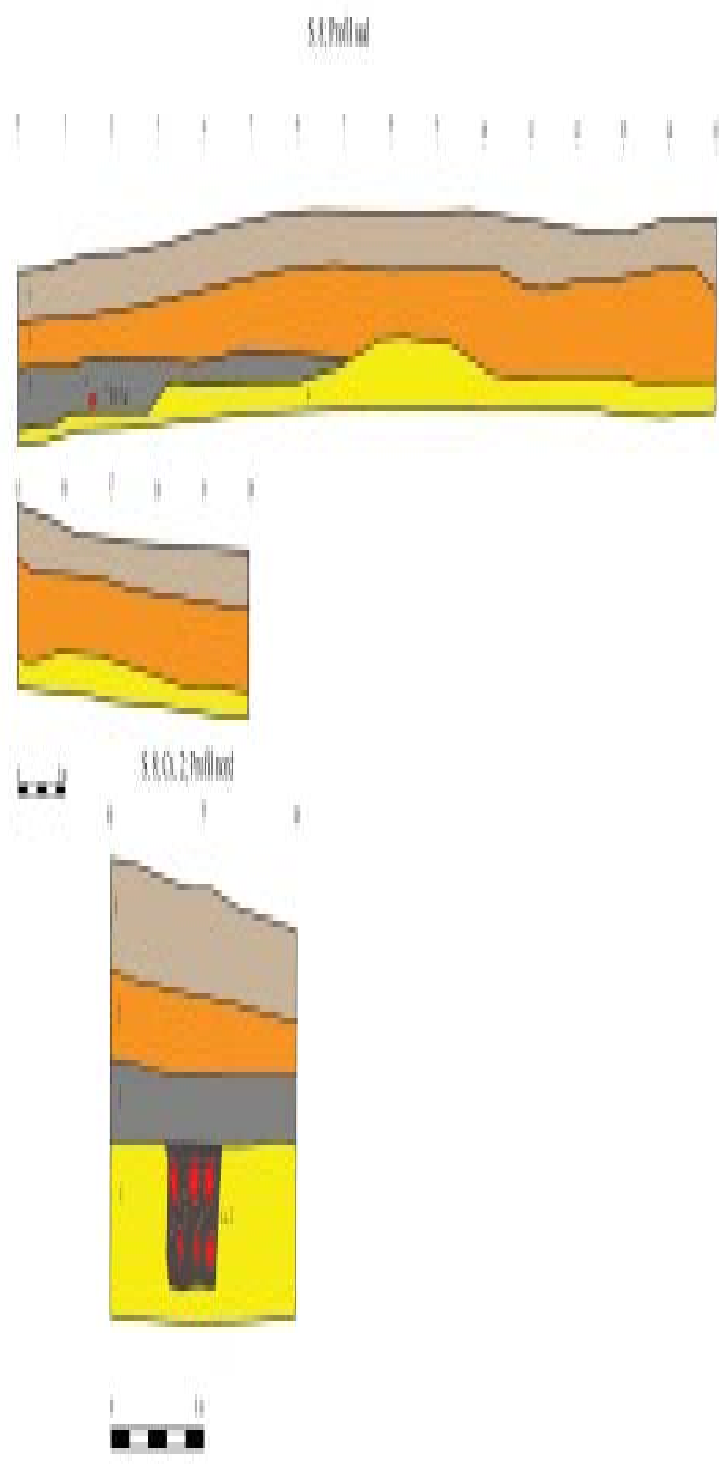

Fig. 4

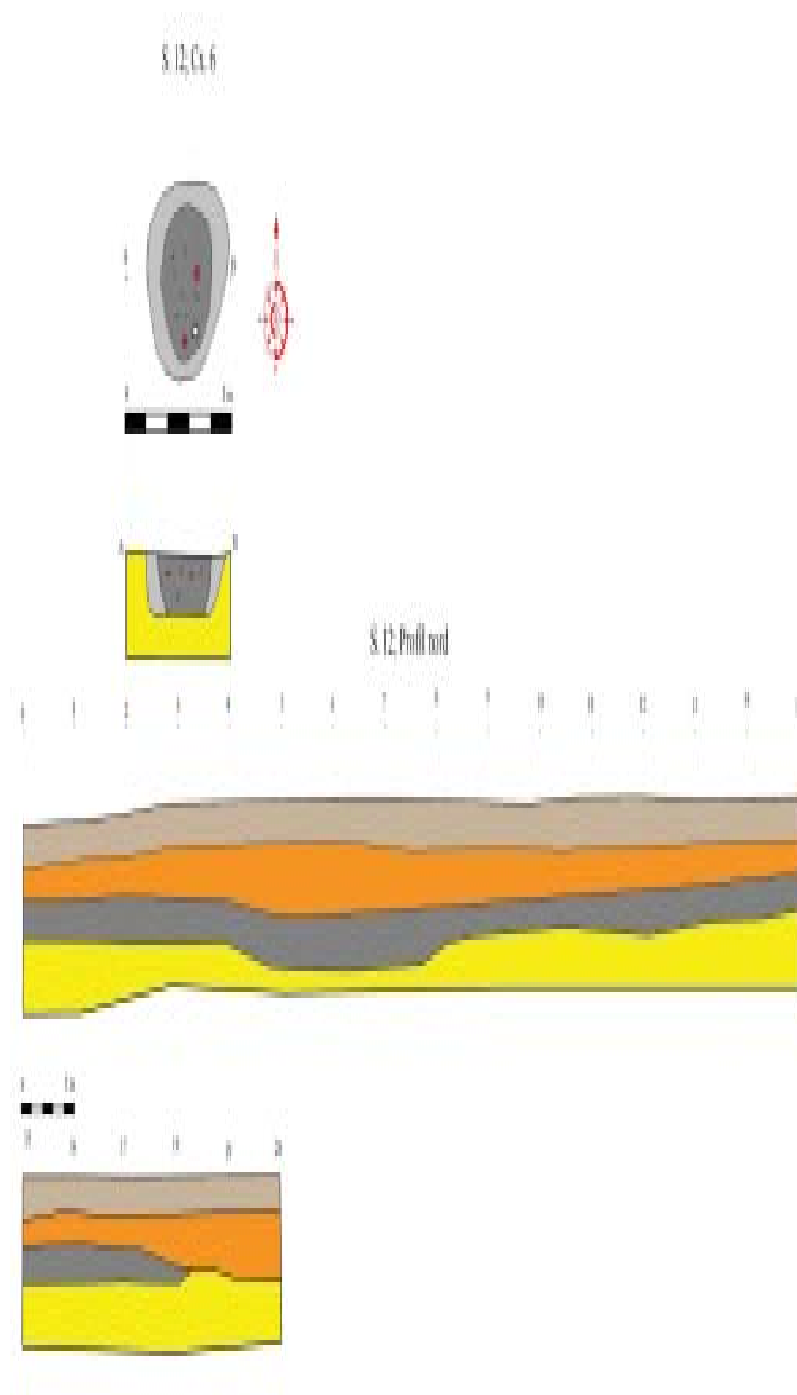
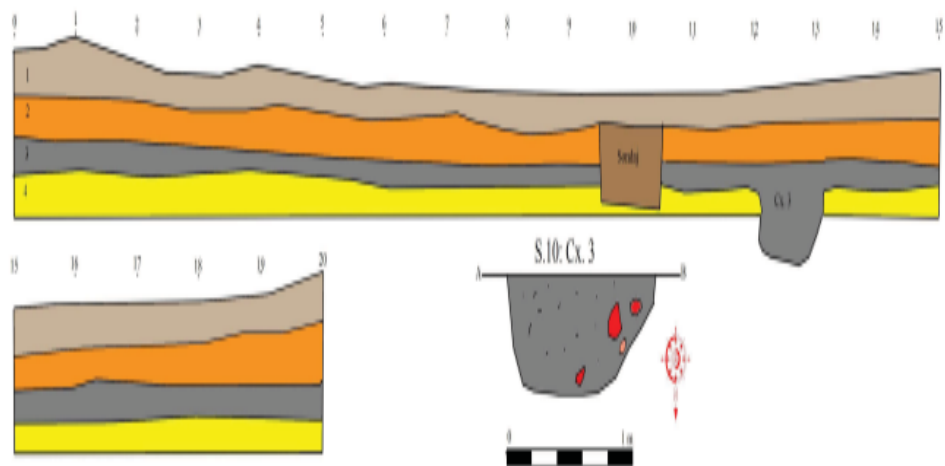

Fig. 5

S. 10; Profil sud

S. 11; Profil sud

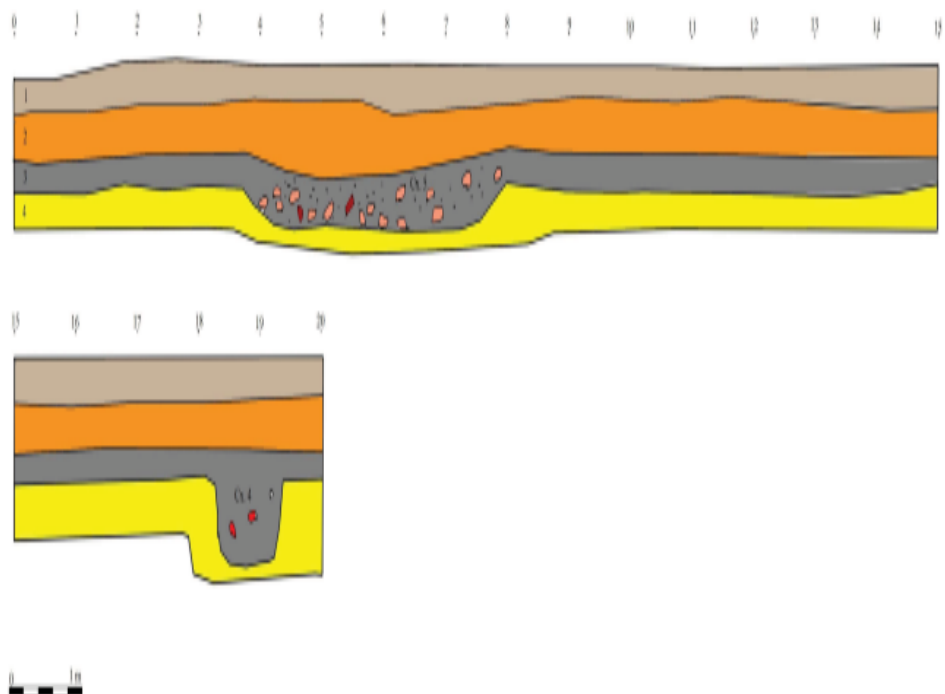

Fig. 6

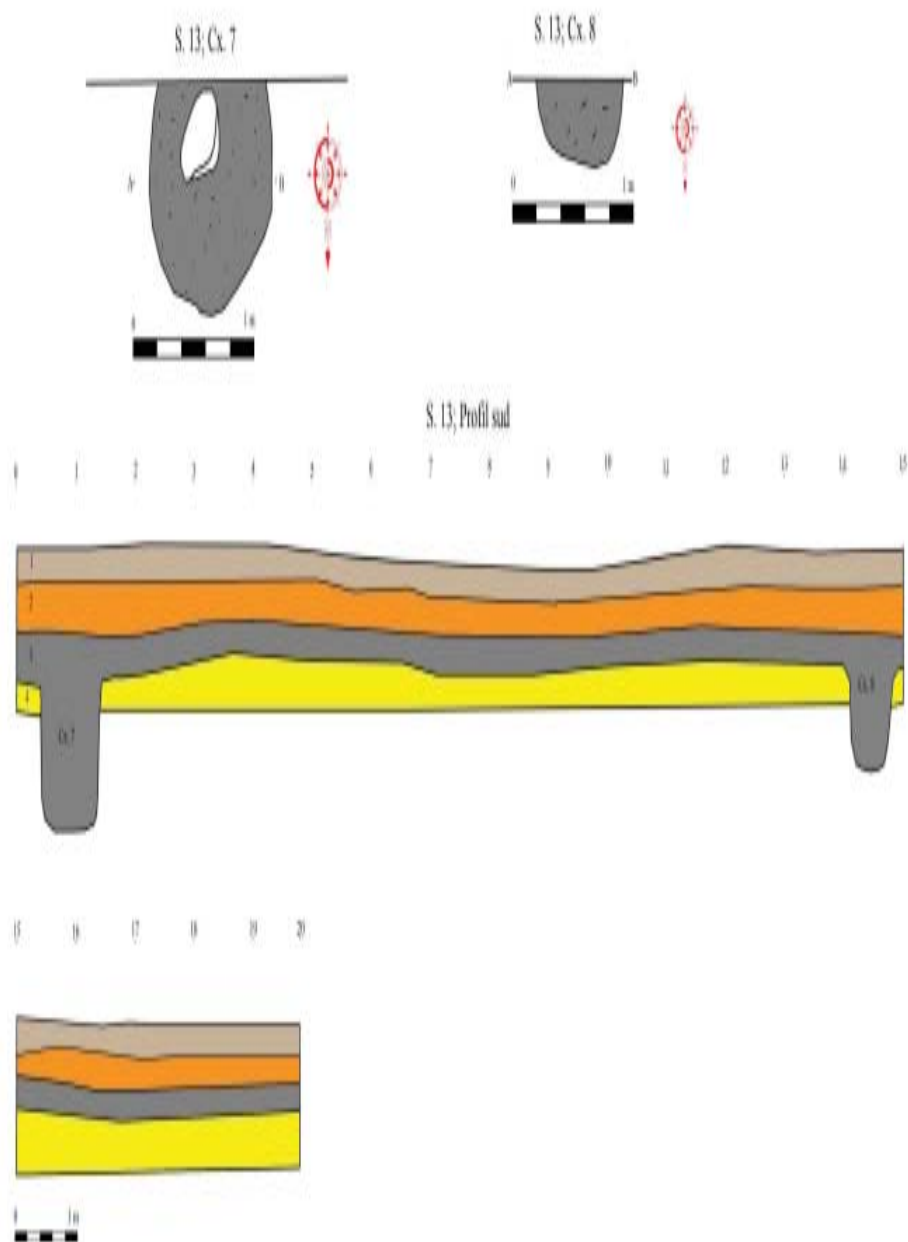
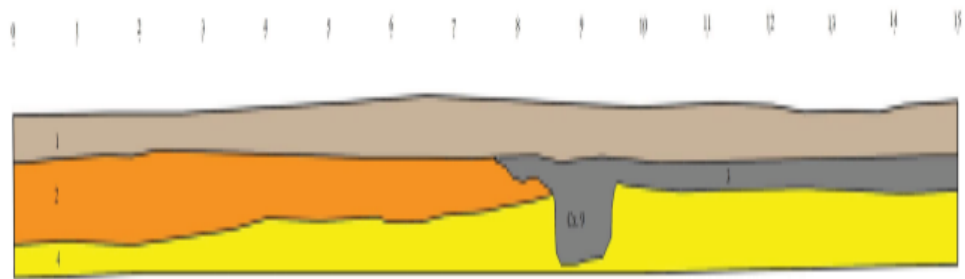

Fig. 7

S. 14; Profil nord

15 16 17 18 19 20

S. 15; Profil nord

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

15 16 17 18 19 20

Fig. 8

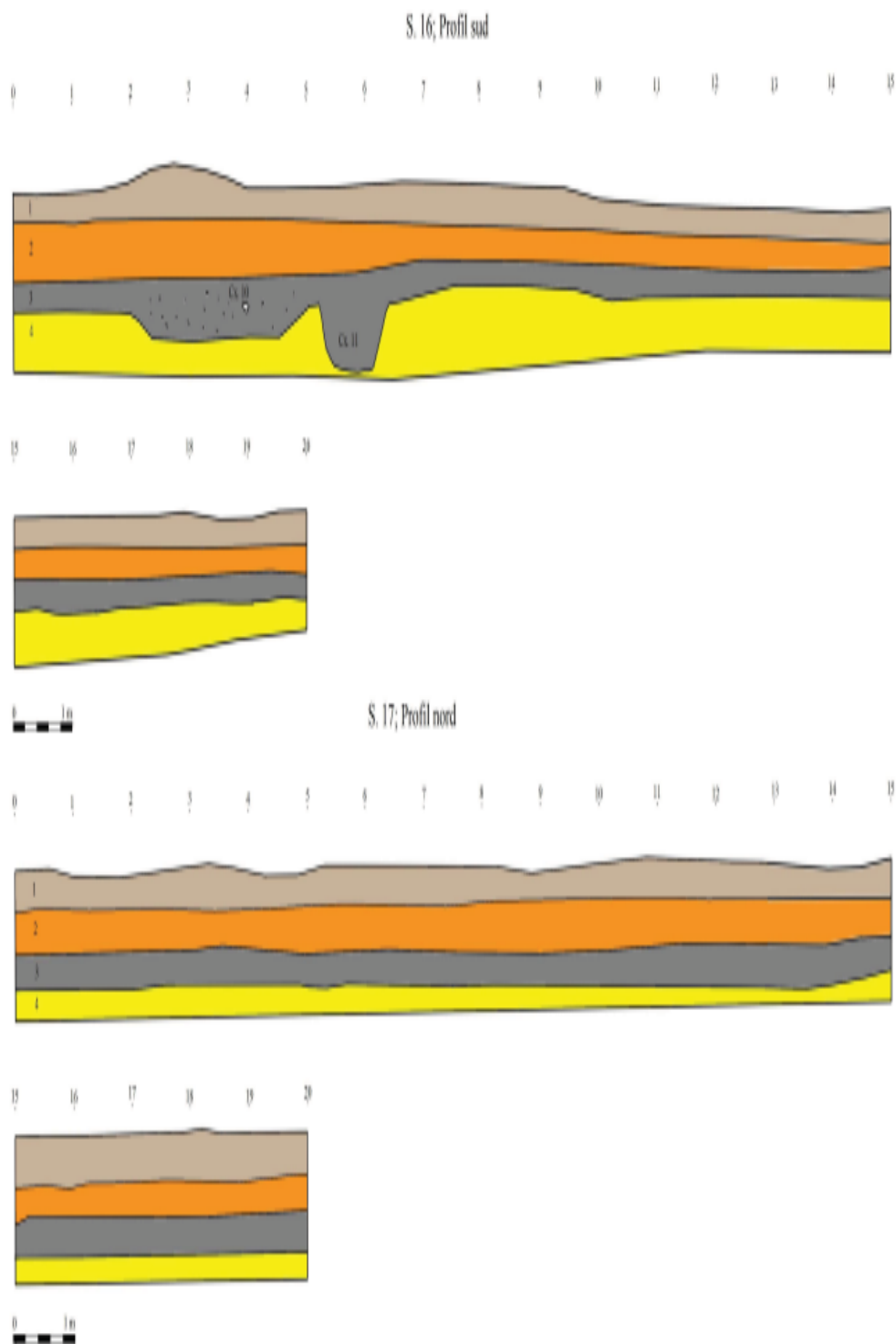

Fig. 9

Cx. 16

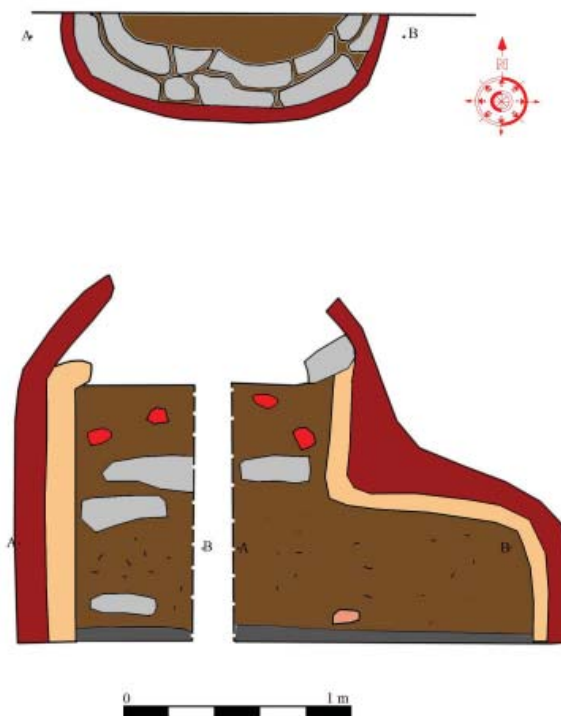
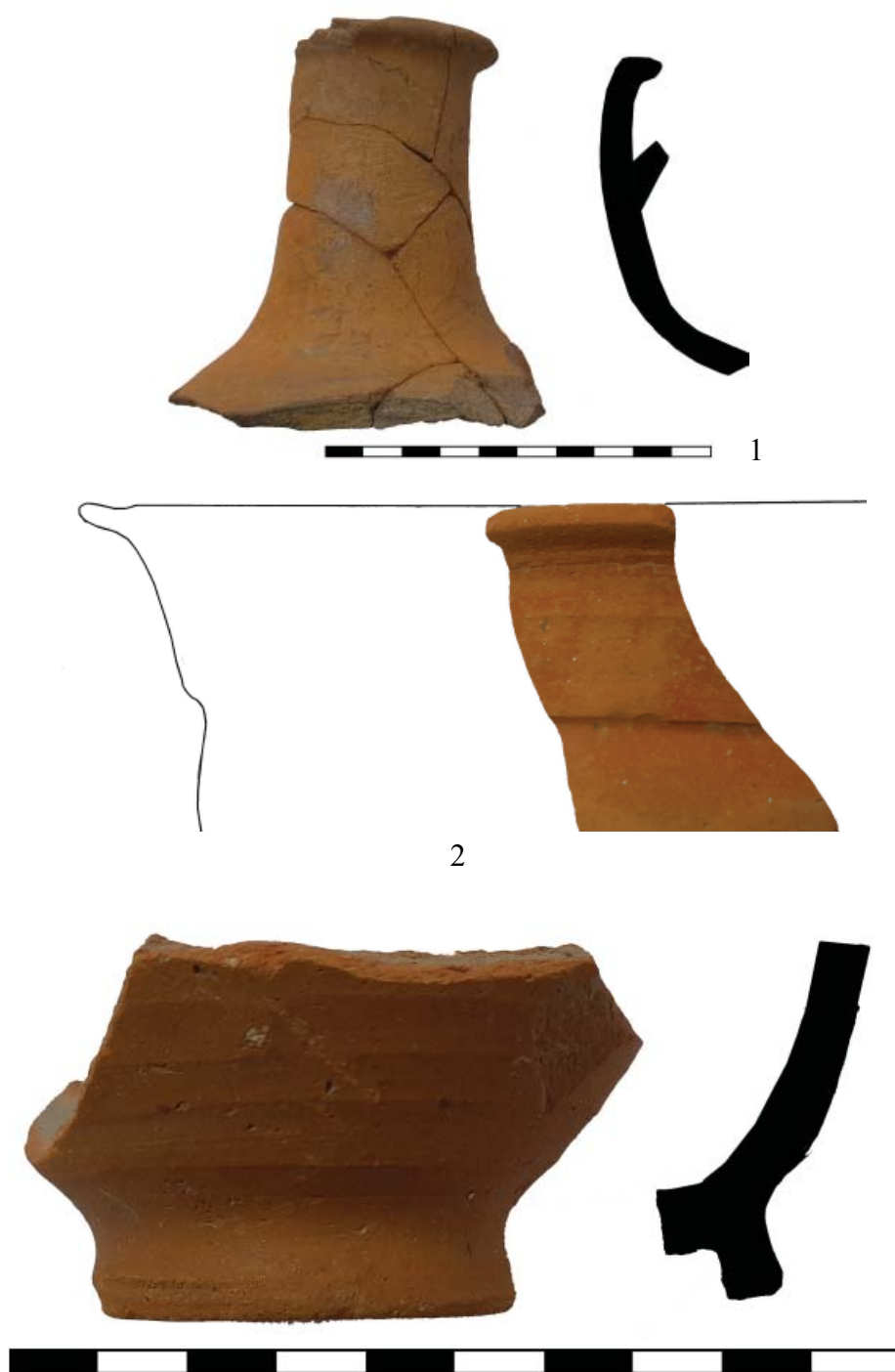

Fig. 10

9.5. Materialul arheologic

3
Fig. 11

1

2

3

Fig. 12

Fig. 13

1

2

3

Fig. 14

1

2

3

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

1

2

3

Fig. 19

1

2

3

Fig. 20

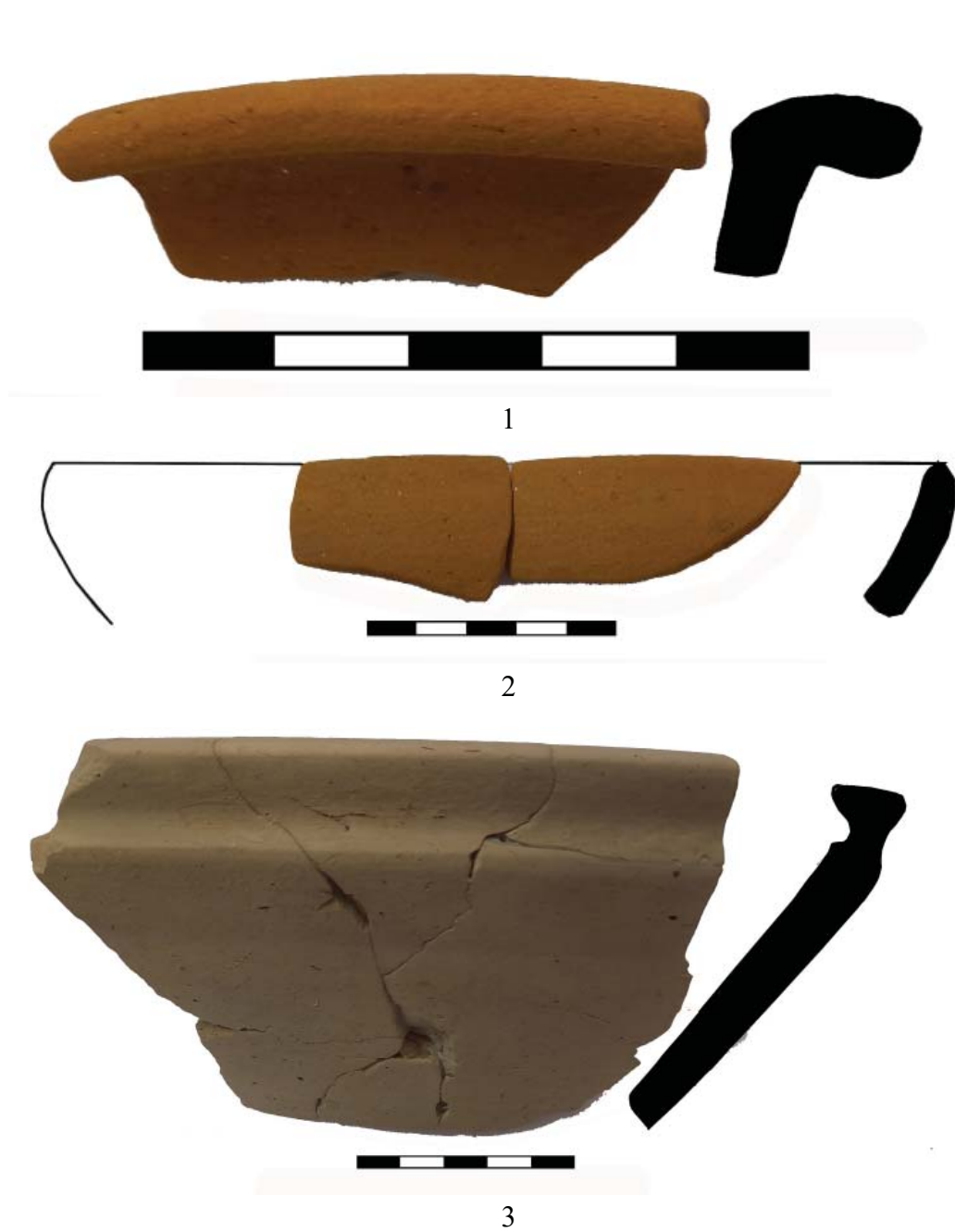

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

1

2

Fig. 25

1

3

3

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

1

2

3

Fig. 30

1

2

3

Fig. 31

1

2

3

Fig. 32

1

2

3

Fig. 33

1

2

3

Fig. 34

1

2

3

Fig. 35

1

2

3

Fig. 36

1

2

3

Fig. 37

Cercetările arheologice din pronaosul bisericii "Sf. Nicolae și Dionisie Areopagitul" , din Telești, județul Gorj, din anul 2018.

Vasile Marinoiu^{*}

Summary: The preventive archaeological research from the pronaos of the "Saint Nicholas and Dionissos Areopagyt,, Church from Telești village, Gorj county, took place in 2018, They were caused by the restoration and consolidation of the structure, the replacement of its cement floor and the restoration of its roof.

Two sections were crossed in the church's pronaos. In these sections, specialists found two undercrofts with relics from the aristocrat Bălăcescu family who were the monument's founders.

In the northern section of the pronaos was discovered the relics of a member of the founders who ha don one of the fingers a seal ring made of silver. The ring probably belonged to Matei Bălăcescu, who is mentioned as the Ruler of Oltenia between 1737 – 1738. The symbols from the ring's seal are somewhat chimercial with various drawings (a raven with the cross in its pecker, an eagle with spread wings, a hipogryf, a crown etc.)

Key Words: Medieval historic monument, Bălăcescu family, preventive archa.eological research, undercrofts with relics, seal ring.

^{*} Arheolog dr., Muzeul Județean Gorj "Alexandru Ștefulescu,, ,email: mvasile48@yahoo.com

Satul Telești aparține de comuna cu același nume din județul Gorj și se află la 15 km vest de municipiul Târgu Jiu și la cca. 300 m nord de drumul național DN 67 Târgu Jiu – Motru – Drobeta Turnu Severin, pe malul drept al râului Bistrița.

Biserica are hramul "Sfântul Nicolae și Dionisie Areopagitul,, fiind ctitorie a familiei boierilor Bălăcești, ¹ din anul 1747, pe locul uneia mai vechi , se află în satul Teleștii de Jos (sau Șomănești, cum mai este amintit în documentele mai vechi).

Are plan triconc, cu două turlle (pe pronaos și naos) și o absidă pe peretele de nord în dreptul pronaosului, care adăpostește o scară circulară (colimacon), pentru accesul la „tainiță” (o cameră de refugiu) și la turla de pe pronaos.

Pisania sculptată în piatră pe lintelul de deasupra ușii de intrare în biserică, arată: „ În numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh sau zi//dit și înălțat această sfântă bisiarică di(n) temelie de // dunnealor boiarii Bălăcești: întru lauda sfinților/or Arhieriei Nicolae Arhiepiscopul Mirelor și Dioni//sie Ariopagit. în zilele prialuminatei D(o)mn Io Cos//tandin Nicolae Vo(i)vod cu blagoslovenia preasfinții sale // părintelui chir Climent episcop Răm(nicului) și cu toată chieltu//iala Dumniilor: întâiu sfinția sa părintele Dionisie arh(imandrit)// igumen Hurezului și a dumneaei jup(ânița) Maria logofe//tiasa sora sfinții sale și a dumniilor (ju)pan Costandin// vor(ni)c i pan Matei i pan Fota frații sfinții sale cu toți// s-au nevoit și s-au ostenit și cu cheltuială s-au îndemnat până// s-au săvârșit și întrânsa ctitori adevărați sânt întru tot nea // mul dumnealor veacinică pomenire și s-au isprăvit la liat 7255 (1747) m(ea)s(i)ț(a) (luna) ag(ost),, ²

În interiorul naosului, pe peretele de vest, este pictat pomelnicul zugravilor: „Această sfântă biser(i)că s-au zugrăvit de mânele cele de țărănă: Ioan, Iancu zugravi, Iane, Matei, Ioan și s-au început a să zugrăvi din luna mai 13 și s-au săvârșit la sep(tembrie) 15 leat 7258 <1749 >. Și noi vom muri iară lucru va rămănea în viaci,,.

Acești zugravi proveneau din vestita Școală de la Hurezi, binecunoscută celui de-al doilea egumen al aceastei mănăstiri, gorjeanul Dionisie Bălăcescu. Pictura exterioară se observă în pridvor, unde este reprezentată scena Judecării de Apoi (Dreapta și înfricoșata judecată), Deisis, apoi Raiul (Isac, Avram, Iacov, cetele mucenicilor, arhanghelilor, apostolilor și proorocilor), Iadul (cu scene moralizatoare, evrei, turci, Nabucodonosor, iar în dreapta, într-un medalion octogonal, este reprezentat *Satana cel Mare*), iar pe boltă , în tondo rotund, este reprezentat Iisus binecuvântând, înconjurat de semnele zodiacale și simbolurile evangheliștilor. Tot în pridvor mai este reprezentată și o scenă laică (inedită), o horă a domnițeloracompaniate de doi lăutari (unul cu trâmbița și al doilea cu lăuta), având ca titlu: „*Laudă pre Domnul în trâmbiță și alăută*”.

¹ Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913 , p. 249 – 252.

² Alex. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu, 1904, p. 237.

În exterior, pe fațada de vest a pridvorului, este reprezentată icoana de hram a bisericii cu cei doi sfinți. Arcadele semicirculare ale turelor, cornișele, brâul și chenarele ferestrelor ce încadrează ancadramentele sculptate ale acestora, sunt decorate cu ornamente florale și vegetale, pictate în roșu și verde. Brâul profilat semicircular, este încadrat de două rânduri de denticuli din cărămidă, pictați în roșu și verde. Se pare că arcaturile din registrul superior al bisericii, ar fi fost zugrăvite cu diferite personaje biblice, dar reparațiile ulterioare ale bisericii au dus la distrugerea lor³ și la văruierea în alb a exteriorului. Registrul inferior este format dintr-o serie de panouri dreptunghiulare. Ancadramentele ferestrelor și ușii bisericii sunt împodobite cu motive vegetale și florale sculptate în piatră.

1. Biserica cu hramul „Sf. Nicolae și Dionisie Areopagitul” din Telești (1747).

³ *Idem*, p. 234.

2. Pomelnicul zugravilor bisericii din Telești.

3. Pisania și ancadramentul sculptat în piatră al bisericii din Telești.

Cercetările arheologice desfășurate în anul 2018 de către arheologi de la Muzeul județean Gorj "Alexandru Ștefulescu,, din Târgu Jiu, au fost determinate de lucrările de restaurare a monumentului: lucrări de înlocuire a învelitorii (cu tablă de aramă), dar mai ales de consolidare a fundației bisericii și înlocuirea pardoselii din ciment cu alta din piatră.

Cunoscând faptul că în pronaosul bisericii erau înmormântați mai mulți membri ai familiei Bălăcescu, ctitorii bisericii, am considerat că este necesară o supraveghere arheologică în această zonă.

Ctitorii zugrăviți în frescă la 1749, sunt prezentați pe pereții pronaosului. Astfel, în dreapta intrării, pe peretele de vest, sunt pictați:

1. *Dionisie arhimandrit și egumen sfintei mănăstiri Hurezii, sân (fiul lui) Fota Căpitan Bălăcescu;*
2. *Fota Căpitan Bălăcescu;*
3. *Jupânița ego (lui) Stanca.*

La stânga intrării în pronaos, pe peretele de vest, sunt pictați:

4. *Costandin Bălăcescu vornicu sân Fota căpitan.* El ține în mâini macheta bisericii împreună cu fratele său Dionisie arhimandrit Bălăcescu.
5. *Jupânița ego Sanda.*
6. *Copii: Niculae, Iordache, Dumitrașco, Dinu, Maria.*

Pe peretele de sud al pronaosului sunt pictați:

7. *Iane Dâmboviceanu vel clucer* (ginerele lui Fota căpitan).
8. *Jupânița ego Maria clucereasa* (fiica lui Fota căpitan Bălăcescu)

Pe peretele de sud al pronaosului sunt pictați:

9. *Fota Bălăcescu postelnic sân Fota căpitan Bălăcescu.*
10. *Jupânița ego Stanca.*
11. *Copii: Ioniță, Matei.*

Pe peretele de nord al pronaosului, sunt pictați:

- 12. *Matei Bălăcescu sîn Fota căpitan Bălăcescu.***
- 13. *Jupânița ego Safta.***
- 14. *Copii: Eordache, Manda, Costandin, Gheorghe.* ⁴**

⁴ *Idem*, p. 238.

Fota căpitan Bălăcescu a slujit domnitorilor Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, cu primul participând în tinerețe la asediul Vienei , alături de oastea turcească, în anul 1683.

Fiii acestuia, în frunte cu Dionisie arhimandrit și egumen al mănăstirii Hurezi, vor fi și ctitorii bisericii din Telești (Șomănești) din 1747, dar și al bisericii cu hramul ”Toți Sfinții,, din Baia de Fier, județul Gorj , construită în 1749.

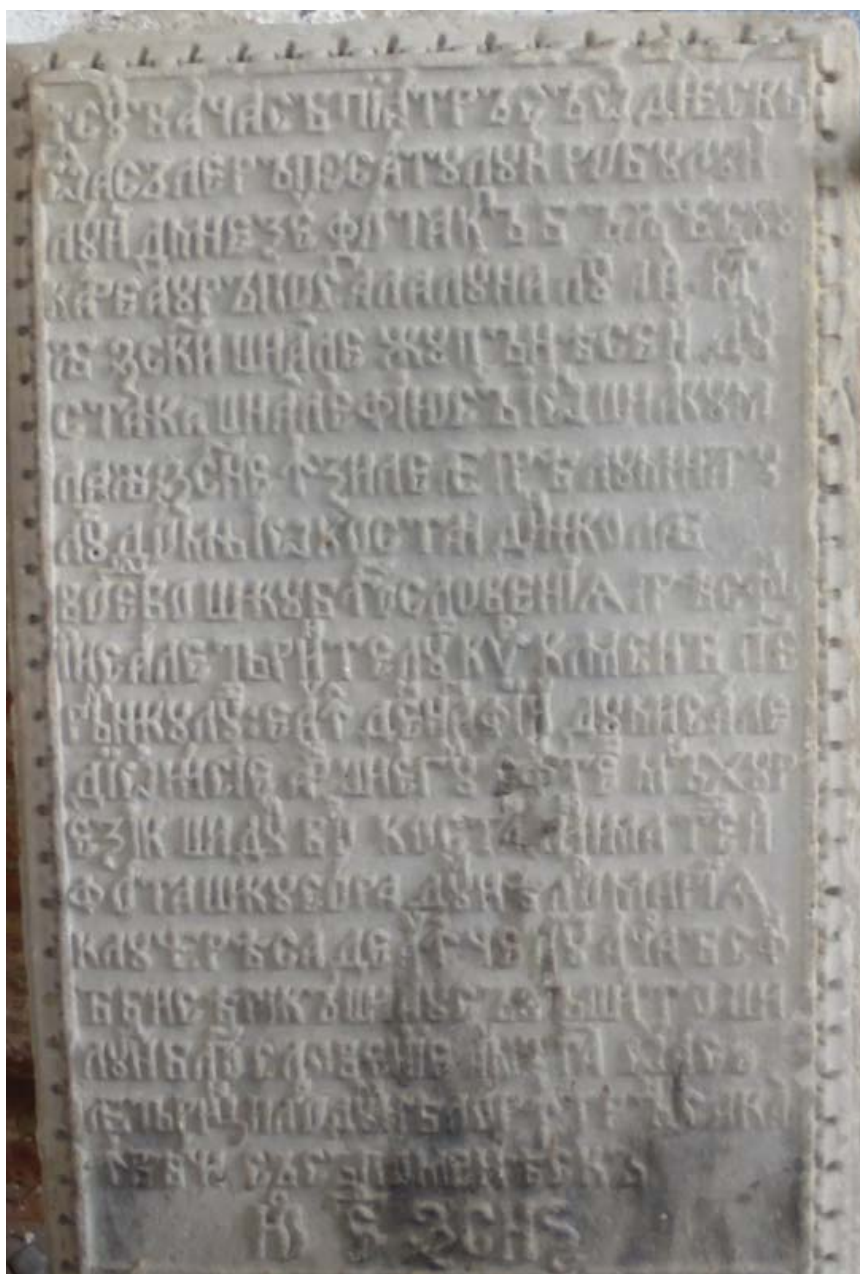
Arhimandritul Dionisie Bălăcescu, monah învățat și cu rafinat simț artistic, va fi cel de-a treilea egumen al mănăstirii Horezu, între anii 1734 și 1783, el fiind vestit mai ales, prin realizarea în timpul egumeniei sale a chioșcului care-i poartă numele, din incinta mănăstirii, capodoperă sculpturală post-brâncovenească ridicat prin neîntrecuta măiestrie a pietrarului Iosif. Tot Dionisie este cel care va tipări și pune în circulație o ediție în trei volume a culegerii de povestiri ”O mie și una de nopți,,⁵

Tatăl său, Fota căpitan Bălăcescu, mama sa Stanca și un frate, Ioan, au fost înmormântați după 28 de ani de la moartea primului,, în pronaosul noii biserici, în partea de sud, ctitorie a fiilor săi din 1747, așa cum arată și inscripția de pe piatra tombală ce se află în biserică:

”Supt această piatră să odihnesc // oasăle răposatului robului // lui Dumnezeu Fota căpit<an> Bălăcescu // care au răposat la luna lui april<ie> 23 // leat 7228 < 1720> și ale jupânesei lui // Stanca și ale fiu său Ioan și acum // la leat 7255 < 1747> în zilele prealuminatu // lui domn Io Costandin Nicolae // voevod și cu blagoslovenia pre sfinț //ii sale părintelui Chir Climent ep<iscopul > // Râmnicului: S-au îndemnat fiii dumisale // Dionisie arh<imandrit > și egum<en> Sfintei măn<ăstiri> Hur // ezii și dum<nealor> Costandin i Matei i // Fota și cu sora dumnealor Maria // clucereasa de au început această sfâ<n> // tă bisiarică și au săvârșit-o și luând blagoslovenie au mutat oase // le părinților dumnealor întrânsa // în veci să să pomenească // iul<ie> 5 d<ni> (ziua) 7256 < 1748 > „.”⁶

⁵ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, vol XIV – *Hârtii din arhiva Mănăstirii Horezului - Mănăstirea Horezului: Dezvoltarea și viața ei*, București, 1907, p. XXVII – XXXII.

⁶ Alexandru Ștefulescu, *op. cit.* , p. 236 - 237.

4. Piatra de mormânt a lui Fota căpitan Bălăcescu , a soției sale Stanca și a fiului lor Ioan, așezată în pronaos în anul 7256 < 1748 >

În urma cercetărilor arheologice din anul 2018, s-a constatat că și în partea de nord a pronaosului, au fost înmormântați, probabil o parte din fiii lui Fota căpitan Bălăcescu cu soțiile și fiii acestora și chiar rude ale lor. Astfel, într-un document din 24 februarie 1756, Costandin Bălăcescu vornicul (unul din ctitorii principali ai bisericii), în schimbul efectuării pomenilor, parastaselor de-a lungul anilor și tot ce va fi necesar după moarte, primește ca danie o parte din moșia Bilugești, din partea vărului său Cornea Șomănescu ”...numai dumnealui să aibă după moartea mea să mă grijească cu toate câte ce vor trebui morței...ca pe un ficior de boiari și să m<ă> îngroape în bisearca dumnealui...”,⁷

Pentru consolidarea fundației bisericii s-au executat săpături până la nivelul tălpii fundației (adâncimea de 0,90 - 1,10 m), atât în zona de sud a pronaosului cât și în cea de nord.

În caseta executată în sudul pronaosului (dimensiuni 3,2 x 2,4 m) s-a descoperit o criptă cu oseminte umane, aparținând probabil celor trei personaje amintite în inscripția pietrei tombale, precum și a unui urmaș al acestora. Toate osemintele erau deranjate, în urma unor intervenții din secolele trecute, iar osemintele au fost grupate în diferite zone ale criptei. Cripta a fost zidită, cu cărămidă de epocă, încă de la jumătatea secolului al – XVIII-lea.

5. Caseta din zona de sud a pronaosului. Cripta cu osemintele lui Fota căpitan Bălăcescu, ale soției sale Stanca și ale fiului lor Ioan.

⁷ Idem, p. 239.

6. Caseta din zona de nord a criptei pronaosului.

În caseta executată în partea de nord a pronaosului (dimensiuni 3,4 x 2, 3 m), s-a descoperit o altă criptă, fără a fi zidită cu cărămidă, conținând osemintele a patru persoane, trei din ele deranjate, și grupate în diferite zone ale criptei, iar cea de-a patra se păstra scheletul aproape în întregime, fiind probabil ultima persoană înmormântată în biserică.

Lângă mâna stângă a acestuia s-a descoperit, la adâncimea de – 80 cm de la nivelul actual de călcare, un inel sigilar din argint. Acest tip de inele aveau o funcție dublă: bijuterie și aplicarea de sigilii. Este realizat prin batere la cald, veriga făcând corp comun cu placa, iar aceasta a fost gravată după cerințele comanditarului.

7. Inelul sigilar descoperit în mormântul din cripta de nord a pronaosului.

Simbolul sigilar este gravat direct în materialul din care este confecționat inelul. În câmpul plăcii este incizată o compoziție de tip himeric, cu reprezentarea mai multor simboluri sigilare.⁸

Inelul are veriga de formă circulară, semiovală în secțiune, placă dreaptă, de formă puțin ovală, ornamentată pe margine cu o serie de puncte circulare incizate ce urmează conturul plăcii.

Central, placa are gravate simbolurile sigilare ale familiei Bălăcescu. În partea superioară o coroană fleuronată, deschisă, cu baza elipsoidală, alcătuită dintr-o bandă frontală decorată cu ornamente sferice, din care se dezvoltă opt fleuroane. Sub ea, central, într-un medalion oval este gravată o pasăre (vultur), cu aripile desfăcute, flancată în stânga, de un corb ce stă pe o creangă, orientat spre dreapta, cu capul spre stânga, ce ține în cioc o cruce, iar în dreapta un grifon cu gura deschisă, spre dreapta.

Dimensiunile inelului sunt următoarele: Înălțime = 20,1 mm; diametrul plăcii = 17,5 - 16,4 mm; grosime verigă = 1,1 mm; grosime placă = 1,2 mm; greutate = 6,15 grame.

Inelul sigilar ar fi posibil să aparțină lui Matei Bălăcescu, unul din fiii lui Fota căpitanul și frate cu Ioan, Dionisie Arhimandritul egumenul mănăstirii Hurezi, Fota postelnicul, Costandin clucerul și Maria (căsătorită prima dată cu vornicul Ilie Otetelișanu, iar a doua oară cu clucerul Iane Dâmboviceanu).⁹

Presupunerea noastră se bazează și pe faptul că Matei Bălăcescu este pictat pe peretele de nord al pronaosului, deci și mormântul acestuia se afla în partea de nord a pronaosului, acolo unde s-a descoperit inelul sigilar.

Matei Bălăcescu este amintit ca ispravnic al județului Gorj în 1722, apoi, în timpul războiului turco-austriac din 1737 – 1739, este amintit ca ban al Olteniei, pus de turci în decembrie 1737 și până în octombrie 1738.¹⁰ Un act, din septembrie 1738, era semnat de *Matei Bălăcescu vel ban*. Din noiembrie 1738, turcii pun vechil în locul său, pe Constantin Argetoianu.

Concomitent, domnitorul Constantin Mavrocordat numește și el ca ban al Olteniei (octombrie 1737) pe serdarul Radu Comănescu.¹¹

⁸ Piesa a fost înregistrată în inventarul Muzeului Județean Gorj „Al. Ștefulescu”, din Târgu Jiu la nr. 32.280.

⁹ Ștefan Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913, p.340-341.

¹⁰ Ioan C. Filitti, *Banii și caimacamii Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, an. III, nr. 13, mai – iunie 1924, p. 213.

¹¹ Idem, *op cit.* nota 2, pg. 213 – ” *cf. apelului către olteni al lui C. Mavrocordat din octombrie 1737,...*

ISTORIE

Considerații despre bulgari și croați în imaginarul medieval al cronicarilor din Moldova

*Camelia Călin**

Abstract: The theme of this article concerns a significant dimension of the Romanian spirituality: the organic links between us and the peoples of the Balkan Peninsula, as reflected in the chronicles written in Moldavia from the anonymous chronicler of Stephen the Great to Ion Neculce. One segment of our analysis aimed to analyze the images, some of which have become religious and ethnic stereotypes, created by chroniclers to define the state and the populations from south Danube River.

Keywords: Balkans, Bulgarian, Croatian, stereotypes

Spațiul balcanic este, dincolo de realitatea geografică, politică ori economică, un areal spiritual determinat, aflat la confluența mai multor culturi și religii, cu deschideri către centrul și nordul Europei, dar și spre est, spre stepa rusească.

Acest areal multietnic, multiconfesional și interimperial, numit „balcanic” după lanțul muntos care străbate peninsula, este reflectat, de cele mai multe ori, distorsionat în discursul cultural occidental și, prin imitație, în chiar țările din regiune.

Dincolo de reprezentare, se poate constata o mentalitate cu numeroase trăsături comune, în urma îndelungatei conviețuiri și a permisivității de care au dat dovadă culturile locale față de elementele turcești care s-au suprapus peste straturi mult mai vechi. Circulația liberă a tot felul de călători pe drumurile balcanice, în interiorul unui spațiu cu administrație unică a fost un element favorizant. Unitatea mentalității balcanice este rezultatul toleranței față de „celălalt”, al absorbției diverselor influențe.

Tema acestui articol vizează o dimensiune semnificativă a spiritualității nord-dunărene: legăturile organice dintre români și popoarele cu care aceștia se învecinează la miazăzi, așa cum sunt reflectate în cronicile scrise în Moldova de la anonimul cronicar al lui Ștefan cel Mare la Ion Neculce. Un segment al analizei noastre vizează identificarea și analizarea imaginilor, unele devenite stereotipuri religioase și etnice, create de cronicari pentru a defini atât entitățile statale, cât și popoarele sud-dunărene.

Definirea conștiinței de sine și conștientizarea locului ocupat între celelalte popoare ale lumii sud-est europene are și această componentă fundamentală a

* cercetător științific III dr., Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești, e-mail: cameliagerard@gmail.com

raportării la „ceilalți”, prin fixarea trăsăturilor fundamentale ale celor care reprezintă alteritatea.

1. Bulgarii

Cronica sârbo-moldovenească scrisă la începutul secolului al XVI-lea, probabil după anul 1512, împletește istoria Moldovei cu cea a popoarelor din sud-estul Europei. Compilatorul moldovean s-a bazat pe informații culese din cronicile sârbești pe care le-a selectat în funcție de nivelul său de cunoștințe și interesul suscitât de anumite evenimente sau personalități. Una dintre știrile selectate pentru a fi supuse atenției utilizatorilor moldoveni ai cronicii se referă la una dintre luptele pentru controlul unei zone muntoase din sudul Balcanilor:

„Apoi după trecere de doi ani, în anul 6869 (1361) a pierit Momcilo de la Peritor”¹.

Personajul menționat este Momcilo, un tâlhar (*hajduk*) de origine bulgară care activa la granița dintre Imperiul Bizantin, Serbia și Bulgaria. Folosindu-se cu abilitate de războiul civil bizantin (1341-1347) a reușit să devină stăpânul unei zone întinse în Munții Rodopi și vestul Traciei². *Cronica sârbo-moldovenească* ne spune că a murit în 1361, în bătălia de la Peritor (Peritheorion). Localizarea este exactă, dar nu și plasarea în timp, această luptă având loc pe 7 iulie 1345, când Momcilo a fost învins și ucis de o coaliție bizantino-turcă.

Momcilo a fost printre cei mai cunoscuți și influenți bandiți ai Balcanilor, din acea categorie restrânsă care opera la un nivel înalt, care dispunea de resurse materiale și umane semnificative, ceea ce le permitea să devină actori cu greutate în luptele politico-militare din regiune. Deși documentarea are limitări, există motive temeinice să se afirme că, în spațiul balcanic (Thracia, Banatul medieval, sudul regatului Ungariei, nordul peninsulei), înalți demnitari sau nobili/boieri, mari proprietari de pământ, se angajau în acte de violență (jafuri, incendieri, răpiri, crime), de cele mai multe ori în contextul unor războaie private sau pentru câștig material³.

Cel mai bine documentat caz cu surse din epocă este cel al banditului bulgar Momcilo despre care au scris Ioan Cantacuzino, Nikefor Gregoras, Mihail Philes și Enrevi.

Înainte de anul 1341, după o tinerețe petrecută la granița sârbo-bulgară unde asalta călătorii, a fost recrutat de bizantini și a intrat în serviciul împăratului Andronic al III-lea Paleologul (1328-1341), dar și-a continuat raidurile de jaf în teritoriile bulgare. Devenit indezirabil atât pentru bizantini, cât și pentru bulgari și-a căutat refugiul în Serbia, în armata țarului Ștefan IV Uroș, unde era comandantul

¹ *Cronica sârbo-moldovenească* în P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, Ed. Academiei, București, 1959, p. 191.

² Nicolae Iorga îl amintește într-o lucrare fără a se lansa în presupuneri privind originea lui etnică. Este menționat într-o enumerare de aventurieri care la jumătatea secolului al XIV-lea căutau stăpâniri și glorie punându-se în slujba celor două tabere bizantine. Vezi Nicolae Iorga, „Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria 2, Tom. 35, nr. 4, pp. 117-158.

³ Panos Sophoulis, *Banditry in the Medieval Balkans, 800-1500*, Palgrave Macmillan, 2020, p.78.

unei companii de 2000 de soldați. Odată izbucnit războiul între Ioan al VI-lea Cantacuzino și Ioan al V-lea Paleologul, Momcilo s-a alăturat primului pretendent la tronul Imperiului Bizantin. În 1343, Ioan al VI-lea l-a ridicat la rangul de guvernator al regiunii Merope⁴ (în Munții Rodopi), o zonă de frontieră, locuită de tâlhari nomazi de origine slavă. Puterea sa armată era impresionantă: 5000 de pedestrași și 300 de cavaleriști se aflau sub comanda sa. Conștient de forța de care dispunea, s-a întors împotriva aliatului său, Ioan al VI-lea care a scăpat cu greu cu viață din confruntarea cu Momcilo. Făcând un joc dublu între Cantacuzini și regență a reușit să obțină atât titlul de sebastokrator⁵ din partea lui Ioan al VI-lea, cât și pe acela de despot⁶ din partea regentei Ana de Savoia. Aceste titluri îi ofereau atât o bază pentru o mai mare libertate de acțiune, cât și legitimarea autorității din partea puterii imperiale⁷.

Fig. 1 - Ruinele fortificațiilor de la Peritheorion, locul ultimei bătălii a lui Momcilo⁸.

În vara anului 1344, Momcilo a renunțat la orice fel de alianță cu bizantinii și s-a proclamat conducător independent în zona Munților Rodopi și pe litoralul Mării Egee; orașul Xanthi a devenit capitala sa. Un an mai târziu, Ioan al VI-lea

⁴ John Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey From the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, 1997, p. 303.

⁵ Titlu conferit fiilor și/sau fraților împăraților bizantini. În secolele XIII-XIV era utilizat și în teritoriile bulgărești.

⁶ Titlu conferit de către împărații bizantini membrilor familiei imperiale, dar și altor personaje cu influență politică și militară atunci când se urmărea o alianță cu aceștia.

⁷ Panos Sophoulis, *op. cit.*, p. 80.

⁸ Sursa imaginii: http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Peritheorion.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:20120519_north_view_Anastasioupolis_Perithorio_Amaksades_Rhodope_West_Thrace_Greece.jpg.

Cantacuzino a mobilizat o armată numeroasă împotriva brigandului bulgar, formată din trupe bizantine, ajutate de 20000 de soldații turci ai Emiratului Aydin. Confruntarea de la Peritheorion (Anastasiopolis), din 1345⁹ a fost decisivă, Momcilo și soldații săi fiind încercuiți și omorâți.

Posteritatea memoriei sale istorice a fost asigurată de folclor, în care tema principală este cea a morții lui ca viteaz. Cele mai multe dintre povești narează moartea lui într-o bătălie contra turcilor, ceea ce corespunde în fond cu realitatea istorică. O altă variantă o face răspunzătoare de moartea lui pe Vidosava, soția necredincioasă, care urmărea să se căsătorească cu Vukašin (1365-1371), regele sârbilor și coregent al lui Ștefan Uroș al V-lea. Legenda se încheie cu pedepsirea uneltitoare Vidosava de către rege și căsătoria lui cu Jevrosima, sora ei. În imaginarul folcloric sârbesc, Vukašin și Jevrosima au avut trei copii, printre care Marko Kraljević, cel mai popular erou al poeziei epice sârbești¹⁰. Nu se poate pune semn de egalitate între realitate evenimentelor și narațiunea folclorică, aceasta din urmă preluând și transformând mitic memoria istorică. Evenimentele istorice devenite locuri ale memoriei naționale sunt supuse, în funcție de epocă, unor interpretări care pot fi ridica serioase probleme de obiectivitate.

Fig. 2 - Statuia lui Momcilo din localitatea Momcilgrad (Bulgaria)¹¹

În *Cronica sârbo-moldovenească*, informația despre moartea lui Momcilo este precedată de menționarea trecerii turcilor în Europa și urmată de știrea referitoare la decesul lui Ștefan Uroș IV. În afara interesului vizibil pentru

⁹ Alexander P. Kazhdan (coordonator), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 2, University Press, New York, 1991, pp. 1390-1391.

¹⁰ Panos Sophoulis, *op. cit.*, p. 129.

¹¹ Orașul, situat la poalele Munților Rodohpi, a intrat în componența Bulgariei după Războaiele Balcanice. Până în 1934 localitatea s-a numit Mestanlı (lb. turcă) sau Мѣстанлъ / Мъстанлий (Măstanlij). Populația majoritară din localitate este de etnie turcă.

Sursa imaginii: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monument_to_Momchil.jpg.

evenimentele istoriei otomane nu se remarcă o logică istorică a cronicii care să explice inserarea acestei informații în text.

Ioan Bogdan, în ediția din 1895 a cronicii, susținea că „cei ce au început a scrie analele moldovenești și-au luat de model pe cele sârbești, care la rândul lor au fost redactate după modelul celor bulgărești”¹². Putem presupune că analistul din Moldova a perpetuat această informație în mod mecanic, fără ca ea să aibă în mod nemijlocit o semnificație. Cu toate acestea, selecția operată de autor printre evenimentele modelului sârbesc este un indicator clar al intenției de transmitere a acestei informații particulare care avea un sens inteligibil pentru cititorii din epocă.

O explicație posibilă ar putea fi avansată prin detalierea legăturilor dintre folclorul românesc și cel sud-dunărean. Adrian Fochi arată că, din 355 de subiecte individualizate ale baladei populare românești, doar 47 (adică 12,95%) sunt comune cu sud-estul Europei¹³. Dintre popoarele balcanice avem cele mai multe subiecte comune cu cei care trăiesc în imediata noastră apropiere, respectiv cu bulgarii (89%) și cu sârbii (63%)¹⁴. Subiectul identificat la noi cu denumirea de *Iancu și turcul* tratează tema „nevastei necredincioase” care refuză să deschidă poarta casei atunci când soțul său, urmărit de turci, îi cere acest lucru. La sud de Dunăre, subiectul este prezent la bulgari, macedoneni și sârbi; la toate cele trei popoare numele atribuit personajului principal este Momcilo. Adrian Fochi susține că geneza celor patru variante se poate explica prin condițiile de viață identice din perioada feudală, iar în cazul celor trei variante de la sud-dunărene se poate invoca și realitatea propriu-zisă, căci personajul istoric Momcilo a murit în 1345, în fața zidurilor de la Peritherion, locuitorii cetății refuzând să-i acorde atât ajutorul armat de care avea nevoie, cât și un loc de refugiu în interiorul zidurilor cetății¹⁵. Variantele românești ale acestui subiect, pe lângă faptul că au avut o circulație restrânsă la zona Banatului, folosesc și alte nume ale eroului (Iancu, respectiv Marcu). Astfel devine dificilă explicația prezenței lui Momcilo în cronica moldovenească prin influența directă a folclorului. Avansăm și ipoteza unei influențe venite prin intermediul oamenilor bisericii de origine și cultură sud-dunăreană care au dus cu ei în Moldova amintirea lui Momcilo.

Căderea țaratului de Târnovo

O altă informație privind evenimentele petrecute la sud de Dunăre ne este dată de aceeași *Cronică sârbo-moldovenească*: „în anul 6901 (1393) au luat turcii Târnova”¹⁶. Ca de obicei, textul cronicii nu consemnează contextul evenimentului din 1393, astfel că nu aflăm și evenimentele care au determinat un asemenea deznodământ. Pe baza acestei informații laconice cu greu putem face afirmații

¹² Ioan Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, București, 1895, p. 82.

¹³ Adrian Fochi, *Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești*, Ed. Academiei, București, 1975, p. 213.

¹⁴ *Ibidem*, p. 215.

¹⁵ *Ibidem*, p. 116-117.

¹⁶ *Cronica sârbo-moldovenească* în P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 192.

categorice despre modul în care moldovenii judecau impactul acestei cuceriri otomane la sud de Dunăre.

Fig. 3 - Familia țarului Ioan Alexandru¹⁷

A doua jumătate a secolului al XIV-lea a fost dominată de figura țarului Ioan Alexandru (1331-1371). Disputele apărute în cadrul familiei domnitoare ca urmare a rivalității dintre fiii țarului l-au determinat pe acesta să dividă statul: țaratul de Vidin i-a revenit lui Ioan Strațimir, fiul din prima căsătorie cu Teodora, fiica domnitorului muntean Basarab I, iar Ioan Șişman, fiul unei evreice botezate, a primit țaratul de Târnovo¹⁸. Până în 1371, când a decedat, țarul Ioan Alexandru a păstrat controlul asupra celor două părți ale statului. Destrămarea statului bulgar s-a petrecut în contextul avansului otoman în Balcani și a avut drept consecință pe termen mediu supunerea țaratelor bulgare de către noua putere hegemon a Peninsulei Balcanice. Sub conducerea lui Bayezid I otomanii au trecut la cucerirea efectivă a țaratelor bulgărești. Pe la 1389-1390, țarul de la Vidin s-a închinat otomanilor¹⁹, iar în 1393, Bayezid I l-a trimis pe Suleiman Celebi să cucerească țaratul de la Târnovo.

¹⁷ Sursa imaginii:

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Ivan_Alexander_and_his_family_Tetraevangelia.jpg

¹⁸ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, Ed. Albatros, București, 1998, p. 337.

¹⁹ *Ibidem*, p. 342.

Fig. 4 - Fortăreața Veliko Târnovo²⁰

Orașul a capitulat după un asediu de trei luni, la 17 iulie 1393, iar țarul Ioan Șişman a fost prins și executat, după doi ani de captivitate²¹. Consecințele desființării acestui stat bulgar au fost numeroase: în plan politico-ideologic cucerirea din 1393 i-a permis lui Bayezid I să își asume moștenirea imperială bulgară; în plan militar, consecința a fost organizarea cruciadei antiotomane din anul 1396, sub conducerea lui Sigismund de Luxemburg; în plan socio-cultural, boierimea bulgară a fost pusă să aleagă între integrarea în sistemul otoman sau exil, ceea ce a determinat o amplă mișcare de refugiere la nord de Dunăre, în Țara Românească²². Cel de-al doilea țarat bulgar, cel de la Vidin, a fost desființat în 1396, după înfrângerea cruciaților în bătălia de la Nicopole.

Grigore Țamblac

În Letopisețul lui Grigore Ureche, scris în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în cadrul narațiunii despre Sinodul de la Ferrara-Florența este menționat un ilustru reprezentant al creștinismului ortodox, Grigore Țamblac.

A fost născut la sud de Dunăre, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, probabil în 1361 sau 1365. A fost ucenicul lui Efitimie, patriarhul de Târnovo, marele cărturar bulgar al secolului al XIV-lea²³.

²⁰ Sursa imaginii: <http://www.velikoturnovo.info/veliko.php?Codf=22>.

²¹ N. S. Derjavin, *Istoria Bulgariei*, București, 1970, p. 140.

²² *Ibidem*, p. 146.

²³ P. P. Panaitescu, *Alexandru cel Bun: la cinci sute de ani de la moartea lui*, Monitorul Oficial, București, 1932, p. 16.

Fig. 5 - Suita cardinalilor la Conciliul de la Constanț (1414-1418)²⁴

După căderea țaratului sub stăpânire otomană, Grigore Țamblac își desfășoară activitatea în cadrul Patriarhiei de la Constantinopol, apoi pe teritoriu sârbesc, la Dečani, unde a fost egumen. La începutul secolului al XV-lea, în 1401, este trimis de către Patriarhia constantinopolitană în Moldova cu misiunea de a găsi o rezolvare a conflictului dintre cele două entități bisericești. După aplanarea conflictului Grigore Țamblac a mai rămas o vreme la Suceava, până în 1404. Activitatea sa de păstorire a fost intensă, manualele slavone păstrând seria de predici susținute în biserica mitropoliei din capitala Moldovei²⁵. La îndemnul său, Mănăstirea Neamțului a devenit un focar al isihasmului în care s-a inițiat copierea manuscriselor religioase²⁶. În 1415, a devenit mitropolit al Kievului, iar trei ani mai târziu a fost printre delegații ortodocși care au participat la Conciliul de la Constanț (1414-1418). Grigore Ureche este singurul cronicar care îl menționează, dar îl indică drept reprezentant al Moldovei la Conciliul de la Ferrara-Florența: „Și de țara noastră încă au fostu trimis pre Grigorie Țamblac”²⁷. Observăm că nu se

²⁴Sursa imaginii: Ulrich von Richenthal, *Concilium zu Costencz. Hienach ist zuo dem ersten verschriben wie die Cardinael und erzbischof fürsten und herren gen Costentz zu dem concilio einrittend*, Augsburg, 1483.

<http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/inc-iii-55/0157/image>.

²⁵ G. Mihăilă și D. Zamfirescu (editori), *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, Ed. Tineretului, București, p. 20.

²⁶ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Minerva, București, 1980, p. 20.

²⁷ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955, p. 72.

amintește nicăieri originea sud-dunăreană a înaltului prelat, mai mult, e asumat ca reprezentant al țării Moldovei. Participarea lui la Conciliul de la Florența era o ficțiune, căci în 1438, teologul bulgar era mort de optsprezece ani. În realitate, mitropolitul a fost trimis la cel de la Constantz ca reprezentant al mitropoliei de la Kiev, dar și al bisericii Moldovei cu care menținuse legătura²⁸. Mai mult, sub conducerea lui au fost puși și alți delegați veniți din spațiul românesc: solii domnitorilor Alexandru cel Bun și Mircea cel Bătrân și cei ai orașelor din Moldova și Muntenia. Convocat la inițiativa regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, conciliul avea scopul de a pune capăt schismei din Biserica apuseană. În cadrul dezbaterilor, într-una dintre predicile compuse de Grigore Țamblac, tradusă în limba latină, s-a exprimat mulțumirea că schisma din Biserica catolică a luat sfârșit și se solicita reluarea dezbaterii referitoare la unirea celor două Biserici.

Grigore Țamblac a murit în 1419 sau 1420, personalitatea lui devenind un reper pentru teologii și cărturarii moldoveni. Asocierea lui, evident eronată, cu sinodul de la Ferrara-Florența credem că se poate explica prin dorința cronicarului de a asocia delegația Moldovei cu o personalitate remarcabilă a ortodoxiei, o celebritate în spațiul balcanic și est-european și care desfășurase o activitate importantă pe teritoriul nostru. Reprezentată astfel, Moldova stătea cu cinste printre mai marii lumii, într-unul dintre momentele cruciale în care s-a decis soarta civilizației europene.

2. Un croat pe tronul Moldovei

Gaspar Graziani este un alt reprezentant al lumii balcanice prezent în cronicile Moldovei. Miron Costin vorbește despre originea lui apuseană: „Gașpar-vodă era omă de neamul său italiană, cum dzicemă la noi în țară, frîncă”²⁹. Credem că plasarea originii lui în spațiul occidental, respectiv italian, de către cronicar a fost determinată de faptul că era catolic, dintr-un spațiu aflat sub o puternică influență venețiană. Constantin C. Giurescu consideră că era de origine maurovalah (morlah)³⁰ și se numea Milostić³¹. Conflictul dintre otomani și habsburgi au forțat familia Graziani să plece la Gradacz; de la acest oraș și-a luat numele de familie Gradczanin, Gratiani în forma latinizată.

Ion Neculce vorbește despre originea lui obscură, arătând că este un uzurpator, un slujitor care a trecut drept nepot al unui nobil grec numit Iacob Eraclid. A reușit să reclame averea acestuia în fața autorităților venețiene, pe care a

²⁸ Carol Auner, *Moldova la Soborul din Florența*, București, 1915, pp. 15-17.

²⁹ Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace*, în *Opere*, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, p. 66.

³⁰ În traducere *vlahi negri*; etnonim folosit pentru a desemna o populație de păstori din vestul Balcanilor (Alpii Dinarici). Pentru detalii vezi John V. A. Fine, *When ethnicity did not matter in the Balkans : a study of identity in pre-nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the medieval and early-modern periods*, The University of Michigan Press, 2006.

³¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ediția a II-a, vol. 3, București, 1944, p. 36.

împărțit-o celorlalți servitori, el fiind interesat mai mult de actele pe baza cărora putea să-și construiască o ascendență nobilă care să-l ducă pe tronul Moldovei³².

Gaspar Graziani era poliglot, vorbea bosniaca, croata, turca, germana și engleza, ceea ce l-a ajutat enorm în cariera sa. Talentul său lingvistic și inteligența l-a calificat să intre în slujba solilor englezi sir Henry Wotton și sir Dudley Carleton, iar apoi pe sir Paul Pindar l-a însoțit în misiune la Constantinopol. Stabilit în capitala imperiului, se integrează sistemului administrativ al curții otomane în cadrul căruia desfășoară o activitate intensă, ajungând dragoman al Porții. În această calitate, în 1615, a participat la reînnoirea tratatului de la Zsitvatorok, ca diplomat al Imperiului Otoman³³: „Era acestu Gașpar-vodă multă vreme tergimanu la împărăție, adecă tîlmaci tuturor solielor creștinești ce vinu la împărăție. Și fiindu și la mijlocul păcii ce făcuse între Împărăția Neamțului și între împărăția Turcului, pentru slujba acéia i-au datu aicea în Moldova domnia în locul Radului-vodă”³⁴. Deși mare dregător al Imperiului Otoman, în secret a susținut politica antiotomană a imperialilor și a unor domni români ca Radu Șerban și Nicolae Pătrașcu. În 1618, se implica în crearea ordinului cruciat „Militia Christiana”. În februarie 1619, sosea în Moldova unde fusese numit domn direct de către Poartă ca răsplată pentru bunele sale servicii, după ce în 1617 primise ducatul insulelor Naxos și Paros³⁵. El avea și misiunea ca din această poziție să contribuie la menținerea unor bune raporturi între Poartă și Polonia. Punând în aplicare planuri mai vechi de luptă antiotomană, Gaspar Graziani s-a adresat Poloniei și a încercat să creeze o armată de mercenari. Politica antiotomană și alianța polono-imperială urmărită de domnul Moldovei a fost denunțată otomanilor de către Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei. Aceste dezvăluiri au condus la mazilirea lui Graziani în vara anului 1620. Acesta nu s-a supus poruncii venite de la Istanbul, ci a deschis față ostilitățile cu Poarta executându-l pe ceașul care aducea firmanul de mazilire și pe însoțitorii acestuia, precum și alți turci din Iași³⁶. La începutul secolului al XVII-lea, elita politică românească nu mai era adepta acțiunilor antiotomane; Miron Costin cataloghează astfel de fapte, precum cele ale lui Gaspar Graziani, ca nebunie:

„(...) fără socoteală și fără temeiū, în loc de folosul țării să-i aducă perire, cum s-au prilejitū amu și în vrémile noastre în cîteva rînduri, de adusésă a mulți nesocoteala și nebunia, mare cumpănă acestui pămîntū”³⁷.

Domnul Moldovei nu a primit ajutor decât din partea polonilor, prin marele hatman Stanislav Żółkiewski și hatmanul de câmp Koniecpolski. Armata moldo-polonă s-a înfruntat cu forțele turco-tătare ale lui Skender pașa, Devlet Ghirai și

³² Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ed. Minerva, București, 1982, p. 172.

³³ Constantin Rezachevici, *Viața politică în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea. Epoca lui Radu Șerban, a Movileștilor și a lui Gabriel Bethlen*, în *Istoria Românilor*, coordonator Virgil Cîndea, p. 77.

³⁴ Miron Costin, *op. cit.*, p. 66.

³⁵ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 36.

³⁶ Dan Floareș, *Gaspar Gratiani, domn al Moldovei*, Iași, 2006, p. 25.

³⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 68.

Cantemir mârza. Încercarea de a rezista în fața trupelor turco-tătare în septembrie 1620, nu a dat roade, astfel încât polonii au început să se retragă. La trecerea Nistrului armata polonă s-a dezorganizat devenind o țină facilă în fața tătarilor lui Cantemir. Gaspar Graziani fugise din tabăra polonă de la Țuțora în noaptea de 20/21 septembrie 1620 și a fost ucis de către boierii Șeptilici și Goia în satul Braniștea, lângă Bacău.

Concluzii

Spectaculoasele cariere a lui Momcilo și Gaspar Graziani sunt o expresie a fluidității sociale din peninsula, mai ales în vremuri tulburi. Aflată la periferia marilor imperii sau regate, creuzet în care se contopesc identități și influențe diverse, Peninsula Balcanică a cunoscut fluxuri și mișcări ale grupurilor de populații, dar și spectaculoase trasee individuale ale unor personaje suficient de îndrăznețe ca să-și croiască propriul destin. Temut de o populație circumspectă, Momcilo și-a impresionat suficient contemporanii și pe urmașii acestora, astfel încât să devină un erou al folclorului balcanic, transfigurat din brigand în luptător împotriva turcilor. Pe de altă parte, Gaspar Graziani nu a avut aceeași posteritate, deși personalitatea lui a fost una remarcabilă. Originea socială neclară, identitatea etnică („frânc”) care a fost asociată cu apartenența la catolicism, acțiunile politice care au pus țara în situații de risc, l-au fixat în istorie ca un aventurier. Oameni ca Grigore Țamblac aparțineau unei elite balcanice în care identitatea etnică nu prima. Ei erau oamenii bisericii, trimiși și/sau chemați să împlinească obiectivele Patriarhiei constantinopolitane acolo unde era nevoie. Erau primiți și asimilați structurilor eclesiastice și politice locale din spațiul balcanic sau est-european, prestigiul lor fiind sporit de rangul și faima mănăstirilor de proveniență.

Tăgăduințele boierilor *făgăduiți răscoalei* Boierii patrioți contestă înscrisul din 15 ianuarie 1821

Gheorghe Gorun*

Abstract: The study aims to clarify a very sensitive issue from what the historians named the relations/ the rapports between Tudor Vladimirescu and the “patriot boyars” during the revolutionary events of 1821. This issue concerns the document of January 15th 1821. The topic is very important because our historiography- mainly that of the post-war period (after 1946)- approached 1821 events, analyzing the document given to Tudor Vladimirescu by the great boyars (former Great Bans of Craiova) Grigore Brâncoveanu, Grigore Ghica and Barbu Văcărescu, before Vladimirescu made the people raise their arms. Actually, after more than 100 years since the events these boyars categorically denied they had ever signed the respective document.

Keywords: Tudor Vladimirescu, the boyars who promised to support the revolution, Albanian mercenaries, Eterists, patriot boyars, Constantin Samurcaș, Macedonski brothers.

Istoriografia noastră, mai ales cea de după 1946, a abordat evenimentele din 1821 introducând în analiză înscrisul dat de marii boieri – foști mari bani ai Craiovei – Grigore Brâncoveanu, Grigore Ghica, Barbu Văcărescu, lui Tudor Vladimirescu în data de 15 ianuarie 1821.

Cercetarea de față își propune să răspundă la întrebările: *Au dat marii boieri, amintiți mai sus, împuternicire lui Tudor să ridice poporul la arme în ianuarie 1821?, Au semnat ei înscrisul din 15 ianuarie 1821?*

Problema colaborării/înțelegerii dintre conducătorul Adunării Norodului și boieri se reazemă pe trei argumente principale: înscrisul din 15 ianuarie 1821, Cartea de Adeverire/de Jurământ dată de boieri în 23 martie 1821 și Jurământul lui Tudor către boieri, precum și pe informațiile lui Ioan Dîrzanu și C. D. Aricescu (acesta din urmă preluându-le de la fiul lui Vasile Moangă).

Documentele pe care le-am cercetat și pe care le-am analizat ne învederează cu certitudine faptul că în *etapa olteană* a revoluției boierii au fost total împotriva lui Tudor Vladimirescu și a acțiunii sale. S-au lăsat bătuți de vânt, fie spre mila turcilor, fie spre mila Rusiei și a Austriei, fie amăgiți de Ipsilanti și de Eterie. Pe Tudor Vladimirescu au încercat doar să și-l subordoneze (cum, de altfel, au încercat și eteriștii!) și, întrucât nu au reușit, au mobilizat toate resursele financiare, militare și politice pentru a-l învinge. Toate acțiunile lor s-au caracterizat prin inconsecvență, lașitate și egoism. Doar în privința lui Tudor Vladimirescu au fost

* Prof. dr., profesor asociat al Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, email: gheorghegorun@yahoo.com

consecvenți, iar consecvența a avut o singură direcție, oprirea mișcării revoluționare cu orice preț și prin orice mijloace. Am constatat cu stupeoare că documentele politice majore nu au fost semnate de cei care le emiteau. Am descoperit și motivele pentru care au procedat astfel.

Ne amintim că prin documentul din 15 ianuarie 1821 cei trei mari boieri - Brâncoveanu, Ghica, Văcărescu, îi lăsau lui Tudor Vladimirescu sarcina tuturor cheltuielilor pe care le presupunea „ridicarea norodului la arme”, iar ei „vor răspunde”, adică le vor plăti ulterior. Vladimirescu a procedat în conformitate cu promisiunea semnatarilor și, pe lângă resursele lui, a angajat împrumuturi de la diferite persoane cunoscute și/sau de la persoane cu care se aflase în relații de afaceri. Disparația tragică a conducătorului revoluției a generat numeroase pricini în chestiunea acestor prezumtive datorii. Una dintre pricini l-a avut ca reclamant pe sârbul Iacov Nenadovici. Chestiunea este foarte complicată și antrenează spre rezolvare întreaga conducere a țării, până la generalul rus Pavel Kisseleff, guvernatorul și președintele plenipotent al Divanurilor Țării Românești și Moldovei (1829-1834). Nenadovici se adresează autorităților în 1831 (la 10 ani de la revoluție) spre a-și recupera suma împrumutată lui Tudor Vladimirescu, în numele Divanului și al celor trei mari bani care îi încredințaseră misiunea să ridice poporul la arme. Sârbul pretinde că l-a împrumutat pe Vladimirescu cu 500.000 lei. Documentele dosarului, scrise în limba franceză (cu excepția declarației celor trei mari bani) sunt date între aprilie 1830 și mai 1832¹. Noi vom analiza „declarațiile scrise” date de boierii Grigore Ghica, Grigore Brâncoveanu și Barbu Văcărescu, la cererea expresă a consulului rus M. Minciaky „în legătură cu afirmațiile sârbului Iacov Nenadovici că ei ar fi sprijinit răscoala lui Tudor Vladimirescu”. Înainte de a le analiza mai facem precizarea că Nenadovici a fost „căpetenie sârbească, fost îngrijitor al treburilor din lăuntru în Serbia și cavalier” și în jalba pe care o adresează generalului Kisseleff, în februarie 1832, solicită să i se înapoieze cinci documente pe care el le-a depus pentru dovedirea pretențiilor formulate. În jalbă el mai arată că a hotărât să solicite documentele spre a le duce „neamului meu la Sârbia, ca să mă îndreptez și înaintea luminatului domn, că nu mi se află acum bani în naht [bani peșin, bani în numerar – conform D.A.R.], ci în hârtii².

Cei trei boieri formulează un răspuns comun. Din preambul deducem că în prealabil și-au exprimat părerile într-o discuție directă cu Minciaky care le-a prezentat mai multe documente între care și „trei hârtii cu felurite iscălituri”³. Referindu-se la cea mai importantă, aceea din 15 ianuarie 1821, pe care „figurarisesc iscăliturile noastre este cu totul neadevărată și mincinoasă” și completează că, pe lângă răspunsurile orale date anterior la întrebările consulului, formulează și alte observații care să convingă „stăpânirea să cerceteze pricina mai cu adâncime și să dovedească adevărul”. În continuare *boierii patrioți* formulează

¹ *Documente privind Istoria României* (în continuare – D.I.R.). *Documente Interne*, vol. III, Editura Academiei R.P.R., București, 1960 (redactor responsabil – academician Andrei Oțetea), Doc. nr. 151, pp. 381-400

² Ibidem, Doc. nr. 152, Anexa 1, p. 401

³ Ibidem, Doc. nr. 151, Anexa 6, p. 393

șapte argumente spre a dovedi că împuternicirea data lui Tudor la 15 ianuarie este „cu totul neadevărată și falsă!”. În primul rând, boierii susțin că n-au avut nicio legătură cu Tudor Vladimirescu care la 15 ianuarie 1821 era la București „cunoscut și pîtit” în casa lui Samurcaș „dă unde s-a împuternicit cu bani și cu arnăuți dă ai eteriștilor” și împreună cu D. Macedonschi și Hagi Prodan „ciraci ai lui Samurcaș [*cirac – om de încredere, protejat, slugă*, conform Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de Arhaisme și Regionalisme*, în continuare – D.A.R., vol. I, II, Editura Saeculum-Vizual, București, 2016]” (C. Samurcaș era mort în momentul scrierii declarațiilor) au plecat din București după moartea lui Șuțu. În continuare „cei mai mari boieri ai țării” povestesc despre nenorocirile produse de Tudor și de oamenii săi care „strângând cât de mulți arnăuți au putut [împreună cu Macedonschi și cu Prodan – n.n.] și trimitându-le și alții de la eteriști de aici iarăși pe temeiul făgăduinții răpirii”, adică al libertății la jafuri „s-au înmulțit tâlharii”, care nu aveau nevoie de „nici o cheltuială și nici o simbrie”, fiindcă „simbria era jaful și răpirea” care au cuprins toată țara, iar *tâlharii* au ucis și *oameni însemnați*. În finalul acestui prim argument, boierii susțin că, dacă i-ar fi dat ei un înscris lui Tudor, care era la București, de ce să-l fi dat „ca când ar fi fost în depărtare” și, cu atât mai mult, să-i fi dat „atâta slobozenie ca să poată cheltui sau să arată că au cheltuit oricât va voi”, iar ei să nu poată plăti cu toată averea lor. Dacă ar fi avut de gând să-i dea bani, i-ar fi făcut „o sumă hotărâtă (...) să-i dăm în mână, că nici unul nu eram în lipsă”. Deci Brâncoveanu, Ghica și Văcărescu îl fac pe Tudor Vladimirescu omul lui Samurcaș, eterist, tâlhar, jefuitor, iar ei nu au nicio legătură cu actul din 15 ianuarie 1821⁴.

Al doilea argument se referă la toate acțiunile lor militare împotriva revoltelor din Oltenia, la încercările de a-l opri, la scrisorile către pașalele din vecinătate, neaprobat de către consulul Pini. Toate acestea dovedesc că ei nu au dat „o asemenea carte la mână, numitului” (lui Tudor Vladimirescu). Ei resping, iarăși, categoric că ar fi încuviințat răscoala⁵.

Al treilea argument invocat este că „atâta vreme cât Vladimirescu a fost aici în viață” nu a spus nimănui că „s-a găsit un asemenea sârb, sub numele de Nenadovici care să aibă atâta bogăție încât să-l împrumute cu 500 mii lei”. Totodată, boierii admit că, „și dacă ar fi fost [sârbul – n.n.]”, Vladimirescu nu-l putea încredința pe sârb că boierii vor plăti, fiindcă împrumutătorul nu-i cunoștea nici pe ei, nici iscăliturile lor și nu a prezentat nicio „poliță în formele cerute” spre a putea „zice că are document temeinic spre a-și cere împrumutarea”. Urmează un atac dur la adresa lui Tudor Vladimirescu care „invitând pandurii și arnăuțimea și hrănindu-i cu luarea de bucate dă vite unde găsea, fără nici o plată”, permițându-le să jefuiască, „era văzut și cunoscut în Țara Românească că într-atâta lipsă dă bani se afla încât și prin județe răpea oricâți bani ai vistieriei găsea”. *Argumentarea* boierilor merge până acolo, încât îl învinuiesc pe Tudor Vladimirescu că în lipsă de bani „au cugetat (dar vremea nu le-au îngăduit!) să ridice toate argintăriile

⁴ Ibidem, p. 394

⁵ Ibidem

bisericilor, să le topească și să le facă bani”, numai pentru a se îmbogăți el, „căci trebuință de a cheltui nu avea”, fiindcă pe panduri și pe arnăuți nu-i plătea, iar aceștia își asigurau și hrana, și lefurile „prin sâlnică luare și prin răpire”⁶. Halucinant *argumente*! Parcă citim actele de acuzare ale călăilor eteriști!

Următoarele patru *argumente* sunt mai scurte. Astfel *boierii patrioți* afirmă că atunci când Tudor Vladimirescu a ajuns în București i-a obligat „prin silnicia armelor” pe toți boierii și negustorii aflați în capitală (cei trei tăgăduitori fugiseră, din patriotism!) să se unească cu el și se miră că nu le-a arătat acestora și iscăliturile lor „să arate către obște că nu este singur, ci este în legătură pregătită și cu noi, carea pă mulți ar fi înșelat”. Apoi, marii boieri se întreabă retoric cum de „acest Vladimirescul, în curgerea vremii, ce au fost pă aici dacă era, siguraripsit (*siguriripsire* = *încredințat*, conform D.A.R.) cu iscăliturile noastre”, de ce nu a vorbit cu nimeni și „mai vârtos cu arhieriei și boierii” care erau reținuți la „Belvedere”, „dă vreme ce toate celelalte taine ale lui le-au spus?”⁷. Cu alte cuvinte, Vladimirescu, după susținerile celor trei, s-a spovedit boierilor și arhierilor cu toate câte avea pe suflet, dar nu s-a lăudat și cu iscăliturile *patrioților boieri*, fiindcă nu le avea, altfel erau atât de importante, încât trebuia să le spună în gura mare tuturor. Mai departe, boierii și-l iau părtaș pe fostul scriitor (grămatic) „al Văcărescului, Neculae Kinopsi, care trăiește până acum și este în București” și care știa tot, fiindcă „avea toată canțelaria asupra-i” și care nu numai că nu cunoaște nimic „dă acest înscris cu trei iscălituri”, dar nici măcar „nici pă Vladimirescu nu l-au auzit vorbind vreodată pentru acesta”. Și, mai mult, ar fi spus Kinopsi (după afirmațiile boierilor), și în „dresul (*falsificare, contrafacere* – D.A.R.) lui Teodor”, care se întemeiază pe înscrisul din 15 ianuarie, este mincinos „fiindcă iscălitura sa putea să o facă fieștecine și mai vârtos că el se iscălea numai Teodor iar nu și Vladimirescul”. Boierii cer ca Neculai Kinopsi să fie adus în fața lui Minciaky „să mărturisească adevărul”⁸.

În sfârșit, al șaptelea argument este încoronarea operei de patriotism a veliților boieri: „Putem încredința în cele după urmă că în tot acest înscris este plastografie (*plastografic* = falsificat – D.A.R.), nu numai iscăliturile, ci și chiar slova scriitorului (...) să aseamănă cu slova hatmanului Aleco Vilara”⁹. Pentru a se stabili plastografia, boierii recomandă să fie întrebat „hatmanul să mărturisească dacă au scris vreodată un asemenea înscris ori din a noastră povătuire sau măcar și întru a însuși știință”. Mai adaugă boierii că „Vladimirescul era în corespondență cu pașa Silistrei” și a trimis către pașă și curieri speciali (deputați în text) și dacă ar fi posedat un asemenea înscris, „îl trimitea negreșit”, fiindcă ar fi fost în folosul său să arate că este sprijinit de cei mai importanți boieri. Ideea forte este următoarea: „apoi Poarta cum ar fi putut să orânduiască domn chiar pe unul din cei trei

⁶ Ibidem, pp. 394-395

⁷ Ibidem, p. 395

⁸ Declarația lui Kinopsi se află în D.I.R., vol. III, Doc. nr. 151, Anexa 2, pp. 383-385

⁹ Declarația lui Vilara se află în D.I.R., vol. III, Doc. nr. 151, Anexa 1, pp. 382-383

iscăliți?” (este vorba despre Grigore Ghica devenit în 1822 primul domn pământean după mai bine de 100 de ani¹⁰).

Încheierea declarației este o pledoarie pentru adevăr și pentru dreptate a celor trei boieri și exprimarea dorinței lor de a fi găsit „plastograful și să i să facă cuvenita pedeapsă”, de a se opri judecarea pricinii, precum și de a se distruge „hârtia mincinoasă”. Mai susțin învinuții că o asemenea pricină „aduce bătaie de cap” judecătorilor și „ponos [necaz, supărare, defăimare, calomniere, supărare..., conform D.A.R.] împotriva cinstei și a haracterului nostru, în vreme ce până în vârsta la care ne aflăm, am dat, cu neîncetare, dovezi către stăpânire și către patrie dă a noastră râvnă și credință și niciodată nu s-a întâmplat nici măcar să cugetăm la asemenea netrebnice și defăimătoare dă cinste fapte” care – afirmă patrioții, sunt caracteristice „acelor în toate deznădăjduiți” și nicidecum lor care sunt „oameni care s-au obișnuit într-o petrecere cinstită și respectuită da a lor compatrioți”¹¹.

Am citat în întregime acest fragment al declarației spre a evidenția cât de nobil este caracterul marilor noștri patrioți în vorbe! Atât al celor de atunci, cât și al celor de acum!

Declarațiile celor trei boieri pot, la prima vedere, fi luate în seamă. Analizate cu rigoare, acestea nu rezistă nici din perspectiva logicii formale. A spune că nu au avut nicio legătură cu Tudor Vladimirescu este o minciună sfruntată. Toți erau membri ai Divanului care judecase mai multe pricini în care Tudor Vladimirescu era parte¹². Este greu de crezut că acești boieri nu aveau cunoștința de intențiile lui Tudor Vladimirescu de a-l *aresta* pe Caragea înainte să fugă din țară¹³.

Marii boieri *patrioți* îl *catigorisesc* pe Tudor *om de casă al grecului Samurcaș* și se prefac că nu-și mai aduc aminte că ei s-au aflat în complicități cu C. Samurcaș zeci de ani, că ei l-au numit (în 11 februarie, când l-au împuternicit să potolească răscoala!) *cinstite dumneata vel vornic și dumneata te afli patriot, mai vârtos, cu știință bună în părțile acelu loc, boier cu bun ipolipsis* (considerație, vază, trecere), *iubit de toți boierii, negustorii și locuitorii etc.*

Mai mult, respectivii se fac că uită că ei l-au trimis pe Samurcaș cu depline puteri să îl potolească pe acela pe care, susțin respectivii, îl trimisese tocmai grecul să oprească rebeliunea. Uită și că i-au dat lui Samurcaș din visteria țării câți bani a cerut acesta pentru a înfrânge răscoala (spre liniștea lor, de buni patrioți, Samurcaș trecuse în lumea de dincolo și nu mai putea depune mărturie...).

Afirmația că Tudor *a plecat cu bani de la Samurcaș și cu arnăuți ai eteriștilor* este, de asemenea, mincinoasă.

¹⁰ D.I.R., vol. III, Doc. nr. 151, Anexa 6, p. 395

¹¹ Ibidem, pp. 395-396

¹² A se vedea C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Editura Typographiei Române G. Chițu și I. Theodorian, Craiova, 1874, p. 35 și notele 3 și 4; p. 36 și notele 1 și 2

¹³ I. P. Liprandi, *Căpitanul Iordache Olimpiu. Acțiunea eteriștilor în principate în anul 1821*, în D.I.R., vol. V, *Izvoare Narrative*, Editura Academiei R.P.R., 1962 (redactor responsabil – Andrei Oțetea), p. 417

Toți șefii arnăuților erau, într-adevăr, eteriști sau afiliați Eteriei. Dar șeful suprem al tuturor cetelor de arnăuți din Țara Românească era Grigore Brâncoveanu, mare spătar în funcție, în ianuarie 1821.

Consemnăm ce spune unul dintre cel mai bine informați oameni despre evenimentele din 1821. După ce îl prezintă în culori diverse pe Tudor Vladimirescu, I. P. Liprandi (colonel rus, șeful spionajului militar rus în Principate și în zona Balcanică) notează că boierii l-au ales pe Tudor Vladimirescu să pornească răscoala¹⁴ și că slugerul s-a întâlnit în mai multe rânduri cu cei trei mari boieri și „după mai multe consfătuiri scurte, Tudor a consimțit, dar numai cu condiția să-i dea un act scris, prin care să fie împuternicit să provoace răscoala, deoarece el nu voia să acționeze altfel, decât numai în numele poporului și al boierilor care se îngrijesc de binele acestui popor”.

Liprandi scrie că la început boierii au șovăit, dar, în cele din urmă, i-au dat acest act „iscălit de ei, dar cu condiția ca el să nu-l dea publicității înainte de vreme și să nu-l facă cunoscut decât dacă va fi neapărat nevoie”. Boierii i-au promis că-i vor trimite un alt act iscălit de ei toți, iar Tudor urma să le trimită „o declarație în scris cum că este gata să provoace răscoala”¹⁵.

Despre cei 27 de arnăuți, Liprandi scrie că „Brâncoveanu, fiind atunci spătar, i-a dat 27 de arnăuți aleși” și că unii dintre aceștia, aflați în regimentul său în războiul din 1828-1829, i-au declarat că „Brâncoveanu le-a dat personal instrucțiuni și le-a poruncit să plece noaptea afară din oraș și să se alăture lui Tudor”. Brâncoveanu a motivat acțiunea astfel: „i-a dat arnăuții lui Tudor pentru a restabili ordinea în plaiul său”. Brâncoveanu „i-a pus să jure că vor îndeplini orbește totul ce le va porunci Tudor”¹⁶.

Onorabilii boieri ne lasă să înțelegem că nu ar fi fost nevoie de bani pentru plata mulțimii de arnăuți, fiindcă *simbria acestora era jaful și răpirea!* Mai susțin că *nu era nevoie de înscris, fiindcă Tudor nu era în depărtare, ci acolo, la București.*

Cu privire la bani, boierii susțin că, dacă ar fi fost să-i dea bani, i-ar fi dat *în mână, că nici unul nu eram în lipsă, nicidecum să-i fi dat slobozenie să cheltuie sau să arate că a cheltuit* fără noimă.

Evident, boierii se contrazic, fiindcă, inițial, declaraseră că Tudor *s-a împuternicit cu bani de la Samurcaș*. Și Liprandi îi contrazice, susținând că boierii nu i-au dat bani peșin, fiindcă se temea „ca nu cumva el să se lepede de această acțiune și să-și păstreze banii, pe care ei nu ar fi îndrăznit niciodată să-i ceară înapoi, temându-se să nu le divulge împuternicirea pe care i-au dat-o”¹⁷. Liprandi îi pune pe boieri în antiteză cu Tudor despre care afirmă că era „atunci încă un

¹⁴ Idem, *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 și începutul acțiunii eteriștilor în principatele dunărene sub conducerea prințului Alexandru Ipsilanti, precum și sfârșitul lamentabil al ambelor acestor mișcări în același an*, D.I.R., vol. V, *Izvoare Narrative*, Editura Academiei R.P.R., 1962 (redactor responsabil – Andrei Oțetea), p. 267

¹⁵ Ibidem, p. 268

¹⁶ Ibidem și nota 1

¹⁷ Ibidem, p. 269

adevărat patriot (...) și se baza ferm pe participarea boierilor menționați, iar gândul lăcomiei, atât de firesc pentru aceștia, era departe de simțămintele sale”¹⁸.

În cel de-al doilea argument, boierii insinuează că încercările lor de a-l opri pe Tudor au fost zădărnice de consulul rus Pini care nu a fost de acord cu trimiterea arzului lor către Poarta Otomană. Foarte ciudat este că arzul respectiv (din 30 ianuarie 1821) nu este semnat de către boieri. Ei semnează, în schimb, documentele de aprobare a cheltuielilor de drum pentru „călărașii care vor pleca la Constantinopol cu vestea apostasiei slugerului Theodor”¹⁹.

Deosebit de interesant este faptul că boierii din căimăcamia recunoscută de Pini la 19 ianuarie 1821- cu excepția mitropolitului și a lui Grigore Filipescu – nu figurează nici ca semnatori ai scrisorii din 4 februarie 1821 către eteristul Pini prin care îi cer încuviințarea să solicite intervenția militară a Turciei.

Bolnavi de transparență..., cei trei vajnici patrioți se apără aducând un argument pe care îl socotesc imbatabil, acela că, dacă ar fi avut înscrisul lor, Tudor Vladimirescu s-ar fi lăudat cu el pretutindeni! Și la pașalele de la Dunăre, și la Înalta Poartă, și la boierii despre care afirmă că Tudor i-a reținut la Belvedere.

Contraargumentul nostru este că Tudor a respectat promisiunea făcută acelor boieri de a nu trăncăni peste tot că îi are aliați pe cei mai de preț oameni ai țării. După Liprandi, boierii i-au dat înscrisul cu condiția ca el să nu-l dea publicității înainte de vreme..., iar Tudor a considerat că trebuie să respecte această condiție.

Despre jafurile și tâlhăriile pe care boierii le pun în seama lui Tudor nu mai vorbim... Afirmățiile sunt contrazise de aproape toate sursele istorice.

Cât privește slova (aici cu sensul de *scrisul cuiva, după care poate fi identificat*, conform D.A.R.), putem găsi multe argumente să-i contrazicem pe boieri, inclusiv cel invocat de ei în apărare și anume acela că documentul putea fi scris de oricine, după dictarea lor sau a unuia dintre ei. Este posibil ca textul împuternicirii lui Tudor Vladimirescu să fi fost scris sau dictat de către Barbu Văcărescu. Susținem această ipoteză, având în vedere prezența sintagmei *această delicată pornire* atât în înscrisul din 15 ianuarie, cât și în scrisoarea marelui vornic amintit către Dimitrie Macedonschi, din **2 februarie 1821**²⁰ (Văcărescu îi scrie lui Macedonschi să nu renunțe la *această delicată pornire* și îi promite 250000 de lei din casa lui, după cum îi promisese lui Tudor Vladimirescu).

Referindu-ne la Dimitrie Macedonschi, mai constatăm că, în declarația marilor boieri pe care o analizăm, acesta este numit *cirac al lui Samurcaș*, iar în împuternicirea dată de cei trei boieri în 16 ianuarie 1821 sârbul Macedonschi este *apreciat pentru slujbele aduse aceste provincii în timpul stăpânirii rusești, iar pentru slujbele pe care urmează să le aducă norodului în 1821 urma să fie răsplătit pentru toată viața, el și urmașii lui*²¹.

¹⁸ Ibidem

¹⁹ D.I.R., vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, Doc. nr. 115, p. 216

²⁰ A se vedea D.I.R., vol. I, Doc. nr. 103, p. 196, Doc. nr. 120, p. 223

²¹ A se vedea D.I.R., vol. III, Doc. nr. 151, Anexa 6, p. 394 și D.I.R., vol. I, Doc. nr. 104, p. 197

O dovadă, credem, importantă care îi contrazice pe boierii tăgăduitori este Scrisoarea unor boieri (33 de boieri tineri, după raportul consular austriac din 1 februarie 1821) către consulul rus Pini, datată 18 ianuarie 1821²².

Fiind la curent cu cele ce se petreceau la București, la începutul anului 1821, și cum secretele erau secrete doar dacă le știa o singură persoană (cum, de altfel, se întâmplă și acum!), respectivii boieri – semnatari ai scrisorii – devin foarte neliniștiți de mișcările politice din Capitală. Ei îi scriu lui Pini că este posibil să se producă „vreo izbucnire neașteptată a unor neajunsuri” și să sunt „oameni care au drept scop să turbure spiritele” pentru „foloasele lor personale, opuse cu totul interesului obștesc”. Evident și acești boieri înțeleg prin *interes obștesc* (tot) propriile lor interese, legate – cum reiese din text – de consulul rus și de Imperiul Romanovilor.

Semnatarii se vitejesc și afirmă: „declarăm solemn că nici nu vom ceda, nici nu suntem de acord cu nimic din ce aceștia pot pune la cale și pot semna”. Cine ar putea fi cei care sunt suspectați de cei 33 de juni boieri că pun ceva la cale, ce ar putea pune la cale și ce ar putea semna?...

Cu siguranță, sunt unii boieri care au alte interese decât ei și, în momentul acela, au puterea și mijloacele să pună ceva la cale. Ei nu pot fi decât cei din Comitet (Comitetul de Oblăduire), adică Brâncoveanu, Ghica, Văcărescu, Crețulescu, cărora alți boieri (16 la număr) le cer, în aceeași dată (18 ianuarie 1821), să preia conducerea țării, după moartea domnitorului²³.

Cei învinuiți de semnatarii scrisorii către Pini ar putea pune la cale o acțiune pentru schimbarea regimului politic, ceea ce îi îngrijorează pe junii boieri. De semnat, nu puteau semna decât aceeași trei mari boieri ai țării (de altfel, Brâncoveanu, Ghica, Văcărescu și semnaseră cu trei zile înainte împuternicirea dată lui Tudor Vladimirescu pentru ridicarea norodului la arme).

Autorii scrisorii se tem că le-ar putea apărea numele pe anumite documente și, spre a se pune la adăpost, îi trimit protectorului Pini semnăturile lor olografe, cu rugămintea ca acesta să le arate la nevoie pentru dezvinovățirea lor.

Scrisoarea – în limba greacă - se află la Arhivele Naționale ale României. Pentru a afla cine sunt autorii scrisorii, am solicitat arhivelor centrale o copie după fila cu numele respective, dar, din păcate, nu am primit niciun răspuns până acum.

Așa cum am arătat în cuprinsul capitolului de față, Pini a recunoscut Comitetul de Oblăduire în data de 19 ianuarie 1821. Foarte multe surse susțin că eteristul a avut un cuvânt important în numirea membrilor Comitetului.

Și alte fapte și informații îi contrazic pe boierii care resping categoric înțelegerea lor cu Tudor Vladimirescu.

Chiar în Proclamația de la Padeș, Tudor Vladimirescu se referă la *boierii care sunt făgăduiți obștescului folos*: „(...) și averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jertfească: însă al cărora nu vor urma nouă – precum sunt făgăduiți –

²² A se vedea D.I.R., vol. I, Doc. nr. 106, pp. 200-202; D.I.R., vol. I, p. 202, nota 1 (aici se consemnează că memoriul i-a fost adresat lui Pini înainte de moartea domnitorului Al. Șuțu)

²³ A se vedea D.I.R., vol. I, Doc. nr. 105, pp. 198-199

numai al acelora să se ia pentru folosul de obște”²⁴. Este cât se poate de lipede că Tudor Vladimirescu le cere răzvrătiților să cruțe averile celor cu care el este înțeles, chiar dacă nu sunt cinstit agonisite. În varianta publicată de V. A. Urechia textul la care ne referim are următoarea formulare: „(...) nimenea nu va avea slobozenie (...) să ia din casa unui negustor (...) sau vreunui boier măcar, ori-cât de rău ar fi adunate stările acestora; ci numai a acelora ce nu se vor ridica dimpreună cu noi se vor lua în obșteasca folosință”²⁵. Și în varianta publicată de C. D. Aricescu, preluată după I. Dîrzanu, regăsim o formulare asemănătoare, dar mult mai clară: „(...) decât numai binele și averile celor rău agonisite ale tiranilor boieri să se jertfească; însă ale căroră nu vor urma nouă, precum suntem făgăduiți, numai ale acelora să se ia pentru folosul de obște”²⁶.

Asemenea formulări nu-și au altă îndreptățire afară de aceea a înțelegerii dintre Tudor Vladimirescu și boierii care l-au ales să ridice poporul la arme.

În scrisoarea-amenințare către ispravnicul de Mehedinți, Constantin Ralet, Tudor scrie: „Nu da pricină legăturilor celor sfinte (...) și, mai mult, nu da pricină vecinătății (măcar că le este știință celor mari trebuința cea de obște folositoare)”²⁷.

Considerăm că împotriva tăgăduinței boierilor pledează și prezentarea pe care ei o fac evenimentelor la cererea agențiilor diplomatice austriacă și rusă. Ocârmuitorii scriu celor două agenții (textele sunt identice) că de la București până la Tg-Jiu Tudor și ceata de arnăuți care îl însoțea „n-au supărat pe nimeni, nici n-au păgubit”, iar la Tg-Jiu l-au ridicat pe ispravnicul Constantin Otetelișanu și, la cererea acestuia de a-i „arăta poruncile”, Tudor a răspuns că le va arăta la Brădiceni, în prezența ambilor ispravnici²⁸.

Despre acest dialog dintre Tudor Vladimirescu și Constantin Otetelișanu scrie și I. Dîrzanu²⁹.

C. D. Aricescu consemnează, la rândul său, acest fapt, dar îl completează cu altele interesante. El scrie că între Tudor și prietenul său Vasile Moangă a avut loc un dialog între patru ochi, în timpul căruia Tudor l-a „încredințat pe amicul său că răscularea poporului se face cu consimțământul boierilor patrioți”, iar Moangă i-ar fi spus: „fapta dumitale este cutezătoare și nu vei scăpa cu viață din această răscoală”. În spiritul romantic al vremii, Tudor i-ar fi răspuns amicului său care a refuzat să-l însoțească la Tismana: „știu bine, prietene, dar din ceasul când m-am născut m-am îmbrăcat în *cămașa morții*”³⁰. Această sintagmă - *cămașa morții* – care a făcut carieră în istoriografia noastră și pe care o preluăm și noi uneori este, cu siguranță, o născocire a celor care au vrut să se arate peste zeci de ani a fi fost

²⁴ D.I.R., vol. I, Doc. nr. 110, p. 208

²⁵ V. A. Urechia, *Istoria Românilor. Revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu (După documente noi)*, 1821-1822, Tomul XIII, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, 1901, p. 22

²⁶ C. D. Aricescu, op. cit., p. 28; I. Dîrzanu, *Revoluția de la 1821*, în D.I.R., vol. V, p. 22

²⁷ D.I.R., vol. I, Doc. nr. 112, p. 212; V. A. Urechia, op. cit., p. 25; I. Dîrzanu, loc. cit., p. 25; C. D. Aricescu, op. cit., *Acte justificative...*, p. 48

²⁸ V. A. Urechia, op. cit., pp. 23, 29

²⁹ I. Dîrzanu, op. cit., p. 21

³⁰ C. D. Aricescu, op. cit., p. 92 - Aricescu îi citează pe Scarlat Rosetti (ce fusese strâns legat cu V. Moangă) și pe N. Popescu din Mușetești

intimi ai eroului de la 1821. De fapt, nu este singura. Cioranu, Chiriac Popescu, Căcalețeanu, Ilarion și alții au inventat tot felul de ziceri și de discursuri pe care ei i le-au atribuit lui Tudor Vladimirescu.

Aricescu ne mai dezvăluie câteva întâmplări care au mai avut loc la Târgu-Jiu. Astfel, a doua zi, scrie istoricul, „boierii se adună la Vasile Moangă pentru a-l ispiti”, dar nu au aflat nimic. Cu toate acestea, ispravnicul Iorgu Văcărescu a trimis curier la București cu „o epistolă despre arestarea Otetelișanului”. După ce Proclamația de la Padeș a ajuns la Tg-Jiu, Moangă „se vede dezlegat de jurământul ce făcuse lui Tudor de a ține secret planul său, pe care îl și dete atunci pe față”. Planul secret pe care l-a dat Moangă pe față se referă la faptul că moartea domnitorului „s-a ținut secretă de boieri până ce Tudor adună cetele de panduri”, că „nici Tudor nu știe ce rezultat va avea răscoala până la sfârșit” și, cel mai important, „că Tudor este însărcinat de cei mai de frunte boieri ai țării ca să facă acea mișcare în numele său pentru a scăpa țara de domnia greci”³¹. Deducem din această relatare că Moangă nu le-a spus boierilor adunați la el acasă că Tudor i-a arătat un înscris din partea celor trei mari boieri cu semnăturile acestora. Noi credem că Tudor nici nu-i putea arăta înscrisul – dacă îl avea – de vreme ce Moangă nu a vrut să îl urmeze. Nu credem nici că Tudor i-a vorbit lui Moangă despre planul său.

În această delicată controversă – cea a înscrisului din ianuarie 1821, a poruncilor și a sfaturilor pe care Tudor Vladimirescu urma să le primească de la boierii făgăduiți – un rol foarte important au avut frații Dimitrie și Pavel Macedonschi. Cei doi se bucurau de o încredere deosebită din partea boierilor Țării Românești. În rândurile următoare încercăm o succintă sinteză.

Pavel Macedonschi a fost ales de boieri să poarte tratative cu Tudor Vladimirescu după ce aceștia au constatat că ridicarea slugerului le-a scăpat de sub control. P. Macedonschi declară, la câțiva ani după revoluție, că a fost „chemat la 3 februarie în casa marelui ban Brâncoveanu unde erau adunați toți boierii de rangul întâi, mitropolitul și episcopii”. Boierii i-au propus să îl „folosească în chestiunea răscoalei” și i-au promis să „îl răsplătească pentru ostenele și pagubele” pe care le-ar suporta.

Macedonschi s-a arătat a fi de acord, dar, fiind sudit rus, a obiectat că are nevoie de acordul consulului Pini. Boierii prezenți l-au desemnat pe Grigore Ghica să-l însoțească la consulat. Pini și-a dat acceptul, spunându-i că trebuie să se „supună voinței autorităților”³².

Misiunea lui Pavel Macedonschi în Oltenia este consemnată și într-o notă informativă trimisă autorităților ruse la 23 februarie 1821, doar că autorul notei (probabil nu tocmai bine informat) îl amintește pe C. Samurcaș ca fiind persoana care poartă tratative cu Tudor. Nota cuprinde totuși o informație prețioasă: i se promite lui Tudor Vladimirescu „în numele tuturor boierilor și al cârmuirii că este

³¹ C. D. Aricescu, op. cit., p. 93

³² *Declarațiile fraților Macedonschi*, în D.I.R., vol. V, p. 523 (Pavel Macedonschi)

iertat cu desăvârșire pentru greșeala sa”, dacă se deplasează la Craiova, spre a-i prezenta lui Samurcaș revedicările norodului³³.

Întrebarea care se ivește din această informație nu poate fi decât următoarea – care a fost greșeala lui Tudor Vladimirescu? După părerea noastră, boierii considerau că Vladimirescu a greșit ridicându-se împotriva clasei politice indigene, iar el nu primise din partea boierilor o asemenea povață.

Din declarația lui Pavel Macedonschi reținem că el a ajuns în Oltenia în data de 6 februarie și l-a găsit pe Tudor Vladimirescu la mănăstirea Motru. De la Macedonschi aflăm că i-a transmis lui Tudor mesajul boierilor: „să înceteze acțiunea și să declare ce dorește” și că răspunsul lui Tudor a fost: „că se supune voinței autorităților și nu se va mișca niciun pas din locul în care l-am găsit, cu condiția ca toate partidele dumnealor boierilor” să se înțeleagă; să nu mai „cheltuiască în zadar banii vistieriei spre a strânge arnăuți și alte lucruri fără folos, ci să întrebuințeze acești bani pentru dezrădăcinarea cauzelor răzvrătirii”³⁴.

Coroborând spusele lui Pavel Macedonschi cu alte informații și cu alte documente, ajungem la concluzia că Macedonschi a purtat discuții cu Tudor Vladimirescu atât în numele boierilor din ocârmuire, cât și în numele lui Constantin Samurcaș³⁵. Solul boierilor a fost în tabăra lui Tudor de la mănăstirea Motru cel puțin în patru rânduri³⁶. Tudor Vladimirescu le-a trimis adversarilor săi și textul principalului program al revoluției - Cererile norodului românesc³⁷. În timpul acestor tratative boierii semnează o *carte deschisă* pentru iertarea lui Tudor Vladimirescu³⁸.

Pavel Macedonschi concluzionează: „Potrivit înțelegerii noastre, d. Vladimirescu a stat în mănăstirea Motru și în satul Țânțăreni până aproape de jumătatea lunii martie [în realitate, Tudor a rămas la Țânțăreni până în 28 februarie – n.n.]. În tot răstimpul acesta, între el și boieri a avut loc prin mijlocirea mea un schimb neîntrerupt de scrisori și tratative orale, dar în zadar, deoarece domnii boieri treceu zilnic dintr-un partid în altul și nu au putut să se unească și să fie toți într-un singur partid”³⁹.

Celălalt Macedonschi, Dimitrie, desemnat de boieri să îl însoțească pe Tudor Vladimirescu în Oltenia⁴⁰, a declarat că după ce au trecut Oltul a aflat de la Tudor că „glasul poporului îl cheamă anume pe el spre a-i fi conducător în lupta pentru câștigarea drepturilor lui” și l-a amenințat că, dacă nu este de acord cu proiectul său, riscă să-și piardă viața atât el, cât și „tot neamul” său. În același context, D. Macedonschi a declarat că Tudor i-a spus „și că el este împuternicit în

³³ D.I.R., vol. I, Doc. nr. 182, p. 300

³⁴ P. Macedonschi, *Declarație...*, loc. cit., pp. 523-524

³⁵ I. Dirzeanu, loc. cit., pp. 44,45; I. P. Liprandi, loc. cit., pp. 274-275

³⁶ D.I.R., vol. V, p. 274, nota 1

³⁷ D.I.R., vol. I, Doc. 163, p. 268, Doc. nr. 166, pp. 272-274

³⁸ I. Dirzeanu, loc. cit., p. 56; D.I.R., vol. I, Doc. nr. 152 – Anexa, p. 260

³⁹ P. Macedonschi, *Declarație...*, loc. cit., p. 524

⁴⁰ A se vedea D.I.R., vol. I, Doc. nr. 104, p. 197

acest scop de către boieri”. El afirmă că „după care împuternicire se anexează la aceasta [la declarație – n.n.] o copie în traducere”⁴¹.

Macedonschi își amintește că în 1820 Barbu Văcărescu îi propusese lui o asemenea acțiune⁴². Deși declarație sârbo-macedoneanului este lipsită pe alocuri de coerență, regăsim în ea și alte câteva idei care trebuie luate în seamă, evident, cu anumite rezerve. El afirmă că, după ce s-au încheiat ciocnirile militare între forțele boierești și cele ale lui Tudor Vladimirescu, i-a spus conducătorului Adunării norodului că el „poate de acum înainte să continue și fără mine și să acționeze după instrucțiunile date de boierii care l-au împuternicit în acest scop, iar eu mă voi duce acasă”⁴³.

Spre a-l convinge să rămână alături de el, Tudor a scos din pachetul primit de el de la București două scrisori, ambele semnate de Barbu Văcărescu. Despre una Macedonschi spune că anexează la declarație o copie, iar despre a doua afirmă că marele boier cerea asasinarea lui C. Samurçaș „ca om potrivnic acestei cauze”⁴⁴.

Din textul încâlcit al acestei părți a declarației desprindem următoarele: pachetul i-a fost adus lui Tudor de Pavel Macedonschi; în pachet se aflau două scrisori; conținutul unei îl prezintă explicit, iar despre cealaltă spune că „se anexează alăturat o copie”; D. Macedonschi vorbește despre o copie după împuternicirea dată de boieri lui Tudor Vladimirescu la plecarea din București și despre o copie a unei scrisori primite de Tudor în tabăra de la mănăstirea Motru, scrisoare despre al cărei conținut nu amintește nimic. Suntem tentați să credem că este vorba de două înscrisuri cu conținut identic: cel dat de boieri lui Tudor Vladimirescu în 15 ianuarie 1821 (pe care Tudor i l-a arătat lui Macedonschi după ce au trecut în Oltenia) și noul înscris (despre care aminteam, citându-l pe Liprandi), pe care boierii se obligau să îl trimită lui Tudor în schimbul obținerii de la el a unei declarații scrise că este gata să provoace răscoala. Constatăm că D. Macedonschi nu amintește în declarația lui de înscrisul primit de el în 16 ianuarie 1821 de la aceiași boieri...

Analizând și comparând cele două copii anexate de D. Macedonschi, observăm că nu este vorba nici de înscrisul dat de boieri lui Tudor Vladimirescu, nici de cel trimis în pachet, nici de înscrisul pe care Macedonschi l-a primit de la boieri spre a-l însoți și sprijini pe Tudor să ridice poporul la arme.

D. Macedonschi anexează la declarație două preținse copii a două preținse documente. Copia despre care pretinde că este a împuternicirii date de boieri lui Vladimirescu este o reproducere – dar total diferită – a unor prevederi din înscrisul dat de boieri lui Tudor Vladimirescu și din înscrisul pe care el l-a primit de la aceiași boieri⁴⁵. A doua copie este o variantă modificată a scrisorii lui Barbu

⁴¹ D. Macedonschi, *Declarație...*, loc. cit., p. 520

⁴² Ibidem, p. 519

⁴³ Ibidem, p. 520

⁴⁴ Ibidem, p. 521

⁴⁵ A se vedea D.I.R., vol. V, p. 525; D.I.R., vol. I, Doc. nr. 103, p. 196, Doc. nr. 104, p. 197

Văcărescu adresată lui Macedonschi, prin care marele boier îl amenință să nu renunțe la misiunea încredințată, promițându-i o recompensă de 250.000 de lei⁴⁶.

În prima copie, Macedonschi preia câte ceva – ce îi convine – din fiecare dintre cele două documente. Din documentul dat lui de către boieri preia angajamentul acestora de a-l răsplăti pentru serviciile aduse, iar din documentul dat de boieri lui Tudor Vladimirescu preia promisiunile boierilor de a deconta cheltuielile făcute de comandantul pandurilor pentru asigurarea succesului acțiunii⁴⁷. Facem precizarea că în copia lui Macedonschi obligația asumată de boieri (față de Tudor) este foarte clar exprimată: „noi ne obligăm a le plăti”, față de formularea din înscrisul dat lui Tudor Vladimirescu: „economisind dumneata cheltuiala la trebuința acestei porniri; precum am și făgăduit și noi vom răspunde”⁴⁸.

Am putea oare accepta că varianta anexată de D. Macedonschi la declarația pe care am analizat-o să fie o copie a celei de-a doua împuterniciri date de boieri – aceea pe care, probabil, i-a adus-o Pavel Macedonschi lui Tudor la Motru? Să fi formulat boierii această a doua împuternicire atât pentru Vladimirescu, cât și pentru D. Macedonschi? Foarte greu, aproape imposibil de răspuns! Dar ipoteza ni se pare foarte plauzibilă și credem că nu trebuie respinsă ab intio.

A doua copie se deosebește și ea de varianta publicată în colecția de documente a Academiei R.P.R., dar conținutul nu este semnificativ diferit, referindu-se la recompensa pe care Barbu Văcărescu i-o promisese lui D. Macedonschi⁴⁹. Această recompensă poate avea legătură cu solicitarea marelui boier de „a ridica viața caimacamului Samurcaș, ca om potrivit acestei cauze cu atât mai mult că și fratele său din Constantinopole vine caimacam la Craiova”⁵⁰.

Revenim la *dosarul Nenadovici*. Al. Vilara și Nicolae Chinopsi neagă că ar avea cunoștință de înscrisul din 15 ian. 1821, iar Chinopsi afirmă sub jurământ, aflat pe patul de moarte, că Tudor nu i-a vorbit niciodată despre existența aceluși înscris, „deși nu avea niciun secret față de mine și aveam în mână toate hârtiile și corespondențele lui”... și că Tudor nu s-a împrumutat „decât de la câteva persoane (...)”, între care nu figurează sârbul Nenadovici. Chinopsi mai declară că toate actele și toți banii i-au fost luați de Iordache și de Prodan, care „au procedat la fel cu Tudor căruia i-au luat puținii bani pe care îi avea asupra sa, precum și piesele despre care este vorba [cartea de jurământ a boierilor din 21 martie și obligația de plată dată de boieri lui Tudor în 14 mai 1821 – n.n.], ce se aflau într-un sac de care Vladimirescu nu se lipsea niciodată”⁵¹.

Alte documente ne conduc la concluzia că *afacerea Nenadovici* a fost orchestrată de către frații Macedonschi⁵², iar înscrisurile folosite de Nenadovici

⁴⁶ A se vedea D.I.R., vol. V, p. 526 ; D.I.R., vol. I, Doc. nr. 120, p. 223

⁴⁷ A se vedea D.I.R., vol. I, Doc. nr. 104, p. 197 și Doc. nr. 103, p. 196

⁴⁸ D.I.R., vol. V, p. 525; D.I.R., vol. I, Doc. nr. 103, p. 196

⁴⁹ A se vedea D.I.R., vol. V, p. 526; D.I.R., vol. I, Doc. nr. 120, p. 223

⁵⁰ D.I.R., vol. V, p. 521

⁵¹ D.I.R., vol. III, Doc. nr. 151, Anexa 1, pp. 382-383, Anexa 2, pp. 383-385; trad. din lb. fr.

⁵² Ibidem, Doc. nr. 126, pp. 331-332, Doc. nr. 148, pp. 376, 377

sunt identice cu cele anexate de frații Macedonschi declarațiilor amintite mai sus. Este total surprinzător că cei trei boieri, care aveau cunoștință de jalbele lui Nenadovici (din 30 oct. 1823), nu îi învinuiesc pe cei doi frați Macedonschi de contrafacerea înscrisului. Preocuparea lor este să dovedească că nu au avut nicio implicare în pornirea revoluției, ceea ce este de necrezut, chiar și la 200 de ani de la acel moment.

În 3 mai 1828 (la mai bine de trei săptămâni de la începutul războiului ruso-turc, urmată de ocuparea teritoriilor Țărilor Române de armatele ruse și de plecarea de la tron a domnitorului Grigore Ghica), Dimitrie și Pavel Macedonschi se adresează (de la Chișinău) domnitorului tocmai retras din scaunul domnesc cu o jalbă în care îi critică dur pe boierii care s-au folosit de ei și care și-au uitat promisiunile pe care le făcuseră. Socotim că este de interes pentru lămurirea controversei cu privire la implicarea celor trei boieri în declanșarea revoluției să analizăm pe scurt afirmațiile fraților Macedonschi.

Adresându-se cu formula „Luminăția Voastră, milostive domn!”, cei doi prezintă pe scurt atitudinile antifanariote ale boierilor care „pentru a-și atinge țelul ca Țara Românească să fie pusă sub cârmuirea lor personală, hrăpăreață și egoistă, ei s-au dedat la o viclenie ca aceasta: mai întâi au dat jurământ de credință către Eteria grecească; apoi au jurat față de un sluger pe care ei l-au ales în 1821 și l-au împuternicit în scris, făgăduindu-i că-l vor ajuta întru totul și că pentru toate vor lua asupra-le răspunderea, ca să înarmeze norodul românesc și, potrivit îndrumările ce i le-au dat ei, el să acționeze cu armele cerând drepturi pentru norod (...)”⁵³.

Dimitrie și Pavel Macedonschi susțin că boierii i-au folosit și pe ei „cu sila în ajutorarea lui Vladimirescu”, dându-le însărcinări „nemijlocit, cum se dovedește și din copiile alăturate aici în traducere (...)”. În continuare, cei doi frați arată că, după ce Tudor Vladimirescu a fost ucis, ei (aflați în Austria) i-au convins „pe acei boieri că atât hârtiile lui Vladimirescu, cât și hârtiile noastre, pe care ei ni le dăduseră cu semnăturile lor s-au prăpădit”, dar boierii „s-au străduit să ia de la noi hârtiile acelea cu ajutorul autorităților austriece”⁵⁴.

A urmat, susțin D. și P. Macedonschi, un al treilea jurământ al boierilor față de turci „cum că nicidecum nu ar fi cunoscut și nu ar fi fost amestecați în complotul Eteriei sau al lui Vladimirescu” și pentru a convinge Poarta Otomană „l-au dat ca ostatec pe fiul lui Grigore Ghica pe care ea [Poarta Otomană – n.n.] l-a numit domn [pe Grigore Ghica, tatăl – n.n.] în Țara Românească”⁵⁵.

În 1822 – continuă reclamanții – autoritățile basarabene le-au ridicat respectivele documente și le-au trimis la Ministerul Treburilor din Afară. După ce boierii au aflat că documentele există, „temându-se să nu iasă la iveală hârtiile cu semnăturile lor (...), viclenia lor și tripla călcare a jurămintelor” – situație care le-ar fi adus pierzania – au încercat, în anul 1823, prin diverși prieteni, să „scoată de la noi hârtiile în schimbul unor mari sume de bani”⁵⁶.

⁵³ Ibidem, Doc. nr. 148, p. 376

⁵⁴ Ibidem

⁵⁵ Ibidem, p. 377

⁵⁶ Ibidem

Din expunerea situației reiese că nu au putut obține acele sume, întrucât documentele se găseau la minister, iar cererile lor repetate (spre a le recupera) au fost respinse și, în cele din urmă, li s-a interzis să mai insiste până la momentul mai potrivit.

În final, autorii epistolei către (fostul) domnitor îi critică foarte dur pe boierii fără cuvânt care „și-au atins țelurile lor de a avea cârmuirea principatelor românești și s-au îmbogățit” și pentru care nu mai contau cei care își sacrificaseră sănătatea „numai și numai pentru folosul lor” (al boierilor).

Frații Macedonschi își pun starea de plâns în care se află pe „naivitatea, inconștiența și păcatele” lor. Despre boieri mai afirmă că nu i-au înșelat numai pe ei, ci și pe Dumnezeu și că îndrăznesc să ceară „cu plecăciune îndreptare din partea Luminății”⁵⁷ domnitorului care îi păcălise când era doar mare boier și care la data formulării plângerii era fost domnitor.

Dezbaterile pe acest subiect ar putea continua la nesfârșit. Noi suntem înclinați să credem că documentele/înscrisurile prezentate de Nenadovici nu sunt cele autentice. Însă această situație nu ne îndreptățește să susținem că documentele semnate de boieri nu au existat! Jalba pe care am analizat-o mai sus ne învederează că frații Macedonschi, aflați în stare de disperare, prezintă fără menajamente înșelăciunile suportate din partea boierilor tocmai fiindcă înscrisurile au existat! Autenticitatea documentelor din dosarul Nenadovici a fost/a putut fi afectată de numeroasele multiplicări în manuscris și de repetatele traduceri.

Putem glosa multe pe seama scopurilor urmărite de Nenadovici și de cei care îl dirijau din umbră. Rămânem numai la afirmația că Dimitrie și Pavel Macedonschi s-au simțit profund înșelați de către boieri și că, aflați într-o stare pecuniară precară, au apelat la această încercare de a obține banii.

Ipoteza conform căreia înscrisurile prezentate de Nenadovici, precum și acelea pe care frații Macedonschi le anexează la declarațiile lor nu sunt cele originale nu aduce după sine și acceptarea tezei că Brâncoveanu, Văcărescu, Ghica și - cu siguranță, și alții – nu au fost subiecții activi ai pregătirii revoluțiunii antifanariote. Cu toată inteligența, cu toată vitejia, cu toată influența sa în rândul pandurilor și, am putea spune, cu toată nebunia, Tudor Vladimirescu nu ar fi avut posibilitatea să înceapă doar de capul său această *delicată pornire*... Tudor era omul riscurilor majore, era adeptul principiului *totul sau nimic*, avea și curajul, vecin cu nebunia – în sens pozitiv – dar nu s-ar fi angajat într-o asemenea aventură, știind cu certitudine că toți îi sunt potrivnici.

Am formulat în expozeul nostru suficiente argumente care susțin și dovedesc implicarea totală a celor trei boieri în declanșarea revoltelor din Oltenia. Boierii s-au dezis de Tudor – o spunem iarăși și iarăși – din momentul în care și-au dat seama că nu-l pot folosi exclusiv în interesele lor. Dacă documentele și memoriile nu ne ajută să lămurim în totalitate situația, ne vin în sprijin faptele, acțiunile, inacțiunile, actele certe care au acompaniat complicatele și contradictoriile evenimente ale anului 1821.

⁵⁷ Ibidem

Dintre istoricii noștri care s-au ocupat temeinic de revoluția de la 1821 doar V. A. Urechia⁵⁸ și Nichita Adăniloiaie⁵⁹ au respins categoric existența înțelegerii dintre Tudor Vladimirescu și cei trei boieri pentru ridicarea norodului la arme.

Putem admite prin absurd că înscrisul din 15 ianuarie 1821 este o creație târzie, deși stilul greoi și încâlcit în care este conceput trădează gândirea politică a semnatarilor obișnuiți să producă documente din care fiecare să înțeleagă ce vrea sau să nu înțeleagă nimic. Acel înscris este o mostră de o astfel de gândire și de exprimare a unei asemenea gândiri politice.

Cum rămâne însă cu cuvântul dat? În popor s-a vorbit multă vreme despre strângerea de mână care semnifica un angajament cert, un jurământ nerostit, un tratat, un contract, pe care puțini indivizi nu le respectau. Ce ar fi să ne amintim de contractele vasalice ale atât de hulitului Ev Mediu? Câți îndrăzneau să le încalce prin neonorarea obligațiilor?...

Ironia istoriei sau a sorții este aceea că boierii care s-au dezis de Tudor Vladimirescu și de propriile angajamente au fost profitorii jertfei pandurului gorjean.

⁵⁸ V. A. Urechia, op. cit., pp. 16-17

⁵⁹ Nichita Adăniloiaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, Societatea de Științe Istorice și Filologice din R.P.R., București, 1956, pp. 56-60

"Meterezele" de pe teritoriul județului Mehedinți

Cătălin Nicolae Pătroi*

Summary: On the territory of Mehedinți county are attested a series of fortifications dating from the 19th century. Known as ramparts, they appear marked on Habsburg maps, on the shooting plans of the Romanian army and are sometimes visible on satellite images. From a toponymic point of view, we are talking about a category of toponyms with military origins. This study is dedicated to the ramparts from Șimian, which are also visible on satellite images, but also to the objectives from Ostrovul Mare, Cireșu, Salcia, etc.

Keywords: ramparts, fortifications, toponyms, Russian-Turkish war 1828-1829.

În câteva localități din județul Mehedinți există toponime ce au origine militară. Din această categorie fac parte: "Meterez" cu variantele "Meterezul" și "La Meterez/e", "Comanda" cu varianta "La Comandă", "Caraula", "Bătălia", "Straja", "Cazărmi", "Patraulă", "Tranșee", "Tabăra", etc. În cele ce urmează vor fi prezentate locurile în care se află consemnat toponimul "Meterez" cu variantele "Meterezul" și "La Meterez/e".

Fiind un toponim cu origine militară, acesta se referă la o întăritură, un val de pământ susținut de bârne sau nuiele ce avea mici deschizături pentru tragere. Poate fi și partea superioară a unui turn sau al unui zid de apărare al unei cetăți.

Uneori acest toponim apare sub forma "Meterizi" și reprezintă un deal, o trecătoare, cum este cel semnalat pe teritoriul satului Giurcani, com. Izverna din județul Mehedinți¹. În acest caz avem de a face cu-n toponim românesc de origine turcă.

Pe planurile directe de tragere ale armatei au fost marcate diverse toponime militare din județul Mehedinți situate în general în apropierea frontierelor (pe linia Dunării sau în zona montană, înspre fosta graniță habsburgică). Pe imagine satelitară, în anumite cazuri, se observă destul de bine amprenta la sol a unor metereze care încă așteaptă să fie cercetate. În acest studiu preliminar vor fi prezentate o serie de obiective a căror origine și istorie trebuie clarificată și prin cercetări arheologice intruzive.

* Arheolog dr., Direcția Județeană pentru Cultură Mehedinți, e-mail: tara_catalin@yahoo.com

¹ Ungureanu 2000, p. 193.

"*Meterezele Rușilor*„, de pe teritoriul U.A.T. Șimian este primul obiectiv asupra căruia doresc să atrag atenția. Amplasate între satele Șimian și Cerneți, două structuri patrulateră formează un sistem de fortificații situate într-un punct cu o înălțime dominantă din zonă, ce oferă o bună vizibilitate asupra Dunării și câmpiei în care este așezat orașul Drobeta Turnu-Severin. Cu dimensiuni diferite, una fiind mai mare iar alta mai mică, cele două obiective apar marcate pe una dintre surse cartografice din secolul al XIX-lea alături de o a treia fortificație. O serie de relatări istorice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea despre aceste obiective completează informațiile despre existența lor care fusese indicată prin marcarea pe hărțile austriece. (Planșa I/Fig. 2, Planșele II-IV).

Distanța dintre "*Meterezul Mare*" și "*Meterezul Mic*" de la Șimian este de cca. 283m. O măsurătoare realizată pe imagine satelitară asupra "*Meterezului Mare*" ne arată că forma patrulateră are latura de cca. 82m.

"Meterezele și Bătălia de la Șimian. Acesta este numele ce l'portă o sumă de întărituri sau redute încongiurate de multe și adânci șanțuri, ce se află d'asupra satului Șimianul. Aci fiind un loc care domină mai cu semă partea despre Dunăre și cea despre câmpia Severinului, se cunosce a fi fost din vechime lucrări de apărare în timpuri de resbel. Redutele, care se văd și astăzi, au fost ridicate cu ocasiunea resbelului dintre Rusia și Turcia în anul 1828.

*Se povesteste, că s'a întâmpnat pe aceste locuri o mare bătae între armatele lui Pasvanoglu și acelea ale Sultanului, între care au luat parte și mulți Români, și că rezultatul ar fi fost în favorea armatelor Sultanului, care au sfârâmat cu desăvârșire cetele rebeliste ale lui Pasvantoglu. În resbelul din 1828 au fost aci două lovituri între Turci și între Rușii uniți cu pandurii mehedințeni."*².

O altă relatare este următoarea: "*în comună se află, în dealul Șimianul, lângă mahalaua Tunari, niște ridicături de pământ numite metereze. Tot aici se află și monumentul ridicat de austrieci în 1856 în memoria soldaților morți de holeră în anul 1849*"³.

Punctul "*La Meterez*" din satul Salcia, U.A.T. Salcia. Pe planurile directoare de tragere ale armatei acest obiectiv se află situat la nord-vest de sat, în imediata apropiere a ieșirii din localitate. O structură patrulateră este marcată și pe o hartă militară austriacă din secolul al XIX-lea⁴. Din punct de vedere istoriografic, din Marele Dicționar Geografic al României aflăm despre existența unor fortificații militare din secolul al XIX-lea. "*Aici sunt redute ridicate pe marginea bălților în timpul rezbelului din anii 1877-78*"⁵. Cum harta Wallachia. Second military survey of the Habsburg Empire a fost realizată în perioada 1806-1869, iar obiectivul de la Salcia apare pe această hartă, putem considera că meterezul de aici a fost realizat cu ocazia altor conflicte militare mai vechi desfășurate în zonă precum războiul ruso-turc din anii 1828-1829. (Planșa VI/Fig. 1-3).

² Dimitrescu, 1883, p. 174.

³ Lahovari și al. 1902, p. 518.

⁴ Wallachia. Second military survey of the Habsburg Empire.

⁵ Lahovari și al. 1902, p. 309.

"Pe teritoriul comunei (cartier Vârciorova/Schela Cladovei, Drobeta Turnu Severin) se află în partea de V. niște metereze, iar în partea de S.-E. rămășițele unei mănăstiri vechi precum și Insula Golu sau Banul, cu ruine"⁶. (Planșa I/Fig. 1, Planșa VII/Fig. 2). Aceste metereze se află în zona Dealului Marcopriciului, loc pe unde trecea un drum ce venea pe Valea Voditei și ajungea la Jidoștița. Este destul de plauzibil ca în anumite contexte conflictuale din secolul al XIX-lea să se fi ridicat fortificații care să păzească această cale de acces.

Tradiția istorică indică un toponim "*La metereze*", în vechea vatră a așezării Strehaia. Mai multe date despre acest obiectiv nu se cunosc.

"În partea despre E. a unui mic platou se află un șanț vechiu numit *Redutele Turco-Rusești* fiindcă aici s-ar fi bătutu cândva Turcii cu Rușii". Acest loc se găsește pe teritoriul localității Braniștea din județul Mehedinți⁷. Nici despre această consemnare nu avem date de teren în acest moment. Un diagnostic arheologic poate aduce informații suplimentare.

"În apropierea muntelui Piatra lui Stan și lângă trecătoarea ce scoboară în apa Cerna, se află un meterez vechiu în formă de zigzag, formând trei unghiuri și se află situat pe marginea poienii Beletinul despre apa Cernei. Tot în Cerna coboară în apropiere de aceasta și trecătoarea Arșeasca care este și cea mai mare trecătoare prin munți"⁸. Acest loc se află pe teritoriul comunei Isverna din județul Mehedinți.

Obiectivul "*Meterezele lui Tudor*". U.A.T. Cireșu. "*Aceasta este numele ce poartă o sumă de șanțuri și redute sau fortificațiuni de pământ ce se află în două locuri, d'asupra de comuna Bahna, și mai sus în delul Matorelelul, spre hotarul comunei Cireșul*"⁹.

"Aceste locuri fiind din cele mai strategice, se cunosc după multe semne că au servit în tot-d'a-una de teatru luptelor în resbelele după timpuri. În adevăr, cimitirile sau mormintele de lângă Bahna și cele de la Negrușa din vecinătate, numite ungurești și tătărăști și urmele castelului din muntele Slătinicului, toate în apropiere, dovedesc importanța acestor locuri.

Redutele de care este vorba s'au ridicat cu ocazia resbelului dintre Turci și Ruși la anul 1828. Aci s'a întâmplat una din cele mal tragice scene resboinice pentru oștirile Turcești întâmplăte în acele timpuri p'acesle locuri. Tembelicul, imbecilitatea Turcului, dibăcia și șiretlicul Muscalului, credința, inteligența și bravura Românului, a făcut ca sfârșitul acelei lupte să fie desastros pentru Turci, și glorios pentru Muscali, și acesta mai fără nici o pierdere simțitoare din partea celor din urmă"¹⁰.

⁶ Lahovari și al. 1902, p. 351.

⁷ Lahovari și al. 1898, p. 591.

⁸ Lahovari și al. 1901, p. 69.

⁹ Dimitrescu 1883, p. 171.

¹⁰ Dimitrescu 1883, p. 172.

"Bătălia despre care fu vorba, numită «Bălaia de la Cireșul» a rămas proverbială chiar și la Turci, sub numele de «Bătălia Tobelor». În adevăr, acolo mai mult tobele sau bătut, și sunetul lor au bătut atâtea mii de turci»¹¹.

"Din punct de vedere istoric în această comună este dealul numit Bătălia unde se găsesc întărituri făcute în pământ numite metereze, în care loc se zice că locuitorii plăieși luptau cu Turcii din Ada-Cale". Este vorba despre fortificații aflate pe teritoriul localității Cireșu din județul Mehedinți¹². (Planșa VII/Fig. 1).

Tradiția orală¹³ consemnează existența unor "metereze" deasupra satelor Cireșu și Negrușa în acest areal fiind ridicate două structuri cu rol de apărare. Cea de deasupra satului Negrușa a fost cea cunoscută sub numele de "Meterezele lui Tudor". Luptele care au rămas în istoria locală cu numele de «Bălaia de la Cireșu» sau «Bătălia Tobelor» din "Dealul Bătăliilor" și ar fi avut loc în data de 6 august 1820.

În primul război mondial lupte grele s-au dat pentru "Meterezele lui Tudor". Trupele române au fost conduse de generalul I. Dragalina.

"Pe Dealul Meterezele se văd redute"¹⁴. "Ca loc istoric, în dealul Albina, spre N. între hotarul Prutului și Degerați, există o ridicătură de pământ care poartă numele de "Metereză". De la această ridicătură de pământ pleacă un drum vechiu peste satul Degerați, pînă în dealul Comorești pe o distanță cam de 3km"¹⁵. Iată două consemnări referitoare la un toponim cunoscut sub numele de "Metereză" și aflat pe teritoriul localității actuale Cervenita, U.A.T. Prunișor. Nu am reușit să identific aceste obiective pe hărți sau imagini satelitare.

"Loc istoric în comună (Obârșia de Câmp) sunt niște ridicături de pământ, unde Rușii, la 1854, au fost bătuți cumplit de Turci"¹⁶.

V. Dimitrescu face la sfârșitul secolului al XIX-lea și o trecere în revistă și o clasificare a "meterezelor sau întăriturilor de pământ de a doua și a treia mînă. Afară de meterezele de la Șimian și din muntele Matorețul (Planșa VII/Fig. 2), se mai găsesc asemenea și la locurile acestea, și anume:

1) În hotarul Cireșul, numit al lui Tudor.

2) Pe dealul Duliovna din muntele Marcopriciul, idem al lui Tudor Vladimirescu.

3). Meterezele din dealul Curila, de lângă Cernețu, idem ale lui Tudor.

4) Meterezele de la satul Jidostița, care se spune că sunt ridicate în resbelul de la 1806-1812 de un corp de voluntari șerbi, luptând în contra Turcilor în unire cu Români.

5) Meterezul din muntele Rachela la actualul hotar despre Austro-Ungaria, numit Tudoran-meterez. Unii au dis și susțin că acel Tudoran trebuie să fie tot Tudor Vladimirescu. Adevare însă este astfel, căci numele acela de Tudoran-Meterezu se găsește figurînd în hrisovele mănăstirei Tismana sau ale moșiei Bresnița încă

¹¹ Dimitrescu 1883, p. 173.

¹² Lahovari și al. 1899, p. 439.

¹³ Stănculescu-Bârda 2016. "Scrisoară pastorală" nr. 153.

¹⁴ Lahovari și al. 1901, p. 320.

¹⁵ Lahovari și al. 1901, p. 94.

¹⁶ Lahovari și al. 1901, p. 528.

de pe la anul 1750, pe când Tudor Vladimirescu a trăit pe la anul 1821. Prin urmare acel Tudoran trebuie să fi fost omul altei epoci, a cărui istorie Românul a uitat-o într'atâtea nevoi ce au avut a îndura în timpii trecuți.

6) Meterezul lui Dragomir din muntele Marcopriciul, din locul numit «Craca/viilor și Cilomiita». În partea locului nu este nici o tradiție nici pentru acesta, ca și pentru Tudoran și Dragomir.

7) Cetatea de pământ de la satul Padeșiu din plaiul Cloșani. Aci sunt o sumă de șanțuri, cari coprind un spațiu mai mult ca două pogone. Nici acestea nu au altă tradiție de cât că sunt meterezele lui Tudor Vladimirescu; starea lor însă arată că au o vechime mai mare, și bătrânii din timpul lui Tudor cari trăesc încă, afirmă acesta¹⁷. (Planșa VII/Fig. 3).

Punctul "La Meterez" de la Ostrovul Mare, U.A.T. Gogoșu. Arheologul Ion Stîngă de la Muzeul Regiunii Porților de Fier consemna faptul că "în apropierea vechiului pichet grăniceresc, se vorbește de o fortificație de piatră, nedescoperită"¹⁸. Am identificat acest obiectiv marcat și pe planurile directe de tragere ale armatei, prin urmare localizarea aproximativă a locului în care trebuie căutat meterezul este posibilă. (Planșa V/Fig. 1-2).

Informațiile date de către I. Stîngă trebuie coroborate cu un alt set de date de la începutul secolului al XX-lea din Marele Dicționar Geografic al României. "În anul 1889 s-a descoperit aici un zid roman care are o grosime de 4m. S-a găsit o piatră cu inscripțiunea R.K.X. Piatra a fost ridicată de protoereul județului. Tot aici s-au găsit monede din timpul împăratului Sever. ...Se mai află în insulă 4 metereze: una lângă zidăria descoperită, una în sat și alte două în pădure. Între pichetele 9 și 10 se află două măguri artificiale. Una dintre acestea ar fi fost o stațiune romană al cărei drum venea la Schela-Gogoșei, Grindul lui Toader, Glămeia lui Ștefan Vodă și trecea pe lângă stațiune în Serbia spre orașul Negotin"¹⁹. Este evident că zona nu a fost exploatată din punct de vedere arheologic suficient, motiv pentru care se impun noi cercetări de teren în Insula Ostrovul Mare.

Un alt loc cu încărcătură istorică ce poartă numele "Meterezele lui Tudor" se află la Padeș, județul Gorj. În mijlocul fortificației "în anul 1921 Comitetul școlar din Padeș, prin îndemnul învățătorului N. I. Spineanu, în centrul "meterezelor" lui Tudor Vladimirescu, a îngrădit un loc de 2 metri pătrați, unde s-a ridicat pentru început o troiță de stejar cu însemnarea "Tudor Vladimirescu 1821-1921".²⁰ Între anii 1933-1934 au avut loc lucrările de construcție la Monumentul de la Padeș dedicat lui Tudor Vladimirescu pe amplasamentul vechii troițe din centru meterezelor. (Planșa VII/Fig. 3).

Toponimu "Meterez" apare și în alte unități administrativ-teritoriale vecine precum județul Dolj. "Meterezul" este și o măgură din satul Bistreț, U.A.T. Bistreț, jud. Dolj ce a fost marcată pe planurile directe de tragere ale armatei.

¹⁷ Dimitrescu 1883, p. 177.

¹⁸ Stîngă 1986, p. 14.

¹⁹ Lahovari și al. 1901, p. 615.

²⁰ PUG Comuna Padeș, jud. Gorj, p. 16.

Trebuie spus că aceste metereze nu au fost doar structuri constructive legate de evenimente militare moderne fapt indicat și de anumite cercetări arheologice realizate în punctul "La Metereze" jud. Ialomița²¹. În acest loc a fost descoperit un sit arheologic cu șapte niveluri succesive de locuire (necropolă de înhumăție neolitic aceric (nivel I), o așezare a culturii Babadag din perioada timpurie a epocii fierului (nivel II), o așezare de sec. VI-V a. Chr. (nivel III), o așezare de sec. IV-III a. Chr. (nivel IV), o așezare dacică din sec. I a. Chr. – I p. Chr. (nivel V), o locuire din sec. XII (nivel VI) și o așezare din sec. XIV-XVII (nivel VII).

Contextul istoric în urma cărora au fost realizate unele dintre meterezele din Mehedinți

"Războiul a început prin trecerea peste Prut a trupelor rusești, care ajung la București, în ziua de 12 Mai 1828. Luptele principale se desfășoară în curs de un an și jumătate în partea de răsărit a Bulgariei (Silistra, Varna, Șumla, Adrianopol). Singurele lupte în Muntenia s'au dat în fața cetății Brăila, care se predă la 15 Iulie 1828. În schimb, Oltenia a suferit încontinuu incursiuni ale garizoanelor cetăților turcești: Vidin, Cladova și Ostrovu (Adacale).

În urma alarmei date, îndată după deschiderea ostilităților, de către boerii craioveni, care se temeau de o invazie din partea pașei de la Vidin, comandamentul rusesc trimite un detașament de cazaci de Don, în parte transportat grabnic cu căruțe cu cai de poștă, la Craiova, unde sosește la 21 Mai, adică numai după câteva zile de la ocuparea Bucureștilor.

Urmează apoi, în diferite rânduri alte trupe cu efective mai importante, conduse de "comandirul oștirilor din Valahia mică general-maior Baron Geismar". În acest război alături de trupele rusești au luptat în Oltenia și șase batalioane de panduri, cu un efectiv cam de 3500 oameni, organizate în urma inițiativei Rușilor și cu învoirea spătarului Alexandru Ghica — viitorul domn — de către Ion Solomon, care este întărit în gradul de comandant al lor. Lupte mai mărunte pentru respingerea atacurilor turcești s'au dat la început la Coveiu, Catanele și Calafat (Dolj): la Isvoarele, Cerneți și Șimian (Mehedinți).

Rușii pornesc apoi la ofensivă și în ziua de 26 Septembrie bat la Băilești, în lupta cea mai mare din cursul acestui război pe pământul Olteniei, o armată turcească de 25.000 oameni, luând prizonieri, 24 steaguri, șapte tunuri și pradă mare în bucate și vite. În urma acestei înfrângeri, Turcii părăsesc tot țărmul stâng al Dunărei; Rușii ocupă meterezele de la Calafat, iar pandurii lui Solomon pe cele de la Salcia, Isvoarele și Cerneți, făcând de strajă la hotar, tot timpul iernei. În primăvara anului 1829, Turcii încearcă cu forțe importante mai întâi ocuparea părții de nord a Olteniei, dar au fost înfrânți în luptele de la Cireșu (Mehedinți). Au mai făcut și alte incursiuni la Calafat, Schela Cladovei ș.a menținând mereu o stare de neliniște și încordare, până la încheierea păcii, la Adrianopol, în luna August 1829"²².

²¹ Mihai 1983, p. 439-445.

²² Vincenz, p. 99-100.

Concluzionând, putem spune că urme ale luptelor din secolul al XIX-lea dintre marile imperii, în cazul de față Imperiul Țarist și Imperiul Otoman, se mai păstrează pe teritoriul județului Mehedinți, precum și în județul Dolj. Încă vizibile pe imagini satelitare, precum meterezele de la Șimian, sau marcate pe hărțile habsburgice sau consemnate ca toponime pe planurile directe de tragere ale armatei române, aceste fortificații sunt puțin cunoscute și încă neidentificate pe teren. Studiul de față își propune o scurtă prezentare a meterezelor de pe teritoriul județului Mehedinți cu scopul declarat de a atrage atenția și altor cercetători asupra acestui subiect în așa fel încât acolo unde este posibil să fie identificate, localizate, protejate și cercetate aceste mărturii ale unor evenimente militare derulate și pe teritoriul județului Mehedinți într-un moment în care imperiile vecine concureau pentru stăpânirea sau influența asupra acestor părți ale Țării Românești.

Bibliografie

Dimitrescu 1883 – V. Dimitrescu, *Note asupra monumentelor, ruinelor și locurilor însemnate istorice din județul „Mehedinți”*,. Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, anul I, vol. I, p.162-177.

Lahovari și al. 1898 - Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. **Marele Dicționar Geografic al României, vol. I**, Stab. grafic J.V. Socec, București.

Lahovari și al. 1899 - Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. **Marele Dicționar Geografic al României, vol. II**, Stab. grafic J.V. Socec, București.

Lahovari și al. 1901 - Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. **Marele Dicționar Geografic al României, vol. IV**, Stab. grafic J.V. Socec, București.

Lahovari și al. 1902 - Lahovari, G.I., Brătianu, C.I., Tocilescu, G. **Marele Dicționar Geografic al României, vol. V**, Stab. grafic J.V. Socec, București.

Mihai 1983 - V. Mihai. *Cercetările arheologice de la Dridu — „La Metereze” (jud. Ialomița) (1979-1980)*. Materiale și cercetări arheologice, 1983, 15, p. 439-445.

Protopopescu 2005 - C. A. Protopopescu. *Matei Basarab în oglinda trecutului istoric al Strehaiei. Epoca lui Matei Basarab*. Analele Universității din Craiova. Seria Istorie, anul 10, nr. 10, p. 85-95.

Vasilescu 1928 – Al. Vasilescu. *Descrierea și proiectele de fortificație a Mănăstirilor mai însemnate și a locurilor strategice din Oltenia, întocmite în 1731 de Inginerul maior I.C. Weiss*, Arhivele Olteniei, anul VIII, mai – august 1928, p. 268-272

Stănciulescu-Bârda 2016 - Stănciulescu-Bârda Al. *Scrisoare pastorală*. Vol. VIII. Editura Cuget Românesc.

http://tinread.usarb.md:8888/jspui/bitstream/123456789/1237/1/pastorala_8.pdf

Stîngă 1986 - Stîngă I. *Repertoriul arheologic al zonei hidrocentralei Porțile de Fier II, jud. Mehedinți*, MCA, a XVI-a sesiune anuală de rapoarte arheologice, Vaslui, 1982, p. 9-15.

Ungureanu 2000 – Ungureanu I. M. Elemente toponimice din Mehedinți. Centrul Județean al Creației Populare Mehedinți, Drobeta Turnu Severin.

Vincenz 1940 - A. Vincenz. *Un monument rusesc la Craiova.* Oltenia. Documente. Cercetări. Culegeri, Craiova, Cartea I, nr. 7, p. 98-104.

Resurse web

<https://www.primariapades.ro/files/downloads/02.01-memoriu-general-pug-pades.pdf>

Explicația planșelor

Planșa I. Fig. 1. Toponimul "*Meterezele lui Tudor*" de pe teritoriul U.A.T. Drobeta Turnu Severin identificat pe planurile directoare de tragere ale armatei. Suport cartografic <https://map.cimec.ro/Mapserver/#>

Fig. 2. Meterezele de la Șimian identificate pe planurile directoare de tragere ale armatei. Suport cartografic <https://map.cimec.ro/Mapserver/#>

Planșa II. Fig. 1. Meterezele de la Șimian marcate pe harta Habsburg Empire (1869-1877). Third Military Survey. Suport cartografic

<https://maps.arcanum.com/en/map/thirdsurvey75000/?layers=43&bbox=2520664.5962223723%2C5559010.59124357%2C2533553.7901169597%2C5563615.922197751>

Fig. 2. Meterezele de la Șimian marcate pe o hartă austriacă aflată pe

<https://map.cimec.ro/Mapserver/#>

Planșa III. Fig. 1. Meterezele de la Șimian marcate pe harta Wallachia. Second military survey of the Habsburg Empire. Suport cartografic

<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?layers=158%2C164&bbox=2547395.711306058%2C5484436.277949981%2C2560284.9052006453%2C5489041.608904162>

Fig. 2. Imagine satelitară cu meterezul mare de la Șimain. Suport cartografic

<https://map.cimec.ro/Mapserver/#>

Fig. 3. Imagine satelitară detaliată cu "*Meterezul Mare*" de la Șimain. Suport cartografic Google Earth.

Planșa IV. Fig. 1-2. Meterezele de la Șimian vizibile pe imagine satelitară. Detaliu și încadrare în localitate. Suport cartografic Google Earth.

Fig. 3. Meterezele de la Șimian marcate pe o hartă administrativă din perioada comunistă cu numele de "*Forturi*". Suport cartografic

<https://portal.geomil.ro/portal/home/webmap/viewer.html?layers=59d45a0de09044ff8377c856ad27b052>

Planșa V. Fig.1. Punctul "*La Meterez*" de la Ostrovul Mare, U.A.T. Gogoșu.

Suport cartografic <https://map.cimec.ro/Mapserver/#>

Fig. 2. Punctul "*La Meterez*" din Ostrovul Corbului. Apud I. Stîngă 1986.

Planșa VI. Fig.1. Punctul "*La Meterez*" de la Salcia marcat pe planurile directoare de tragere ale armatei. Suport cartografic <https://map.cimec.ro/Mapserver/#>

Fig. 2-3. Punctul "*La Meterez*" de la Salcia marcat pe harta Wallachia. Second military survey of the Habsburg Empire. Suport cartografic

<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century->

secondsurvey/?layers=158%2C164&bbox=2547395.711306058%2C5484436.277949981%2C2560284.9052006453%2C5489041.608904162

Planșa VII. Fig.1. Dealul Bătăliei de la Cireșu, jud. Mehedinți. Suport cartografic <http://geoportal.gov.ro/arcgis/apps/sites/#/inspire/>

Fig. 2. Vârful Meterezele lui Tudor aflat la nord-est de Vodița. Suport cartografic <https://portal.geomil.ro/portal/home/webmap/viewer.html?layers=59d45a0de09044ff8377c856ad27b052>

Fig. 3. Meterezele lui Tudor de la Padeș, jud. Gorj. Suport cartografic Ortofotoplan 2014-2016. <https://map.cimec.ro/Mapserver/#>

Planșa VIII. Fig.1. Meterezele de la Șimian vizibile pe imagine satelitară. Sursa foto <https://earthexplorer.usgs.gov/>, Declass 1 1996. Sursa fișier DS1104-2155DA025_a. Fig. 2. Meterezele de la Șimian vizibile pe imagine satelitară. Sursa Google Earth. Imagini puse la dispoziție de către domnul Leonard Dorogostaisky.

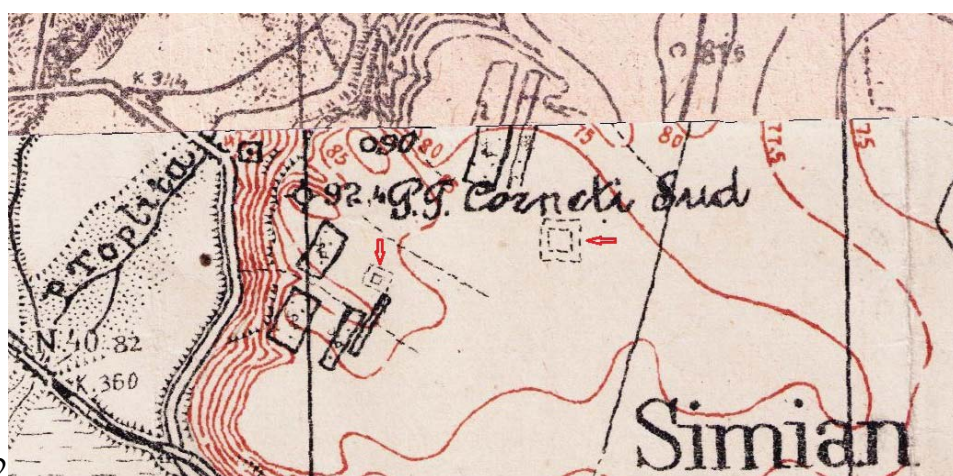
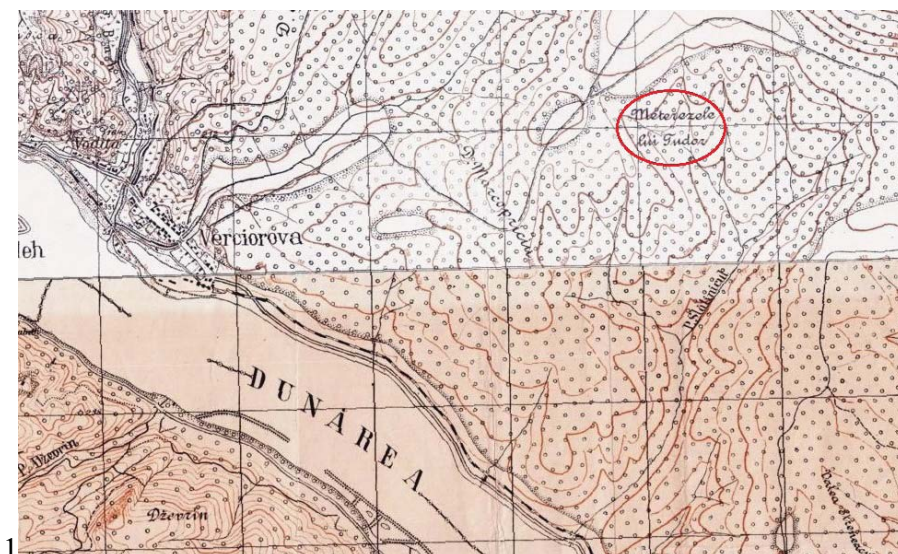
*

Fig. 1. Urmele a două incinte patrulare vizibile pe imagine satelitară la nord-vest de Salcia, jud. Mehedinți în locul numit "*La Meterez*". Sursa foto <https://earthexplorer.usgs.gov/>, Declass 1 1996. Imagine pusă la dispoziție de către domnul Leonard Dorogostaisky.

*

Ilustrația

Planșa I

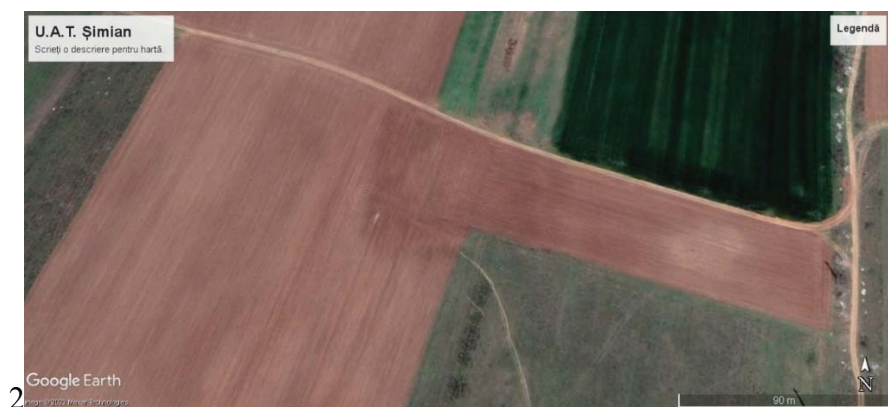

1 Habsburg Empire (1869-1887) - Third Military Survey (1:75000)

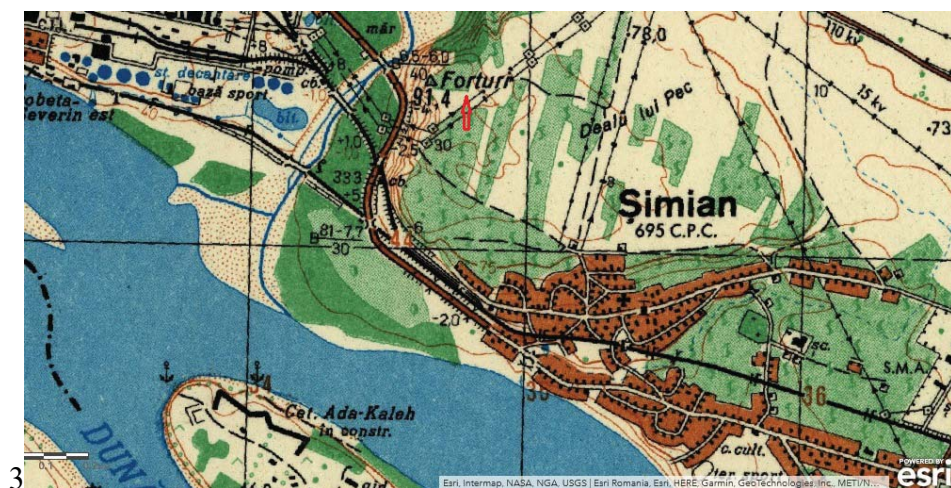
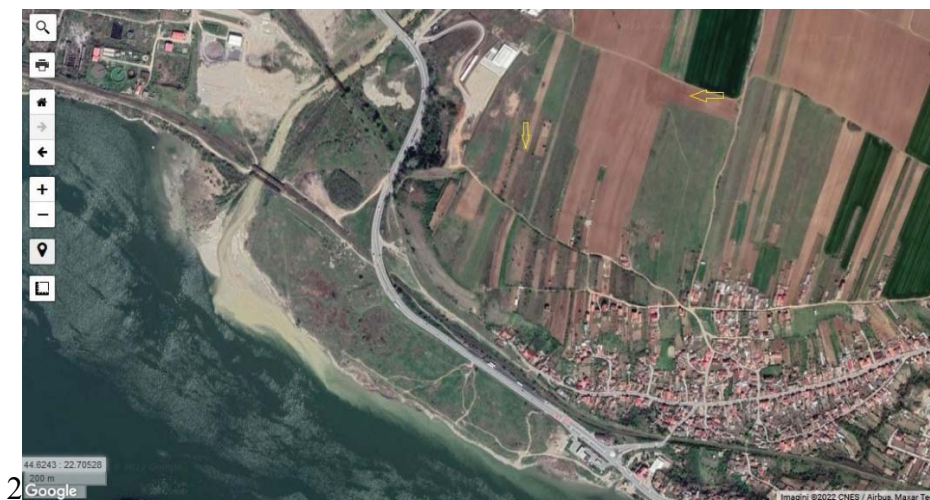
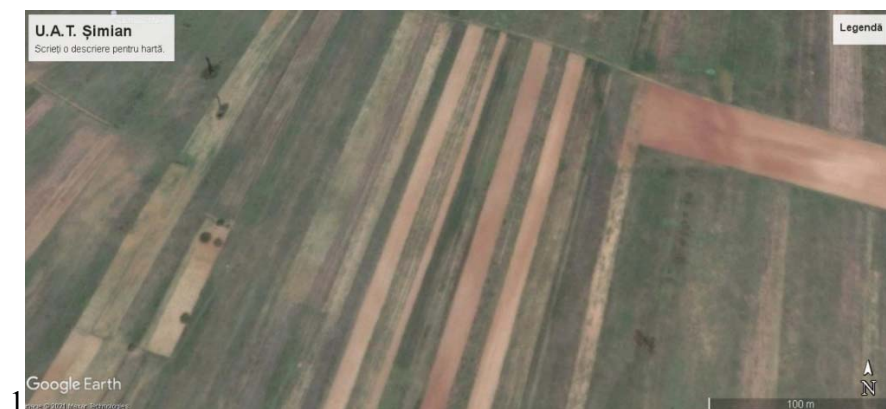

2

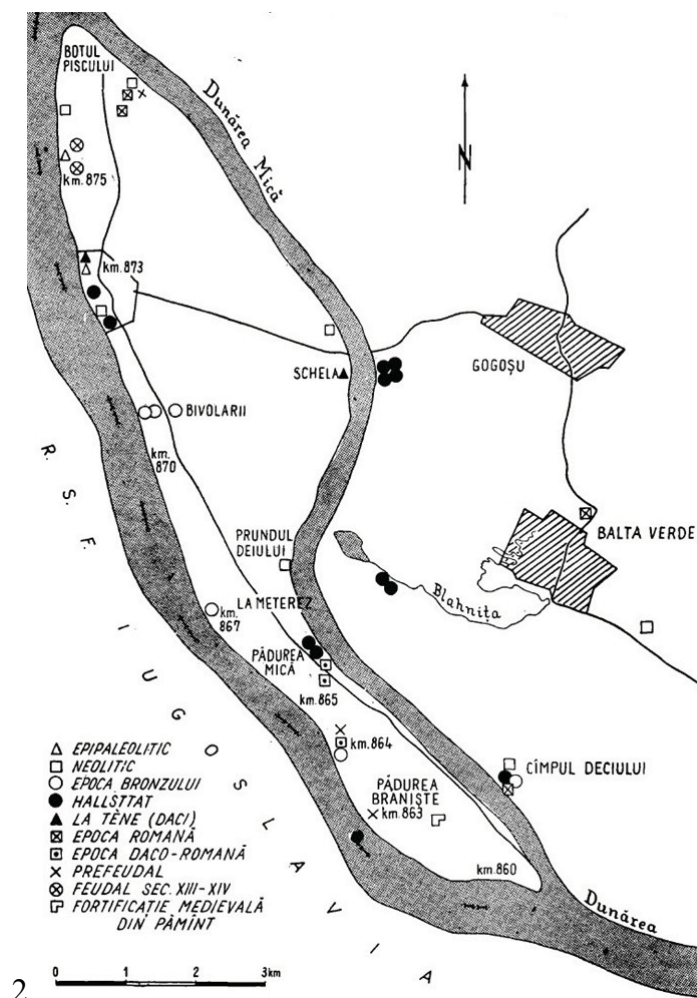
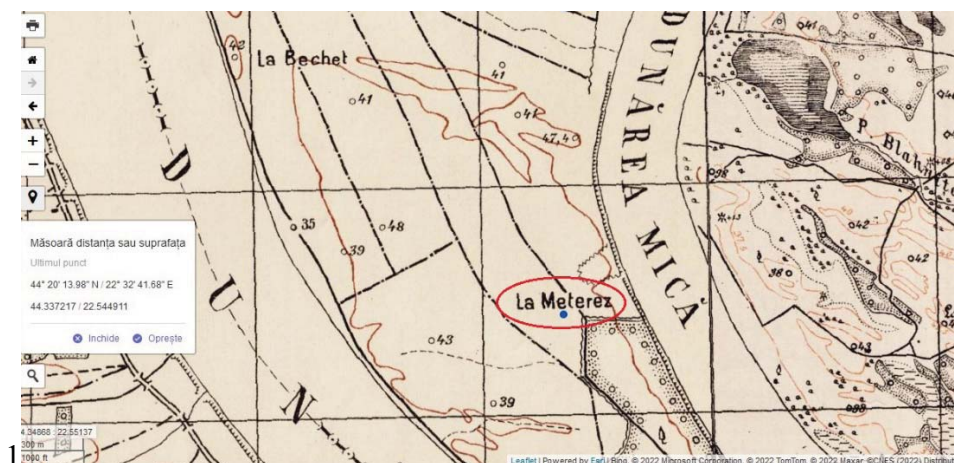
Planşa II

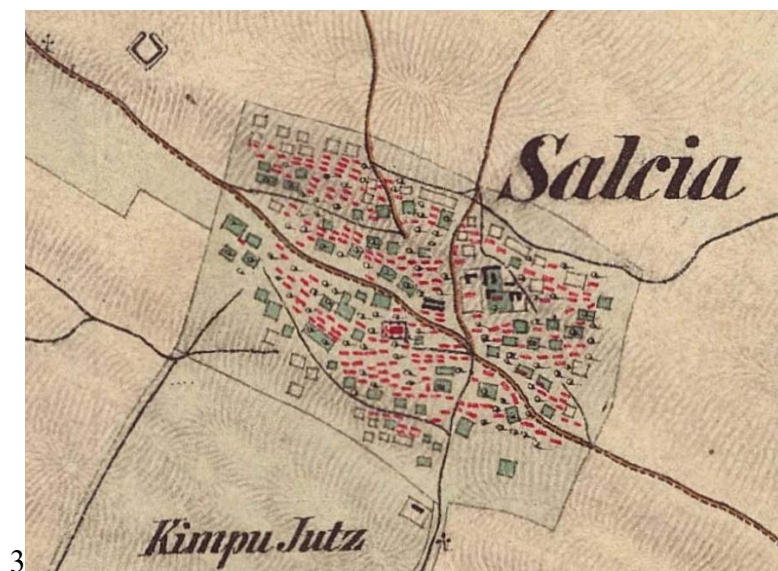
Planșa III

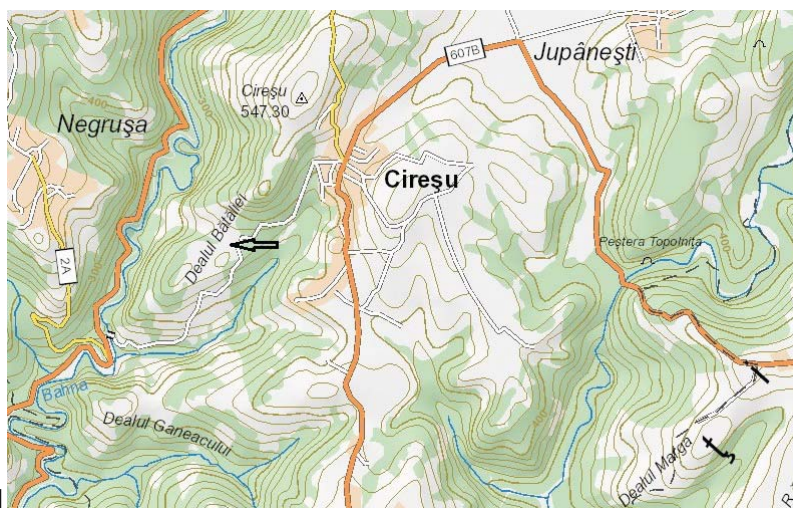
Planșa IV

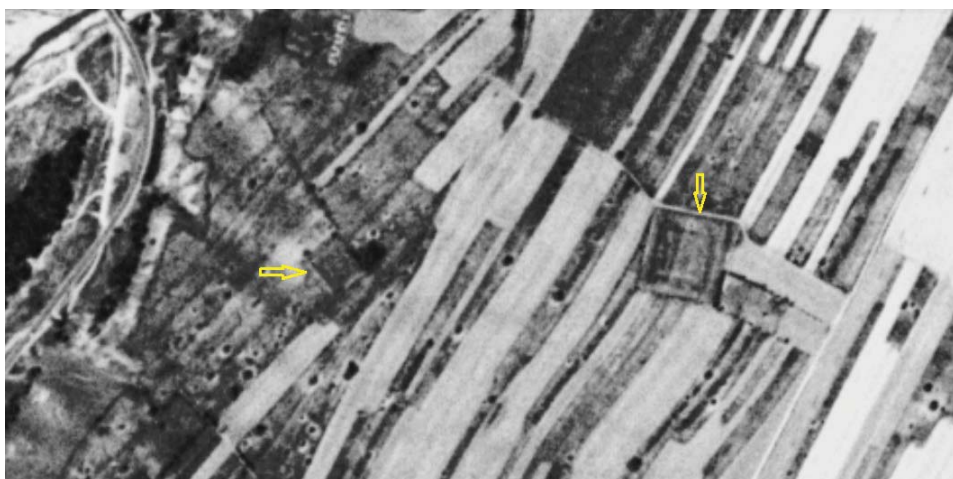
Planșa V

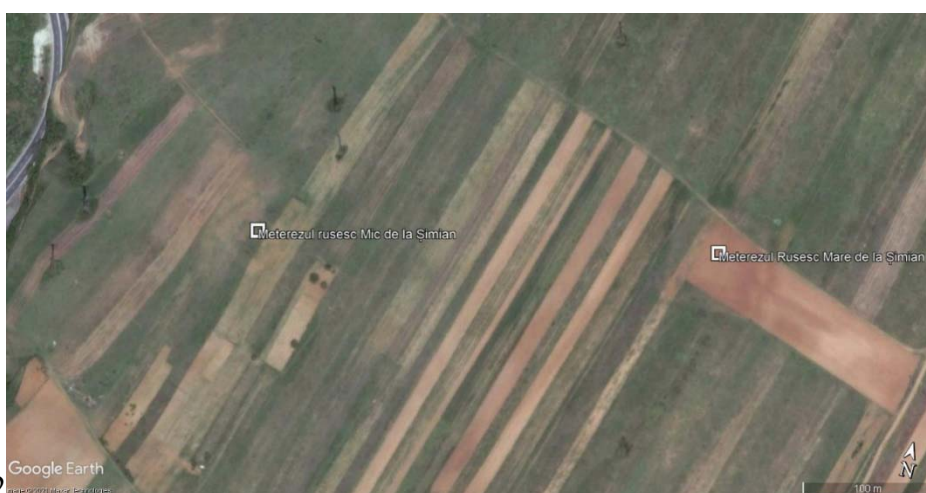
Planșa VI

Planșa VII

1

2

Planșa VIII

Boli și epidemii la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în județul Gorj

Mihaela Ioniță-Niculescu^{*}
Constantin-Livian Rădoescu^{**}

Abstract: À la fin du XIXe siècle et dans les premières décennies du XXe siècle, dans des conditions de services sanitaires insuffisamment développés, de mauvaise nutrition, de mauvaise hygiène, dans le comté de Gorj, le choléra, la pellagre, le typhus, la tuberculose et la syphilis touchaient à la fois les zones rurales et urbaines. populations.

Mots clés: maladies, épidémies, choléra, pellagre, tuberculose, famine, pauvreté.

I. Introducere

În viața de zi cu zi, termenii *boală* și *epidemie* provoacă teamă, indiferent de statutul social și nivelul cultural al individului, de apartenența la o comunitate sau alta. Inseparabilă de cotidianul uman, boala, în multiplele sale ipostaze, este specifică tuturor perioadelor istorice. În ciuda abordării diferite de către medici, teologi, oameni de rând, boala, ca disfuncționalitate a corpului uman, s-a manifestat în proporții și în forme diferite, încă de la începutul omenirii. Aspectele cantitative, modul de manifestare și atitudinea față de această stare de lucruri sunt de multe ori greu de cuantificat și de cunoscut în profunzime. Așa cum afirma Philippe Aries în „Istoria vieții private”, „durerea fizică făcea parte din viața cotidiană și nu era percepută ca un eșec al medicinei. Războiul din 1914-1918 n-ar fi fost ceea ce a fost, dacă oamenii n-ar fi fost obișnuiți cu durerea”¹.

Modul de viață al individului și al familiei a fost influențat de alimentație și condițiile de locuit – adevărate „structuri ale cotidianului” în concepția lui Fernand Braudel, cu un impact deosebit asupra stării de sănătate și longevității. Diferențele sociale și culturale, între structurile elitare și marea majoritate a locuitorilor din satul românesc tradițional, au fost uneori estompate de efectele epidemiilor și de neputința sistemului sanitar în curs de organizare pe principii moderne.

^{*} Prof. dr., Colegiul Economic „Virgil Madgearu”, Târgu – Jiu, email: dionitaniculescu@yahoo.com

^{**} Prof. dr., C.S.I, Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”, Târgu Jiu, email: lradoescu.utgjiu@yahoo.com

¹ Philippe Aries, Georges Duby (coord.), *Istoria vieții private*, vol. VIII, Editura Meridiane, București, 1997, p. 18.

Generată de cauze multiple: alimentație deficitară și de multe ori foamete, de locuința săracă și igiena precară, de prejudecăți și superstiții, amplificată de războaie și de dezastrele naturale, boala a provocat durere, teamă, resemnare și moarte. Acest studiu își propune, pe baza lucrărilor de specialitate și a fondurilor arhivistice existente în plan local, să evidențieze particularitățile bolilor și epidemiilor din județul Gorj, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, în strânsă legătură cu specificul societății românești, puternic ancorată în Vechiul Regim demografic.

„Marele Război” a favorizat epidemii cu efecte devastatoare atât pentru soldați, cât și pentru populația civilă. Fără a intra în detalii de natură medicală, în condițiile în care limbajul medical și serviciul sanitar în România înainte de 1914 erau în plin proces de constituire, vom aborda bolile și epidemiile în strânsă legătură cu factorii determinanți ce aparțin istoriei cotidiene, fără a omite măsurile de prevenire și de combatere, adoptate de instituțiile administrative, sanitare și nu în ultimul rând ecleziastice.

II. Pelagra - consecință a alimentației deficitare

Boală a aparatului digestiv, pelagra a fost determinată de alimentația săracă, bazată pe consumul excesiv de produse din porumb, în special mămăliga. Semnalată pentru prima dată în regiunea Asturia din Spania pe la 1730, pelagra s-a răspândit ulterior în zona meridională a Europei: sudul Franței și al Italiei, Peninsula Balcanică și Țările Române, pe măsura extinderii culturii de porumb pentru consumul animal și uman². Mai puțin sărac în substanțe nutritive decât grâul și alte cereale, porumbul a reprezentat, alături de cartof, hrana săracilor. Monotonia alimentației în zonele rurale ale Europei a fost accentuată, în opinia lui Massimo Montanari, de industrializarea și urbanizarea de la 1850, ca urmare a comercializării masive a cărnii și a grâului pe piețele urbane. Carnea ajungea rar pe masa țăranilor, în timp ce lactatele erau consumate numai în zilele de sărbătoare în multe zone ale Europei. Lipsa vitaminei D, conținută de grăsimile animale și vegetale, este responsabilă pentru cazurile de rahitism și malformații congenitale, reflectate frecvent de iconografie.

Lipsa niacinei - vitamină indispensabilă în funcționarea normală a organismului, declanșa primul stadiu al bolii, prin acoperirea corpului cu plăgi purulente, urmată în cazuri frecvente de complicații interne grave și deces. Alături de monotonia regimului alimentar, consumul de făină mucegăită, obținută din porumbul recoltat înainte de coacere și păstrat în condiții improprii, a conferit pelagrăi caracterul de plagă endemică, până în primele decenii ale secolului XX³. Cu toate că pelagra determina o mortalitate inferioară celei produse de malarie, ea afecta o mare parte a populației, slăbind puternic organismul uman⁴.

² Massimo Montanari, *Foamea și abundența. O istorie a alimentației în Europa*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 132.

³ *Ibidem*, p. 132.

⁴ Massimo Livi Bacci, *Populația în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003.

În România, pelagra a fost constatată la mijlocul secolului al XIX-lea. În anul 1888 au fost identificați 106.260 pelagroși, mai ales în zonele deluroase ale Moldovei, atât datorită consumului cotidian de mămligă, cât și a basamacului, băutură obținută din fermentarea porumbului⁵. Alcoolismul, fenomen alarmant prin amploarea sa, face parte din peisajul cotidian al epocii. Consumul ridicat de alcool contrasta de multe ori cu alimentația deficitară, înrăutățind starea de lucruri, mai cu seamă în rândul populației rurale. Este dovedit faptul că alcoolismul – factor important al pauperismului, se dezvoltă întotdeauna în țările sau în rândul claselor sociale în care regimul alimentar lasă mult de dorit. Combaterea sa se putea realiza prin ameliorarea alimentației sau creșterea taxelor, balanța înclinând frecvent spre a doua soluție.

Populația din zonele de câmpie a fost mai puțin afectată de această boală, atât datorită coacerii depline a boabelor de porumb, în condiții climatice mai bune, cât și datorită consumului mai ridicat de pâine din grâu. În zonele de munte, ocupațiile preponderent pastorale confereau echilibru regimului alimentar, cu efecte benefice asupra rezistenței la boli și mediei de viață. Declanșarea primului război mondial în 1914 și prelungirea sa, contrar preconizării sale ca război de scurtă durată, a generat greutăți în aprovizionarea cu alimente, creșterea prețurilor la produsele alimentare datorită inflației monetare. Scumpirea traiului s-a concretizat prin dublarea prețurilor la produsele alimentare în Germania până în 1916, în timp ce salariile au fost majorate pentru multe categorii profesionale doar cu 25%. Indicele prețurilor a crescut după 1914 semnificativ în Franța, Marea Britanie și Italia⁶.

În mod surprinzător și aparent greu de explicat, primul război mondial a redus considerabil, până aproape de dispariție, în anumite zone ale Europei, numărul bolnavilor de pelagră, în comparație cu tifosul, tuberculoza și alte boli amplificate de „marele război”. Dr. Charles Laugier, pe baza experienței medicale acumulate în județele Olteniei, și bun cunoscător al patologiei specifice pelagrăi – numită frecvent avitaminoză, a corelat datele oferite de statisticile medicale realizate periodic cu îmbunătățirea alimentației. În opinia sa, diminuarea numărului de noi îmbolnăviri a fost consecința benefică a creșterii consumului de grâu în detrimentul porumbului, în contextul extinderii suprafețelor cultivate cu grâu pentru necesitățile războiului, în alternanță cu cartofii, fasolea și alte legume⁷.

În 1912, în Oltenia, numărul bolnavilor de pelagră se ridică la 3997 cazuri, cu următoarea distribuție geografică: Vâlcea - 895, Romanați - 881, Dolj - 856, Mehedinți - 848, Gorj - 517. Pe teritoriul județului Gorj, în perioada 15 septembrie 1912- 15 septembrie 1913, numărul bolnavilor de pelagră se ridică la 265, din 34

⁵ Liliana Andreea Vasile, *Igiena și starea de sănătate a familiei la românii din Vechiul Regat*, în Ion Bulei, Alin Ciupală (ed.), *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. 5, Editura Universității din București, 2008, p. 119.

⁶ Pierre Renouvin, *Primul război mondial*, Editura Corint, București, 2001.

⁷ Charles Laugier, *Pelagra în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, No. 10, noiembrie-decembrie 1923, pp. 440-441.

comune diferite, de deal și de munte.⁸ Pentru Târgu-Jiu, Raportul medical menționa 10 cazuri, toate deja existente, în perioada 1 octombrie 1913 - 1 septembrie 1914⁹. Până în 1917, numărul bolnavilor a scăzut la 640 în Dolj, 126 în Mehedinți, 122 în Romanați, 108 în Vâlcea și 70 în Gorj¹⁰. În studiul său, dr. Laugier a evidențiat nu numai scăderea drastică a morbidității provocate de pelagră, dar și relativitatea statisticilor raportate de-a lungul timpului, prin includerea nefirească a cazurilor deja vindecate alături de cele noi. Un chestionar referitor la suprafața cultivată cu porumb, frecvența consumului, calitatea acestuia, realizat direct prin intermediul medicilor primari de județ, ar fi fost mult mai relevant pentru raportările ulterioare.

Regresul continuu al acestei boli până în 1922, evidențiat de către dr. Charles Laugier, a fost corelat cu alimentația mult mai echilibrată, prin abordarea mai puțin restrictivă a zilelor de post, în număr de 226 conform calendarului Bisericii Ortodoxe: 105 zile - zilele de miercuri și vineri, 40 zile - postul Crăciunului, 47 zile postul Paștelui, 14 - postul Sfintei Maria, 20 zile - postul Sfântului Petru, 3 zile de ajun¹¹.

III. Holera și alte boli ale igienei precare

Deși holera este asociată secolului al XVIII-lea și primelor decenii ale secolului al XIX-lea cu repetate ocupații țariste, semnalarea sa în Galiția nu trece neobservată clasei politice de la București. În 1866, holera – „flagel de tip medieval”, s-a manifestat puternic în Transilvania și în întreg Imperiul Habsburgic, Imperiul Otoman, o mare parte a Imperiului Rus și România. Pe linie ierarhică, toate comunele urbane și rurale sunt atenționate să intensifice măsurile de salubritate, impunând obligativitatea consultării medicale a persoanelor sosite din zonele contaminate¹².

Traiu în comun, de la naștere până la moartea prematură, a favorizat îmbolnăvirea copiilor, mult mai vulnerabili față de epidemiile sfârșitului de secol în condiții de igienă precară. Locuința insalubră mărea mortalitatea și morbiditatea generală cu cel puțin 1/6. Imaginea de ansamblu a satului evidenția curți pline de gunoaie, șanțuri băltind și ulițe lăsate la voia întâmplării.

Semnălând gravitatea problemelor de natură socială din lumea satului, în contrast vizibil exagerat cu timidele elemente de modernitate urbană, în Camera Deputaților, în aprilie 1914 se afirma: „La orașe avem palate la țară colibe; la țară, sătenii umblă pe drumuri neșoseluite și carele intră în noroi până la căpățâna roții; orașele se luminează cu electricitate, satele le luminează luna și e mare minune când vezi pe alocurea câte un felinar; la orașe avem instituțiuni de cultură,

⁸ Vasile V. Popescu (Prefect), *Expunerea Situațiunei Județului Gorju prezentată Consiliului Județean în Seziunea Ordinară de la 15 octombrie 1913*, Tipografia Artistică „Lumina”, Calea Victoriei nr. 49, Tg-Jiu, pp. 40-44.

⁹ AN-SJ GJ, *Fond Primăria Tg-Jiu. Dosarul nr. 39/1914*, f. 70.

¹⁰ Charles Laugier, *op. cit.*, p., 434.

¹¹ *Ibidem*, p. 441.

¹² A.N-S.J.GJ., *Fond Primăria Târgu – Jiu, Dosar nr. 8/1905*, f. 58.

așezăminte de binefacere, o organizație modernă pentru apărarea sănătății publice, într-un cuvânt o stare de lucruri occidentală, pe când la sate e atâta înapoiere, încât te crezi în altă țară”¹³.

Pentru prevenirea epidemiilor, „în interesul igienei publice”, sătenii au fost obligați să-și văruiască cel puțin de două ori pe an casele de locuit, primarul împreună cu învățătorul și preotul având obligația să constate prin proces verbal îndeplinirea ordinului Ministrului de Interne adoptat în 4 martie 1888¹⁴. Obiceiuri „nesănătoase” precum aruncarea boascăi de la rachiu pe șosea sau prin șanțuri, baterea și vânturarea cânepei pe șosea încep să fie „uitate”, ca efect al fermității autorității administrative de impunere a unui comportament civilizat. Cu ajutorul telegrafului, primarii așezărilor rurale aveau obligația de a înștiința Prefectura despre starea sănătății populației, din 10 în 10 zile începând cu ziua de 20 a lunii, bolile cu caracter epidemic fiind comunicate imediat și cu o regularitate de 7 zile până la încetarea epidemiei¹⁵. Izbucnirea epidemiilor generate de ignorarea igienei în viața cotidiană este semnalată rapid, cu impact asupra tuturor edililor pentru evitarea îmbolnăvirii populației. Cele 84 îmbolnăviri de dizenterie din comuna Baia de Fier au fost aduse la cunoștința tuturor primarilor din județ, în septembrie 1879, de către Prefectură pentru a-i determina pe săteni să fie mai atenți în ceea ce privește curățenia¹⁶.

La rândul lor, orașele excelează prin salubritatea precară, aspectul neîngrijit al mahalalelor, străzile nepavate de la periferie și curățenia îndoielnică din piețe și în general din industriile considerate insalubre. În Raportul anual întocmit de către medicul orașului cu privire la starea de sănătate și de igienă a locuitorilor din Târgu – Jiu din anul 1892, acesta își exprima regretul pentru că „deși Târgu – Jiul este oraș mic și aproape de munte, care cu puține sacrificii s-ar putea întreține în condiții priincioase sănătății locuitorilor, prin neîngrijire a devenit însă dintre cele mai nesănătoase centruri de populație, și unde mortalitatea este relativ mare în raport cu numărul populației, și acesta numai din cauză că nu s-a luat nicio dată măsuri serioase pentru executarea lucrărilor de interes igienic”¹⁷.

Cu ocazia inspecției serviciului sanitar din oraș, în 31 iulie 1894, dr. Mihail constată că „... numai 12 case au latrine sau hasnale zidite, 110 sunt fără latrine, 660 au latrine fără hasnale, stradele nu sunt nivelate, nu sunt pavate, încât apele stagnează pe strade, orașul nu este alimentat cu apă bună de băut, prin curți se țin rămători în număr mai mare decât al cel prescris de regulamentul industriilor insalubre, cimitirul n-are cameră mortuară, tăbăcăria Comșa este nesuținută în privința curățeniei, apele murdare se scurg afară din curte printr-un șanț descoperit și în parte nepetruit”¹⁸.

¹³ Ion Bulei, *Atunci când veacul se naște... lumea românească 1900-1908*, Editura Eminescu, București, 1990, p. 65.

¹⁴ A.N.-S.J.G.J., *Fond Primăria Ciuperceni, Dosar nr. 16/1888*, f. 7.

¹⁵ Idem, *Fond Primăria Comunei Topești, Dosar nr. 1/1879*, ff. 15, 17.

¹⁶ *Ibidem*, f. 22.

¹⁷ A.N.-S.J.G.J., *Fond Primăria Urbei Târgu - Jiu, Dosarul nr. 25/1892*, f. 4.

¹⁸ *Ibidem*, *Dosarul nr. 109/1893*, f. 44.

Așezarea temporară a Țiganilor nomazi a fost asociată cu crearea focarelor de infecție în diferite zone ale orașului. Conform Adresei Serviciului Tehnic nr. 6635 din 2 septembrie 1914 înaintată Primăriei, „pe strada Baba Novac, aproape de strada principală Victoria și în centrul orașului, în partea de nord, pe pământul Bisericii și al lui C. Micuți vin și se instalează în fiecare an Țigani potcovari și sacagii neobservați de nimeni, își clădesc case în mod neregulat și neigienice fără privești coperite cu tinichele de prin gunoaie ... cotețe de porci, grajduri de cai și în urmă le transformă în locuri pentru ei și de închiriat, astfel că pe cea mai mică bucată de pământ se află câte 17 case și cu o populațiune mare locuind câte 3-4 în câte o cameră mică fără geamuri din care cauză mulți se îmbolnăvesc și mor de tuberculoză”¹⁹.

În 1914, mult mai puternică a fost epidemia de febră tifoidă, cu 264 cazuri în 5 comune, dintre care 172 vindecați, 51 bolnavi și 42 morți²⁰. Tusea convulsivă, frecventă în rândurile copiilor a fost înregistrată în 84 de comune, cu 1240 cazuri, din care 983 vindecate, 173 rămase și 84 decese.

Difteria, dizenteria și variola întregesc imaginea Gorjului puternic afectat de epidemii, în condițiile regimului de ocupație militară. Pentru perioada 1 ianuarie- 1 octombrie 1918, în cele 6 comune afectate de difterie, numai 11 din cei 17 bolnavi s-au vindecat, 6 fiind declarați morți. Mult mai puternică decât în anii precedenți, dizenteria a afectat 65 de comune, cu 620 de cazuri de boală, din care 535 vindecate, 18 rămase și 67 morți. Din fericire, variola a fost mult mai restrânsă, în numai 3 comune cu 1 bolnav din 5 vindecat complet și 4 rămași²¹.

Din rapoartele sanitare aduse la cunoștința administrației reiese faptul că epidemiile se manifestau diferit de la un an la altul. În viziunea medicilor, principalele cauze ale răspândirii bolilor infecțioase au fost: locuințele mici, cu iluminat necorespunzător și care nu respectau Regulamentul de aliniere, adăpostirea temporară a animalelor în casă, fântânile „mediocre” datorită construirii în râpi, văgăuni, curți pline de gunoaie, la adâncime mică, dificultatea depistării celor bolnavi în stadii incipiente, neglijența factorilor administrativi, insuficiența personalului sanitar și transmiterea bolilor în locurile aglomerate: bălciuri, nedei, hramuri, praznice, în care județul Gorj excela (mai ales luna august). Pe baza documentelor de arhivă se poate deduce faptul că, dacă pelagra și sifilisul se manifestau în comunități cu relief diferit, în schimb holera, dizenteria, paludismul și chiar scarlatina au fost prezente mai ales în comunele de deal și de câmpie, cu locuințe apropiate unele de celelalte, cu temperaturi mai ridicate vara și cu pericolul infestării apei mai puternic decât în zonele de munte.

IV. Sifilisul: “Boală a secretului”

Din cotidianul secolelor XIX-XX nu au lipsit „bolile rușinoase”-sifilisul și blenoragia, așa cum au mai fost etichetate de către populația lipsită de cunoștințe

¹⁹ *Ibidem*, Dosarul nr. 39/1914. Serviciul Sanitar al Orașului Târgu - Jiu, f. 150.

²⁰ *Ibidem*., f.271.

²¹ *Ibidem*, Dosarul nr. 1/1918, f. 271.

medicale și cu o igienă îndoielnică. Transmis pe cale sexuală, pentru similitudinea sa cu alte boli, a fost denumit și „marele mim”²². Cu consecințe mortale, până la tratarea corespunzătoare cu antibiotice- penicilina, în secolul XX, într-un stadiu incipient al bolii, sifilisul s-a răspândit datorită prostituției reglementate și clandestine. Pentru a ține sub control această „industrie a plăcerilor”, „Regulamentul pentru priveghearea” prostituției adoptat de Consiliul Comunal din Târgu - Jiu în 7 martie 1893 a stipulat în capitolele sale în detaliu „formalitățile pentru exercițiul prostituției”, „casele de prostituție și locuințele particulare”, „îndatoririle dirigintelor și femeilor prostituate”, „vizitele medicale”, „sanctiuni și penalități”, „constatarea abaterilor”²³.

În articolul 8 al acestui regulament, capitolul doi: „Case de prostituție și locuințe particulare”, se specifica faptul că „nicio casă de prostituție nu va fi tolerată și nu se poate stabili în ocolul central al acestui oraș, prevăzut de regulamentul pentru aliniări și construcțiuni, chiar și-n cele alte ocoale, ele nu vor fi tolerate și nu se vor stabili decât în locuri dosnice și nu în vecinătatea bisericilor, internatelor de educație, grădinilor și preumblărilor publice sau în oteluri, restaurante, cafenele și alte locuri publice”. Deși regulamentele de reglementare a caselor de toleranță precizau în detaliu condițiile de igienă obligatorii și imperativitatea controlului medical periodic pentru practicantele prostituției, cazurile de sifilis sunt frecvent constatate. În 1891, în Târgu-Jiu, din 14 prostituate diagnosticate cu boli venerice, două sufereau de sifilis, două de blenoragie și 10 de ulcer sifilitic²⁴.

Mult mai greu de controlat, prostituția clandestină în mediul urban era practică de servitoare, ca urmare a unui întreg complex de factori economici, sociali și culturali: lipsa de libertate, rele tratamente aplicate de stăpâni, naivitatea și ignoranța, absența unei educații corespunzătoare. Soldații din regimentele militare cantonate în orașe, inclusiv în Târgu-Jiu, erau predispuși relațiilor pasagere cu aceste femei de condiție modestă, chiar umilă, riscând astfel să se îmbolnăvească de sifilis. În ianuarie 1893 au fost internați în spital trei soldați din Regimentul Gorjului, bolnavi de blenoragie, îmbolnăviți de servitoare diferite, cu stăpâni de condiție bună²⁵. Înființarea spitalului din Târgu-Jiu în anul 1846, prin eforturile medicului Nicolae Culcer, cu numai 15 paturi, a fost determinată, în primul rând din necesitatea limitării sifilisului în zona Jiului de Sus. Rar declarat din proprie inițiativă, cu riscul agravării sale și complicațiilor fatale, sifilisul s-a transmis cu ușurință de către femeile bolnave propriilor copii, prin naștere. În anul 1895, în Vechiul Regat au fost înregistrate 225 case de toleranță în comunele urbane, față de 245 existente în 1894.

Prostituatele internate în spital considerau acest lucru o pedeapsă, în niciun caz o măsură de însănătoșire și de salvare a vieții. Adesea acestea fugeau din spitale și se sustrăgeau tratamentului, aducând ca argumente desconsiderarea și

²² Frederick Cartwright, Michael Biddiss, *Bolile și istoria*, Editura All, 2005, București, p. 76.

²³ A.N-S.J. GJ., *Fond Primăria Urbei Târgu - Jiu, Dosarul nr. 73/1891*, ff. 2-7.

²⁴ *Ibidem*, *Dosarul nr. 5/1891*, f. 70.

²⁵ *Idem*, *Dosarul nr. 71/1893*, f.4.

disprețul de care „se bucurau” din partea personalului medical. În Gorj, în intervalul cuprins între 15 septembrie 1912 - 15 septembrie 1913, numărul bolnavilor de sifilis în toate stadiile: primar, secundar, terțiar și cerebral, se ridica la 167 din 41 comune²⁶. Conform raportului medical întocmit pentru perioada 1 octombrie 1913 - 26 septembrie 1914, de către medicul urbei de pe Jiu, din cele 37 decese până la vârsta de un an, 5 au fost provocate de sifilisul constituțional - 4 copii cu vârsta până la o lună și 1 până la 5 luni. În localitățile Olteniei, sifilisul era tratat cu „fumuri”, fumurile introducând prin inhalații mercur în corpul uman. Așezat pe un scaun, deasupra unui lighean cu cărbuni, pe care se turna cantitatea de mercur necesară sub formă de gogoloaie, bolnavul acoperit pe cap cu o pătură, inhala mercur în corp pentru a se vindeca de această boală foarte răspândită²⁷.

Spre deosebire de bolnavii de sifilis din mediul urban, cei din lumea rurală se prezentau în număr mai mic la medic și numai într-un stadiu avansat. Boala era tănuțită în stadiul în care se manifestau simptomele locale, țăranii preferând consultațiile medicale în momentul în care formele locale erau înlocuite cu simptome de natură internă. Ignorarea cu bună știință a acestei boli și contaminarea soției după căsătorie periclita sănătatea și chiar viața copiilor. Liliana Andreea Vasile menționează un comportament tipic pentru satul tradițional românesc, în care aparențele contau uneori mai mult decât realitatea, sub forma încercării de obținere a tăcerii din partea medicului de către tânărul depistat cu sifilis, înainte de căsătorie, cu o cantitate considerabilă de brânză²⁸.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, atitudinea față de prostituție, ca sursă a răspândirii sifilisului, s-a nuanțat prin apariția curentului aboliționist. Medicii igienști au subliniat carențele sistemului legislativ, care impunea obligativitatea controlului medical numai pentru prostituate, nu și pentru bărbații consumatori de plăceri, necesitatea educării tinerilor și înlăturării prejudecăților privind obligativitatea castității înainte de căsătorie numai pentru femei. Biserica, Statul, familia tradițională și în general medicii, și-au intensificat demersurile pentru eradicarea „sexului neoficializat” și circumscrierea relațiilor intime căsătoriei. În perioada interbelică, în Franța a zecea parte din populație - 4 000 locuitori suferea de sifilis și 140 000 indivizi mureau anual, 40 000 copii născuți morți fiind atribuiți acestei boli²⁹. Conform opiniei lui Philippe Aries, internarea într-un sanatoriu a bolnavilor de sifilis dezvăluia totodată prezența tuberculozei.

V. Tuberculoza și gripa- vulnerabilități sociale

Epidemiile de ciumă și holeră, încă prezente la începutul secolului al XIX-lea, au fost treptat înlocuite de tifos, tuberculoză, sifilis, scarlatină și paludism. În

²⁶ Vasile V. Popescu (Prefect), *Op. cit.*, pp. 40-44.

²⁷ Charles Laugier, *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1925, p. 88.

²⁸ Liliana Andreea Vasile, *Să nu audă lumea. Familia românească în Vechiul Regat*, Editura Tritonic, București, 2010, p.209.

²⁹ Philippe Aries, Georges Duby (coord.), *op. cit.*, p. 17.

imaginarul medical al lumii rurale, boala este o pedeapsă cerească, trimisă de Dumnezeu și adesea de sfinți pentru păcatele săvârșite, de zilele personificate ale săptămânii pentru încălcarea interdicțiilor de a lucra în zilele închinare lor³⁰.

Din cele 186 de decese înregistrate în anul 1903, dintre care 17 copii născuți morți, statistica bolilor cauzatoare de moarte plasează în fruntea ierarhiei nefaste tuberculoza pulmonară cu 16 cazuri, debilitatea congenitală – 12 cazuri, gastro - enterite – 12, bolile aparatului digestiv – 11. Dintre locuitorii județului internați în spitalul orașului, 1 a murit de angină difterică, 3 de febră tifoidă, 2 cu infecție puerperală³¹. Febra puerperală cauza frecvent decesul mamelor, prin contaminarea lor de către moașele empirice³².

Boală a sărăciei și a mizeriei, tuberculoza, sub cele două forme: osoasă și pulmonară, a făcut ravagii în societatea românească, cea mai mare parte a victimelor fiind țărani și lucrători din mediul urban. Străzile înguste ale orașelor reprezentau, prin densitatea locuitorilor în case insalubre, adevărate „insule de imobile cu tuberculoză”. În Raportul din 26 septembrie 1913 privind starea orașului Târgu - Jiu, se preciza faptul că „ne sunt cunoscute până azi vii 30 de indivizi care au suferit de această maladie și întinderea ei ne amenință cu atât mai mult cu cât ea atinge mulți din așa-zișii emancipați cari duc o viață ce lasă de dorit, trăind în niște case așa mici tupilate fără aer, fără iluminat, aglomerate la un loc în adevărate bordeie”³³. Devenit flagel social și obsesie individuală, tuberculoza se depista prin semne exterioare evidente: paloarea feței, slăbiciune și sângele expectorat³⁴.

Pentru eradicarea acestui pericol, în viziunea Serviciului Sanitar, demolarea acestor locuințe dispersate în străzile Baba Novac, Ferentari, Victoria – zona din vecinătatea comunei Romanesti, strada Vasile Alecsandri și ridicarea unui nou cartier pe proprietatea orașului, în strada Obreja sau în altă parte, reprezenta un imperativ major. Ca antidot împotriva mizeriei și a sărăciei acestor familii, a fost propusă în proprietărea cu loturi din patrimoniul urbei. În județul Gorj, statistica bolilor cronice menționa 50 bolnavi de tuberculoză din 34 comune.³⁵ În spitalul de la Petrești de Sus, dotat cu 30 de paturi, în perioada 1 octombrie 1908- 1 octombrie 1909, au fost internați 13 bolnavi de tuberculoză, din totalul celor 809 bolnavi tratați. Pentru perioada 1 octombrie 1913 – 1 septembrie 1914, în Târgu – Jiu medicul urbei a înaintat Primăriei Raportul relativ la starea de sănătate și mișcarea populației în care se regăseau 25 bolnavi de tuberculoză, dintre care 20 decedați și 5 aflați sub tratament în spital, așa cum rezultă din documentele vremii. În perioada interbelică, tuberculoza a continuat să se manifeste, fiind însă greu de estimat în

³⁰ Ion Aurel Candrea, *Folclorul medical comparat. Privire generală. Medicina magică*, Editura Polirom, Iași 1999, p. 277.

³¹ A.N.- S.J. GJ, *Fond Primăria Urbei Târgu - Jiu, Dosar nr. 8/1904*, f. 34.

³² Victor Babeș, *Boalele țăranului român*, Conferință ținută în 27 ianuarie în localul Societății Tinerimea Română, Tipo-Litografia Societății „Tiparul”, București, 1901, p. 6.

³³ A.N.-S.J. GJ, *Fond Primăria Urbei Târgu - Jiu, Dosarul nr. 9/1914*, f. 70.

³⁴ Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello (coord.), *Istoria corpului. De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial*, vol. 2, Editura Art, București, 2008, p. 33.

³⁵ Vasile V. Popescu (Prefect), *op. cit.*, pp. 40-44.

cifre pentru județul Gorj; totuși, pentru intervalul 1920-1927 nefiind consemnate decese, se presupune că numărul bolnavilor a fost în continuă scădere.

Pe lângă tuberculoză, una dintre cele mai mari afecțiuni din istorie, din punct de vedere al numărului de victime, a fost gripa. Aceasta poate fi descrisă ca fiind o boală complexă, un rezultat al combinării unei multitudini de virusuri, motiv pentru care elaborarea unui vaccin care să lupte cu toate formele acesteia nu a fost un succes. De asemenea, gripa este considerată o boală modernă, informații certe referitoare la aceasta datând din secolul al XVIII-lea. Este o maladie misterioasă, nici astăzi pe deplin înțeleasă și care are o istorie plină de controverse³⁶. Boala, denumită și “influență”, și-a căpătat această denumire datorită faptului că se considera a fi influențată de corpurile cerești.

Faptul că în statisticile medicale județene numărul bolnavilor de tuberculoză este mult mai redus decât cel al suferinzilor de pelagră, sifilis, febră tifoidă, scarlatină, ne duce cu gândul la suportarea bolii „pe picioare”, inclusiv în perioada interbelică, așa cum rezultă și din romanul „Moromeții” al lui Marin Preda. Astfel, bolnavii se prezentau la medic într-un stadiu evoluat, chiar imposibil de vindecat.

VI. Repercusiuni ale primei conflagrații mondiale. Tifosul și alte epidemii

Tifosul sau „febra ocnașilor” a fost catalogată drept boală a mizeriei și lipsei de igienă. Întâlnit frecvent din secolul al XVII-lea până la începutul secolului al XX-lea, în condiții de război, foamete sau extremă sărăcie, acesta îmbrăca forma epidemiilor majore³⁷. Temperaturile corporale ridicate, delirul, crizele și eczemele pielii indicau prezența bolii. La sfârșitul secolului al XIX-lea, s-a constatat modul de transmitere prin apă, closete murdare, utilizate zilnic de zeci de persoane, care refulau adesea, iar excrementele de prin curți infestau izvoarele subterane, ce alimentau fântânile localnicilor. Infestarea cu păduchi, în războaie, în condiții de foamete, sărăcie, mizerie și promiscuitate, transforma tifosul în epidemii care făceau ravagii în tranșee și în spatele frontului³⁸.

Intrarea României în războiul pentru întregirea națională în august 1916, urmată de instaurarea regimului de ocupație a Puterilor Centrale până în noiembrie, a avut repercusiuni nefaste asupra populației datorită restricțiilor alimentare, personalului sanitar insuficient și bolilor contagioase. În Moldova, dificultățile cotidiene de asigurare a condițiilor minime de existență pentru militari și civili, mulți aflați în refugiu, au sporit în mod nedorit mortalitatea provocată de tifosul exantematic. Istoricii au estimat la 300 000 numărul deceselor provocate de această

³⁶ Frederick Cartwright, Michael Biddiss, *op. cit.*, pag. 185.

³⁷ *Ibidem*, p. 121.

³⁸ Massimo Livi Bacci, *op. cit.*, p. 83.

epidemie - mai mult decât 10 bătălii la un loc, cu circa 400 - 500 persoane decedate în fiecare zi la Iași³⁹.

Ravagiile provocate de această epidemie au fost descrise pe larg de I.G. Duca în „Memorii”: „În primele luni ale anului 1917, dominate de un viscol cumplit, soldații rămăseseră încartiruiți în sate, pe frontul din Moldova. Și primul efect a fost apariția cu o nespusă violență a epidemiei de tifos exantematic... Boala secera fără milă soldații grămădiți în sate. Îndeosebi, în jurul Iașilor, flagelul a luat proporții înspăimântătoare. Numărul foarte mare de răniți supraîncărca spitalele existente, acestea nemaiaivând posibilitatea să primească alți bolnavi”⁴⁰. Marele om politic liberal a menționat, alături de miile de soldați și civili, tributul adus de personalul medical, medici și infirmieri în încercarea de a stopa cu disperare acest necruțător flagel. Este binecunoscută implicarea reginei Maria în îngrijirea bolnavilor și a răniților, cu riscul de a se contamina ea însăși cu această boală, pentru care diferențele sociale și culturale nu existau. Alimentația precară, dificultatea transporturilor și lipsa combustibilului au favorizat creșterea numărului de decese provocate de tifos și febra recurentă. Datorită mizeriei, sate întregi au fost devastate aproape în totalitate. În Divizia 4, zilnic au fost declarați 50 de morți, iar Regimentul 5 Roșiori a fost ca și desființat. Caii au fost repartizați altor regimente, pentru că nu mai avea cine să-i îngrijească. 250 de medici și 1000 de sanitari - circa 118 din corpul medical al țării au fost răpuși de tifos. Printre victime se aflau și dr. Clunet, colonelul Dubois, o soră de caritate, o infirmieră și un soldat din misiunea franceză a generalului Henri Berthelot⁴¹.

Tabloul suferințelor din Moldova este descris de medicul Nicolae Hasnaș din Târgu-Jiu, concentrat pe front în 1916: „Rămăsesem din țară cu o bucată: frig, febră recurentă, tifos exantematic și în plus o mare dezamăgire în partea de țară neocupată. În armată însă era o mare însuflețire și curaj. Pe front se ținea piept la circa 25-30 divizii germane”⁴². Soția sa, Sabina, a înfruntat fără teamă contaminarea cu tifos, în calitate de infirmieră voluntară. La Dolhasca, Nicolae Hasnaș a depus eforturi deosebite pentru a organiza în bune condiții spitalul, refuzând propunerea de retragere la Odessa. Pentru a face față valului masiv de bolnavi, Hasnaș a colaborat cu toți factorii din zonă, inclusiv comunitățile evreiești care i-au pus la dispoziție lăcașurile de cult⁴³.

În teritoriile ocupate, tifosul s-a manifestat în contextul înrăutățirii condițiilor de viață, pe fondul deficitului de bărbați mobilizați pe front. Atât în mediul rural, cât și în lumea urbană, igiena, de multe ori precară, insuficiența personalului sanitar, alimentația necorespunzătoare și reacțiile tardive față de îmbolnăvirea unor membri ai familiei, au declanșat adevărate focare de tifos. Deși

³⁹ ****Istoria Românilor*, vol. VII, Tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 435.

⁴⁰ I.G. Duca, *Memorii*, vol. 3, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 156.

⁴¹ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1918)*, vol. 2, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 21.

⁴² Gheorghe Nichifor, Dorina Nichifor, *Nicolae Hasnaș-„Medicul” liberalismului gorjean*, vol. 1, Editura Arves, Craiova, 2012, p. 28.

⁴³ *Idem*.

documentele nu ne ajută prea mult, putem presupune faptul că restricțiile și rechizițiile impuse de ocupanți, ca și contactele cu militari și civili din zona Moldovei, pot fi considerate factori favorizanți ai acestei boli. În județul Gorj, între anii 1917-1918 au devenit obligatorii vizitele medicului primar al județului în toate localitățile componente, cu raportarea strictă a condițiilor de igienă și sănătate în procesele verbale întocmite. Un exemplu relevant este comuna Andreești, în care „salubritatea și igiena publică lăsau de dorit”, în 16 mai 1917⁴⁴. Deficitul născuților vii reflectă superioritatea numerică a deceselor - 47, la care se adaugă 3 născuți morți, raportată la cei 42 copii născuți vii. Pe segmente de vârstă, decesele sunt repartizate astfel: 1 lună - 1 an - 8 morți; 1 - 5 ani - 8; 5 - 15 ani - 6; 15 - 30 ani - 5; 30 - 50 ani - 6; peste 50 ani - 10 decese. Până la vârsta de 5 ani decesele erau provocate de frigul din timpul refugiului, tusea convulsivă, de la 5-30 ani de febra tifoidă. Înfrățirea stării de sănătate a fost constatată în comunele Crasna (16 născuți vii și 17 morți), Bibești, Sâmboteni, Vladimir, dintre cele inspectate. Din adresele medicului primar, tifosul s-a manifestat în perioada mai-iunie 1917 în comunele Șomânești, Vladimir, Petrești de Sus, fiind recomandată internarea bolnavilor și izolarea suspecților din familie.

Pentru a preveni răspândirea tifosului și a febrei tifoide, Comandamentul militar de la București a impus măsuri drastice, cu sancțiuni dure în cazul nerespectării lor. Astfel, înmormântarea celor decedați, datorită bolilor anterior amintite, se realiza în cel mult 24 de ore, fără pomană și în sicrie acoperite până la cimitir. În cazul încălcării acestor dispoziții, Primarul și Preotul riscau să fie amendați cu 5000 lei sau să ispășească pedeapsa cu închisoarea timp de 2 ani. Din analiza dosarelor existente în fondul arhivistic al Direcției Sanitare Gorj, deducem metodele de profilaxie aplicate în locuințele contaminate: arderea rufăriei persoanelor decedate, internarea localnicilor în spital, dezinfectarea locuințelor în interior și exterior prin văruire, inclusiv prispe, scara, ușile, dușumeaua, de asemenea, dezinfectarea fântânilor și acoperirea lor cu capace. De la 1 ianuarie până la 1 octombrie 1918, tifosul s-a manifestat în 7 comune din Gorj, din cei 26 de bolnavi înregistrați 18 fiind vindecați cu succes și 8 sporind numărul deceselor.

Răspândirea tifosului exantematic, în unele cazuri, s-a datorat soldaților veniți de pe frontul din Moldova în satele de origine. În 18 februarie 1918, medicului primar G. Tănăsescu i se raporta de către Primar prezența lui Ștefan Bogazu în Vădeni, soldat aflat în concediu⁴⁵. Ca măsură de contracarare a răspândirii tifosului, în 13 februarie 1918, s-a propus revizorului școlar și Directorului de la Gimnaziul de băieți, suspendarea timp de 3-4 zile a cursurilor în toate școlile primare din oraș și a gimnaziului, de către medicul urbei. În județ s-a recomandat închiderea școlilor o zi pe săptămână, pentru deparazitarea elevilor prin ungere cu petrol⁴⁶.

Pentru siguranța populației din oraș, cu implicarea factorilor administrativi, au fost adoptate măsuri suplimentare de prevenție: dezinfectarea și deparazitarea

⁴⁴ AN-SJ GJ, *Fond Direcția Sanitară Gorj, Dosarul nr. 3/1917*, f. 1.

⁴⁵ *Dosarul nr. 2/1918*.

⁴⁶ *Dosarul nr. 3/1918-1919*, ff 55-56.

hanurilor și a hotelurilor, a trăsurilor ce transportau călătorii de la gară în oraș, evidența strictă a soldaților aflați în permisie, obligativitatea biletelor de deparazitare pentru călătoriile cu trenul, verificarea gazdelor elevilor, supravegherea strictă a cartierelor țiganilor și curățirea mahalalelor de militari⁴⁷. Câteva zile mai târziu, autoritățile sanitare au propus construirea unor cuptoare de deparazitare după model rusesc, contra tifosului, la Novaci, Brădiceni, Peșteana de Jos, Hurezani⁴⁸.

VII. Concluzii

Alimentația, alcoolismul, locuința, bolile au avut influențe nefaste, deopotrivă asupra populației urbane și rurale, fapt dovedit de rapoartele medicale și de numărul foarte mare al deceselor, de la vârsta infantilă până la maturitate, înregistrate de către autorități. Specialiștii în demografie au evidențiat carențele societății tradiționale românești, reflectate în speranța de viață a bărbaților și femeilor în jur de 40 de ani, până la sfârșitul perioadei interbelice. De cele mai multe ori, diferențele între populația rurală și cea urbană sunt inexistente, ca urmare a mahalalelor și cartierelor cu locuințe insalubre, aglomerate, fără canalizare și reguli elementare de igienă.

Rapoartele medicale și corespondența între autorități evidențiază nu numai carențele modului de viață tradițional, ci și măsurile adoptate pentru organizarea sistemului sanitar modern și deprinderea locuitorilor cu igiena propriului mod de existență. Preoții, învățătorii și funcționarii au popularizat metodele elementare de prevenire și eradicare a bolilor generate de curățenia îndoielnică a locuinței, curții, uliței, în paralel cu vaccinarea și revaccinarea copiilor, cu renunțarea la resemnare și la prejudecăți, în favoarea tratamentelor medicale.

Dacă pelagra a cunoscut un regres evident, nu același lucru se poate spune despre sifilis, tuberculoză, scarlatină și mai ales febra tifoidă și tifosul exantematic, în condiții de război. Insuficiența și relativitatea documentelor de arhivă nu ne permit cunoașterea reală, cel puțin din punct de vedere cantitativ, a acestor fenomene existente la nivelul întregii țări și în multe zone ale Europei.

⁴⁷ *Ibidem*, f.56.

⁴⁸ *Ibidem*, f.60.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare inedite

- Arhivele Naționale, Direcția Județeană Gorj -
- Fond Primăria Târgu-Jiu
 - Fond Primăria Ciuperceni
 - Fond Primăria Topești
 - Fond Serviciul Sanitar Târgu - Jiu
 - Fond Direcția Sanitară Gorj

Izvoare editate

Expunerea Situațiunei județului Gorj a anului 1895, Craiova, Tipo-Litografia Națională Ralian și Ignat Samitca, 1895.

Expunerea Situațiunei județului Gorj prezentată Consiliului General în sesiunea ordinară a anului 1909 de Prefectura Județului, Craiova, Tipografia David J. Benvenisti, str. Justiției, nr. 20, 1909.

Expunerea Situațiunei Județului Gorju prezentată Consiliului Județean în Seziunea Ordinară de la 15 octombrie 1913, Tipografia Artistică „Lumina”, Calea Victoriei nr. 49, Tg-Jiu,

Expunerea Situațiunei județului Gorj pe anul 1911-1912 la deschiderea Sesiunii ordinare de la 15 octombrie 1912, Târgu - Jiu, Tipografia Nicu D. Miloșescu, Furmisorul Curtii Regale, 1913.

Lucrări generale și speciale

Aries, Philippe, Duby, Georges (coord.), *Istoria vieții private*, vol. VIII, Editura Meridiane, București, 1997.

Babeș, Victor, *Boalele țaranului român*, Conferință ținută în 27 ianuarie în localul Societății Tinerimea Română, Tipo-Litografia Societății „Tiparul”, București, 1901.

Bacci, Massimo Livi, *Populația în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003.

Bulei, Ion, *Atunci când veacul se năștea... lumea românească 1900-1908*, Editura Eminescu, București, 1990.

Cartwright, Frederick, Biddiss, Michael, *Bolile și istoria*, Editura All, București, 2005.

Candrea, Ion Aurel, *Folclorul medical comparat. Privire generală. Medicina magică*, Editura Polirom, Iași 1999.

Corbin, Alain, Courtine, Jean Jacques, Vigarello, Georges (coord.), *Istoria corpului. De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial*, vol.2, Editura Art, București, 2008.

Duca, I. G., *Memorii*, vol. 3, Editura Machiavelli, București, 1994.

Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1918)*, vol. 2, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

Laugier, Charles, *Pelagra în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, No. 10, noiembrie-decembrie 1923, p. 429-443.

Laugier, Charles, *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1925.

Montanari, Massimo, *Foamea și abundența. O istorie a alimentației în Europa*, Editura Polirom, Iași, 2003.

Nichifor, Gheorghe, Nichifor, Dorina, *Nicolae Hasnaș-„Medicul” liberalismului gorjean*, vol. 1, Editura Arves, Craiova, 2012.

Renouvin, Pierre, *Primul război mondial*, Editura Corint, București, 2001.

Vasile, Liliana Andreea, *Igiena și starea de sănătate a familiei la românii din Vechiul Regat*, în Ion Bulei, Alin Ciupală (ed.), *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. 5, Editura Universității din București, 2008.

Vasile, Liliana Andreea, *Să nu audă lumea. Familia românească în Vechiul Regat*, Editura Tritonic, București, 2010.

****Istoria Românilor*, vol. VII, Tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Vasile A. Golescu - portretul unui patriot

*Cristina Boțoghină**

Abstract: An old boyar family, the Goleștii have gone down in history through their visionary ideas and patriotic deeds committed for the national aspiration to modernize Romanian society. Each generation has contributed in the spirit of the times to the decisive events in the history of the nation. Vasile A. Golescu (1875-1920) was the son of the well-known politician Alexandru G. Golescu-Arăpila and of Ecaterina Vlădoianu, descendant of an old boyar family from Oltenia.

Keywords: Vasile A. Golescu, forester, Câmpulung Muscel

Veche familie boierească, Goleștii¹ au rămas în istorie prin ideile vizionare și faptele patriotice săvârșite pentru aspirația națională de modernizare a societății românești. Fiecare generație a contribuit în spiritul vremurilor la evenimentele hotărâtoare din istoria nației.

Acum, la începutul secolului XXI, este necesar să se (re)scrie despre familia Golescu și despre urmașii acestora. Este oarecum dificil, deoarece membrii acestei familii au fost numeroși și din generații diferite, cu firi, caractere și formații intelectuale deosebite, cu preocupări aparte, atât bărbații, cât și femeile, oameni de stat, oameni de știință și literați, reformatori, revoluționari și oameni obișnuiți... Când rostim numele Golescu gândul ne duce la București, conacul din Argeș și, nu în ultimul rând, la orașul Câmpulung Muscel.

În paginile următoare voi aduce în atenție una dintre personalitățile mai puțin cunoscute, pe Vasile A. Golescu, fiul cunoscutului om politic Alexandru G. Golescu-Arăpila² și al Ecaterinei Vlădoianu, descendentă dintr-o veche familie boierească din Oltenia.

Vasile A. Golescu s-a născut la 25 iulie 1875 în comuna București, primele studii le-a făcut la Paris, după care a urmat cursurile de specialitate la *École des*

*Muzeograf, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești, Argeș, email: cbotoghina@yahoo.com

¹ Octav George Lecca, *Familii boierești române*, Editura Litera, București, f. a. p. 402-406. George Bengescu, *Une famille de boyards dans des lettres roumaines au XIX-e siècle. Les Golescu*, 1921; George Fotino, *Din vremea Renașterii Naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, vol. I-IV, Imprimeria Națională, București, 1939; Anastasie Iordache, *Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României*, București Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; Idem, *Pe urmele Goleștilor* București, Editura Sport - Turism, 1982; Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura All, București, 1995.

² Anastasie Iordache, *Alexandru G. Golescu*, Editura Științifică, București, 1974, p. 54.

Eaux et Fôrets din Nancy, așa cum reiese din certificatul de capacitate din anul școlar 1896-1897³. A venit în țară în anul 1897 și până la 1 aprilie 1901 a îndeplinit (cu o mică întrerupere) funcția de guard general clasa a II-a⁴.

De la 1 aprilie 1901 până la 1 ianuarie 1909 a îndeplinit funcția de silvicultor clasa a II-a⁵, pentru ca de la 15 septembrie până la 1 octombrie 1913, când a părăsit serviciul, să fie silvicultor clasa I⁶.

Inițial, guard era titulatura dată unor anumite categorii de ofițeri asimilați, mai exact ofițeri ai armatei române care nu intrau în categoria combatanților⁷, având atribuții strict tehnice. Actul de naștere al guarzilor silvici a avut loc la 10 noiembrie 1895, când s-a publicat în *Monitorul Oficial*⁸ motivul pentru care acest corp a fost creat, și anume, necesitatea constituirii unui serviciu special care să se ocupe de plantațiile armatei. Structura de grade a acestui Serviciu Silvic al Armatei era următoarea: guard silvic clasa a II-a, guard silvic clasa I, guard general clasa a II-a, guard general clasa I, inspector silvic clasa a II-a și inspector silvic clasa I.

Vasile A. Goleșcu a lucrat timp de 11 ani, 8 luni și 10 zile în Administrația Casei Pădurilor din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, salariul primit pe ultimii trei ani a fost de 250 lei lunar, leafă plus o diurnă de o sută lei lunar. Apoi a fost inginer silvic mai întâi la Iași, apoi la Câmpulung Muscel, unde a fost șeful Ocolului silvic⁹.

Vasile A. Goleșcu s-a căsătorit la vârsta de 28 de ani cu domnișoara Maria Eugenia Cantilli, în vârstă de 23 de ani, fără profesiune¹⁰. În actul de căsătorie, datat 26 octombrie 1903, se poate citi că Maria Eugenia Cantilli s-a născut la 20 aprilie 1881, în comuna Focșani, județul Putna, fiind fiica cea mare a generalului Grigore Cantilli (proprietar, domiciliat în comuna Mărgineni)¹¹. Soții Goleșcu au avut următorii copii: Mihai V. Goleșcu (6 octombrie 1904, Câmpulung Muscel - 28 ianuarie 1991, București), Ștefan, Margareta V. Goleșcu (30 iulie 1906, Câmpulung Muscel - 17 martie 1942)¹², Viorica și Irina gemene (născute în 1918 și au decedat în anul 2001, respectiv 2002) și Ileana V. Goleșcu (2 martie 1920- 16 martie 1983), nici unul dintre aceștia nu s-a căsătorit.

Preocuparea pentru silvicultură se pare că a moștenit-o de la tatăl său, care, pe lângă activitatea politică bine cunoscută, a redactat între anii 1875-1881 un memoriu în limba franceză, intitulat: „Câteva concepții economice privitoare la

³ Muzeul Golești, *Depozit documente*, nr. inv.22342.

⁴ *Ibidem*, nr. inv. 11844/1052.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Emil Boboescu, *Un corp militar uitat. Guarzii silvici ai armatei*, în „Tradiție, istorie, armată”, vol. I, coordonator conf. univ. dr. Olimpiu Manuel Glodarencu, Editura Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, București, 2015, p. 344.

⁸ *Ibidem*, p. 345.

⁹ Valeriu Alexiu, *Contribuția lui Vasile Goleșcu la dezvoltarea botanicii și silviculturii românești* în „Museum XI: Goleștii-500 de ani de istorie. Studii și comunicări științifice”, Golești, 2012, p. 78.

¹⁰ Muzeul Golești, *Depozit documente*, nr. inv.22367.

¹¹ *Ibidem*, nr. inv.21354.

¹² *Ibidem*, nr. inv.11842/1050.

regenerarea poporului român”, care a fost adresat domnitorului Carol I. Nu avem intenția, nici spațiul convenit analizei acestui document¹³, de aceea mă voi referi la o singură idee enunțată de Alexandru G. Golescu-Arăpilă, care a considerat ca fiind foarte necesară executarea unor împăduriri în câmpiile neroditoare, ca acelea din zona Olteniei, unde nisipurile mișcătoare înaintau, cucerind tot mai mult teren. Totodată Alexandru G. Golescu-Arăpilă era convins că prin plantarea salcâmului se puteau seca bălțile, iar cu ajutorul pinului negru austriac s-ar fi consolidat dunele. Stejarul și alte foioase puteau fi utilizate în fixarea nisipurilor; astfel că prin aceste perdele de păduri s-ar fi introdus în circuitul agricol cca 100.000 de pogoane în Oltenia. Totodată s-ar fi găsit și sursa de lemne de foc pentru sătenii care aveau să populeze acele locuri.

Silvicultor prin profesie și biolog prin formație, Vasile A. Golescu a depus o muncă susținută, experiența sa și numeroasele idei împărtășindu-le semenilor săi în numeroase articole și studii publicate în reviste de specialitate, apreciate deopotrivă de specialiștii din țară și din străinătate.

Vasile A. Golescu a fost un timp secretar al societății „Progresul Silvic”¹⁴, a participat activ la dezbaterile adunărilor generale, alături de D. Papinian, Mathei Șerbănescu și a făcut parte din comisia pentru verificarea gestiunii financiare a societății. În această dublă calitate a publicat «Rezumatul Ședințelor Adunării generale a Societății „Progresul Silvic” din zilele de 7, 8, și 9 Maiu, 1906»¹⁵. A colaborat și a făcut parte din comitetul de redacție de la „Revista Pădurilor” alături de P. Antonescu, N. D. Ghica-Comănești și Dim. Ionescu Zane, președinte fiind Ion Kalinderu¹⁶.

În acest timp a studiat fondul forestier din zona Muscelului, fiind autorul a numeroase articole, studii și cercetări rămase drept mărturie a pasiunii sale pentru botanică. În anul 1903, Vasile A. Golescu a publicat un articol¹⁷ unde făcea publică descoperirea orhideei – *Limodorum Abortivum* în pădurea Coșești, județul Muscel. „În afară de singurul fir, care l-am găsit atunci, mi-a fost cu neputință de a întâlni măcar un al doilea exemplar”¹⁸, mărturisirea cu tristețe silvicultorul. După opinia autorului această plantă trebuia căutată „mai ales în luna iunie în pădurile de stejar, unde umbra nu e prea deasă, dar unde humusul este destul de abundent”¹⁹. În încheierea articolului Vasile A. Golescu lansa rugămintea către colegii care se interesau de botanică să-l înștiințeze dacă descopereau orhidea prin pădurile din țară, subliniind că cel mai important era ca „șefii de ocoale să colecționeze cele mai

¹³ *Ibidem*, nr. inv. 22345.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Vasile Golescu, *Rezumatul Ședințelor Adunării generale a Societății «Progresul Silvic» din zilele de 7, 8, și 9 Maiu, 1906*, în „Revista Pădurilor”, anul XX, mai-iunie, 1906.

¹⁶ Vezi „Revista Pădurilor”, anul XXV, aprilie- maiu, 1911, Tipografia „Gutenberg”, Joseph Göbl, București, anul 1911, p. 11.

¹⁷ Vasile Golescu, *Limodorum Abortivum* în „Revista Pădurilor”, vol. XVII, Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, București, anul 1903, p. 217- 219.

¹⁸ *Ibidem*, p. 217.

¹⁹ *Ibidem*, p. 218.

frumoase și mai interesante herbare, de mare însemnătate pentru studiul florei României”.

În numărul jubiliar al „Revistei Pădurilor” din anul 1911, în articolul intitulat „Asupra unor plante rari în România”, N. Iacobescu confirmă existența acestei plante, descoperită la 30 aprilie 1903 de profesorul C. Rădulescu la Nisipi, pădurea Nehoiu, județul Vâlcea, apoi în iunie același an, în comuna Murgăș, județul Dolj²⁰.

Studiile și concluziile sale privind pinul silvestru au fost publicate în reviste de specialitate din Franța²¹. Lucrarea cu titlul „Observații asupra distribuției pinului silvestru (*Pinus sylvestris* L.) în Munții Muscelului” a fost publicată în anul 1906. A fost prima lucrare de prestigiu privind răspândirea și ecologia pinului silvestru la noi în țară, scrisă la nivelul cunoștințelor moderne, apoi republicată în Franța și citată până și de autori de peste Atlantic ca Elwes (1908)²².

Lipsit de o perspectivă a ansamblului, de o cunoaștere mai exactă a condițiilor ecologice din alte stațiuni de pin silvestru, Vasile A. Goleșcu a făcut greșeala de a considera pinul silvestru o specie calcicolă, atribuind acest caracter climei mai reci de la noi și, în consecință, a preconizat cultura lui numai pe terenuri calcaroase²³.

Excluzând această eroare, lucrarea lui Vasile A. Goleșcu a rămas și astăzi recunoscută prin cele două principii enunțate în final: necesitatea combaterii ideii de a nu se folosi pinul silvestru la noi și necesitatea de a se renunța la sămânța din străinătate, aparținând unor ecotipuri necorespunzătoare condițiilor țării noastre, știut fiind faptul, după cum subliniază A. N. Alexe, că majoritatea plantațiilor de pin sunt din sămânța de proveniență străină, necunoscută sau nesigură (mai ales, livrată din Austria), în ciuda existenței unor surse autohtone valoroase²⁴.

De asemenea, mai semna și rubrica „Din literatura străină”²⁵, unde informa și își exprima opinia asupra problemelor cu care se confruntau silvicultorii din alte țări și pe care încercau să le rezolve. Astfel, Vasile A. Goleșcu scria că în cultura pădurilor nu se utilizează „nici o materie fertilizantă”²⁶. Folosirea îngrășămintelor

²⁰ Valeriu Alexiu, *Contribuția lui Vasile Goleșcu la dezvoltarea botanicii și silviculturii românești* în „Museum XI: Golești-500 de ani de istorie. Studii și comunicări științifice”, Golești, 2012, p. 79.

²¹ Vasile Goleșcu, *Observations sur la distribution du pin sylvestre dans diverses contrées d'Europe* în „Bulletin de la Société Dendrologique de France”, nr.8, 15 mai 1908, Paris, p.101-107; Idem, *Observations sur la distribution du pin sylvestre dans diverses contrées d'Europe*, în „Bulletin de la Société Dendrologique de France”, nr.11, 15 Février 1909, Paris; Are și o hartă despre distribuția pinului silvestru în zona Muscel. p. 5-13; Idem, *Observations sur la distribution du pin sylvestre dans diverses contrées d'Europe* în „Bulletin de la Société Dendrologique de France”, nr.15, 15 Février 1909, Paris, p.19-39.

²² Valeriu Alexiu, *op.cit.*, p. 79.

²³ *Ibidem*, p. 80.

²⁴ *Ibidem*, p. 81.

²⁵ Vasile Goleșcu, *Din Literatura străină* în „Revista Pădurilor”, Anul XXVI, aprilie 1912, București, Tipografia „Gutenberg”, Joseph Göbl, p. 69.

²⁶ Idem, *Din Literatura străină* în „Revista Pădurilor”, Anul XXVI, mai, 1912, București, Tipografia „Gutenberg”, Joseph Göbl, p. 178.

era necesară doar în cazul unor culturi speciale, cum ar fi răchităria, dar și în acest caz „îngrășămintele trebuie practicate cu moderațiune”²⁷.

În vara anului 1911, Europa occidentală s-a confruntat cu o secetă mare. Fagii și carpenii din pădurea Hez-Froidmont au avut mai mult de suferit comparativ cu stejarul. Concluzia silvicultorilor a fost că „stricăciunile sunt neînsemnate în părțile joase și pe platou; ele sunt importante pe părțile medii și superioare ale versanților”²⁸.

Pentru a obține pășuni în timpul anotimpului secetos, în Algeria se incendiau pădurile. În articolul „Cum arabii incendiază pădurile” Vasile A. Golescu descria modul de acțiune al acestora: „Ei iau un cilindru de plută închis la partea inferioară; în acest recipient pune alternativ un strat de bălegar proaspăt de vaci și unul de chibrituri, lăsând numai partea superioară a unui arbor și cu partea deschisă în sus. Ploile umplu partea rămasă goală, apa să infiltreze mai jos provocând o fermentație întâi lentă și apoi din ce în ce mai accelerată până la inflamație”²⁹.

Este prezentat procedeul pe care năvălitorii îl folosesc pentru a transporta lemnele mai grele decât apa, numite în Indochina franceză Trac (*Dalbergia Cochinchinensis*) și Lim (*Baryxylon Tonkinense* Balansa). „Ei fac ca niște geamanduri cu prăjine de bambus și le leagă cu trunchiurile de Lim în așa fel că se formează o plută solidă și în același timp flexibilă, calitate foarte utilă într-o țară unde toate râurile prezintă pante foarte repezi și câteodată cataracte”³⁰.

În cadrul ședinței adunării generale a Societății „Progresul Silvic”, din ziua de 9 mai 1912, Vasile A. Golescu a susținut cuvântarea despre „Necesitatea unor dispozițiuni legale pentru protecția peisajelor”³¹. Dragostea și pasiunea pentru natură și pentru păstrarea sa nealterată au fost esența discursului său.

Autorul prezintă drumul parcurs până în secolul al XVIII-lea, în care s-a dezvoltat cu adevărat gustul pentru natură. „Atunci apar în Anglia acele grădini și parcuri unde totul concurează ca să ne dea iluziunea unui peisaj natural: arborii în loc de a fi aliniați formează masive separate prin peluze de gazon, care imită poienile din pădure; câte un arbore izolat pe acele peluze completează asemănarea; drumurile șerpuite înlocuiesc aleile rectilinie în onoare până atunci; arborii și arbuștii sunt lăsați să crească în voia lor în loc de a fi tunși, ca în secolele precedente, în formă de ziduri, de bolți sau alte figuri geometrice”³².

Vasile A. Golescu scria că, odată cu operele scriitorilor Buffon, Jean-Jacques Rousseau, Bernardin de St. Pierre, natura a triumfat în literatură iar cariera de silvicultor l-a adus pe La Fontaine în mijlocul naturii, care nu a fost nici apreciat și nici înțeles în secolul lui: „venise prea devreme”³³. Vasile A. Golescu a considerat

²⁷ *Ibidem*, p. 178.

²⁸ *Ibidem*, p. 179.

²⁹ *Ibidem*, p. 180.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Vasile Golescu, *Despre protecția peisageriilor* în „Revista Pădurilor”, Anul XXVI, mai, 1912, București, Tipografia „Gutenberg”, Joseph Göbl, p. 170.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 173.

că, dacă în secolul al XVIII-lea peisajul a devenit un gen aparte, acesta a ajuns la apogeu în mijlocul secolului al XIX-lea, cu vestita școală de la Fontainebleau.

Tot în acest articol Vasile A. Golescu scria că gustul pentru natură s-a dovedit a coincide cu nașterea turismului. Primul turist pe care îl amintește Vasile A. Golescu a fost savantul Réaumur, care a călătorit în munții Alpi nu numai în scop științific, ci și pentru a admira frumusețea peisajelor, fapt care în acea perioadă era considerat nedemn pentru oamenii civilizați.

O altă idee pe care autorul a afirmat-o cu tărie a fost aceea privind comportamentul grădinarilor, care tundeau copacii sub pretextul de a-i întineri, dar care în felul acesta nu făceau altceva decât să-i urâtească „și de multe ori ciupercile parazite se instalează pe nenumăratele răni”³⁴. Astfel s-a procedat pe șoseaua Kiseleff din București și la unii arbori de pe alea cu plop de Canada din parcul Cișmigiului, ocazie cu care autorul pomenește și despre distrugerile din câmpie, unde peisajele au avut de suferit.

Pentru paza arborilor și plantațiilor de pe marginea șoselelor, Vasile A. Golescu considera necesară elaborarea unei legi pentru înființarea unui corp de guarzi speciali. „Legea franceză din anul 1906 pentru protecția peisajelor” a considerat-o ineficăce, de aceea el a propus „constituirea unei societăți cu scop pur artistic, care ar inventaria arborii cei mai interesați fie ca frumusețe, fie ca amintire artistică”³⁵. Aceeași propunere a susținut-o Vasile A. Golescu și pentru protecția stâncilor și peșterilor celor mai frumoase, deoarece acestea erau distruse foarte ușor, piatra fiind folosită în construcții.

De asemenea, Vasile A. Golescu a fost de părere că prin organizarea conferințelor despre prospecțiuni, a expozițiilor de fotografie sau pictură și mai ales prin organizarea excursiilor, oamenii ar învăța să protejeze și să iubească peisajul natural. Crearea unor păduri ale statului, dar la o scară mai mică, după modelul celor din Statele Unite, „ar permite studii interesante asupra pădurilor virgine”³⁶ și oamenii ar aprecia și învăța să respecte și să iubească natura.

Despre proiectul de lege pentru organizarea corpului silvic Vasile A. Golescu a scris „că i se pare cel mai serios ce a ieșit până acum la iveală”³⁷, deși nu este de acord cu „sistemul examenelor pentru cei ce sunt deja slujbași ai statului”³⁸. Observă existența unui punct în proiectul acestei legi referitor la „sistemul examenelor pentru cei ce sunt deja slujbași ai statului”³⁹, care nu reflectă întru-totul situația reală existentă în serviciul silvic: „această manie a examenelor a copleșit multe servicii în țara noastră. Rezultatele nu sunt nicăieri strălucite; nu numai că protecțiunile intră, ca și la avansări, fără examene, dar încă cei care n-au reușit la examen din cauză că în locul lor a fost admis un protejat, vor fi discreditați în tot

³⁴ *Ibidem*, p. 172.

³⁵ *Ibidem*, p. 173.

³⁶ *Ibidem*, p. 173.

³⁷ Vasile Golescu, *Organizarea corpului silvic* în „Revista Pădurilor”, anul XXVI, Septembrie 1912, Tipografia „Gutenberg”, Joseph Göbl, București, p. 285.

³⁸ *Ibidem*, p. 286.

³⁹ *Ibidem*, p. 287.

timpul carierei lor din cauza unui singur eșec nemeritat”⁴⁰. Caustic, Vasile A. Golescu strecoară și remarcă: „nu rar se întâmplă ca, unii dintre candidați, în asemenea împrejurări, să fie mai culti decât examinatorii lor, care atunci devin ridicoli și scad prestigiul întregului corp”⁴¹.

Îngrijorat de soarta serviciului silvic în țara noastră, Vasile A. Golescu semnalează lipsa unei legături practice a cunoștințelor elevilor unei școli silvice de la Brănești: „Cu toate eforturile profesorilor lor de a-i face să înțeleagă practica amenajamentelor, lipsa de păduri amenajate în țara noastră este în această privință o mare piedică”⁴². Vasile A. Golescu a susținut importanța dezvoltării cunoștințelor practice și a propus: organizarea învățământului pe baze practice, schimburi de experiență ale tuturor silvicultorilor în străinătate, formarea de ocoale silvice complet amenajate și dirijate de specialiști⁴³.

Articolul său a fost primit cu o nemulțumire aproape generală, după cum mărturisește Vasile A. Golescu. În răspunsul pe care-l dă, el conchide: „n-am scris articolul mai sus decât în dorința de a contribui la propășirea silviculturii românești”⁴⁴.

El considera că o atenție deosebită trebuie acordată practicii, fiind necesar ca absolvenții școlii de la Brănești să urmeze un stagiu de cel puțin un an în străinătate. Cei care nu vor efectua acest stagiu să nu poată fi promovați obținând postul de silvicultor șef. Și, nu în ultimul rând, era nevoie de constituirea unei „comisiuni de amenajament întrebunțând silvicultorii reînțorși de la stagiu și formare de ocoale complet amenajate dirijate de același personal”⁴⁵.

Vasile A. Golescu a comentat scrierile unor autori, precum d-l G. Crăciunescu, V. C. Stoicescu, G. Noel. Aceștia au scris despre învățământul silvic, despre asigurarea pădurilor în caz de incendiu, despre modificarea tarifului vamal și note asupra cedrului⁴⁶.

Autorul a revenit cu un articol în care explică punctual că „am scris articolul mai sus pomenit doar din dorința de a contribui la propășirea silviculturii românești și nici un moment nu am avut intenția de a face deosebiri între silvicultori, care sunt deja prea puțin uniți. Când armonia va exista între toți silvicultorii, progresul realizat pentru prestigiul corpului silvic va fi mai mare decât cel obținut prin orice lege de organizare”⁴⁷.

Pe lângă faptul că Vasile A. Golescu s-a ocupat de formarea unor specialiști forestieri, de organizarea învățământului silvic modern, bazat pe practică,

⁴⁰ *Ibidem*, p. 287.

⁴¹ *Ibidem*, p. 288.

⁴² *Ibidem*, p. 288.

⁴³ Valeriu Alexiu, *Vasile A. Golescu și învățământul silvic românesc* în <http://www.ecos-magazine>.

⁴⁴ Vasile Golescu, *Răspuns colegilor mei* în „Revista Pădurilor”, decembrie, 1912, p. 34.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 63.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 64.

semnalând importanța ocrotirii naturii și a păstrării echilibrului biologic, a construit în 1905, după un proiect propriu, o frumoasă vilă în Câmpulung Muscel⁴⁸.

În construirea acestei vile, Vasile A. Golescu a „evitat alunecarea în excese decorative a școlii neo-românești și s-a detașat mai ales de eclectismul cosmopolit al arhitecturii urbane a începutului de secol XX”⁴⁹. Planul este simetric, având în centrul compoziției spațiile de primire, de distribuție și de relaxare, după tradiția conacelor boierești: foișorul, un hol incluzând și scara interioară și, opus foișorului, un amplu „balcon” asemănător sacnasiurilor orientale. Cu siguranță, Vasile A. Golescu s-a lăsat influențat de conacul de la Golești, deoarece construcția impresionează prin sobrietate, echilibru, bun gust: „nici un ornament pictat sau stucat nu umbrește strălucirea spoielilor de var la interior, iar la exterior singura podoabă utilizată cu mult rafinament, este piatra de Albești fasonată în nuanțe atent diferențiate, după locul și funcția din ansamblul decorativ-structural⁵⁰. Casa a fost terminată în anul 1909, după cum aflăm din scrisoarea (17 mai 1909) expediată de Vasile A. Golescu, fratelui său Carol, aflat la Nice împreună cu familia sa⁵¹.

Pasionat dendrolog, a introdus în parcul vilei sale de la Câmpulung Muscel, frumos amenajat în terase accesibile prin serpentine largi, parapetuite cu piatră calcaroasă cioplită, o întreagă colecție de plante exotice, precum *Liriodendron tulipifera* Linne, *Ginkgo biloba* L., *Picea alba* Ait⁵².

În grădină erau magnolii cu flori mari de culoare albă și doi ginkgo-biloba cu frunzele în formă de evantai. Aceste plante au fost aduse în secolul al XVIII-lea din China și fac parte dintr-o specie de arbori foarte vechi, rămasă aproape neschimbată din era terțiară. Un aspect deosebit îl prezintă și o specie de trâmbiță, arbust agățător cu flori mari, galbene-roșiatice, ca niște păstăi. *Sophora japonica*, arbore din aceeași familie cu salcâmul (adus în Europa în 1747) se numără printre cele mai decorative exemplare din parc, care înflorește abia către toamnă și floarea galbenă, gingașă dă o notă aparte în peisajul de un verde închis al vegetației autumnale. Dintre plantele care încântă ochiul cu coloritul lor, nu lipseau glicinele, cu flori albastre și parfumate, precum și câteva specii deosebite de lalele.

Alături de aceste plante se mai aflau „un frumos și impozant buchet de trei duglași verzi (*Pseudotsuga taxifolia* Britton), dintre care unele se mai găseau și în 1944⁵³. Acești trei duglași au fost plantați în anul 1914, puietii fiind aduși de proprietar de la pepinierele Barbier din Franța, regiunea Orléans. La data când au fost plantați aveau înălțimi de 50 cm, iar în anul 1944, după 35 de ani au ajuns la

⁴⁸ Carmen Jinga Oprescu, *Monumente de arhitectură câmpulungene-expresie a ambianței cultural-istorice a anilor 1890-1910* în „Muzeul Câmpulung Muscel. Studii și Comunicări 1989. Pagini din istoria Câmpulungului și a zonei înconjurătoare”, vol. V, 1989, pp. 195-197.

⁴⁹ *Ibidem*, p.196.

⁵⁰ *Ibidem*, p.197.

⁵¹ Muzeul Golești, *Depozit documente*, nr. inv. 17.723.

⁵² Ing. At. Haralamb și dr. Liviu Alexandrescu, *Regenerarea naturală de duglas la Câmpulung-Muscel* în „Revista Pădurilor”, anul 57, nr.1-3, ianuarie-martie 1945, Editura Societății „Progresul Silvic”, București, p. 34.

⁵³ *Ibidem*, p. 35.

înălțimea de 18-20 m⁵⁴. Altitudinea locului unde se aflau cei trei arbori este de circa 600-630 m, gara orașului găsindu-se la 578 m⁵⁵. Expunerea reședinței⁵⁶ era sud-estică, astfel că exemplarele de duglas se găseau expuse în plin soare. Vigoarea de creștere și regenerarea naturală a duglasului verde la Câmpulung Muscel a dovedit adaptarea lui la condițiile regiunii.

Asemenea înaintașilor săi, care și-au pus viața în slujba nației, Vasile A. Goleșcu s-a înrolat voluntar în campania din anul 1913 și a primit medalia „Avântul țării”⁵⁷. După Războiul Balcanic, Vasile A. Goleșcu avea să trăiască momente de maximă încordare și de grea cumpănă pentru poporul român, când cea mai mare parte a țării a fost ocupată de armatele Puterilor Centrale, în toamna anului 1916. Experiența trăită alături de familie în timpul refugiului prin Rusia și salvarea prin țările nordice a fost o experiență de viață pe care nu cred că și-a dorit-o⁵⁸. În mod sigur a fost marcat de tensiunea momentului, poate că așa se explică de ce s-a prăpădit la scurt timp după aceea. Vasile A. Goleșcu s-a stins din viață la 19 aprilie 1920, în etate de 45 de ani.

Prin activitatea desfășurată ca șef al Ocolului silvic de la Câmpulung Muscel, prin preocupările sale legate de îmbunătățirea învățământului silvic, prin mulțimea de articole, recenzii sau lucrări de popularizare în domeniul botanic sau silvic, Vasile A. Goleșcu se încadrează în lungul șir al înaintașilor, în domeniul atât de fascinant al cercetării naturii, având meritul de a fi primul care a atras atenția asupra condițiilor de mediu în care se poate dezvolta pinul silvestru la noi în țară, dar mai ales în zona Argeș-Muscel.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 36.

⁵⁵ Constantin Darie, *Câmpulung*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 27.

⁵⁶ Vila Goleșcu este situată la poalele dealului Gruiu pe dreapta Râului Târgului, deal care limitează extinderea spre vest a orașului. Terenul, în pantă destul de accentuată, este de natură argilooasă, conținând multe pietrișuri.

⁵⁷ Muzeul Golești, Depozit documente, nr. inv. 10846/913.

⁵⁸ Cristina Boțoghină, *Odiseea lui Vasile A. Goleșcu prin Rusia pârjolită de anarhie și salvarea prin Țările Nordice* în „Museum. Studii și comunicări XX”, Muzeul Golești, Argeș, 2021.

Vasile A. Golescu, fiul lui Alexandru G. Golescu-Arăpilă, c. 1900
Fotografie din colecția Muzeului Golești.

Maria (n. Cantilli) Golescu, soția silvicultorului Vasile A. Golescu
Fotografie din colecția Muzeului Golești.

Inginerul Virgil Anghelescu – Şeful Serviciului Tehnic al judeţului Gorj*

*Dumitru-Valentin Pătraşcu**

Abstract: Originated in Macin, Tulcea county, engineer Virgil Anghelescu managed The Technical Service of Gorj county between 1913-1916, up until the town of Targu-Jiu was occupied by the Central Powers troops and, also, between 1923-1929, periods in which he coordinated the modernization and enlargement activities of the Gorj county roads network. A special attention was given, in the period 1913-1916, to the construction and modernization of the strategic roads on Gorj mountains in order to prepare the entrance of Romania in the First World War.

Graduate of the Polytechnic University of Darmstadt (Germany), the engineer Virgil Anghelescu participated to the sewerage works from the argentinian province of Buenos Aires, and, also, to the modernization works from the harbours Buenos Aires, Rosario de Santa Fe and Montevideo (Uruguay).

Returning to Romania in 1907, engineer Virgil Anghelescu participated, as engineer in chief of the Land Improvements Service (1907-1913), at the works of land improvements in Danube area, after some time being named engineer in chief of the Technical Service of Caliacra county in 1913. In the same year, he was transferred, as engineer in chief, to the Technical Service of Gorj county.

Key-words: engineer, harbour, road, Buenos Aires, Gorj county.

Născut în anul 1873 în comuna Măcin, într-o „*modestă familie de plugari români*”¹, – după cum consemna Jean Bărbulescu, ziarist, patron al săptămânalului „*Gorjanul*”, publicaţie ce apărea la Târgu-Jiu începând din anul 1924 – Virgil Anghelescu avea să urmeze cursurile şcolii primare la Măcin, după absolvirea cărora a urmat cursurile liceului „*Sfântul Sava*” din Bucureşti².

În consecinţă, după absolvirea cursurilor liceale, Virgil Anghelescu devine „*bursier al judeţului Tulcea*”³, calitate în care studiază la Şcoala Politehnică din

* Dr., muzeograf, Muzeul Judeţean Gorj „Alexandru Ştefulescu”, E-mail:

valentinpatrascul1983@yahoo.com

* O variantă a acestui studiu a constituit comunicarea ştiinţifică susţinută de către autor în cadrul ediţiei din anul 2019 a sesiunii de comunicări ştiinţifice „*Pontica*”, organizată de Muzeul Naţional de Istorie şi Arheologie din Constanţa.

¹ Jean Bărbulescu, *Calendarul Gorjului*, Târgu-Jiu, Tipografia „Lumina” – Fraţii Niculescu, 1925, p. 215.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

Zürich⁴. Ulterior, avea să-și continue studiile de inginerie la Darmstadt (Germania), unde obține diploma de inginer⁵.

În cursul anului 1896, Virgil Anghelescu a participat „la lucrările portului Buenos Aires”⁶, ulterior luând parte la „lucrările de canalizare ale provinciei Buenos Aires, iar de aici la lucrările din portul Rosario de Santa Fe”⁷. În anii următori, inginerul Virgil Anghelescu a lucrat „la șantierul portului din Montevideo”⁸, în perioada petrecută în Uruguay căsătorindu-se cu „una din fiicele generalului José-Maria Lopez”⁹.

În anul 1907 avea să revină în țară după mai bine de un deceniu petrecut în America de Sud, la scurt timp fiind numit „inginer șef de secție la Serviciul Îmbunătățirilor Funciare (îndiguirea Dunării)”¹⁰, în cadrul căruia a lucrat până în cursul anului 1913, când – urmare a prevederilor tratatului de pace de la București din 10 august 1913, sudul Dobrogei (Cadrilaterul) cu județele Durostor și Caliacra, avea să revină în granițele Regatului României – „este numit inginer șef al județului Bazargic”¹¹ (sic!) [Caliacra, n.n.].

Cu puțin timp înainte ca inginerul Virgil Anghelescu să revină în România, în Buenos Aires încetase din viață, la 6 septembrie 1904, inginerul român Ioan Tețu, originar din comuna Ghideni din Transilvania, situată, după unirea de la 1 decembrie 1918, în județul Trei Scaune, „ai cărui părinți erau originari din comuna Săsciori, Făgăraș”¹².

Născut în anul 1822, Ioan Tețu a participat la revoluția de la 1848 din Transilvania¹³. Ulterior, după înfrângerea revoluției, Ioan Tețu „s-a refugiat în apusul Europei, stabilindu-se, succesiv, în Germania, Anglia și Spania, iar în mai 1860 a plecat în Argentina”¹⁴. Stabilît în Argentina, Ioan Tețu „a lucrat vreme de câțiva ani ca inginer și cartograf, a fost apoi director al rețelei de căi ferate din nordul țării, iar între anii 1870-1874 a ocupat postul de conducător al Liceului Militar din Buenos Aires”¹⁵.

Ca urmare a experienței și cunoștințelor sale tehnice, inginerul Ioan Tețu a publicat în Argentina mai multe „articole și lucrări de specialitate, printre cele mai importante numărându-se <<Eseu de geografie militară a Republicii

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Radu Toma, *Românii în ce două Americi: o experiență etnică și istorică*, București, Editura Globus, 1998 p. 136.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

Argentina>>“¹⁶, respectiv cea intitulată „*Tratat de fortificații permanente și temporare*“¹⁷.

După o foarte scurtă perioadă de timp petrecută la Bazargic, „în același an și în aceeași calitate“¹⁸, inginerul Virgil Anghelescu a fost „transferat în județul Gorj, ocupând acest post [inginer șef al Serviciului Tehnic al județului Gorj, n. n.] până în timpul ocupației (1916)“.

În perioada 1913-1916, sub conducerea inginerului Virgil Anghelescu, Serviciul Tehnic al județului Gorj a construit „numeroasele șosele strategice din munții Gorjului și numeroasele poduri de beton din județul nostru“¹⁹, în vederea pregătirii țării pentru intrarea în războiul împotriva Imperiului Austro-Ungar, în scopul eliberării provinciilor românești de peste munți stăpânite de monarhia dualistă.

După ocuparea orașului Târgu-Jiu de trupele Puterilor Centrale, la începutul lunii noiembrie 1916, „din cauza sentimentelor sale de bun român – relatează același Jean Bărbulescu – domnul inginer Angelescu²⁰ a fost închis de germani, distrugându-i-se tot ce agonisise“²¹.

Ulterior, la câțiva ani de la încheierea Primului Război Mondial, „către finele anului 1923“²², inginerul Virgil Anghelescu „este numit din nou în fruntea Serviciului Tehnic al județului Gorj“²³. Această informație este, însă, contrazisă de documentele de arhivă ale Serviciului Tehnic al județului Gorj, întrucât ștatul de plată al Serviciului Tehnic al județului Gorj, document intitulat „Ștat pentru prezența în serviciu și achitarea diferenței de salariu cuvenită personalului cantonierilor județeni pe lunile aprilie, mai, iunie, iulie, august, septembrie, octombrie, noiembrie și decembrie 1923“, semnat de către inginerul Virgil Anghelescu, șeful Serviciului Tehnic al județului Gorj, atestă că acesta a condus respectivul serviciu începând cu luna aprilie 1923, în perioada aprilie-decembrie 1923 Serviciul Tehnic al județului Gorj având în subordinea inginerului șef un număr de 52 de cantonieri și 7 cantonieri șefi²⁴.

Anterior numirii lui Virgil Anghelescu în funcția de inginer șef al Serviciului Tehnic al județului Gorj, această funcție fusese ocupată de către inginerul Pantelimon Nicolaescu, îndepărtat ca urmare a acuzațiilor privitoare la

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Jean Bărbulescu, *op. cit.*, p. 215.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Jean Bărbulescu ortografiază numele inginerului șef al Serviciului Tehnic al județului Gorj „Angelescu“, în ciuda faptului că semnătura olografă a acestuia ce apare în documentele Serviciului Tehnic al județului Gorj, documente cercetate de către noi în cadrul Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Gorj, era „Anghelescu“.

²¹ Jean Bărbulescu, *op. cit.*, p. 215.

²² *Ibidem*, p. 216.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Serviciul Județean Gorj al Arhivelor Naționale Gorj (În continuare se va cita: S. J. A.N. Gorj), Fond Prefectura Gorj, dosar nr. 4/1923/1924, ff. 1-4.

gestionarea defectuoasă a fondurilor puse la dispoziția serviciului în scopul întreținerii și modernizării rețelei rutiere din județ.

În decembrie 1924, Serviciul Tehnic al județului Gorj cuprindea: Secția a I-a Ciuperceni, având 7 cantonieri și un cantonier șef²⁵; Secția a II-a Turcinești²⁶, Secția a IV-a Cărbunești, având un cantonier șef și 8 cantonieri²⁷. Totodată, în noiembrie 1924, la pepiniera Serviciului Tehnic al județului Gorj erau încadrați 8 salariați²⁸.

În ianuarie 1925 din statul de plată al „*personalului tehnic și administrativ plătit din bugetul drumurilor*” reiese faptul că angajaților Nicolae Toltea și Victor Busuioceanu nu li s-au achitat sporuri salariale ce însumau aproape jumătate din salariile de 2 630, respectiv 2 480 de lei²⁹.

În martie 1925, Serviciul Tehnic al județului Gorj cuprindea 6 secții, respectiv: Ciuperceni, cu un cantonier șef și 6 cantonieri³⁰; Turcinești, având 4 cantonieri³¹; Novaci, cu un cantonier șef și 7 cantonieri, în timp ce, Secția a IV-a Tehnică era încadrată cu un cantonier șef și 8 cantonieri³²; Secția a VI-a Peșteana-Jiu, având un cantonier șef și 11 cantonieri³³.

În decembrie 1926, conform statului de plată al Serviciului Tehnic al județului Gorj, acesta avea 7 cantonieri șefi și 54 de cantonieri, șeful serviciului fiind inginerul Virgil Anghelescu³⁴, pentru ca, în ianuarie 1927, personalul serviciului avea să se reducă la 7 cantonieri șefi și 48 de cantonieri³⁵. Totodată, în ianuarie 1927, personalul Serviciului Tehnic al județului Gorj cuprindea 21 de picheri³⁶. Pe de altă parte, se poate constata că, în ianuarie 1926, Serviciul Tehnic al județului Gorj avea nu mai puțin de 112 cantonieri și cantonieri șefi³⁷.

În cursul anului 1925, rețeaua de drumuri a județului Gorj includea 105 km și 520 de metri drumuri naționale, 125 km și 314 m drumuri județene, 468 km drumuri vicinale și 1 086 km drumuri comunale, totalizând 1 786 km³⁸.

Prezentând activitatea Serviciului Tehnic al județului Gorj, ziaristul Jean Bărbulescu, arăta că, în cursul aceluiași an, pe teritoriul județului Gorj existau: 3 227 de poduri de lemn, 264 de poduri de zid și piatră, 159 de poduri mixte și un singur pod metalic, respectiv podul „*Ferdinand*”, construit în anii 1894-1895 peste

²⁵ Idem, Fond Prefectura Gorj, dosar nr. 4/1923-1924, ff. 243-244.

²⁶ *Ibidem*, ff. 241-242.

²⁷ *Ibidem*, ff. 237-238.

²⁸ *Ibidem*, ff. 229-230.

²⁹ Idem, Fond Prefectura Gorj, dosar nr. 2/1925, ff. 5-6.

³⁰ *Ibidem*, ff. 41-42.

³¹ *Ibidem*, ff. 43-44.

³² *Ibidem*, ff. 47-48.

³³ *Ibidem*, ff. 51-52.

³⁴ Idem, Fond Prefectura Gorj, dosar nr. 4/1926-1927, ff. 1-3.

³⁵ *Ibidem*, ff. 11-13.

³⁶ *Ibidem*, ff. 13-14.

³⁷ Idem, Fond Prefectura Gorj, dosar nr. 10/1925-1927, ff. 15-19.

³⁸ Jean Bărbulescu, *op. cit.*, p. 214.

râul Jiu la intrarea dinspre vest în orașul Târgu-Jiu³⁹, pe șoseaua ce făcea legătura cu Turnu-Severin⁴⁰.

O bună parte dintre podurile din județul Gorj au fost afectate de urmările „*potopului din toamna anului trecut*”⁴¹, 853 dintre acestea fiind într-o stare mediocră, în timp ce, 839 de poduri se aflau într-o stare proastă. Cu toate acestea, „*bugetul drumurilor și podurilor fiind extrem de redus față de nevoile simțite (...) întreținerea lor se face cu mare greutate*”⁴², cea mai importantă contribuție constând în munca prestată de locuitori pentru întreținerea drumurilor, astfel că s-au prestat: „*cu brațele 92 755 zile, cu o vită 3 705 zile, cu 2 vite 44 565 zile, cu 4 vite 210 zile, iar cu 6 vite 35 de zile, ceea ce ar însuma 141 270 de zile, reprezentând o valoare de 10 719 050 lei*”⁴³.

Lipsa fondurilor necesare întreținerii drumurilor afecta și salarizarea personalului Serviciului Tehnic al județului Gorj, astfel că, „*din cauza slabei salarizări, personalul tehnic este foarte redus, demisionând toți conductorii tehnici din județ*”⁴⁴, în condițiile în care „*personalul Serviciului Tehnic astăzi se compune din: inginerul șef al județului, domnul Virgil Angelescu; un conductor principal, domnul Petre Chiriac, 4 funcționari de cancelarie și 22 picheri și 107 cantonieri*”⁴⁵, ceea ce reprezenta – în opinia domnului Jean Bărbulescu – „*un număr mai mult decât insuficient*”⁴⁶.

Virgil Angelescu a fost inginer șef al Serviciului Tehnic al județului Gorj până în cursul lunii decembrie 1929⁴⁷, atunci când avea să fie înlocuit în această funcție chiar de către inginerul Pantelimon Nicolaescu, cel care îl precedase, și care fusese destituit în cursul anului 1923⁴⁸.

Ulterior, la 4 februarie 1933, Comisia pentru propuneri de numiri și înaintări a funcționarilor comunali și județeni de pe lângă prefectura județului Gorj a avizat favorabil „*numirea funcționarilor arătați mai jos, dependenți de această administrațiune, aflați astăzi în Serviciul Tehnic al județului Gorj*”⁴⁹, funcționari ce ocupau funcțiile respective în mod provizoriu, primul dintre aceștia fiind inginerul șef al Serviciului Tehnic al județului Gorj, Pantelimon Nicolaescu.

În concluzie, inginerul Virgil Angelescu avea să conducă Serviciul Tehnic al județului Gorj în perioada anterioară intrării României în Primul Război Mondial, când au fost modernizate sau amenajate o serie de drumuri strategice, cu scopul facilitării deplasării trupelor, artileriei și muniției spre zona de frontieră cu Imperiul

³⁹ Alexandru Ștefulescu, *Istoria Târgu-Jiului*, ediția a I-a, Tipografia N. D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1905, p. 213.

⁴⁰ Jean Bărbulescu, *op. cit.*, p. 214.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² *Ibidem.*

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ S. J. A. N. Gorj, Fond Prefectura județului Gorj, dosar nr. 12/1929-1930, ff. 167-170.

⁴⁸ Jean Bărbulescu, *op. cit.*, p. 214.

⁴⁹ S. J. A. N. Gorj, Fond Prefectura județului Gorj, dosar nr. 16/1929-1938, ff. 51-52.

Austro-Ungar din munții Gorjului, având să revină la conducerea Serviciului Tehnic al județului Gorj, în perioada 1923-1929. Anterior numirii sale în funcția de inginer șef al Serviciului Tehnic al județului Gorj, în 1913, inginerul Virgil Anghelescu activase, pentru scurt timp, în funcția de inginer șef al Serviciului Tehnic al județului Caliacra din sudul Dobrogei, teritoriu ce revenise în granițele Regatului României ca urmare a prevederilor tratatului de pace semnat la București la sfârșitul celui de-al doilea război balcanic.

Cu o pregătire profesională temeinică, absolvent al școlilor politehnice din Zürich (Elveția) și Darmstadt (Germania), inginerul român Virgil Anghelescu a luat parte, în perioada 1896-1907, la lucrările de canalizare desfășurate în provincia Buenos Aires și la lucrările de modernizare a portului Rosario de Santa Fe din Argentina, pentru ca, ulterior, să participe la lucrările de extindere și modernizare a portului Montevideo (Uruguay).

Cu această impresionantă experiență profesională, inginerul Virgil Anghelescu avea să revină în România în cursul anului 1907, fiind numit inginer șef al Serviciului de Îmbunătățiri Funciare, calitate în care a participat la lucrările de îndiguire a Dunării. În 1913, la scurt timp de la revenirea sudului Dobrogei în granițele Regatului României, inginerul Virgil Anghelescu avea să fie numit inginer șef al Serviciului Tehnic al județului Bazargic, unde a activat doar câteva luni, ulterior, fiind numit inginer șef al Serviciului Tehnic al județului Gorj.

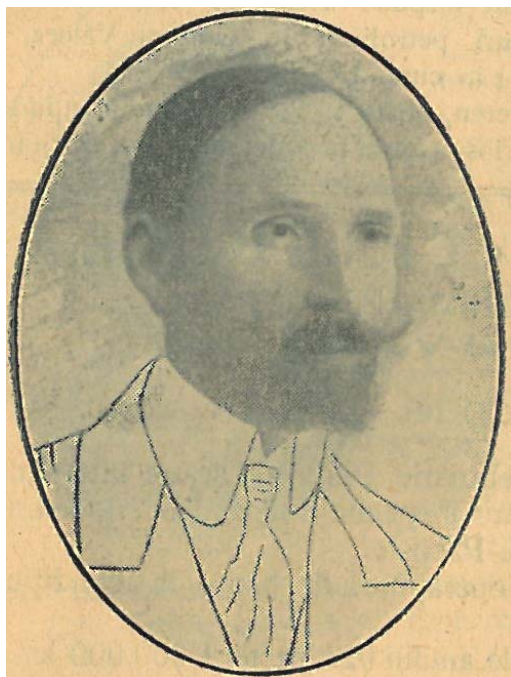

Fig. 1 Inginerul Virgil Anghelescu.
(Apud Jean Bărbulescu, *Calendarul Gorjului*,
Tipografia „Lumina” – Frații Niculescu, Târgu-Jiu, 1925, p. 215).

Fig. 2 Coperta lucrării „*Calendarul Gorjului*“, editată la Târgu-Jiu în 1925.

SERVICIUL TEHNIC AL JUDEȚULUI

Fig. 3 Sediul Serviciului Tehnic al județului Gorj.
(Apud Alexandru Ștefulescu, *Istoria Târgu-Jiului*, ediția a I-a,
Tipografia N. D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1905)

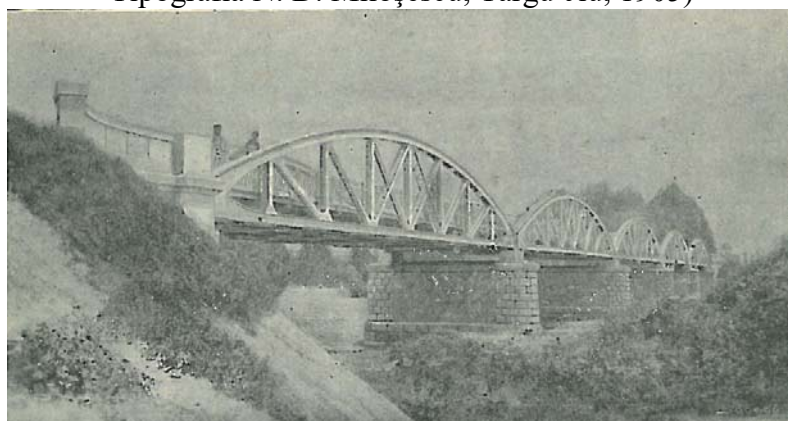

Fig. 4 Podul „Ferdinand” peste râul Jiu, construit la Târgu-Jiu în anii 1894-1895.

Fig. 5 Șoseaua națională Târgu-Jiu – Bumbești-Jiu – frontiera cu Austro-Ungaria.

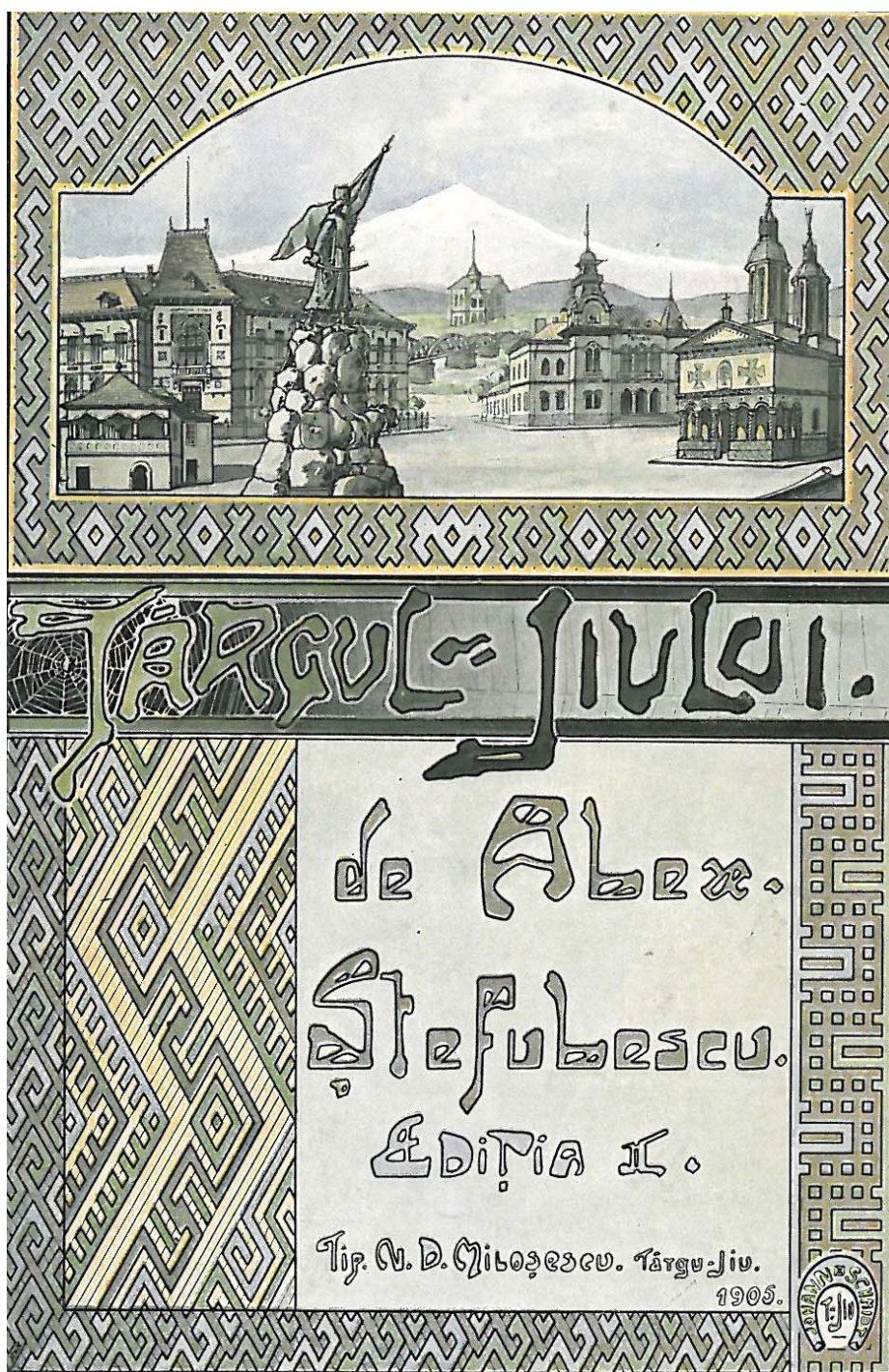

Fig. 6 Coperta lucrării „Istoria Târgu-Jiului” de Alexandru Ștefulescu, editată la tipografia lui Nicolae D. Miloșescu din Târgu-Jiu. În fundal, în centrul imaginii, se observă clădirea sediului Serviciului Tehnic al județului Gorj.

Neutralitatea României și drumul său spre război reflectate în *Cartea roșie Austro-Ungară**

Mihai Tudosă*

Abstract: Based on the studying of *The Austro-Hungarian red book*, a wartime pamphlet containing telegraphic messages sent by Austro-Hungarian diplomats in 1914-1916 and its corroboration with other contemporary sources, the current study offers a new, greater extent perspective about the Romanian neutrality and its path to war. Its main characteristics are depicting how good the Central Powers espionage was organised and how well it functioned (as the diplomats knew very well, sometimes in detail, about the Romanian secret talks with the Entente) and to give insights on several important events from Romania's neutrality from the first crown council during the July crisis to its first days of war, sometimes with extensive descriptions about the evolution of Romanian key figures like Ionel Brătianu, kings Carol I and Ferdinand, queens Elisabeth and Mary or Titu Maiorescu.

Keywords: Ottokar Czernin, Count Leopold Berchtold, Baron Burian von Rajecz, Ionel Brătianu, Constantin Stere, Carol I, Ferdinand I of Romania, Alexandru Marghiloman, Romanian neutrality, Romanian war declaration, diplomatic telegrams, Central Powers espionage, war preparations, Romanian army mobilisation.

Scopul acestui studiu este valorizarea broșurii de război cu titlul *Cartea roșie Austro-Ungară*, care conține documente diplomatice referitoare la neutralitatea și primele zile de război ale României. Prin analiza sa comparată cu lucrări speciale și surse de epocă (în majoritate, memorii și jurnale ale mai multor personalități politico-militare din România, dintre care unele se referă direct sau indirect la evenimente și personaje prezentate în broșură), documentul menționat poate oferi o perspectivă nouă, mai cuprinzătoare, asupra perioadei și deciziilor care au pavat calea către război a Vechiului Regat.

Solidificarea relațiilor dintre România și Austro-Ungaria nu poate fi considerată un eveniment desfășurat natural, ci mai degrabă un rezultat al medierii Germaniei, care crează astfel încă o alianță improbabilă (asemănătoare în alcătuire și esență celei dintre italieni și austro-ungari), sperând că ura față de inamicul comun (Rusia) va rezolva, măcar parțial, problema populației românești din Dubla

* muzeograf, Complexul Muzeal Național Neamț, email: tudosa_m95@yahoo.com

*Acest studiu este în curs de publicare, în limba engleză, în revista „East European Journal of Diplomatic History”, Iași, nr. 8/2021. Am găsit de cuviință publicarea sa și în limba română, pentru a extinde paleta de potențiali cititori.

Monarhie. Astfel, Bismarck sfătuisă Viena să cultive ideea alianței cu Regatul României, a cărei cheie principală era constituită din atitudinea maghiară față de românii din zona lor de jurisdicție, ceea ce ar fi constituit o strategie deosebit de eficientă în contracararea pericolului unei alianțe româno-ruse care ar fi putut conduce la anexarea Transilvaniei¹. Din perspectiva românească, dinastia germană aflată la cârma țării și amintirea colaborării cu Rusia din timpul războiului din 1877-1878 alimentase un puternic curent slavofob, parte a reconfigurării mitologiei naționale a *Zidului de apărare*, comun la început statelor apostolice și adoptat inițial în spațiul românesc de către pașoptiști: „Nu царul Rusiei i-a așezat la Dunăre pentru a fi santinela totdeauna trează a lumii civilizate, ci cel mai mare Împărat al Romei-Traian. Aceasta este politica românească, o alta nu există și nici nu poate exista”².

Germanii făcuseră clară pentru români ideea că *drumul spre Berlin trece pe la Viena*, astfel încât România a devenit avanpostul avansat al Triplei Alianțe³, iar planurile sale militare oficiale, fortificațiile și achizițiile strategice au fost, în marea lor majoritate, efectuate în colaborare cu aliații germani și austro-ungari. Evenimentele precum incidentul diplomatic petrecut cu ocazia dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare din Iași, războiul economic româno-austro-ungar și Memorandumul menținuseră o oarecare tensiune între cei doi vecini, însă nu avuseseră puterea de a afecta substanțial alianța. De altfel, suportul statului român către românii din afara granițelor sale era unul preponderent cultural, nu politic, România fiind singurul stat balcanic care nu finanțase organizații secrete de natură subversivă sau teroristă⁴. Mai mult, în vara anului 1914, majoritatea politicianilor români din București își sfătuiseră omologii transilvăneni să manifeste credință către împăratul Franz Joseph, câțiva deputați români din Parlamentul de la Budapesta și politicianul rusofob originar din Basarabia Constantin Stere ținând discursuri mobilizatoare în care afirmaseră că românii de pe ambele părți ale Carpaților își vor dovedi calitățile etno-naționale prin lupta comună contra inamicului rus⁵.

¹ *Der Reichskanzler von Caprivi an den Botschafter in Wien Prinzen Heinrich VII. Reuß*, Berlin, den 26. März 1891, în Johannes Lepsius et al. (Hg.), *Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, 7. Band, *Die Anfänge des Neuen Kurses*, I, *Der Russische Draht*, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1924, p. 158-159.

² Dimitrie A. Sturdza, *Europa, Rusia și România. Studiu etnic și politic*, București, Editura Etnologică, 2005, p. 60.

³ Rudolf Dinu, „*Aliatul inamic*”. *România și chestiunea războiului contra Puterilor Centrale*, în Francesco Guida (coord.), *Marele război și Europa danubiano-balcanică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, Editura Academiei Române, 2016, p. 52.

⁴ Richard C. Hall, *Bulgaria, Romania, and Greece*, în Richard F. Hamilton, Holger H. Hewig (eds.), *The Origins of World War I*, Cambridge University Press, 2003, p. 396-397.

⁵ Constantin Stere, *Marele Război și politica României*, București, Atelierele Societății Anonime „Poporul”, 1918, p. 255; Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din Război*, vol. I, *Neutralitatea (1914-1916)*, București, Institutul de arte grafice și editură „Apollo”, 1937, p. 63.

Disfuncționalitățile majore în alianța dintre România și Dubla Monarhie au început în timpul Crizei Bosniece, înrăutățindu-se și mai mult în 1913⁶, politica vieneză fiind filo-bulgară, anti-sârbă și implicit anti-română. Generalul Alexandru Averescu menționa că, în timpul retragerii trupelor române din Bulgaria după încheierea celui de-al Doilea Război Balcanic, soldații săi cântau cântece patriotice despre unirea cu Transilvania și îi strigau „De acum să ne duci în Ardeal, Domnule General!”⁷. Momentul de cotitură reprezentat de evenimentele din 1913 se reflectă și în cadrul unui document din *Cartea roșie*, mai exact în relatarea unei discuții dintre regele Carol și ministrul Czernin de dinaintea Consiliului de Coroană, în care suveranul i-a spus că i-ar face mare plăcere să meargă la război alături de Austro-Ungaria, însă în ultimul an se schimbaseră atât de multe lucruri, încât se vede nevoit să nu respecte tratatul secret încheiat cu aceștia, însă garantează neutralitatea României, indiferent de statele care se vor fi implicat mai devreme sau mai târziu în conflict⁸.

Broșura a cărui studiu a stat la baza alcătuirii studiului de față (*Cartea roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice referitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada dela 22 Iulie 1914 până la 27 August 1916*), face parte din seria așa-ziselor *cărți colorate*, care cuprind colecții de documente diplomatice editate în contexte internaționale specifice, cu scopul de a justifica acțiunile respectivelor guverne. Publicate sporadic pe parcursul secolului al XIX-lea, în special de către britanici, majoritatea statelor combatante au recurs la editarea unor astfel de lucrări după intrarea lor în Marele Război; astfel, cele publicate de către britanici se numesc *cărți albastre*, cele germane-*albe*, austro-ungare-*roșii*, franceze-*galbene* etc. Cele britanice erau considerate superioare tuturor celorlalte, deși, în mod firesc, ridicau suspiciuni cu privire la omiterea de la publicare a unor documente de natură să îi pună într-o lumină proastă⁹. O altă *carte roșie* austro-ungară publicată în limba română, cuprinzând documente referitoare la intrarea Austro-Ungariei în război, fusese publicată la Viena în 1915 ca *ediție populară*¹⁰, cel mai probabil cu scopul de a fi lecturată de către românii care trăiau pe ambele părți ale Carpaților.

Broșura studiată a fost publicată la Editura „Regele Carol” din București, cel mai probabil cu finanțare de la ocupanții germani/austro-ungari ai Capitalei, după cum sugerează alte lucrări publicate la aceeași editură, precum impresiile unui

⁶ Rudolf Dinu, *op. cit.*, p. 55-56.

⁷ Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 22.

⁸ Contele Ottokar Czernin către contele Berchtold, Sinaia, 28 Iulie 1914, în *Cartea roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice referitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada dela 22 Iulie 1914 până la 27 August 1916*, București, Editura „Regele Carol” 1917, p. 5.

⁹ Edmund von Mach, *Introduction*, în *Official Diplomatic Documents Relating to the Outbreak of the European War. With photographic reproductions of official editions of the documents (blue, white, yellow, etc., books) published by the governments of Austria-Hungary, Belgium, France, Germany, Great Britain, Russia and Serbia*, New York, The Macmillan Company, 1916, p. V-VI.

¹⁰ *Cartea roșie austro-ungară. Acte diplomatice, istorice, ce au premers războiul din 1914*, Viena, Editura librăriei curții i. și r. și a Universității Manz, 1915.

corespondent de război german despre campaniile din Transilvania și Valahia ale Armatei a 9-a germane, condusă de către generalul Erich von Falkenhayn, denumite *Marș triumfal*¹¹. Referitor la detaliile sale fizice, pe lângă culoarea evident roșie a copertilor, pot menționa lungimea de 21 de centimetri (echivalentă formatului 2) și hârtia de calitate inferioară, fapt explicabil prin penuria specifică războiului. Broșura are 89 de pagini și conține 111 documente diplomatice (trimise către sau dinspre România pe canale diplomatice austro-ungare și germane) și declarația de război a României, aranjate în ordine cronologică, fără a avea atașate vreo adnotație sau vreun comentariu. Pot afirma că, în căutarea obținerii unui anumit efect, editorii au omis probabil telegramele diplomatice care ar fi pus cele două state într-o lumină proastă față de România, cel mai bun exemplu fiind lipsa oricărui document care să menționeze condiția românilor din Austro-Ungaria, cu toate că diplomații austro-ungari au avut discuții pe aceste subiecte cu lideri politici români (spre exemplu, Alexandru Marghiloman redă în *Notele* sale un astfel de episod, petrecut în primele luni ale războiului, în care îi spusese lui Czernin că problema intrării României în război de partea Puterilor Centrale rezidă în oferirea de drepturi politico-administrative suplimentare românilor ardeleni)¹², pe care ministrul austro-ungar le-a raportat cu siguranță superiorilor săi prin același sistem de telegrame cifrate.

Telegramele din *Cartea roșie* încep în jurul convocării Consiliului de Coroană de la Sinaia din 21 iulie/3 august 1914, mai exact prin instrucțiunile date ministrului austro-ungar în România Ottokar Czernin de către contele Leopold Berchtold, ministrul de externe austro-ungar, în care acesta trebuia să îi informeze pe regele Carol și pe prim-ministrul Ionel Brătianu despre ultimatumul pe care țara sa îl trimisese Serbiei. Încă de la început, deși au încercat construcția unei imagini de sine ferme, dar totuși pacifiste (explicând că termenul extrem de scurt de 48 de ore din ultimatum nu este altceva decât o cale prin care se urmărește contracararea *obicinuitei și inacceptabilei trăgănări a sârbilor*)¹³, ura austro-ungarilor contra națiunii sârbe este vizibilă facil oricărui cititor. Czernin primise instrucțiuni și pentru a insista pe descrierea caracterului pacifist și fără pretenții teritoriale a Dublei Monarhii, care, după spusele lor, utilizase toate căile posibile pentru a preveni războiul, spunând de asemenea că nu doresc intervenția României în contextul unui război local, ci doar în cazul intrării Rusiei în conflict. Ulterior, chestiunile ultimatumului și intervenției militare în care România fusese doar informată, nu și consultată, va constitui unul dintre motivele pentru justificarea refuzului său de intrare în război în 1914.

¹¹ Karl Rosner, *Dela Sibiu până la Siret. Impresiunile unui corespondent de război*, București, Editura „Regele Carol”, 1917.

¹² Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I, *România și războaiele balcanice (1912-1913); România și Primul Război Mondial (1914-1919); Neutralitatea (1914-1916)*, București, Editura Scripta, 1993, p. 171.

¹³ Contele Berchtold către contele Ottokar Czernin, Viena, 22 Iulie 1914, în *Cartea roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice referitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada dela 22 Iulie 1914 până la 27 August 1916*, p. 3-4.

Politicienii români luaseră în calcul toate posibilitățile, astfel încât ordinul de mobilizare parțială a armatei a fost dat la câteva zile după cel al armatei comune austro-ungare (KuK), iar prințul Ferdinand îl întrebase pe generalul Averescu dacă planul său de campanie contra Rusiei este încă fezabil, generalul răspunzându-i că acesta nu are nevoie de nicio modificare¹⁴. Telegramele lui Czernin oferă numeroase detalii despre Consiliul de Coroană, obținute în urma discuțiilor cu regele Carol și alți participanți, precum și rezultate prin colectarea zvonurilor și prin spionaj. Czernin schițează o imagine de aliat fidel lui Carol I, recunoscând în același timp puternicul curent contra Triplei Alianțe din România. În primele luni, Czernin și Berchtold își mențin o atitudine oficială prietenoasă la adresa României, considerând-o încă o parte a Alianței, sperând că unele victorii decisive ale forțelor germano-austro-ungare pot determina intrarea în război a României de partea lor.

Victoriile rusești de la începutul războiului augmentaseră forța și amploarea sentimentelor pro-antantiste din România, cuprinzând uneori nuanțe anti-suveran sau anti-dinastice („strigătul „Vrem Ardealul” s’a unit cu cererea de a înlătura pe rege”¹⁵), bătrânul rege Carol fiind considerat unica baricadă din drumul României spre Antantă. Această perioadă a fost numită de către Constantin Stere *Orgia antantistă*¹⁶, iar îngrijorările asupra sa sunt reflectate fidel și în telegramele trimise la Viena de către Czernin. Cu toate că situația se detensionase brusc spre sfârșitul lunii septembrie a anului 1914, regele Carol rămăsese afectat fizic și psihic, spunându-i lui Czernin în cadrul unei audiențe private că își mai mai dorește doar să moară, deoarece nu poate trăi să vadă sau să accepte alăturarea României la Antantă, fapt care ar fi constituit, după spusele sale relatate în telegramă de către ministrul austro-ungar, una dintre cele mai mari fărâdelegi petrecute în decursul istoriei¹⁷. Moartea regelui schimbă centrul atenției din telegrame spre relațiile cu Ionel Brătianu, deoarece Ferdinand era privit încă de la început drept un personaj secundar, telegramele oferind numeroase exemple în care opiniile sale se schimbau radical chiar și în decursul aceleiași conversații, fiind descris chiar drept unealta fără de voință a anturajului său¹⁸, o caracterizare utilizată pe scară largă de către viitorii inamici ai României, precum și de către germanofili/rusofobi, uneori în strânsă legătură cu ideea degenerării dinastiei.

După moartea lui Carol I, telegramele trimise din România de către ministrul austro-ungar indică tot mai clar ideea imposibilității unui ajutor militar din partea Vechiului Regat, iar decizia politicianilor români de a păstra neutralitatea nu era considerată drept legată de propriile lor credințe, ci exclusiv de frica față de puterea militară a Centralilor. Din noiembrie 1914, în rapoartele lui

¹⁴ Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 17.

¹⁵ *Contele Ottokar Czernin către contele Berchtold*, Sinaia, 9 Octombrie 1914, în *Cartea roșie austro-ungară...*, p. 15.

¹⁶ Constantin Stere, *op. cit.*, p. 224.

¹⁷ *Contele Ottokar Czernin către contele Berchtold*, Sinaia, 9 Octombrie 1914, în *Cartea roșie austro-ungară...*, p. 15.

¹⁸ *Contele Ottokar Czernin către contele Berchtold*, Sinaia, 23 Septembrie 1914, în *Ibidem*, p. 12.

Czernin se menționează că politicienii români și opinia publică românească sunt, în mare majoritate, cu vederi pro-antantiste, începând chiar să utilizeze sarcasmul, denumindu-i pe români *credincioșii noștri aliați*, respectiv *prieteni noștri* pe Brătianu și cuplul regal român¹⁹, expresii folosite și mai larg, pentru a-i descrie pe cei care, deși erau contra Puterilor Centrale, nu doreau atacarea Dublei Monarhii într-un viitor imediat, ci atunci când ar fi considerat că aceasta se află în pragul colapsului, pentru a obține o victorie facilă, asemenea celei din Bulgaria în anul 1913²⁰. Această mentalitate era considerată una de mare lașitate, ideea unui război *fără rizic și fără sacrificii*, promovată agresiv de Ionel Brătianu ca motivație pentru tergiversările sale, fiind criticată din greu în cercurile germanofile în timpul neutralității și mai ales după înfrângerile militare din campania anului 1916²¹. Trebuie menționat și că dubiile asupra adevăratelor intenții ale prim-ministrului român (dintre care unele opinii menționează retroactiv că acesta se îndreptase spre calea pierzaniei) încep să prindă contur în cercurile germanofile tot în noiembrie-decembrie 1914²².

În timpul iernii 1914-1915, tensiunile dintre cei doi vecini și imaginea negativă a românilor înregistrează o nouă creștere. Czernin îi acuza pe politicienii români de atitudine malițioasă în chestiunea tranzitării materialelor de război spre Turcia (stat care a suferit, până la intrarea Bulgariei în război, de o criză acută de armament și muniții)²³, transmițând Vienei că politicienii români știu foarte bine că *infama lor trădare* determinase pierderea tuturor simpatiilor de care se bucurau anterior la Viena și Berlin, astfel încât considera că neutralitatea românească, chiar dacă ar fi păstrată cu sfințenie până la finalul conflictului, nu ar fi ajutat niciuna dintre tabere²⁴. În luna mai 1915, atunci când Italia intră în război, ceea ce putea fi și a constituit de altfel un exemplu periculos pentru România în sensul efectuării unui uz de precedent, baronul Stepan Burian, noul ministru de externe austro-ungar, îl avertizează pe Czernin despre pregătirile secrete pe care România le întreprinde pentru a se alia cu Antanta. Folosind un stil amenințător, („[...] nu e doară vorba numai de ceea ce poate primi, ci și de ceea ce poate păstra”)²⁵, acesta dă dispoziții pentru intensificarea propagandei rusofobe, mai exact pentru folosirea câtorva mari subiecte (numite *adevăruri fundamentale*) precum echivalența unei victorii a rușilor cu dezastrul României și înfrângerea rușilor drept condiție vitală pentru supraviețuirea sa, câștigurile teritoriale mici și reversibile rezultate în urma unei victorii a Antantei etc., a căror diseminare repetată în cercurile politice și către opinia publică era considerată drept o datorie. Ordinul este repetat și mai târziu, la data intrării Bulgariei în război, când Burian afirmă că până și ei reușiseră să se

¹⁹ Conte Ottokar Czernin către contele Berchtold, București, 14 Noembrie 1914, în *Ibidem*, p. 17.

²⁰ Conte Ottokar Czernin către contele Berchtold, București, 2 Decembrie 1914, în *Ibidem*, p. 18.

²¹ Constantin Stere, *op. cit.*, p. 230.

²² Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 123; Constantin Stere, *op. cit.*, p. 228-229.

²³ Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 87, 103.

²⁴ Conte Ottokar Czernin către contele Berchtold, București, 2 Decembrie 1914, în *Cartea roșie austro-ungară...*, p. 18.

²⁵ Baronul Burian către Conte Ottokar Czernin, Viena, 23 Mai 1915, în *Ibidem*, p. 23.

emancipeze de sub *terorismul moscovit*, ceea ce constituia, în opinia sa, o ocazie potrivită pentru ca românii să își amintească istoria și interesul național pentru a funcționa din nou drept un zid de apărare contra influențelor rusești în Balcani și Europa Centrală²⁶. După consultarea mai multor broșuri de propagandă publicate în timpul neutralității României²⁷, unele dintre ele apărute în condiții grafice excelente (ceea ce sugerează că autorii și/sau editorii lor primiseră fonduri importante de la reprezentanții Puterilor Centrale) și cunoscând scandalurile *presei vândute germanilor* din epocă²⁸, pot afirma că Czernin, alături de colaboratorii săi conașionali, germani și români care scriseseră pentru cauza Puterilor Centrale din credință sau în urma stipendierii, își făcuseră treaba într-un mod remarcabil.

Cei doi miniștri care corespondau prin telegrame erau ferm convinși că nu onoarea, ci succesele Puterilor Centrale pe Frontul de Est (în februarie 1915, Centralii zdrobiseră forțele rusești în cea de-a Doua Bătălie de la Lacurile Mazuriene) țineau încă România în afara războiului, ceea ce îl determinase pe ministrul de la București să sondeze opiniile unor politicieni români despre o posibilă cooperare militară. Deși nu este clar stipulată astfel, se poate considera că aceasta a fost ultima încercare de aducere a României de partea Puterilor Centrale, când lui Brătianu îi fusese promisă chiar Bucovina și mai multe drepturi pentru românii ardeleni în schimbul unei cooperări militare, dar acesta lăsase oferta să expire²⁹. Problema transferului de teritorii ale Dublei Monarhii era una deosebit de sensibilă, ceea ce face acel tip de ofertă unul singular și excepțional, o propunere de acest tip stând de altfel la baza demiterii din funcție a lui Berchtold, care a fost înlocuit de către baronul Burian von Rajecz³⁰. Mai târziu, discuțiile dintre Czernin și Brătianu despre posibilitatea intrării României în război contra Rusiei, care aveau loc de obicei după înfrângeri rusești, pot fi considerate drept sporadice, speculative și caracterizate de neîncredere din partea ambilor oameni politici. Mai exact, de obicei Brătianu insista pe ideile imposibilității luării unei acțiuni contra voinței populare, preferând să rămână neutru sau să intervină în ultimul moment posibil, ministrul austro-ungar considerându-i variantele drept iluzorii sau chiar total inacceptabile.

După noi runde de tensionări și relaxări în a doua jumătate a anului 1915, moartea reginei Elisabeta, survenită în luna martie 1916, a fost considerată un nou punct de cotitură, deoarece ea rămăsese singura persoană germanofilă din entourageul

²⁶ Baronul Burian către Contele Ottokar Czernin, Viena, 24 Septembrie 1915, în *Ibidem*, p. 33.

²⁷ *Influența economică a Germaniei în România*, București, 1915; Marcello Rogge, *Quo vadis Romania? Asupra situației României în războiul european*, București, 1915; Radu Rosetti, *Nici într'un chip cu Rusia*, București, Tipografia și Stabilimentul de Arte Grafice Ionescu, 1914; Idem, *Atitudinea României în războiul actual*, Tipografia și Stabilimentul de Arte Grafice Ionescu, 1915.

²⁸ Ștefan Petrescu, *Primul Război Mondial în Balcani și publicistica românească în anii neutralității (1914-1916)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XXIX, 2016, p. 47.

²⁹ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 290.

³⁰ Count Stephen Burian von Rajecz, în Spencer C. Tucker (ed.), *The European Powers in the First World War. An Encyclopedia*, New York, London, Routledge, 2013, p. 153; Count Ottokar Czernin, în *Ibidem*, p. 205.

regelui Ferdinand, din acel moment *încercuirea* noului suveran fiind considerată încheiată³¹. Cu ajutorul spionajului și al spargerii, respectiv al interceptării cifrului diplomatic italian, Centralii dețineau informații abundente despre pregătirile de război ale României³². Primele indicii asupra tratatelor secrete de război dintre România și Antanta prezentate în broșură originează din luna iulie a anului 1915³³. Astfel, singurele speranțe ale Centralilor asupra unei colaborări cu România rezidau în dorința unor victorii hotărâtoare contra rușilor. Contrar acestora, primele succese ale ofensivei Brusilov din iunie 1916, exploatate masiv pe canalele rusești și antantofile, crescuseră puterea cererilor opiniei publice pentru intrarea în război cu scopul eliberării Ardealului. Deși Brătianu încercase să-și ascundă intențiile prin întărirea prezenței militare românești pe granița estică după o violare de frontieră a rușilor, opinia publică exaltată de știrea venirii rușilor³⁴, alături de sfaturile gratuite oferite de persoane bine informate către prietenii lor de a nu se avânta în afaceri importante și a nu-și lua prea mult bagaj în vacanță³⁵ arată adevăratul parcurs al României.

Conform *Cărții roșii*, punctul în care Czernin considera că România a luat-o pe o cale fără de întoarcere, iar toate jocurile sunt făcute, se regăsește în telegrama adresată lui Burian la 19 iunie 1916³⁶. Întors recent de la Viena, unde a fost cel mai probabil informat de către superiorii săi despre planurile de intrare în război a prim-ministrului român, Czernin raporta după întâlnirea cu Brătianu că este convins de adevăratele sale intenții, materializate în negocieri secrete și pregătiri de atac a Austro-Ungariei, care constituiau de altfel o concretizare a dorinței reaprins de anexare a Ardealului³⁷, singura nesiguranță a sa rezidând în data exactă a atacului. Referitor la relațiile sale cu regele Ferdinand, un moment similar a avut loc la 25 iunie, când suveranul român i-a declarat, pe lângă negarea tratatelor secrete cu Antanta, pe care le descria drept simple zvonuri, că există o posibilitate ca România să calce pe urmele Italiei, însă o astfel de acțiune nu este iminentă, nici imediată.

Excelent informat, Czernin schițează în telegramele sale de la finalul lunii iunie 1916 chiar principalele condiții cerute de România de la viitorii săi aliați pentru intrarea în război contra Dublei Monarhii (o ofensivă generală a Antantei, artilerie și muniții trimise prin Rusia, declarație de război doar contra Austro-Ungariei, nu și a Germaniei sau Bulgariei, anexarea Transilvaniei și Bucovinei)³⁸, fapt cu atât mai interesant cu cât convențiile României cu Antanta nu fuseseră încă

³¹ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 386.

³² Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, București, Meteor Publishing, 2014, p. 46.

³³ Contele Ottokar Czernin către baronul Burian, București, 9 Iunie 1915, în *Cartea roșie austro-ungară...*, p. 24.

³⁴ Consulul general de Felner către baronul Burian, Galați, 12 Iunie 1916, în *Ibidem*, p. 42-43.

³⁵ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 386.

³⁶ Contele Ottokar Czernin către baronul Burian, Sinaia, 19 Iunie 1916, în *Cartea roșie austro-ungară*, p. 44-45.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Contele Ottokar Czernin către baronul Burian, Sinaia, 28 Iunie 1916, în *Ibidem*, p. 49.

semnate la acea dată. Acesta aflate inclusiv de ultimatumul dat României de către Antantă (celebrul *Acum ori niciodată!*) și despre semnarea convențiilor, fără să ofere totuși prea multe detalii, dar, pe de altă parte, anticipează cu precizie perioada începerii ostilităților: mijlocul lunii august³⁹. În ultimele săptămâni de neutralitate a României, Czernin și Burian, alături de omologii lor germani, discutau intens despre pregătirile de război și măsurile de siguranță impuse, spre exemplu trimiterea celei mai importante părți ale corespondenței austro-ungare la Viena și înțelegerea cu ministrul olandez despre transferul protecției diplomatice a cetățenilor austro-ungari din Vechiul Regat la momentul instituirii stării de război.

Decidenții români au încercat să păstreze aparențele păstrării neutralității până în ultimul moment. Brătianu nu renunțase la scuzele sale obișnuite, declarându-i lui Czernin că pregătirile de război sunt doar moduri de a satisface opinia publică și/sau manevre militare ori concedii date soldaților pentru strânsul recoltei. De asemenea, conform telegramelor, Brătianu îl mințise cu ocazia Consiliului de Coroană din 14/27 august 1916, spunându-i că nu s-au discutat chestiuni ce țin de intrarea României în război, ci despre Titu Maiorescu, care ar fi dorit să răstoarne guvernul pentru a deveni prim-ministru⁴⁰, informație care o contrazice pe cea oferită de generalul Averescu, care notase că Brătianu îi spusese lui Czernin că la respectivul consiliu se discutasese și se decisese păstrarea neutralității țării⁴¹. Broșura se încheie cu reproducerea declarației de război a României, înmănată austro-ungarilor de către Edgar Mavrocordat, ministrul român la Viena, în care este descrisă perspectiva românească asupra tratatului din 1883, condiția românilor ardeleni etc., respectiv cu o telegramă trimisă de la Stockholm lui Burian de către Czernin, în care sunt oferite detalii suplimentare despre consiliul de coroană, declarația de război și soarta supușilor austro-ungari din România, în special a personalului diplomatic, din primele zile de conflict.

În concluzie, pot considera *Cartea roșie austro-ungară* drept o sursă excelentă de alăturat altor surse de epocă mai bine cunoscute. Aceasta le contrazice în unele puncte, însă cel mai adesea întărește principalele lor idei despre perioada studiată: volatilitatea încrederii politicianilor români în traseul și acțiunile pe care România trebuia să le întreprindă, bazate mai ales pe rezultatele militare ale celor două alianțe combatante, ceea ce poate constitui un indiciu suplimentar asupra atitudinii lor din timpul participării țării în război, care a variat de la extaz la agonie și vice-versa de mai multe ori. O altă informație întărită de sursa studiată se referă la imaginea lui Brătianu, care, cu excepția câtorva afaceriști din ambele tabere cu care a încheiat contracte cu mari profituri, cea mai mare parte a politicianilor români (fie ei antantofili sau germanofili), alături de mai mulți membri de vază ai armatei, aveau sentimente negative față de acesta, datorate în principal caracterului său ambivalent și a trăgănărilor duse la extrem. Nici aliații ruși nu aveau încredere

³⁹ Contele Ottokar Czernin către baronul Burian, Sinaia, 20 Iulie 1916, în *Ibidem*, p. 62.

⁴⁰ Contele Ottokar Czernin către baronul Burian, București, 18 August 1916, în *Ibidem*, p. 79.

⁴¹ Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, vol. I, *Neutralitatea (1914-1916)*, București, Editura Militară, 1992, p. 105.

în Brătianu, fapt explicat de ministrul austro-ungar încă din iunie 1916 prin trimiterea materialelor de război către România abia după intrarea sa oficială în acțiune⁴². O particularitate a acestei broșuri, care rezidă în atenția pe care o primește Brătianu în cuprinsul telegramelor (secondat doar de către regele Ferdinand), este construcția imaginii sale de prim-responsabil pentru intrarea României în război și dezastrul militar la care se ajunsese după câteva luni de la acest eveniment. De asemenea, broșura demonstrează încă o dată eficacitatea spionajului Puterilor Centrale, ceea ce oferă confirmare publicațiilor germanofobe din timpul neutralității care lansau des astfel de acuzații la adresa lor.

⁴² *Contele Ottokar Czernin către baronul Burian*, București, 28 Iunie 1916, în *Cartea roșie austro-ungară...*, p. 49.

Nicolae Titulescu: relația între securitatea europeană și securitatea internațională. Actualitatea unei viziuni și construcții politice¹

Dumitru Preda*

Abstract: The study is dedicated to the great personality of the statesman and diplomat Nicolae Titulescu (1882-1941) on the 140th anniversary of his birth. In the new Millennium III, in which we are faced with numerous and serious existential challenges, his political line, his prodigious diplomatic work, aimed to establish a strong European and international security system that discourages aggression forces and leads to peace and the strengthening of trust between peoples, for stability and fruitful cooperation, for the progress of humanity; this is also remaining a stimulating example, a valid plea in its essence for the need to make permanently constructive steps that would give meaning and continuity to our becoming.

Key words: Nicolae Titulescu, Romania, European and International Security, inter-war period (1919-1939), principles of International Law.

„TI-TU-LES-CU! Cele patru silabe ale numelui său sonor au umplut istoria diplomatică de după război” (Marele Război) – scria Raymond Cartier, renumit jurnalist francez în ziarul „L’Époque” din 6 iunie 1939, adăugând: „El a fost unul din marii oameni ai României, unul din marii oameni ai Micii Antante, unul din marii oameni ai Genevei [Societății Națiunilor] și, pentru a spune totul, unul din marii oameni ai Europei. De zece ori ministru, din care de opt ori al Afacerilor Străine. Zece ani ambasador [ministru plenipotențiar] la Londra, rămânând în acest timp inspiratorul, animatorul diplomației române. A fost cel mai strălucit și cel mai dinamic dintre toți cei care au vrut să construiască o Europă nouă, bazată pe egalitatea puterilor și pe respectul tratatelor [...] Admirat fără rezerve sau combătut fără măsură, el a fost în centrul tumultului vieții, al luptei ...”²

Fără îndoială, personalitatea eminentă a Bărbatului de Stat și Om politic care a fost Nicolae Titulescu, de la a cărui trecere în veșnicie s-au împlinit 80 de ani, opera sa politică și diplomatică de dimensiuni impresionante au atras atenția și analiza contemporanilor săi și continuă să reprezinte până astăzi un model și o

¹ Textul este o formă extinsă a comunicării susținute la Sesiunea aniversară de la Academia Română, în ziua de 2 martie 2022.

* Prof. dr., Diplomat, Ministerul Afacerilor Externe, email: dimitru.preda@yahoo.fr

² Cf. *Pro și Contra Titulescu*, ed. George G. Potra, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 87.

referință plină de inspirație pentru generațiile de azi și de mâine³. Iată ceea ce explică faptul că, în pofida scurgerii timpului – nemilos cu noi toți, un număr mereu sporit de studii, de cărți sau de culegeri de documente savant elaborate sunt publicate, evidențiind datele și trăsăturile caracteristice ale unei activități prodigioase, un stil de lucru atât de personal și impresionant, dar mereu strâns legat de nevoile și aspirațiile Țării și ale Neamului său.

Admirabila și consecventa sa viziune asupra politicii de pace și de securitate în Europa și în lume, asupra necesității cooperării economice și intelectuale în beneficiul progresului umanității și mai ales nobilul său exemplu de muncă și acțiune pentru apărarea independenței și integrității Statului național unitar român, la a cărui fundamentare contribuisese în anii Primului Război Mondial și ai Conferinței de Pace de la Paris din 1919-1920, concepția sa clarvăzătoare privind integrarea României în structurile europene, în același timp păstrând rolul bine definit și identitatea națională specifică, constituie tot atâtea argumente autentice de actualitate a mesajului operei sale complexe⁴.

„Sunt român, născut din părinți români, crescut la școala lui Take Ionescu și Vintilă Brătianu – ținea Titulescu să sublinieze în 1936, într-o scrisoare adresată în calitate sa de Ministru al Afacerilor Străine președintelui Consiliului de Miniștri,

³ Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966; *Nicolae Titulescu. Discursuri*, ed. Robert Deutsch, Editura Științifică, București 1967; Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, ed. George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Editura Politică, București, 1967 (ed. a II-a adăugită, coord. Dumitru Preda, Editura Fundației Europene Titulescu, București, 2021); Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu*, Editura Politică, București, 1980; Idem, *Nicolae Titulescu. Concepție juridică și diplomatică*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1982; *Titulescu și strategia păcii*, coord. Gheorghe Buzatu, Editura Junimea, Iași, 1982; Constantin I. Turcu, Ion Voicu, *Nicolae Titulescu în universul diplomației păcii*, Editura Politică, București, 1984; Milan Vanku, *Nicolae Titulescu, promotor al politicii de pace și colaborare în Balcani 1920-1936*, Editura Politică, București, 1986; Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu. Documente confidențiale*, Editura Academiei Române, București, 1992; Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu, contemporanul nostru/Notre contemporain*, Editura Metropolis, București, 1995 (ed. a II-a revăzută și adăugită, RA Monitorul Oficial, București, 2002; Ion Grecescu, Vasile Popa, *Gândirea juridico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, Chișinău, 1997; George G. Potra, *Titulescu. Spre Țara Dreptilor*, Slatina, 2001; Titulescu. *Un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*. O restituire foto-documentară realizată de George G. Potra, Cristina Păiușan, Dumitru Preda; cuvânt înainte de Adrian Năstase, Fundația Europeană Titulescu, București, 2002; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928)*, vol. I-II, ed. George G. Potra și Costică Prodan, cuvânt introductiv de Adrian Năstase, Fundația Europeană Titulescu, București, 2003; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență*, vol. I (1921-1931), ed. George G. Potra, cuvânt înainte de Adrian Năstase, Fundația Europeană Titulescu, București, 2004; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937-31 decembrie 1937)*, I-III, ed. George G. Potra; cuvânt înainte de Adrian Năstase, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007; Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007; *Pro și Contra Titulescu*, ed. a II-a revăzută și adăugită de George G. Potra, vol. I-III, Fundația Europeană Titulescu, București, 2012; Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență (1920-1939)*, ed. George G. Potra, vol. II, Fundația Europeană Titulescu, București, 2013.

⁴ Vezi și revista „Perspective” (Fundația Europeană Titulescu), nr. 1 (3)/2021, coord. Dumitru Preda, număr dedicat în întregime lui Nicolae Titulescu.

Gheorghe Tătărescu – și, prin urmare, naționalismul românesc este pentru mine o dogmă, atât în afară, cât și în interiorul țării. De aceea, cer ca nimeni din străinătate să nu se amestece în treburile noastre interne, iar directivele politicii noastre interne să rămână pur românești”⁵. Acestea au fost coordonatele esențiale ale politicii sale externe

Nicolae Titulescu a știut să-și ofere talentul, capacitatea și cunoștințele sale juridice, politice și financiare, întemeiate pe o remarcabilă erudiție și pe o experiență practică sporită în circumstanțe internaționale intense, elocvența sa inconfundabilă și abilitatea de gestionare a diverselor chestiuni și situații tensionate, dublate de perspicacitate, suplețe și curaj, având la bază, totuși, o minuțioasă pregătire și cumpănire a deciziilor, toate pentru apărarea intereselor superioare ale Statului român.

Observator fin al fenomenelor politice, economice și social-culturale ale epocii sale, filtrate de spiritul său pătrunzător și de judecata sa sigură, atât de cunoscute și apreciate de contemporani, de colaboratori sau de adversari, Titulescu a urmărit cu un ochi foarte atent evoluțiile politicii internaționale, atitudinea și reacțiile Marilor Puteri, fie cele învingătoare în Marele Război recent încheiat în 1918-1920 (desigur mă refer și la tratatele de pace semnate la Paris-Versailles), fie cele învinse, pe fondul transformărilor survenite îndeosebi în noua arhitectură geopolitică de pe continentul european și în echilibrul de forțe pe plan internațional, proces dinamic determinat de interese divergente și contradicții evidente în bătălia pentru resurse și dominația unor întinse regiuni din afara Europei, amplificate, așa cum analiza istorică a dezvăluit cu numeroase exemple, de o surprinzătoare miopie a cabinetelor occidentale în fața ascensiunii curentelor de dreapta, fasciste și a manifestărilor revizioniste, mai ales din anii 1930. Menținerea și consolidarea echilibrului (*statu-quo*-ului de după 1920) și a păcii⁶ aveau să devină în sistemul de gândire și acțiune politică al lui Titulescu axa centrală a întregii sale activități asidue, el considerând că numai astfel putea fi păstrată unitatea național-statală, câștigată cu jertfa a peste un milion de români de pretutindeni, garantă a dezvoltării democratice a societății românești.

Potrivit acestei concepții, dar fără a neglija experiența istorică – adesea dureroasă pentru români, dar și pentru alte Puteri mici și chiar mijlocii – Nicolae Titulescu a demonstrat o viziune realistă și pragmatică⁷; identificând amenințările

⁵ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României* (1937), ed. George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 38. Cf. Idem, *La politique extérieure de la Roumanie* (1937), IIe édition, avec une préface de Adrian Năstase, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2018, p. 36.

⁶ „Avem nevoie de Pace. Dar Pacea nu este un lucru în sine. Pacea este o idee. Pentru a avea Pace, trebuie să credem în Pace, pentru a avea Pace trebuie să ne pătrundem de Pace” declara Titulescu, de exemplu, în 1925, răspunzând întrebărilor ziariștilor nord-americani, cu puțin timp înainte de începerea vizitei sale oficiale în Statele Unite ale Americii, unde urma să poarte negocieri în problema reparațiilor de război. George G. Potra, *Nicolae Titulescu în Statele Unite ale Americii și Canada. Repere ale unui itinerar politico-diplomatic*, p. 6.

⁷ Constantin Hlihor, *Nicolae Titulescu și arhitectura de securitate a Europei. Între idealism wilsonian și realism politic*, în revista „Perspective”, nr. 1 (3)/2021, p.73-98. Într-o conferință

la adresa țării sale, el a întreprins o acțiune progresivă de creare a unui sistem defensiv de alianțe susținut de instrumente juridice internaționale având la bază Statutul Societății Națiunilor din 1919: Mica Antantă, prima organizație regională creată în 1920-1921 și restructurată în 1933⁸, Înțelegerea Balcanică realizată în 1934, Pactul de neagresiune din 1933 semnat cu URSS, etc). Dar tot el avea să precizeze: „*niciodată nu am stabilit securitatea României numai pe baza Pactului Societății Națiunilor*”⁹.

Totodată, promovând și semnând acte diplomatice de referință pentru consolidarea statutului și a relațiilor României cu state de pe celelalte continente, el s-a pronunțat pentru realizarea unor conlucrări multilaterale active, care să dea încredere și speranțe pentru pacea, securitatea și stabilitatea raporturilor internaționale.

Așa cum exegeții operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu au subliniat, Omul de Stat și Diplomatul român a gândit întotdeauna situația și destinul țării sale, în primul rând, pe coordonatele Europei, dar nu a vorbit niciodată de Europa de Est și de Vest, considerând Vechiul Continent ca un tot unitar, în cadrul căruia România și Româniile trebuie să aibă un loc bine definit și respectat. În același timp, sesizând fragilitatea tratatelor de pace și stările conflictuale apărute în raporturile internaționale, imediat după încheierea acestora, Titulescu a extins acțiunea sa întemeiată pe securitate și dezarmare ca piloni ai păcii dincolo de continentul european, afirmând astfel o legătură unitară între securitatea europeană și cea internațională.

De la tribuna Societății Națiunilor, în cadrul demersurilor sale ca ministru al Afacerilor Străine el a căutat în permanență să dea concretețe acestei concepții, prin susținerea unor inițiative regionale nu numai în Europa, dar și pe celelalte continente¹⁰. Pentru că securitatea colectivă a însemnat pentru el eliminarea forței și a amenințării cu forța, a războiului ca „instrument legal” în soluționarea conflictelor între state, și instituirea acelor instrumente juridice internaționale capabile să asigure respectarea normelor și principiilor de drept internațional în relațiile între statele lumii, indiferent de mărimea și capacitatea lor economică și militară.

Politica mea externă – avea să sublinieze el în repetate rânduri – bazată pe securitatea colectivă și pacea indivizibilă, a vizat „constituirea unui front unit al victimelor posibile ale unei agresiuni împotriva frontului unit al agresorilor posibili”; era o abordare înnoitoare și constructivă într-o lume cu numeroase

susținută în Reichstag-ul german, în ziua de 6 mai 1929 (*Dinamica păcii/ Die Dynamik des Friedens*), Titulescu afirma că oamenii nu se împart numai între realiști și idealiști, și că există o a treia categorie, și anume aceea „*a idealiştilor realizatori, sau mai exact, a idealiştilor care vor, care încearcă să realizeze (înfăptuitori)*”. (Textul integral în volumul Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p. 317-335; vezi și Nicolae Titulescu. *Pledoarii pentru pace*, ed. George G. Potra și Constantin I. Turcu, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 149-172; 174-200, în germană).

⁸ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. 274 (p. 474-483).

⁹ Idem, *Discursuri*, p. 537.

¹⁰ George G. Potra, *Sudiu introductiv* la vol. Nicolae Titulescu. *Pledoarii pentru pace*, p. 60-61.

contradicții și frământări, cu manifestări violente ale militarismului și fascismului, pe fondul crizei economice mondiale (1929-1933), în care pe lângă pledoaria în favoarea unui nou model de securitate a atras atenția asupra responsabilităților directe ale Marilor Puteri în identificarea și realizarea unor forme și mijloace concrete de acțiune în favoarea păcii. „*Pacea este o necesitate absolută pentru Europa întreagă* – declara ministrul Afacerilor Străine român, într-un interviu acordat presei la Belgrad, cu prilejul reuniunii Micii Antante din iunie 1928. Această necesitate este realizată de către toate națiunile conștiente de transformările produse de război și de urmările sale și de către nevoia imperioasă de a fi pregătiți oricând pentru a rezista uni dezorganizări vătămătoare pentru toți, printr-o muncă neîntreruptă de reclădire [...] Nu poate exista pacea adevărată – adăuga el – dacă nu există în sufletele tuturor o încredere desăvârșită în stabilitatea condițiilor actuale”¹¹.

„Tratatele actuale – continua Titulescu – pot avea în ochii multora imperfecțiuni. Dar, chiar dacă aceasta ar fi așa, nu ar trebui să mire pe nimeni, căci tratatele sunt făcute de noi oameni”. Afirmând că „intangibilitatea tratatelor nu este pentru noi o doctrină pornită din egoism național, din orbire sau din încăpățănare”, el sublinia cu claritate: „Intangibilitatea tratatelor este interesul nostru al tuturor și, nefiind numai un interes particular al unora, ea este condițiunea *sine qua non* a menținerii păcii”¹².

Pentru plasticitatea imaginii, redăm și aprecierea sa privind rostul coaliției româno-iugoslavo-cehoslovace în afacerile internaționale și în consolidarea securității europene: „Mica Antantă îmi face impresiunea unor diguri ale unui port uriaș [...] Portul pe care îl deservește este Europa și liniștea pe care se străduiește să o mențină apelor este pacea Europei”¹³.

În ecuația schimbătoare a raportului Pace-Război, sub influența factorilor eterogeni social-politici (amplificarea forțelor bolșevice și a mișcărilor anarhiste pe fondul amintitei crize mondiale) și a reacțiilor tot mai accentuate ale statelor revizioniste de după 1930, Nicolae Titulescu avea să dovedească încă o dată realismul său geopolitic prin generarea și apoi parafarea Pactului Înțelegeri Balcanice (Turcia, Iugoslavia, Grecia și România) pentru sporirea securității colective și descurajarea amenințărilor în sud-estul și centrul Europei, ca și în bazinul Mediteranei orientale¹⁴. „Ideea care ne-a călăuzit pe noi, făuritorii Înțelegerii Balcanice, este simplă – arăta ministrul român în discursul rostit la dineul oficial oferit de guvernul elen. Noi suntem dornici de pace. Dar știu că pacea

¹¹ „Dimineța” (București) din 17 iunie 1928, în Nicolae Titulescu. *Opera politico-diplomatică, iulie 1927-iulie 1928*, Partea a II-a, doc. 350 (p. 890).

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem* (p. 891). Despre alianța respective, vezi clasică lucrare a Elizei Campus, *Mica Înțelegere*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1968; ediția a II-a, Editura Academiei Române, București, 1997,

¹⁴ Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, Editura Politică, București, 1968 (ed. a II-a, 1971). Cf. Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Academiei, București, 1972; vezi și la Alexandru Oșca, *Managementul crizelor regionale. Modelul balcanic interbelic*, Editura AISM, București, 2003.

reală își are izvorul în încredere, iar încrederea își are izvorul în stabilitate. Prima stabilitate pe care un Stat o caută, nu în interesul său egoist, ci în interesul general, este stabilitatea frontierelor sale. [...] Tratatul de la Atena este înainte de toate un gest poruncit de instinctul de conservare [...] este o operă de realism politic, care servește pacea [...] o operă de justiție, căci respectă scrupulos dreptul altora până înt-atât încât invită pe toți cei interesați să participe la regimul pe care și l-au creat semnatarii. [...] De aceea, noi suntem gata să întreprindem, împreună cu toți aceia care vor recunoaște definitiv și loial frontierele noastre, o vastă muncă de apropiere economică și politică [...] Securitatea, înțelegerea, asociația, integrarea, iată cele patru coloane ale templului pe care l-am ridicat astăzi păcii...”¹⁵.

Prin aderarea celor două state ale Micii Antante – România și Iugoslavia – la noua alianță, sistemul securității colective era astfel sensibil consolidat și extins, ceea ce avea să irite grupul statelor revizioniste (Germania, Italia, Ungaria și Bulgaria), care în perioada imediat următoare vor acționa pentru destabilizarea sistemului¹⁶.

În același an 1934 Nicolae Titulescu – care urmărise cu atenție evoluțiile politice din America de Sud și America Centrală și care atât la Geneva, la Societatea Națiunilor, cât și ca ministru al Afacerilor Străine demonstrase o evidentă deschidere spre dezvoltarea relațiilor cu țările respective, având o bună comunicare și legături de prietenie cu valoroși diplomați și juriști latino-americani, inaugurând de asemenea primele misiuni diplomatice în Brazilia, în 1927, Argentina, în 1928, în Mexic, Chile și Uruguay în 1935 și în Venezuela, în 1936¹⁷ – avea să inițieze procesul de adeziune a statelor membre ale Micii Antante la *Pactul de neagresiune și conciliațiune* de la Rio de Janeiro (*Pactul Saavedra Lamas*), semnat în urmă cu un an la 10 octombrie 1933¹⁸. În acest scop, la 12 decembrie 1934, în calitate de președinte al acesteia, el adresa o Notă ambasadorului argentinian la Roma, José María Cantilo în care, așa cum reiese din telegrama transmisă la București, două zile mai târziu, „am condiționat adeziunea

¹⁵ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. 307 (p. 546-547).

¹⁶ Asupra evoluțiilor geo-politice din acești ani, vezi la Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913-1947*, Editura Politică, București, 1980; Mihai Retegan, *În balanța forțelor: alianța militară românești interbelice*, Editura Semne, București, 1997, passim; Em. Bold, I. Ciupercă, *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2001 (ed. a 2-a, Iași, 2010).

¹⁷ Dr. Juan Mariátegui, *Ministrul de Externe român Nicolae Titulescu și America Latină*, în „Revista de științe juridice”, Craiova, nr. 1-2/2005, p. 156-161; Doru Bratu, *Istoria relațiilor României cu țările Americii Latine (1866-2000)*, Editura Fundației România de Măine, București, 2004, passim. Cf. Constantin Bușe, *Între Panama și San Francisco. America Latină în lume*, Editura Științifică, București, 1991, p. 334-335.

¹⁸ Tratatul respectiv, care venea să completeze prevederile Pactului Briand-Kellogg din 1928, fusese propus de Carlos Saavedra Lamas, ministrul argentinian al Relațiilor Externe (1932-1938), fiind semnat de guvernele Argentinei, Braziliei, Statelor Unite ale Americii, Mexicului, Paraguayului, Uruguayului și Chile. Pactul preconiza necesitatea organizării unui sistem permanent de conciliere în problema conflictelor internaționale, care să ducă la prevenirea războiului, iar obiectivul urmărit era lărgirea bazelor cooperării în efortul de menținere a păcii între statele din America Latină, Europa și America

[...] de rămânerea în vigoare, fără cea mai mică schimbare, a angajamentelor anterioare, ca Pactul Societății Națiunilor, tratatele de alianță ...[...] **Înțelegerea Balcanică** – preciza în încheiere – **va face și ea o notă identică**”¹⁹ (subl. mea).

„Delegații din America de Sud – avea să consemneze Titulescu în volumul său *Politica externă a României* – vin la Geneva cu un ideal, acela al securității colective. Acolo unde dezbaterile și rezoluțiile de la Geneva nu mai avansează, statele din America de Sud completează opera de organizare a păcii, prin pacte adaptate nevoilor lor, așa cum sunt de exemplu *Pactul Saavedra Lamas* și *Pactele Panamericane*”²⁰. Prezența latino-americanilor la Societatea Națiunilor, îi dă acest caracter universal”²¹.

Evocând personalitatea și demersurile marelui Om de Stat și Diplomat român de vocație universală pentru întărirea colaborării multilaterale cu statele din America Latină, tânărul ministru al Afacerilor Externe Adrian Năstase, în discursul rostit la 10 iulie 1991, în Academia Națională a Republicii Venezuela, ținea să releve: „Adeziunea țării noastre, precum și a altor 32 de state, la Pactul de neagresiune și conciliere Saavedra Lamas ar fi putut, dacă atrăgea adeziunea celeilalte Americi, nordice, să înlăture sfiala democrațiilor apusene în fața forțelor agresive, ar fi împiedicat a Doua Conflagrație Mondială și a r fi impus punctele principale ale idealului politic titulescian: în interior, instaurarea deplină a statului de drept, democratic, și, în afară, respectul legalității internaționale”²².

Nicolae Titulescu, alături de colegii săi din America Latină, s-a pronunțat cu consecvență împotriva acțiunilor agresive din 1935 împotriva independenței și suveranității Abisiniei (Etiopiei), a ocupării zonei demilitarizate a Rhenaniei în 1936, în fond contra violării acestei legalități internaționale, iar în 1931 și mai târziu în 1937 împotriva agresiunilor Japoniei în China.

Pentru el, spirit profund democratic și vizionar, rod al formației sale de jurist, filosof și om politic, dar și al unei experiențe internaționale bogate, **Pacea durabilă** nu rămâne decât o vorbă zădarnică dacă nu e clădită pe unica temelie ce o poate susține, și anume **Securitatea**. În concepția sa, securitatea a fost însă permanent strâns legată de exprimarea suveranității statelor independente și a sentimentului național: „*A preconiza ca rețetă a unei păci permanente abolirea suveranității – va formula el în faimosul Dictionnaire diplomatique publica de A.F. Frangulis – înseamnă nu numai a preconiza o soluție imposibilă, ci și, dacă ne-am îndrepta pe această cale, să aruncăm lumea în haos și anarhie, căci nu se poate întrevădea nici realizată, nici limpede concepută noua organizare care ar trebui să intre în vigoare [...] a preconiza drept rețetă a unei păci permanente abolirea sentimentului național înseamnă* – continua ilustrul gânditor român – *nu numai a*

¹⁹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. 339 (p. 589-590).

²⁰ Referire la *Tratatul pentru înlăturarea sau prevenirea conflictelor între statele americane* (*Tratatul Gondra*), semnat la Santiago de Chile (3 mai 1923); *Tratatul general de arbitraj interamerican*, semnat la Washington (5 ianuarie 1929), ca și *Convenția generală de conciliere interamericană* (Washington, 5 ianuarie 1929).

²¹ Nicolae Titulescu, *op.cit.*, p. 204.

²² Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu. Contemporanul nostru*, p. 71-72

preconiza o imposibilitate, ci și a răpi omului baza esențială a individualității sale actuale”²³.

Linia sa politică, prodigioasa sa operă diplomatică, vizând constituirea unui trainic sistem de securitate europeană și internațională, care să descurajeze forțele agresoare și să conducă la pace și întărirea încrederii între popoare, pentru stabilitate și cooperare rodnică, pentru progresul umanității, reprezintă și în zilele noastre un exemplu stimulator și de actualitate, o pledoarie valabilă în esența ei pentru necesitatea demersurilor constructive care să dea sens și continuitate devenirii noastre în noul Mileniu al III-lea, în care suntem confrunțați cu numeroase și grave sfidări existențiale.

Avem nevoie de Titulescu, de luminile gândirii sale, de autoritatea sa clarvăzătoare și de îndârjirea cu care a luptat pentru interesele superioare și permanente ale Țării sale și ale Umanității. De aceea, spunem precum Profesorul Nicolae Basilescu, Decanul Facultății de Drept din București, în urmă cu aproape 90 de ani: **Nicolae Titulescu este astăzi un capital național [...]** *Nolli eum tangere!*²⁴

²³ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. 491 (p. 845).

²⁴ *Pro și Contra Titulescu*, p. 42-43. „**Nu Mă atinge!**” (Ioan, 20, 17). Cuvinte pe care Iisus Hristos le-ar fi adresat Mariei Magdalena în dimineața *Învierii*. Semnificația lor este: **Nu te atinge de acest om** sau lucru.

Legenda unui Factoid: 23 August 1944*

*Emanuel Andi Mihalache**

Abstract: How do we explain the genesis of the proletarian myth of the “democratic-popular” Romania? Is the inexistence of an attack against a palace of the “bourgeoisie and landowner power” enough for the absence of the historical fact to turn into an impetuous discursive presence? Was the doctrinal “outline” apparent enough to incite its rapid “filling” with convenient historiographical contents? Mainly considering that, when you repeat a statement too much, people start thinking about the contrary. What would be the upsides of analysing the factoid of August 23, 1944, as the “national day” of the communist regime? Briefly, we would ultimately view it as a cautionary tale, too. Namely, we will get a better insight into academic falsehoods not by assuming things about their origin – the history already provides sufficient clues – but by highlighting how we convey them. Indeed, the remedies that we imagine enforce upon ourselves indicate our self-understanding level, but also the degree to which we are ready to accept or reject them, from one era to another, also because we do not have a 100% standardised historical performance, reacting differently to various stimuli (or the other way around, by behaving similarly concerning different challenges).

Keywords: communism, propaganda, class struggle, historical literature, factoid

Un adevăr inaugural?

Științele tradiționale acceptă, ici-colo, dialogul interdisciplinar, recunoscând că explicațiile date trecutului comunist sunt mai credibile dacă se bucură de aportul studiilor culturale, al psihologiei sociale ori teoriilor istoriei¹. Astfel, ne gândim la niște *pattern*-uri care pre-determină atât reacțiile față de un eveniment, cât și felul în care e ținut minte ulterior, ca fapt istoric².

* Reluăm aici o cercetare mai veche, inițiată în volumul Andi Mihalache, *Istorie și practici discursive în România „democrat-populară”*, Editura Albatros, București, 2003, p.184-236.

* Cercetător științific I dr., Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române, email: mihalache_emanuelandi@yahoo.com

¹ În cazul miturilor marxism-leninismului spunem, de obicei, că transpun o *gândire teleologică*, în sensul dat de Jörn Rüsen acestei sintagme: „Teleology means that the temporal direction of current human action and the understanding of the present world of this action is based on a temporal process of the past. Daily life is a long-part of the continuity of a long-term development. Its meaning is defined by a point of origin that across time determines the different shapes or forms of the world. This origin is a predisposition for the future. Within a teleological framework, the past dominates the future. In a teleological view, the present is aligned with an established and set principle of time based on long-term and future-directed developments” (Jörn Rüsen, *Evidence and Meaning a Theory of Historical Studies*, Berghahn, New York/Oxford, 2017, p. 72).

² Aproximări (și nu neapărat definiții) ale ideii de *eveniment* – care să corespundă totuși modului în care istoriografia „democrat-populară” a tratat ziua de 23 august 1944 – ne sunt oferite de Pierre Laborie, intervievat, în 2011, de Pascale Goetschel și Cristophe Granger: „Certains

În lecția ținută la 9 ianuarie 1950, în cadrul Universității serale de marxism-leninism a CC al PMR, Mihail Roller oferea, oximoronic, o mostră de paseism anticipativ: „Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a deschis o nouă eră în istoria omenirii. Accentuarea crizei generale a capitalismului pe de o parte, pe de altă parte construirea victorioasă a socialismului și trecerea la construirea comunismului în URSS, desprinderea unui număr de țări de imperialism și instaurarea regimului de democrație populară (devenit posibil după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, după construirea victorioasă a socialismului în URSS, după înfrângerea fascismului german și imperialismului japonez de către Armata Roșie) – au schimbat hotărâtor raportul forțelor de clasă în favoarea socialismului. Lupta revoluționară din țările încă neeliberate de sub jugul capitalist și colonial se desfășoară astăzi în condițiile accentuării crizei generale a capitalismului, pe de o parte, și, pe de altă parte, în condițiile creșterii partidelor comuniste în fiecare din aceste țări în parte, în cadrul mărețelor victorii ale comunismului internațional”³. În celebrul său manual, reeditat, nu întâmplător, în 1952, Roller reproducea opinia oficială, citându-l pe Gheorghe-Dej; dar între căderea lui Ion Antonescu și ofensiva sovietică „eliberatoare” nu mai era o suprapunere fără rest. Nu e vorba de nici o disidență discursivă, victoria autohtonilor lui Dej contra moscoviților Anei Pauker, fiind marcată și în plan

événements existent plus par ce qu'ils deviennent que par ce qu'ils ont été dans le temps même de leur existence manifeste, matérialisée et datée. [...] Mais c'est par le récit de ce qui a été vu, par sa réappropriation, que l'événement existe, que sa réalité se construit et agit. [...] La vérité de l'événement plus pressenti que su, légitiment son appropriation, et répondent à des attentes. [...] L'événement fabrique du temps, il crée lui-même, à travers le temps, d'autres événements. [...] L'événement lui-même nourrit son propre développement, d'où l'idée de radicalité cumulative” („L'événement, c'est ce qui advient à ce qui est advenu...” Entretien avec Pierre Laborie”, în *Sociétés & Représentations*, 2/2011, p. 170, 180). În același spațiu cultural, alții au operat distincția dintre acțiunile premeditate și evenimentele impersonale: „De tels événements arrivent parce qu'ils arrivent, alors que les actions arrivent parce que quelqu'un l'a voulu, autrement dit parce qu'elles sont l'expression d'une intentionnalité” (vezi analiza lui Jean Greisch, „Ce que l'événement donne à penser”, în *Recherches de Science Religieuse*, 1/2014, p. 42). Plecând de la o celebră butadă a lui Michel de Certeau, din mai 1968, *l'événement est ce qui'il devient*, François Dosse ne propune propria-i analiză: „[...] de reprise un événement comme émergence, mais cette fois sursignifiée. L'événement est alors partie intégrante d'une construction narrative constitutive d'identité narrative fondatrice”. Așadar, o minimă reconstituire a felului în care istoricii „obsedantului deceniu” au refăcut povestea zilei de 23 august 1944 ne situează, nu foarte comod, între căutarea faptelor, identificarea simptomelor și suprainterpretarea urmelor; suntem mereu prinși între realitățile deja instalate și cele pe cale să survină, cine știe când, poate niciodată. În construirea mitului revoluției proletare contabilizăm mai mult situații revoluționare decât gesturi de natură protestară, împrejurările susceptibile să „promită” o mare insurecție comunistă fiind înfățișate mai mult ca sedimentări/acumulări decât ca fracturi/șocuri social-culturale. Citind cele scrise de Dosse despre *L'événement: un commencement signifiant*, am estima că 23 august 1944 devenea sărbătoare națională a regimului marxist-leninist sub anumite condiționări conceptuale: nu fusese o noutate, ci o progresie; fusese un real început, dar unul pe care trecutul luptelor de clasă îl conținuse întotdeauna ca viitor latent (François Dosse, „L'événement historique: une énigme irrésolue”, în *Nouvelle revue de psychosociologie*, 1/ 2015, p. 20-22).

³ Mihail Roller, *Probleme de istorie. Contribuții la lupta pentru o istorie științifică în RPR*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1951, p. 55.

istoriografic. Înfrângerea germanilor pe front apărea ca un aspect esențial, însă din contextul *internațional* al celui de-al Doilea Război Mondial, pe când preluarea Antoneștilor de către gruparea lui Emil Bodnăraș era evenimentul *intern* major; crucial prin faptul că staliști români aveau să prezinte acest detaliu ca făcând parte dintr-un scenariu insurecționar pregătit din vreme, după modelul bolșevic; numai că în locul Palatului de Iarnă din Sankt Petersburg românii beneficiaseră de auspiciile Palatului Regal din București: „În noaptea de 23 August, o formație de luptă patriotică care – conform planului de acțiune întocmit de partidul Comunist – se afla la palatul regal, sub conducerea tovarășului Emil Bodnăraș, procedea la arestarea Antoneștilor, pe care-i transportă într-una din casele conspirative al Partidului Comunist [...]. În țară și îndeosebi la București, formațiile de luptă patriotice conduse de Partidul Comunist au luptat cu vitejie în zilele imediat următoare lui 23 August 1944, pricinuind ocupanților germani lovituri grele și împiedicându-l să săvârșească distrugerii”⁴. Mai deslușit, „evenimentele” de la 23 august 1944 fuseseră, potrivit noii tonalități interpretative, doar un declic sau, ca să invocăm o formulă celebră, un „sfârșit al începutului”: sovieticilor nu le era lăsat nici măcar monopolul alungărilor naziștilor; nici comuniștii românii nu stătuseră degeaba. Însă miza acestei re-narativizări nu era una militară, ci macrosocială: arestarea Conducătorului și înlăturarea „ocupației hitleriste” aveau să fie doar premisele unui proces revoluționar de mare amploare, gândit, condus și ridicat „pe o treaptă superioară” de PCR apoi de PMR: „La 23 August 1944 începe o perioadă nouă în istoria României. [...] Eliberarea patriei noastre de către glorioasa armată sovietică și răsturnarea dictaturii fasciste antonesciene de către forțele patriotice conduse de către Partidul Comunist din România, a însemnat începutul primei etape a luptei revoluționare pentru statornicirea democrației populare în țara noastră. Lupta revoluționară a maselor conduse de Partidul Comunist a avut, la această primă etapă, un caracter antifascist prin lupta împotriva resturilor fasciste din țară, un caracter antiimperialist prin lupta împotriva imperialismului german care ne cotoșise țara și a imperialismului american și englez care voiau să aservească România ca și în trecut, un caracter antifeudal, prin lupta împotriva resturilor feudale și pentru reforma agrară [...]. Înlăturând clasele exploatare și pe agenții lor de la conducerea statului, înfăptuind alianța clasei muncitoare cu

⁴ Mihail Roller, *Istoria RPR. Manual pentru învățământul mediu*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1952, p. 668. Împrejurările în care grupul lui Emil Bodnăraș îl lua prizonier pe Ion Antonescu sunt lămurite cumva chiar de regele Mihai, care mai mult se disculpă decât explică. Se pare să sarcina preluării Antoneștilor ar fi revenit de fapt lui Iuliu Maniu. Din motive neclare însă, fruntașul ardelean nu și-a îndeplinit obiectivul. În completare, Regele mai adăuga: „[...] a fost un moment de slăbiciune din partea lui Sănătescu” (vezi Stelian Tănase, *Conversații cu Regele Mihai*, Editura Corint, București, 2018, p. 103). Indiferent a cui a fost responsabilitatea, nu a existat, e clar, nici un asalt al militanților comuniști asupra vreunui sediu al puterii „burghezo-moșierești înfeudate fascismului”. Au fost însă unele detalii de atitudine care puteau fi speculate de propaganda comunistă. E vorba îndeosebi de pasivismul oamenilor politici care, pe 23 august 1944, au preferat expectativa: „Maniu și Dinu Brătianu s-au abținut să participe direct la evenimente, așteptând să vadă cum ies lucrurile, era o tactică a lor” (Narcis Dorin Ion, *Portretul unui aristocrat al spiritului. Convorbiri cu academicianul Dan Berindei*, Editura Oscar Print, București, 2016, p. 99).

țărănimea muncitoare, sub conducerea clasei muncitoare, sfărâmând treptat aparatul de stat burghez și făurind un aparat de stat nou, partidul comunist a asigurat trecerea în a doua etapă de dezvoltare: transformarea revoluției popular-democratice la revoluția socialistă”⁵. De observat că revoluția proletară lipsește, iminența ei fiind simulată discursiv, prin multitudinea așa-ziselor „premize” – de fapt, niște falși semnificanți – care dădeau impresia că respectivul fenomen nu putea să nu se întâmple⁶. În lipsa unor succesiuni de fapte care să poată acredita, cât de cât, semnamentele unei revoluții proletare, ideea de procesualitate implacabilă e susținută frenetic la nivelul limbajului specializat, numit de noi „limbă de lemn”⁷.

Prototipul revoluționar rus nu avea un timp bine determinat al survenirii și consumării sale; după 1945, în toate țările satelizate, trecutul lui era însă din ce în ce mai stringent, într-o recidivă continuă, într-o remanență ce abolea departajările temporale; atacul Palatului de Iarnă reprezenta o continuă intervenție a viitorului în prezent; din care prelua trecuturi imaginare, susceptibile să îl anunțe încontinuu. O spune mult mai bine ca noi Mircea Eliade, comentând mitul eternei reînțarceri în marxism: „Marxismul conservă totuși un *sens* istoriei. Evenimentele nu sunt pentru el o succesiune de accidente arbitrare; ele acuză o structură coerentă și duc mai ales la un scop precis: eliminarea finală a terorii istoriei, «salvarea». La capătul filosofiei marxiste a istoriei se află astfel Vârsta de aur a eschatologiilor arhaice”⁸. Comparându-l cu Hegel, Mircea Eliade crede că Marx „a revalorizat la un nivel exclusiv uman mitul primitiv al Vârstei de aur, cu această diferență el plasează Vârsta de aur *exclusiv la sfârșitul istoriei* în loc de a o așeza și la început. Aici se află pentru militantul marxist secretul remediei împotriva terorii istoriei: așa cum contemporanii unei «vârste întunecate» se consolau de adâncirea suferințelor lor, zicându-și că agravarea răului grăbește eliberarea finală, la fel și militantul marxist din timpul nostru [1957], în drama provocată de presiunea istoriei, descifrează un rău necesar, prodromul triumfului apropiat care va pune capăt pentru totdeauna «răului» istoric”⁹.

La fel de incitantă este și investigarea comportamentului arborat nu față de un eveniment anume (7 noiembrie 1917 în Rusia ori 23 august 1944 în România), ci față de eventualitatea, neconsumată, a producerii sale. Mitul revoluției proletare

⁵ Mihail Roller, *Istoria RPR...*, p. 669-671.

⁶ Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, *Zece ani de la eliberarea patriei noastre (23 August 1944-1954)*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1954, p. 7-21.

⁷ La două decenii de la consumarea prea mitizatului episod, „scenariul și regia” momentului 23 august 1944 revenea în exclusivitate Partidului. Colaborarea „marelui Frate” nu mai forma contextul celor petrecute, retrăgându-se mult în fundalul istoriei: „Insurecția armată antifascistă a însemnat *încununarea victorioasă a marilor bătălii revoluționare desfășurate de-a lungul deceniilor* de masele largi populare conduse de eroica noastră clasă muncitoare în frunte cu neînfricatul său Partid Comunist... (s.n. A.M.)” (V. Cheresteșiu, L. Rațiu, I. Gall, „PCR – inițiatorul, organizatorul și conducătorul insurecției armate de la 23 August 1944”, extras din *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, VII, 1964, p. 7.

⁸ Mircea Eliade, *Mitul eternei reînțarceri*, traducere de Maria și Cezar Ivănescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 14.

⁹ *Ibidem*, p. 143-144.

cuantifică o memorie culturală a luptei de clasă? Desigur, se impun bemoli, nuanțări și mulți de *dacă*. Narativizarea constructelor intelectuale nu e, evident, spontană, arhetipurile inconștientului ancestral hotărând, în linii mari, parcursul auto-povestirii. Ne-o dovedește un expert al domeniului Robert C. Tucker: „Omul care a pierdut, din cauza propriei lăcomii, lumea pe care a creat-o va trebui să îndeplinească un act de «reapropiere» (*Wiederaneignung*) pentru a se putea schimba pe sine. Aceasta este definiția pe care o dă Marx revoluției comuniste sau proletare. El afirmă că singura modalitate prin care omul producător poate să abolească această tendință acaparatoare, să se elibereze de demonul lăcomiei, și astfel să pună capăt alienării, este să ducă la bun sfârșit această acțiune globală, violentă și măreață împotriva forței inumane a lumii alienante a proprietății private. În practică, aceasta înseamnă să o smulgă din mâinile clasei capitaliste, ale «individului puternic, străin și ostil» în care se încarnează această forță. Actul de reapropiere prin care se eliberează de înstrăinare muncitorul este numit «acțiune comunistă» (*Action*). În viziunea sa, este deci necesară o revoluție mondială; aceasta presupune preluarea întregii lumi dint-o singură lovitură. Ea reprezintă o acțiune globală a proletariatului de transcendere sau abolire a proprietății private”¹⁰. Așa-numitele experiențe *colective* nu sunt neapărat și experiențe *comune*; pentru că ar garanta și memorarea/conservarea lor; adică transmiterea esențialului factologic de la generația care l-a simțit pe propria-i piele la ceea care urmează; și care ar fi totuși dispusă să integreze amintirea celui fapt în trecutul ei mai larg, familial/generațional, nu doar individual. Nu era, evident, cazul unei revoluții care nu avusese loc nici măcar în „patria muncitorilor de pretutindeni”. Ficțiunea fiind o mare furnizoare de noi credințe, marile arhetipuri nu prea suportă, concomitent, prea multe certitudini istorice, criptându-le sub formă de adevăruri existențiale: cum ar fi „teroarea istoriei”, „omul sub vremi” etc. Nu importă cât de reticent este publicul față de „rolul de conducător al Partidului”, contează câtă forță investește regimul totalitar în reinventarea noțiunii lui de adevăr atemporal, omnivalabil și pur, opus aceluia circumstanțial, localnic, meschin. Falsificarea era, așadar, o modalitate de stabilizare în realitatea cosmetizată propagandistic; omologând-o, de fiecare dată, cu o altă versiune a unui arhetip aparent uitat. Nu fără vinovății: de unde desprindem o anumită stratificare a *complexului cultural* pe care un regim fără legitimitate îl etufa cu mare greutate: 1) experiențele sociale și memoria acestora, greu de împăcat cu reactualizările brutale impuse de istoriografia lui Mihail Roller; 2) așteptările generate de anumite precedente istorice; complet astringente la „descoperirea” unor așa-zise simptome ale bolșevismului revoluționar în România; 3) preconcepțiile cu care românii se apărau de schimbările prea bruște survenite după 30 decembrie 1947, unui stereotip nou ripostându-i-se cu un altul mai vechi; 4) sentimentul de apartenență la origini îndepărtate, care îi adună în aceleași cadre mentale; străine deci conflictului de clasă, atribuit cu insistență celor mai bătrâne vârste ale istoriei noastre.

¹⁰ Robert C. Tucker, *Filosofie și mit la Karl Marx*, traducere de Emanuel Nicolae Dobrei, Editura Curtea Veche, București, 2011, p. 185.

Analiza discursului istoric „democrat-popular”, cu gândul la arhetipurile camuflate în imaginarul lui, nu este tocmai facilă. Nu excelăm în descoperirea adevărului, ne-am mulțumi cu o parabolă a lui; pentru că nu-l căutăm, nu-l reperăm și nu-l fixăm ca pe o țintă; dăm pur și simplu peste dânsul, *ne prindem că*. Ne mărginim să credem că reprezentările Partidului Muncitoresc Român despre Marele Octombrie oscilau în funcție de capriciile Kremlinului ori de confruntările intestinale de la noi. La rândul ei, societatea anilor 50 exercita – chiar și printr-un soi de indolență – o anume presiune asupra felului în care se alegeau subiectele de investigație; sau, mai curând, răspunsurile de-a gata pentru întrebări neformulate de cineva. Într-o broșură editată, de mai multe ori, sub auspicii partinice, ficționalizarea momentului 23 august 1944 se întemeia pe mimarea unei puneri de acord între istoricii staliniști și publicul lor. Atât în varianta din 1956, cât și în aceea din 1958, la subsolul primei pagini citim următoarele: „Rugăm cititorii să comunice Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR observațiile critice și propunerile lor în vederea îmbunătățirii textului”¹¹.

Cum ne explicăm geneza unui mit al mitului proletar în România „democrat-populară”? Inexistența unui asalt asupra unui palat al puterii „burghezo-moșierești” să fie oare suficientă pentru ca absența faptului istoric să debardeze într-o impetuoasă prezență discursivă? „Conturul” doctrinar era suficient de pregnant încât să incite la rapida lui „umplere” cu niște conținuturi istoriografice conveniente? Mai ales că, atunci când repeți prea mult o afirmație, oamenii încep să se gândească la contrariul ei. Care ar fi câștigurile unei analize asupra factoidului 23 august 1944 ca „zi națională” a regimului comunist? Pe scurt, am rămâne cu o *idee* care e, în același timp, și o *precauție*: ne vom cunoaște mai bine falsurile academice nu presupunând cum au apărut – istoria ne oferă deja suficiente indicii – , ci evidențiind modalitățile prin care ni le transmitem; pentru că remediile pe care ni le impunem/închipuim indică și nivelul nostru de autoînțelegere, dar și disponibilitatea de a le accepta ori respinge, de la epocă la epocă; și pentru că, în fine, nu avem o prestație istorică standardizată 100%, noi reacționând diferit la aceiași stimuli ori invers, comportându-ne similar în fața unor provocări diferite.

Arhetipul revoluției proletare ne dă doar indicii, nu informații, implicitul său dialectic ignorând nevoia omului de a primi explicații, de a-și da anumite deslușiri; defel supus determinărilor istorice, ni se pune totuși la dispoziție, prin

¹¹ Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, *Victoria insurecției populare de la 23 August 1944 organizată și condusă de PCR în condițiile înaintării armatei sovietice eliberatoare pe teritoriul României. Lupta maselor populare conduse de PCR pentru instaurarea regimului democrat-popular. 6 Martie 1945*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1958, p. 5. În ceea ce privește „eliberările” de la 23 august 1944, broșura nu lăsa loc niciunui echivoc, inversând totalmente rolurile: „Desfășurarea acestor acțiuni a fost însă îngreuiată de manevrele cercurilor reacționare din interior, în frunte cu monarhia. Deși era clar că generalul Gerstenberg nu-și va respecta angajamentul de a-și retrage trupele din România, regele și unii ofițeri superiori din jurul lui au dat dispoziții ca armatele fasciste să nu fie atacate. Prin înțelegerea intervenită între rege și generalul Gerstenberg, comandamentul hitlerist a căpătat o perioadă de răgaz pentru a-și reveni din panica și deruta provocată de declanșarea prin surprindere a insurecției” (*ibidem*, p. 11).

intermediul „extensiilor” sale, mitul și simbolul, pe care ni le lasă drept momeală, ca să le semnificăm după cum ne place. Și totuși, oricât de imemorial ni l-am dori, arhetipul resurecției sociale mai intră uneori în concediu, neactivând, obligatoriu, minut de minut; așadar, nu orice gest al nostru are o istorie, îndelungatele lupte de clasă putând să înceapă întotdeauna altfel și veșnic din altă parte. Mai sunt lucruri de aflat: nu trăim doar în scenarii jucate demult, la începuturile lumii. Realitatea noastră consolidează uneori arhetipurile nu confirmându-le, ci contrazicându-le. Ea nu are un adevăr, datorând totul unui scop.

Cum ar fi fost dacă

Scriitorului Norman Mailer îi datorăm ideea de *factoid*. Prin această noțiune se înțelege tentația de a prezenta un fapt anume ca și când ar fi absolut iminent, fără a mai proba, în vreun fel, dacă a mai avut loc sau nu. Și o bună exemplificare este preocuparea istoriografiei staliniste de a acredita ficțiunea unei revoluții proletare în România, promovând evenimentele de la 23 august 1944 drept derivații ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Istoria nu este reproducerea a ceea ce s-a întâmplat în diferitele faze ale unei evoluții. Se manifestă, mai curând, ca un joc cu memoria celor întâmplate¹². Iar mitul, simbolul și ritul sunt intermediarii ei consacrați.

Mitul a fost socotit, dintotdeauna, un limbaj figurat al principiilor și acțiunilor noastre¹³. Garantând că ceea ce omul întreprinde acum a mai fost făcut, *ab origine*, mitul se circumscrie memoriei, pe care o definim, întâi de toate, drept o *cultură a precedentului*. Nici un cuvânt nu începe să însemne ceva dacă nu se apropie de niște reminescente, de amintiri sau de orice alte senzații de *deja vu* păstrate în memoria noastră¹⁴. Rezultă de aici coincidența a două experiențe îndepărtate cronologic, largirea câmpului lor de aplicație până la confundarea a două ambianțe geografice și istorice, deopotrivă clasate într-un ansamblu tematic al memoriei colective¹⁵. Mitologia asigură deci un *ready made* de sensuri și imagini convenționale¹⁶, preluate ulterior în discursurile legitimize. Acesta ar fi punctul unde discursul mnemonic se încredințează *simbolului*.

Etimologic, cuvântul vine din grecescul “symballein”, care înseamnă “a pune împreună”¹⁷. Un “symbolon” era la origine un semn de recunoaștere, un obiect tăiat în două jumătăți: o dată alăturate ele permiteau purtătorilor fiecărei părți să se recunoască drept frați și să se întâlnească ca atare¹⁸. Indiferent unde acționează, în planul obiectelor sau în planul ideilor, simbolul este un element de

¹² Frank Ankersmit, *History and Tropology. The Rise and Fall of Metaphor*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1994, p.179.

¹³ Luc Benoist, *Semne, simboluri și mituri*, traducere de Smaranda Bădiliță, Editura Humanitas, București, 1995, p. 7.

¹⁴ *Ibidem*, p. 11.

¹⁵ *Ibidem*, p. 12.

¹⁶ Gabriel Liiceanu, *Încercare în politropia omului și a culturii*, Editura Cartea Românească, București, 1981, p. 80.

¹⁷ Luc Benoist, *op. cit.*, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, p. 6.

legătură. Făcând apel la conceptul de echivalență el unește elementele contrarii, reduce opozițiile¹⁹. Simbolul vizualizează abstractul dar, în același timp, are tendința de a nu spune lucrurilor pe nume, de a insinua că ceea ce vedem cu ochiul liber e altceva ori mai mult decât pare²⁰. Corelează, juxtapune două aspecte, construind ceva ce nu mai e nici unul nici celălalt din termenii inițiali²¹. Postulează, dincolo de ei, o nouă realitate, care îi implică și îi unește dar este deja o sinteză de un alt rang²². Simbolul e o convenție de reprezentare și de recunoaștere prin substituție²³. Doar așa țăranul răsculat din secolul XVII putea să predea ștafeta muncitorului tăbăcar de la 1848 iar acesta să o transmită luptătorilor de la Grivița, din 1933. Producând niște texte cu caracter simbolic, formulate în jurul unui eveniment, de aceeași factură, simbolică – așa zisa revoluție de la 23 august 1944 – istoriografia stalinistă nu se situa la originile unei istorii ci doar simula, prin false memorări, aceste “origini” prezumtive²⁴. Iar supralicitarea judecăților analogice configura, alături de reflexele paseiste de altfel inerente, un profil oarecum *prospectiv* al memoriei oficiale. Invocând unele daturi ale experienței și prezentându-le ca modele de urmat, memoria pronostica astfel recidiva lor.

Citim respectivele discursuri cu gândul de a înțelege modul cum era întreținută această memorie a desprinderii unui conținut semnificativ dintr-un conglomerat intuitiv²⁵. Și ceea ce observăm de la bun început este faptul că voluntarismul discursului legitimant se comporta ca un duplicat al transformismului din viața de zi cu zi, îndreptățind mai vechea teorie a gestului: împrumutăm lucrurilor mișcarea “contagioasă” a mușchilor, reinventăm continuități la toate nivelurile unei lumi pe care fizica o prezenta ca fiind profund discontinuă²⁶. Încurajându-se o legătură de solidaritate virtuală între stări la început separate – nevoia de pământ la sate, viața grea din fabrici – gestul inițial se transforma, prin repetiție, în *rit*²⁷. Iar între simbol și rit există, potrivit specialiștilor, o clară identitate: orice rit e un simbol realizat în timp și, în același timp, simbolul reprezintă, la rândul său, fixarea unui gest ritual²⁸. Întâlnirea lor are loc, de obicei, într-un discurs de tip liturgic, unde nu sensul cuvântului contează ci funcția lui²⁹.

Nebuloasa intuitivă a ideii-mamă, revoluția comunistă, nu putea fi receptată prin intermediul logicii de primă instanță³⁰. Datele exprimabile, deja asimilate ca

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Gabriel Liiceanu, *op. cit.*, p. 56.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 53.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Luc Benoist, *op. cit.*, p. 30.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 31.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 135.

experiență istorică, nu erau decât vârful unui eșafodaj de simboluri³¹, anticipări, subînțelesuri, prezumții.

Construcția imaginară a unui trecut românesc eminamente proletar a pretins folosirea acelor *puneri în intrigă* susceptibile să sprijine reîntemeierea ideală, discursivă, a societății „democrat-populare”. *Nu avem deci, în vedere, înțelesul inițial al mitului, acela de istorie exemplară, desfășurată în timpuri și spații supraumane.* Cazul care ne preocupă trimite mai mult la *legendă*, unde locurile acțiunii sunt bine precizate, iar personajele, atestate istoric, probează însușiri cel mult eroice, nu miraculoase³². Folosim cuvântul „mit” în sensul său „moale” datorită imposibilității de a-l înlocui cu un termen mai potrivit și, în același timp, consacrat. Dar avem în el doar o istorie verosimilă, estetizantă, despre care știm că nu corespunde realității prozaice. Prin raportare la miturile de întemeiere ce servesc de lege societăților tradiționale, miturile politice moderne, mituri de mutație, – greva generală, revoluția, progresul – apar mai efemere și mai fragmentate, conducând, de exemplu, la o mare diversitate de discursuri utopice³³. Ele pun accentul pe societatea fără clase, construită aici și acum, nu în viziuni paradisiace. Mizează pe colectivitatea model, proletariatul de pildă, înlocuind individul de excepție cu o suită de personaje încadrate într-o tipologie³⁴. Mitul modern se pretinde mai mult o lume a speranței și a iminenței decât una a profunzimii temporale a originilor³⁵. Cazul abordat de noi ni se pare mai relevant ca tentativă de falsificare a istoriei recente, a cadrelor memoriei sociale. Ceea ce noi numim, convențional și metaforic, *mitul revoluției proletare*, este mai curând simptomul unei inginerii mnemonice: memoria unui grup restrâns ca număr, partidul comunist, era transformată cu ajutorul mitului într-una colectivă. Rolul mitului este aici funcțional, prezentarea lui ca narațiune fondatoare fiind, credem noi, exagerată. Din participant la arestarea lui Antonescu PCR devenea, peste noapte, singurul autor, dar nu al unei lovituri de stat, ci chiar al revoluției prezise de Marx. Propaganda a trecut imediat la o formă codificată de reprezentare, la o simbolistică menită să facă perceptibilă o noțiune prea intelectuală, exterioară, abstractă sau colaterală realității palpabile. S-a dorit ca istoria academică să își reorganizeze întregul discurs în așa fel încât să justifice acest construct simbolic. Demersul era obligatoriu de vreme ce reușita persuasiunii ținea de eludarea logicii cauzale, de opțiunea fermă pentru gândirea simbolică, substitutivă, analogică prin definiție. Un fapt istoric veridic, o grevă din secolul XIX să spunem, era asociat cu un obiect perceptibil, Doftana, de exemplu, apoi subsumate amândouă istoriei comuniste: dintr-o simplă trăsătură de condei, PCR tezauriza lupta muncitorilor din toate timpurile plus neverosimila opoziție antifascistă. Toate antecedentele capabile să legitimeze, fie și indirect, dictatura proletară,

³¹ *Ibidem.*

³² A. Van Gennep, *Formarea legendelor*, traducere de Lucia Berdan și Crina Ioana Berdan, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 39.

³³ Monique Segré, *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*, traducere de Beatrice Stanciu, Editura Amacord, Timișoara, 2000, p. 84.

³⁴ *Ibidem*, p. 84-85.

³⁵ *Ibidem*, p. 85.

erau "înfiat", silite să semnifice sincron, nu diacronic cum era normal, o revoluție ce nu avusese loc.

Mitul este și selectiv, obligă la uitări, se recomandă, în cele din urmă, ca sumă a cunoașterii utile³⁶. Demersul nostru axându-se pe analiza de discurs, vom acorda o atenție deosebită factorilor de discontinuitate, aspectelor calitative ale informației date de text. Din punct de vedere metodologic, obiectul nostru de interes este mai ușor de localizat de vreme ce semiologii povestirii cred că schimbările de sens au, grație puterii lor de relevare, comportament de *simboluri*³⁷. „Faptele sunt simbolurile noastre, scria Borges. Fiecare destin, oricât ar fi de complicat, se rezumă, în realitate, la *un singur moment*: momentul în care omul știe pentru totdeauna cine este. Se spune că Alexandru Macedon și-a citit viitorul său de fier în poveste a lui Achile. Iar Carol XII de Suedia, în cea a lui Alexandru (s.a.).”³⁸ Punctele culminante ale unei istorisiri sunt, într-adevăr, puse în lumină de simboluri, ca elemente ale sensului, sau scoase în evidență de scandarea evenimentelor, totdeauna înzestrate cu o mare valoare textuală³⁹. Simbolurile întemeiază o ordine supraviețuind, în același timp, contextului care le-a generat⁴⁰. Iar istoria a fost mereu un furnizor de resurse simbolice pentru puterea politică. Numai că simbolul amestecă imaginile *perceptibile* cu cele *mentale*, fiind greu de abordat prin metodele specifice istoricului. Încercând să evităm diluarea acestui registru de semnificație, am preferat simbolicul înscris într-un corpus bine precizat de texte și am lăsat la o parte alte gesturi sau manifestări⁴¹.

Facila acceptare a mitului contemporan se datorează perceperii lui ca *sistem inductiv*: acolo unde nu există decât *echivalență*, asemănare sau contiguitate, mitul vede un proces *cauzal*⁴². Asociației *obiective* a lucrurilor, faptelor ori fenomenelor din lumea fizică, logica mitizantă îi opune asociația *subiectivă* a ideilor⁴³. Mitul apare aici ca un efort de a adapta *diacronismul* discursului istoric la *sincronismul* încastrărilor simbolice⁴⁴. Inadecvarea lui provine din suprainterpretarea elementelor cu rol explicativ, argumentativ, din supralicitarea semnificatului de către semnificanți. Mitul este sintetic, satelizează simbolurile, concentrează în sine

³⁶ Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, traducere de Paul G. Dinopol, Editura Univers, București, 1978, p. 118.

³⁷ Gian Paolo Caprettini, *Semiologia povestirii*, traducere de George Popescu, Editura Pontica, Constanța, 2000, p. 27.

³⁸ Jorge Luis Borges, *Moartea și busola*, traducere de Darie Novăceanu, Editura Univers, București, 1972, p. 256.

³⁹ Gian Paolo Caprettini, *op. cit.*, p. 39-40.

⁴⁰ Monique Segré, *op. cit.*, p. 237.

⁴¹ *Ibidem*, p. 237.

⁴² Aurel Codoban, *Semn și interpretare. O introducere postmodernă în semiologie și hermeneutică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 46.

⁴³ Roger Caillois, *Mitul și omul*, traducere din limba franceză de Lidia Simion, Editura Nemira, București, 2000, p. 77.

⁴⁴ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, traducere de Marcel Aderca, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, p. 357.

maximul de semnificații posibile⁴⁵. Se înfățișează așadar ca un complex de fapte a căror coincidență nu este întâmplătoare⁴⁶.

Logica simbolică este asociativă, aglutinează sensurile divergente⁴⁷. „Țese” evenimentele *luate în considerare*, trimițând, în extensie, la tot felul de însușiri, uneori antinomice⁴⁸. Ideea semnificată, adică ziua de 23 august 1944 ca posibilă revoluție proletară, oarecum inteligibilă dar mai greu reprezentabilă⁴⁹, era autentificată istoriografic prin recuperarea câtorva posibile precedente sau precondiții (dezvoltarea industriei, a proletariatului, grevele, mișcarea socialistă, crizele economice, revoluția rusă, victoriile sovietice în al doilea război mondial, „eliberarea” noastră). Luat în parte, oricare din acești *topoi* poate fi confirmat documentar. A existat câte ceva din fiecare dar fără a prevesti, neapărat, actualitatea „democrat populară”. Reiterate la nesfârșit, aceste subiecte căpătau însă valoare de loc comun, făceau de la sine înțeleasă revoluția, fără a se afla, totuși, într-o relație cauzală cu ea. Dorindu-se promovarea memoriei partinice, de grup, la rangul de memorie socială, importante deveneau nu atât *faptele istorice atestate* cât mai ales *valorile culturale împărtășite*: revolta ca mijloc al emancipării, credința în victoria definitivă a comunismului, sacrificiul de sine, solidaritatea, victoriile morale ale celui mai slab, superioritatea muncii fizice față de cea intelectuală. Asimilate de întreaga societate, ele educau individul, dădeau consistență revoluției proletare, o acreditau drept chestiune de bun simț. Fiind atât de prezentă prin numeroasele transformări care i se atribuiă, *post factum*, revoluția nu mai părea atât de absentă ca fapt istoric.

Imaginația de tip simbolic accepta labilitatea semnificatului, a noțiunii cheie, revoluția, mereu modificată, dar mai ales încuraja expansiunea semnificanților – „dovezile” prezentate de istoricii Partidului – care se diversificau pentru a integra faptele cele mai contradictorii⁵⁰. De exemplu, în flagrantă contradicție cu prognozele lui Marx, se justifica instaurarea forțată a comunismului în țări agrare, ca a noastră. Recidiva anumitor teme este redundantă din punct de vedere al acurateței textuale dar nu este tautologică din perspectiva gândirii simbolice⁵¹. Pentru producătorii de ficțiune istoriografică repetiția avea rolul de a perfecționa o pledoarie prin aproximări acumulate⁵², de a lega în *simultaneitatea* unei imagini de ansamblu, comparabile cu un tablou, ceea ce nu puteau demonstra în *succesiunea* ordinii narative.

Mitul revoluției proletare este un sistem semnificant, sau mai corect spus, un ansamblu relațional compus din fragmente dispartate, divergente pe alocuri⁵³.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 357.

⁴⁶ Idem, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, traducere de Muguraș Constantinescu și Anișoara Boboceă, Editura Nemira, București, 1999, p. 19.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 179.

Mecanismul care ne preocupă se sprijină pe principiul „terțului dat”, pe eludarea logicii bivalente, unde A include non A⁵⁴. Vom arăta că gândirea mitizantă, asociativă prin excelență, permite lui A și lui non A să participe la o terță calitate, B⁵⁵. De multe ori, vom releva un A = individ = „muncitor”, un non A = nonindivid = „fabrică” și un terț B care îi definește pe amândoi, dar nu e „industrie” ci „exploatare”. Conceptul de „complementaritate”, împrumutat din fizică (N. Bohr), ne oferă astfel o bună ipoteză de lucru: personajul mitizat împarte cu opusul său o calitate comună⁵⁶. Sunt deci motive să definim mitul revoluției proletare drept *metonimie generalizată*, care desemnează un obiect prin relația semantică avută cu un alt obiect⁵⁷. Practicându-se ilustrarea și nu argumentarea, apariția muncitorului în secolul XIX implica deja un început de revoluție. Mitul nici nu demonstrează, nici nu descrie, el încearcă să convingă repetând o relație în toate nuanțele, derivațiile posibile⁵⁸. Fiecare „mitem” din structura sa (exploatarea, sărăcia meritore, lupta de clasă, jertfa pentru cauză, țăranul răsculat ca precursor al proletarului revoluționar, războiul imperialist ca ultim stadiu al decăderii capitalismului) este purtător al aceleiași adevăr tutelar, ca și cum ar fi mitul însuși⁵⁹. Mitul justificându-și sensul prin *redundanța persuasivă* a temelor sale, acestea se comportă, în consecință, asemenea unei holograme în care fiecare fragment conține totalitatea obiectului⁶⁰. Deducem că noțiunea de „revoluție” însemna același lucru în preistorie și în actualitate, Partidul fiind atemporal înscris în ambele epoci⁶¹.

Cu prilejul unor agape ale Biroului Politic Gheorghiu Dej reitiera, obsesiv, povestea ascensiunii sale și, implicit, cea a faimoaselor lupte pentru putere cu Ana Pauker, Vasile Luca, Lucrețiu Pătrășcanu etc.⁶². Făcea acest lucru aparent justificându-se în fața propriei conștiințe dar mai mult obligându-i – perlocuționar – pe cei prezenți, să accepte punctul său de vedere, să vadă în rivalii săi niște trădători, niște dușmani ai partidului. Trecerea de la memoria personală la cea de grup și, de la aceasta la cea socială, a fost mai întâi o probă de voință politică, apoi un efort istoriografic de cosmetizare a trecutului, de „uitare” și, nu în ultimul rând, un spectacol propagandistic.

Cadrele memoriei sociale au fost modelate treptat conform amintirilor mai sus pomenite⁶³. Până să cucerească puterea comuniștii s-au recomandat ca luptători antifasciști. Ulterior, și-au complicat strategia, programând-o în trei subetape: a)

⁵⁴ *Ibidem*, p. 178.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 180.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, traducere de Mona și Sorin Antohi, Editura Humanitas, București, 1994, p. 241.

⁶² Dumitru Popescu, *Am fost și cioplitor de himere*, Editura Expres, București, 1993, p. 93-95.

⁶³ Ticu Constantin, „Memoria socială: cadre de definire și modele de analiză”, în *Psihologie socială*, Editura Polirom, Iași, nr.7/2001, p. 138.

ștergerea vechilor repere istorice reprezentate de monumente, nume de străzi, muzee și înlocuirea lor cu noi locuri ale memoriei (Grivița, Doftana etc); b) comemorări repetate care exaltau permanența luptei de clasă și rolul jucat de partid în politica românească de dinainte de 1948⁶⁴; c) socializarea noului discurs istoric cu ajutorul propagandei. Astfel, s-au creat acele cadre ale memoriei care transmiteau, în subsidiar, valorile aferente idealului comunist⁶⁵. Procedura nu a fost una facilă deoarece evenimentele imediate (ocupația sovietică, despăgubirile de război, pierderea Basarabiei, anonimatul de până atunci al comuniștilor) și memoria individuală /socială a românilor nu permiteau o mediere simbolică favorabilă noii identități „democrat-populare”.

Acceptând relatările lui Dej ca formă de sociabilitate, grupul hegemon din PCR se autoconvingea că a rămas același⁶⁶, neafectat de trecerea timpului ori de luptele intestinale. Rememorarea aceleiași istorii, mereu adusă „la zi”, avea funcția de a crea amintiri comune: oralitatea nu producea texte în sensul strict al cuvântului ci efecte memorabile⁶⁷. Prin mijlocirea povestitorului autorizat, Biroul politic își menținea identitatea de grup mizând pe continuitatea, pe coerența dintre trecut și prezent⁶⁸. Se eludau, prin enumerare, evenimentele perturbatoare, bănuite că ar da naștere la subgrupuri marginale, cu o memorie proprie⁶⁹. În numele coeziunii conducerea PCR sublinia mereu *similaritățile* în detrimentul *diferențelor*⁷⁰, dar cu un accent special pe ceea ce o despărțea⁷¹ de alte grupuri, de foștii „tovarăși de drum”, de comilitonii căzuți în dizgrație.

Construcția retrospectivă a unei memorii a ilegalității nu ar fi avut sorți de izbândă dacă rememorarea s-ar fi bazat numai pe repetiție, pe *memorizare*. Evocările au fost dublate de un substrat valoric schematizat, ușor de însușit, axat pe fetișizarea individului comun, defavorizat de societatea burgheză și tocmai de aceea potențial revoltat. Fără această strategie persuasivă nu am constata, chiar și astăzi, omniprezența „omului nou”. Memoria colectivă se articulează – făcând deseori abstracție de memoriile individuale – pe amintiri imaginare, impuse individului din exterior cu ajutorul școlii, al mass-mediei⁷². Devine deci un instrument ideologic: individul absoarbe amintirile ce îi sunt sugerate de cultura dominantă, le stochează ca memorie vie, împărțășind-o împreună cu ceilalți membri ai comunității⁷³.

Luate în parte, articolele care tratau mișcarea socialistă, muncitorească, grevele, prăbușirea capitalismului, ilegalitatea nu trimit explicat la împlinirea profețiile lui Marx. Făcând însă un „pas înapoi” pentru o „privire” de ansamblu,

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 139.

⁶⁷ Gian Paolo Caprettini, *op. cit.*, p. 37.

⁶⁸ Ticu Constantin, *op. cit.*, p.139.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Adrian Neculau, *Memoria pierdută*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 179.

⁷³ *Ibidem*.

sesizăm cu ușurință, un construct eminentemente teleologic. Ca structură simbolică, narațiunea de care ne ocupăm nu reproduce evenimentele descrise dar ne sugerează din ce unghi trebuie să le privim, ne avertizează că acestea au valențe emoționale diferite⁷⁴. Narațiunea istorică *nu imaginează* lucrurile povestite dar ne aduce în minte *imaginile* lucrurilor respective, în aceeași manieră în care o face metafora⁷⁵. Gândirea metaforizantă nu ține cont de exigențele epistemologice, definind un fenomen în termenii specifici altui fenomen⁷⁶. La o primă vedere, aprecierile de față ar părea mai mult o perorație „căutată”, prețioasă. Ele au însă un rost bine definit: apropiind scrierea istorică de cea românească, nu dorim o execuție sumară sau o persiflare facilă. Încercăm, mai curând, decriminalizarea reflexului mitizant, disocierea *mitizării* – întrucâtva inerentă istoriei acceptate ca roman adevărat – de *mistificare* și menținerea lor în sfera nepartizană a *comprehensiunii*. Procedând astfel putem spera că efortul nostru va oferi concluzii cu o aplicabilitate mai largă.

Cum o istorie serioasă nu putea susține un fapt inexistent – presupusa revoluție de la 23 august 1944 – asimilarea realului a rezultat din transformarea miraculosului eveniment într-o propunere de sens⁷⁷. Odată recunoscută miza anchetei s-au căutat acele date, fapte sau fenomene susceptibile să fie înfățișate ca precedente ale „marelui act”. Ca eveniment matricial, 23 august 1944 le justifica, *à rebours*, istoria revoluției proletare jucând rolul unei *ficțiuni reparatorii*⁷⁸. Ca accesoriu al unei memorii partinice, mitul este aici doar o formă de aproximare a realului, o narațiune ipotetică, formată din *topoi* fictivi⁷⁹. Unul din ei este eroismul ilegaliștilor. Speculându-se realitatea că istoria nu poate avea ca obiect de cercetare decât faptul atestabil, nu totdeauna verificat, arestarea unor agitatori se transforma, după 1948, într-o epopee a luptei contra „orânduirii burghezo-moșierești”. Eroismul era invocat aici nu ca fapt istoric ci ca *valoare culturală* în stare să instituie o alternativă a istoriei concrete, să apeleze la disponibilitățile fiduciare ale individului, să diminueze impactul cu o realitate mediocră⁸⁰. Mitul valorifică așadar ceea ce în interpretarea științifică rămâne la nivel de verosimil, probabil sau imaginabil, zone pe care istoria academică nu le validează dar nici nu le infirmă⁸¹. Ficționalul reprezintă, așadar, nu atât o violare a normelor credibilității cât mai ales o dezvoltare interesată a unor virtualități neconfirmate explicit.

⁷⁴ Hayden White, *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, The John Hopkins University Press, Baltimore, London, 1992, p. 91.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Frank Ankersmit, *op. cit.*, p. 65.

⁷⁷ Mioara Caragea, „Jocul cu istoria”, în Jose Saramago, *Istoria asediului Lisabonei*, Editura Univers, București, 1998, p. 15.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Idem, „Reinventarea istoriei în «Memorialul mănăstirii»”, în Jose Saramago, *Memorialul mănăstirii*, Editura Univers, București, 1998, p. 11.

De la teorie la practică

Din întreg angrenajul mitografic schițat mai sus, ne preocupă, în primul rând, contribuțiile de factură istoriografică. Revoluția proletară fiind mitul-cheie al „democrațiilor-populare”, o cantitate imensă de imagini, cuvinte și sărbători conturau un *ceremonial de echivalență* menit să exorcizeze o *absență*. E vorba de faptul că istoria comunismului românesc nu include un atac al Palatului de Iarnă – gest care legitima puterea bolșevică dar prea puțin pe cea a statelor-satelit de mai târziu. Spre a ne ușura munca, selectăm, din imensitatea materialelor dedicate lui Octombrie 1917, istoriei partinice, lui Lenin, Stalin sau mișcării muncitorești, acele articole care, publicate în revistele de istorie, făceau parte sau se includeau, în ultimă instanță, discursului academic. Mai precis, ne referim la cărțile de autor, la volumele de documente editate sub egida instituțiilor de resort – institutelor academice, universități și institutul care cerceta istoria PMR –, la articolele prezente în periodice cum ar fi *Studii*, *Analele Institutului de Istorie a Partidului* etc. Modul în care alegem textele de citat depinde de contextul tipăririi, de situația autorului sau de prestigiul simbolic al revistelor care găzduiau, în paginile lor, subiectul în discuție. Dacă o publicație marginală permitea unele aprecieri oarecum „neortodoxe”, nu putem vedea, cu certitudine, o disidență. Apărută însă într-o revistă ca *Studii*, o mică schimbare de interpretare anunța, nu rareori, mari schimbări „la vârf”, cu consecințe vizibile în plan istoriografic. Din același punct de vedere, metodologic, mai semnalăm dorința de a nu reduce analiza noastră la o facilă antiteză între adevăr și minciună. Întrucât mitul e vorbire, dar una justificată excesiv, orice ține de discurs poate fi mit⁸². Rostul lui nu este de a anihila realul pentru a i se substitui⁸³. Strategiile sale urmăresc mai degrabă controlul lumii concrete prin adaptarea modelelor ideale inerțiilor materiei, circumstanțelor schimbătoare ale istoriei⁸⁴. În raport cu deficitul de legitimitate pomenit mai înainte, revoluția proletară sau mai bine spus, mitul ei, joacă un rol *compensator*⁸⁵. Drept precauție metodologică, amintim că mitul nu ascunde nimic și nu afișează nimic: el *deformează*. Nu e nici minciună, nici mărturisire, e o *modificare*⁸⁶. Sunt ipoteze de lucru în numele cărora vrem să evităm, oricât ne-ar fi de greu, inflexiunile culpabilizante, ironia etc.

În istoria teoretică a revoluției proletare Vladimir Ilici Lenin aducea un element de noutate, văzut de unii ca o falsificare a marxismului dar care constituie „intriga” demersului nostru. După 1850, Marx nu se mai interesase atât de cucerirea puterii politice prin revoluție cât mai ales de condițiile în care ea ar putea avea loc. Determinismul marxist excludea din ideea de revoluție orice intervenție

⁸² Roland Barthes, *Mitologii*, traducere de Maria Carpov, Institutul European, Iași, 1997, p. 235, 259.

⁸³ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 26.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Roland Barthes, *op. cit.*, p. 258.

voluntaristă, elementul subiectiv, omenesc, fiind lipsit de importanță⁸⁷. În determinismul social imaginat de Marx omul era un *efect*, nu o *cauză*⁸⁸. Din acest motiv el nu putea conduce evenimentele prin voința sa ci, dimpotrivă, suferea influența lor. Viața socială era văzută ca un mecanism de neschimbat, implacabil, orice inițiativă fiind imposibilă⁸⁹. Doar o concepție pur materialistă, ca aceea a lui Marx, imaginează un proces *economic* independent de cel *politic*⁹⁰. Neavând însă o putere intrinsecă de realizare, orice revoluție economică are nevoie de un „bobârnac” politic⁹¹. De acest amănunt s-a prevalat Lenin care nu a ezitat să disocieze necesitatea dezvoltării economice de problema cuceririi puterii⁹². Schema lui Marx este contrazisă, spunea el, de *dezvoltarea inegală* a capitalismului în faza sa imperialistă. Legea „dezvoltării inegale și în salturi” formează nucleul marxismului sovietic. Ideea că lanțul capitalist trebuie rupt în „veriga sa cea mai slabă” – idee absolutizată în vremea lui Stalin – apărea mai curând la Troțki decât la Lenin, dar întregul curent de gândire leninistă era orientat în această direcție⁹³. Marxismul bolșevic era o dezvoltare a distincției între interesul „imediat” și interesul „real” al unui proletariat⁹⁴ care nu se putea elibera definitiv decât prin abolirea sistemului capitalist. Situația nu putea fi depășită decât subordonând interesul subiectiv, *imediat* interesului *real* al clasei, subordonând lupta economică luptei politice⁹⁵. Această sarcină presupunea un partid de tip leninist, cu o structură și o disciplină cvasi-militare. Teoria Partidului era, deci, soluția politică pentru depășirea economismului⁹⁶. Exterioritatea lui față de proletariat agrementează un mit colateral, antibirocratic și mai ales antisindical, acela al avangardei revoluționare. Ideea „minorității conștiente”⁹⁷ e un *substituționism* – partidul gândește în locul proletariatului – care reabilita în fapt ceea ce renega în teorie: imaturitatea politică a clasei muncitoare est-europene, al celei rusești cu precădere⁹⁸. De aici decurgea și o altă axiomă a leninismului, aceea că, în 1871, Comuna a eșuat pentru că proletariatul nu însemna majoritatea asupriților⁹⁹. O revoluție „populară” trebuia să antreneze întregul popor: rezulta, de aici, necesitatea alianței dintre muncitori și țărani, descoperirea celor din urmă ca revoluționari¹⁰⁰. Dar nu înțelegem poate, prea

⁸⁷ Mihail Ralea, *Ideea de revoluție în doctrinele socialiste*, Editura Albatros, București, 1997, p. 281.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 351.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 153.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² François Chatelet, Évelyne Pisier, *Concepțiile politice ale secolului XX*, traducere de Mircea Boari și Cristian Preda, Editura Humanitas, București, 1994, p. 232.

⁹³ Herbert Marcuse, *Le marxisme soviétique. Essai d'analyse critique*, Gallimard, Paris, 1963, p. 31.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 47.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 47-48.

⁹⁶ François Chatelet, Évelyne Pisier, *op. cit.*, p. 235.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 238.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 240.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 247.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 248.

bine, profilul leninismului decât dacă îl comparăm cu fundamentele gândirii marxiste: refuzul oricărui *substitut*, ideea că revoluția avea nevoie, drept precondiție, de un capitalism avansat, că partidul nu trebuie să însemne decât auto-organizarea proletariatului, că alianța cu țărănimea e inutilă dată fiind inapetența celei din urmă pentru schimbări revoluționare etc.¹⁰¹. Un timp, Lenin a rămas atașat de ideea marxistă a unei revoluții generalizate și spera într-o replică germană care să salveze întreprinderea sa. În martie 1919 mai credea că Octombrie 1917 e tot o revoluție burgheză atât timp cât nu se dezvoltă suficient lupta de clasă la sate, iar economia nu progresează suficient după rețeta capitalistă¹⁰². Mitul „Marelui Octombrie” adus în istorie prin calcule pur științifice va fi construit mai târziu de către Stalin. În timp ce Lenin considera că bolșevicii sunt dezavantajați de scindarea lumii în două tabere, Stalin descoperea în acest fapt ceva pozitiv, o dovadă a succesului comunist, un avantaj¹⁰³. Din aceste aserțiuni a dedus și teoria socialismului într-o singură țară, a încercuirii imperialiste, a războiului permanent dintre cele două „lagăre”¹⁰⁴ și a stagnării absolute a capitalismului. Milenarism instituționalizat, stalinismul se prezenta ca destin, ca prezent continuu și ca împăcare dizolvantă a tuturor antitezelor. Mitul revoluției proletare abolea complexitatea faptelor omenesti dându-le simplitatea esențelor, suprima orice dialectică, orice incursiune dincolo de vizibilul imediat și instrumenta o lume *fără contradicții*, lipsită de profunzime¹⁰⁵. „Viața a devenit mai bună, viața a devenit mai veselă”, anunța Iosif Visarionovici în anii '30. Dacă se admitea că primele planuri cincinale puseseră bazele noii societăți socialiste, trebuia admis și faptul că aceasta purta în ea matricea unui model social desăvârșit – comunismul – și că această naștere nu se producea (potrivit adevăratei doctrine marxiste) decât în traumatismul unui dureros travaliu¹⁰⁶. Dar nu a fost așa. Ca orice dictator, Stalin era omul ordinii. De aceea, în *Problemele economice ale URSS*, un fel de testament politic, el stipula că în socialism nu poate exista un conflict între forțele de producție înaintate și relațiile de producție rămase în urmă¹⁰⁷. Legea perfecte concordanțe era o categorie *normativă*, nu una *descriptivă* și *critică*, așa cum fusese la Marx¹⁰⁸. Era o lege cu caracter de tendință. Această extraordinară punere în valoare a suprastructurii – adică o decizie politică poate modifica relațiile de producție, așa cum o „demonstrase” colectivizarea „fără conflicte” a pământului – ducea la concluzia că dezvoltarea Rusiei Sovietice, sub conducerea statului socialist era un progres continuu, inevitabil¹⁰⁹. Această *moarte a dialecticii* era

¹⁰¹ Herbert Marcuse, *op. cit.*, p. 26-27.

¹⁰² *Ibidem*, p. 49-50.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 55.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 56.

¹⁰⁵ Roland Barthes, *op. cit.*, p. 275.

¹⁰⁶ Vezi una dintre cele mai cunoscute cercetări dedicate veacului XX; un secol văzut altfel decât prin prisma politicului: Philippe Ariès, Georges Duby, *Istoria vieții private*, traducere de Constanța Tănăsescu, Editura Meridiane, București, 1997, vol. X, p. 127.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 127-128.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 128.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

anunțată în mod explicit într-o frază din *Manualul de economie politică* apărut, în URSS, după dispariția generalisimului: „legea economică a dezvoltării societății socialiste este legea concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție”¹¹⁰. Marxismul devenea, deci, un empirism organizator¹¹¹.

După cum ușor se poate observa din paragraful anterior, tot ceea ce avea tangență cu caracter „proletar” al regimului nu era expus reinterpretărilor potențial destabilizatoare. Hrușciovismul, la rândul său, s-a prezentat nu ca o schimbare politică ci ca o *convertire de limbaj*¹¹². Convertire de altfel incompletă, deoarece Hrușciov l-a devalorizat pe Stalin dar nu l-a explicat, nu l-a repolitizat¹¹³. Nikita Sergheevici a păstrat cele mai multe din dogmele primite. A respins, totuși, ideea stagnării depline a capitalismului, înlocuind-o cu noțiunea de „intensificare a contradicțiilor capitaliste”¹¹⁴. Era doar un artificiu discursiv de suprafață care nu schimba imaginea de sine a Uniunii Sovietice. În privința istoriei muncitorești și partinice modificările fiind greu de conceput, investigarea discursului istoric românesc din anii '50 va eluda cronologiile, preferând o prezentare tematică și tipologică.

Ideologie proletară sau dorindu-se ca atare, marxism-leninismul s-a remarcat prin subordonarea muncii intelectuale față de munca fizică și, în consecință, subordonarea teoriei față de practică, a cercetării fundamentale față de științele aplicate¹¹⁵. Înainte de mistificarea trecutului s-a procedat, ca gest reflex, la proletarizarea vieții intelectuale și impunerea muncitorului ca expresie fidelă a „omului nou”. La 28 decembrie 1954, cu prilejul unei sesiuni științifice organizate de filiala clujeană a Academiei RPR, Traian Săvulescu (președinte) afirma: „Revoluția din Octombrie a făcut din muncitor un om de știință iar din omul de știință un muncitor”¹¹⁶. Odată instaurat regimul de „democrație-populară”, cele două atribute care, potrivit marxismului, defineau proletarul – munca și pauperizarea absolută – cunoșteau o anume „redistribuire”: cea dintâi era asociată mai mult prezentului și receptată nu ca odinioară, drept penitență, ci ca pe ceva festiv, ca o confirmare strălucită a previziunilor lui Marx; cea din urmă revenea, indubitabil, trecutului întunecat și constituia subiect de cercetare pentru istorici. Sărăcia muncitorului român de la începutul secolului XX era o realitate de care discursul istoric trebuia să o amintească fără încetare pentru a compensa absența unei alte premise, cu adevărat indispensabile revoluției proletare: o economie românească foarte dezvoltată, intrată în stadiul imperialismului monopolist. Valorizarea sărăciei mărturisește *excesul de motivare* al mitului. Se completa destul de bine cu o altă „premisă” care, prin obsesiva ei reiterare, devenea, la rândul ei, un înlocuitor de revoluție, un *mit secund*: iminenta prăbușire a capitalismului. „La

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² Roland Barthes, *op. cit.*, p. 279.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ Hubert Marcuse, *op. cit.*, p. 43.

¹¹⁵ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului...*, p. 56-57, 82.

¹¹⁶ *Analele Academiei RPR*, vol. IV, partea a II-a, Editura Academiei, 1954, p. 8.

sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea s-a încheiat perioada capitalismului premonopolist și a început – se spunea, cu orice prilej, în epocă – o nouă fază în dezvoltarea lui, perioada imperialistă, perioada *capitalismului murind și a revoluției proletare*¹¹⁷. „Muribund”, un verb la timpul *gerunziu*, indica faptul că extincția vechii „orânduiri” era în curs de desfășurare la începutul veacului trecut. Sfârșitul era văzut ca fiind foarte apropiat mai ales în contextul celor două războaie mondiale, unul mai „imperialist” decât altul. Se insista pe înrăutățirea situației muncitorilor ca urmare a trecerii la economia de război, pe salariile mici, pe durata zilei de muncă, pe exploatarea femeilor, a copiilor, „somnoroși și dispuși la accidente”¹¹⁸. „Analiza situației economice grele a țării, a «maselor largi populare» era, în consecință, o temă de cercetare de sine stătătoare¹¹⁹. Deși se recunoștea că „România a pășit târziu pe drumul dezvoltării capitaliste”¹²⁰ se observa faptul că mecanizarea a provocat, oricum, suferințe: „numărul muncitorilor fără lucru a sporit”¹²¹, lor adăugându-se și așa-numitul „proletariat agricol”¹²². Repetarea cuvintelor „proletar” și „muncitor”, asocierea lor cu categorii sociale nelegate în vreun fel de universul uzinei – „proletar agricol”, „muncitor intelectual” – constituiau un procedeu metaleptic, uzitat, îndeobște, pentru simularea lingvistică a unei mișcări, a unui proces pe cale de a se intensifica. Era vorba de creșterea numărului de muncitori, de sărăcia lor, deopotrivă precondiții ale confruntării finale și, totodată, mituri-satelit ale mării ficțiuni, revoluția proletară. Discursul istoric gira acum o eshatologie laică, în care muncitorul, noul Hristos, nu era o imagine mistică ci o metaforă, dar nu a eternității ci a eternei persecuții pe acest pământ¹²³. Unul din marile momente ale acestui martiraj l-a constituit perioada 1929-1930, când „imperialiștii americano-anglo-francezi încercau să iasă din criză aruncând greutatea acesteia pe umerii clasei muncitoare și țărilor dependente și pregătind dezlănțuirea războiului antisovietic”¹²⁴. Dincolo de apriorismul aprecierilor care preschimbau *criza economică izbucnită în 1929 într-o cauză primă a războiului*

¹¹⁷ Gh. Haupt, X. Slivăț, „Acțiunile de solidarizare ale proletariatului din România cu revoluția populară din Rusia (ianuarie 1905 – ianuarie 1906)”, în *Studii*, 1, 1955, p. 29.

¹¹⁸ Vezi, în acest sens, Mihail Roller, „Avântul mișcării revoluționare în RPR după primul război mondial”, în *Probleme de istorie*, Editura PMR, București, 1951, p. 174-193; M. Iosa, „Despre situația clasei muncitoare din România între 1900-1916”, în *Studii*, 4/1956, p. 72-83; Constantin Mocanu, „Greva generală din 1920 din România”, în *Studii*, 5/1960, p. 5-43; N. Copoiu, „Lupta clasei muncitoare împotriva intrării României în primul război mondial”, în *Studii*, 6/1960, p. 11-13; Gheorghe Surpat, *Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moșierească*, Editura Științifică, București, 1962; I.M. Oprea, „Lupta PCR împotriva fascizării țării și a războiului antisovietic”, în *Studii*, 6/1962, p. 1723-1734; M.C. Stănescu și V.I. Mocanu, „Din lupta antifascistă a oamenilor muncii din regiunea Brașov sub conducerea P.C.R. între anii 1941 și 1944”, în *Studii*, 6/1963, p. 1283-1298.

¹¹⁹ C. Mocanu, I. Chipper, „Avântul mișcării revoluționare. Crearea PCR”, în *Studii*, 6, 1962, p. 1688.

¹²⁰ M. Iosa, *op. cit.*, p. 73.

¹²¹ *Ibidem*, p. 82.

¹²² *Ibidem*, p. 77.

¹²³ Philippe Ariès, Georges Duby, *op. cit.*, vol. IX, p. 267.

¹²⁴ *** Gh. Gheorghiu-Dej. *Schiță biografică*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1951, p. 15.

izbucnit zece ani mai târziu, observăm tratarea capitalismului în termeni hiperbolizanti: un flagel planetar creând cu ultimele puteri „fiara fascistă”. Dar cum sistemul nu s-a prăbușit totuși, istoricii au găsit o formulă de compromis cu ajutorul căreia nu se intra în contradicție cu afirmațiile de până atunci: capitalismul *stagnează* deoarece Congresul XIX al PCUS făcuse asemenea afirmație¹²⁵. Periodizarea acestei crize perpetue se prezenta după cum urmează: 1917, prima etapă, o dată cu apariția unui stat socialist, Uniunea Sovietică; 1945-1949, a doua etapă, o dată cu mărirea lagărului socialist care se întindea acum de la linia Oder-Neisse până la Marea Chinei; din 1950, a treia etapă, când mișcarea mondială de emancipare a coloniilor inaugura extinderea socialismului la scară planetară¹²⁶. Capitalismul intra într-un proces de autodistrugere ireversibilă, la sfârșitul avântului științific și tehnic producându-se regresul inexplicabil al producției, misterioasa scădere a ratei profitului ș.a.m.d. Acceptată fiind posibilitatea ca sistemul capitalist să se prăbușească, *virtualitatea trecea la un moment dat drept fapt împlinit*, în ciuda tuturor dezmințirilor oferite de realitate. Și mai importantă era prezumția că, o dată anihilat capitalismul, revoluția proletară ar avea loc în mod necesar ca singură consecință acceptată.

Dat fiind că tot ceea ce se petrecea în Rusia căpăta de îndată anvergură planetară, zilele de 9 ianuarie 1905 – prima revoluție burghezo-democratică din țara vecină – și 7 noiembrie 1917 erau sărbătorite implicit, ca evenimente de importanță națională. Contându-se pe „imediată vecinătate”¹²⁷ cu România, pe „importanță” și „ecourile” luptelor revoluționare de la Petesburg se afirma că noi nu puteam să nu ne fi molipsit. Nimic surprinzător dacă ne amintim de rolul constructiv pe care *asemănarea*¹²⁸ îl deține în cunoașterea de factură mitică. Astfel, lucrurile ce se apropie ajung să se confunde, să se contopească, extremitatea unuia devenind începutul celuilalt¹²⁹. Vecinătatea nu mai era, în opinia istoricilor noștri, o relație exterioară între lucruri sau teritorii. Se înfățișa, mai curând, ca semn al unei înrudiri profunde¹³⁰. Joncțiunea a două spații, cel românesc și cel rusesc, sprijinea deci ideea de *similitudine*¹³¹, sau mai precis, de evoluție istorică unitară, comună ambelor țări.

Pretinsa noastră receptivitate față de marile înfăptuiri bolșevice suplinea absența unor replici concrete în istoria noastră. Erau ficțiuni construite post-factum, discursiv, apoi ținute în viață prin celebrarea lor rituală, an de an. Singurele frânturi de realitate prin care ne racordam la explozia revoluționară din perioada 1917-1921 erau victimele confruntărilor de stradă cu poliția, arestările operate cu ocazia

¹²⁵ Philippe Ariès, Georges Duby, *op. cit.*, vol. X, p. 132.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ Petre Constantinescu-Iași, „Cercetarea istoriei contemporane a României în anii puterii populare”, în *Studii*, 6, 1962, p. 1674.

¹²⁸ Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile. O arheologie a științelor umane*, traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Editura Univers, București, 1996, p. 58.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 59.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*.

manifestației din 13 decembrie 1918, încercarea de grevă generală din 1920 și crearea PCR în 1921.

Întregul efort argumentativ al istoriografiei noastre s-a concentrat asupra ideii că Revoluția bolșevică răspundea perfect așteptărilor din epocă și survenise ca un dat obiectiv, garantat de axiomele „materialismului dialectic și istoric”. Se insista, după cum am arătat deja, asupra *contextului* în care s-a produs atacul Palatului de Iarnă și mult mai puțin asupra *faptului istoric ca atare*. Cadrul general descris atât de amănunțit era lărgit, în plan temporal, până la a cuprinde și „duminica sângeroasă” din 1905. Făcând din acel moment un precedent al loviturii de stat din 1917 se acredita faptul că aceasta era rezultatul unei îndelungate decăderi a capitalismului rus – aflat, în realitate, abia la începuturile sale – și a unui *crescendo* al luptelor de clasă. „În anul 1905, în Rusia care *era coaptă pentru revoluție mai mult decât orice altă țară din lume* – afirmau, cu seninătate, Gh. Haupt și X. Slivăț – s-a dezlănțuit marea revoluție populară al cărei hegemon era, așa cum arăta V.I. Lenin, «proletariatul rus, avangarda proletariatului revoluționar internațional», capabil să rezolve toate contradicțiile imperialismului pe cale revoluționară”¹³² (s.n., A.M.). Preluând discursul protocronismului sovietic, autorii prezentau incidentele din 1905 drept un gest arhetipal, cu caracter premonitoriu: „[...] prima revoluție populară din epoca modernă care a izbucnit în Rusia a avut o însemnătate internațională deosebită. Ea a inaugurat o nouă perioadă în istoria omenirii”¹³³. Mizând pe identitatea dintre structurile realului și cele ale limbajului¹³⁴, cei doi istorici insistau asupra asemănărilor dintre Rusia și România. Prin deducțiile pe care le prilejuiesc, analogiile sunt susceptibile de o anume predictibilitate, aceleași cauze determinând, obligatoriu, aceleași efecte: „știrile despre lupta revoluționară a clasei muncitoare din Rusia însuflețeau muncitorimea conștientă din România, în condițiile grele ale anilor 1900-1905, și-i întârea credința într-un viitor apropiat al revoluției care se va răsfrânge și asupra luptei pe care *avea s-o ducă* tânăra clasă muncitoare din România”¹³⁵ (s.n., A.M.). Rusia devenind „patria muncitorilor de pretutindeni” orice altă țară care îmbrățișa „cauza” trebuia să privească istoria PCUS-ului și cea a revoluției bolșevice drept părți integrante ale propriului trecut. Potrivit istoriografiei staliniste, ziua de 24 ianuarie nu mai amintea doar de 1859 ci și de sus-numitul an 1905, când muncitorii români și-ar fi exprimat solidaritatea cu cei ruși, exact la aceeași dată. Creatorul acestui mit istoriografic, nimeni altul decât Mihail Roller, preciza: „24 ianuarie, sărbătoarea *Unirii Naționale*, este în același timp pentru clasa muncitoare din România sărbătoarea *Unirii Muncitorești* [...]”. Convocând întrunirea pentru a protesta împotriva «Duminicii sângeroase» și pentru a se solidariza cu lupta poporului rus, oratorii care s-au perindat la tribună au expus, pe lângă problemele de mai sus indicate și probleme legate de lupta de eliberare a poporului român.

¹³² Gh. Haupt, X. Slivăț, *op. cit.*, p. 29.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Jules Monnerot, *Sociologie de la Revolution. Mytologie politique du XX siècle. Marxistes-leninistes et fascistes. La nouvelle strategie revolutionnaire*, Fayard, Paris, 1969, p. 141.

¹³⁵ Gh. Haupt, X. Slivăț, *op. cit.*, p. 31.

Entuziasmul a atins apogeul atunci când un muncitor salută muncitorimea venită la întrunire și exprimă dorința ca ziua de sărbătoare a Unirii Naționale să devină o zi în care mișcarea muncitorească din țară intră într-o nouă eră de activitate”¹³⁶. Asocierea mișcării muncitorești cu problema națională poate părea destul de ciudată celor familiarizați cu discursul jdanovist. E necesar să precizăm însă că articolul a fost scris în 1946 când PCR își camufla, atât cât putea, ostilitatea față de ideologia națională. Abia din 1948 când preiau toate pârghiile puterii, stalinistii români își expun cu mare emfază atașamentul față de principiile Cominformului, ale internaționalismului proletar. Mai mult, Gheorghiu-Dej se remarcă prin criticile aduse naționalismului titoist – acuzația în numele căreia îl înlătura din conducerea PMR pe Lucrețiu Pătrășcanu. În aceste împrejurări, articolul lui Roller era totuși republicat în 1951 dar nu pentru că acesta făcea parte din conducerea Academiei sau pentru că ar fi fost în afara oricăror bănuieli. Motivul era mult mai simplu, mai livresc: apropierea dintre istoria mișcării muncitorești și cea națională dădea celei dintâi proporții de legendă și trimitea la visul marxist al unei națiuni de proletari.

Cauzalitate versus analogie

Oprindu-ne, în sfârșit, asupra momentului octombrie 1917, vom remarca principala caracteristică a posterității lui istoriografice: revoluția ne apare ca spațiu istoric ce separă o putere de o altă putere și în care o *idee* despre acțiunea umană asupra istoriei se substituie *faptului* propriu-zis¹³⁷. Este adevărat, nu bolșevicii au construit acest imaginar privitor la revoluții. Originea lui este occidentală, legată de 1789 și de felul în care revoluția franceză a fost recreată, discursiv, de către toți dezamăgiții săi. Dat fiind că nemaipomenitul se săvârșește prin intermediari – eroii bolșevici în cazul de față – aceștia sunt plasați într-o asemenea situație încât întruparea miracolului revoluționar prin mijlocirea lor este absolut previzibilă, logică. Situația fiind deja prescrisă și capitalismul o dată decăzut, se știe ce se va întâmpla. Minunea constă în aceea că imperialismul este învins de o mână de oameni, în atât de agrara Rusie și executat, deocamdată, doar în efigie. *Determinismul militant* aluneca în mod fatal spre *voluntarismul abuziv*¹³⁸. Era suficient ca un “iluminat” să decidă că a găsit cheia cea bună pentru a-și asuma dreptul de reinventa istoria prin orice mijloace¹³⁹. Lenin uzurpa ideea marxistă a unui mecanism *obiectiv* al istoriei, în favoarea unui *subiectivism* deloc ortodox, foarte aproape de reabilitarea personalității, a cultului ei. Modificările rezultate din bolșevizarea marxismului nu se datorau doar capriciilor lui Lenin ci și simplei adaptări la cultura politică răsăriteană. Europa Luminilor ezitase între două modele culturale – cel englez și cel francez – care conțineau, deopotrivă, două forme de raționalitate politică. Nu a optat decisiv pentru nici una, receptând-o pe cea dintâi, pluralistă,

¹³⁶ Mihail Roller, *Probleme de istorie...*, p. 171-173.

¹³⁷ François Furet, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, traducere de Mircea Vasilescu, Editura Humanitas, București, 1992, p. 43.

¹³⁸ Lucian Boia, *Mitologia științifică a comunismului*, Editura Humanitas, București, 1999, p. 19.

¹³⁹ *Ibidem*.

prin intermediul celui din urmă, absolutistă. Rezultatul acestui compromis s-a numit despotism luminat. În Franța, el a însemnat, întrucâtva, începutul sfârșitului. În restul continentului însă, a consolidat, prin argumentul rațiunii umane, dreptul divin al monarhiilor locale. Noile idei despre reprezentativitate și separarea puterilor au fost asimilate elitist, ca discuție de salon, ca pe ceva chic, mai mult ca *modă* și prea puțin ca *model*. Obișnuința de a reduce existența la un criteriu unic de explicare s-a păstrat drept constantă a culturilor politice dintr-o zonă unde modernizarea avea să fie o afacere de stat. Aici, mai toate proiectele se organizează în jurul unui personaj legitimat de o forță a lucrurilor zisă și „necesitate istorică”. În această atmosferă, reglementările instituționale irită, par că atentează – prin ideea de eficiență – la pitorescul, la „spiritul” locului. Toate așteptările valorizează providențialul, *miraculosul*, salvarea de ultim moment. Astfel, faptul că octombrie 1917 s-a întâmplat, contrar previziunilor lui Marx, în cea mai puțin capitalistă dintre țări, a devenit cu atât mai merituos, mai de mirare. Iar Stalin a fost excepția care confirmă regula. Deși transforma revoluția dintr-o chestiune de credință și eroism într-una de organizare și randament, delirul birocratic din vremea lui Iosif Visarionovici deținea un profil autoreferențial nedisimulat. Epoca lui nu a cunoscut nici ea o mistică a scopului ci s-a păstrat, până la capăt, ca *dictatură a împrejurărilor*. De aceea, în istoriografie, un fapt neieșit din comun căpăta de îndată trăsături de legendă doar prin obsesiva raportare la „condițiile vitrege” în care a avut loc. *Hipercontextualizarea naște mitul*.

Spre a fi mai elocvenți reamintim distincția dintre miturile de origine și cele fondatoare¹⁴⁰. Miturile de origine se referă, invariabil, la facerea lumii și alte începuturi absolute. Versiunea *fondatoare* e mai restrictivă, presupune separarea doar a unui „segment” din imensitatea Universului, instaurarea unei istorii specifice cu un punct de plecare, de ruptură, bine determinat și rememorat cu grijă mulțumită unui ansamblu de rituri¹⁴¹. Miturile de origine sunt „cosmice”, cele fondatoare, cum e și cel al revoluției proletare, sunt „istorice”. Răsfoind publicațiile anilor '50 observăm ritmicitatea implacabilă cu care erau marcate nașterea și moartea lui Lenin, revoluția din Octombrie, primele realizări ș.a.m.d. Ritul garantează simbolic faptul că o dată vechea ordine schimbată, noul nu mai trebuie să se schimbe¹⁴². Treptat se trecea de la un instrument efectiv de participare la o formă codificată de reprezentare, de la o analogie între semnificant și semnificat la o alegorie care desparte perceptibilul de o noțiune mai intelectuală, devenită exterioară sau colaterală¹⁴³. Dacă voluntarismul leninist era, într-un fel, o tăiere a nodului gordian, o reducere la esență a unui context complicat, interpretarea pe care Mihail Roller o dădea evenimentului fondator era, de-a dreptul, o evadare din real: „[...] revoluția proletară începe atunci când forme gata pregătite ale orânduirii socialiste *lipsesc sau aproape lipsesc* (s.n., A.M.)”¹⁴⁴. Totul se petrecea de parcă imaginea ar

¹⁴⁰ Idem, *Pentru o istorie a imaginarului...*, p. 174.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 175.

¹⁴² Monique Segré, *op. cit.*, p. 233-234.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 234.

¹⁴⁴ Mihail Roller, *Probleme de istorie...*, p. 54.

provoca în mod natural conceptul, ca și cum semnificantul ar *înființa* semnificatul¹⁴⁵. Revoluția proletară rămânând în cele din urmă în registrul metafizic, preocupările se centrau pe analiza conjuncturilor pregătitoare, pe îndreptățirea silogismelor leniniste. La 20 aprilie 1960, cu prilejul sesiunii științifice a Academiei RPR, consacrate celei de-a 90-a aniversări a nașterii lui V.I. Lenin, Athanasie Joja, președintele înaltului for, prezenta comunicarea intitulată „Însemnătatea istorică mondială a învățaturii leniniste” (*Studii*, 3/1960). Expunerea sa sintetiza, în fapt, aprecieri impuse ca teoreme, ca rezultate deja știute ale cercetării istorice. Discursul asupra revoluției proletare era un discurs asupra metodei și, în același timp, o perpetuă parafrază: „[...] legea dezvoltării inegale și în salturi a societății capitaliste în ultimul său stadiu schimbă raportul de forțe între statele capitaliste. Dezvoltarea inegală, ascuțirea și uneori explozia contradicțiilor slăbesc imperialismul și *fac posibilă* ruperea acestui lanț mondial unde verigile sunt mai slabe (s.n., A.M.)”¹⁴⁶. În contradicție cu Marx care văzuse în dictatură doar o fază de tranziție spre mileniul proletar, marxismul sovietizat postula permanențizarea acesteia. „Potrivit învățaturii leniniste – specifica, la aceeași dată, Vasile Malinschi – instaurarea dictaturii proletariatului e necesară nu numai pentru reprimarea și lichidarea rezistenței claselor exploatare răsturnate de la putere, ci *pentru întreaga operă de construire a socialismului și comunismului*.”¹⁴⁷ Mitul revoluției proletare fiind mai mult un mit al contextului, al „situației revoluționare”, menținerea structurilor statale și mai ales consolidarea lor a fost justificată de „ascuțirea luptei de clasă” sau de „încercuirea capitalistă”. Complexul cetății asediate făcea ca dictatura proletariatului să se prelungească fără vreo perspectivă de schimbare: o logică absurdă stipula că *dispariția statului să treacă prin întărirea lui*¹⁴⁸.

Ca mit instaurator, din care decurgeau toate, octombrie 1917 se transforma din fapt istoric analizabil în criteriu de analiză, de periodizare a istoriei URSS și a trecutului celorlalte state-satelit. „În țara noastră, cu prilejul discuțiilor din anii 1956-1957, în cadrul muncii de elaborare a tratatului de *Istoria României*, s-a precizat și pentru istoria României – rememora, în 1962, Petre Constantinescu-Iași – fixarea anului 1917 ca începutul istoriei contemporane, conform periodizării științifice marxist-leniniste.”¹⁴⁹ Potrivit grilei interpretative impuse de Roller cu ani în urmă, în cazul „duminicii sângeroase”, fenomenul național era, în cel mai bun caz, doar un succedaneu al unei *historia magna*, cea a revoluției. Constantinescu-Iași o prelua întocmai, ducând mai departe un artificiu retoric care confunda succesiunea cronologică a unor fapte cu succesiunea lor cauzală: „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a jucat un rol de seamă și în înfăptuirea unui act important

¹⁴⁵ Roland Barthes, *op. cit.*, p. 259.

¹⁴⁶ Athanasie Joja, „Însemnătatea istorică mondială a învățaturii leniniste”, în *Studii*, 3, 1960, p. 175-176.

¹⁴⁷ Vasile Malinschi, „Învățătura leninistă despre construirea economiei socialiste”, în *Studii*, 3, 1960, p. 176.

¹⁴⁸ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului...*, p. 156.

¹⁴⁹ Petre Constantinescu-Iași, „Cercetarea istoriei contemporane a României în anii puterii populare”, în *Studii*, 6, 1962, p. 1673.

în istoria țării noastre, unirea Transilvaniei cu Vechea Românie”¹⁵⁰. În acel moment, sus-numitul personaj nu improviza ci lua act de o directivă interpretativă pusă în practică pe toată durata deceniului al șaselea. Deși era de la sine înțeles că oamenii puteau fi, teoretic, egali fără a fi vreodată identici, omogenitatea atribuită clasei proletare era translată și națiunii: „elementele înaintate din mișcarea muncitorească au arătat încă din anii primului război mondial că rezolvarea definitivă a problemei naționale era posibilă numai după victoria revoluției socialiste în aceste țări”¹⁵¹. Apropierile dintre mișcarea muncitorească și problema națională s-au înmulțit o dată cu anii '60. Multe sesiuni de comunicări aveau în program intervenții dedicate așa-zisului folclor contemporan, confecționat cu scopul de a transforma lupta proletariatului într-un fapt de memorie socială, cu rol determinant în structurarea identității colective. Și cum proletarizarea retrospectivă a istoriei presupunea includerea țaranului „muncitor” în galeria marilor precursori ai prezentului „democrat-popular”, acest abuz de identificare nu a trecut neobservat în epocă. Referindu-se la manualul de limba română pentru clasa a VII-a, Pericle Martinescu nota, la 19 februarie 1951, următoarele aprecieri: „– la sfârșitul baladei *Miorița* se pune o întrebare ca aceasta: «Explicați de ce nu e justă atitudinea ciobanului care, în loc să lupte cu dușmanii [*a propos* de anglo-americani! – n.n.] se împacă cu ideea morții?» Asemenea întrebări cu subînțeles abundă”¹⁵². Dincolo de anecdotă, acest exemplu – la o primă vedere nu foarte revelator pentru subiectul în discuție – denotă perseverența cu care regimul cultiva ideea unei țări agrare foarte bine pregătită pentru o revoluție antiimperialistă. Aceasta a fost de fapt dogma fundamentală a discursului oficial și, în consecință, a celui istoric. Întregul trecut și mai ales întreaga cultură erau judecate, retroactiv, prin prisma sus amintitei presupoziii. Se adăuga zelul iconoclast al perioadei jdanoviste, când combaterea „capitol cu capitol” a istoriografiei burgheze era o temă de cercetare de sine stătătoare.

Într-un discurs în care logica, din instrument de control al gândirii, se substituia gândirii înseși, ideea că România modernă era „preponderent agrară” părea de-a dreptul odioasă deoarece implica, succesiv, mecanic, negarea dezvoltării capitaliste, imposibilitatea de a atinge stadiul imperialismului și, prin urmare, absența condițiilor necesare revoluției proletare. Aprecierile lui Roller au rămas valabile și după dispariția lui, o bună dovadă în acest sens fiind prefața volumului IV din *Istoria României*. Trecând în revistă concepțiile istoricilor și gânditorilor români, autorii respectivului tom instrumentau un amplu rechizitoriu. Este adevărat, lipsit de epitete și cu oarecare veleități de critică științifică.

„Exponent al burgheziei în ascensiune, M. Kogălniceanu a afirmat că în anii 1848-1864 s-au produs schimbări fundamentale în societatea românească, trecându-se de la o organizare socială la alta dar, – se nuanța în prefață – îngrădit de

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 1675.

¹⁵¹ N. Copoiu, „Lupta clasei muncitoare împotriva intrării României în primul război mondial (1914-1916)”, în *Studii*, 6, 1960, p. 11.

¹⁵² Pericle Martinescu, *7 ani cât 70. Pagini de jurnal (1948-1954)*, Editura Vitruviu, București, 1997, p. 219.

interesele de clasă ale burgheziei, el n-a voit să pătrundă în esența fenomenelor și să vadă transformarea capitalistă a țării cu toate aspectele pozitive și negative pe care le aducea capitalismul.”¹⁵³ Aceleași reproșuri îl au în vedere și pe Radu Rosetti, care în lucrarea sa *Pentru ce s-au răsculat țărani* (1907) prezenta „în termeni nebuloși schimbarea formațiunii social-economice din timpul lui Cuza”¹⁵⁴ și nu utiliza „cuvântul capitalism, nu pentru că nu-i cunoștea sensul, dar pentru că dezvăluirea relelor pe care le aducea orânduirea capitalistă prin exploatarea cruntă a maselor populare era în contradicție cu interesele claselor dominante al căror reprezentant era și el”¹⁵⁵. Necorespunzător se dovedea și A.D. Xenopol deoarece nu înțelesese că „la baza luptei pentru Unire stătea necesitatea formării pieței interne unice și înlăturarea privilegiilor feudale, ambele impuse de ascensiunea capitalismului”¹⁵⁶. Xenopol mai greșea atunci când „accepta cu ușurință în ediția a III-a a *Istoriei românilor din Dacia Traiană* teza de esență menșevică a *neoiobăgiei*, elaborată de C. Dobrogeanu-Gherea”¹⁵⁷. Molipsit de „gherism” fusese și I.C. Filitti, „exponent al părții celei mai reacționare a burgheziei și moșierimii dintre cele două războaie mondiale, *temătoare de revoluția proletară* (s.n., A.M.)”¹⁵⁸: „negând schimbarea formațiunii social-economice în anii 1848-1864 [...] ajungea în lucrarea sa *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864* la o concluzie similară, afirmând că emanciparea și împrăștierea din 1864 au dus la căderea țăranilor «[...] în situația pe care Dobrogeanu-Gherea a calificat-o de *neoiobăgie*»”¹⁵⁹.

Ideologia fiind întotdeauna opinia *celorlalți*, se considera că „sociologii burghezi au fost nevoiți, pentru justificarea pozițiilor lor, să facă o analiză mai adâncă a problemei existenței sau inexistenței capitalismului în România”¹⁶⁰. Astfel, „din teoria formei fără fond a lui Titu Maiorescu reieșea concluzia profund reacționară că mișcarea pentru progres trebuia frânată ca nefiind corespunzătoare realităților economice și sociale – după autorul ei, culturale – din țara noastră”¹⁶¹. Poziția junimistului coincidea cu cea a lui Dobrogeanu-Gherea, vinovat și el pentru că „a contestat existența capitalismului în România în momentul când i s-au «impus» acestuia instituțiile politico-sociale ale Occidentului capitalist”¹⁶². În plus, cel din urmă fusese convins de faptul că relațiile de iobăgie persistaseră chiar și după reforma din 1864¹⁶³.

Prefața tratatului realizează chiar o periodizare a atitudinilor pe care gânditorii și istoricii noștri le-au avut față de emergența sistemului capitalist. Spre

¹⁵³ *Istoria României*, vol. IV, p. VII.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. VIII.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. IX.

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ *Ibidem*.

edificare, oferim cititorilor un amplu citat: „Dacă burgheziei îi convenea înainte de primul război mondial să se afirme că toate relele sociale din țară se datorau nu orânduirii capitaliste, ci feudalismului, care ar fi fost încă existent, după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și crearea primului stat socialist din lume, URSS, la granița nord-estică a României, *când proletariatul din țară, neținând seama de teoria neoioabăgistă, a trecut la lupta deschisă pentru dărâmarea capitalismului, ea a simțit nevoia să afirme și să justifice existența acestuia*. Aproape concomitent, au apărut lucrarea lui E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, vol. I, *Forțele revoluționare*, în 1923, și lucrarea principală a lui Șt. Zeletin, *Burghezia română, originea și rolul ei istoric*, în 1925, ambele menite să militeze, prima pe baza idealismului hegelian, a doua utilizând tezele revizionismului pseudo-marxist, pentru justificarea dominației de clasă a burgheziei. E. Lovinescu contestă, ca și Titu Maiorescu, existența capitalismului în țara noastră la jumătatea secolului al XIX-lea, afirmând că penetrația ideologiei sociale a revoluției franceze a determinat formarea civilizației române. Departe de a considera însă nefastă, ca Titu Maiorescu, adoptarea instituțiilor burgheze, el, servind interesele burgheziei, o apreciază drept salvatoare pentru existența poporului român. Pentru a da aparență științifică tezei sale, Șt. Zeletin afirmă că revoluția burgheză în țara noastră a început la 1829, dar ea era de abia după 1920 pe punctul de a se termina, ceea ce, considera el, *opunându-se revoluției proletare*, în mod necesar cerea prezența mai departe a burgheziei la conducerea societății, menirea ei, după el, nefiind terminată. Sociologul burghez consideră că procesul de trecere de la feudalism la capitalism în România a fost determinat nu de condițiile dezvoltării social-economice interne ale țării ci de capitalismul englez, interesat în formarea statului național român independent, burghezia română fiind ea însăși – după Șt. Zeletin – un produs al acestei expansiuni (s.n., A.M.).”¹⁶⁴

Scenariul și regia

Din lista celor admonestați postum lipsea Constantin Stere, dar aceasta nu însemna că în alte lucrări cunoscutul poporanist nu fusese „înfierat” conform procedurilor în vigoare: „[...] în ciuda realităților înconjurătoare, teoria poporanistă nega dezvoltarea industrială a României și considera că relațiile capitaliste sunt atât de firave încât nici în viitor nu vor putea să se dezvolte [...]. Prezentarea deformată a situației economice a țării slujea poporaniștilor drept sprijin pentru a justifica faptul că mișcarea socialistă nu ar avea, chipurile, teren de dezvoltare în țara noastră, deoarece clasa muncitoare, produs al societății capitaliste, se află în fașă”¹⁶⁵. Luând în considerare inovația leninistă a alianței dintre muncitori și țărani era destul de greu să nu greșești: fie disprețuiai țăranimea, fie ignorai proletariatul, ori dădeai prea multă importanță mediului urban ori uitai că, în ciuda alianței, rolul conducător revenea, negreșit, proletariatului. Acesta „lupta nu numai pentru eliberarea sa dar și pentru eliberarea întregului popor de sub apăsarea regimului

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. IX-X.

¹⁶⁵ Damian Hurezeanu, „Poziția mișcării muncitorești față de problema agrară și lupta de clasă a țăranimii, între 1907 și 1917”, în *Studii*, 3, 1965, p. 784-785.

burghezo-moșieresc”¹⁶⁶. Proletarul era eroul prometeian prin excelență, sortit să medieze între societate și istoria cu majusculă. Apriorismul evaluărilor nu ridica, se înțelege, problema reprezentativității proletariatului și excludea din start grija de a evita judecățile prezenteiste: „[...] datorită faptului că țărănimea nu a avut conducătorul ei firesc – clasa muncitoare și partidul consecvent revoluționar – rășcoala [din 1888] nu a fost organizată ci spontană”¹⁶⁷. Țăranul se prezenta deci ca frate mai vârstnic într-ale protestului, ca inițiator, precursor cu mari merite, dar cu siguranță depășit de situație. Alianța cu muncitorul se materializa acum în ajutorul pe care acesta i-l acorda în chestiunea colectivizării – surogat de industrializare a agriculturii. De aceea nu au lipsit definiții în care țărănimea era înfățișată drept „clasă legată de cea mai înapoiată formă de producție”¹⁶⁸. „Mișcarea țărănească nu putea să realizeze idealurile socialiste – preciza Gh. Haupt – dat fiind că, prin natura ei, această mișcare nu era îndreptată contra relațiilor capitaliste de producție.”¹⁶⁹ În raport cu lumea satului proletarul juca, prin urmare, rolul eroului civilizator. Cu toate că nu puțini au fost cei care subliniau diferențele de interese dintre muncitori și țărani – primii dorind abolirea proprietății individuale, ultimii consolidarea ei – lucrurile au fost împăcate în plan discursiv. S-a recunoscut, de pildă, existența unor „contradicții neantagoniste” între cei doi aliați¹⁷⁰. Formula cu pricina era o culme a dialecticii. Sugera disponibilitatea de adaptare la lozincile împăciuitoare ale prezentului, în evident contrast cu severitatea aprecierilor referitoare la oamenii trecutului, defel conștienți de rolul predestinat al proletariatului. Cel mai des pomenit în acest sens a fost Constantin Dobrogeanu-Gherea. Mai toate articolele dedicate mișcării muncitorești nu uită să îi reproșeze ideile din *Neoîobăgia*, neconforme cu tezele leninismului. În spiritul retoricii practicate de Vladimir Ilici, propriile opinii erau atribuite adversarului, real sau nu, și depreciate, în primul rând, din punct de vedere științific: „[...] la fel de eronată și dăunătoare era și așa-zisa lege pe care, chipurile, ar fi descoperit-o Gherea, referitoare la modul în care se desfășoară dezvoltarea țărilor numite de el înapoiate. [...] După această teorie, evoluția țărilor înapoiate «întreaga lor viață, dezvoltare și mișcare socială» este determinată de dezvoltarea țărilor capitaliste înaintate, de faptul că ele sunt prinse în orbita evoluției acestor țări. Făgașul care înlesnește atragerea țărilor înapoiate în orbita celor dezvoltate ar fi, așa cum rezultă din concepția lui Gherea, comerțul, piața capitalistă mondială. Gherea acorda astfel comerțului o însemnătate independentă, ignorând faptul că însuși condițiile de schimb și repartitie sunt determinate de condițiile materiale de producție, iar măsura în care aceste condiții se schimbă depinde de treapta de dezvoltare istorică la care au ajuns și de împrejurările legate de aceasta [...]. Inconsecvent în argumentare, Gherea susținea că de pe urma

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 785.

¹⁶⁷ Mihail Roller, *Istoria RPR*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1952, p. 420.

¹⁶⁸ Gh. Haupt, „Din istoricul luptei pentru trecerea cercurilor socialiste din România pe poziții marxiste (1881-1884)”, în *Studii*, 3, 1955, p. 19.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ Gh. Chepeș, „Unele probleme privind întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în țara noastră”, în *Studii*, 3, 1954, p. 59.

contactului cu Apusul, al antrenării țărilor înapoiate în orbita țărilor avansate pe linia evoluției economice și politice capitaliste se schimbă în primul rând fenomenele suprastructurii și se adoptă instituții juridice și politice burghezo-liberale. De aceea o altă latură fundamentală a «legii» dezvoltării țărilor înapoiate ar fi, chipurile, dezvoltarea lor de la formă la fond, transformându-se inițial formele politico-juridice ale societății și apoi fondul social-economic. «Legea» lui Gherea denaturează flagrant marxismul, inversând adevăratul raport dintre rolul factorilor interni și externi în dezvoltarea socială și răsturnând, de asemenea, principiul universal valabil al învățăturii marxist-leniniste, după care suprastructura politico-juridică a societății este generată de baza sa economică¹⁷¹. Până în acest punct, obiecțiile formulate de Damian Hurezeanu se circumscriu polemicii academice, dezbaterilor cu tentă epistemică. Afirmând însă că „tezele lui Gherea erau voit contradictorii”¹⁷², că aveau un caracter „oportunist, nociv”¹⁷³ și vizau cantonarea mișcării socialiste în limitele căilor legale de luptă¹⁷⁴ autorul dădea intervenției sale o substanțială tentă politică. Incriminându-l pe Gherea, Damian Hurezeanu aducea în discuție, ca citat de autoritate, un fragment dintr-o cuvântare a lui Gheorghiu-Dej: „[...] el [Gherea] a apreciat însă greșit condițiile obiective ale etapei în care se afla țara noastră, nu vedea că în România – țară cu o economie înapoiată în care predomina agricultura – capitalismul era în plină dezvoltare, iar o dată cu aceasta creștea proletariatul industrial, ca o clasă revoluționară, de sine stătătoare și în plină ascensiune. În opoziție cu ideile promovate de Lenin despre rolul proletariatului ca hegemon în lupta pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice, Gherea – purtător al unor concepții de esență menșevică – susținea că burghezia este clasa socială căreia i-ar reveni misiunea de a înfăptui revoluția democrată. El a elaborat concepțiile antimarxiste despre așa-zisa «neoiobăgie», despre «socialismul în țările înapoiate», care condamnau clasa muncitoare la pasivitate, ignorau imensele rezerve de energie revoluționară ale țărănimii și negau posibilitatea alianței muncitorești-țăărănești, duceau proletariatul la remorca burgheziei”¹⁷⁵. În consecință, influențele malefice ale „gherismului” sunt căutate și descoperite în cele mai delicate momente ale istoriei Partidului. Ne explicăm această înverșunare prin faptul că marxismul inventase unitatea dintre teoretic și practic, teoria ca act eficace zisă și praxis. Astfel, opțiunile de ordin conceptual își găseau adevărul în măsura în care transformau realitatea umană. Citind și alte teorii prin prisma „teoretico-practicului”, orice opinie devenea un potențial pericol pentru *status-quo*-ul ideologic „democrat-popular”. Iar Gherea era cu atât mai amenințător cu cât el se revendica de la marxism, dar de la unul evoluționist, de factură „menșevică”. Întreaga istorie a mișcării muncitorești și a celei socialiste era raportată – retrospectiv sau prospectiv – la ideile lui Gherea doar pentru a se stabili gradul de

¹⁷¹ Damian Hurezeanu, *op. cit.*, p. 794.

¹⁷² *Ibidem*, p. 795.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 794-795.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 794.

¹⁷⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, Editura Politică, București, 1961, p. 5.

„contaminare”. Referindu-se la clarificările programatice ale cercurilor muncitorești și, în special, la cea din 1886, Mihail Roller observa: „cu tot caracterul înaintat, găsim chiar în acest program *germenii ideilor nefaste pe care le va dezvolta mai târziu* în mișcarea noastră muncitorească C.D. Gherea”¹⁷⁶.

Expunând felurilele mostre de discurs, nu trebuie să pierdem din atenție faptul că mitul revoluției proletare era o narațiune despre ceva care nu se întâmplase niciodată în trecutul nostru. Iar nenumăratele „defecțiuni” invocate atunci aveau menirea de a justifica fragilitatea mișcării comuniste, de a-i spori meritele prin raportare la felurite conjuncturi nefaste și de a apăra „puritatea” ideii de revoluție prin identificarea cât mai multor „devieri” și trădări. *Complotul ubicuu* era, în această situație, un mit conex al mitului-pilot, revoluția proletară. Numai că în domeniul științific el nu lua forma unei ideologii, așa cum se întâmpla în politică, ci a unei *paradigme*: un mod, împărtășit social, de a vedea și valoriza lumea¹⁷⁷: Istoria era redusă la conspirație, eșecurile Partidului fiind puse pe seama unui șir neîntrerupt de uneltiri. Cineva care adoptă *paradigma conspirației* se străduiește să arate că demersurile sale sunt la fel ca cercetările științifice, la fel de virtuozitate epistemologică¹⁷⁸. Recurge, prin urmare, la un mimetism bine pus la punct, creează toate aparențele menite să acrediteze în mintea cititorului caracterul științific al demersurilor sale¹⁷⁹. În ciuda numeroaselor „documente”, istoria partinică se subsuma acestor practici. Astfel, atât falimentul Internaționalei II – prilejuit în realitate de primul război mondial – cât și eșecul exportului de revoluție după 1917 sunt explicate prin trădarea „revizionistilor”, „reformiștilor”, „oportuniștilor” ostili luptei revoluționare dar favorabili expansionismului imperialist. Apelându-se la o victimologie *sui-generis*, se atribuia socialismului preleninist o vulnerabilitate în mare parte imaginară. Înainte de 1914, Gherea aliat cu „generoșii” complotează pentru destrămarea PSDMR, iar după război, asociat cu așa-ziii „social-democrații de dreapta”, sabotează crearea partidului comunist. Înfățișând astfel lucrurile, insuccesul ideii comuniste părea comprehensibil și suportabil: când dușmanul e atât de viclean, victimizarea are o evidentă funcție de consolare¹⁸⁰. Există un vinovat pentru toate relele, întotdeauna plasat în afara grupului-victimă¹⁸¹.

Evenimentele nefaste gravitau, de regulă, în jurul unei *singure* conspirații. Sau, dacă se admitea pluralitatea comploturilor acestea erau, cu siguranță, coerente și unitare, având dintotdeauna un singur sens¹⁸². După cum am amintit deja, sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor erau marcate de „uneltirile elementelor burghezo-liberale, oportuniste, din conducerea mișcării socialiste din România”¹⁸³. Intelectualii „generoși” care „s-au strecurat în conducerea partidului

¹⁷⁶ Mihail Roller, *Istoria RPR...*, p. 427.

¹⁷⁷ George Voicu, *Zei ai răi. Cultura conspirației în România post comunistă*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 194.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 197.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 15.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² *Ibidem*, p. 201.

¹⁸³ Gh. Haupt, X. Slivăț, *op. cit.*, p. 30.

muncitorilor încearcă lichidarea lui pe baza indicațiilor primite din partea liderilor liberali, trecând în bloc în partidul marii burghezii” [...]. Aceste elemente au depus tot efortul de a lega mișcarea muncitorească din țara noastră de revizionistii Internaționalei a II-a și de a o rupe de mișcarea revoluționară a proletariatului din Rusia, unde marxistii în frunte cu Lenin duceau o luptă consecvent revoluționară împotriva oportunismului internațional”¹⁸⁴. Complotiștii aveau alături pe Dobrogeanu-Gherea care „expunând prin diferite conferințe teoriile sale nefaste, menșevice, nu spunea nimic de cele ce se petreceau în Rusia”¹⁸⁵. Lui i se alăturase „agentul și spionul Rakovski, strecurat în conducerea mișcării muncitorești din acești ani”¹⁸⁶. Diabolizarea retrospectivă a fruntașilor socialiști și mai ales a lui Cristian Rakovski, victimă a proceselor din anii '30, traducea resentimentele pe care Stalin le avea față de intelectualii din Vechea Gardă, față de intelectuali în general. Aceștia îi păreau ezitanți, nesiguri, dubitativi, periclitând prin scrupule de sorginte mic-burgheză unitatea de monolit a Partidului. Ranchiunile căpătau însă explicații de ordin științific, marxist, fiind tălmăcite în termeni de „infra” și „suprastructură”. Bineînțeles, interpretările acestea intrau în conflict flagrant cu adevărurile socialismului românesc: „existența separată a mișcării socialiste de mișcarea muncitorească nu trebuie privită metafizic – se spunea în epocă – ca două procese complet separate și complet independente. Dezvoltarea socialismului ca teorie a fost determinată de dezvoltarea mișcării muncitorești”¹⁸⁷. Intelectualii socialiști nu erau deci, de neînlocuit, ei nefiind decât simpli exponenți ai mișcării muncitorești, simpli delegați care trădaseră încrederea proletariatului. Era deci, previzibil că, după plecarea „generoșilor”, „organizațiile muncitorești, conduse de elemente proletare continuau să ducă lupte mai departe pentru refacerea mișcării muncitorești”¹⁸⁸. Politica de cadre practică de Stalin se regăsea astfel în antiteza dintre „spionii de teapa lui Rakovski”¹⁸⁹ și elementele „înaintate ridicate din mijlocul maselor populare”¹⁹⁰. Eșecurile social-democrației nu erau și eșecurile muncitorilor, neîmplinirile datorându-se numai agenților infiltrați în conducerea mișcării. În asemenea situații, după modelul oferit de oficialități, istoriografia folosea abundant verbul „a strecura” la forma lui reflexivă. Se făcea astfel trimitere la ceva întreprins pe ascuns, fără știrea majorității, ceea ce deresponsabiliza muncitorii. Cu alte cuvinte, se opera o simplificare etiologică totală: potrivit conspiraționismului, exista o singură cauză a lucrurilor¹⁹¹. Conspirația nu e singulară doar din punct de vedere ontologic dar are și o cauză unică¹⁹². Iar mono-

¹⁸⁴ *Ibidem.*

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 39.

¹⁸⁶ *Ibidem.*

¹⁸⁷ Gh. Haupt, „Din istoricul luptei pentru trecerea cercurilor socialiste din România pe poziții marxiste (1881-1884)”, în *Studii*, 3, 1955, p. 9.

¹⁸⁸ Idem, X. Slivăț, *op. cit.*, p. 30.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 43.

¹⁹⁰ I. Felea, „Ștefan Gheorghiu, înflăcărat patriot și militant de seamă al mișcării noastre muncitorești”, în *Studii*, 2, 1964, p. 298.

¹⁹¹ George Voicu, *op. cit.*, p. 202.

¹⁹² *Ibidem.*

cauzalitatea înseamnă mitologizare¹⁹³. Conspiratorii concepeau dinainte un plan a ceea ce urma să devină realitatea și, obediență, aceasta se supunea. Imprevizibilul nefiind de conceput, cauza și efectul, absolut singulare, fiecare în felul său, sunt indisociabile. Se ajungea la regula dușmanului unic: “În timpul războiului a ieși la iveală cu și mai multă claritate poziția oportunistă, social-șovinistă a lui Dobrogeanu-Gherea. [...] Gherea elogia atitudinea social-șovinistă a partidelor socialiste din Apus și a menșevicilor ruși care au plecat să moară pentru «independența» și «integritatea» țării lor. Răspunzând la întrebarea ce vor face socialiștii din România în cazul când guvernul s-ar aventura în război, Gherea preconiza că «socialiștii români ca și frații lor din Occident își vor face datoria», ceea ce însemna – în interpretarea lui N. Copoiu – că vor sprijini guvernul burghezo-moșieresc în politica sa războinică, imperialistă”¹⁹⁴. Deși răul nu avea, teoretic, decât un singur autor, numeroasele orientări doctrinare din interiorul mișcării socialiste făcea problematică determinarea lui univocă. Se apela, în consecință, la amalgamarea lexicală menită să îl singularizeze, să îl unicizeze pe dușman¹⁹⁵. Astfel, prioritatea pe care Gherea o acorda – în contextul războiului – interesului național, în dauna celui revoluționar îi atrăgea eticheta de „social-șovinist”.

Teoria conspirațională aplicată istoriei acreditează ideea că observația epidermică înșeală, că niciodată cauza reală nu e recognoscibilă la o primă vedere¹⁹⁶. „Preconizând realizarea «unității» mișcării muncitorești prin excluderea unora din elementele prea compromise ale social-democrațiilor de dreapta și, mai ales, prin excluderea «elementelor prea la stânga», adică a comuniștilor, Gherea îndemna, de fapt, la unirea social-democrațiilor de dreapta cu centristii împotriva comuniștilor. Sprijinul lui Gherea, care se temea de avântul luptei revoluționare a maselor, nu putea însă salva pozițiile oportuniștilor.”¹⁹⁷ În fragmentul mai sus prezentat Gherea apărea drept conspiratorul care crea conflicte și le întreținea în secret pentru ca în public să apară în rolul împăciutorului. Era, deci, detestabil prin preferința pentru compromisuri și tratative care abăteau clasa muncitoare de la obiectivul principal, revoluția. Drept urmare, chiar și după moartea sa, Gherea continua să fie un pericol. Individul dobândește o existență postumă, transformându-se în proces, în „ism”. Reminescențele învățăturilor sale sunt identificate chiar și în anii '30, prilejuind intervenția „ortodoxiei” moscovite: „[...] o însemnătate deosebită o are Congresul al V-lea al PCR din 1932, care – zdrobind, pe de o parte, concepțiile neoioabăgiste gheriste și, pe de altă parte, teoriile sectariste „de stânga” – pe baza analizei materialist-dialectice a condițiilor obiective social-economice, a reușit să indice în mod științific sarcinile revoluționare ale proletariatului din

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ N. Copoiu, „Lupta clasei muncitoare împotriva intrării României în primul război mondial (1914-1916)”, în *Studii*, 6, 1960, p. 13.

¹⁹⁵ George Voicu, *op. cit.*, p. 202-203.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 22.

¹⁹⁷ V. Liveanu, „Momente din lupta aripii revoluționare a mișcării muncitorești pentru crearea partidului comunist din România”, în *Studii*, 1, 1962, p. 17.

România. Zdrobirea teoriilor antimarxiste cu privire la perspectivele revoluției în țara noastră a avut o deosebită însemnătate, întrucât *cele două concepții – cea gheristă prin negarea capacității revoluționare a țărănimii iar cea sectaristă prin ignorarea revendicărilor maselor muncitoare de la sate – s-au întâlnit pe linia comună de subminare a luptei partidului* pentru înfăptuirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare”¹⁹⁸ (s.n. A.M.). Comentariul de mai sus cuprinde o figură mitologică pe care R. Barthes, pornind de la ideea lipsei de alternative, a numit-o „nicinicism”: „nici asta, nici cealaltă”¹⁹⁹. Procedul constă în a stabili două contrarii și a le cântări unul cu ajutorul celuilalt în așa fel încât să fie respinse amândouă²⁰⁰. Rezulta în mod necesar că singura variantă posibilă era cea situată în afara falselor alternative, cea partinică în situația noastră. Realul era redus mai întâi la analoguri apoi era evaluat. O dată egalitatea constatată – viziunea „gheristă” și cea „sectaristă de stânga” părănd la fel de eronate – se respingea în grabă ceea ce pretinsul nehotărât nu îndrăznea oricum să aleagă²⁰¹.

Mitul contextului, al „condițiilor nefavorabile” explica, implicit, absența Partidului din viața politică și mai ales lipsa lui de popularitate. În 1930, Bela Kuhn admonesta – în numele Cominternului – Partidul Comunist Român din pricina lipsei de influență în rândul muncitorilor²⁰². Dădea ca exemplu grevele de la Lupeni (1929), desfășurate fără participarea P.C.R.-ului. Se înțelege că istoriografia de după 1948 a descris lucrurile exact invers, minerii ridicându-se la „chemarea comuniștilor din România” și având ca opozanți pe „trădătorii social-democrați” și pe viitorul rival al lui Dej, Vasile Luca²⁰³. Mai era menționat și soțul Anei Pauker, Luximin, ca „trădător al partidului și clasei muncitoare, agent al burgheziei”²⁰⁴. Etichetele erau cu atât mai îndreptățite cu cât Marcel Pauker fusese condamnat și executat în timpul epurărilor organizate de Stalin²⁰⁵. Greșeala nu era doar veșnic prezentă ci, în același timp, retrospectivă și prospectivă, în lumina ei fiind recitită întreaga viață, trecută și viitoare a celui demascată. Una din trăsăturile de bază ale complotului este aceea de a fi prezentat ca o eternă noutate cu toate că în expresiile sale se supunea, dimpotrivă, unor regularități frapante²⁰⁶. „În aceste condiții grele de luptă împotriva militarizării și transformării țării într-o bază de agresiune a imperialismului apusean împotriva Uniunii Sovietice, partidul nostru – se recunoștea uneori – a trecut prin grele încercări. El a avut de luptat, în interiorul său, cu elemente fracționiste, deviaționiste și lichidatoriste [...]. În anii 1929-1930, când România intrase în criza economică care accentua suferințele și mizeria

¹⁹⁸ Gh. Chepeș, *op. cit.*, p. 50.

¹⁹⁹ Roland Barthes, *op. cit.*, p. 286.

²⁰⁰ *Ibidem.*

²⁰¹ *Ibidem.*

²⁰² Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ed. II, ARA Publications, Los Angeles, 1984, p. 233.

²⁰³ Mihail Roller, *Istoria RPR...*, p. 583-584.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 584.

²⁰⁵ G. Brătescu (ed.), *O anchetă stalinistă (1937-1938). Lichidarea lui Marcel Pauker*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995, 320 p.

²⁰⁶ George Voicu, *op. cit.*, p. 17.

maselor, elemente provocatoare, aventuriste, grupate în două fracțiuni – Pauker Luximin și Barbu – au rupt în două partidul și au dezlănțuit în interiorul său o luptă fracționistă fără principii. Aceste lupte fracționiste au dus partidul la un pas de lichidare însă cadrele de bază ale partidului, cu ajutorul politic dat de Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste, au lichidat luptele fracționiste și au restabilit unitatea în rândurile partidului.”²⁰⁷ *Deviaționistul este sabotorul* perioadei de dinaintea venirii la putere a PCR-ului. Până la urmă, dificultățile întâmpinate făceau ca acțiunile întreprinse de Partid să fie și mai valoroase, mai eroice. În chip miraculos, mitul contextului – compus din două mari teme, „condițiile grele de luptă” și „mizeria maselor” – îndreptăteau istoricii să afirme, împreună cu Gheorghiu-Dej, că „din fiecare încercare partidul a ieșit mai întărit, mai puternic și mai pregătit pentru a-și îndeplini cu cinste rolul de avangardă a clasei muncitoare”²⁰⁸.

Trecutul, greu de anticipat

Un alt moment delicat al istoriei Partidului era perioada 1939-1944, mai precis anemica rezistență față de ascensiunea extremei drepte. Dacă până la 22 iunie 1941 ea putea fi justificată prin pactul de neagresiune Ribbentrop-Molotov (23 august 1939), după această dată inactivitatea PCR-ului era greu de înțeles. Conspiraționismul fiind cea mai simplă metodă inductivă, răul era localizat într-un trădător generic, într-un personaj colectiv care însuma toți rivalii politici pe care Dej îi avusese de-a lungul timpului: Ștefan Foriș, fostul secretar general al PCR, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi. Forța conspiratorilor rezida într-o calitate de *natură sociologică*: luați individual nu însemnau mare lucru, dar împreună capacitățile lor deveneau de-a dreptul magice²⁰⁹. Determinarea conspirațională a ființei lor deriva din apartenența la ceva transindividual, din faptul de a fi mereu împreună nu atât fizic cât mai ales ca sens al acțiunii²¹⁰. Permanența și ubicuitatea complotului era susținută cu înverșunare chiar de unele din viitoarele victime ale acestui imaginar. Bunăoară, revista *Studii* prelua un amplu discurs al lui Vasile Luca din care redăm doar un fragment, edificator credem noi din perspectiva demersului de față: „După ce s-au prăbușit manevrele imperialiștilor anglo-ame-ricani care căutau să înrobească din nou țara noastră cu ajutorul reacțiunii burghezo-moșierești, al social-democrației de dreapta și al unor elemente trădătoare de tipul lui Pătrășcanu, imperialiștii – fără a renunța la diversele feluri de provocări, de acțiuni diversioniste, sabotaj, spionaj etc. – au încercat și încearcă să pună

²⁰⁷ D. Tuțu, V. Alexandrescu, „Din lupta PCR împotriva politicii burghezo-moșierești de militarizare a țării (1921-1933)”, în *Studii*, 3, 1962, p. 622; Vezi și *Documente din istoria Partidului Comunist din România (1923-1928)*, vol. II, Editura pentru Literatură Politică, București, 1953, p. 654-656.

²⁰⁸ D. Tuțu, V. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 622.

²⁰⁹ George Voicu, *op. cit.*, p. 10.

²¹⁰ *Ibidem*.

predici dezvoltării economiei noastre socialiste”²¹¹ (s.n., A.M.). Aceste cuvinte erau rostite în 1951 cu prilejul festivităților legate de sărbătorirea zilei de 23 august. Un an mai târziu, Vasile Luca intra și el în rândul marilor criminali, diabolizați ritual în orice împrejurare. „Insurecția armată” – așa cum era calificată atunci înlăturarea mareșalului Antonescu – fusese făcută, întâi de toate, în pofida conspiratorilor din Partid: „[...] înlăturarea elementelor lașe, trădătoare și capitularde a avut o importanță hotărâtoare pentru dezvoltarea mișcării patriotice de eliberare națională”²¹². Cei vizați erau Ștefan Foriș și Remus Koffler. Primul fusese omorât în 1946 din ordinul lui Dej, cel de-al doilea condamnat și executat mai târziu în cadrul procesului Pătrășcanu. În orice articol numele lor era precedat de epitele consacrate: „trădătorii Foriș-Kofler”²¹³, „agentul provocator Foriș”²¹⁴, „elemente dușmănoase”²¹⁵. Cu cât spionii erau mai mulți cu atât Partidul era mai puțin responsabil de anonimatul său. În plan istoriografic, s-a recurs la „multiplicarea” dușmanilor infiltrați încă din anii '30. Ei erau cei „care au subminat mișcarea antifascistă, care au frânat-o dând pe mâna Siguranței pe comuniștii care activau în cadrul mișcării antifasciste”²¹⁶. Prezența unor „elemente dușmănoase” în conducerea Partidului se făcea simțită, chiar și în munca istoricilor de după 1948: „au existat și o serie de *factori subiectivi care au frânat cercetarea istorică* – se plângea Traian Udrea în 1962 – și înțelegerea corectă a transformărilor revoluționare petrecute în această perioadă. Din această categorie face parte și activitatea nefastă desfășurată pe frontul ideologic de grupul antipartinic fracționist Pauker-Luca urmați de Teohari Georgescu și ajutați în mod deosebit de Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu. Rupți complet de realitățile din țară și neînțelegând importanța muncii de partid îndeosebi cu prilejul evenimentelor din august 1944 (s.n. A.M.)”²¹⁷. Observăm din nou practica de a aduna într-un singur complot oameni între care nu existaseră complicități ci, dimpotrivă, inamiciții, fricțiuni. În plus, Udrea uzita unul din artificiiile clasice ale discursului culpabilizant: „devierea” unui membru al conducerii PCR se repercuta în plan macrosocial, fiecare domeniu de activitate reclamând, ritual, neajunsurile suferite din partea celui abia „debarcat”. Ca citat de autoritate, Traian Udrea folosea un fragment dintr-o cuvântare a lui Gheorghiu-Dej. Era și o metodă de a se deresponsabiliza, dat fiindcă că, o dată cu diabolizarea vechilor competitori, secretarul general atribuia

²¹¹ „Cuvântarea tovarășului Vasile Luca la adunarea festivă în cinstea celei de-a 7-a aniversări a eliberării României”, în *Studii*, iulie-septembrie 1951, p. 8.

²¹² Ion M. Oprea, „Organizarea și activitatea formațiunilor patriotice de luptă”, în *Studii*, 4, 1960, p. 23.

²¹³ *** „O pagină din istoria luptei partidului pentru pregătirea insurecției armate de la 23 august 1944 (Documente)”, în *Studii*, p. 5; vezi în acest sens și *Scânteia* din 22 august 1958.

²¹⁴ I. Iacoș, „Lupta clasei muncitoare sub conducerea PCR pentru apărarea organizațiilor sindicale (februarie-octombrie 1938)”, în *Studii*, 2, 1964, p. 294.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ Titu Georgescu, „Activitatea Comitetului Național Antifascist (1933-1934)”, în *Studii*, 1, 1061, p. 338.

²¹⁷ Traian Udrea, „Insurecția armată de la 23 august 1944. Lupta pentru instaurarea guvernului democrat”, în *Studii*, 6, 1962, p. 1736-1737.

răsturnarea lui Antonescu doar facțiunii „interne” a Partidului și nicidecum Armatei Roșii. Apelând la răbdarea cititorilor, redăm o parte din acel discurs extrem de revelator pentru nevoia de dușmani, pentru cultura comunistă a conspirației: „Întorși în țară, Pauker și Luca – care s-a dovedit ulterior vechi agent al Siguranței – încălcând în mod grosolan cele mai elementare norme ale vieții de partid, prin intrigă și înșelăciune, au acaparat în mod abuziv conducerea partidului. După cum s-a aflat mai târziu, ei s-au înțeles încă în emigrație asupra acestei acțiuni antipartinice. Pauker și Luca susțineau că a fost o mare greșeală înfăptuirea actului istoric de la 23 August, care a dus la răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și la alăturarea Armatei române Forțelor armate ale Uniunii Sovietice în lupta împotriva hitlerismului. Ei răspândeau cu perseverență în rândurile activului de partid această concepție aventuristă și provocatoare, dușmană intereselor vitale ale poporului muncitor și luptei împotriva fascismului. Prin aceasta sădeau îndoială și neîncredere în justetea liniei politice și tactice a partidului. Ei pretindeau că ar fi fost mai bine dacă răsturnarea dictaturii militaro-fasciste era lăsată numai pe seama acțiunilor militare ale Armatelor Sovietice, întrucât astfel ar fi fost, chipurile, posibilă luarea imediată a puterii de către clasa muncitoare fără să mai fi trecut prin faza colaborării cu partidele burgheze”²¹⁸. Mult mai interesantă ni s-a părut continuarea acestui expozeu, neredată însă de Udrea: „Amintesc aici o discuție – relata Dej – caracteristică pentru metodele pe care le urmăreau să le instaureze. În timpul acestei discuții, la care a asistat și Iosif Chișinevschi, Ana Pauker mi-a pus întrebarea: «Oare să ne subaprecieze atât de mult dușmanul încât să nu se fi strecurat în conducerea partidului nostru?». Am cerut explicații dacă are ceva semne despre existența unor elemente dușmane în rândurile conducerii partidului și dacă are în vedere pe cineva concret, la care ea mi-a răspuns: «Nu știu, nu știu, uite ce se petrece în Bulgaria, în Polonia, în Albania; să ne ocolească oare pe noi dușmanul, să ne considere cantitate neglijabilă? Ceea ce neliniștește este liniștea prea mare din România»”²¹⁹. E un document de partid care, invocat de istorici ca argument pentru dramatica istorie a comunismului românesc și pentru legitimitatea grupării lui Dej, a intrat și în sfera noastră de interes. În ciuda caracterului lor subiectiv, observațiile sale au semnificație generală, credea Robert Darnton, deoarece aparțin unei subiectivități comune, unei reprezentări colective a realității pe care el o împărtășea cu persoanele aflate sub observație. Pentru a descifra acest cod comun trebuie să sesizăm acele lucruri ce par de la sine înțelese și care tocmai de aceea rămân neexplicate²²⁰. Viziunea conspirațională asupra vieții de partid constă în convingerea tacită că există realmente dușmani, identificabili și definibili ca atare în virtutea unei determinări obiective și inevitabile²²¹. Nu atât actele sau acțiunile lor vizibile permit această identificare, nici măcar intențiile lor conștiente cât mai ales un soi de fatalitate genetică care făcea din ei dușmani „în sine”,

²¹⁸ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări (iunie 1961 – decembrie 1962)*, Editura Politică, București, 1962, p. 200.

²¹⁹ *Ibidem*, p. 204-205.

²²⁰ *Ibidem*.

²²¹ George Voicu, *op. cit.*, p. 9.

„obiectivi”²²². Astfel, dușmănia era presupusă ca fiind co-substanțială ființei lor²²³. În plan istoriografic, greșelile Partidului erau încredințate astfel trădătorilor săi. Era o figură mitologică pe care R. Barthes o numește *vaccinare*: a mărturisi răul accidental al unei instituții spre a masca mai bine răul ei principal, permanent²²⁴. Imaginarul colectiv era astfel imunizat prin inocularea unei mici cantități de rău recunoscut care apăra societatea de răul abscons, de riscul unei subversiuni generalizate²²⁵. Mitul istoriografic se dovedea aici *exemplificare* excesivă, abil travestită în *argumentare*.

Dar tema conspirației nu este însoțită numai de conotații negative, imaginea *complotului demoniac* având mereu drept contrapondere pe aceea a *sfintei conjurații*²²⁶. De altfel, orice gândire dualistă își reprezintă lumea ca divizată în două forțe organizate, dar ascunse²²⁷. De aceea, Partidul acționa nu pentru a uneli comploturi, ci pentru a rezista el însuși complotului care îl amenința și a cărui descoperire constituia *evrika* ideologiei²²⁸. În fond, puterea atribuită dușmanului era de aceeași natură cu puterea pe care comuniștii o doreau pentru ei înșiși²²⁹. Dar spre deosebire de ilegalismul impus sau asumat, de tip leninist, elementul de mister și de conspirație lipsea complet din filosofia lui Marx²³⁰. O clasă nu putea conspira ca o sectă. Date fiind numărul și rolul ei public, trebuia, în mod necesar, să acționeze fațiș²³¹. Ca monism evoluționist, marxismul primar identifica *ultimul moment* al formării clasei muncitoare cu realizarea însăși a revoluției²³². În plan istoriografic însă, mitul revoluției proletare părea să semnifice tocmai rezistența pe care el o întâmpina²³³. Cea mai bună metodă de a-l preschimba în temă de cercetare a fost reemitificarea lui, formularea unor mituri artificiale, cum a fost acela al *ilegalității*. Neconținută luptă a proletarilor, legală sau nu, încă din secolul XIX, sacrificiul de sine al militanților socialiști sau comuniști, rezistența antifascistă au format o mitologie experimentală, de gradul al doilea, rostul acestor mituri secunde fiind acela de a-l constitui pe cel originar ca naivitate primitivă²³⁴.

Conform cauzalității mitice, denunțarea complotului malefic – prezentat în paginile precedente – duce la chemarea salvatorului, a conspiratorului pozitiv. Etern proscris, acesta lua înfățișarea *revoluționarului de profesie* din secolul XIX, iar mai apoi a *ilegalistului* din perioada interbelică. Sunt modele exemplare, com-

²²² *Ibidem*.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ Roland Barthes, *op. cit.*, p. 283.

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ Raoul Girardet, *Mituri și mitologii politice*, traducere de Daniel Dimitriu, Institutul European, Iași, 1997, p. 7.

²²⁷ Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, traducere de Lucreția Văcar, Editura Humanitas, București, 1993, p. 213.

²²⁸ *Ibidem*.

²²⁹ Raoul Girardet, *op. cit.*, p. 45.

²³⁰ Mihail Ralea, *op. cit.*, p. 262.

²³¹ *Ibidem*.

²³² *Ibidem*, p. 264.

²³³ Roland Barthes, *op. cit.*, p. 266.

²³⁴ *Ibidem*, p. 266.

portamente de urmat. Biografiile acestora pot foarte bine să apară ca narațiuni mitice chiar dacă sensul lor nu legitima neapărat o împlinire rituală²³⁵. Istoriografia nu trebuia decât să identifice condițiile de plauzibilitate și de realism care să asigure identificarea cititorului cu personajul propus.

Orice proces de eroificare implică existența unei relații de adecvare între personalitatea virtualului martir și nevoile unei colectivități la un moment dat²³⁶. Întrucât marxism-leninismul ca filosofie a istoriei vedea în personalitate expresia unui context socio-economic, o funcție a voinței maselor, revoluționarul de profesie era dublul perfect al unui proletar imatur încă în secolul XIX. Prezența lui suplinea absența adevăratei insurecții și făcea din viitoarea revoluție un deznodământ necesar, obligatoriu, o previziune științifică autorealizată. Deși se recunoștea că „mișcarea socialistă din România la începutul deceniului al IX-lea avea un nivel teoretic extrem de scăzut” datorită „înapoierii economice a țării”²³⁷, proletariatul era puternic valorizat dar nu pentru ceea ce era ci pentru ceea ce avea să fie cândva. La fel și militantul socialist care deși nu poseda adevărata cunoaștere era un substitut al ilegalistului fie și prin faptul că dovedea aceleași disponibilități. Potrivit limbajului conotativ de atunci, cuvinte ca *revoluție* sau *socialism* erau sinonime parțiale, însușiri particulare ale ideii de *comunist*. Reciproc, *revoluționarul de profesie*, indiferent de orientare, avea un înțeles denotativ, reliefând ceea ce proletariatul din secolul XIX trebuia să conțină ca trăsături esențiale. Cei doi apăreau ca personaje simbolice care mărturiseau căutarea unei identități, a unei forme de solidaritate, viziunea coerentă și completă a unui destin colectiv²³⁸: așa-numita conștiință de clasă. Vorbeau și acționau în numele proletariatului, dar nu îl reprezentau și nici acesta, în ciuda asigurărilor date de istorici, nu se recunoștea în ei. Relația dintre “minoritatea conștientă” și masele muncitorești era de ordin inferențial: o operațiune logică prin care se admitea o judecată al cărei adevăr nu e verificat direct ci în virtutea unei legături cu alte aserțiuni recunoscute ca adevărate.

Istoriografia perioadei 1948-1965 sublinia faptul că venirea emigranților revoluționari ruși la noi în țară ar fi marcat definitiv cultura politică a socialismului românesc. Un exemplu în această privință a fost modelul de revoluționar expus în romanul lui Cernîșevski, *Ce-i de făcut?*²³⁹ Rahmetov, personajul principal, e descendentul unei familii bogate de proprietari. Posedă un caracter energic, voluntar, dur, străin de bonomia obișnuită a rușilor. Are și vocația singurătății: la 15 ani se separă de familia sa în urma unui conflict de alură „oedipiană”. Se dedică întru totul cauzei, confirmând structura adolescentină a milenarismului²⁴⁰. Trebuie înțeles ca cel dintâi născut care se revoltă împotriva autorității paterne, și îi

²³⁵ Monique Segré, *op. cit.*, p. 85.

²³⁶ Raoul Girardet, *op. cit.*, p. 63.

²³⁷ Gh. Haupt, „Din istoricul luptei pentru trecerea cercurilor socialiste din România pe poziții marxiste (1881-1884)”, în *Studii*, 3, 1955, p. 9.

²³⁸ Raoul Girardet, *op. cit.*, p. 53, 73.

²³⁹ Alain Besançon, *op. cit.*, p. 112-114.

²⁴⁰ Sorin Antohi, *Utopica. Studii asupra imaginarului social*, Editura Științifică, București, 1991, p. 88.

salvează pe ceilalți restaurând vremurile imemorale ale fraternității depline²⁴¹. Criza violenței adolescentine este, în același timp, un semn al unei crize a identității sociale, a unui dezechilibru funciar²⁴². Regenerarea lui Rahmetov are loc, mai întâi, pe cale intelectuală. Renunță la cultura moștenită dedicându-se în exclusivitate literaturii revoluționare. Dar la un moment dat cărțile își pierd prioritatea, practica militantă ocupând, pe viitor, totalitatea timpului său. Adoptă o asceză strictă, penitențială uneori, destinată să îi călească voința, să îl facă rezistent la durere, să îl dezbare de deprinderile burgheze. E un „pur”, un virtuos înăcrit în puritatea lui. Ceilalți văd în el un sărac și un sacrificat, un *ersatz* de Hristos²⁴³. Spre deosebire de Rudin, revoluționarul romantic al lui Turgheniev, Rahmetov este simplu, organizat, precis, respectă un orar regulat. Întrucât *cunoașterea* l-a eliberat, are datoria să o răspândească la rândul său și să elibereze pe alții prin marele adevăr al Revoluției²⁴⁴.

Cel mai apropiat de acest model a fost Nicolae Bălcescu. Drept care istoriografia „democrat-populară” l-a descris ca revoluționar prin excelență, mare precursor al lui Ștefan Gheorghiu sau Ilie Pintilie. Bălcescu era singurul dintre pașoptiști care satisfăcea exigențele ideologice din anii '50: o viață scurtă, marcată de experiența închisorii, exilului și a tuberculozei; dispariția prematură care îl împiedica să se compromită într-o carieră politică „burghezo-moșierească”, convingeri întrucâtva internaționaliste, dată fiind participarea lui la revoluția pariziană plus încercarea de a-i reconcilia pe revoluționarii români cu cei unguri; radicalism teoretic și politic care îi atrăgea calitatea de premarxist²⁴⁵. Biografiile socialiștilor români se situau, așadar, în continuarea activității lui Bălcescu și a democraților revoluționari ruși: „Meritul lui N. Zubcu Codreanu, participant al mișcării revoluționare din Rusia, era că, *ducând mai departe tradiția lui N. Bălcescu* și conducându-se după ideile revoluționarilor democrați ruși despre necesitatea luptei comune a popoarelor împotriva asupririi sociale și naționale, el al devenit organizatorul elementelor revoluționare din România, contribuind la lămurirea scopului luptei, combătând influența ideologiei liberale ce se resimțea în rândurile participanților din cercurile revoluționare (s.n., A.M.)”²⁴⁶. În aceeași genealogie era situat și Ștefan Gheorghiu care, împreună cu toți comilitonii români, vedea în patriotism „împietirea revendicărilor pentru care au luptat patrioții de la 1848, în frunte cu *Nicolae Bălcescu*, cu ideile internaționalismului proletar promovate de

²⁴¹ *Ibidem*, p. 88-89.

²⁴² *Ibidem*, p. 89.

²⁴³ Jean Marie Domenach, *Întoarcerea tragicului*, traducere de Alexandru Baciuc & Geroge Banu, București, Editura Meridiane, 1995, p. 156.

²⁴⁴ Alain Besancon, *op.cit.*, p. 114.

²⁴⁵ Vezi, în acest sens, Mihail Roller, *Anul revoluționar 1848*, București, 1948; Virgil Ionescu, *Contribuții la studiul gândirii economice a lui N. Bălcescu*, București, 1956; Dumitru Almaș, *N. Bălcescu – revoluționar*, București, 1959.

²⁴⁶ Gh. Haupt, „Luptătorul revoluționar Nicolai Petrovici Zubcu Codreanu”, în *Studii*, 2, 1954, p. 76.

cercurile socialiste, în fruntea cărora se situau luptători pentru eliberarea maselor populare de sub jugul exploatarei (s.n., A.M.)²⁴⁷.

Cu toate că nu aveau cum să cunoască adevăratul marxism, cel sovietic, socialiștii erau asimilați ilegalistului prin structurarea aceluiași tip de biografie. Aceasta conține următoarele *clișee tip*, specifice structurii unui mit: viața grea, „setea” sau „foamea” de învățătură, inițierea în partid, activitatea revoluționară, moartea eroică²⁴⁸. În sprijinul afirmațiilor noastre vom urmări, după schema anunțată deja, evoluțiile celor doi socialiști și a ilegalistului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej. Astfel, Nicolai Petrovici Zubcu Codreanu era „fiu de țăran sărac”²⁴⁹, Ștefan Gheorghiu „fiu de dulgher” cu o „copilărie aspră, plină de lipsuri”²⁵⁰, iar Gheorghiu-Dej era copilul unui „muncitor industrial”²⁵¹. Despre cel din urmă se spune că „nu și-a văzut niciodată tatăl cu o haină nouă, iar celei pe care o purta cu greu i se putea ghici culoarea pe care o avusese la început. Leafa se ducea toată pe mămăligă. Pâine, copiii n-au văzut pe masă ani în șir”²⁵². De la bun început eroul este „însemnat” de soartă, ceva îi anunță destinul²⁵³. În situația de față, viața grea este proba inițiativă menită să îl lumineze, să îl îndrepte către adevărul teoretico-practic al marxismului. Zubcu Codreanu renunță la cariera de preot și își răscumpără condiția burgheză mai întâi prin știință: optează pentru medicină²⁵⁴. În paralel cu desăvârșirea profesională „citea cu sete literatura clasică rusă” și „începe să studieze în taină operele lui Bielinski, Dobroliubov, Cernișevski, Pisarev”²⁵⁵. Inevitabil, ajungea într-un cerc revoluționar unde se discuta „cele mai variate cărți interzise primite din străinătate”²⁵⁶. În acea vreme nu puteai să fii revoluționar dacă nu erai subversiv, distanța dintre a discuta politică și a face revoluție fiind minimă. „Dornic de învățătură”, Ștefan Gheorghiu „a urmat câteva clase primare”²⁵⁷. La 17 ani, „muncind din greu” își completa educația: „frecventa sediul organizației muncitorești din Ploiești”, iar „în timpul liber îi plăcea mult să citească basme populare, povestiri cu faptele de legendă ale haiducilor, pe care-i privea ca pe eroi ai poporului. Mai târziu a citit cu pasiune clasicii literaturii române: Eminescu, Alecsandri, Coșbuc, în poeziile cărora găsea exprimate năzuințele spre libertate și dreptate socială ale poporului”²⁵⁸. „De la vârsta de 11 ani – Gheorghiu-Dej – și-a câștigat existența singur, lucrând ca muncitor cu ziua la

²⁴⁷ I. Felea, „Ștefan Gheorghiu, înflăcărat patriot și militant de seamă al mișcării noastre muncitorești”, în *Studii*, 2, 1964, p. 295.

²⁴⁸ Sorin Șerban, „Ilegaliștii”, în Lucian Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, II, Editura Universității din București, 1997, p. 47.

²⁴⁹ Gh. Haupt, „Luptătorul revoluționar Nicolai Petrovici Zubcu Codreanu”, în *Studii*, 2, 1954, aprilie-iunie, 1954, p. 72.

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 296.

²⁵¹ *** Gh. Gheorghiu-Dej. *Schiță biografică...*, p. 9.

²⁵² *Ibidem*, p. 9-10.

²⁵³ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului...*, p. 168.

²⁵⁴ Gh. Haupt, *Luptătorul revoluționar...*, p. 72.

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 73.

²⁵⁷ I. Felea, *op. cit.*, p. 296.

²⁵⁸ *Ibidem*.

diferite ateliere și fabrici. La 15 ani și jumătate intră ca ucenic electrician la «Steaua Română» din Moinești. Mai târziu pleacă la Câmpina unde se specializează. Îndrăgise electricitatea. Muncea cu multă putere de voință ca să-și însușească meseria, să devină stăpân pe ea”²⁵⁹. Ca și în cazul celorlalți, *inițierea* se leagă de activitatea profesională ca argument indubitabil al legăturii cauză-efect dintre „infrastructură” și „suprastructură”. Intrarea în partid este simultană cu conștientizarea metonimică a faptului că “soarta lui și a familiei lui era soarta întregii clase muncitoare”²⁶⁰. Saltul calitativ se producea prin intermediul unui manifest care, parvenindu-i în mod misterios, îi indica adevărata „cale”: înscrierea în partidul comunist²⁶¹. „Iluminarea” eroilor trebuie înțeleasă în legătură cu împrejurările dramatice în care aceasta se desăvârșea. Ea împărțea istoria noastră între un „înainte” decrepit și un „după” promițător²⁶². Lumea capitalistă, consumată și îmbătrânită, se cerea regenerată. Era lumea dinaintea creației, mai bine zis a „reconstrucției” comuniste. Ajunși la adevărata cunoaștere, eroii clasei muncitoare surclasau cărturarii burghezi datorită unei relații privilegiate cu realitatea: „Pe N. Zubcu Codreanu l-a revoltat nu numai crunta asuprire la care a fost expus țăranul român, dar și impresia proastă pe care i-a produs-o o parte a intelectualității române din acea perioadă din cauza indifferenței față de oricăre preocupare socială, științifică, din cauza egoismului cinic, răspândit în sânul acestora”²⁶³. Recunoaștem aici complexele antiintelectuale ale stalinismului, puse însă pe seama militantului socialist. Împrejurări nefaste îl invitau pe erou la acțiune, istoria exemplifica prin el nefericita condiție umană. „Când a început să activeze Ștefan Gheorghiu în mișcarea muncitorească – sublinia I. Felea – România intra tot mai mult în sfera de interese a țărilor imperialiste [...]. Situația politică din țară era propice jefuirii bogățiilor poporului [...]”²⁶⁴. La fel, în perioada interbelică exploatarea se agravează dincolo de limita suportabilității, făcând din apariția lui Dej un dat obiectiv al istoriei: „condițiile de muncă erau aici din cele mai grele. Atelierele erau descoperite, iarna muncitorii lucrau în curte, pe ger și ninsoare, salariile scădeau întruna, iar amenzile-i pândeau pe muncitori la fiecare pas”²⁶⁵. Dacă ținem cont și de „politica trădătoare a vătafilor social-democrați”²⁶⁶, afirmarea ca lider a lui Dej părea o salvare de ultim moment. „Se dusesse vestea printre muncitori – spune legenda – că venise un tovarăș care fusese mutat disciplinar pentru că organizase acțiuni ale muncitorilor din Galați. La o ședință a sindicatului, luând cuvântul tovarășul Gheorghiu-Dej arată muncitorilor câte drepturi pierduseră în ultimii ani în urma ofensivei patronale și înșiră lista revendicărilor care ar putea fi cucerite prin luptă.”²⁶⁷ Modelul „omului între oameni” apropia socialistul de comunist până la

²⁵⁹ *** *Gh. Gheorghiu-Dej. Schiță biografică...*, p. 10.

²⁶⁰ *Ibidem*.

²⁶¹ *Ibidem*, p. 18-19.

²⁶² Monique Segré, *op. cit.*, p. 59.

²⁶³ Gh. Haupt, *Luptătorul revoluționar...*, p. 74.

²⁶⁴ I. Felea, *op. cit.*, p. 296.

²⁶⁵ *** *Gh. Gheorghiu-Dej. Schiță biografică...*, p. 21.

²⁶⁶ *Ibidem*.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 22.

confuzie. Se trecea cu vederea faptul că Zubcu Codreanu și Ștefan Gheorghiu nu aveau convingeri superioare, bolșevice. Indulgența analiștilor dispunea însă de un suport teoretic aplicat cu strictețe, doar socialiștilor. Chiar Lenin spusese că nu e corect să se pretindă “oamenilor din trecut ceea ce în condițiile istorice date nu puteau înfăptui”²⁶⁸. Cei doi trec drept apostoli ai ideii marxiste, protestele muncitorești și cercurile socialiste pe care le-au inițiat fiind inventariate și „înfiat”, integrate discursului legitimant al PCR. Paradoxalul amestec de secretomanie și populism existent în cultura politică a stalinismului românesc valoriza, prin intermediul istoriografiei, atât întâlnirile secrete pe care Zubcu Codreanu le organiza în spitalul Colțea cât și propaganda încercată de Ștefan Gheorghiu în rândul muncitorilor²⁶⁹. În privința celui de-al doilea se aprecia că „vorbea într-o limbă frumoasă, împodobită cu snoave, pilde și fabule. [...] El vorbea muncitorilor simplu, în graiul lor, exemplele din cuvântările sale făcând parte din nesecatul izvor de înțelepciune populară. Prin talentul său de tribun popular el însuflețea masele, chemându-le la organizare și luptă”²⁷⁰. Asocierea dintre socialism și folclor dădea celui dintâi o notă de autenticitate, de neoașism și de „negură a veacurilor”, îl acredita, după cum am mai menționat, drept un fapt de memorie colectivă. Procedul cu pricina e un paralogism tipic discursului mitizant: amestecul faptelor reale cu cele imaginare extindea asupra ultimelor o parte din credibilitatea acordată meritat celor dintâi²⁷¹. Mitul tinde către proverb deoarece acesta implică universalul-valabil, refuzul explicației, o inalterabilă viziune asupra lumii²⁷². Este o reflecție redusă la o constatare foarte aproape de empirism²⁷³. În interpretarea lui Ștefan Gheorghiu, fabule ca „haina de căpătat” sau „calul, sania și căruța” – de fapt, satire la adresa guvernanților – mai mult prevedeau decât afirmau²⁷⁴. La fel ca și istoriografia aferentă subiectului, reprezentau un discurs despre o omenire în curs de formare, inexistentă încă. Cum de cele mai multe ori activitatea socialiștilor noștri nu depășea decât rareori cadrul legal, centrul de greutate al povestirii este plasat în momentul martiriului sau al morții. Zubcu Codreanu, de pildă, emigrase ilegal în România la sfârșitul anului 1874. După nici cinci ani murea, în ianuarie 1879. S-a insistat pe decesul lui deoarece una din ultimele dorințe a fost aceea de a fi înmormântat fără serviciu religios. Amănuntul nu a trecut neobservat dar abia în posteritatea lui „democrat-populară” a căpătat valențele unui mare protest împotriva „obscurantismului”. Mult mai bine valorificată a fost arestarea lui Ștefan Gheorghiu, petrecută la 15 mai 1907. Suntem asigurați că „celula era umedă iar el nevoit să doarmă pe cimentul gol. De multe ori era ținut flămând și fără apă, nu

²⁶⁸ Gh. Haupt, *Luptătorul revoluționar...*, p. 91.

²⁶⁹ *Ibidem*; I. Felea, *op. cit.*, p. 299.

²⁷⁰ *Ibidem*; Pentru o mai bună înțelegere a socialismului românesc vezi Keith Hitchins, *Mit și realitate în istoriografia românească*, traducere de Sorana Georgescu-Gorjan, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 105-257; Dan Oprescu, *Filosofia istoriei ca istorie a filosofiei*, Editura All, București, 1999, p. 1-81.

²⁷¹ Sorin Antohi, *Utopica...*, p. 33.

²⁷² Roland Barthes, *op. cit.*, p. 287.

²⁷³ *Ibidem*.

²⁷⁴ *Ibidem*; I. Felea, *op. cit.*, p. 299.

avea voie să citească și nici să aibă legătură cu cei din afară. [...] Tratatamentul sălbatic la care a fost supus în închisoare a zdruncinat sănătatea marelui luptător”²⁷⁵. Dar cauza pe care o sluja îl face să uite de sine și să dea un sens marxist sacrificiului său: „[...] deși bolnav, cu plămânii distruși, el a continuat cu și mai multă dârzenie lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc”²⁷⁶. Încearcă și el experiența exilului dar, în cele din urmă, vocația martirajului îl îndeamnă să se întoarcă, să lupte împotriva „oportunismului” social-democrat și să declare „război războiului”²⁷⁷. Un socialist ca Ștefan Gheorghiu, chiar dacă nu o știa, era din punct de vedere ontologic un comunist, la fel ca și alte personaje ale mitologiei proletare: minerul, ceferistul, petrolistul ș.a.m.d. Nu întâmplător, incidentele din februarie 1933 de la atelierele „Grivița” sunt catalogate drept „cea mai puternică bătălie a proletariatului, decurgând direct din hotărârile Congresului V al PCR (1931)”²⁷⁸. Înaltul for stipulase „lupta pentru cucerirea majorității clasei muncitoare” „pe baza cerințelor zilnice ale clasei muncitoare”²⁷⁹. Succesiunea cronologică garanta, ca de obicei, succesiunea cauzală. Mișcările de masă și valurile de proteste erau simulate discursiv pentru ca Gheorghiu-Dej, în postură de lider, să poată declara, în iunie 1934, la Craiova: „chiar de ar fi să plătesc cu viața cele ce spun trebuie să declar aici deschis ca grevele din ianuarie-februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști, ca și toate grevele de solidaritate care au izbucnit în acest răstimp au fost inițiate, organizate și conduse de Partidul Comunist din România”²⁸⁰. După spusele istoricilor noștri pregătirea luptelor greviste fusese inițiată, „încă de la începutul anului 1932”, de către „Comitetul Central de Acțiune în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej”. Accentul cădea pe *imaginabil* și pe câteva abuzuri de identificare: *a exista* pur și simplu echivala cu *a fi implicat*, a participa însemna, de acum, *a determina*, a te situa la originea lucrurilor. Identitatea militantului se edifica și se perpetua prin complexa conjugare a două forțe: una de denegare, care îl silea să respingă orice informație susceptibilă să îi zdruncine credința; cealaltă era extrasă de militant din ostilitatea pe care o trezea el însuși în calitate de potențial demolator al ordinii instituite²⁸¹. „În lanțuri, după zile și săptămâni de schingiuri, înconjurați de jandarmi, ei pășesc cu fruntea sus. Și, privindu-i, orice om cinstit înțelegea că ei erau mai tari decât dușmanul, pentru că luptau pentru o cauză dreaptă care nu putea să nu biruie...”²⁸² Comuniștii sunt solidari, în opinia mitografilor, tocmai datorită urii de clasă pe care o provocau și care era o dovadă a “recunoașterii” lor ca pericol pentru regimul burghezo-moșieresc. Negau flagranta lipsă de audiență a PCR nu pentru a convinge pe ceilalți cât mai ales pentru propria liniștire. Încredințată istoriografiei de după 1948 această automistificare se prezenta

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 302-303.

²⁷⁶ *Ibidem*, p. 303.

²⁷⁷ *Ibidem*, p. 306.

²⁷⁸ M. Iosa, M. Rusenescu, *Din acțiunile oamenilor muncii pentru apărarea conducătorilor eroicelor lupte din ianuarie-februarie 1933*, în “Studii”, 3, 1959, p. 6.

²⁷⁹ *Ibidem*.

²⁸⁰ *Ibidem*, p. 13.

²⁸¹ Philippe Ariès, Georges Duby, *op. cit.*, vol. X, p. 120.

²⁸² ****Gh. Gheorghiu-Dej. Schiță biografică...*, p. 42-43.

cam așa: “sub presiunea maselor, burghezia a fost silită să rejudece procesul ceferiștilor, mutându-i pentru mai multă siguranță la Craiova, cetățuie a moșierimii. Aici guvernul adusese ca martor al acuzării chiar pe Hotineanu, călăul din al cărui ordin s-a deschis focul împotriva ceferiștilor. Declarația cinică și provocatoare a acestuia trebuia să slujească burgheziei ca o justificare a crimelor săvârșite. A depus apoi ca martor Gabriel Marinescu, prefectul poliției. El a lăsat de o parte orice diplomație și a dat frâu urii sale animalice împotriva muncitorilor”²⁸³. În plan real cât și în cel istoriografic, dialectica materialist istorică avea nevoie de dușmanii înverșunați fără de care relația teză-antiteză-sinteză nu putea progresa. Din acest punct de vedere, ura reciprocă a celor două tabere deținea un rol *structurant*, dădea sens și continuitate unor opțiuni, unor discursuri²⁸⁴. Numai că respectivul sentiment nu putea constitui obiectul unor investigații cu pretenții științifice. Era cedat, prin urmare, literaturii de popularizare, mereu în exces față de textele fundamentale.

Actori, supleanți, sufleuri

Discursul mitizant se fortifica prin însoțirea cuvântului cu imaginea, mai ales în muzeele dedicate istoriei Partidului. Întrucât fotografii sau probe ale unor acțiuni ilegaliste autentice nu existau, impasul era trecut cu ajutorul unor picturi care îl înfățișau pe Gheorghiu-Dej în mijlocul deținuților iar apoi adresându-se gărzilor patriotice²⁸⁵. Cum orice comunist era intelectual fără a înceta să fie muncitor, Dej crea „universități roșii” în toate locurile în care era închis: „[...] pe unde trecea, întărea colectivul deținuților politici antifasciști, îi îmbărbăta și-i pregătea de luptă. Persecuțiile nu l-au putut intimida. Nu există putere în stare să înfrângă pe omul care și-a închinat întreaga viață celei mai nobile cauze a omenirii!”²⁸⁶ Într-un moment când existența Partidului era în pericol, Gheorghiu-Dej juca rolul de intermediar, indisociabil de acela de protector și cu atât mai mult de părinte sau călăuză²⁸⁷. Neavând șansa să moară la datorie, e tratat drept activist de încredere și singurul capabil să realizeze unitatea partidului prin eliminarea „agentului imperialist” Ștefan Foriș. În virtutea aceleiași dialectici celui din urmă i se atribuia dorința de „a descompune partidul pe dinăuntru” tocmai pentru a se face din el inamicul indispensabil coeziunii celorlalți.

Înlăturarea rivalului se completa, la fel de dialectic, cu reușita insurecției armate de la 23 august 1944. Inițial echivalată cu eliberarea noastră de către armata sovietică, această dată a căpătat valențe naționale, „interne” și dejiste pe măsura îndepărtării noastre de Moscova. Miza istoriografică și propagandistică a acestui moment era extrem de mare. Plecând de la ideea că arestarea lui Antonescu și preluarea lui de către Bodnăraș provocau – prin iluzia retrospectivă a necesității – instaurarea puterii muncitorilor și țăranilor, istoriografia transforma evenimentul într-un *substitut de revoluție proletară*. Ca de obicei, *atenția se concentra mai mult*

²⁸³ *Ibidem*, p. 43.

²⁸⁴ Philippe Ariès, Georges Duby, *op. cit.*, p. 125.

²⁸⁵ I. Apostol, „Muzeul militar central”, în *Studii*, 3, 1960, p. 190.

²⁸⁶ *** *Gh. Gheorghiu-Dej. Schiță biografică...*, p. 56-57.

²⁸⁷ Raoul Girardet, *op. cit.*, p. 73.

asupra împrejurărilor, a modalităților de pregătire a insurecției și mai puțin pe insurecția însăși²⁸⁸. “Problema organizării detașamentelor înarmate a preocupat Partidul Comunist din primele săptămâni ale războiului antisovietic. Partidul Comunist Român a organizat din 1943 grupe de partizani care au acționat – după știința lui I.M. Oprea – în munții Bucegi, Carașului, Vrancei, în jurul orașelor Brașov, Suceava, în Oltenia, Banat, Delta Dunării, Maramureș, pe sectorul liniei ferate dintre Ploiești și Făgăraș, pe linia Ploiești-Buzău-Brăila, dând o serie de lovituri trupelor hitleriste”²⁸⁹. Zonele enumerate corespundeau unui plan niciodată realizat, diferența dintre intenție și faptul împlinit fiind însă trecută sub tăcere. După aceeași metodă de a vorbi excesiv despre mijloace spre a uita de scopuri, Muzeul militar central expunea „cu prilejul celor 15 ani de la victoria asupra fascismului” planul de operațiuni al detașamentului de partizani Tudor Vladimirescu precum și un pistol aparținând comandantului²⁹⁰. Alături de martiri ca Ilie Pintilie, Filimon Sîrbu sau Petre Gheorghe, mitul rezistenței antifasciste se sprijinea pe participarea aleatorie a unor comuniști ca Petre Borilă, N. Cristea, Olga Bancic, I. Burcă, I. Clișici la războiul civil din Spania sau la *maquis*-ul francez. Din perspectiva unei analize deconstrucționiste cazul Olgăi Bancic ni se pare grăitor pentru felul în care comunismul nu se împacă cu propria istorie. „Marea eroină a clasei muncitoare” făcuse parte din grupul de rezistență Manouchian, activ în Franța, în vara anului 1943²⁹¹. O dată soarta războiului hotărâtă, Stalin nu mai avut însă nevoie de sprijinul partizanilor internaționaliști. Dorea ca victoria să îi aparțină în întregime. În plus, pentru a disimula adevăratele intenții cu privire la Estul Europei, desființa Cominternul (1943) și adopta, pentru 3-4 ani, un discurs favorabil valorilor naționale. Supunându-se orbește dispozițiilor Kremlinului, comuniștii francezi procedau la lichidarea grupelor de partizani străini care luptau pe teritoriul țării lor. Aceasta este conjunctura în care grupul Olgăi Bancic este dat pe mâna Gestapoului chiar de către unul din comisarii politici ai PCF²⁹², românul Boris Holban. În februarie 1944, avea loc procesul în urma căruia 23 de militanți erau condamnați la moarte: bărbații, 22 la număr, sunt executați imediat. Olga Bancic, singura femeie, este dusă în Germania unde e ucisă prin decapitare²⁹³. Interesată de tipologie și nu de fapte reale, greu de cuprins în scheme, propaganda regimului elimina, de altfel previzibil, amănuntele incomode păstrând doar faptul esențial al morții eroice. Ca și în alte cazuri, istoricii nu rețineau decât vârsta relativ tânără a Olgăi Bancic, deoarece tinerețea acționa aici ca un condensator și

²⁸⁸ Detalii privitoare la mitul rezistenței găsim în articolul lui N. Goldberger și Gh. Zaharia, „Caracterul național și internațional al mișcării de rezistență din România”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, 3, 1962, p. 112-146.

²⁸⁹ Ion M. Oprea, „Organizarea și activitatea formațiunilor patriotice de luptă”, în *Studii*, 4, 1960, p. 21; vezi și *Lupta de clasă*, nr. 11, noiembrie 1956, p. 110.

²⁹⁰ I. Apostol, *op. cit.*, p. 190.

²⁹¹ Open Society Archives, Budapest, Files of Vlad Socor, Unit. No. 300/506/4, *Paul Goma despre cazul Manouchian*, 8 iulie 1985, f. 1-4.

²⁹² *Ibidem*.

²⁹³ *Ibidem*. La aceleași coordonate poate fi consultată și o copie a unui manuscris aparținând lui Matei Cazacu și tratând tot cazul la care ne-am referit.

amplificator al mesajului²⁹⁴. Cine putea să simbolizeze mai bine puritatea, speranța? Un erou aflat abia la începuturile vieții sale putea muri fără a fi trădat, vreodată, de victorie²⁹⁵. Ziua de mâine îi aparținea, cauza sa trebuie să triumfe pentru că el încarna tinerețea lumii.

Cercetarea istorică se apropia cel mai bine de mit atunci când schimbarea de regim survenită la 23 august era definită ca un succes al PCR-ului și al lui Gheorghiu-Dej, ca rezultat de la sine înțeles, așteptat, al unei prognoze științifice: „[...] la sfârșitul anului 1943, dar mai ales în primele luni ale anului 1944 s-au maturizat elementele unei situații revoluționare în România. [...] Întreaga situație economică și politică [...] în ajunul insurecției armate era coaptă pentru organizarea și conducerea cu succes de către PCR a acestei acțiuni revoluționare”²⁹⁶. Drept probă indubitabilă a acestei clarviziuni, propaganda a vehiculat în presă, a inserat în revistele de istorie și a expus în muzee un schimb de scrisori între comuniștii aflați în libertate și Gheorghiu-Dej, închis la Târgu-Jiu. Una din ele se pretindea cifrată și anunța înlăturarea lui Ștefan Foriș, așa-zisa piedică în calea rezistenței antifasciste și a insurecției antiantonesciene. Mitizarea postumă a unei lupte pentru putere era încredințată *Scânței* (22 august 1950) și revistei *Studii* (4/1958). Cea din urmă clarifica și pretinsul cifru: „familia noastră” însemna Partidul, „organizarea moștenirii” reorganizarea Partidului, „Fostul cap al familiei” Ștefan Foriș, „Tanti Varvara” Siguranța, iar inițiala F. trimitea la numele Fieraru, pseudonim conspirativ al lui Gheorghiu-Dej²⁹⁷. Nu lipsea nici precizarea în jurul căreia fusese construită, de fapt, scrisoarea: “îndeosebi sfaturile lui F. au fost determinante pentru alcătuirea întregului plan”²⁹⁸.

²⁹⁴ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului...*, p. 194.

²⁹⁵ *Ibidem*.

²⁹⁶ Traian Udrea, „Insurecția armată de la 23 august 1944. Lupta pentru instaurarea guvernului democrat”, în *Studii*, 6, 1962, p. 1736.

²⁹⁷ *** „O pagină din istoria luptei partidului pentru pregătirea insurecției armatei de la 23 august 1944 (Documente)”, în *Studii*, 4, 1958, p. 6.

²⁹⁸ *Ibidem*; vezi și Dan Cătănuș, Ioan Chiper, *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940-1968*, Editura Nemira, București, 1999, p. 157-160. Etapa juvenilă a biografiei unui alt ilegalist, istoricul și sociologul Miron Constantinescu, ne comunică gustul pentru tot ce părea subversiv, periculos sau ludic. Dacă jocul este o experiență simulată a nedeterminării, s-a spus, atunci înseamnă că este unica modalitate a distanțării față de tot ceea ce în viața curentă înseamnă loc fix, dependență, reglare. Despre activitatea de la *Scânțea* anilor 1944-1947, Silviu Brucan își amintea: „Dar era romantic la început. Eu și Miron dormeam pe podea și ne acopeream cu păături, exact cum făceam în casele conspirative, după terminarea ședinței de celulă. Înainte de a adormi, ne puneam pistoalele *Beretta* sub pernă ca în filmele cu cowboys” (Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, București, Editurile Univers, Alffa, Calistrat Hogaș, 1992, p. 50). Lecturile din Hegel îl singularizau, în opinia lui, îl făceau o excepție. De fapt îl aruncau în prizonieratul propriei imagini, îi definitivau izolarea, inadecvarea la o lume pe care și-o închipuise altfel. Miron Constantinescu re trăia comunismul într-o dimensiune ideală, proiectându-și iluziile într-un trecut românesc, numai de el știut. Între însemnările neterminate găsim și un scurt experiment literar din aprilie 1972 – o nuvelă probabil. Eroina principală, o tânără ilegalistă, soție și mamă, cu toate calitățile posibile, înfruntă orice pericol, impulsivă de un „gând imperios”: acela de a-și vedea copilul, fie și pentru câteva clipe. Dincolo

Toate intervențiile prezintă doar *obiectivele* politicii PCR, eventual felul în care trebuiau să fie aduse la îndeplinire nu însă și receptarea sau eficacitatea socială a acestor acțiuni. Se presupunea, discursiv, că aceasta din urmă era maximă, PCR venind la putere în mod științific, pe baza unor factori socio-economici obiectivi. Lupta desfășurată de comuniști în „adâncă ilegalitate” – o formulă obsesivă a istoriografiei „democrat-populare” – era probată doar prin invocarea unor ziare ilegale din care, mai mereu, nu se mai păstra nici un exemplar, prin propaganda de la om la om, imposibil de reconstituit sau prin manifestele de tip „citește și dă mai departe”. Celor din urmă li se atribuie o eficacitate aproape miraculoasă, ele reflectând faptul că izbucnirea insurecției populare era iminentă. Relevăm – împreună cu E. Cimponeriu – unele dintre acestea: „Muncitori din fabrici și ateliere! Opriți producția! Demontați mașinile. Împreună cu populația atacați depozitele de alimente și îmbrăcăminte și împărțiți-le nevoiașilor!”²⁹⁹. Ca orice enunț performativ, lozincile cuprinse în manifeste și reluate de istoriografie se constituiau într-un act de *instituire* discursivă, care făcea să se întâmple ceea ce enunța chiar prin însăși faptul enunțării³⁰⁰. Ele dețineau o eficacitate simbolică rezultată din puterea de a acționa nu asupra realului ci a reprezentărilor despre real³⁰¹. Astfel, arestarea mareșalului de către rege devenea o revoluție comunistă legitimată de un unanim suport popular: „[...] în conformitate cu planul insurecției armate elaborat de partid, guvernul Antonescu a fost arestat și ridicat de către o formațiune patriotică de luptă și depus într-o casă conspirativă a partidului din cartierul Vatra Luminoasă. [...] Răspunzând chemării PCR, armata română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste, ceea ce a constituit începutul luptei pentru eliberarea țării de sub jugul fascist, pentru independența patriei noastre”³⁰². În acest punct al narațiunii distanța dintre eveniment și imaginea lui postumă se apropia flagrant de aceea dintre adevăr și minciună. La o ședință conspirativă Emil Bodnăraș își asigura tovarășii că “12.000 de luptători cu armamentul necesar stau gata de bătaie”³⁰³. „Când a venit la o adică – rememora un contemporan – luptătorii lui Bodnăraș care au ieșit în stradă s-au dovedit identici cu elevii din clasele superioare ale liceului «Cultura» din București. Iar în ce privește armamentul, când m-am dus la el în Aleea Alexandru, la comandamentul forțelor patriotice ca să-mi dea și mie un pistol și-a deschis arsenalul: era o ladă mare, în care se aflau câteva zeci de pistoale și revolvere de furat, de toate calibrele și fabricatele la care muniția

de romanță, de siropul aferent acestor povestiri, întrezărim neputința reconcilierii cu realitatea (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Miron Constantinescu, dosar 40/1948/1975, f. 4).

²⁹⁹ E. Cimponeriu, „Presa ilegală din Banat editată și îndrumată de Partid în anii 1941-1944”, în *Studii*, 5, 1962, p. 1192.

³⁰⁰ Pierre Bourdieu, *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistique*, Fayard, Paris, 1982, p. 126.

³⁰¹ *Ibidem*, p. 124.

³⁰² M.C. Stănescu, V.I. Mocanu, „Din lupta antifascistă a oamenilor muncii din regiunea Brașov sub conducerea PCR între anii 1941 și 1944”, în *Studii*, 6, 1963, p. 1290.

³⁰³ Open Society Archives, Files of Vlad Socor, 300/506/40, R.C.P. History, 1985-1989, f. 3.

potrivită trebuia căutată cu migală și trudă³⁰⁴. În schimb, mi-a întins o carte de vizită, tipărită de cu zorii primei zi de «revoluție populară», pe care stătea țănos scris «Emil Bodnăraș. Comandantul Forțelor Patriote de Luptă». Era mai mult fanfaron decât comandant, căci de comandant nu prea avea pe cine comanda. Iar de luptat a luptat armata»³⁰⁵.

Anacronismele abundă, mai ales ca prolepse, ca profeții prin care naratorul își face simțită prezența³⁰⁶. În cazul nostru, pentru un *efect* istoric fals se caută *cauze* adevărate. Este ceea ce analiștii discursului numesc *efect de real*, sau cultul amănuntului³⁰⁷. Aglomerate cu bună știință, detaliile cu pricina nu jalonau un plus de cunoaștere a trecutului. Toate informațiile proveneau dintr-un același stadiu, incipient, al povestirii. Deși nu reprezentau decât premisele unei istorii, numeroasele știri despre proletariat denotau o manieră ocolită a relatării, o modalitate de a *sugera* ceva, nu de a *argumenta*. Nu construiau efectiv o narațiune cu introducere, cuprins și încheiere. Diacronia era doar mimată, progresul relatării fiind asigurat de alăturarea mai multor teme cu mare putere de simbolizare. De exemplu, grație capacității simbolului de a asocia registre de existență inițial independente, situația grea a țăranimii părea sincronă cu lupta proletariatului. Ideea alianței dintre cele două clase era ilustrată cu instantanee de viață rurală care atribuiau țăranului un apetit revoluționar cu nimic mai prejos decât cel al muncitorului. Fabrica ducea mai departe protestele seculare ale satului.

Răsfoind *Analele Institutului de Istorie a Partidului*, întâlnim frecvente pusee beletristice coroborate cu dialoguri, documente de arhivă, statistici, cu mostre de folclor care „dovedeau” că ura contra regimului „burghezo-moșieresc” ținea de memoria culturală a românilor. Oferim câteva exemple extrase intenționat dintr-un singur articol, pentru a evidenția complementaritatea procedeele mai sus menționate:

- „Casele țăranilor *erau* mizerabile. Toate *au* acea culoare murdară, cenușiul sticlos al nisipului și roșcatul lutului pe care *le dă* îmbăcseala prafului aruncat din belșug, dar cu vrăjmășie, de furtunile care *bântuie* Dobrogea”³⁰⁸ (literaturizarea sărăciei, „cosmicizarea” unui fenomen social prin descrierea lui cu ajutorul cadrului natural, implicarea cititorului prin trecerea relatării de la imperfect la timpul prezent).

- „În satul acesta cu cei mai mulți moșieri țăranii sunt mai săraci, mai nevolnici și mai umili decât în alte părți”³⁰⁹ (falsa comparație rezultată din absența termenului de comparat).

³⁰⁴ *Ibidem*, f. 3-4.

³⁰⁵ *Ibidem*, f. 4.

³⁰⁶ *Ibidem*, p. 16.

³⁰⁷ Frank Ankersmit, *op. cit.*, p. 141.

³⁰⁸ N. Cioroiu, M. Cornea, „Lupta Partidului Comunist Român pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țăranimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944-1945”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, aprilie-iunie 1955, p. 27.

³⁰⁹ *Ibidem*.

- „Localul de școală era o construcție veche, respingătoare, joasă și lipsită de aer, gata să se năruie. Peste drum se afla casa elegantă a moșierului, luminoasă și bine aerisită”³¹⁰ (culpabilizarea prin intermediul antitezei).

- „Ce face comitetul sătesc? Uite cum se face dreptatea: să se adune toți oamenii și să știe fiecare că dacă unul a făcut, de pildă, trei zile de corvoadă, nu mai trebuie să se prezinte până n-au făcut toți ceilalți câte trei zile. Bătrânii și bolnavii, vădulele sau cele cu bărbați sau feciori pe front nu trebuie să fie scoase la corvezi. – E drept așa, tovarăși? – E drept, tovarăși, au răspuns țăranii”³¹¹ (simularea realității, punerea în scenă a injustiției sociale prin suspendarea narațiunii la persoana a treia și înlocuirea ei cu dialogul fictiv).

- „După recensământul din 1941, în comunele ce fac parte din actualul raion Negru Vodă, la o suprafață exploatată de 116.683ha [...] (în care nu sînt cuprinse gospodăriile cu pământ puțin, gospodăriile ai căror titulari au o profesiune neagrăcolă și rămășițele după arendare, adică gospodăriile care au arendat mai mult de 80% din suprafața lor totală) se găseau 7074 de gospodării individuale”³¹² (statistica uzitată ca artificiu ilustrativ, nu argumentativ; amestecată cu ficționalizarea devine un ingredient indispensabil efectului de real).

- „Hitlere să nu ai parte/ Nici de lumânări la moarte/ Că flăcări ne-ai răpit/ Și în foc i-ai azvârlit”³¹³ (folclorul ca probă de autenticitate, ca dovadă că antifascismul era un fapt de memorie colectivă).

- „La școala lui copiii învață poezia lui Coșbuc <Noi vrem pământ> și când agenții național-țăranști încearcă să amăgească țăranii care robesc pe moșia lui Pleschi din Lanurile, nu li se mai ripostează numai <Noi vrem pământ> și nu ies să declame copiii, ci țăranii îndârjiți dovedesc că au învățat ceea ce le-a mers la suflet din poezia lui Coșbuc: <Să nu dea Dumnezeu cel sfânt/ Să vrem noi sânge nu pământ>”³¹⁴ (crearea unei false polemici între țăranul nevoiaș și țăranistul „ostil” împrăștiată; ficțiunea comunicării perfecte între o parte a culturii savante și cultura populară; anacronism care literaturizează nevoia de pământ, sugerând că versurile lui Coșbuc constituiau expresia suprastructurală a unor realități infrastructurale; o bună ocazie de a vorbi de conștiința revoluționară a maselor).

- „Predarea titlurilor de proprietate a găsit întărită alianța clasei muncitoare cu țăranimea muncitoare. Alianța încheată în lupta unită pentru izgonirea moșierilor și împărțirea pământurilor a fost întărită prin ajutorul continuu dat pentru ca, în condițiile lipsei de inventar și unelte, țăranii să poată totuși însămânța întreaga suprafață...”³¹⁵ (imaginarea unei mișcări revoluționare unice, prin intermediul unui *eveniment-simbol*: reforma agrară din 1945 care, fiind realizată în timpul guvernului Groza, una, simbolic, două clase aparent fără legătură, țăranimea și muncitorimea).

³¹⁰ *Ibidem*.

³¹¹ *Ibidem*, p. 28.

³¹² *Ibidem*, p. 35.

³¹³ *Ibidem*, p. 14.

³¹⁴ *Ibidem*, p. 29.

³¹⁵ *Ibidem*, p. 36.

Linia de demarcație între roman și ficțiunea istoriografică nu poate fi stabilită prea ușor. Cert este că ea nu se situează între cele două tipuri de discurs ci între acestea și viața reală³¹⁶. Atât mitograful cât și romancierul își aleg faptele de analizat în funcție de capacitatea acestora de a construi un tot coerent, de a genera un sistem de interpretare cu potențial pentru prezent³¹⁷. Selecționând anumite elemente istoricul trebuie să lase de o parte altele, producând o rarefiere a referențialului, unele interstiții unde imaginația își poate dezvolta arborescența, parazitând factualul³¹⁸. Mitul istoriografic se dezvoltă tocmai în acest loc vacant. El presupune excesul de semnificați, supralicitare semnificatului cu înțelesuri care îl depășesc, îl supraîncarcă, eludându-l. Animați de dorința de a găsi cât mai multe probe în sprijinul revoluției proletare, istoricii anilor '50 își trucau argumentația, echivalau semnificantul cu referentul (realitatea istorică extratextuală)³¹⁹, întreg trecutul nostru părănd să aibă legătură cu ziua de 23 august 1944. Prin alocarea prea multor semnificați (documente, cifre, statistici) pentru un singur semnificat (revoluția comunistă) se ajungea la situația ca *reprezentarea* să se substituie *reprezentatului*, mijlocul să suplinească scopul³²⁰. Situația este analoagă unei povestiri a lui Borges: un împărat își dorise o hartă cât mai detaliată a împărăției sale; o dată executată, aceasta acoperea, la propriu, întregul stat, devenind un facsimil al imperiului însuși³²¹. Harta impunea deci, revizuirea relației reprezentare-reprezentat, primul termen al binomului tinzând să fie nu mai puțin real decât cel de al doilea³²². Deși teritoriul precede, cronologic vorbind, harta, aceasta face ca spațiul semnificat să treacă în umbră. Simulacrul creează, pronostichează o nouă generație de real, fără prea multe legături cu realitatea reprezentată, primară³²³. Este și situația mitului istoriografic, premeditat sau nu. Căci, oricât ar fi de exactă, evocarea unui fapt istoric nu poate fi o reproducere mimetică a trecutului, ci o înlocuire, o construcție substitutivă³²⁴. În cazul revoluției proletare reprezentarea prin procură este însă flagrantă. Ea face inaplicabilă ideea de adevăr determinând dispariția referentului istoric, a punctului de plecare al anchetei³²⁵. Mitul istoriografic se comportă după cum spunea Herman Parret, ca un program narativ unde o secvență anume ori o povestire subordonată ilustrează, ține loc de argument. În căutarea efectului de real, istoriografia stalinistă trata evenimentul într-o manieră „barocă”, anexând, sânguincioasă, detaliul, selecționându-l în funcție de capacitatea lui de a extorca semnificații, de a produce spectacol³²⁶. Parcurgând acele scrieri, remarcăm o structură cronologică teoretic *lineară* pe care se grefa descrierea numeroaselor

³¹⁶ Mioara Caragea, *Jocul cu istoria...*, p. 9.

³¹⁷ *Ibidem*, p. 5.

³¹⁸ *Ibidem*.

³¹⁹ Alun Munslow, *Deconstructing history*, Routledge, London, New York, 1997, p. 61.

³²⁰ Frank Ankersmit, *op. cit.*, p. 190.

³²¹ *Ibidem*, p. 189.

³²² *Ibidem*.

³²³ *Ibidem*.

³²⁴ *Ibidem*, p. 170.

³²⁵ *Ibidem*, p. 189-190.

³²⁶ Mioara Caragea, *Reinventarea istoriei...*, p. 15.

episoade ale luptei de clasă. Ele apar ca tematizări enciclopedice, ca pretexte de a cumula fapte de același tip, convocate în discurs cu ajutorul analogiei³²⁷. Cu toate că lucrurile nu se petrec de două ori la fel, temporalitatea construită de istoricii marxiști este, în practica discursului, una *ciclică*³²⁸. Conjuncturile sunt reversibile, asemănătorul produce, la fel ca în magie, asemănător, lucrurile venite o dată în contact nu se mai despart³²⁹. Explicațiile rezultă astfel din aglomerări de atribute, nu din înălțări cauzale coerente³³⁰.

Ne-am referit, în aceste pagini, la substituționismul care caracteriza mitul fondator al comunismului românesc, revoluția proletară. Proletarul din istoriografia noastră era totdeauna cel din ajunul Revoluției, niciodată cel de a doua zi, cea hotărâtoare, a gestului concret. Mitul era celebrat printr-o mulțime de *cauze*, de premise care, toate la un loc, trebuiau să țină loc de *efect*: revoluția care lipsea irevocabil. Vorbindu-se atât despre ea, sau, mai corect spus, despre antecedentele ei, faptul în sine, văzut ca o formalitate dar niciodată împlinit, era trecut cu vederea. Omul putea simula că trăiește într-o lume imaginară fără a-și întrerupe legătura cu realitatea și neuitând că este vorba numai de o convenție³³¹. Potrivit lui Paul Veyne, rezulta, în câmpul raporturilor de forțe simbolice, o coexistență pașnică pe care fiecare individ, chiar dacă făcea parte dintre cei docti, o interioriza; ceea ce producea în el semi-credințe, ezitări, contradicții, pe de o parte și, pe de altă parte, posibilitatea de a juca simultan în mai multe registre; de unde și utilizarea ideologică sau mai curând retorică a mitologiei, ar spune același Paul Veyne. „Lipsa unei generalizări la nivelul temei puse în discuție și legat de aceasta slaba încadrare teoretică a expunerilor constituie principalele lipsuri ale articolelor”, observa Traian Udrea în recenzia volumului *Din lupta PCR pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea în bătălia pentru reforma agrară din 1945*, apărut în 1955, la Editura de Stat pentru Literatură Politică³³². În aceeași perioadă, I. Goliat observa că, „deși istoricii din țara noastră sunt unanimi în a recunoaște rolul hotărâtor al luptei de clasă a proletariatului în dezvoltarea social istorică a României moderne și contemporane, redacția revistei *Studii* lasă aproape integral cercetarea luptelor clasei muncitoare și ale partidului său pe seama Analelor Institutului de istorie a partidului. Este imperios necesar să se stabilească cele mai strânse relații de colaborare între cele două institute de istorie, între redacțiile acestor două reviste de istorie”³³³.

Prezumție și dialectică

Obișnuind să-și pună credințele în acord cu vorbele, protagoniștii vieții academice sfârșeau prin a nu mai ști ce gândesc cu adevărat. Astfel luau naștere

³²⁷ *Ibidem*.

³²⁸ *Ibidem*.

³²⁹ Roger Caillois, *op. cit.*, p. 77.

³³⁰ Mioara Caragea, *op. cit.*, p.15.

³³¹ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului...*, p. 37.

³³² *Studii*, 2-3, 1956, p. 163.

³³³ *Vezi Lupta de clasă*, nr. 2, februarie, 1957, p. 99.

modalități de credință ezitante, capacitatea de a crede simultan în adevăruri incompatibile ce caracterizează perioadele de confuzionism intelectual. Era ca și cum ar fi existat două planuri: acela al evenimentelor cotidiene, al experiențelor personale, pe de o parte, și acela al Liniei Generale a Partidului, urmată cu fidelitate, cel puțin în ceea ce privește fundamentele, pe de alta. Oricum, nu ne grăbim să afirmăm că mitul a fost luat drept istorie. După cum spunea deseori Paul Veyne, oamenii pot să creadă în mituri tot atât de mult ca în istorie, dar nu *în locul* acesteia și nici în aceleași condiții.

Eșantionul textual utilizat este analizat în dimensiunea lui perlocuționară, noi concentrându-ne asupra sintagmelor scăpate cumva de sub controlul formulilor de conveniență și al exprimărilor tipizate. Ce se înțelege prin perlocuționar? John Langshaw Austin, părintele teoriei *speech acts*, considera că actul perlocutoriu ar fi "însoțirea cuvintelor cu acțiunea", obținerea imediată a unor efecte prin spunerea a ceva. Opusă frazelor descriptive, propoziția performativă se remarcă prin enunțul ce s-ar vrea concomitent cu acțiunea pe care o desemnează. De exemplu, discursurile oficiale din timpul comunismului mizau pe verbe care dădeau iluzia unui progres neîntrerupt, aici și acum, mimând simultaneitatea vorbei cu aceea a faptei: înălțăm, construim, realizăm, îndeplinim, depășim, învingem etc. Același lucru se întâmpla și în istoriografie, spre a se sugera progresul luptei de clasă de la 1848 la Mica Unire, de la Independență la Primul Război Mondial și de la grevele ceferiștilor din 1933 la ziua de 23 august 1944.

Urmărind componenta retorică a textelor luate în discuție, am relevat metodele de cercetare/redactare tipice istoriografiei academice, dar și utilizarea curentă a termenilor de specialitate; și, mai ales, suprapunerile, nu fără rest, dintre concluziile discursului istoric și presuposițiile discursului partinic. Teoria marxistă a istoriei nu a fost doar pretextul unor presiuni ideologice fără precedent, ci și prilejul de a exersa, altfel, istoria-povestire; transformată, în scurt timp, într-o știință a adevărului politic. La urma urmei, proletcultismul nu trebuia să reconstituie trecutul, ci să-l transforme. De unde și atenția dată de culturnici nu atât aspectelor veritative, cât mai ales acelora fiduciare; pentru că nu se punea preț pe verificarea unei afirmații, ci pe încrederea în persoana care o susținea.

Nu ne-a interesat felul, de altminteri grosier, în care istoria era falsificată, punându-ne mai mult problema modului în care ficțiunea participa la instituirea unui canon istoriografic; unul care nu voia să rămână între copertile cărților de istorie, ci să ajungă constant la marele public; adică să-l îndoctrineze, să-l educe, să-i schimbe reflexele identitare. De altfel, continua redefinire a adevărului transpunea dorința unui sistem totalitar de a-și confecționa normalitatea care-i convenea, astfel încât reperele sociale să se schimbe, de la un an la altul, prin modul de funcționare a cunoașterii și prin maniera în care aceasta era subordonată unei idei de *obiectivitate* cu totul aparte, aceea marxist-leninistă. Era una deosebit de elastică, dialectică evident; dat fiind că adevărul istoric, codificat mereu după "ultimele orientări ale Partidului", părea mai degrabă rezultatul unor *tranzacții narrative*, în care conotația simbolică a unui eveniment covârșea concretitudinea lui istorică. Aceste practici sunt revelatoare pentru o *idee de probitate tranzitorie*, care

facea trecerea de la adevărurile verificate, până la 23 august 1944, de *autoritatea științifică*, la certitudinile prestabilite, după această dată, de *autoritatea politică*. Iar istoricii trebuiau doar să le exemplifice, să le popularizeze, cu riscul de a fi totdeauna înaintea sau în urma "înantelor comandamente".

Mulțimea amănuntelor despre mișcarea muncitorească, numărul mare al publicațiilor dedicate acestui subiect, nu rezulta din pasiunea pentru exactitatea descrierii ci trăda așa-numita tehnică a amânării epice³³⁴. Relatarea era complicată prin episoade minore, acțiuni secundare, subordonate, întreruperi ale firului narativ central. Cu toate virtuțile sale epice mitul închide de fapt narațiunea, nu o dezvoltă. Prin caracterul său arhetipal, stereotip, schematic el este antiistoric deci antinarativ. Logica imanentă a mitului cere abolirea, devalorizarea timpului istoric concret în favoarea celui mitic, abstract, sustras devenirii, memoriei.

Este o diferență între *urmările* unui eveniment, pe de o parte, și *consecințele* lui, pe de alta. Urmările zilei de 23 august 1944 sunt în realitate *continuări* de durată lungă și vagă; care se ramifică la infinit în orice context nou apărut, putând fi puse oricând în descendența „insurecției populare”: confiscarea lozincii „totul front, totul pentru victorie”, reforma agrară, „defascizarea” aparatului administrativ etc. În ceea ce privește consecințele actului de 23 august 1944, adică *efectele* lui în viziune comunistă: ele decideau, fără drept de apel, stabilizarea unor noi stări de lucruri puse sub acoperirea așa-numitei „democratizări” a țării, preluarea totală a puterii. Ce anume reținem din parcurgerea studiului de față? Mai întâi, că nu orice inadecvare la propria realitate – oricât de insistent ar fi acest disconfort – poate fi pusă în seama unui arhetip imemorial; pe care îl întrezărim doar prin câteva reverberații, active oarecum în istorie: mitul, simbolul, imaginea. Mai apoi, nu orice constatare a unor tensiuni vine dintr-o tradiție înverșunată a conflictului cu societatea care mai mult ne respinge decât ne cuprinde; registrul cultural prin care aderăm la ultima actualitate nu refuză schimbările de moment și preferă să flexibilizeze, atât cât poate, procesul de semnificare a prezentului.

The Legend of a Factoid: 23 August 1944

We owe the idea of *factoid* to the writer Norman Mailer. This notion implies the inclination of presenting a certain fact as if it were absolutely imminent, without any way of checking whether it happened or not. A good example of that is the pain taken by the Stalinist historiography of accrediting the fiction of a proletarian revolution in Romania, promoting the idea that the events on the 23rd of August 1944 were follow-ups of the Great Socialist Revolution in October. In the 1950s, the proletarian revolution in its Wallachian form was a discursive simulation based on a multitude of so-called "premises" - actually false signifiers - which created the impression that a "great toppling" was inevitable. Since there was no succession of facts to accredit the signs of such a phenomenon one way or another, the idea of an implacable evolution of this fabricated process was frantically

³³⁴ Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, Editura Eminescu, București, 1973, p. 591.

expressed through a specialised language, a sort of "gobbledygook". It is well-known that the Russian revolutionary prototype had no fixed beginning and end; nevertheless, after 1945, in the countries that had become Moscow's satellites the Stalinist past was more and more strict, in a continuous loop which abolished temporal demarcations; the attack on the Winter Palace was a continuous intervention of the future into the present, whence it took imaginary pasts, which could herald it again and again. The behaviour related not to a certain event (7 November 1917 in Russia or 23 August 1944 in Romania) but to the unconsumed possibility of its occurrence is equally intriguing.

Key words: factoid, proletarian revolution, communism, historiography, myth, discursive simulation

Andi Mihalache (n. 1972, Botoșani) este cercetător în Departamentul de istoria culturii din cadrul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași. De asemenea, este redactor-șef al *Anuarului* aceleiași instituții și conferențiar asociat al Universității „Al. I. Cuza”. Domenii de interes: istoria istoriografiei și a culturilor istorice; istoria comunismului; istoria conștiinței patrimoniale; antropologia obiectelor și a imaginii; memoria autobiografică. În 2001, și-a susținut teza de doctorat *Discurs istoric și ideologie în România „democrației populare” (1948-1965)*, publicată doi mai târziu, sub titlul *Istorie și practici discursive în România „democrației populare”, 1948-1965*. În 2005, lucrarea este premiată de Academia Română. Valorificând două burse Fritz Thyssen ale Fundației Alexander von Humboldt, a mai publicat alte trei cărți: *Pe urmele lui Marx. Studii despre comunism și consecințele sale* (2005), *Mănuși albe, mănuși negre. Cultul eroilor în vremea dinastiei Hohenzollern* (2007) și *Contribuții la istoria ideii de patrimoniu. Surse, evoluții, interpretări* (2014). Iar în urma participării la proiectul *Remembering Communism: Methodological and Practical Issues of Approaching the Recent Past in Eastern Europe*, coordonat de Maria Todorova (Universitatea Illinois at Urbana-Champaign, SUA) și Stefan Tröbst (Universitatea din Leipzig, Germania), publică volumul *Timpul, obiectul, povestirea. Decoruri interioare în literatura autobiografică* (2017). Tot în 2017, își tipărește notele de curs sub titlul *Trecutul ca text: idei, tendințe, controverse*. În anul următor, propune cititorilor săi o altă abordare, axată pe studiul documentelor de arhivă: *Idem et Ipse. Centralism și localism în proiectele muzeale din La Belle Époque*. Din tomurile coordonate amintim cele realizate în colaborare cu Adrian Cioflâncă (*In medias res. Studii de istorie culturală*, 2008, și *Istoria recentă altfel. Perspective culturale*, 2013), cu Alexandru Istrate (*Romantism și modernitate. Atitudini, reevaluări, polemici*, 2009) și cu Silvia Marin-Barutchieff (*De la fictiv la real. Imaginea, imaginarul, imagologia*, 2010).

A Dutch diplomatic report of March 1945 in regard to Romanian politics

(Un raport diplomatic olandez din martie 1945 referitor la politica românească)

*Marian-Alin Dudoi**

Summary: The report of the Dutch envoy to Romania, issued on 27th March 1945, was addressed to Le Rougetel, his British counterpart.

Dutch worries clearly developed after 6th March 1945, when Soviets, who had been occupying the country, managed to impose in Romania a Government headed by Petru Groza, actually dominated by Communists. The report clearly stated that a communist Romania was not going to buy products from Western Europe and United States.

Although not expressed, we can assume the Dutch feared about the confiscation in the near future of the “Romanian Astra” company, the main oil company in Romania, which belonged to the famous Dutch-British concern called “Royal Dutch Shell”.

Keywords: Cold War, communism, democracy, diplomacy, Iuliu Maniu

The agrarian reform implemented by the Groza Government was not only offering land to the peasants, but also it increased the role of the government in agriculture as the state confiscated the agricultural machinery from the bigger landowners and it would decide which peasants could use it; this meant for Dutch that only the peasants who would vote the Communists and their political allies could use the agricultural machinery.

Finally, the Dutch envoy sustained the absolute necessity that the Americans and the British to find the means of keeping freedom in an independent Romania, as the people were by far not Communist and can defend themselves until the creation of a communist agriculture and industry, and in order to protect Western economic interests.

*Ph.D., Segarcea Middle School, Dolj county, e-mail: marianalindudoi@yahoo.com.

Rezumat

Raportul trimisului olandez în România, purtând data de 27 martie 1945, a fost adresat lui Le Rougetel, omologul său britanic.

Îngrijorările olandeze au apărut în special după data de 6 martie 1945, când sovieticii, care ocupaseră țara, au reușit să impună un guvern condus de Petru Groza, în fapt dominat de comuniști.

Raportul precizează că o România comunistă nu va cumpăra produse din vestul Europei sau din Statele Unite. Deși neexprimată, putem presupune că olandezii se temeau de confiscarea în viitorul apropiat a companiei „Astra Română”, principala companie petrolieră din România, care era deținută de faimosul concern anglo-olandez ”Royal Dutch Shell”.

Reforma agrară implementată de guvernul Groza nu numai că oferea pământ țăranilor, dar creștea și rolul guvernului în agricultură, deoarece statul confisca mașinile agricole de la marii proprietari de pământ și urma să decidă care dintre țărani putea să le folosească; pentru olandezi, aceasta însemna că doar țăranii care votau comuniștii și aliații lor politici puteau să folosească mașinile agricole.

La finalul raportului, trimisul olandez a susținut ca o necesitate absolută ca americanii și britanicii să găsească mijloacele pentru a menține libertatea într-o România independentă, întrucât cetățenii ei nu sunt comuniști în marea lor majoritate și pot să reacționeze până la trecerea la o agricultură și industrie comuniste, și pentru a proteja interesele economice occidentale.

DELEGATION GENERALE DE PAYS-BAS

Bucharest 27th March 1945

No. 113

Mr. J. H. Le Rougetel

Political Representative of the H.B.M. Government

Bucharest

The political happenings in Roumania during the last weeks are inevitably leading to a situation which must cause the greatest concern to those Allied Nations – the United Kingdom, the United States of America and the Netherlands – which for many years had well established interests in this country.

Our direct and indirect interests are today of the following nature:

- a) the great capital investments established in Roumania by the nationals of our countries and developed for many decades;
- b) the possibilities of a free and independent, prosperous Roumania as a market for our products, more necessary than ever after this war;
- c) the necessity for Roumania as a former enemy to bear its share in the payment of the losses caused to the Allies and generally in the economic upbuilding of Europe;
- d) the necessity for Roumania to a peaceful and orderly member of the family of Nations in this part of Europe, which since centuries was considered as the powder barrel of Europe.

In view of all this I feel obliged as representative of the Royal Netherlands Government to submit to you some considerations about the present position, the further development of which will endanger in the most serious way all our interests.

I.1.) The development of the political situation since 23rd August 1944 leading to the installation of the present Government, was undoubtedly influenced by the mistakes made by the right-wing parties. The delegation of less important and inexperienced members of these parties, by their leaders, in Cabinets, which had to start rebuilding Roumania under the most difficult circumstances, the unwillingness of these party-leaders to share the direct responsibility of governing their country, caused mainly by political egotism, was one of the biggest mistakes.

2.) The leading members of these parties express the view that the Soviet Government intended, since August, to obtain for its political co-ideologists in Roumania complete power in this country. This however would only be the first etappe, leading afterwards to the status of Roumania as a full member of the U.S.S.R.

3.) I don't think that it is worth while to discuss at this moment, whether the victory of the Communists in Roumania is due to the mistakes made by the other parties or to their own strategy and methods of fighting, or finally to the long term-strategy of the Soviet Government, manoeuvring since August in order to reach its well established goal.

4.) It is less the past than the future which interests us. Even if it could be proved that the direct intervention of the Soviet authorities in the internal political affairs of Roumania, at the end of February, was not just a stage on the beforehand traced road to the adherence to the U.S.S.R., but that it was genuinely caused by the deep mistrust of the Russians in the upper and middle classes – which in Roumania are more representative of the “bourgeois”-type than elsewhere – and that still now the Soviet Government does not consider a closer relationship with this country, I am afraid that this relationship – incorporation of Romania in the Soviet Union, will become the only possible alternative if the Soviet Government wishes to maintain a communist regime in this country.

5.) The establishment of a purely communist regime in Russia after 1917 became possibly mainly because that huge country is to a very great extent self-supporting. It could afford, even with the sacrifice of millions of lives and with an abnormally low standard of living to close its doors and still, starting from scratch, to become after 25 years of nearly complete isolation, a country with more capital goods than most of the other nations of the world.

6.) Such a development would be completely impossible for an independent, communist Roumania. This country with its very limited industrial resources, is bound to import most of her needs of fabricated goods and industrial raw materials and in order to pay these imports, to export its surplus of agricultural and other raw materials. It needs for its international trade, international confidence and it cannot be doubted that under an inexperienced communist regime such confidence will not be given. It is also out of question that even after many years amongst the

Roumanian communist people will be found capable enough to administer the country.

7.) The communist regime in a country where the vast majority of the people is hostile to communist ideals, where even the adherents are more interested in the material advantages than in ideals, can only be maintained by dictatorial measures – as introduced at this moment – abolition of all freedoms.

8.) What then is the only alternative, if the doors of Western Europe are closed? Complete economic dependency upon its only political friend: Russia – exactly the same thing which Germany had in store for its satellites. And from this stage to political dependency is only one step.

9.) I have mentioned at the beginning of this letter the four main groups of interests which our countries have in Roumania. It is easy to understand that these interests will be irretrievably lost, if Roumania is no longer a free and independent country.

II.1.) The so-called "agrarian reforms" which means the immediate confiscation of the greatest part of the land property of the upper classes and the problematic confiscation in the near future of the remainder, is the first of the purely political measures which the new communist regime in Roumania has carried through.

2.) This measure in itself, by its economic consequences, will be utterly harmful to the interests of our countries. It will strongly diminish if not stop altogether the ability of Roumania to produce, to buy from abroad, to pay its debts. Already for these reasons we ought to object that Roumania under the obligations of an Armistice Convention changes its economic structure in a way detrimental in the highest degree to our established interests. The political consequences however may be worse still.

3.) About 80% of the Roumanian population is living in villages and on the land. Politically speaking the great majority of the peasant class has always been an adherent of the National Peasant Party (this party came to life after the previous war as the result of an amalgamation of the – Transsylvanian – National Party under Dr. Maniu and the Peasants Party – funded in the old Kingdom under Mihalache).

4.) The Roumanian peasant is very strongly an individualist, but since generations he has been taught to vote for "those in power" for the Government which appoints the village mayor, the notary public, the schoolteacher. That is the reason why the Liberal Governments between 1920 and 1927 even with a very little coercion could obtain majorities in the rural communities. The peasant however ripened politically speaking and in the elections of 1937, the last elections held in Roumania, the Liberal Government failed to obtain even the then necessary majority of 40% of the votes, an unprecedented occurrence in Roumanian history.

5.) Free elections at this moment would undoubtedly show a great majority for the National Peasants Party. The communists know this and in the "agrarian reform" they have found the only and most efficient weapon to beat their opponents.

6.) The agrarian reform changes completely the structure of Roumanian rural life. It will create a rural proletariat with owners of less than one, maximum three hectares, a property which does not enable the owner to subsist. The possibility which existed before for such small holders to find a supplementary income by working on the land of the bigger landowners, disappears with this class of owners.

7.) The reform bill provides that the whole confiscated mechanical outfit of the landowners, necessary for labouring the soil, becomes the property of the state, and will be given on lease to the peasants. The application of the law will be put into the hands of village committees, to be appointed by the village mayor, that is by the Government.

8.) The consequences of these provisions are easy to be foreseen. The political influence of the bigger landowners disappears completely. The newly created committees, twins of the factory committees in industrial plants, to be chosen of course amongst the members of the Communist Ploughmen Party, and supported by the newly created landowners, will rule over the whole life of the rural community. They allocate the confiscated land, they distribute seeds, mechanical outfit, livestock, fuel etc. No peasant will be able to subsist if he does not obey the orders of the Committee.

9.) How this will affect committees in the future is clear. They will be free, no visible coercion is necessary and eventual allied observers will find few reasons to complain; but the peasant knows what will happen to him if he votes for the other side.

I have indicated the two main dangerpoints of the present situation. They can be summarized as follows:

1.) A communist regime in Roumania must lead to the closest possible relationship with Soviet Russia.

2.) A change in the regime, brought about by peaceful means – elections – becomes hardly possible after the agrarian reform has been fully applied and certainly impossible as soon as the regime has caught the industrial and the agricultural population firmly in its grip.

If we have no means or if we fail to change the course of events, our interests in Roumania are doomed.

C.M. Dozy

xxx Great Britain, Public Record Office, Foreign Office, 371/48553 (studiat la Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, Microfilme Anglia Microfișe 1940-1945, plicul 97, microfișele 91-94)

România și Turcia – tăcerea diplomatică de după 1945 și momentul schimbării: vizita lui Ion Gheorghe Maurer în Turcia (1966)

*Daniela Popescu**

Abstract: The 1930s were a flourishing era for the Romanian-Turkish diplomatic ties and economic relations, but the outbreak of the World War II triggered a seizure and pushed Turkey towards silence and neutrality whereas Romania was engaged in war. After the iron curtain divided Europe, the diplomatic relations of Romania and Turkey were cold and stagnant as they were part of two antagonist worlds. Yet, the mid-1960s, the international disarmament debates, the subtle changes in Romanian foreign policy determined Ankara's government to improve its connection with Romania. The key moment was during the 1966 summer when a Romanian high-level delegation led by Ion Gheorghe Maurer and Corneliu Manescu was invited to meet the prime minister and the president of Turkey.

Keywords: Romania, Turkey, Cold War, diplomacy, 1966, visit, change.

Repere introductive

Anii interbelici, cu toate complexitățile lor și goana după alianțe a statelor europene au adus la aceeași masă state în formule de neconceput cu nici jumătate de secol înainte. Este drept că, începutul de secol XX a adus pe scena lumii și noi entități statale care acum își căutau locul în noua configurație geografică și geopolitică a lumii care încercau să își acopere vulnerabilitățile, iar acesta a fost, din mai multe rațiuni, și cazul noii Republici Turce și a României de după 1918. Cea de-a doua jumătate a anilor '30 ne înfățișează o Românie determinată prin politica sa externă să își găsească punți de siguranță regională, amenințată din toate părțile de revizionism, expansionism și politici revanșarde – curente care deveneau tot mai accentuate în spațiul european.¹ Nici Turcia lui Mustafa Kemal Atatürk nu era ferită de astfel de preocupări, ceea ce a și apropiat-o și mai mult de treburile

* Asist. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București, email: daniela.popescu@istorie.unibuc.ro

¹ A se vedea contextul regional al epocii în Mihai Retegan, *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*, București, Editura Semne, 1997; Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor. România întregită 1918-1940*, București, Editura Enciclopedică, vol. VIII, 2003.

continentului european decât ale celui asiatic iar propunerea Înțelegerii Balcanice² – a cărei motor era Nicolae Titulescu – a fost liantul diplomatic cel mai puternic între București și Ankara. Doar că eforturile de a pune bazele unui sistem de securitate colectivă³ în Balcani au eșuat odată cu izbucnirea războiului. Niciunul dintre statele Înțelegerii Balcanice nu a fost dispus să își pună resursele militare în comun, Turcia a optat pentru a nu se implica în război iar România, Grecia, Iugoslavia s-au trezit pe cont propriu⁴. Tătonată de ambele tabere, Turcia nu și-a exprimat implicarea și a adoptat o politică de tăcere diplomatică, inclusiv față de România. Chiar dacă în spatele ușilor închise purta discuții cu Statele Unite și Marea Britanie, față de vechii parteneri a optat să se distanțeze, să diminueze schimburile economice și să își limiteze corespondențele diplomatice. Încheierea războiului avea să aducă o nouă reconfigurare a lumii europene împingând Turcia și România de partea opusă a cortinei de fier și accentuând lunga tăcere dintre cele două.

În cele ce urmează ne propunem să aducem în atenție o radiografiere a coordonatelor relațiilor diplomatice româno-turce de după 1945 și momentul de reper al reluării comunicării diplomatice mai dinamice de la mijlocul anilor '60, pe care îl vom ilustra cu un studiu de caz: prima vizită a unui oficial român în Turcia de după 1945 – vizita (25-31 iulie 1966) lui Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Stat, alături de ministrul de externe, Corneliu Mănescu. Un alt aspect pe care ne propunem să îl urmărim – având ca surse de analiză documentele, rapoartele și corespondențele diplomatice din cadrul Arhivei Ministerului de Externe Român – plecând de la această vizită este identificarea, dincolo de aspectele administrative și de protocol, principalelor teme de discuție la nivel bilateral. De asemenea, într-un plan secund, ne propunem reperarea principalelor teme de discuție din epocă.

Tăcerea diplomatică de după căderea cortinei de fier

Odată cu încheierea războiului și cu negocierile tratatelor de pace, opinia publică din România spera la revenirea la o normalitate cotidiană, însă nu doar dificultățile economice de după război îngreunau acum spațiul românesc, ci și o nouă realitate politică: prezența trupelor Armatei Roșii pe teritoriul românesc, prezența consilierilor sovietici în instituții, o trecere peste noapte de la monarhie la republică, urmată de o conducere comunistă care asigura prin toate căile poziția

² Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Republicii Socialiste România, București, 1972; Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică*, Editura Politică, București, 1968.

³ Pentru o mai bună înțelegere conceptuală recomandăm Robert J. Art, Robert Jervis, *International politics. Enduring Concepts and Contemporary Issues*, 8th edition, Pearson Education, New York, 2007; Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, London, Penguin Group, 1998.

⁴ A se vedea Mark Biondich, *The Balkans: Revolution, War, and Political Violence*, Oxford, Oxford University Press, 2011; Katrin Boeckh, Sabine Rutar (eds.), *The Wars of Yesterday. The Balkan Wars and the Emergence of Modern Military conflict*, Berghahn, London, 2018.

României în sfera sateliților Moscovei. Această situație a generat pentru mulți cetățeni români un motiv întemeiat pentru care părăsirea țării – prin orice fel de căi, fie legale, fie frauduloase – devenise singura soluție. Despre acest fenomen care a luat amploare după 1945 este mai puțin cunoscut faptul că o destinație frecvent aleasă pentru a pleca din țară era Turcia. De ce? În primul rând, din considerente geopolitice: Turcia optase să își consolideze o legătură cât mai strânsă cu Statele Unite și Marea Britanie, optase pentru ajutorul financiar furnizat începând cu 1947 prin „planul Marshall”⁵ de reconstrucție europeană de după război iar după 1949 făcea demersuri insistente în lumea occidentală pentru a fi primită în rândul statelor care construiau sistemul Nord-Atlantic. Acest fapt o plasa într-o punte de legătură cu Occidentul, tocmai de aceea o bună parte a celor care ajungeau din România pe teritoriul turc erau doar în tranzit, aceștia continuându-și drumul spre diferite destinații din lumea liberă.

Un al doilea argument era de natură strict geografică Turcia fiind o destinație mai ușor accesibilă ca distanță – atât cu avionul cât și prin liantul Mării Negre cu diferite ambarcațiuni – iar autoritățile turce, fără prea mult zgomot public sau declarații oficiale ample, ofereau protecție celor care ajungeau pe teritoriul turc, iar dacă aceștia nu deturnaseră avioane militare sau nu dețineau funcții cheie în România care să cauzeze conflicte diplomatice, atunci ei nu erau repatriați și erau lăsați să își continue călătoria spre alte state.⁶

Doar că, toate aceste cazuri nu au făcut altceva decât să genereze motive pentru presa și opinia publică din Turcia să fie vocale împotriva regimului comunist de la București. Dacă autoritățile turce au fost reținute în a face declarații foarte agresive la adresa României, presa turcă a publicat ample articole, cu interviuri și declarații ale celor care reușeau să ajungă în Turcia, luând pe nepregătite autoritățile de la București, care trebuiau nu doar să stopeze numărul celor care încercau să treacă fraudulos frontiera, dar să și organizeze acțiuni de contrapropagandă⁷.

Schițat fiind acest context putem observa că, la nivel diplomatic relațiile bilaterale nu erau dintre cele mai dinamice, acestea concentrându-se mai mult asupra discuțiilor despre minoritatea turcă din România. Cu toate că autoritățile române au permis turcilor din România să își păstreze legăturile cu Turcia, să își păstreze elementele identitare și a permis guvernului de la Ankara să ajute, inclusiv financiar comunitatea, au existat tot felul de încercări ale regimului de a crea neînțelegeri între turcii și tătarii din România. Spre exemplu, reprezentanții „Frontului Democrat Turc” au fost convinși de către autoritățile române să schimbe denumirea organizației în „Comitetul Democrat Turco-Tătar”, dar în documentele

⁵ Joseph C. Satterthwaite, „The Truman Doctrine: Turkey” în *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 401 (1), May, 1972.

⁶ Daniela Popescu, „The Escape to Turkey. Ways and Methods of Illegal Border Crossings into Turkey from the perspective of SSI documents (1945-1948)”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, vol. 65, no. 2, December 2020, pp. 123-135.

⁷ A se vedea astfel de cazuri în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond *Documentar*, Dosar nr. 9511, „Plecări frauduloase în Turcia”, vol. 1-7.

oficiale figura fie cu denumirea „turco-tătar”, fie „tătaro-turc”⁸ intenția autorităților fiind de a genera o diminuare a omogenității comunității, chiar și prin acțiuni subtile de ordin birocratic.

Mai mult decât atât, corespondențele diplomatice la începutul anilor '50 erau purtate punctual pentru a gestiona probleme de natură juridică. Aplicarea procesului naționalizării și al colectivizării a afectat și cetățeni turci care au rugat guvernul de la Ankara să intervină pentru ca statul român să nu le ia proprietățile. În numeroase astfel de situații pe care le-am întâlnit semnalate în rapoartele Ministerului de Externe, statul turc nu a putut interveni pentru soluționarea unor astfel de litigii. În plus, mici incidente cu vase de pescuit sau ambarcațiuni erau transformate fie de presa turcă, fie de cea românească, în evenimente de amploare, dându-li-se valențe politice, ceea ce nu făceau decât să pună presiune pe relațiile dintre cele două state. Spre exemplu, în octombrie 1952 un vas de mici dimensiuni sub pavilion turc a fost avariat, dar presa turcă l-a prezentat drept „o agresiune roșie în Marea Neagră”⁹, la fel și scufundarea vasului turc „Sadakat” încărcat cu cherestea în portul Galați în februarie 1955¹⁰, astfel de incidente tehnice de cele mai multe ori fiind cam singurele situații când cele două state mai interacționau diplomatic.

După încheierea războiului nici schimburile comerciale nu au mai fost de aceeași amploare, tranzacțiile fiind mai reduse iar principalele exporturi în Turcia au fost de cherestea, geamuri, lămpi și importate mășline și diferite produse de consum. Chiar dacă nici diplomatic și nici economic raporturile București-Ankara nu mai aveau dinamismul interbelic, dintre statele satelit Uniunii Sovietice, România era percepută ca un stat cu oferte economice mai avantajoase decât celelalte, deoarece la începutul anilor '50 statul român vindea anumite produse care ajungeau pe piața turcă sub prețul celorlalte state din blocul comunist¹¹, ceea ce a

⁸ A se vedea Mustafa Ali Mehmet, „O istorie a turcilor din Dobrogea” în Adriana Cupcea, Kozák Gyula, *Istorie și identitate la turcii din Dobrogea*, Cluj-Napoca, Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2017, pp. 43-44; Marian Cojoc, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1966. Principalele aspecte din economie și societate*, Editura Universității din București, București, 2001; a se vedea și cele două volume ale aceluiași autor, *Tătarii în istoria românilor*, vol.I, Constanța, Editura Muntenia, 2004 și volumul 2 apărut în 2005.

⁹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Problema 215/Turcia, dosar 6, f.n. (se va cita în continuare AMAE).

¹⁰ *Ibidem*, dosar 5.

¹¹ În unele situații Ministerul Comerțului Exterior și nici Ministerul Afacerilor Externe nu informau și instituțiile din Turcia despre aceste diferențe de preț, nici chiar reprezentanții diplomatici români din Turcia, aceștia aflând în unele situații de aceste diferențe de preț de la agenții economici ai altor state, nemulțumiți de agenții economici români care stabileau prețurile sub cele ale pieței după ce ale celorlalte state comuniste fuseseră deja anunțate și aprobate de autoritățile turce. Redăm un extras dintr-o astfel de situație semnalată la București: „Tovarășe Ministru, Vă redăm mai jos un extras din raportul Consulatului nostru din Istanbul: « Atașați comerciali prieteni ridică de multe ori problema că Ministerul Comerțului Exterior din R.P.R. plasează unele mărfuri cu un preț mult mai redus ca al celorlalte [n.a. celorlalte] țări de democrație populară stricând astfel prețurile lor care au fost deja stabilite pe piața turcă. Vă aducem la cunoștință că din cauza neinformării de către Ministerul Afacerilor Externe sau de către Ministerul Comerțului Exterior asupra firmelor turcești care fac comerț cu R.P.R., suntem puși în situația să aflăm de la

și impulsionat semnarea unui acord comercial româno-turc semnat la 5 aprilie 1954.

Momentul schimbării: vizita lui Ion Gheorghe Maurer în Turcia (1966)

Lumea anilor '60 arăta și acționa diferit la Moscova și în blocul estic față de lumea lui Stalin, treptata destalinizare a fost aplicată inclusiv în blocul comunist iar conflictul sino-sovietic¹², discuțiile și demersurile în vederea dezarmării și a reducerii arsenalului nuclear rețineau atenția tot mai frecvent opiniei publice internaționale a epocii. De la începutul anilor '60 am putut constata că pe agenda de politică externă românească încep să fie adăugate spații noi, din afara lumii comuniste, precum America Latină sau Orientul Mijlociu și o prezență mai implicată în încercarea de a rezolva impasurile lumii comuniste. În acest sens, istoricii au acordat atenție mult mai detaliată discursului din aprilie 1964 al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej privind „poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R.” în care face referire la aceste aspecte. Referindu-se la problemele economice din CAER, Dej s-a opus propunerii sovietice de înființare a unor entități economice supra-statale, argumentând că „suveranitatea statului socialist presupune ca el să dispună efectiv și integral de mijloacele îndeplinirii practice a acestor atribuții, deținând în mâinile sale totalitatea pîrghiilor de conducere a vieții economice și sociale. Trecerea unor asemenea pîrghii în competența unor organe suprastatale sau extra statale ar transforma suveranitatea într-o noțiune lipsită de conținut.”¹³ Desigur, declarația aceasta făcea referire la spectrul economic, însă reprezenta un element de noutate care a atras atenția în epocă.

Toate aceste repere de context internațional, plus interesul pentru segmentul economic au determinat conducerea de la Ankara să își reconsidere legăturile cu România. Prin urmare, în aprilie 1966, guvernul turc decide să invite în Turcia o delegație română condusă de Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri și de Corneliu Mănescu, ministrul de externe.¹⁴

De altfel, încă de la finalul anului 1965 interesul părții turce spre a relua relațiile cu România a devenit tot mai evident, iar la începutul anului 1966 au fost cele mai multe semnale de după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, precum: vizite ale unor delegații economice, încheierea unui acord aerian, a unui protocol de schimburi culturale, a unui acord turistic. Această schimbare de

atașații comerciali prieteni, sau chiar de la unii atașați comerciali din Istanbul că o firmă sau alta a făcut afaceri bune cu Republica Populară Română. Cunoașterea comercianților care fac comerț cu noi ne-ar da o posibilitate mai bună și pentru crearea de relații. [...] »”, *Ibid.*, dosar 2, f.3.

¹² Mihai Croitor, Sanda Croitor, *Anul tigrului de hârtie. Dinamica rupturii sovieto-chineze (1964)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019.

¹³ *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964*, București, Editura Politică, 1964, p. 33.

¹⁴ AMAE, Problema 220/Turcia, vol. 1.

atitudine a Turciei a fost receptată la București în primul rând ca pe o porțiță economică, în special pentru resursele de bumbac, minereu de fier și o eventuală colaborare în materie de petrol. Tocmai de aceea, MAE a catalogat invitația ca oportună:

„[...] stabilirea unui dialog politic cu Turcia s-ar înscrie pe linia generală de politică externă a țării noastre, de promovare a unor acțiuni pe plan regional pentru îmbunătățirea relațiilor de bună vecinătate între state europene aparținând unor sisteme social-politice diferite și ar reactualiza tradiția din perioada dintre cele două războaie mondiale când relațiile de prietenie dintre România și Turcia au constituit un însemnat element de înțelegere în regiunea balcanică.”¹⁵

Ministerul de Externe a receptat invitația cu entuziasm, poate prea mult entuziasm și, în pregătirea vizitei, a început să întocmească liste cu propuneri pentru componența delegației – deși de la Ankara venise invitația nominală doar pentru Maurer și Mănescu – așa că propune ca, alături de aceștia să participe încă 38 de persoane, printre care: Alexandru Boabă (Ministrul Industriei Petrolului), Dumitru Bejan (prim adjunct al ministrului Comerțului Exterior), Atanase Diaconescu (adjunct al ministrului Industriei Chimice), Ștefan Constantinescu (adjunct al ministrului Industriei Metalurgice), Nicolae Stere (adjunct al ministrului Transporturilor, Auto, Navale și Aeriene), plus consilieri și experți, personal tehnic, reprezentanți ai presei. Însă Ankara a considerat că nu este oportună participarea unei delegații românești atât de numeroasă, Turcia având în acel moment restricții privind numărul de vize acordate statelor comuniste.

Inclusiv stabilirea agendei de discuții a necesitat negocieri și compromisuri de ambele părți. Partea română a propus ca puncte de discuții dezarmarea generală, interzicerea folosirii și producerii armelor nucleare, poziționarea față de războiul din Vietnam și aflarea în ce măsură susține Turcia prezența trupelor Statelor Unite în Vietnam, problema colonialismului, discutarea poziției statului turc față de propunerile din 1957 și 1959 pentru „colaborarea balcanică și transformarea acestei regiuni într-o zonă denuclearizată”¹⁶, propuneri față de care nu au existat răspunsuri oficiale. MAE Român a propus și discutarea unei convenții consulare pentru a facilita călătoriile cetățenilor între cele două state, însă ministerul omolog turc a considerat că nu este un moment oportun pentru o astfel de discuție.

De asemenea, partea română a propus și „posibilitatea stabilirii unei colaborări regionale interbalcanice în domeniul economic tehnic și turistic de tipul aceleia existente între Turcia, Iran și Pakistan.”¹⁷ În materie de relații bilaterale, pe agenda discuțiilor propunerea de la București a fost de intensificare a schimburilor comerciale, în special în materie de petrol, utilaje și instalații petrolifere, dar și livrarea de utilaje agricole și tractoare în Turcia în schimbul tutunului, dar și livrarea altor tipuri de utilaje și instalații din domeniul industriei și petrochimiei.¹⁸

¹⁵ *Ibid.*, f.3.

¹⁶ *Ibid.*, f. 27.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*, f. 28-29.

În termeni diplomatici, deși exista din 1933 un tratat de prietenie, neagresiune, arbitraj și conciliere între cele două, după intrarea României în sfera de influență sovietică, acesta nu a mai fost reînnoit, cu toate că la începutul anilor '60, România a tatonat conducerea de la Ankara în acest sens, însă fără răspuns. Tocmai de aceea, profitând de contextul acestei deschideri încearcă să readucă în discuție acest aspect: „considerăm că ar fi indicat ca oficiul să aibă dezlegarea de a întreprinde, cu tactul necesar, unele tatonări pe lângă partea turcă pentru a vedea reacția acesteia și, în caz favorabil pentru a putea face pregătirile necesare.”¹⁹

Problema vizelor rămăsese și în anul 1966 nesoluționată, conform documentelor Ministerului Afacerilor Externe Român era semnalat cu nemulțumire faptul că în continuare numărul cetățenilor turci care primesc viză pentru România este mai mare decât al celor români care primesc viză pentru Turcia, birocrația și perioada de emitere a vizelor pentru România sunt mai ample, inclusiv în rândul personalului diplomatic și politic; de pildă, pentru perioada 1964-1966 au fost acordate 413 vize cetățenilor români și 1875 pentru cetățenii turci veniți în România²⁰.

Un alt aspect asupra căruia partea română a propus discuția, dar doar dacă partea turcă îl invocă fusese problema familiilor turce de pe insula Ada-Kaleh – insulă emblematică pentru comunitatea turcă din România pe care regimul comunist a transformat-o mai întâi într-o ruină în contextul colectivizării, ale naționalizărilor și deportărilor în anii '50 și, mai apoi într-o fantomă în anii '70 inundând-o pentru construirea hidrocentralei Porțile de Fier I. Încă din anul 1963, guvernul turc făcuse demersuri la București ca cele 180 de familii de naționalitate turcă de pe insulă să fie lăsate să plece în Turcia, fără niciun răspuns oficial de partea română. În mai 1966, în contextul negocierilor acestei vizite oficiale, ambasada turcă din București a reluat discuția și a propus plecarea eșalonată a acestora: 12-17 persoane pe lună. Dată fiind apropiata vizită, autoritățile de la București nu au mai putut amâna un răspuns oficial, comunicând că: „întrucât persoanele de naționalitate turcă din Ada-Kaleh au cetățenia română, rezolvarea situației lor revine exclusiv autorităților competente române”²¹ iar permisiunea de a pleca definitiv va fi oferită doar după analizarea fiecărui caz în parte, acolo unde este vorba de reunirea cu familiile apropiate din Turcia.

Dat fiind faptul că o bună parte dintre cetățenii români și turci care cereau viză pentru Turcia, respectiv România le solicitau pentru turism, autoritățile de la Ankara au propus ca în contextul vizitei delegației române din vara anului 1966 să fie semnat și un acord privind colaborarea turistică între cele două²² iar cele două

¹⁹ *Ibid.*, f. 31.

²⁰ *Ibid.*, vol. 2, f. 14.

²¹ *Ibid.*, vol. 1, f. 15.

²² Fusese vorba de negocierea textului protocolului de colaborare turistică între Turcia și România, pe care partea turcă l-a propus iar partea română a prelungit acceptarea textului, însă, presată de vizita oficială apropiată din Turcia, partea română a cerut consultările Oficiului Național de Turism care a propus câteva modificările ale textului. Exemplificăm: „Articolul 1, alineatul 2, propunem să fie redactat în felul următor: «În acest scop cele 2 guverne înțeleg să acorde o importanță determinată: ușurării formalităților de frontieră; colaborării și schimbului de experiență în domeniul

ministere au început pregătirile și negocierile cu autoritățile locale responsabile de turism pentru încheierea unui astfel de acord.

Un alt aspect concretizat în urma acestei vizite a fost în sfera economică, cele două părți au convenit intensificarea schimburilor comerciale iar cerințele turce au fost că toate investițiile și reglementările economice să se realizeze în baza unor planuri agreeate de comun acord că investițiile importante să se realizeze pe baza de licitație cu anumite excepții, înscrise într-un nomenclator al produselor, echipamentelor și instalațiilor.²³

Programul vizitei a fost unul protocolar simplu, enumerăm ca activități principale ale delegației din timpul vizitei: în ziua de 26 iulie a avut loc depunerea de coroane de flori la mausoleul lui Atatürk, întrevedere cu ministrul afacerilor externe turc, convorbiri oficiale cu președintele Consiliului De Miniștri turc, vizita în cadrul Marii Adunări Naționale, participarea la dineul oferit de președintele Consiliului de Miniștri al Turciei. În 27 iulie a avut loc o vizită la Universitatea Tehnica a Orientului Mijlociu, convorbiri oficiale, vizită la centrul sanitar Hacettepe, vizită la Muzeul Hitit, participare la recepția oferită de ambasadorul român în grădina Hotelului Ankara Palas. În cursul zilei de 28 iulie au avut loc întrevederi la Izmir cu guvernatorul Izmirului, primarul, comandantul sectorului de sud al forțelor navale, comandantul Pieței și directorul Securității Izmirului iar seara participarea la un dineu oferit de guvernatorul Izmirului la hotelul Efes.

În ziua de 29 iulie delegația ajunge la Istanbul unde, în prima parte a zilei are întrevederi cu autoritățile locale ale orașului iar Ion Gh. Maurer, alături de Corneliu Mănescu, de ministrul petrolului și de ambasadorul român au fost primiți la vila Floria de către președintele Republicii Turce. Scurta întrevedere a fost urmată de o vizită la Palatul Dolmabahçe, o plimbare pe Bosfor iar seara un dineu oferit de guvernatorul Istanbulului la Anadolu Club. Penultima zi a vizitei delegației române a inclus vizitarea uzinei de aparatură electrică Aracelik din Istanbul, a muzeului Topkapı și a moscheilor Hagia Sofia și Sultanahmet, seara încheindu-se cu un dineu oferit de ministrul de externe turc.²⁴

Din stenograma discuțiilor din 26 iulie dintre Ion Gh. Maurer și premierul turc, Süleyman Demirel am putut extrage câteva planuri de interes: raportările diferite politic asupra unor subiecte comune, primul fiind raportarea la discuția internațională despre pace și semnalarea faptului că întreaga cursă a înarmărilor celor două blocuri era o realitate care a implicat costuri semnificative. Premierul turc și-a început discursul prin punctarea diferențelor ideologice dintre cele două state și la teoria coexistenței pașnice:

construcțiilor și amenajărilor turistice și al propagandei turistice; schimbului de informații privind experiența câștigată în domeniul turismului.» [...] Se propune scoaterea mențiunii privind perfecționarea mijloacelor de comunicație și de transport de călători pe considerentul că există intenția părții turce că o parte din turiștii occidentali care își petrec concediul la Mamaia și fac excursii la Istanbul în organizarea o notă fiind transportați cu mijloace de transport românești (NAVROM, TAROM) să fie transportați de către aceasta către această destinație și cu mijloace de transport navale sau aeriene aparținând părții turce.” *Ibid.*, f. 42.

²³ Informarea către Ministerul Comerțului Exterior din 17 septembrie 1966, *Ibid.*, vol. 2, f. 45.

²⁴ *Ibid.*, vol. 3, f. 29-37.

„constatând că în lume există două sisteme diferite și că există state grupate în două grupe principale trebuie să admitem de asemenea că, să trăim în pace este un scop urmărit de toată lumea. Dacă unul dintre cele două sisteme încearcă să-l elimine pe celălalt aceasta ar putea avea ca urmare eliminarea ambelor sisteme. Această diversificare a statelor și divergențele care au apărut ca urmare a celui de al Doilea Război Mondial au avut drept consecință faptul că un timp îndelungat statele care se găseau incluse în blocurile militare să aibă puncte de vedere diferite și să întreprindă acțiuni diferite. Statele au făcut cheltuieli enorme pentru apărarea națională. În ultimii 20 de ani s-au obținut rezultate slabe în ceea ce privește stabilirea de relații.”²⁵

Un al doilea punct al trimiterilor sale din discurs a vizat relația Turciei cu Uniunea Sovietică, cu mult mai rece decât față de România și referințele la unul dintre subiectele cele mai discutate la scară largă internațională, al evitării unui război nuclear:

„[...] astăzi constatăm că în relațiile dintre Turcia și Uniunea Sovietică există o anumită apropiere în avantajul ambelor părți. Dată fiind dezvoltarea armelor nucleare, dat fiind că nu este posibil să se prevadă consecințele unui război nuclear și ce ar avea de câștigat unii sau alții din acest război, toate acestea fac din pacea mondială o necesitate absolută. [...] Se consideră că securitatea europeană este doar o parte a unei sfere mai largi – securitatea globală a lumii întregi.”²⁶

În privința problemei războiului din Vietnam atât Maurer cât și de Demirel, deși au avut puncte de vedere diferite, Turcia susținând clar politica Statelor Unite, iar România partea comuniștilor din Vietnam, punctul comun al discuției asupra acestui subiect a fost obținerea păcii. Din această stenogramă observăm percepția românească asupra acestui război, și anume, Vietnamul ca teren de confruntare dintre Statele Unite și China: „[...] Eu cunosc destul de bine situația, cel puțin din punct de vedere vietnamez. Fără îndoială că vietnamezii sunt puternic susținuți de China și nu numai de aceasta, însă vietnamezii își păstrează totala conducere a politicii lor”²⁷, argumentase Maurer.

Din rapoartele întocmite de legația română la Ankara de după vizită reiese că aceasta a atras atenția statelor occidentale percepând-o mai degrabă ca pe o vizită strict politică și de curtoazie și mai puțin una cu potențial de intensificare a cooperării economice dintre cele două state; cercurile grecești din Turcia au receptat-o cu o oarecare neliniște de teama că România ar putea să se poziționeze de partea Turciei în conflictul pe care cele două îl aveau, iar cercurile diplomației sovietice din Ankara au preferat să întrebe reprezentanții turci despre această vizită și nu pe cei români.²⁸

Un ultim aspect pe care îl vom puncta cu referire la această vizită este legat de rapoartele întocmite pentru pregătirea acestei vizite. Dincolo de caracterul descriptiv al acestora menit să informeze delegația despre profilul de țară,

²⁵ *Ibid.*, vol. 1, f. 134.

²⁶ *Ibid.*, f. 135.

²⁷ *Ibid.*, f. 143.

²⁸ *Ibid.*, f. 199.

economic, politic și geopolitic am putut să remarcăm și percepția²⁹ din epocă autorităților de la București. Dincolo de contextul intern turc au fost întocmite analize succinte despre raporturile Turciei cu Statele Unite, Franța, Marea Britanie, Uniunea Sovietică, poziția Turciei față de Israel și situația palestinienilor, diferendele cu Egiptul și Siria. MAE Român a subliniat în toate aceste rapoarte relațiile destul de reci dintre Turcia și Siria dată fiind disputa în privința districtului Alexandretta, cedat Turciei de către Franța în 1938 apartenența Turciei la NATO și CENTO și „participarea ei directă sau indirectă la diferitele manevre imperialiste îndreptate împotriva Siriei”³⁰, aspecte din care nu remarcăm doar percepția românească asupra Turciei, dar și poziția României față de aceste probleme³¹.

Desigur, analiza individuală a fiecăruia dintre aceste rapoarte reprezintă subiecte ample de discuție separate, însă am ales să ne rezumăm atenția doar la a puncta zona de percepție și analiză în pregătirea acestei vizite și a discursurilor lui Ion Gh. Maurer și Corneliu Mănescu în fața autorităților și oficialilor turci. Am putut constata, dincolo de caracterul pur protocolar al vizitei, dincolo de la limbajul și discursul celor două lumi și o deschidere de partea ambelor părți ca, dacă în plan politic și ideologic nu împărtășesc aceleași repere, măcar în plan economic să găsească forme de colaborare.

Concluzii

Studiul de caz al vizitei în Turcia a delegației oficiale condusă lui Ion Gheorghe Maurer din vara anului 1966 ne-a ilustrat noile orizonturi pe care România le tatona, politic și economic de la mijlocul anilor '60. Turcia fusese unul dintre statele cu care România încercase să pună în aplicare ideea unui sistem de securitate colectivă idee care nu s-a pierdut și-a fost readusă în discuție într-o formulă mai blândă și în anii '70. Deși fusese o vizită protocolară, în care discuțiile s-au concentrat formal, în special în jurul problemelor internaționale ale epocii, fără schimbări bilaterale majore, totuși a fost un prim pas înspre îmbunătățirea dialogului București-Ankara. Drept consecință, înainte de întoarcerea în București, delegația română lansează invitația oficialilor turci de a veni la București cât de curând posibil pentru a continua discuțiile.

În septembrie 1967, premierul turc Süleyman Demirel vine în București însoțit de ministrul de externe, de ministrul energiei și resurselor naturale și de ministrul industriei într-o întrevedere cu Nicolae Ceaușescu. Presa românească a

²⁹ Un studiu de caz în Daniela Popescu, „Conceptul de percepție în sistemul de relații internaționale. Studiu de caz: percepția cercurilor diplomatice turce din România și a opiniei publice din Turcia cu privire la situația internă românească (1939-1948)”, în Matei Gheboianu, Ionuț Marcu (ed.), *România 100. Lucrările Conferinței CICR 19-20 aprilie 2018*, Editura Universității din București, București, 2019, pp. 70-77.

³⁰ AMAE, Problema 220/Turcia, vol. 2, f. 60.

³¹ Recomandăm pentru relațiile României în aceste spații Cezar Stanciu, „Romania and the Six Day War”, *Middle Eastern Studies*, 2014, no. 50, pp. 775-795.

epocii a ales să relateze această întrevvedere pe primele pagini, dar succint: „au fost discutate probleme ale situației internaționale relevându-se că legăturile de colaborare bazate pe principiile independenței, suveranității neamestecului în treburile interne între state cu orînduiri politico-sociale diferite constituie o contribuție importantă la crearea unui climat propice destinderii internaționale.”³²

Chiar și succint putem repera contextul în care relațiile bilaterale București-Ankara se situau la finalul anilor '60: în plină desfășurare a Războiului Rece, statele celor două lumi geopolitice căutau destinderea. Un alt moment cheie al relațiilor româno-turce avea să fie în august 1975 când premierul turc a revenit la București, de data aceasta o vizită cu și mai mult fast și rațiuni geopolitice: semnarea „Declarației solemne comune româno-turce”, ca un „aport constructiv la extinderea și intensificarea conlucrării prietenești dintre cele două țări și popoare la cauza păcii, bunei vecinătăți și cooperării în Balcani, securității și destinderii în Europa și în lume”.³³ Acest moment a fost succedat de vizita lui Nicolae Ceaușescu în iunie 1976 în Turcia, fiind prima vizită a unui șef de stat român în Turcia de după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Cu toate că, în ochii opiniei publice de ambele părți anii '70 păreau că reconstituie bunele relații dintre cele două state, diferențele de poziții, în primul rând politice, ele fiind până la urmă exponentele a două lumi în competiție, totuși dinamismul cooperării interbelice nu mai putuse fi reactivat.

³² *Scînteia*, anul XXXVII, nr. 7464, 16 septembrie 1967, p. 1.

³³ De data aceasta publicată integral și de *Scînteia*, anul XLV, nr. 10272, 30 august 1975.

L'installation de Ceaușescu dans le positionnement est-ouest (1973-1975):

Helsinki ou le confort douteux du lit de Procuste

Traian Sandu *

Abstrait: Au début des années 1970, Ceaușescu était au faîte de sa popularité, auprès de sa propre opinion autant qu'à l'étranger – pays occidentaux et Tiers-Monde, qui y voyaient un socialiste atypique, critique de l'emprise soviétique au sein du bloc. Mais le milieu de la décennie a enregistré une triple crise qui a entamé l'image de chef charismatique. Le développement économique a été compromis par la crise pétrolière, la relative détente politique limitée par la reprise en main hostile à la Conférence d'Helsinki et sa troisième corbeille des droits de l'Homme et le nationalisme antirusse mis en sourdine avec les besoins en matières premières et le rapprochement contre les libertés. La voie spécifique de la Roumanie devenait de plus en plus escarpée.

Mots clés : Guerre froide, relations est-ouest, socialisme, Roumanie, Conférence d'Helsinki

Le but final de l'idéologie marxiste-léniniste qui a habité l'esprit de Ceaușescu toute sa vie, ce fut le développement en vue du bonheur du peuple. Evidemment, ce développement et ce bonheur prenaient l'aspect particulier de l'industrialisme stalinien qui brimait la paysannerie, du productivisme appliqué aux industries de base qui frustraient la consommation et, en politique, de la dictature du prolétariat marxiste détournée par la poignée de révolutionnaires professionnels léninistes. Toutefois ce modèle, qui avait donné la preuve de sa dimension meurtrière dans l'Union Soviétique des années trente et, avec des adaptations *sui generis*, à l'échelle encore plus génocidaire de la Chine maoïste, fut tempéré par plusieurs facteurs dans les « démocraties populaires » après 1945. Outre que Staline lui-même ne tenait pas à reproduire chez ses clients centre-européens ses propres excès domestiques – la collectivisation roumaine s'étira ainsi, avec des phases de violence et de relâchement, sur près de quinze ans, jusqu'en 1963 –, sa disparition permit de diversifier les ressorts de la légitimation des régimes communistes.

Parmi les nouveaux leviers firent leur apparition un début de société de consommation, le nationalisme toléré dans certaines limites par Moscou, et la diversification des partenaires diplomatiques dans le bloc occidental et du Tiers-

* Professeur dr., Université-Paris III, Sorbonne Nouvelle, France, email: traian.sandu@sorbonne-nouvelle.fr

Monde, que les Soviétiques acceptaient aussi tant qu'elle permettait d'élargir leur champ international par clients interposés. Le talent des dirigeants roumains, Dej puis Ceașescu, fut de repousser presque jusqu'au point de rupture ces libertés octroyées par le centre moscovite, tout en restant dans le régime communiste et dans le système du pacte de Varsovie, impossibles à quitter après les mises au pas de 1956 et de 1968. Ainsi, Ceașescu confirma l'ancien mix national-communiste de l'isolement roumain de l'entre-deux-guerres par rapport au centre moscovite¹ ; il reprit l'héritage de diversification diplomatique de Dej vers l'Occident, le Tiers-Monde – y compris les dissidents socialistes antirusses comme la Chine et la Yougoslavie² ; enfin, il tourna l'économie roumaine au monde dans une tentative de surmonter l'ancien dilemme de développement des pays fournisseurs de produits agraires et de matières premières –soit le libre-échange en vue d'une modernisation progressive, soit le protectionnisme éducateur de l'industrie autochtone.

Pour paraphraser Bainville à propos du traité de Versailles, sur le plan économique comme sur le plan diplomatique, Ceașescu était trop petit pour ce qu'il avait de grand et trop grand pour ce qu'il avait de petit. Car Prométhée n'est pas à la portée de son régime, malgré une ambition qui le rapproche de Tantale, mais avec le sort des victimes de Procuste. La légitimation nationaliste et moderniste du national-communisme étirait exagérément ses ambitions en dehors de la médiocre soumission des leaders communistes aux Soviétiques et du retard technologique autochtone. Mais dès qu'il se trouvait ainsi hasardé, le couperet idéologique, géopolitique et économique le ramenait à la mesure de ses moyens d'autant plus impitoyablement qu'il l'exerçait parfois lui-même, en auto-censeur, n'ayant pas complètement oublié sa taille et qui l'avait fait roi.

Malheureusement pour lui – et pour les Roumains ! –, l'outil économique eut tendance à s'enrayer précisément à ce moment. Les relations avec les pays développés devinrent moins intéressantes, alors que la solvabilité à crédit des pays en voie de développement du Tiers-Monde continua à attirer Ceașescu et que la Roumanie dépendait encore du commerce soviétique. L'économie mondiale devait bientôt connaître le bouleversement profond de l'apparition des nouvelles technologies, de la tertiarisation, de la nouvelle division internationale du travail. Ceașescu n'était pas totalement inadapté au nouveau contexte, puisqu'il avait des ambitions de modernisation radicale dans le sens de l'électronique, voire de la cybernétique, et de l'énergie nucléaire. Le problème est qu'il voulait en même temps garder la base ouvriériste stalinienne de la sidérurgie et de la métallurgie lourde en voie de déclassement, ainsi que la tradition roumaine de la pétrochimie

¹ Tudor Pavelescu, Alina, « Le *Conducător*, le Parti et le peuple, le discours nationaliste comme discours de légitimation dans la Roumanie de Ceașescu (1965-1989) », thèse de doctorat soutenue à l'Institut d'Études politiques de Paris le 10 février 2009.

² Irina Gridan, « La Roumanie de Gheorghiu-Dej, satellite récalcitrant de l'URSS. Acteurs, vecteurs et enjeux d'une politique extérieure sous influence, 1944-1965 », Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin 2014/1 (N° 39), p. 147-154.

dans le contexte du renchérissement du prix du pétrole. Plutôt que de sauter à pieds joints dans la modernité comme les futurs dragons asiatiques, il pensait accumuler les étapes. De la nouvelle division internationale du travail, il voulait avoir les avantages sans les inconvénients, les exportations sans les importations – sauf pour les technologies de pointe, dont il attendait le transfert à moindre frais.

En août 1971, le flottement du dollar déstabilisa le commerce occidental et les relations de la Roumanie avec l'autre bloc connurent quelques changements. La seule économie solide, fondée sur une production industrielle à haute valeur ajoutée facilement exportée malgré une monnaie forte, était celle de l'Allemagne. La France se trouvait dans une position intermédiaire, mais elle avait fait le choix d'une détente avec le Royaume-Uni et les Etats-Unis, ainsi que d'une plus grande intégration européenne, ce qui l'éloignait de l'Europe des nations gaullienne, donc des relations bilatérales avec la Roumanie. Ainsi, lorsque Valéry Giscard d'Estaing vint à Bucarest le 12 novembre 1971 pour signer les documents pour la Banque franco-roumaine de Paris, l'Allemagne fédérale était le premier partenaire commercial de la Roumanie, la France troisième après l'Italie.³ Le dirigeant Ceaușescu attendait toujours que la France rééquilibrât ses échanges et résolut les droits de douane liés au tarif extérieur commun de la Communauté économique européenne – comme promis en juin 1970 et ce que la RFA avait déjà fait. Même l'usine Dacia dépendait encore d'importations imprévues de Renault et ne respectait pas les délais dans l'autonomisation de la production roumaine. La réplique du ministre français tomba plus à propos, puisque la direction roumaine avait la maîtrise théorique de l'économie et n'avait pas non plus mis la France au premier rang commercial. En réalité, Ceaușescu avait tourné le commerce roumain vers l'Occident et obéissait en partie à ses règles de relative ouverture et de concurrence : il ne put qu'inciter son partenaire à une accélération du rythme des échanges, faute de quoi la Roumanie chercherait l'aide de l'Allemagne fédérale.

En effet Bonn, en position de force au sein de la CEE, avait réussi ce que Paris avait négligé de réaliser. Au moment où Ceaușescu était censé être revenu au stalinisme idéologique, voire basculer dans une mini-révolution culturelle, il recevait le président ouest-allemand Gustav Heinemann à Bucarest en mai 1971 pour parler libre-commerce avec l'Europe occidentale !⁴ Les 15 et 16 juillet, une semaine après les thèses, une délégation de la Commission européenne se trouvait dans la capitale roumaine à l'instigation de l'Allemagne pour discuter des conditions des échanges avec la CEE. Evidemment, le substrat secret du rapprochement roumano-ouest-allemand restait l'accord sur la « vente » des Allemands de Roumanie à la République Fédérale, qui liait les deux pays. Valéry Giscard d'Estaing ne releva pas un reproche qui s'adressait aussi à une France plus protectionniste que la grande puissance commerciale qu'était l'Allemagne de

³ Ilarion Țiu, « Cum l-au tras în piept francezii pe Ceaușescu » [Comment les Français ont trompé Ceaușescu], *Adevarul.ro*, 12 février 2013, consulté pour la dernière fois le 11 juin 2015 : http://adevarul.ro/cultura/istorie/cum-l-au-tras-piept-francezii-ceausescu-1_511a93cf344a7821183229d5/index.html.

⁴ Ibid..

l'ouest, mais retourna le compliment sur le plan financier. En effet, Ceaușescu usait de mauvaise foi en voulant obtenir des conditions d'emprunts de pays en voie de développement, alors que le revenu annuel par tête d'habitant était de 700 dollars au lieu des 80 d'un Pakistanais ou d'un Centre-africain ! Néanmoins, l'aigreur de l'échange avec le futur Président français devait laisser des traces.

Tout en cherchant une porte d'entrée sur le marché hautement développé de la CEE, Ceaușescu poursuivait les relations avec les pays en développement, vis-à-vis desquels la Roumanie faisait en effet figure de pays déjà avancé grâce à l'industrialisation forcée des années cinquante. Il cherchait à s'assurer des livraisons régulières de matières premières et des possibilités d'exportation en retour de produits finis, tablant sur la solvabilité de ces pays au vu des prix hauts des matières premières. Lors de la réunion du Comité exécutif du 16 mars 1973 il partit de la livraison de matières premières de l'Inde – pour les traditionnelles sidérurgie et pétrochimie –, mais plus généralement, l'Afrique et l'Asie postcoloniales, communistes ou pas, représentaient des fournisseurs intéressants ; il n'avait à l'esprit aucune préférence idéologique :

« Il faudra néanmoins discuter et faire un programme sur la durée. Prenons les pays qui ont du minerai de fer et commençons l'action dès cette année, pour le pétrole et d'autres produits, d'où nous devons l'assurer, et commençons les discussions pour des accords de longue durée d'un minimum de 5 ans, mais en général allons jusqu'à 10-15 ans. Ceci nous donnera la possibilité à nous aussi de développer des capacités de paiement correspondantes, parce que de la façon dont nous procédons maintenant, en allant au hasard, on ne peut pas faire de commerce international des matières premières. [...] Commençons les tractations dès cette année. Avec les pays socialistes aussi, concluons des accords pour 10-15 ans sur des questions de matières premières, inclusivement avec ce que nous devons leur payer. Parce que nous aussi nous devons prendre des mesures pour nous créer des capacités pour pouvoir payer. »

« Le Volta Supérieur veut que nous participions à la construction de voies ferrées et à des travaux miniers. Nous devons nous engager sérieusement à la construction de voies ferrées, parce qu'en Afrique ceci est une nécessité et ils ont des richesses, donc ils ont de quoi payer. Nous pouvons initier la pratique de leur donner du matériel ancien que nous retirons chez nous et qui n'est pas totalement usagé, le leur cédant meilleur marché. Engageons-nous sérieusement dans cette question, toujours liée aux matières premières. »⁵

Ceaușescu ne pouvait pas prévoir la flambée des prix liée à la guerre du Kippour en octobre de la même année, qui devait compromettre l'importation de brut bon marché pour les raffineries et la pétrochimie roumaine. Une des conséquences durant tout le reste de la décennie fut de maintenir un dollar faible pour faire baisser la facture pétrolière, ce qui défavorisait des pays comme la

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Protocole n°7 et sténogramme du Comité exécutif du CC du PCR du 16 mars 1973, Cancelarie 1973, dos. 49, f.1-15, ici f.5 et f.6.

Roumanie : certes intéressés par un prix des hydrocarbures moins cher, ils étaient surtout lésés par la concurrence retrouvée des produits occidentaux, dopés par les dévaluations compétitives de leurs monnaies. Donc l'insertion par Ceaușescu de son pays à un niveau intermédiaire, entre importations de matières premières des pays en voie de développement et exportation de produits finis à plus haute valeur ajoutée à ces mêmes pays ainsi que, éventuellement, à des pays développés – pour couvrir le prix des importations de technologies chères de ces derniers – se trouvait compromise.

La synthèse de toutes ces impasses du système communiste en général et de la Roumanie de Ceaușescu en particulier se noua lors de la Conférence d'Helsinki. Le leader roumain y perdit les trois principaux leviers – international, économique et politique – de sa légitimation lors de la négociation des trois « corbeilles », mais sans s'en rendre compte et avec sa propre aide ! Le rapprochement des blocs par la reconnaissance des frontières rendait sa médiation inutile et le privait de l'argument bessarabe ; l'ouverture au commerce et aux investissements occidentaux rendait le pétrole soviétique à terme plus cher et l'ensemble du bloc plus dépendant sur le plan économique du bloc adverse ; la discussion des droits de l'homme ouvrait la boîte de Pandore des libertés et entraînait en concurrence avec le nationalisme comme instrument politique.

Ce que la Roumanie espérait néanmoins tirer de ces discussions, c'était l'élargissement de sa marge de manœuvre dans le contexte de la première conférence regroupant les pays des deux blocs de l'après-guerre.⁶ Elle pouvait jouer la carte des Etats petits et moyens contre les deux blocs dominés par les grands comme elle l'avait fait lors de la visite de De Gaulle. Toutefois, l'équilibre entre les superpuissances esquissé par un des petits membres d'un des blocs ne pouvait que bénéficier à l'autre, et la Roumanie continua donc à jouir du soutien occidental. Les pays membres de l'OTAN acceptèrent en mai 1972 l'ouverture de négociations à Helsinki, ce qui propulsa le sujet au sein des discussions du pacte de Varsovie également. Ceaușescu s'en chargeait au sommet : les 31 juillet et 1er août il participa à la réunion au sommet des chefs de Parti et d'Etat socialistes en Crimée, au cours de laquelle Brejnev demanda une meilleure coordination entre les membres du pacte de Varsovie en vue de la conférence et à l'égard de la République fédérale d'Allemagne. Ceaușescu seul exprima ses réserves habituelles, qu'il aborda à nouveau en tête-à-tête avec Brejnev.⁷ L'Union Soviétique fit encore des concessions à celui qui apparaissait comme le protégé des Occidentaux, impossible à écarter de l'intérieur et encore moins par une intervention militaire,

⁶ Andreea-Iuliana Bădilă, « Demersuri diplomatice românești în cadrul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (1966-1975) » [Démarches diplomatiques roumaines dans le cadre de la Conférence pour la Sécurité et la Coopération en Europe (1966-1975)] : <https://geopolitikon.wordpress.com/tag/andreea-iuliana-badila/> consulté le 14 décembre 2016.

⁷ Minutes of the Meeting in Crimea, 31 juillet 1972, Parallel history project on cooperative security (PHP) de l'institut fédéral suisse de technologie de Zurich, consulté le 9 janvier 2017 : <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/colltopic07d4.html?lng=en&id=16044&navinfo=16037>

maintenant que le pacte de Varsovie cherchait le rapprochement avec l'ouest. L'ambassadeur soviétique à Bucarest, Vasili Drozdenko, mena les discussions avec Ceaușescu et lui fit parvenir au cours du mois d'août « à titre confidentiel un titre de projet qui pou[vait] être adopté à la suite des consultations multilatérales préparatoires d'Helsinki ». ⁸ Les résultats de ces discussions soviéto-roumaines qui individualisaient une fois de plus Ceaușescu au sein du bloc se concrétisèrent lors de la déclaration de Prague du 26 janvier 1973 : l'inviolabilité des frontières, non recours à la force, collaboration entre Etats et respect de la souveraineté, cela revenait à une capitulation diplomatique de la doctrine Brejnev face aux exigences roumaines.

Ceaușescu envoya à l'ouverture des discussions le 3 juillet 1973 une délégation conduite par le ministre des Affaires étrangères, George Macovescu. ⁹ Mais le principal négociateur fut Valentin Lipatti, ancien ambassadeur à l'UNESCO, directeur de la Direction culturelle au Ministère des Affaires étrangères en 1972-1973, puis de la Direction des Relations avec l'Europe à partir de 1973. Selon l'espion transfuge Ion Mihai Pacepa, Valentin Lipatti était aussi colonel au service Désinformation de la Securitate sous le nom de Valentin Leonte, recruté pour son adhésion idéologique et ses excellentes aptitudes linguistiques, ainsi que sa connaissance du monde occidental. ¹⁰ Il provenait en effet d'une famille de boyards, son frère avait été le grand pianiste Constantin (« Dinu ») Lipatti et il avait lui-même traduit en français l'œuvre de Caragiale, ainsi que bien d'autres œuvres. Homme de culture et diplomate formé dans sa prime jeunesse durant le précédent régime, son jugement sur Ceaușescu mérite d'être cité :

« Je dois avouer qu'à cette époque le dialogue avec lui [Ceaușescu] n'était ni impossible, ni improductif. Il connaissait bien le dossier des problèmes en discussion, il te laissait parler et, après avoir écouté aussi les autres, posait des conclusions et traçait des tâches, qui étaient suffisamment générales pour ne pas gêner quand il fallait les appliquer ». ¹¹

C'est donc une délégation en relation étroite mais souple avec Ceaușescu qui se présenta en juillet 1973 à Helsinki. Elle avait déjà fait entendre sa voix dès les consultations préparatoires du 22 novembre 1972, lorsque Lipatti protesta contre l'inégale répartition des sièges – trois aux quatre Grands et deux aux autres – , sans doute sur le modèle de Ion Brătianu à la conférence de Paris de 1919. L'insistance sur la procédure devait rendre la voix des petits plus audible, et sa position fut prise en compte. La délégation roumaine a également insisté pour que

⁸ Document cité dans Bădilă, loc. cit..

⁹ Protocole n°22 de la séance du Présidium permanent du CC du PCR du 18 juin 1973, Cancelarie 1973, dos. 109, f.2-3.

¹⁰ Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi roșii. Crimele, corupți și moștenirea Ceaușeștilor* [Horizons rouges. Crimes, corruptions et l'héritage des Ceaușescu], Bucarest, Humanitas, 2010, 494pp, ici p190.

¹¹ Valentin Lipatti, *În tranșeele Europei. Amintirile unui negociator* [Dans les tranchées de l'Europe. Souvenirs d'un négociateur], Bucarest, Editura Militară, 1993, 208pp.

la présidence des séances ne soit pas assurée par les représentants finlandais, mais devint tournante au bénéfice des chefs de délégation de tous les Etats. Ces efforts ne firent pas plaisir aux Soviétiques, mais les Roumains étaient en bonne position dans cet environnement multilatéral.

Brejnev se montra toutefois satisfait de la conférence préliminaire : lors du débriefing de Moscou, en janvier 1973, il balaya le mauvais souvenir laissé par l'opération tchécoslovaque et la « souveraineté limitée » – des « histoires et des bricoles » –, menaça à mots couverts la Chine et s'insurgea contre « les riens roumains », arguties qui pouvaient retarder le processus européen – mais sans pour autant les attaquer : « Surtout pas ! », rassura-t-il...¹² C'était un avertissement sans frais, dont Ceaușescu s'empressa de ne pas tenir compte durant le reste de la conférence.

Dans la première phase de la Conférence, du 3 au 7 juillet, Macovescu mit en avant le rôle de la diplomatie roumaine depuis 1966 dans l'avènement de la Conférence ; il exprima son désir de voir institutionnaliser le processus après la Conférence sous la forme d'un organisme consultatif auquel les Etats-Unis et le Canada participeraient ; sa présidence devait être tournante et la prise des décisions devait se faire par consensus – afin d'éviter un directoire des grandes puissances, un souci également hérité de la politique de l'entre-deux-guerres lors de la discussion du plan Briand.

Mais les premiers inconvénients à jouer avec les Occidentaux et avec le feu des aspirations à la liberté commencèrent à se faire sentir. Comme le remarque à juste titre Andreea-Iuliana Bădilă, la presse roumaine ne rendit progressivement plus compte des débats portant sur les libertés et les droits de l'homme.¹³

La réunion des experts, qui se déroula à Genève entre septembre 1973 et juillet 1975, connut des tensions de procédure, les grandes puissances préférant les discussions secrètes à domicile. Surtout, les difficultés des discussions SALT sur la limitation des armes stratégiques et la guerre du Kippour d'octobre 1973 interférèrent négativement sur le cours de la conférence. Le renouvellement du personnel politique à l'ouest, à la suite notamment d'affaires d'espionnage, affaiblit en apparence le camp occidental, tout comme l'initiative orientale et les débats de la conférence d'Helsinki-Genève donnèrent l'impression d'une victoire diplomatique du bloc de l'est. Le verrouillage des frontières et le contrôle des sociétés de l'est étaient censés rendre inopérante la concession sur les droits de l'homme, alors que l'éventuelle violation des frontières par les Occidentaux était immédiatement vérifiable.¹⁴ La réalité était à l'opposé de l'impression laissée par cette longue négociation.

L'ample excroissance de l'*Ostpolitik* allemande que fut Helsinki participa de la stratégie d'étouffement en douceur initiée à l'origine par Bonn, principal concerné par les frontières européennes avec son *alter ego* oriental et la Pologne.

¹² Bădilă, loc. cit..

¹³ Ibid..

¹⁴ Ibid..

La « deuxième corbeille » de l'ouverture économique mettait en contact deux ensembles de niveau de développement différent, d'autant que le bloc de l'est – avant tout l'Union Soviétique – fit le choix de l'économie de rente pétrolière et de l'insularisation de sa recherche de pointe militaire : l'économie civile, biens d'équipement et davantage encore bien de consommation, restèrent sous-développés et dépendants du commerce – et de l'endettement – avec l'Occident. L'impact de la « troisième corbeille » des droits de l'homme est tout aussi connu, avec la création d'un horizon d'attente de liberté pour les sociétés de l'est. S'il n'a généré qu'un mouvement de dissidence plutôt modeste dans une Roumanie à la culture politique retardée, il a néanmoins fini par converger avec des revendications sociales ou ethno-culturelles plus virulentes pour contraindre le régime de Ceașescu à abuser de la force pour imposer ses vues. Enfin, la « première corbeille » de la reconnaissance des frontières et des discussions de sécurité n'apportait que l'avantage illusoire de l'acceptation occidentale du *statu quo* territorial que les Allemands de l'ouest avaient déjà entériné par les divers traités avec les partenaires orientaux. Elle privait Ceașescu de l'éventuel levier bessarabe contre les Soviétiques, sans empêcher ces derniers d'instrumenter les minorités magyares pour presser l'indocile satellite, qui s'était lui-même placé dans cette situation. En réalité, le traité prévoyait l'éventuelle modification des frontières « par des moyens pacifiques et par accord », ce qui pouvait aussi s'entendre par des pressions tacites en cas de grand différentiel de puissance.

Certes, Helsinki avait fait baisser le risque de solution militaire intra-bloc à la hongroise ou à la tchécoslovaque, et c'est ce que Ceașescu espérait en plaçant la Roumanie de façon bien visible au milieu du jeu diplomatique international ; mais de nombreux moyens de pression soviétiques subsistaient – comme la menace de changement de dirigeant ou le refus de signer le traité économique dans le cas de la Roumanie. Et la marge qu'il avait gagnée du côté oriental, il la perdait, imperceptiblement, à l'ouest avec l'endettement et les droits de l'homme – là où il espérait le développement et la popularité. Ainsi, indirectement mais sûrement, le processus d'Helsinki s'est retourné contre ceux qui croyaient l'avoir emporté, Ceașescu cumulant les tensions au sein de son camp et l'incursion hasardée chez l'autre.

Mais son idéologie optimiste ne l'aveuglait pas totalement. Lors de la réunion du Comité exécutif du 23 juillet 1975, quand la question de la signature de l'Acte final d'Helsinki vint en discussion, Ceașescu eut un échange étonnant avec Macovescu et avec Niculescu-Mizil : il ne voulait pas y aller ! En fait, il voulait y envoyer Maurer, sans doute pour arrêter de provoquer les Soviétiques et d'utiliser un fusible : « Que le Premier ministre y aille. Chez d'autres aussi, c'est le Premier ministre qui y va. [...] C'est le droit de chaque Etat de désigner qui il souhaite. »¹⁵ Mais la jeune garde le rappela à ses devoirs, institutionnels pour Macovescu – après tout, il avait cumulé les fonctions, et à Helsinki signaient les chefs d'Etat et de

¹⁵ Protocole n° et sténogramme de la séance du Comex du CC du PCR du 23 juillet 1975, Cancelarie 1975, dos. 107, f.1-11, ici f.6.

gouvernement – et surtout politiques pour Niculescu-Mizil – si Ceașescu voulait jouer au chef charismatique, il devait en payer le prix :

« Cam. Paul Niculescu[-Mizil]

Je ne juge pas du point de vue juridique, mais du point de vue politique. La Roumanie est un des pays qui a initié cette action de sécurité européenne. Même à l'intérieur des pays socialistes, nous avons eu une position d'avantgarde dans ce problème. Et d'un. »

« Deuxièmement, la Roumanie a joué un rôle remarquable dans le cours qu'a pris cette conférence. Pas seulement la Roumanie en tant que pays, mais le président de la Roumanie – le camarade Nicolae Ceașescu – a eu un rôle de premier ordre. »

« Troisièmement, cette Conférence ne résout pas les problèmes de fond, mais c'est une ouverture pour leur solution future. Avec toutes ses déficiences, on a adopté un système de travail nouveau, c'est le consensus qui a fonctionné, etc.. »

« C'est là, à la Conférence, que le président de la Roumanie soulignera l'importance de cette conférence, soulignera le point de vue de la Roumanie, et il me semble que ce serait bien d'y aller vous, camarade Ceașescu. »

« Cam. Nicolae Ceașescu :

« Il y des réserves. Que l'on ne crée pas l'illusion qu'il s'y est fait grand-chose. »¹⁶

Bref, il y allait à reculons, car il y avait des coups à prendre. Son sens politique lui indiquait que la protection occidentale et les freins à la violence soviétique n'étaient inscrits que dans le faux marbre d'un bloc de papier ; ce stuc baroque en trompe-l'œil fait de corbeilles d'abondance économique soutenues par la stabilité des lignes frontières et de promesses de liberté, recouvrait pas mal de chausse-trappes et réduisait sa marge de manœuvre autant que le risque de violence. Mais Ceașescu n'avait en fait pas vraiment le choix, car les membres du Comité politique exécutif l'avaient mis au pied du mur, soit avec des analyses comme Macovescu et Niculescu-Mizil, soit avec des flagorneries sur son importance mondiale, comme Manea Mănescu.

C'est pourtant dans une des salles en véritable marbre blanc de Carrare du palais Finlandia d'Helsinki que Ceașescu fit son discours devant 2500 participants, le 1er août 1975, lors de la signature de l'Acte final pendant la clôture de la conférence du 30 juillet au 1er août. Malgré les vingt minutes allouées à chacun, il parla le double, librement par rapport au texte préparé.¹⁷ Il y développa ses chevaux de bataille de politique extérieure, dont certains se trouvaient d'ailleurs dans le texte-même du traité : désarmement nucléaire, liquidation simultanée de l'OTAN et du pacte de Varsovie, accès des pays plus pauvres à la technologie nucléaire civile. Il y lança la formule gaulliste d'une « Europe unie, basée sur des

¹⁶ Ibid., f.6-7.

¹⁷ *Eveniment* du 22 avril 2014, Vestic.ro, http://www.vestic.ro/articol_37038/in-1975-la-helsinki-ceasescu-a-cerut-dizolvarea-blocurilor-militare-si-dezarmarea-nucleara.html?action=print

nations indépendantes ». Mais, preuve de son rééquilibrage, il fut le seul à rappeler, à cette occasion, les pratiques de guerre froide et attaqua les Occidentaux, sur le thème sensible des droits de l'homme, « l'activité de désinformation [...] de certains postes de radio sur les territoires de certains Etats participants à la conférence ».¹⁸ Il s'agissait bien entendu de La Voix de l'Amérique et de Radio Free Europe, dont on a vu la gêne qu'elle commençait à exercer pour le régime sur l'opinion roumaine. Ceaușescu contrattaqua sur le thème de l'exploitation capitaliste et les pathologies sociales supposément spécifiques de l'ouest, drogue et criminalité. Ce mécontentement fut abordé aussi dans les discussions bilatérales avec les Américains : Vasile Gliga, l'adjoint de Macovescu, demanda à l'ambassadeur américain à Bucarest, Harry Barnes de faire passer les questions des droits de l'homme au second plan.¹⁹

Le grand écart commençait à gêner Ceaușescu, d'autant qu'au sein du Pacte de Varsovie, il ne se contentait toujours pas de faire bande diplomatique à part, mais jouait encore au petit De Gaulle sur le plan concrètement militaire. Lors de la séance du Présidium permanent du CC du 21 janvier 1974, plusieurs sujets importants, dont Helsinki, étaient au programme ; mais le plat de résistance fut servi par les généraux Ion Ioniță, le ministre de la Défense, et Coman, chef du Grand état-major de l'Armée, qui devaient rencontrer dans l'après-midi l'imposant général Yakubovsky, le commandant suprême des forces du Pacte de Varsovie, flanqué d'une dizaine de généraux.²⁰ Il venait pour demander aux Roumains leur accord à la participation aux « points de commandement » alliés, ce qui revenait, comme le dit Ioniță, à ce que « toutes les unités qui [étaient] mises à la disposition du Commandement [devaient] répondre à son téléphone, jusqu'au navire. Ici nous ne sommes pas d'accord, parce qu'il s'érige en commandant de ces troupes. » Si dans un premier temps Ceaușescu laissa Maurer s'avancer et se contenta de parler gros sous, il reprit vigoureusement les rênes :

« Nous avons décidé – et ceci fut notre bataille trois années durant – que les troupes nationales restent sous commandement national. Elles participeront, bien-sûr, en cas de guerre, mais toujours comme unités constituées en tant que telles. A ce commandement [allié], on ne lui a pas donné le droit de conduire les troupes nationales, mais de coordonner les actions en temps de guerre. »²¹

Bref, cela revenait à adopter une attitude proche de la sortie de la France du commandement intégré de l'OTAN en 1966. Et encore, Ioniță se plaignit que dans les structures déjà intégrées de l'OTV (Organisation du Traité de Varsovie), on ne trouvait que des chefs soviétiques, alors qu'au sein de l'OTAN, les Américains

¹⁸ ANIC, Relations extérieures 1975, dos. 142, vol. I, cité dans *Eveniment* du 22 avril 2014, loc.cit..

¹⁹ *Eveniment* du 22 avril 2014, loc.cit..

²⁰ Protocole n°1 et sténogramme de la séance du Présidium permanent du CC du PCR du 24 janvier 1974, Cancelarie 1974, dos. 1, f.2-40, ici f.13-28.

²¹ Ibid., f.15.

partageaient avec leurs alliés les fonctions de commandement. Ce contrôle de près des troupes de chaque membre de l'OTV, ainsi que le plan de dislocation des troupes, les Soviétiques l'avaient réglé depuis longtemps avec tous les participants, sauf avec la Roumanie, et Yakubovsky entendait l'effectuer à l'échelon technique de l'Etat-major, alors que les Roumains voulaient un accord politique entre gouvernements.

Allant plus loin encore dans le secret du Présidium permanent, Ceașescu se laissa aller à des remarques toujours plus désinvoltes, que même De Gaulle n'avait pas faites au sujet de l'OTAN :

« Cam. Nicolae Ceașescu : »

« En général, cela ne sert à rien de nous engager à participer. »

« Il faudra que nous réfléchissions à ce que nous allons faire de ce Traité. L'année prochaine, il expire. »

« Cam. Ion Ioniță : »

« Il est valable jusqu'en mai. »

« Cam. Nicolae Ceașescu : »

« Nous devons voir si nous maintenons encore les engagements assumés par ce pacte militaire. »²²

Les stipulations de 1955 du Pacte lui même prévoyaient sa suppression en cas de succès des négociations d'un traité de sécurité collective, en cours à Helsinki et à Genève depuis plus d'un an. Néanmoins, leur nature ne laissait pas prévoir la fin du ciment militaire des blocs idéologiques, et l'anticipation roumaine était pour le moins audacieuse, en fait bien iconoclaste, dans le contexte.

Les débats se poursuivirent sur un ton tout aussi élevé quant aux prétentions soviétiques à recevoir des informations directes de la part de la hiérarchie militaire roumaine, même à un niveau assez élémentaire :

« Cam. Nicolae Ceașescu : »

« Que je l'informe [le Commandement de l'OTV] sur les conseils que je tiens, ce n'est pas logique non plus ; quand il m'informera de ce que fait l'armée soviétique, alors là, oui. »

« Il ne faut faire aucune sorte de concession ; je ne suis obligé de lui donner aucune autre sorte d'information. [...] [Ils, les Soviétiques] veulent faire un centre de commandement qui mène à la dissolution des armées nationales – et cela, il faut le dire clairement. »²³

Les discussions avec les Soviétiques furent donc dures, ainsi qu'il ressortit de la réunion suivante, la délégation soviétique accusant l'allié roumain de vouloir

²² Ibid., f.19-20.

²³ Ibid., f.27-28.

« imposer [ses] lois aux armées alliées des pays participants au Traité de Varsovie ».²⁴

L'irritation et l'inquiétude commençaient à poindre, car les avantages de la relative protection occidentale révélaient, nous l'avons vu, leurs limites pendant les négociations multilatérales d'Helsinki, également abordées le 24 janvier 1974. Ceaușescu fit preuve de nervosité liée à la prolongation des négociations, qui aboutissaient à des résultats douteux quant à la position inter-blocs :

« Je ne suis pas d'accord avec votre théorie, que nous attendions et laissons traîner les choses. Je considère que nous devons presser un peu et pousser les choses en avant. [...] Le problème est qu'il faut intensifier l'action sur toutes les lignes – et avec les pays socialistes et avec les autres pays. [...] Avec les pays socialistes aussi tâchons d'être un peu plus actifs. »²⁵

Durant ces deux mêmes réunions du Présidium permanent, plusieurs composantes de la crise générale et soviéto-roumaine se nouaient. Outre Helsinki et le pacte de Varsovie, le prix du pétrole – autre produit qui aggravait la dépendance roumaine de l'Union Soviétique – fut évoqué le 28 janvier 1974. Le quadruplement du prix du brut consécutif à la guerre du Kippour avait eu lieu et la Roumanie se trouvait en surcapacité avec son potentiel de raffinage et en difficulté avec ses contrats de pétrochimie²⁶ – qui plus était valorisée par la personnalité de chercheur en chimie d'Elena Ceaușescu ! Lorsque le débat en arriva au prix du gaz méthane, Ceaușescu démontra l'intérêt et l'inconfort de sa coopération internationale tous azimuts : la technique de désulfurisation nécessitait des achats de technologies occidentales avec des crédits chers, alors que les Soviétiques profitaient des livraisons roumaines avec des crédits bas ; mais le prix du gaz avait augmenté au point où les livraisons soviétiques étaient intéressantes même au prix du marché ; quant au brut, il avait tout simplement disparu des marchés en raison de la politique de stockage, à laquelle la Roumanie participait.²⁷ Bref, s'être aventuré vers le commerce avec les Occidentaux s'avérait intéressant mais hasardeux, car l'économie roumaine encore retardée et pauvre devait faire face à des technologies et des prix difficilement abordables, et restait plus calibrée aux échanges avec les pays du bloc. L'Union Soviétique était même prête à prendre la Roumanie comme partenaire dans la construction d'un oléoduc pour lequel la Bulgarie et la Pologne s'étaient désistées, la ramenant ainsi au sein du bloc.

²⁴ Protocole n°2 et sténogramme de la séance du Présidium permanent du CC du PCR du 28 janvier 1974, Cancelarie 1974, dos. 2, f.2-29, ici f.17.

²⁵ Protocole n°1 et sténogramme de la séance du Présidium permanent du CC du PCR du 24 janvier 1974, loc. cit., f.34.

²⁶ Protocole n°2 et sténogramme de la séance du Présidium permanent du CC du PCR du 28 janvier 1974, loc. cit., f.23.

²⁷ Ibid., 19-22.

Les conséquences apparurent immédiatement dans le discours de Ceaușescu. Lorsque Macovescu évoqua la hausse des prix de la cellulose et du papier, il sauta sur l'occasion : « Réduisons la consommation intérieure. Pour les journaux, le papier de bureau, les différentes livraisons. »²⁸ Surtout, il passa à d'autres économies à réaliser, comme les prix des concours, notamment télévisés, que le Secrétariat du CC avait décidé de supprimer. Il rappela la décision de ne pas dépasser en primes trois fois le salaire des ouvriers : les concours télévisés, richement dotés – une voiture, en l'occurrence ! – devaient tenir compte de la frugalité annoncée. L'horizon du rêve devait être avant tout patriotique et sans argent à la clé : « Que l'on fasse ces concours avec les élèves, les pionniers. »²⁹ À l'inverse, le communiste Ceaușescu accepta de recevoir un prix accordé, à l'initiative du Pape, par « l'Association du prix international de la nouvelle Europe » !³⁰ Sans doute que ce prix était accompagné de lots conséquents, que le récipiendaire ne pouvait pas refuser...

Le piège de la (dé)responsabilisation se refermait sur la relation charismatique : le chef, investi par la société en attente d'un sauveur national après les années de soumission soviétique, entrait dans la spirale infinie du culte de la personnalité, donc des succès obligatoires et de la surprotection nécessaire contre les complots soviétiques pour le remplacer. Ainsi, les efforts sans limites et l'adoration demandés à la société se justifiaient aussi du point de vue des attentes nationalistes et consuméristes. Mais le cercle vertueux entre ces deux leviers idéologiques de mobilisation risquait de se briser sur le troisième levier, moins populaire mais cher à Ceaușescu, de l'idéologie socialiste. L'égalitarisme agressif ne passerait auprès de l'opinion que si les magasins étaient approvisionnés, les Russes écartés, l'inégalité réelle pas trop voyante et la milice pas trop répressive : une vaste gageure, donc. Mais en échange du règlement positif de cette quadrature du cercle, la récompense d'une improbable autonomie internationale et d'un autoritarisme populaire. Helsinki se chargea de briser cet improbable cercle vertueux.

²⁸ Ibid., f.24.

²⁹ Ibid., f.25.

³⁰ Ibid., f.28.

Despre întemeierea orașului Rovinari

Gheorghe Gorun*

Abstract: This research aims to elucidate the way in which the second town of the miners from Gorj county was founded. The absolute novelty of the approach consists in the fact that the urban settlement was Nicolae Ceausescu's gift for the communist nomenclatura and white-collar workers from the carboniferous basin of Rovinari after the anti-communist revolt of the miners from the carboniferous basin of Motru. The main thesis we allege is that the town of Rovinari could not represent the successor of the ancient rural settlement named Rovinari, but the successor of the mining factories with the same name.

Keywords: foundation, organization, mining, Roșia-Jiu, Rovinari, unconstitutionality, Motru' miners revolt, mining factory Rovinari.

I.

În anul 2021 gorjenii ar fi trebuit să își amintească de cel puțin trei evenimente de la a căror trecere s-au împlinit „vârste rotunde”. Este vorba de bicentenarul faptei excepționale a lui Tudor Vladimirescu și de semicentenarul revoltei minerilor din Motru și al „întemeierii” orașului Rovinari.

Nu știm câți gorjenii cunosc câte ceva despre ele. Probabil despre Tudor au oarece idei. Pariem că despre celelalte două nouă din zece locuitori ai Jiului de Sus nu știu nimic.

Întrucât despre Tudor Vladimirescu am scris anul trecut o carte de 500 de pagini și acum lucrăm la a doua, iar despre revolta anticomunistă de la Motru am realizat cercetare de pionierat în anii 2005-2007, a venit vremea să scriem și despre „întemeierea” orașului Rovinari. Demersul este foarte necesar, întrucât nimeni nu a elucidat până acum care au fost rațiunile acestui eveniment („întemeierea Rovinarilor”), cine sunt strămoșii Rovinariului (oraș) și (mai ales) de la cine și-a luat numele.¹

Vom fi foarte surprinși să descoperim că „nașterea” Rovinariului se datorează în totalitate fratelui său mai mare, orașul Motru. De fapt, nu orașului, ci minerilor care au fost eroii evenimentului din octombrie 1981.

* Prof. dr., profesor asociat al Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, email: gheorghegorun@yahoo.com

¹ Au apărut două monografii interesante, bogate în informații, dar nu au elucidat misterul întemeierii: Dorin Brozbă, *Rovinari, Orașul muncii pentru lumină – 30 de ani de la înființare – 1981-2011*, Editura B. D. Media, Tg-Jiu, 2011; Mihai Pasere, *Monografia Rovinarilor, 30 de ani de la înființarea orașului Rovinari (1981-2011)*, Editura Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Gorj, Tg-Jiu, 2011, (ediția I); în 2014, a fost publicată ediția a II-a.

Apelând la una din cele mai serioase surse, *Dicționarul Enciclopedic*, aflăm: „Rovinari, oraș în județul Gorj, în S[ud] depr.[esiunea] Târgu-Jiu, la poalele V[estice] ale dealului Bran, **în stg.** [stânga] Văii Jiului; 12.875 loc[uitori] (2005). Reparații de utilaj minier [cu referire la principala activitate economică - n.n.]. Ca urmare a intensificării expl[orării] cărbunelui, **satele Rovinari și Poiana au fost contopite** (1981) într-o singură așezare, declarată oraș la 9 decembrie 1981. Biserica Sfinții Voievozi (1796)”.²

Citatul de mai sus conține mai multe erori, unele – după părerea noastră – chiar grave, în totală contradicție cu realitatea faptică. Erorile sunt generate tocmai de ignorarea modului în care a fost „întemeiat” orașul: „satele Rovinari și Poiana au fost contopite într-o singură așezare”.³ Așa cum vom observa în paginile următoare cele două sate au dispărut – cu excepția câtorva zeci de case din satul Rovinari – lăsând locul unor cariere de lignit.

Locuitorii celor două sate au fost strămutați în comunele Drăgulești („Satul Nou”) și Bălești. Nicio familie nu a fost strămutată în orașul organizat în 1981, fiindcă nu ar fi avut unde să locuiască. Din această gravă eroare (contopirea celor două sate) se naște una și mai gravă, eroare care frizează ridicolul: „orașul este situat [...] pe stânga Văii Jiului”.⁴

Regula elementară cu privire la stabilirea malurilor râurilor - (pe care elevii o învățau în clasa a III-a în sistemul de învățământ pe care îl demolăm în totalitate) – era aceea că ne așezăm cu spatele spre izvor și cu fața spre vărsare, așa cum pentru a afla celelalte puncte cardinale eram învățați că trebuie să ne așezăm cu fața către Nord. Cu alte cuvinte, dinspre amonte spre aval. Respectând această regulă, este un truism să constatăm că orașul Rovinari se află pe partea dreaptă a râului Jiu. Este adevărat că satele Rovinari și Poiana s-au aflat pe partea stângă a Văii Jiului, dar orașul la care ne referim este pe partea dreaptă, chiar și după ce râul respectiv a fost deplasat cu câțiva kilometri către Vest.

În ultima lucrare de specialitate – consultată de noi – poziția geografică a orașului Rovinari este prezentată astfel: „Este așezat în Lunca Jiului; pe malul drept, la circa 25 km Sud-Vest de municipiul Târgu-Jiu. [...] Spre Est se înalță la 332m Dealul Bran [...] și la Vest dealurile Mageac și Lupului”.⁵ Nu ne putem pronunța asupra situației actuale a celor trei dealuri. Oricum, mare parte din Dealul Bran a dispărut în același timp cu satul Rovinari care se afla pe partea stângă a râului Jiu, foarte aproape de albia râului înainte ca Jiul să fie deviat pe albia actuală.

Este discutabilă și menționarea Bisericii Sfinții Voievozi, cu precizarea anului 1796 ca dată a construcției. Biserica existentă acum în orașul Rovinari a fost biserica parohiei Roșia-Jiu și a fost uzurpată de oraș, la câțiva ani de la uzurparea coloniei Roșia-Jiu. Biserica respectivă (care era/este înconjurată de cimitirul

² ****Dicționarul Enciclopedic*, coord. generală Marcel Popa, vol. VI, R-Ș, Editura Enciclopedică, București, 2006, p. 208.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Petre Rădulea, *Geografia Gorjului*, Editura Măiastra, Târgu-Jiu, 2009, p. 146.

satului!) are hramul (se numește) „Sfântul Ioan Botezătorul” și a fost construită în anul 1840.⁶ Din pisanie reiese că înainte de 1840 a fost o biserică „mai mică, care însă s-a degradat cu trecerea anilor și a fost necesară construirea uneia noi”.⁷ Oricum, nici aceea nu are nicio legătură cu biserica menționată în *Dicționarul Enciclopedic*. În *Lista monumentelor istorice* (2010), Biserica de lemn *Sfântul Ioan Botezătorul* din actualul oraș Rovinari este consemnată ca fiind datată 1796⁸, deși nu este precizată sursa.

În ce privește Biserica din satul Rovinari, dispunem de următoarele informații. În locul „La Pristol” lângă Jiu a fost o biserică mai veche despre a cărei construcție nu se cunoaște nicio dată. Biserica cunoscută, care a existat până în momentul demolării și strămutării majorității locuitorilor, a fost construită în anul 1854, pe partea dreaptă a șoselei naționale Tg-Jiu – Craiova, în locul în care din șoseaua națională se desprindea drumul către Roșia-Jiu.⁹ Este vorba de al doilea drum care pornea din șoseaua națională către Roșia-Jiu. Primul hram al Bisericii a fost „Nașterea Maicii Domnului, iar din anul 1900 și-a luat hramul *Schimbarea la Față*”.¹⁰

Prin urmare, dacă vom căuta orașul actual în stânga Jiului nu îl vom putea găsi. Evident, eroarea autorului dicționarului citat este oarecum scuzabilă, întrucât actul normativ prin care s-a decretat **organizarea** (pe hârtie!) orașului glăsuiește că „orașul are în componență localitățile Rovinari și Vîrț”. Se impun două precizări și anume: orașul nu exista; orașul inexistent avea în **componență** două localități, iar din prima localitate (Rovinari) mai rămăsese o părticică, dar aceasta nu mai putea intra în componența orașului inexistent, fiindcă **se unifica** cu satul Moi, formând satul Moi care era integrat comunei Bîlteni.¹¹ Eroarea dicționarului izvorăște totuși din buna-credință a autorilor, fiindcă ipoteza propusă de ei (contopirea satelor Rovinari și Poiana) era singura logică și corectă: contopirea a două localități rurale și transformarea noii așezări în oraș.

⁶ Pisanie de la intrarea în Biserică; Mărturie preotul Adrian Sârbulescu.

⁷ Gheorghe Gorun, *Monografia satului Roșia-Jiu*, manuscris, 1974.

⁸ Rochini Mihaela, Ilici Bianca, Văideianu Diana Monica, *Ghidul monumentelor istorice din județul Gorj*, Editura Măiastra, Tg-Jiu, 2016, p.427, poziția 335. În același ghid, actualul oraș Rovinari apare ca fiind atestat documentar în 1599 (*Rovinari atestat documentar în 1599 - monument istoric. Biserica Sf. Ioan Botezătorul, 1796*, p.167)

⁹ Mihail Pasere, op. cit., p.113.

¹⁰ Ibidem, p.114.

¹¹ *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 366/9 decembrie 1981

II.

Așadar, suntem obligați să deslușim cum și unde a fost *întemeiat* orașul Rovinari.

Toponimul *Rovinari* este atestat documentar în anul 1599¹², iar toponimul Poiana (cătun care la începutul secolului al XX-lea aparținea, din punct de vedere administrativ, de comuna Rovinari) este atestat în anul 1579.¹³ Ambele localități erau situate pe vechea șosea Tg-Jiu – Craiova, la distanță de aproximativ 16 km de reședința județului (Rovinari) și la 14 km (Poiana). În momentul acesta, Poiana a dispărut (pe locul ei este o uriașă haldă de steril), iar din Rovinari mai există un mic cătun (aproximativ 1,5 km), în stânga locului în care noua șosea către Cetatea Banilor revine la vechiul traseu (la intrarea în localitatea Moi).

Ceea ce numim acum orașul Rovinari nu are nimic comun cu Rovinariul din 1599 și nici cu Poiana din 1579. Cei care își spun acum rovinăreni nu se revendică de la aceste străvechi habitaturi. Habitatul rovinărean actual s-a dezvoltat într-un alt spațiu geografic și într-un alt habitat străvechi. Este vorba de localitatea Roșia-Jiu, atestată documentar în anul 1604.¹⁴ Alte surse amintesc pentru Roșia-Jiu anul 1465.¹⁵ Această așezare rurală (alcătuită din satele Roșia-Jiu, Rogojel și Timișeni) era situată peste râul Jiu de vechiul (și dispărutul) Rovinari. Jiul era hotarul dintre Rovinari și Roșia-Jiu. Când ne referim la hotar avem în vedere atât vatra satelor respective, cât și pământurile (terenurile) care asigurau viețuirea oamenilor care populau așezările respective. Între vetrele satelor rovinărenilor și vetrele satelor roșienilor se găseau ogoarele acestora, ogoare despărțite de bătrânul Rhabon (Jiu), în luncile căruia se desfășurau cele mai mănoase terenuri agricole.

Este adevărat că Jiul nu a fost o barieră/graniță inexpugnabilă. Așa de pildă, în 1761 mai mulți roșieni au schimbat pe o mică distanță cursul Jiului „mai spre Rovinari” și „un codru de loc” le-a revenit unor roșieni.¹⁶ La peste 200 de ani distanță, autoritățile comuniste au introdus Jiul pe vechea albie a Tismenei, iar Tismana cea limpede care se vărsa în Jiu pe teritoriul Roșiei nu mai înviorează pământurile devenite sterpe ale fostei comune Roșia-Jiu.

Așadar, orașul Rovinari nu are nicio legătură cu Rovinariii atestați documentar cu peste 400 de ani în urmă. Nici cu străvechea Roșia de Jii nu are altă legătură în afară de aceea că a uzurpat drepturile roșienilor, ale timișenilor și ale rogojenilor asupra proprietăților lor funciare.

¹² ****Documente privind Istoria României, Veacul XVI, B, Țara Românească*, vol. VI (1591-1600), seria B, Editura Academiei R.P.R., București, 1953, pp. 358-359; Alexandru Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tipografia Nicu. D. Miloșescu, Furnisorul Curții Regale, Târgu-Jiului, 1904, p. 38

¹³ ****Documente privind Istoria României, Veacul XVI, B, Țara Românească*, vol. IV (1571-1580), Editura Academiei R.P.R., București, 1952, p. 376; A. Ștefulescu, op. cit., p. 203; C. L. Rădoescu, D. Hortopan, *Arheologie și istorie în județul Gorj. Descoperiri, atestări documentare și repere toponimice*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2021, p. 248, poziția 125

¹⁴ A. Ștefulescu, op. cit., p. 207

¹⁵ ****Documente privind Istoria României, Veacurile XIII, XIV și XV, B, Țara Românească (1247-1500)*, Editura Academiei R.P.R., București, 1953, p. 185

¹⁶ A. Ștefulescu, op. cit., p. 208

Intuim că cititorii care nu au cunoscut realitățile de mai sus se vor întreba cine sunt strămoșii Rovinariului din zilele noastre. De aceea, ne grăbim să le satisfacem curiozitatea.

III.

La conferința națională a Partidului Comunist din România din 1945 s-a hotărât – printre altele – începerea procesului de dezvoltare a industriei grele. Pentru aceasta era nevoie de resurse minerale și, îndeosebi, de fier și de cărbune. Cărbunele din Valea Jiului și din munții Banatului nu mai era suficient. Soluția a fost Gorjul. În 1950, s-a înființat Întreprinderea chibzuită pentru exploatarea lignitului din județul Gorj, întreprindere de interes județean¹⁷, cu sediul în Târgu-Jiu, care în 1955 se transformă în Întreprinderea Carboniferă Rovinari (ulterior, Întreprinderea Minieră Rovinari), întreprindere de interes național cu sediul în comuna Rovinari.¹⁸ Cum Rovinarii nu puteau oferi un local pe măsura ambițiilor dirigitorilor comuniști și a pretențiilor „gulerelor albe” din minerit, partidul a confiscat proprietățile fostului prim-ministru al României din perioada interbelică, Gheorghe Tătărescu situate în satul Poiana.¹⁹ Averele confiscate însemna: două cule (locuințe) de o mare frumusețe, o biserică de familie, un pavilion de vânătoare, anexe gospodărești, un parc minunat și 19 hectare de teren. În spațiile amintite și-a stabilit „locul de muncă” și domiciliul noua nomenclatură minerească în formare, iar pe cele 19 hectare de teren a fost edificată Colonia Poiana.²⁰

Proprietățile Tătărescu erau situate în partea stângă a drumului vechi Tg-Jiu – Craiova, la aproximativ 300 de metri de această șosea, în punctul în care se desprindea – către dreapta – șoseaua spre Roșia-Jiu, trecând prin satul Bălăcești.

Către sfârșitul anilor 1950, minerii și-au construit propriul sediu administrativ, la baza Coloniei, pe partea dreaptă a drumului național. La câteva sute de metri de sediu, spre Craiova, a fost ridicat depozitul de lignit pe frontispiciul căruia a fost inscripționată, cu litere de un metru, lozinca „Cărbunele este pâinea industriei”. Pentru „pâinea industriei” a început bătălia împotriva pâinii oamenilor. Lunca Jiului, întâi cea din stânga râului, cea dinspre Poiana, s-a transformat în cariere. Apoi, Jiul a fost adus la mai puțin de 1 km de satele comunei Roșia-Jiu. Lunca roșienilor, care fusese în dreapta râului, a trecut tot în stânga Jiului și a avut aceeași soartă. Satele Șomanеști și Ceauru – principalele producătoare de legume – au fost primele sacrificate. Oamenii au fost strămutați în localitatea Bălești.²¹ În locul satului Ceauru urma să se formeze un lac uriaș. Lacul a apărut pe hărțile geografice ale patriei, dar pe pământ a rămas sec.²²

¹⁷ Emil Huidu, *Monografia mineritului din Oltenia*, vol. I, Editura Fundației „Constantin Brâncuși”, Târgu-Jiu, 2000, p.62; M. Pasere, op. cit., p. 189

¹⁸ Hotărârea Consiliului de Miniștri, nr. 2087 din 1 ianuarie 1955

¹⁹ Hotărârea Consiliului de Miniștri, nr. 187 din 1956; H.C.M. nr. 79 din 1957

²⁰ Cu privire la istoria coloniei la începuturile sale, a se vedea M. Pasere, op. cit., pp. 191-192

²¹ Despre durerea și despre disperarea strămutaților scrie – cu totală emaptie – M. Pasere, în op. cit., pp. 211-215

²² P. Rădulea, op. cit., p. 58 (autorul consideră că lacul „urmărește să atenueze viiturile mari ale Jiului și afluenților din zona de convergență hidrografică de la sud de Târgu-Jiu prin retenția apelor

Colectivizarea (încheiată în 1962) a lăsat cale liberă exproprierilor – fără nicio plată - tuturor terenurilor (agricole, forestiere, extravilane și intravilane) sub care se găsea pâinea industriei.

Pe măsură ce carierele Balta Unchiașului, Căceni și Beterega înaintau către Roșia-Jiu, toate dealurile și văile dintre Jiu și Motru (o distanță de aproximativ 30 km, în linie dreaptă) au fost sfredelite de mii de sondeze ale întreprinderilor de prospecțiuni din București și din Banat. În prima etapă (începutul anilor 1960), *competiția* a fost câștigată de dealurile din apropierea râului Motru. La Ploștina, la Leurda și la Horăști (localități situate pe partea stângă a șoselei Tg-Jiu – Turnu-Severin, ultimele două pe drumul care pornea din Ploștina către Miculești și Mătășari) au fost deschise trei mine pentru exploatarea lignitului în subteran.²³

Situate în raionul Strehaia, cele trei mine au un rol determinant în apariția primului oraș minieresc în viitorul județ Gorj. În mai 1966, prin Decret al Consiliului de Stat se pune piatra de temelie a orașului Motru.²⁴ Între timp, se construiesc – în lunca Motrului, pe terenurile locuitorilor din Ploștina – peste 2000 de apartamente, o școală cu 26 de săli de clasă, spații comerciale, piață agro-alimentară, spital etc.²⁵

Vom dezvălui peste câteva rânduri motivul scurtei noastre deplasări în primul oraș minieresc din Oltenia... Deocamdată, revenim pe plaiurile roșiene-jiene supuse asaltului rovinărean. Nu ale satului Rovinari, ci ale I.M.R. (Întreprinderea Minieră Rovinari). La Rogojelu (sat aparținând comunei Roșia-Jiu) se construiește cea mai mare centrală electrică pe cărbune, la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970.²⁶ Și această citadelă a industriei comuniste s-a numit – Termocentrala Rovinari, deși nu avea nimic de-a face cu localitatea Rovinari! Poate doar cu I. M. Rovinari, care își avea sediul în satul Poiana, comuna Rovinari! Au lucrat la centrală militari, civili, deținuți. În satul Roșia-Jiu s-a înființat o secție externă a penitenciarului Tg-Jiu. În teritoriul agricol al satului Roșia-Jiu s-a construit – după modelul celei de la Poiana – Colonia Roșia. S-au ridicat 16 construcții cu două nivele, confort trei, s-au deschis câteva magazine, un club muncitoresc, un dispensar medical.²⁷

Din 1968, Roșia-Jiu își pierde statutul de comună, ca și Rovinari străvechi. Începe demolarea satului Rovinari și cei mai mulți locuitori sunt strămutați în comuna Drăgulești (Satul Nou), nu în colonia Roșia-Jiu. Treptat colonia devine mai importantă decât satul, dar multă vreme nu are nicio școală. Liceul rămâne la Poiana, iar copiii coloniștilor învață la școala din satul Roșia-Jiu.²⁸

în spatele unui baraj de 15 m înălțime, cu o capacitate de 100 mil. de m³ apă posibil de acumulat în perioade de precipitații abundente.”)

²³ Ion Iorga (coord.), *Motru – monografie* (manuscris), p. 25

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ P. Rădulea, op. cit., p. 212 (autorul consemnează că „lucrările de construire au început în 1972 și s-au încheiat în 1987, când toate grupurile energetice au intrat în funcțiune”)

²⁷ Gh. Gorun, op. cit., p. 32

²⁸ A se vedea și Cornelia Gheorghe, Gheorghe Popescu, *Liceul Rovinari: 1963-2017: schiță monografică*, Editura Ecclesia, Fizeșul Gherlii, 2017, pp. 68-69, 72-75

Pe o distanță de câțiva km de la satul Vârț și până la intrarea în colonie se construiesc zeci de hale industriale, sedii administrative (pentru mulțimea întreprinderilor care lucrează pentru minerit) ateliere, autobaze etc.

Practic, după ce întreaga suprafață de teren dintre fosta șosea națională Tg-Jiu – Craiova și noul curs/noua albie al/a Jiului a fost transformat(ă) în cariere miniere, peste 90% din infrastructura imobiliară a mineritului **rovinărean** a fost ridicată în dreapta noii albie a Jiului, în puținul extravilan (rămas după schimbarea cursului Jiului) al satelor Rogojelu (îndeosebi edificiile administrative miniere) și Roșia-Jiu (îndeosebi cele ce țin de habitatul uman: locuințe, rețea de alimentație publică etc.), în colonia Roșia. Trebuie să precizăm că diferența dintre colonia Poiana și colonia Roșia (în privința condițiilor de viață!) era ca aceea dintre o metropolă și o favelă!

Pentru coordonarea mineritului gorjean au fost înființate mai multe structuri birocratice coordonatoare ale căror sedii erau departe de perimetrul minier: Întreprinderea Minieră Oltenia, Trustul Minier Oltenia (ambele cu sediul în orașul Craiova), Combinatul Minier Tg-Jiu (cu sediul în orașul Tg-Jiu), Centrala Cărbunelui Petroșani (cu sediul în Petroșani).²⁹ În 1977, se înființează Combinatul Minier Oltenia, cu sediul în extravilanul satului Rogojelu!³⁰

Nevoia de cărbune a crescut foarte mult la sfârșitul anilor 1970 și la începutul deceniului următor. Cărbunele a devenit principala materie primă pentru realizarea obiectivului strategic stabilit de Nicolae Ceaușescu – obținerea independenței energetice a țării.³¹ Sloganul „Țării cât mai mult cărbune!” ocupa paginile întâi ale presei comuniste.³² După cutremurul catastrofal din martie 1977, a urmat greva minerilor de la Lupeni (august 1977)³³, iar sistemul politic a intrat într-o ireversibilă criză economică, socială și politică. Măsurile birocratice și propagandistice nu au putut redresa situația. Eforturile făcute pentru plata datoriei externe au generat o puternică penurie de alimente. Nemulțumirile populației s-au

²⁹ Despre sarabanda *restructurărilor*, a se vedea și M. Pasere, op. cit., pp. 221-222, 224-227, 230-238

³⁰ Gh. Gorun, *Rezistența la comunism: Motru '81*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2005, pp. 23-24; M. Pasere, op. cit., p. 227

³¹ Gh. Gorun, *Rezistența la comunism: Motru '81*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2005, pp. 11-19 (Autorul analizează, între altele, cuvântările lui Nicolae Ceaușescu la adunările populare din Târgu-Jiu – 30 mai 1974, din Târgu-Jiu și Motru – 11 august 1977, din Rogojelu – 9 august 1979; la Rogojelu a rostit cea mai dură critică la adresa nerealizărilor industriei energetice; din Motru – 1 septembrie 1980, din Târgu-Jiu – 2 iulie 1981. Observăm din această trecere în revistă a întâlnirilor secretarului general al P.C.R. cu oamenii muncii din minerit că în bazinul carbonifer al Rovinarilor – la Rogojelu – Ceaușescu a organizat o singură adunare populară, față de câte trei în Motru și Târgu-Jiu); A se vedea și colecțiile: *Gazeta Gorjului* 1978-1982; *Scînteia tineretului* 1978-1982, *Scînteia* 1978-1982, *România liberă* 1978-1982.

³² A se vedea colecțiile amintite supra.

³³ A se vedea M. Barbu, M. Boboc, *Lupeni '77, Sfânta Varvara versus tanti Varvara*, Editura Fundația pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2005 (autorii realizează o radiografie completă a grevei minerilor și aduc în atenția cititorului măsurile luate de Securitate după încetarea grevei.)

generalizat. Așa numitele produse de strictă necesitate au fost cartelate. Frica (de Securitate), foamea și frigul au devenit fenomene cotidiene.³⁴

IV.

În 19 octombrie 1981 a avut loc la Motru prima revoltă colectivă/muncitorească la comunism. Revolta a fost înăbușită cu brutalitate, dar conducerea comunistă s-a comportat ca și când nu s-a întâmplat nimic. Securitatea i-a arestat pe cei considerați vinovați de revoltă, iar justiția militară a condamnat opt dintre ei la ani grei de închisoare.³⁵ Nicio gazetă (locală sau centrală) nu a scris nici măcar un cuvânt despre revoltă.³⁶ La rândul ei, conducerea de partid și de stat a impus un adevărat embargo asupra situației de la Motru, dar a întreprins o frenetică activitate organizatorică și legislativă.³⁷ Ne vom referi numai la trei decizii care au legătură hotărâtoare cu subiectul nostru.

IV (1)

În 8 decembrie 1981, a fost emis Decretul nr. 365 „cu privire la unele măsuri pentru îmbunătățirea organizării unor unități din industria cărbunelui”. În locul **ineficientului** Combinat Minier Oltenia (care se desființează) se înființează două structuri identice: Combinatul Minier Motru, cu sediul în orașul Motru, și Combinatul Minier Rovinari, cu sediul în comuna Fărcășești³⁸ (în speță, în zona construcțiilor din satul Rogojelu).

Cele două combinate au statut de centrale industriale, preluând și activități de cercetare, de proiectare, de executare de lucrări geologice, hidrologice și de asecări, efectuarea unor lucrări de construcții montaj industriale și social-culturale, executarea de piese de schimb, subansamble, reparații, transport auto, prestări de servicii etc., pe lângă cele de exploatare și preparare a cărbunelui. Pe lângă întreprinderile miniere, cele două combinate preiau în subordine: baze de aprovizionare, utilaj de utilaj minier și de transport, uzine de reparații, căi ferate, centrale termice și trei grupuri școlare miniere: Rovinari (este vorba despre Liceul de la Poiana), Bălteni, Motru.³⁹ Pe scurt, combinatele preiau tot ce exista în bazinele carbonifere din Gorj.

IV (2)

În ziua următoare (9 decembrie 1981), Consiliul de Stat al R.S.R. emite „Decretul nr. 366 (9 decembrie 1981) pentru **organizarea** orașului Rovinari, în județul Gorj”⁴⁰. Articolul 1 al respectivului decret statuează: „pe data prezentului

³⁴ Gh. Gorun, *Rezistența anticomunistă în județul Gorj reflectată în mentalul colectiv (1945-1981)*, Editura Universitaria, Craiova, 2008, pp. 362-379; Dorin Brozba, op. cit., pp. 11-20

³⁵ H. Gorun, Gh. Gorun, *Revolta minerilor din Motru (19 octombrie 1981)* I, în *Anuarul de Istorie Orală* (A.I.O.), VI, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, pp. 262-282; Idem, *Revolta minerilor din Motru (19 octombrie 1981)* II, în *Anuarul de Istorie Orală* (A.I.O.) VII, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, pp. 307-334

³⁶ Doar în presa străină au apărut scurte relatări, sintetizate în *Buletin de Informare pentru Români în Exil*, nr. 747, 1 decembrie 1981

³⁷ Gh. Gorun, *Motru '981...*, pp. 102-106

³⁸ *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 100, din 8 decembrie 1981; M. Pasere, op. cit., pp. 238-239

³⁹ *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 100, 8 decembrie 1981

⁴⁰ *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 104, 9 decembrie 1981; M. Pasere, op. cit., pp. 242-243

decret **se organizează** orașul Rovinari în județul Gorj. Orașul Rovinari are în componență localitățile Rovinari și Vârț⁴¹. Este deosebit de important să constatăm că decretul nu stabilește locul în care se organizează orașul. Autorii pe care i-am consultat numesc actul normativ respectiv „decretul de înființare a orașului Rovinari”⁴², chestiune despre care nu se vorbește în decret. Cele două cuvinte nu sunt sinonime totale. Sunt sinonime parțiale. *Organizarea* nu se suprapune semantic cu *înființarea* (a se vedea dicționarele de specialitate).

Articolul al doilea exclude din *componența* orașului satul Rovinari: „Satele Rovinari și Moi din componența comunei Bălteni, județul Gorj, se unifică și formează un singur sat, cu denumirea Moi”⁴³. Prin urmare, în componența viitorului oraș, care urma să se organizeze – fără să se precizeze unde – urma să intre doar colonia Poiana și cătunul (fost sat) cu același nume, întrucât cele câteva zeci de gospodării rămase din foarte frumosul sat Rovinari erau integrate satului Moi. Probabil, în această inexactitate (sau bâlbâială a celor care au scris textul decretului) își are originea și eroarea din *Dicționarul Enciclopedic* (a se vedea supra).

Despre căutarea locului în care urma să se organizeze orașul ne lasă trei ipoteze foarte interesante jurnalistul Dorin Brozbă în lucrarea citată de noi, lucrare scrisă cu talent și cu mult suflet. Autorul precizează că ideea organizării orașului s-a născut din panica care îl cuprinsese pe Nicolae Ceaușescu din pricina crizei economice datorate penuriei de resurse energetice. După o consfătuire de lucru, organizată la Neptun în vara anului 1980 – afirmă autorul – N. Ceaușescu le-a cerut celor prezenți – între care Ion Dincă, Virgil Trofin, Ilie Verdeț – „să găsească urgent soluții pentru creșterea producției de cărbune”⁴⁴.

Soluția – afirmă autorul citat – găsită de Verdeț și de Trofin a fost „un plan asemănător Centrului agrar-industrial Ilfov”⁴⁵. În realitate, nu a existat un centru agrar-industrial Ilfov, ci Sectorul Agricol Ilfov.

Proiectata structură urbanistică urma să cuprindă „orașe în care să locuiască și să se stabilească definitiv minerii și familiile lor [...] și localitățile rurale care urmau [...] să fie arondate” orașelor, localități rurale, care să asigure produsele alimentare de strictă necesitate.⁴⁶ Cei doi i-au „prezentat soluția lui Ceaușescu, la sfârșitul anului 1980, atât pentru Motru, cât și pentru viitorul oraș din bazinul carbonifer de la Rovinari, care a aprobat-o și le-a cerut să fie materializată cât mai repede posibil...”⁴⁷.

Informațiile de mai sus ni se par interesante, dar lasă loc și unor semne de întrebare. Ceaușescu a fost în vizită de lucru în bazinele miniere ale Gorjului în ultimele zile ale lunii august și primele zile ale lunii septembrie, în 1980 (adunarea

⁴¹ *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 104, 9 decembrie 1981

⁴² A se vedea M. Pasere, op. cit., p. 247; Cornelia Gheorghe, Gh. Popescu, op. cit., p. 367

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ D. Brozbă, op. cit., pp. 15-16

⁴⁵ Ibidem, p. 19.

⁴⁶ Ibidem, pp. 19-20.

⁴⁷ Ibidem, p. 20.

populară a fost organizată la Motru, în 1 septembrie 1980 – deci îndată după ședința de la Neptun). Următoarea vizită a avut loc la începutul lunii iulie 1981, deci, la aproape un an de la ședința respectivă și la o jumătate de an de la presupusa aprobare a proiectului amintit (adunarea populară a fost organizată în 2 iulie 1981, la Târgu-Jiu).⁴⁸

Ni se pare ciudat că în cuvântările lui nu a spus nimic despre amintitul proiect. Mai ales că la Tg-Jiu a rostit o cuvântare blândă și și-a permis să îi mustre cu prietenie pe cei care produceau energie în Gorj, spunându-le că cei care lucrează în alte locuri din țară și nu au energie se gândesc la cei din Gorj și consideră că aceștia „nu lucrează prea bine și își exprimă speranța că vor acționa cu toată răspunderea pentru înfăptuirea întregului program de energie electrică”.⁴⁹ Mai cu seamă că el știa că nemulțumirile oamenilor, inclusiv ale celor din minerit erau foarte mari și foarte evidente. De aceea, credem că nici decizia de a înființa centrele industrial-agrar, nici decizia de a organiza orașul Rovinari nu a fost luate în 1980. Afirmația noastră este susținută și de faptul că între august 1980 (ședința de la Neptun) și 9 decembrie 1981 (data adoptării celor două decrete, de înființare a centrelor industrial-agrar și de organizare a orașului) nu s-a construit nimic în colonia Roșia-Jiu și nici în celelalte două spații pe care autoritățile le aveau în vedere.

Mai mult, dacă **decizia** ar fi fost luată în 1980 sau înainte de 9 decembrie 1981, decretul 366 din 9 decembrie 1981 ar fi statuat cu exactitate unde se organizează orașul minerilor rovinăreni. Dar nu a făcut-o, iar decretul pare/este o improvizație: „se organizează orașul Rovinari”. Unde? Oriunde... Decretul nu lămurește nimic. Sau aproape nimic. Ne spune doar că „în componența” sa orașul „are localitățile Rovinari și Vîrț”. Dar „satul Rovinari se unifică cu satul Moi” și nu intră în componența orașului Rovinari, ci a comunei Bîlteni!

Revenim la ipotezele propuse de trimișii lui Nicolae Ceaușescu cu privire la locul în care urma *să se organizeze* viitorul oraș al minerilor din bazinul carbonifer Rovinari, oraș care urma să devină *creierul* Centrului industrial agrar. Oficialii de la București i-au convocat pe toți decidenții importanți ai Gorjului „pentru stabilirea locului unde se va înălța orașul minerilor de la Rovinari”.⁵⁰ Așa cum aminteam mai sus, au fost avute în vedere trei locuri/teritorii pentru edificarea orașului. Din relatările autorului monografiei desprindem concluzia că cele trei variante posibile au fost formulate de Virgil Trofin, ministrul Minelor, Petrolului și Geologiei, unul dintre înalții demnitari comuniști care intrase în dizgrația lui Nicolae Ceaușescu.

Prima variantă propunea ca orașul să fie ridicat foarte aproape de Târgu-Jiu, începând de la cartierul (de blocuri) 9 mai (unde locuiau foarte mulți dintre cei care lucrau în minerit), continuând cu cartierul Romanеști (unde erau doar case) și cu extindere către satul Drăguțești (unde fuseseră strămutați mai mulți locuitori din

⁴⁸ Gh. Gorun, *Motru '981...*, pp. 16-18

⁴⁹ N. Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Articole, cuvântări, expuneri, interviuri*, vol. XXII, Editura Politică București, 1982, p. 255.

⁵⁰ D. Brozbă, op. cit., p. 24

satul Rovinari). Propunerea a fost respunsă de prim-secretarul Comitetului județean de partid Nicolae Gavrilesco și de Gheorghe Ciurez, președintele Consiliului Județean al Sindicatelor⁵¹. Noi credem că această variantă era fără sens, fiind la fel de departe de cărbune ca și Târgu-Jiu. Era suficientă extinderea cartierului 9 mai din Târgu-Jiu către lunca Amaradiei, fără a mai fi nevoie de un alt oraș, dar aceasta însemna alte sute de hectare de teren arabil scoase din circuitul agricol. Mai mult decât atât, oamenii care locuiau în satele propuse pentru strămutare (și au fost strămutate zeci de sate sau părți de sate în anii următori) preferau să își reconstruiască gospodăriile (chiar și pe cheltuiala lor) în alte vetre de sat și nu să se mute la bloc.

Următoarea propunere pentru viitoarea organizare a orașului a făcut-o Ilie Răuțescu, secretarul de partid al Combinatului Minier Rovinari⁵² și fost comandant al Șantierului Național al Tineretului din Bazinul Carbonifer Rovinari. De data aceasta orașul ar fi urmat să fie *organizat* în lunca din dreapta actualului drum național Târgu-Jiu – Craiova, începând din punctul în care drumul respectiv părăsea vechiul amplasament care trecea prin Poiana și prin Rovinari. Centrul orașului ar fi urmat să fie în locul de întâlnire a drumului național vechi cu cel nou, în apropierea coloniei Poiana, iar spațiile locative să fie construite în lunca amintită⁵³ (fostă proprietate a țăranilor din Șomănești) până la podul de peste Jiu, din satul Vârț. În zona respectivă, existau câteva construcții care fuseseră destinate cazării brigadierilor din acțiunile „3000”, „4000”, „7000” și a militarilor trimiși de partid să lupte pe frontul cărbunelui. Amplasarea orașului în zona respectivă ar fi fost respinsă de Ion Iliescu (președintele Consiliului Național al Apelor) și de Iosif Banc (șeful Gospodăriei Centrale de Partid). Primul a invocat riscul major al inundării zonei în cazul ruperii digului Jiului, iar secundul, fiindcă dorea să mențină acele terenuri fertile care asigurau provizii serioase pentru nomenclatura comunistă⁵⁴.

După părerea noastră, acest spațiu/teritoriu ar fi fost cel mai potrivit pentru ridicarea/construirea unei așezări orășenești, deși susținem că nu era nevoie de un al doilea oraș al minerilor în județul Gorj. Principalul avantaj al acestui loc este acela că era foarte aproape de colonia Poiana, colonie inclusă în componența viitorului oraș. Așezarea avea un caracter seiurban și putea oferi spații decente și pentru structurile administrative ce uramu să fie înființate.

După ce a căzut și această variantă, Virgil Trofin s-ar fi înfuriat și a hotărât că „orașul e musai să fie ridicat direct pe vatra de cărbune, iar acel loc nu putea fi decât colonia muncitorească Roșia-Jiu”⁵⁵. Toate obiecțiile unora au fost respinse, întrucât se ajunsese „deja într-o evidentă criză de timp”⁵⁶ și, astfel, colonia Roșia-

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, p. 25.

⁵³ Ibidem

⁵⁴ Ibidem, pp. 25-26 (Autorul menționează că deține informațiile despre opoziția lui Banc, neoficial, „din mărturisirile unor înalți demnitari de atunci”).

⁵⁵ Ibidem, p. 26

⁵⁶ Ibidem,

Jiu urma să devină viitorul oraș al minerilor. Din păcate, autorul monografiei nu ne furnizează nicio informație (nici măcar aproximativă, ca în cazul aprobării planului Verdeț-Trofin – sfârșitul anului 1980) despre perioada/data în care s-au desfășurat căutările pentru stabilirea locului viitorului oraș.

Prezentându-ne această secvență a bătăliei pentru orașul cărbunelui, Dorin Brozbă, cunosător avizat al realităților, ne lasă trei informații foarte importante: „se ajunsese într-o evidentă criză de timp” și „Ceașescu, mulțumit că lucrurile merseseră destul de repede, și-a dat girul pentru construirea grabnică a noului oraș minier în județul Gorj”⁵⁷. Nici pentru momentul când Ceașescu „și-a dat girul pentru construirea orașului” nu avem nicio dată. La fel de importantă este și informația următoare. Referindu-se la vizita lui N. Ceașescu în zona minieră efectuată în vara anului 1981 (amintită de noi – 2 iulie 1981), D. Brozbă scrie că secretarul-general al P.C.R. „a analizat cu atenție și modul cum au evoluat lucrările de construcție ale noii așezări”, că „specialiștii în domeniu [din imaginea reprodusă, Nicolae Gravrilescu și Virgil Trofin – n.n.] i-au prezentat macheta orașului” (monografia cuprinde și o fotografie care ilustrează acest moment) și i-au spus lui Ceașescu că „în 1-2 ani zestrea edilitară” va ajunge „la cel puțin 2500 de apartamente”⁵⁸. Ceașescu ar fi fost foarte nemulțumit și le-a cerut să construiască în acel interval „nu mai puțin de 5000 de apartamente”⁵⁹. Nemulțumirea lui Ceașescu ar fi fost așa de mare, încât „la prima întâlnire a Guvernului a destituit o seamă de demnitari, printre ei numărându-se și Virgil Trofin [...] care se implicase cel mai mult în punerea în practică a acestui proiect urbanistic”⁶⁰.

Ne punem întrebarea cât timp a putut trece de la entuziasmul lui Ceașescu, când a dat startul „la construirea grabnică a orașului”, până la supărarea lui de la începutul lunii iulie 1981? La sfârșitul anului 1980, Ceașescu ar fi aprobat planul Verdeț-Trofin de înființare a Centrelor Industrial-Agrare și pentru stabilirea sediului administrativ al unui dintre ele într-un loc neidentificat. Să presupunem că în primele luni ale anului 1981 – după ce Trofin a nășit viitorul oraș - președintele R.S.R. le-a spus subordonaților să se apuce de treabă și să construiască un oraș pentru mineri, iar ei au procedat întocmai.

Nu trebuie să pierdem din vedere că Ceașescu le ceruse, în august 1980, să „găsească soluții pentru *creșterea producției de cărbune*” și *nu să construiască orașul!* Între timp, în august 1980 și în iulie 1981, el vizitează iarăși Gorjul, îndeosebi bazinele carbonifere. Între cele două vizite, la București se desfășoară o frenetică activitate politico-propagandistică: consfătuiri de lucru, plenare ale C.C al P.C.R., ședințe ale unor organisme ale *democrației muncitorești*. Toate încearcă să oprească degringolada economiei românești. În 14-15 octombrie 1980 (la puțin timp după Neptun și după vizita la Rovinari și la Motru), are loc Plenara C.C al P.C.R. Ceașescu critică extrem de dur toate nivelele de conducere: Comitetul Central al P.C.R., guvernul, ministerele, întreprinderile. El spune că economia se

⁵⁷ Ibidem, pp. 26-27

⁵⁸ Ibidem, p. 31

⁵⁹ Ibidem

⁶⁰ Ibidem

află la dispoziția „birocrăților și a iresponsabililor”, iar nerealizarea planului la petrol și la cărbune a produs un deficit de 1 miliard de dolari.⁶¹

În decembrie 1980, au loc: o consfătuire de lucru (4 decembrie), o plenară a Comitetului Central (16-17 decembrie) și o plenară a Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste. La începutul anului următor au loc: Ședința de lucru pe probleme de agricultură (9 ianuarie), Plenara Consiliului Național al Oamenilor Muncii (19-20 ianuarie), Congresul al III-lea al țărânimii (19 februarie). În 24 iunie, a fost organizat Congresul al III-lea al oamenilor muncii din industrie, construcții, transporturi, circulația mărfurilor și finanțe. În 29 iunie 1981, o altă plenară a stat sub imperativul: mărirea nelimitată a producției de cărbune și a producției Agricole.⁶²

Imediat după plenara din 29 iunie, N. Ceaușescu vine în Gorj, pentru cărbune. Cărbunele devenise obsesia lui. După un periplu prin carierele miniere își face timp să privească o machetă a viitorului oraș. Avea în mână un as important spre a și-i apropia pe lucrătorii din minerit, dar, surprinzător, nu îl valorifică. Așa cum spuneau la marea adunare populară de la Târgu-Jiu nu a spus nimic despre importantul proiect edilitar din această zonă. Având în vedere tactul politic al lui Ceaușescu nu ne putem explica tăcerea lui cu privire la *organizarea* orașului, mai ales că el le cere minerilor gorjeni ca în cincinalul 1981-1985 să se realizeze 50% din producția de cărbune a țării, iar energeticienilor le solicită să furnizeze 20% din necesarul de energie.⁶³ Așa cum îl știm pe fostul secretar general al P.C.R. nu putea să rateze ocazia de a le vorbi minerilor și energeticienilor despre grija pe care partidul și el personal le-o poartă. Ceaușescu se folosea de orice prilej pentru a vorbi despre grija lui și a partidului pentru oameni (îndeosebi pentru muncitori), despre creșterea nivelului de trai, despre construirea a sute de mii de apartamente. De exemplu, la amintitul Congres al oamenilor muncii din industrie, construcții, transporturi, circulația mărfurilor și finanțelor a fost planificată construirea a 900.000 de apartamente și garsoniere până în anul 1985.⁶⁴

Imaginea cu N. Ceaușescu în fața machetei prezentate de D. Brozbă nu poate fi contestată. Ea se referă, cu siguranță, la un proiect edilitar (construirea de locuințe și elementare utilități) pentru zona minieră de care ne ocupăm, dar nu este o dovadă că edificarea orașului fără nume fusese decisă. Nu negăm nicidecum faptul că ideea ridicării unei așezări cu caracter semiorășenesc (de tipul coloniilor Poiana și Valea Sadului) era preocupantă pentru comuniștii din Gorj și de la București. Era vorba de un proiect de viitor, integrat preocupărilor nomenclaturii din minerit și din partid!

Nedisputând de date exacte despre pertractările cu privire la locul în care urma să se *întemeieze* orașul și la numele lui, ne este foarte greu să punem în ordine derularea evenimentelor. Acceptând că Ceaușescu și-a dat girul pentru construirea apartamentelor în primele luni ale anului 1981, nu putem accepta că supușii săi i-au

⁶¹ A se vedea N. Ceaușescu, op. cit. vol. XXI, pp. 13-19.

⁶² Apud Gh. Gorun, *Motru '981*, pp 24-30

⁶³ N. Ceaușescu, op. cit., p 255

⁶⁴ N. Ceaușescu, op. cit., vol. XXII, pp. 175-176

prezentat în 2 iulie 1981 (vara anului 1981) doar o machetă și angajamentul de a construi în „următorii 1-2 ani 2500 de apartamente”. Mai mult, nici până la sfârșitul anului 1981 nu s-a construit nimic în colonia Roșia-Jiu (repetăm obsesiv acest lucru!).

Supărarea lui Ceaușescu „în vara anului 1981” nu a fost generată de nesăbuința amfitrionilor care se angajau să construiască în 1-2 ani 2500 de apartamente, ci *de nerealizările pe frontul cărbunelui*. Destituirea lui Virgil Trofin din funcția de ministru al Minelor s-a produs la 7 septembrie 1981. Până în acel moment, Trofin era deputat de Gorj în Marea Adunare Națională, membru al C.C. al P.C.R., membru în Comitetul Politic Executiv al P.C.R., viceprim-ministru al guvernului și ministru al Minelor Petrolului și Geologiei.⁶⁵ În 7 septembrie a fost demis din ultimele două funcții și a rămas în continuare deputat, membru al C.C. al P.C.R. și membru al C.P.Ex. Trofin și-a pierdut funcțiile executive, fiindcă nu a putut redresa situația gravă din minerit (era ministru din 12 decembrie 1979) și a susținut că mineritul gorjean nu poate asigura cantitatea de cărbune pe care o planifica Ceaușescu. Despre marile nereguli din exploatarea miniere scrie și autorul unei bogate monografii a mineritului din Oltenia. El pune această situație pe seama conducerii din domeniu: rezultatele foarte slabe obținute pe toate planurile de conducătorii aduși din afara județului, slab pregătiți profesional „prea îngâmfați, chiar cu vicii”. În context se vorbește și despre mari cantități de cărbune raportate fictiv (1.800 mii tone în 1981) și de numeroase litigii cu termocentralele pentru foarte proasta calitate a cărbunelui,⁶⁶ iar raportările fictive erau puse în seama miniștrilor de atunci (Patilineț și Trofin)⁶⁷. Noi nu împărtășim această imputație la adresa lui Virgil Trofin. Este absurd să punem raportările mincinoase în seama ministrului. În epocă era de domeniul evidenței că Trofin era în dezacord total cu Nicolae Ceaușescu. Ministrul îi raporta lui Ceaușescu ce îi raportau lui cei din conducerea mineritului și – repetăm – a susținut permanent că nu se poate asigura cantitatea de lignit dorită de Ceaușescu. Totodată, la bursa zvonurilor se spunea că Trofin a fost numit ministru al Minelor pentru „a-și rupe gâtul” pentru ca Ceaușescu să se descotorosească de el.

Trofin pierde și funcțiile de deputat, membru C.C. și membru al C.P.Ex. în data de 26 noiembrie 1981, fiind și sancționat cu vot de blam cu avertisment⁶⁸, ultima sancțiune înainte de excluderea din partid. Explicația oficială a sancțiunilor, sancțiuni care au însemnat sfârșitul carierei politice de aproape patru decenii a comunistului Trofin, a fost aceea că era „vinovat de nereguli constatate la Combinatul Minier Oltenia”⁶⁹. Neoficial, s-a răspândit și ideea că motivul „decapitării” politice a lui Trofin a fost acela că Ceaușescu vedea în el un potențial

⁶⁵ Gh. Crișan, *Piramida puterii. Dicționar de personalități politice și de stat, generali și lideri religioși (1944-2008)*, București, 2008, p. 1111

⁶⁶ E. Huidu, *Monografia mineritului din Oltenia*, Editura Fundației „Constantin Brâncuși”, Tg-Jiu, 2000, p. 311

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Gh. Crișan, op. cit., p. 1111

⁶⁹ D. Berindei, *Istoria Românilor-cronologie*, Editura Cartex, București, 2008, p. 282

adversar politic, fiind foarte apropiat de Ion Iliescu, și el aflat în dizgrația lui Ceaușescu (Iliescu a fost singurul fost înalt demnitar comunist care la moartea lui Trofin – 4 iunie 1984, la 59 de ani – a inserat în ziarul *România liberă* un mesaj de condoleanțe. Din 1982, Trofin era director la un I.A.S. din județul Călărași). Este cât se poate de sigur că V. Trofin nu a fost lichidat politic fiindcă propusese doar 2500 de apartamente în viitorul oraș minieresc. Din funcțiile administrative a fost destituit, fiindcă i s-a pus în responsabilitate dezastrul din minerit, fiind sabotat de nomenclatura comunistă din județ și de dirigitorii mineritului, iar din toate funcțiile politice, după revolta minerilor din Motru.

Este simptomatic faptul că N. Gavrilescu – cel cu indicatorul în mână în fața machetei orașului – nu a suportat nicio sancțiune pentru că l-ar fi nemulțumit pe Ceaușescu, fiindcă se obliga să construiască doar ... 2500 de apartamente. Abia după revolta minerilor din Motru, când s-a comportat lamentabil a fost *mișcat în acvariu*, fiind numit în alte funcții înalte și profitabile între care: ministru al Turismului și Sportului, director la O.N.T. Carpați, ambasador extraordinar și plenipotențiar în S.U.A.⁷⁰

De ce afirmam mai sus că cele trei informații sunt foarte importante? Sunt importante spre a dovedi că **decizia** de începere a demersurilor pentru ridicarea, fondarea, întemeierea unui nou oraș al minerilor nu a fost luată nici în 1980, nici în prima jumătate a anului 1981, ci câteva luni mai târziu și anume după revolta minerilor din bazinul carbonifer al Motrului (19 octombrie 1981), dar nu imediat după aceea, fiindcă N. Ceaușescu și conducerea partidului au impus o tăcere absolută asupra acestui eveniment. Comuniștii nu puteau admite că muncitorii se puteau revolta împotriva partidului clasei muncitoare și de aceea au ocultat total revolta.

Dacă decizia (sublinierea noastră) de edificare/întemeiere a orașului s-ar fi luat în 1980 (după „consfătuirea de la Neptun”) sau în vara anului 1981, dirigitorii comuniști și Ceaușescu însuși nu ar fi intrat „într-o evidentă criză de timp”, iar Consiliul de Stat (în realitate, Ceaușescu) nu ar fi trebuit să decidă intempestiv construirea, „organizarea grabnică a orașului”. Toate realitățile din momentul în care a fost decisă *organizarea* orașului susțin fără putință de tăgadă teza noastră și anume că *decizia* a survenit după revolta minerilor de la Motru.

Nici decretul *de organizare* a orașului nu ar fi fost atât de prost făcut spre a lăsa loc la numeroase erori (a se vedea ce este scris în Dicționarul Enciclopedic!), inexactități și interpretări.

Revenim la chestiunile legate de frământările cu privire la nașterea viitorului oraș al minerilor. Problema locului – ne spune Dorin Brozbă – a fost decisă de Virgil Trofin. Alegând „vatra de cărbune”, înaltul demnitar comunist a dovedit că are și cunoștințe de istorie. El știa că multe orașe medievale s-au fondat pe lângă minele de cărbuni și a ales Colonia Roșia-Jiu.

⁷⁰ Gh. Crișan, op. cit., p. 437

Au urmat bătălii la fel de intense pentru alegerea numelui viitorului oraș, fiindcă „nu se știa prea bine ce nume trebuie să i se dea orașului”⁷¹. Aflăm că „s-a vehiculat numele Coloniei Roșia-Jiu, cum își doreau localnicii și vechii șantieriști, apoi numele comunei Fărcășești [de care aparțineau satul și Colonia Roșia-Jiu – n.n.] cum vroiau capii acelei localități și într-un final, a venit propunerea cu numele de Rovinari.”⁷². Au susținut cu fervoare numele *Rovinari* Mihail Pasere din Rovinariul istoric, deja aproape strămutat în alte localități (nu și în Roșia-Jiu, sat sau colonie) și Ilie Răuțescu, secretar P.C.R. al Combinatului Minier Rovinari⁷³. Cu privire la funcția deținută de Ilie Răuțescu avem o mare nedumerire. Dacă locul și numele orașului au fost stabilite înainte de 8 decembrie 1981, el nu va putea să fie secretar de partid al Combinatului Minier Rovinari, întrucât acest Combinat s-a înființat în 8 decembrie 1981. Din păcate, nu am putut afla dacă el a fost secretar de partid și la Combinatul Minier Oltenia! Este totuși important de reținut că rolul hotărâtor, decisiv, în stabilirea numelui viitorului oraș a revenit organizației de partid din Combinatul Minier (numit *Oltenia* sau *Rovinari*) prin Ilie Rântescu și unui înalt reprezentant al *mineritului rovinărean*, Mihail Pasere, devenit locuitor al satului Rovinari după strămutarea satului Bălăcești!

În stabilirea numelui ar fi contat următoarele considerații: „se făcea o reparație morală față de sutele de rovinăreni care fuseseră strămuțați din locul lor de baștină în alte localități ale județului” (nu și în colonia Roșia-Jiu) și „numele de Rovinari era foarte cunoscut în întreaga țară *prin marile unități din minerit*”⁷⁴. În același context aflăm că „numele oficial al noii așezări minierești de pe malul Jiului Gorjenesc a devenit... Rovinari!”⁷⁵. Dacă data aceasta este exactă înseamnă că Ceaușescu aflase cum se va numi orașul cu ocazia vizitei din iunie-iulie 1981! Și ne întrebăm iarăși de ce a ținut secretă nașterea orașului și, mai ales, de ce cei care aveau obligația să înceapă *construirea* orașului nu au făcut nimic până în 9 decembrie 1981?!

Ne aflăm într-o serioasă dilemă. M. Pasere, implicat în toate demersurile pentru stabilirea locului și a numelui orașului, nu scrie nimic despre acestea. Înainte de a prelua textul decretului din 9 decembrie 1981, el face o prezentare a evoluției comunei Rovinari pe calea urbanizării – îndeosebi în perioada 1930-sfârșitul anilor 1940 – și concluzionează că având „asemenea atuuri – lesne pe atunci de pus în valoare prin efectul legilor dezvoltării rurale – nimic nu ar fi putut sta în calea înființării orașului Rovinari.”⁷⁶

Apoi, într-o formulare foarte alambicată: „Iar dacă într-un alt registru (al celerității industriei) orașul, totuși, a prins viață – mai târziu, ce-i drept! – înspre vest [...] actul în sine nu este decât o concretizare a destinului acestei localități, și nu «rezultatul unei așezări forțate» așa cum caută să își facă loc această nefericită

⁷¹ D. Brozbă, op. cit., p. 28

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem

⁷⁵ Ibidem

⁷⁶ M. Pasere, op.cit., p. 241

versiune”⁷⁷, autorul încearcă să justifice legitimitatea istorică a acestei aşezări minereşti.

Deşi nostalgic după Rovinariul străvechi, autorul monografiei Rovinariului nou se arată mulţumit că „străvechea aşezare a Rovinariului, flancată de satele din jur, a fost şi rămâne un veritabil PORTALTOI pentru actualul oraş Rovinari” şi citează ca argument art. 1 din Decretul 366 din 9 decembrie 1981: „[...] Oraşul Rovinari are în componenţă localităţilor Rovinari şi Vârţ”⁷⁸.

Înţelegem şi nostalgia, şi mulţumirea, mai ales că autorul monografiei are îndoieli cu privire la realitatea istorică atunci când afirmă că Rovinariul oraş este „o concretizare a destinului Rovinariului străvechi”, chiar dacă respinge ca nefericită opinia că oraşul *organizat* în decembrie 1981 ar fi „rezultatul unei aşezări forţate”.

Suntem de acord că logic şi legic Rovinarii străvechi şi Poiana străveche puteau (împreună) să fie declarate oraş. Avem în vedere mai ales aşezarea semiurbană Poiana-colonie, chiar dacă numărul locuitorilor nu era suficient pentru aceasta. Cât priveşte rolul de portaltui al străvechii aşezări a Rovinarilor spunem că este doar o figură de stil, o afirmaţie fără nicio acoperire. Nu ne-am hazarda să afirmăm că Decretul din decembrie 1981 a fost conceput în acelaşi registru lingvistic, deşi aşa pare!

Revenim la *organizarea* oraşului. Este de domeniul evidenţei că oraşul urma să fie organizat în colonia Roşia-Jiu, un habitat care – afirmam mai sus – putea concura în privinţa condiţiilor de viaţă cu o favelă braziliană. Cu toate acestea, decretul de *organizare* nu spune nici un cuvânt despre acest spaţiu geografic în care urma să fie centrul oraşului. Decretul stipulează că „se organizează oraşul Rovinari, în judeţul Gorj”. Unde? Probabil ştiau cei care urma să îl organizeze. Cel care a scris decretul aflase probabil că entităţile miniere din spaţiul din stânga Jiului purtau deja în titulatură cuvântul Rovinari. Până şi staţia C.F.R. din câmpul dintre Rogojel şi Roşia se numea Rovinari. Şi adunările populare organizate cu prilejul vizitelor lui Ceauşescu se desfăşurau – oficial – la Rovinari, deşi ele se ţineau tot în Roşia-Rogojel. Cuvântul *Rovinari* –repetăm, nu toponimul Rovinari – a fost deplasat odată cu buldozerele şi cu excavatoarele câţiva km către vest, trecând din stânga Jiului (albia veche) în dreapta Jiului (albia actuală) şi în dreapta drumului naţional (noul traseu). Până şi mulţi localnici vorbeau de Rovinari, deşi ştiau din moşi-strămoşi că locurile fuseseră ale roşienilor, ale timişenilor, ale rogojenilor. În mentalul colectiv se înşurubase perfid cuvântul *Rovinari*.

Toate căutările noastre mai întâlnesc o enigmă. Cu o zi înainte (8 decembrie) de publicarea decretului nr. 366 de *organizare* a oraşului, s-a desfiinţat Combinatul Minier Oltenia şi s-a înfiinţat Combinatul Minier Rovinari, *cu sediul* în Comuna Fărcăşeşti!! Sediul Combinatului era – aşa cum am arătat mai sus – în extravilanul satelor Roşia-Jiu şi Rogojelu, sate componente ale comunei Fărcăşeşti. Nu în oraşul care urma să se organizeze a doua zi. Motivul este unul singur – pe

⁷⁷ Ibidem, pp. 241-242

⁷⁸ Ibidem, p. 242

locul unde trebuia să se *organizeze* orașul, în Colonia Roșia-Jiu, nu exista nicio construcție/clădire care să satisfacă pretențiile celor care urmau să ocupe sutele de funcții de conducere. Sau poate – Doamne-fereste! – nu se luase *decizia* de organizare a orașului!

Așadar, Colonia Roșia-Jiu devine orașul Rovinari, oraș care urma să fie *organizat* și care înghite două sate: Poiana, inclusiv Colonia (care urmau să dispară în anii următori), și Vârț (un cătun cu câteva sute de gospodării care aparținuseră de comuna Pinoasa).

O așezare umană – cu caracter protourban sau semiurban - poate deveni oraș dacă îndeplinește câteva condiții minime. Orașul este definit astfel: „Formă complexă de așezare umană, având dimensiuni variabile și multiple dotări edilitare, de obicei cu funcție politico-administrativă, industrială, comercială și culturală; construcțiile sunt grupate în ansambluri arhitectonice și organizate în zone cu utilizări bine definite (industriale, comerciale, administrative, de locuințe etc.); exercită o mare influență economică și organizatorică asupra zonei înconjurătoare”.⁷⁹

Colonia improvizată pe locurile La Biserica Veche, Pogoane, Crivini, Tufăriș, Curături, La Ficiorăști (cele mai bune terenuri arabile ale țăranilor din comuna Roșia-Jiu, înainte de colectivizare) nu îndeplinea niciuna din condițiile legale și cutumiare pentru a putea fi declarată oraș. Forma complexă de organizare a aceluși spațiu era o utopie sau, cu alte cuvinte, era ridicolă, inexistentă. Multiplele dotări edilitare erau 15-16 construcții cu destinație de locuințe (blocuri cu două nivele specifice organizării de șantier), 1-2 magazine, 10-15 barăci-locuințe, un dispensar medical.

Funcția politico-administrativă consta în atotputernicia activiștilor de partid, a nomenclaturii minerești, a securității omniprezente. Administrație de stat nu exista, fiindcă nu era nici măcar un sediu pentru primărie. Industria se afla în carierele învecinate și în structurile care asigurau servicii pentru minerit. Activitatea comercială se limita la 1-2 magazine, nu cu mult diferite de prăvăliile satești, iar cultura lipsea cu desăvârșire. Nu exista nicio școală în „centrul civic” al orașului care se organiza. Era o școală cu clasele I-VIII în satul Roșia-Jiu, o școală cu clasele I-IV în satul Vârț și un grup minier cu clasele I-XII în Colonia Poiana. Cât despre „ansambluri arhitectonice” se sparie gândul. Despre „marea influență economică și organizatorică asupra zonei înconjurătoare” spunem că orașului în organizare i se vor oferi câteva comune în tot atunci înființatul Centru Industrial-Agrar Rovinari, spre a le *influența* economic și organizatoric...

Dacă ne gândim și la numărul de locuitori pe care trebuia să îl aibă o așezare umană pentru a deveni oraș, suntem total descoperiți... Populația permanentă nu putea depăși 3000-3500 de locuitori (maximum 1000 în Colonie, maximum 1500 în Poiana, maximum 1000 în satul Vârț). Dacă adăugăm 2000-3000 de pe șantierul național al tineretului (restul până la 7000 erau în alte zone miniere!) și 3000-4000 de militari *veniți să lupte pe frontul cărbunelui* ajungem

⁷⁹ *Dicționar Enciclopedic*, vol. V, O – Q, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 83

cam la jumătate din numărul necesar pentru declararea unui oraș. Despre puținătatea locuitorilor scrie și D. Brozbă. De la el aflăm că „mai erau în discuție și localitățile rurale care urmau [...] să fie arondate viitorului oraș, atât pentru numărul de locuitori necesar la îndeplinirea unei asemenea organizări [a orașului – n.n.], cât și pentru asigurarea [...] produselor alimentare de strictă necesitate”⁸⁰. Cu referire la locuințele existente în oraș în 1981, același autor consemnează numărul de 240 de apartamente⁸¹, iar în 1984 s-a ajuns la 3600 de apartamente⁸². Cele 240 de apartamente se găseau în cele 15-16 blocuri confort trei de care aminteam mai sus. Aceste cifre ne sunt de mare ajutor pentru a constata că în 1982, 1983 și 1984 s-au construit câte 1120 de apartamente, iar în 1980 și 1981 (adică din momentul în care ar fi început discuțiile despre organizarea orașului și până la emiterea decretului nr. 366 din 9 decembrie 1981) nu a fost construit niciun apartament (cele 15-16 blocuri fuseseră construite la începutul anilor 1970!).

Nu a fost construit niciun imobil destinat sediului administrativ al noii așezări, nicio școală, nicio grădiniță, nicio piață agro-alimentară; nicio rețea stradală.... Nu s-a construit nimic. Față de aceste realități orice om, care se ocupă de începuturile unui oraș (sau sat), se întreabă *de ce nu s-a construit nimic până în decembrie 1981?*

Despre locul dezolant pe care urma să se organizeze orașul scrie – cu totală bună-credință – și Dorin Brozbă: „Pe atunci [în momentul emiterii decretului de organizare a orașului – n.n.] nou-înființatul oraș era de fapt o fostă colonie muncitorească ce purtase numele de Roșia-Jiu [a nu se confunda cu satul cu același nume –n.n.] înzestrată cu șapte-opt blocuri dărăpănate cu zeci și zeci de barăci insalubre, plină cu drumuri înnoiroite pe care bieții localnici erau siliți să le parcurgă încălțați în cizme [minerești, de cauciuc, până sub genunchi – n.n.] și îmbrăcați, de regulă, în salopetele de la locul de muncă”. Tabloul dezolant și cât se poate de edificator că acolo nu se putea declara oraș continuă: „Nu existau grădinițe sau școli, nu era spital, casă de cultură sau cinematograf, nu era gaz metan (sau piață agro-alimentară, iar aprovizionarea cu bunurile necesare traiului de zi cu zi se făcea, de regulă, prin cele câteva așa-zile alimentare, care în același spațiu, vindeau cuie, țigări, gaz lampant, lumânări, conserve, găleți, țuică bătrână, cămași, biciclete, pâine sau pantofi...”. Cei mai mulți locuitori veniseră „de prin părțile îndepărtate ale Moldovei” plecați „din locurile natale din cauza sărăciei lor crunte.”⁸³ Un tablou mai sumbru nici că se putea. Și îl face un entuziast al orașului!

Am putea formula două răspunsuri contradictorii. Primul – cei care erau obligați să se ocupe de asigurarea zestreii edilitare a viitorului oraș l-au sabotat (în înțelegere cu N. Ceaușescu) pe Virgil Trofin. Acesta este un răspuns naiv, utopic, ireal. Al doilea, cel real – pe Ceaușescu îl interesa cărbunele și nu orașul. Toate chestiunile care țin de organizarea orașului au rămas la stadiul de simple discuții, de deziderate (pentru unii) până după octombrie 1981. Pentru noi este cât se poate

⁸⁰ D. Brozbă, op. cit., p. 20

⁸¹ Ibidem, p. 45.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem, p. 47

de clar, de sigur că decizia de organizare a orașului a fost luată intempestiv, fără analize temeinice, fără studii de fezabilitate (cum se numesc acum!). Situației reale din teren – lipsa oricărei condiții pentru înființarea unei așezări urbane – i se adaugă prevederile total inepte ale decretului 366 din 9 decembrie 1981, decret asupra căruia ne-am pronunțat și asupra căruia vom reveni atunci când vom analiza care au fost motivele nașterii premature a Rovinariului oraș.

IV (3)

A treia decizie care ne interesează direct privește înființarea Centrelor Industrial-Agrare Motru și Rovinari. În aceeași zi de 9 decembrie 1981 se emite Decretul Consiliului de Stat nr. 367 „pentru înființarea centrelor industrial-agrar Motru și Rovinari, în Județul Gorj și a direcțiilor administrativ-economice Motru și Rovinari.”⁸⁴

Probabil, discuțiile despre cele două decrete și despre obiectul fiecăruia s-au desfășurat concomitent, dar nu puteau purta același număr, fiindcă abordau chestiuni diferite, dar vizau același domeniu – organizare administrativ-teritorială.

Articolul 1 al decretului stipulează: „pe data prezentului decret se înființează Centrul industrial-agrar Motru și Centrul industrial-agrar Rovinari în județul Gorj” (alineatul 1). „Centrul industrial-agrar Motru cuprinde orașul Motru și comunele Cătunele, Drăgotești, Mătășari și Samarinești” (alineatul 2). „Centrul industrial Rovinari cuprinde Orașul Rovinari și comunele Bâlneni, Călnic, Fărcășești și Urdari” (alineatul 3).

Încă de la prima lectură a acestui articol constatăm totală sa neconstituționalitate. De fapt, întregul decret este neconstituțional. Decretul înființează o structură administrativ-teritorială – centrul industrial-agrar – care nu este prevăzută în constituția R.S.R., din 1965, cu modificările și completările ulterioare. În art. 15 al legii fundamentale se stipulează: „Teritoriul Republicii Socialiste România este organizat în unități administrativ-teritoriale: județul, orașul, comuna.”⁸⁵

Avem de-a face cu un organism administrativ și politic – C.I.A. – înființat cu încălcarea Constituției și a Legii nr. 21 din 1968 privind organizarea administrativă a teritoriilor R.S.R. Mai mult decât atât, Consiliul de Stat și-a depășit atribuțiile prin emiterea acestui decret. În conformitate cu aceeași Constituție Comunistă, organizarea administrativ-teritorială era de competența Marii Adunări Naționale (art. 43, pct. 7).⁸⁶ Consiliul de Stat putea emite norme cu putere de lege, în intervalul dintre sesiunile Marii Adunări Naționale, „fără a putea să modifice Constituția” (art. 64, pct. 1).⁸⁷

Prin înființarea acestor structuri supraordonate a fost grav știrbită autonomia și puterea primarilor, a Consiliilor Comunale și a birourilor executive

⁸⁴ *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 104 din 9 decembrie 1981; D. Brozbă, op. cit., p. 37; M. Pasere, op. cit., pp. 243-246; Gh. Gorun, *Motru '981*, p. 108

⁸⁵ Constituția Republicii Socialiste România, Consiliul de Stat, Sectorul Buletinului Oficial și al Publicațiilor Legislative, București, 1979, p. 6

⁸⁶ Ibidem, p.11.

⁸⁷ Ibidem, p.16.

ale acestor Consilii din cele 8 comune, în pofida prevederilor articolului 2 care precizează că aceste consilii (ca și cele ale orașelor) „funcționează potrivit legii și răspund pentru întreaga activitate economico-socială ce se desfășoară în unitățile administrativ-teritoriale în care sunt alese.”⁸⁸ Sigur, de *răspuns* trebuia să răspundă, mai ales că din momentul înființării acestor struțo-cămile vor avea zeci de stăpâni. Ce să facă un biet primar de comună în fața unui ditamai prim-secretar de partid al Centrului Industrial Agrar.

Asuprirea și pierderea puterii și a autonomiei este amplificată de două-trei ori prin crearea Direcțiilor administrativ-economice ale celor două Centre Industrial-Agrare.⁸⁹ Direcțiile respective controlează întreaga activitate economică, socială, culturală, de învățământ, de sănătate, urbanistică, comercială, de servicii ș.a.m.d. Sunt omnipotente și se subordonează administrativ Consiliului Popular Județean și politic, prim-secretarilor de partid al respectivelor centre industrial-agrar. Organigramele direcțiilor și numărul de posturi, ca și salariile personalului sunt prevăzute în două anexe. Anexele nu sunt date publicității, ci se trimit/comunică „instituțiilor interesate”, adică direcțiilor. Asupra posturilor și funcțiilor vom reveni când ne vom ocupa de motivele pentru care N. Ceaușescu a creat cele șapte structuri; combinatele miniere, orașul Rovinari, centrele industrial-agrar și direcțiile administrativ-economice.

V.

Am afirmat la începutul studiului nostru că apariția pe harta țării a orașului Rovinari se datorează revoltei minerilor din Motru (19 decembrie 1981). De fapt, toate cele trei decrete date în 8 și 9 decembrie 1981 sunt determinate de acea revoltă, ca de altfel și altele – pe care le vom aminti pe scurt, dar care se referă la întreaga țară, spre deosebire de cele trei: înființarea combinatelor miniere, organizarea orașului Rovinari, înființarea Centrelor industrial-agrar care privesc doar Gorjul. După înăbușirea brutală a revoltei, înăbușire la care au contribuit securitatea, miliția și armata, puterea politică totalitară s-a comportat ca și când nu s-a întâmplat nimic. Suntem nedumeriți că cei doi autori ai monografiile pe care le-am citat în multe rânduri nu scriu niciun rând despre curajul și eroismul celor din Motru. Spunem aceasta, întrucât amândoi au cunoscut foarte bine acel eveniment în virtutea ocupațiilor lor de atunci, iar M. Pasere se afla în prim-planul problemelor din mineritul gorjean și foarte aproape de deciziile din acest domeniu. Asupra celor petrecute la Motru s-a impus un embargo informațional total. Conducerea totalitară a aplicat principiul atât de drag comuniștilor „dacă nu se vorbește despre ceva, înseamnă că acel ceva nu există”! La adăpostul acestui embargo, orașul Motru a rămas în stare de asediu, miliția și securitatea au început arestările și cercetările, la școlile din Motru și la toate întreprinderile miniere au început acțiunile de condamnare a faptelor minerilor. Au fost trimiși la Motru: Homoșteanu (ministru al Afacerilor Interne), Postelnicu (șeful Securității statului), Iscrulescu (adjunct al

⁸⁸ Buletinul Oficial al R.S.R., nr. 104 din 9 decembrie 1981

⁸⁹ Ibidem, art. 3-7

Procurorului general, șef al partidelor militare) Macri (general de securitate, cel care a supervizat toate anchetele), securiști și milițieni din toată țara⁹⁰.

Și-a intrat apoi în rol justiția populară militară care a dictat pedepse incomparabil mai mari (ca durată) decât cele dictate împotriva minerilor din Valea-Jiului (1977) și împotriva muncitorilor din Brașov (1987), fapt care denotă spaima uriașă pe care evenimentul de la Motru a generat-o la vârfurile puterii comuniste.⁹¹ În tăcere absolută, puterea politică (Partidul Comunist) și de stat a îmbinat represiunea (împotriva minerilor condamnați) cu o puzderie de măsuri birocratice și propagandiste de două tipuri. Unele – cele mai multe – pentru asigurarea controlului absolut asupra societății și altele, precum cele la care ne-am referit, inclusiv organizarea orașului Rovinari, dar nu numai, pentru a reafirma așa-zisa grijă a partidului și a statului pentru oamenii muncii. Plenara C.C. al P.C.R. de la sfârșitul lunii noiembrie 1981, printre altele, a aprobat planul economic pentru anul 1982, stabilind că în centrul acestuia trebuie să stea „creșterea producției de petrol și de cărbune”, iar politic, plenara a cerut imperativ „creșterea rolului partidului comunist în toate domeniile vieții”⁹².

În continuarea lucrărilor plenarei se desfășoară sesiunea de iarnă a Marii Adunări Naționale, care aprobă pe bandă rulantă o mulțime de planuri de dezvoltare, inclusiv Bugetul de stat pe anul 1982 și Legea privind „obligația activiștilor de partid de stat și a organizațiilor de masă și obștești, a cadrelor din conducerea unităților socialiste, a specialiștilor din agricultură și din alte *domenii de activitate* [adică din oricare, din toate – n.n.] de a locui în localitatea în care își desfășoară activitatea”.⁹³ Până la sfârșitul anului au fost transformate în legi o mulțime de decrete ale Consiliului de Stat, între care: Legea nr. 27 de aprobare a Decretului Consiliului de Stat nr. 205/1981 privind vânzarea de mărfuri și prestarea de servicii cu plata în rate; Legea nr. 29 de aprobare a Decretului Consiliului de Stat nr. 216/1981 privind modificarea unor reglementări referitoare la stabilirea prețurilor limită ale locuințelor construite din fondurile statului, a prețurilor de contractare a locuințelor proprietate personală și a prețurilor de vânzare a locuințelor din fondul de stat; Legea 33 de aprobare a Decretului Consiliului de Stat nr. 306/1981 privind măsuri pentru prevenirea și combaterea unor fapte care afectează buna aprovizionarea a populației (celebrul decret care pedepsea cu ani grei de închisoare cumpărarea și stocarea unor cantități mari de ulei, zahăr, făină, mălai, orez, cafea și alte mărfuri alimentare); Legea nr. 34 de aprobare a Decretului Consiliului de Stat nr. 313/1981 privind unele măsuri referitoare la întărirea autoconducerii și a autoaprovizionării în bune condiții cu pâine, făină și mălai (este vorba de celebrul decret care raționaliza pâinea inclusiv în magazinele de la *gura minelor* și care a generat revolta din 19 octombrie 1981 de la Motru).⁹⁴

⁹⁰ A se vedea Gh. Gorun, *Motru '981*, pp. 79-84

⁹¹ Ibidem, pp. 85-95.

⁹² *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 93/27 noiembrie 1981 (Hotărârile Plenarei C.C. al P.C.R.)

⁹³ *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 100/2 decembrie 1981

⁹⁴ Pentru toate aceste reglementări, a se vedea Monitorul Oficial al R.S.R., nr. 116 din 30 decembrie 1981

Decretele 306 din 9 octombrie 1981 și 313 din 17 octombrie 1981, care au oficializat foamea în România, nu numai că nu sunt abrogate după revoltă, ci, dimpotrivă, sunt transformate în legi. Situația are două explicații: criza alimentară devenise cronică, penuria de alimente era așa de mare, încât nici raționalizarea nu se putea aplica (la carne, produse din carne, lapte etc.), pe de o parte, și atitudinea de ignorare publică totală a revoltei de către conducerea comunistă a țării pentru a transmite subliminal mesajul că este stăpână pe situație, pe de altă parte. Trebuie să spunem că decretul (și ulterior legea) prin care se raționaliza/cartela pâinea nu s-a aplicat în niciun centru minier, fapt care ilustrează teama conducătorilor de noi revolte!

Până la sfârșitul anului 1981 și în anul următor au fost date alte zeci de decrete și de legi, unele cu caracter punitiv (sanționarea pagubelor produse în avutul obștesc; înăsprirea controlului asupra radio-emițătorilor amatori de către securitate; limitarea drastică a cantităților de alimente pe care o persoană le putea scoate din țară; obligarea fiecărui județ să asigure hrana pentru locuitorii din acel teritoriu; înăsprirea condițiilor în care se poate schimba locul de muncă; creșterea planurilor de contractări și de achiziții, de animale, păsări, de produse animale și de produse vegetale (se achiziționează de toate, de la animale – din toate categoriile – și păsări la plante medicinale și faguri cu miere în rame); instituirea unor sancțiuni uriașe (până la 20 ani de închisoare) pentru încălcarea disciplinei în muncă (plecarea de la locul de muncă, lăsarea fără supraveghere a instalațiilor, încetarea activității înainte de predarea instalațiilor, prezența la lucru sub influența băuturilor alcoolice ș.a.) etc.⁹⁵, altele cu caracter recompensatoriu (pe lângă cele trei decrete de care ne-am ocupat special, mai amintim aici Decretul Consiliului de Stat nr. 274 din 17 iulie 1982⁹⁶ prin care se extind prevederile Decretului nr. 330 din 19 septembrie 1977 (care îi privea până atunci doar pe minerii din Valea Jiului și pe cei din Motru care lucrau în subteran), cu privire la acordarea unei mese calde gratuite la intrarea în schimb și personalului din unitățile miniere care lucrează în carierele din bazinele miniere din Rovinari, Motru, Jilț și Horezu.

Încercăm să răspundem la întrebarea *care au fost motivele care l-au determinat pe Nicolae Ceaușescu să înființeze Combinatele miniere, Centrele industrial-agrare și să decidă (la 9 decembrie 1981) organizarea orașului Rovinari?* Toate, în bazinele miniere din Județul Gorj. Răspunsul nostru este tranșant. Deși era minerul de onoare al țării, Secretarul general al P.C.R. și-a dat seama că a pierdut încrederea minerilor după revolta de la Motru și a conștientizat că bazinele miniere pot deveni puternice focare de revoltă. A lăsat să treacă două luni de la revoltă, timp în care centrele miniere au fost împânzite de securiști și de informatori ai securității, spre a crea impresia că nu se sinchisește de nemulțumirile minerilor de rând. Este necesar să precizăm că între condamnații participanților la revoltă nu se găsea niciun om cu o anumită funcție în minerit și că cei condamnați (cu o excepție) erau veniți din alte zone ale țării. Aceasta nu înseamnă că ingineri,

⁹⁵ Gh. Gorun, *Motru '981*, pp. 104-106, 109-114

⁹⁶ *Buletinul Oficial al R.S.R.*, nr. 68/22 iunie 1982

maiștri, șefi de echipă etc. n-ar fi participat la revoltă sau nu i-ar fi consiliat pe declanșatorii revoltei. Aceștia au fost însă cruțați de securitate și de condamnări.

Așadar, după ce nemulțumirile s-au estompat (în principal, fiindcă nu s-a aplicat decretul de raționalizare a pâinii în zonele miniere) și după ce a obținut informații *de la firul ierbii* de la securitate, miliție, activul de partid, Ceaușescu a hotărât să facă șase cadouri consistente nomenclaturii politice și celei a gulerelor albe din mineritul gorjean (după două luni de la revoltă) și să ofere o masă caldă la intrarea în schimbul de lucru minerilor de rând (la nouă luni de la revoltă).

Prin înființarea Combinatelor miniere, Ceaușescu a urmărit să își fidelizeze mii de șefi din domeniu care ocupau funcții, unele foarte importante, inclusiv din punct de vedere politic – foarte bine salarizate. Toată lumea știa atunci (în anii 1980 ai secolului trecut) că directorii combinatelor miniere aveau putere și influență extraordinară, fiind socotiți și tratați ca atare, drept cei mai importanți și puternici după prim-secretarul Comitetului Județean de partid. Înființarea combinatelor nu a însemnat – în niciun caz - creșterea producțiilor de cărbune. Lăsăm la o parte faptul că și aceste structuri birocratice au fost create cu încălcarea constituției comuniste, conform căreia Consiliul de Miniștri „înființează organizații economice, întreprinderi și instituții de stat de interes republican” (Constituția R.S.R., art. 77, pct. 6). În această speță, nu are aplicare principiul de drept „Cine poate mai mult, poate și mai puțin”. Consiliul de Stat, artizanul decretului 365 din 8 decembrie 1981, era „organ suprem al puterii de stat” (art. 62, alin. 1, Constituția amintită), iar atributul de înființare a organizațiilor economice de interes republican revenea Consiliului de miniștri care era „organul suprem al administrației de stat” (art. 77, alin. 1). Evident, ceea ce susținem noi este valabil în situația în care fiecare putere își respectă atribuțiile. În regimul totalitar comunist, partidul își subordona în totalitate statul (se vorbește despre partidul-stat), iar respectarea Constituției era doar o vorbă fără sens.

Combinatele miniere au asigurat sinecuri uriașe pentru sute de specialiști mineri: directori generali la fiecare din cele două structuri și directori generali la zecile de întreprinderi subordonate combinatelor, alte zeci de directori pe domenii, ingineri-șefi, contabili-șefi, șefi de birouri, șefi de sectoare și de servicii etc. Pentru fiecare, mașini de serviciu cu șoferi personali și cantități nelimitate de combustibil. Salarii pe măsura funcțiilor, de peste zece ori mai mari decât ale unui medic specialist. Prin aceste măsuri, conducerea de partid și de stat a urmărit să creeze o castă bine plătită care să adere fără rezervă la politica partidului comunist. Alte sute de salarii consistente au fost plătite securiștilor care răspundeau (așa se prezentau!) de fiecare secție, atelier, mină, carieră, autobază, grup școlar etc.

Din aceeași rațiune au fost înființate și Centrele industrial-agrar și Direcțiile economico-organizatorice. La fiecare centru sunt înființate toate funcțiile existente în organigramele Comitetelor Județene de partid: prim-secretar, secretari cu probleme: organizatorice, propagandă, sociale, industrie, agricultură, șefi de secții și de sectoare, o liotă de activiști de partid. La direcțiile administrative sunt angajați alte sute de șefi: la subdirecții, la învățământ, la cultură, la sănătate, la comerț, la aprovizionare ș.a.m.d.

Prin înființarea acestor structuri, a crescut numărul de milițieni și de securiști. Până la *organizarea* orașului și a Centrului industrial-agrar în colonia Roșia-Jiu, în această colonie nu exista nicio secție de miliție. De *ordinea și liniștea publică*, se ocupau milițienii de la postul de miliție Fărcășești (3-4 milițieni), care își avea sediul în casele Gărdescu din Roșia-Jiu. Înainte de revolta minerilor, la Motru *lucra* un singur securist (cel puțin la vedere!), iar după revoltă, pe lângă biroul securității din oraș, s-a înființat câte un birou de securitate la fiecare mină. Imediat după revoltă, activitatea minerilor era supravegheată de „câteva zeci de securiști pe schimb, transferați din toată țara” și nicio angajare nu se mai făcea fără acordul Securității și al Miliției⁹⁷. Nu avem niciun motiv să credem că în celelalte bazine miniere situația ar fi fost altfel. În aceste zone, aparatul de partid și numărul celor din instituțiile de represiune a crescut de câteva zeci de ori!!

Centrele industrial-agrare, structuri neconstituționale și nelegale, nu au avut nicio eficiență economică. În comunele arondate, producția agricolă era insignifiantă din două motive: terenurile fertile fuseseră degradate de lucrările miniere, iar cele rămase aveau o productivitate foarte scăzută. Ar fi o glumă să spunem că acele comune puteau asigura aprovizionarea pentru cei aproape 80.000 de lucrători din minerit.

Având în vedere cele de mai sus, concluzionăm că centrele industrial-agrare au avut menirea să mărească numărul fidelilor regimului, pe de o parte, și să instituie o supraveghere strictă și permanentă a celor nemulțumiți de situația economică și socială foarte gravă, pe de altă parte.

Dovada elocventă a faptului că Decretul nr. 367, din 9 decembrie 1981, a fost total neconstituțional este faptul că acest decret a fost abrogat expres prin Legea nr. 23, din 15 octombrie 1990⁹⁸.

Analizând toate actele, faptele și vorbele, ajungem la concluzia că și orașul pentru *organizarea* căruia a fost emis Decretul Consiliului de Stat, în decembrie 1981, a fost tot un cadou făcut de Nicolae Ceaușescu minerilor și șefilor lor din bazinul carbonifer din valea gorjeană a Jiului. Cei din acest perimetru minier nu l-au supărat pe minerul de onoare cum l-au supărat cei din dealurile de lângă Motru. Rovinărenii (ne referim la mineri) îl supărau doar că nu se străduiau să dea țării cât mai mult cărbune. Altfel, ei nu s-au ridicat împotriva șefului suprem al partidului și al țării și nu au strigat din toate puterile „Ceaușescu-P.C.R., pâinea noastră unde e? Ai dat-o peste hotare, ca noi să murim de foame!”, cum au strigat cei din Motru, în 19 octombrie 1981. Nu au strigat nici „Jos Ceaușescu! Jos comunismul!”, cum au făcut-o ortacii „nerecunoscători” din minele motrene.

Credem că am insistat îndeajuns asupra premiselor *organizării* orașului plantat în colonia Roșia-Jiu. Ar mai fi, poate, de spus că și Decretul nr. 366, din 9 decembrie 1981, suferă de neconstituționalitate. Legea-legilor, atât de dragă lui Ceaușescu, edictată la 21 august 1965 (momentul său de apoteoză politică!), la puțin peste o lună de când devenise secretar general (în loc de prim-secretar) al

⁹⁷ Gh. Gorun, *Motru '981...*, p. 83 (Mărturii V. Baroianu, L. Bălănescu, I. Iorga).

⁹⁸ *Monitorul Oficial al României*, nr. 113/16 octombrie 1990.

Partidului Comunist (noul nume al Partidului Muncitoresc!), iar țara se transformase în Republica Socialistă România (din Republica Populară Română), Constituția aceea nu dădea Consiliului de Stat abilitatea să *organizeze* orașe, fiindcă Marea Adunare Națională „stabilește organizarea administrativă a țării” (art. 43, pct. 1), iar M.A.N. emite legi, prin urmare, orașele erau înființate prin lege. Chiar și în speța noastră, în care orașul Rovinari se *organizează*.

Trecem însă peste problemele de constituționalitate, întrucât Constituția nu avea nicio forță și nicio valoare în regimul politic totalitar comunist, și apreciem, repetându-ne, că Ceaușescu a făcut cadou minerilor o așezare care nu avea nimic comun cu urbanul, dar care putea deveni un centru muncitoresc de viitor. Mai important pentru regimul politic era faptul că prin *organizarea* orașului se deschidea posibilitatea înființării unor noi posturi, multe și bine remunerate. Crește și aici numărul de milițieni, de securiști, de activiști. Se organizează alegeri de deputați pentru Consiliul Popular, iar alți sprijinitori ai regimului devin mici demnitari orașenești. Cu toții, sprijinitori ai regimului comunist.

Trecem și peste viciul flagrant al decretului – de altfel, acest viciu caracterizează toate decretul (365, 366, 367) - lipsa totală a unei expunerii de motive (obligatorie pentru orice act normativ, chiar și pentru banalele hotărâri al unui insignifiant Consiliu de administrație), care să justifice oportunitatea, nevoia emiterii unui asemenea act juridic. Toate decretul amintite au caracterul/aspectul unor dictate/ultimatumuri: „pe data prezentului decret se organizează...” „pe data prezentului decret se înființează...”, fără să spună trăitorilor de atunci și celor din viitorime de ce „se organizează”, de ce „se înființează”, care este rațiunea „organizării”, respectiv a „înființării”. Pur și simplu, pentru că așa a vrut emitentul (în speță, Consiliul de Stat, cu încălcarea prevederilor Constituției de atunci), conștient fiind că nimeni nu va îndrăzni - nici atunci, nici mai târziu - să comenteze/conteste în vreun fel voința puterii centrale de stat.

Noul oraș al minerilor gorjeni a fost *organizat* mai întâi pe hârtie, prin câteva rânduri ale primelor două articole din ciudatul decret nr. 366, din 9 decembrie 1981. Așa cum am arătat mai sus, decretul nu spune unde se organizează orașul, dar realitățile viitoare ne-au lămurit că locul ales, decis a fost colonia Roșia-Jiu, unde nu exista nicio construcție care să aibă aspectul unui edificiu public. Organizarea a început cu înființarea structurii de putere: primar, viceprimar, consiliu popular etc. și abia prin primăvara anului 1982 au început și lucrările edilitare. Conducerea de partid și de stat a alocat sume uriașe de bani pentru construirea blocurilor, a unei școli și a unei creșe⁹⁹. Au lucrat - vreme de 3 ani - constructori din județele Neamț, Cluj, Dolj, Olt și Gorj¹⁰⁰, iar pentru treaba făcută de constructori, orașul a primit - prin decret prezidențial - Ordinul Muncii clasa a II-a¹⁰¹.

Că spațiul/zona ales/aleasă pentru *organizarea* orașului a fost total nepotrivit(ă) recunoaște și D. Brozbă, care a scris cu multă emoție și simpatie

⁹⁹ D. Brozbă, op. cit. , p. 54.

¹⁰⁰ Ibidem, p. 56.

¹⁰¹ Ibidem.

despre noua aşezare *urbană*. El scrie despre „sumele colosale”, investite de Nicolae şi Elena Ceauşescu în „aşa-zisa dezvoltare a oraşului Rovinari”, pe care cei doi şi-l doreau „să ajungă cât mai curând la rang de municipiu, aidoma Petroşanilor”, însă „capii regimului comunist nu au pus preţ pe oameni, pe viaţa lor, pe dorinţele lor, pe necesităţile ce le aveau [...]. Totul se rezuma doar la producţie [de cărbune şi de energie - n.n.], la construirea haotică de întreprinderi nerentabile şi de blocuri pentru locuit încorsetate în plăci de beton”¹⁰². El numeşte anii 1986-1989 ca fiind „cea mai neagră perioadă din existenţa oraşului”, vorbeşte de „perioada neagră şi istovitoare” dominată de „lipsa alimentelor, de frigul pătrunzător din locuinţe, de străzile prăfuite, de starea tensionată provocată şi de incredibila militarizare a sistemului energetic naţional, împânzit de activişti, de miliţieni şi de securişti” şi concluzionează: „la sfârşitul anului 1989, miile de rovinăreni aveau senzaţia că se află într-un lagăr de concentrare, într-un fel de ghetou, munciţi, supravegheaţi şi umiliţi, fără nicio şansă şi speranţă de o viaţă mai bună”¹⁰³.

Starea oraşului era la fel de precară şi în prima jumătate a anului 1990. Construcţii „cenuşii din prefabricate din beton, fără posibilităţi de aprovizionare cu apă potabilă, cu precare condiţii de încălzire şi, peste toate, suprapoluat”. Cu gudroane de cărbune, cu fumul de la termocentrala din apropiere, cu praful spulberat din cariere, înconjurat de munţi de cărbune, de munţi de steril, cu înfăţişare de peisaj selenar şi sub conul de fum al termocentralei¹⁰⁴.

Tânărul primar, inginerul constructor Ion Gheorghe, ne spunea – în scurtul dialog despre oraş: „practic, nu se mai poate construi în această zonă [perimetrul construibil era foarte restrâns - n.n.], dacă se vor mai construi blocuri, atunci singura variantă rămâne Bălteniul” (comună care se afla în centrul industrial-agrar). Cele mai urgente probleme pentru tânărul primar erau „alimentarea cu apă, încălzirea blocurilor şi curăţirea [igienizarea - n.n.] oraşului”¹⁰⁵.

La vârsta de 9 ani, „copilul lui Ceauşescu” era ponosit, obosit, insalubru şi ne oferea o dovadă incontestabilă că a fost *organizat* în mare grabă, din motivele pe care le-am prezentat în studiul nostru. Sintetizând aceste motive într-o frază/ într-o idee, spunem că oraşul a fost cadoul lui Ceauşescu - cum au fost şi combinatele miniere şi centrele industrial-agrare - pentru un nou contingent al nomenclaturii comuniste, pentru gulerele albe din minerit şi pentru instituţiile de represiune, în schimbul asigurării cărbunelui şi pentru a se asigura că cele petrecute la Motru, în octombrie 1981, nu se vor repeta.

VI.

Cu privire la stabilirea numelui oraşului şi motivele/argumentele alegerii denumirii *Rovinari* dispunem trei informaţii. Cea notorie este furnizată de *Dicţionarul Enciclopedic* (care se presupune că oferă cele mai exacte date şi este cunoscut de cea mai multă lume): Oraşul s-a format „prin contopirea satelor

¹⁰² Ibidem, p. 82.

¹⁰³ Ibidem, pp. 82-83.

¹⁰⁴ Gh. Gorun, *Un tânăr primar despre oraşul său*, în „Renaşterea libertăţii”, nr. 6, joi, 15 martie, pp. 1,3 (Autorul semnează cu pseudonimul P. Roşianu).

¹⁰⁵ Ibidem.

Rovinari și Poiana (1981) într-o singură așezare declarată oraș”. Dacă aceasta ar fi realitatea, numele *Rovinari* (pentru orașul *organizat* prin decret al Consiliului de Stat) ar fi logic, firesc, mai presus de orice comentariu, de orice dubiu. O așezare umană aflată într-un avansat stadiu de urbanizare s-ar fi transformat în oraș. Așezarea întrunea toate cerințele spre a fi oraș și urma doar să i se legitimizeze statutul. Din păcate, este tot de notorietate că informația la care facem trimitere nu este adevărată, nu este corectă.

A doua informație ne este oferită de Dorin Brozbă. El ne spune că, după multe dispute, „a venit propunerea cu numele de *Rovinari*”. Autorul interesantei monografii ne spune că „susținătorii fervenți ai acestei denumiri au fost Mihail Pasere și Ilie Răuțescu”, prezentându-ne și motivele invocate de aceștia, motive pe care le-am amintit în analiza noastră. Reamintim aici doar partea din informație care este foarte importantă pentru demersul nostru: „Numele de *Rovinari* era foarte cunoscut prin marile unități din minerit”.

A treia informație o avem de la Mihail Pasere care o prezintă într-un înveliș literar-romantic. Rovinariul străvechi și-ar fi împlinit destinul de oraș în altă parte, mai către vest, și „a fost și rămâne un veritabil portaltoi pentru actualul oraș Rovinari potrivit și art. 1 din Decretul următor [...]”. Cu părere de rău, îl contrazicem pe venerabilul cunoscător al realităților din mineritul de pe valea gorjeană a Jiului.

Am afirmat de mai multe ori că orașul *organizat* în 1981 nu are nimic de-a face cu satul Rovinari. Nu a fost vorba nici măcar de o strămutare de populație din satul Rovinari în colonia Roșia-Jiu, devenită centrul civic al orașului.

Cu privire la locul de *organizare* a orașului mai reținem o informație lacunară, care ne spune că „în 1981, pe vatra fostului sat Roșia-Jiu s-a înființat orașul Rovinari”¹⁰⁶. Informația este inexactă, greșită. Orașul nu s-a înființat pe vatra fostului sat Roșia-Jiu, ci în extravilanul acestui sat, iar satul Roșia-Jiu a rămas satul Roșia-Jiu, dar numai cu vatra satului, fără terenurile sale agricole.

Revenim la *rolul de portaltoi* al satului Rovinari. Nici despre *portaltoi* nu poate fi vorba, ci de un *altoi* al unui nume într-un alt loc. Dar nu de toponimul *Rovinari* este vorba, ci despre o denumire de firmă – Întreprinderea Minieră **Rovinari**/ Combinatul Minier **Rovinari**. Este adevărat că respectiva firmă a uzurpat, mai întâi, numele satului Rovinari, pe teritoriul căruia a fost *altoită* și căruia i-a preluat numele. Satul Rovinari a fost *portaltoi* doar pentru I.M.R. (Întreprinderea Minieră **Rovinari**).

În câțiva ani, satul Rovinari a fost șters de pe hartă – la propriu – de facto – de Întreprinderea Minieră. Cu numele *Rovinari*, exploatarea minieră a pornit expansiunea către vest (cum foarte corect afirmă M. Pasere), deplasând cursul Jiului și al șoselei naționale tot către vest, ocupând toate pământurile până la câteva sute de metri de satele Roșia-Jiu, Rogojel, Furduiești, Prundurel și *altoind* în/pe aceste pământuri cariere, halte de steril, platforme de montaj, hale industriale și alte o mulțime de produse ale revoluției industriale socialiste...

¹⁰⁶ Vasile Cărăbiș, op. cit., p. 104

Cele mai multe *altoaie* și-au luat numele Rovinari. Ultimul *altoi* reușit de Întreprinderea Minieră Rovinari/Combinatul Minier Rovinari a fost efectuat în colonia Roșia-Jiu, iar rezultatul a fost *organizarea* orașului Rovinari.

Suntem bucuroși să observăm că, parțial, ne dă dreptate și D. Brozbă: „Numele de Rovinari era foarte cunoscut în întreaga țară prin marile unități din minerit”. Acesta este singurul adevăr. Orașul Rovinari nu se revedincă de la străvechea așezare umană Rovinari, ci de la puzderia de firme care purtau numele Rovinari (și nu din Rovinari), fiindcă nu mai erau de mult în străvechea localitate Rovinari.

Nu știm dacă mai există localități care să-și fi luat numele de la o firmă industrială. Așezările umane și-au împrumutat denumirile (numele) de la denumiri ale locului în care sau în apropierea căruia s-au întemeiat, forme de relief - munți, dealuri, depresiuni, câmpii (Câmpulung, Hațeg, Petroșani, Orăștie, Pitești), de la mănăstiri vestite (Tismana, Voroneț), de la personalități istorice (Nicolae Bălcescu, Cuza-Vodă, Vladimirescu), de la mari personalități ale locului (George Enescu), de la denumiri străvechi (Sarmizegetusa), de la vestigii istorice importante (Adamclisi), de la personalități religioase exemplare (Sfântul Gheorghe), de la activitatea economică de început (Baia de Fier), de la râuri (Motru), de la cetăți (Turnu-Severin, Turnu-Măgurele), de la starea socială a locuitorilor și de la statutul lor juridic (Mierea-Moșneni, Telești-Birnici), de la metehnele unor locuitori sau de la infirmitățile lor fizice (Moi, Orbi, Râioși), de la frumusețile locurilor (Izvoarele, Poiana, Brădețel)¹⁰⁷ etc.

Prin urmare, orașul Rovinari este o așezare umană sui-generis și în ceea ce privește originea denumirii/numelui. Nu vrem să se înțeleagă cumva că noi contestăm faptul că orașul nu putea prelua numea/denumirea unei firme industriale. Intenția noastră nu este aceasta. Noi vrem doar să dovedim că revendicarea numelui de la străvechea așezare rurală care s-a numit Rovinari nu este adevărată.

Dacă luăm în considerare realitatea că susținătorii principali ai denumirii au fost M. Pasere și I. Răuțescu, avem încă un argument important în susținerea tezei noastre. Amândoi erau oameni ai mineritului, pe primul îl legau de satul Rovinari înfinit mai puține sentimente decât îl legau de satul Bălăcești (unde se născuse, își trăise copilăria, adolescența și tinerețea). Pe al doilea nu îl lega nimic nici de satul Rovinari, nici de satul Bălăcești (strămutat în Bălești, comuna natală a lui Ilie Răuțescu). Pe amândoi îi lega mineritul: Întreprinderea Minieră Rovinari, Șantierul Național al Tineretului Rovinari, Combinatul Minier Rovinari...

Optând pentru numele Rovinari, cei doi (și nu numai ei) au împăcat și deznădejdea rovinărenilor dezrădăcinați (care, repetăm, nu s-au așezat în urma strămutărilor în colonia Roșia-Jiu pentru a putea vorbi de o roire a satului), și ambițiile puternicilor din mineritul din această zonă. Primii au fost păcăliți, iar secunzii au fost satisfăcuți și recompensați cu o așezare umană care poartă numele structurii economice ce le-a oferit statusuri sociale și politice înalte.

¹⁰⁷ Pentru această chestiune, a se vedea V. Cărbăș, op. cit., pp. 91-99

Noi credem că în străfundurile conștiinței sale M. Pasere a purtat permanent această dualitate. Ne sunt mărturie cele câteva rânduri în care vorbește despre portaltolul care ar fi fost și ar fi străvechea așezare a Rovinarilor pentru „actualul oraș Rovinari”, refuzând ipoteza că orașul ar fi „rezultatul unei așezări forțate”.

Credem că nu greșim dacă afirmăm că cel mai avizat cunoscător al istoriei mineritului în ceea ce s-a numit Bazinul carbonifer Rovinari a fost convins că numele orașului nu este preluat de la satul omonim, ci de la denumirile structurilor comerciale din minerit. El s-a simțit obligat – de propria-i conștiință – să susțină teza că actualul oraș Rovinari este continuatorul de drept și de fapt al satului înghițit de carierele de lignit. În acest registru interpretăm și elegia de 127 de versuri scrisă de un fost locuitor al satului, plecat încă din copilărie către alte zări și care, revenit pe meleagurile natale, nu mai găsește nimic din cele lăsate și cunoscute: casa în care s-a născut, școala la care a învățat, Jiul în care s-a scăldat, pădurea seculară, pășunile, mare parte a satului (din care a rămas doar o *aripă*), stejarii și paltinii umbroși..., dar se arată încântat: „căci aici [în locul satului – n.n.] s-a întemeiat,/Mină mare de cărbuni,/Cu mineri harnici și buni,/Cu clădiri mari, arătoase [...] /Mă simt foarte mulțumit/Că satul meu a mărit,/A patriei bogăție,/Prin muncă, destoinicie.”¹⁰⁸

Constrânși de timp și de spațiu, ne grăbim să concluzionăm. Toate informațiile prezentate în studiul nostru ne arată că orașul Rovinari nu este urmașul de drept și de fapt al satului Rovinari și nu este continuatorul istoric al acestei străvechi așezări rurale. Începuturile istoriei orașului pot fi (cel mult) raportate la colonia Roșia-Jiu, consemnate la sfârșitul anilor '960/începutul anilor '970, chiar dacă locuitorii satului Rovinari, obligați să își părăsească vatra străveche nu au optat pentru reconstrucția gospodăriilor în respectiva colonie.

La rândul lor, locuitorii orașului nu îi consideră pe rovinărenii împrăștiați prin alte locuri moșii sau strămoșii lor. Niciun edificiu cultural, nicio stradă, niciun loc din oraș nu poartă o denumire, un nume care să amintească de fostele sate Poiana și Rovinari, cum nu există niciun semn care să amintească de locurile în care a fost organizat orașul. Străzile principale se numesc, de pildă: Minerilor, Constructorilor, Termocentralei, Tineretului, Trandafirilor, 1 Mai, Muncii, Ploșilor, (Aleea) Carierei etc. Școlile gimnaziale poartă numere, deși în Rovinari au muncit dascăli excepționali. Parcul ar fi putut să preia denumirea fostului toponim pe care a fost amenajat. Nici sărbătoarea Schimbarea la față a Domnului (6 august) – care a fost din 1900 și până la dispariția satului marea sărbătoare creștină a Rovinariului străvechi (hranumu satului) – nu contează pentru rovinărenii orașeni. Stadionul orașenesc s-ar fi putut numi „Viorica Viscopoleanu”, rovinăreancă și campioană olimpică. Satele Rovinari și Poiana au dat țării o pleiadă de personalități ale căror nume s-ar fi putut găsi pe frontispiciul unor obiective culturale sau pe indicatoarele unor străzi și alei. Spre lauda lor, cei care au condus liceul din oraș și-au amintit de Gheorghe Tătărescu, deși numele marelui om politic era mai potrivit pentru un alt obiectiv decât pentru o școală.

¹⁰⁸ Apud M. Pasere, op. cit., pp. 335-337

Întreaga realitate de la fața locului, întreaga simbolică a orașului (din care lipsește orice referire la satele Rovinari și Poiana) sunt dovezi (greu de contestat) ale refuzului implicit al rovinărenilor orașeni de a-și revendica istoria celor două sate dispărute. Ei au sărbătorit, în 2021, o jumătate de secol de existență a orașului. Atât. În situația că ar fi avut conștiința continuității istorice Rovinari-sat – Rovinari-oraș, și-ar fi amintit (cel puțin ca fapt divers) că în 2019 s-au împlinit 440 de ani de la prima atestare documentară a satului Poiana și 420 de ani de la atestarea documentară a satului Rovinari.

Credem că absența oricărei amintiri a satelor Poiana, Rovinari și chiar a satelor Roșia-Jiu-Rogojel-Timișeni este o dovadă irefutabilă pentru susținerea tezei noastre, aceea că rovinărenii actuali își asumă doar istoria celor 50 de ani, ca și faptul că numele lor nu este al Rovinariului atestat cu peste 400 de ani în urmă, ci al întreprinderilor din minerit.

Demersul nostru se adresează numai celor interesați de faptul istoric și de durata timpului istoric. Pentru toți ceilalți singurul fapt istoric este *organizarea* și existența orașului Rovinari. Un oraș aflat în expansiune economică și urbanistică, onorându-și statutul de primul oraș din județul Gorj (se înțelege, exceptând cele două municipii).

FELERISTICĂ

Medalie acordată unor jandarmi din compania de jandarmi rurali Gorj (1918)

Laurențiu-Ștefan Szemkovics*

Résumé: Dans l'article „Médaille décernée à certains gendarmes de la Compagnie des gendarmes ruraux de Gorj (1918)”, on présente, appelant à la phaleristique, à l'héraldique et à la sigillographie, la Médaille de la Bravoure et de la Loyauté à laquelle ont été récompensés, en 1918, des gendarmes de la Compagnie des gendarmes ruraux de Gorj pour des actes exceptionnels commis pendant la Première Guerre mondiale.

Mots-clé: Médaille de la Bravoure et de la Loyauté, Compagnie des gendarmes ruraux, Gorj, Première Guerre mondiale, phaleristique, héraldique.

Prezentăm, apelând la faleristică¹, la heraldică² și ținând cont de recomandările fostului Comitet Internațional de Sigilografie³, Medalia „Bărbăție și Credință” cu care au fost recompensați, în 1918, unii jandarmi din Compania de jandarmi rurali Gorj. Redăm mai jos descrierea și reproducerile decorației care provin de la Muzeul Național al Pompierilor.

Medaliile „Bărbăție și Credință”, instituite în 1903, erau de metal și de trei clase: clasa I de aur, clasa II-a de argint și a III-a de bronz.

Medalia „Bărbăție și Credință” avea forma ovală (35 x 27 mm), cuprinzând, pe avers, în excizie, efigia regelui Carol I, înconjurată de legenda: **CAROL I. REGE AL ROMÂNIEI**; pe revers, în excizie, o ramură de lauri legată în partea de jos cu o panglică și, pe trei rânduri, inscripția: **BĂRBĂȚIE / ȘI / CREDINȚĂ**.

* Cercetător dr. A.N.I.C., e-mail: laurszem@gmail.com

¹ Faleristica = disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul decorațiilor (ordine, cruci, medalii și semne onorifice); Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, Editura Economică, București, 2005, p. 11-12.

² Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum I.O., București, 2000, p. 422.

³ Comitetul Internațional de Sigilografie – organism creat în 1959 prin hotărârea Biroului executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor, în vederea rezolvării unor probleme practice privind păstrarea și conservarea sigiliilor și a stimulării cercetărilor în acest domeniu. Comitetul a contribuit la dezvoltarea teoriei și practicii sfragistice, preocupându-se de uniformizarea terminologiei de specialitate, stabilirea elementelor necesare pentru descrierea sigiliilor, reunirea eforturilor specialiștilor în vederea creșterii longevității izvoarelor sigilare, elaborarea de studii menite să scoată în evidență importanța sigiliilor create în diferite țări; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 77.

Panglica este de mătase ripsată, lată de 30 mm și compusă la mijloc dintr-o dungă de culoare galben deschis, lată de 18 mm, având pe fiecare margine câte o dungă albastră și roșie, late fiecare de 3 mm.

În urma raportului ministrului de interne, medalia, însoțită de un brevet, era conferită prin decret regal, ofițerilor și agenților de poliție, care în îndeplinirea funcțiunii lor dădeau dovadă de bărbăție și credință. Medalia putea fi acordată și oricărui funcționar public sau persoană particulară care ar fi contribuit la menținerea sau restabilirea ordinii și siguranței publice, ar fi adus servicii importante poliției, ar fi salvat viața sau avutul unei persoane punându-și viața în pericol, sau ar fi săvârșit un act de bărbăție sau credință.

Deși, inițial, a fost acordată ofițerilor și agenților de poliție, funcționarilor Statului, ulterior a fost conferită și militarilor care au participat la Primul Război Mondial.

La art. IV din Legea pentru înființarea Ordinului militar de război „Mihai Viteazul” se prevedea: <<Pentru faptele meritorii în timpul războiului se vor conferi atât ofițerilor combatanți, cât și celor asimilați, Ordinele „Steaua României” și „Coroana României” cu spade încrucișate prin ramurile crucii, iar pentru gradele inferioare Medalia „Bărbăție și Credință”, cu spade încrucișate sub ramurile de laur>>. Așadar, în 1916 s-au adăugat spadele încrucișate sub ramurile de laur, de deasupra medaliei.⁴

⁴ *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, întocmite de Vintilă Ivănceanu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu și C. Tâmpăanu, Imprimeria Statului, București, 1927, p. 137-138; I. G. F. Cricoveanu, *Codul decorațiunilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretul relative la crearea decorațiunilor și a medaliilor de la 1860 și până azi*, tomul VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu”, 1928, p. 41-47; C. Flondor, Const. Moisil, *Decorațiunile românești*, în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938, p. 92; Gr. Constandache, *Medaliile și decorațiunile militare românești*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, p. 196; Fl. Marinescu, *Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, tom 9, 1976, p. 158; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *România: decorații 1859-1991*, Cover, București, 1992, p. 23; pl. IX, fig. 27; *Decorații românești de război 1860-1947*, autori: Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, Editura Universitaria, București, 1993, p. 131-133; Eugen Calianu, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, Editura Eminescu, București, 2006, p. 32, fig. 44-45, p. 89; *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, autori: Eugen Stănescu, Gavriil Preda, Mircea Cosma, Iulia Stănescu, Sibiu, Salgo, 2012, p. 16; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2016, p. 98-100; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2019, p. 33-35; idem, *Două decorații decernate unor jandarmi (1917-1918)*, în „Jandarmeria Română”, nr. 49, decembrie 2019, p. 78-79; idem, *Două distincții onorifice conferite unor jandarmi în 1918*, în „Cercetări Numismatice”, XXI-XXII, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2015-2016, p. 160, 161; idem, *Distincții acordate grănicerilor, jandarmilor și polițiștilor în perioada 1916-1918*, în „Monitor cultural-educativ”, nr. II/2017, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, p. 21-22; idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, p. 15-18; idem, *Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919*, în „Oltenia. Studii. Documente. Culegeri”, Seria IV-a, nr. 6, 2018,

Au primit Medalia „Bărbăție și Credință” cu spade, clasa a II-a (fig. 1-2)⁵, următorii jandarmi din *Compania de jandarmi rurali Gorj*: plutonierul Murtaza Ion⁶, pentru zelul și devotamentul deosebit cu care și-a îndeplinit serviciul de poliție în spatele frontului, sub bombardamentul inamic în timpul luptelor din 1917; *sergenții-majori* Giurgiuveanu Ion⁷, Trache Marin⁸, pentru curajul și devotamentul deosebit ce au arătat în îndeplinirea datoriei lor în 1917.

Prezentarea de față este un omagiu adus jandarmilor gorjeni care și-au servit țara în Primul Război Mondial.

Fig. 1-2. Medalia „Bărbăție și Credință” cu spade, clasa a II-a.

Editura SITECH, Craiova, 2018, p. 74-76; idem, *Distincții onorifice acordate grănicerilor români în 1916*, în „Monitor cultural-educativ”, nr. II/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, p. 18-19 și p. 24, fig. 11-14; idem, *Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919*, în „Pentru Patrie”, septembrie 2018, editată de Ministerul Afacerilor Interne, p. 37; idem, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2019, p. 31-46; idem, *Patru decorații conferite unor grăniceri români*, în „Buletin documentar și de informare privind activitatea de prevenire și combatere a corupției”, anul XIII, nr. 1 (24), 2019, Serie Nouă, Editura Ministerului Afacerilor Interne, p. 36-38, 45-46; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, Edit Moroșan, București, 2018, p. 30-32, 88.

⁵ Muzeul Național al Pompierilor, inv. nr. 3381.

⁶ Decret nr. 1.591 din 27 iunie 1918, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 98 din 24 iulie / 6 august 1918, p. 1471.

⁷ Decret nr. 903 din 16 aprilie 1918, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 25 din 1 (14) mai 1918, p. 315.

⁸ *Ibidem*, p. 314-315.

ETNOGRAFIE

Icoanele pe panou de lemn în secolele XVIII-XIX

*Tuică Maria Cătălina**

Abstract: The eighteenth and nineteenth centuries can be defined, in general, as the period of the Phanariot regime and the era of national renaissance.

Although made individually by folk craftsmen endowed with talent, artistic sense and eager to take over from the sacred art of the time, the peasant icons express the mentality, simplicity, sensitivity and spirituality of the whole people. On the import chain, there was a change of total perception, so from a predominantly religious or thematic painting that came from the sacred environment, it was changed to secular painting in its own right.

The eclecticism present in the Romanian space creates an ensemble, by combining western elements with the eastern ones, which overlap, without having the complete assimilation of the local conditions.

Keywords: 18th, 19th centuries, materials, techniques and styles, icon, iconography

Secolele XVIII și XIX pot fi definite, în linii generale, ca perioada regimului fanariot și epoca de renaștere națională; două secole cu profunde schimbări socio-politice, războaie, pierderi teritoriale, pierderi de resurse naturale, urmate de două revolte majore prin care națiunea română își face cunoscute nemulțumirile și idealurile naționale după modelul revoluției franceze, *Liberté, égalité, fraternité!* apoi înfăptuirea Unirii Principatelor și obținerea independenței statale – ultima fiind urmată de o scurtă perioadă de relaxare, fără conflicte militare, și cu progres economic.

Au fost două veacuri de istorie, în care națiunea română, sufocată de cele trei imperii vecine: otoman, habsburgic și țarist, a supraviețuit și a reușit să-și desăvârșească unitatea și entitatea națională în granițele firești.

Rolul Bisericii a crescut, afirmându-se ca o instituție fundamentală în stat. Fapt explicabil ținând seama de nevoile societății românești din secolul al XVIII-lea, de evoluția ei internă, când înalți ierarhi au garantat cu prezența lor ființa țării și apărarea credinței. Era o vreme în care, în Principatele Române s-au făcut mai puternic simțite acțiunile întreprinse la nord de Carpați, în plan confesional, Biserica veghind la hotarele ortodoxiei¹.

Biserica a îndeplinit un rol însemnat și în raporturile dintre societate și stat, consolidând legăturile cu ctitorii și susținătorii multelor lăcașuri parohiale înălțate

* Restaurator Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești, Argeși, e-mail: caty_painting@yahoo.com

¹ Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, pp. 16-22.

sau refăcute acum de categorii mai largi ale populației, de noua boierime aflată în ascensiune, de negustori, clerici și orașeni².

Bastioane ale credinței ortodoxe, în vremea fanariotă, Valahia și Moldova nu se mulțumesc să mituiască autoritățile otomane pentru a se asigura că nicio moschee nu are să-și înalțe minaretul spre cerul lor, ci își investesc o bună parte a surplusului economic (care nu era foarte mare) în construirea de biserici. Într-o vreme de cumplite tulburări politice și militare și de nesiguranță deplină a zile de mâine, nădejdea în ajutorul divin și în viața de apoi era cea mai bună pavază a creștinilor, în fața neputințelor și vitregiilor sorții. O atestă, de altfel, elocvent, inscripțiile votive de la intrarea în fiecare locaș de cult, care justifică actul donatorilor prin dorința de a-și asigura veșnica pomenire și mântuirea sufletelor.

În afara finalității religioase, ctitorii urmăreau și scopuri lumești, pe care smerenia creștină îi împiedică să le mărturisească în scris. Prin opera lor căutau să dobândească prestigiu social, să își consacre numele și să transmită viitorimii propria imagine. Acesta era rostul tabloului votiv inclus de veacuri în programul iconografic al bisericilor ortodoxe.

Izvoarele iconografice devin mai numeroase în secolul XVIII și primesc un suport tehnic nou – gravura. Picturile murale redată în interiorul bisericilor înfățișează și portretele ctitorilor. Icoanele pe lemn, realizate în diferite centre din țară, au început să fie solicitate de mai multe medii sociale, care, voit sau nu, au modelat iconografia pentru a-și exprima propriile interese. Școlile de pictură populare lucrau la comandă și respectau cerințele comanditarului. Zugravii încep să efectueze și lucrări pentru construcții civile. În 1709, Toma Cantacuzino cerea un meșter pentru spoirea caselor din București. Tot la începutul secolului, zugravii au spoit localul spitalului mănăstirii Colțea. Ca urmare, au apărut *zugravii de binale* și *zugravii de subțire*. Unii dintre aceștia sunt menționați în documentele vremii, mai ales în București, Iași, Craiova, Târgoviște, Târgu Jiu etc.³

La o privire atentă observăm că inventarul iconografic sporește semnificativ în veacul al XVIII-lea, atunci când, din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), numărul de biserici ridicate în Țara Românească crește considerabil. Dacă într-o primă fază, opera constructivă era apanajul domnitorilor și apropiaților săi, odată cu numirea pe tronul de la București a principilor greci din Fanar, din 1716 și până în 1821, apar o mulțime de locașuri de cult ctitorite de oameni din categorii sociale diverse (boieri și boiernași, militari, negustori, meșteșugari, clerici de toate rangurile), uniți între ei doar de credința în Dumnezeu și de o reală bunăstare, care le permitea să aloce resurse bănești însemnate în scopuri pioase. Să nu uităm că acest lucru se întâmpla într-o vreme în care Europa Occidentală își trăia emanciparea luministă de sub atotputernica tutelă a bisericii, fenomen ce nu atinge în spațiul românesc decât unele cercuri intelectuale, destul de târziu – către jumătatea secolului al XIX-lea.

² Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu – coordonatori, *Istoria românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 338.

³ *Ibidem*, pp. 195-196.

În tot secolul al XVIII-lea s-au construit 238 de biserici de zid, în Țara Românească: 9 în Mehedinți, 31 în Gorj, 26 în Dolj, 80 în Vâlcea, 12 în Olt, 28 în Argeș, 19 în Dâmbovița, una în Giurgiu, 14 în Prahova, 6 în Ilfov, 10 în Buzău una în Ialomița și una în Călărași⁴. Ctitoriile monastice au fost ridicate, în afară de domnitori și marea boierime, și de reprezentanți ai orașenilor și târgoveților. Prezența negustorului Martin Buliga la ridicarea locașului ce îi purta numele, pe o colină a orașului Pitești, în 1745, la clădirea schitului Stânișoara-Argeș în 1747, sau a unor moșneni, la înălțarea în 1758-1761 a chinoviei de la Lacul Negru – Călinești Mușcel constituie dovezi evidente ale implicării altor categorii sociale în ridicarea de locașuri⁵.

În procesul organizării vieții administrative, domnia și înalții ierarhi au urmărit să reia traiul obștilor monahale pe un temelie apropiat vechilor canoane, prin care un mare număr din aceste locașuri (72 de mănăstiri și 24 de schituri) erau închinat, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, la Ierusalim, Athos sau Muntele Sinai. Numai în București, cca 20 de ctitorii voievodale, boierești sau ale înalților prelați, precum: Radu Vodă, Mihai Vodă, Cotroceni – deveniseră metohuri ale patriarhilor din Orientul Apropiat.

Asistăm în Epoca Fanariotă la “o trecere treptată a picturii iconarilor munteni de la o artă, echilibrată încă, spre o accentuare a spiritului baroc, la exagerarea folosirii ornamentelor și aurului și o efeminare a formelor și mișcării”⁶. În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, paralel cu accentuarea manierismului, suntem martorii pătrunderii mai intense a spiritului artei populare, care conferă icoanelor o nouă vigoare și pitoresc, dar și o anumită rigiditate a formelor și liniilor, o mai mică atenție acordată prețiozității și valorății culorii, o naivitate în conceperea și realizarea formelor și compoziției⁷. Predilecția pentru cromatica pastelată în nuanțe de roz, bleu, galben, inspirată din estetica occidentală baroc-rococo, care înlocuiește culorile convenționale ale tradiției bizantine, “înlocuirea fondurilor de aur cu cele ocre sau albastre, simplificarea sau, din contră, complicarea excesivă a schemelor iconografice, schimbă însuși spiritul icoanelor. Și dacă aceste trăsături sunt valabile pentru opere produse în ateliere cu tradiție, în icoanele create în atelierele nou-apărute pe care le întâlnim în jurul multor biserici ctitorite la sate și în târgurile din Țara Românească, ele devin și mai pregnante mai cu seamă că înșiși zugravii sunt strâns legați de arta populară”⁸. În secolul al XIX-lea, în afara icoanelor de factură populară care amintesc vag de moștenirea artei postbizantine și brâncovenești, sub puternica înrăurire a artei apusene laicizate, încep să fie pictate icoane academice influențate de arta post-renascentistă⁹ accesată fie pe filieră rusă și cretană fie prin contactul direct cu arta Apusului, mai ales după 1848. În acest climat există, însă, și zugravi

⁴ Tudor Dinu, *Oamenii epocii fanariote*, Editura Humanitas, București, 2018, pp. 10-15.

⁵ Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 198.

⁶ Efremov, Alexandru, *Icoane românești*, Editura Meridiane, București, 2002, p. 69.

⁷ *Ibidem*, p. 70.

⁸ *Ibidem*, p. 71.

⁹ *Ibidem*, p. 74.

autohtoni care își amintesc de tradițiile aproape uitate și țin încă vii centre de pictură care conservă vechile tehnici și modele.

Referindu-ne la icoanele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, distingem două mari *școli* sau *curente* care coexistă în această perioadă având ca punct comun de pornire arta locală de tradiție postbizantină. Nașterea lor are la bază fenomenul de democratizare a actului de ctitorire, specific secolului al XVIII-lea, care a transferat privilegiul și responsabilitatea de a comanda arta religioasă, rezervat până atunci boierilor și domnilor, către păturile inferioare: negustori și meșteșugari proaspăt înavuțiți, funcționari cu ranguri mici în administrație și armată și chiar comunitățile mahalalelor și satelor. Prima dintre aceste școli, numită în mod convențional *urbană*, produce opere cu aspect mai elaborat și mai fastuos, presupunând o îndelungată școlire într-un atelier deschis unor influențe din afară la comanda unui public mai avut, mai instruit și mai atent la calitatea și valențele artistice ale icoanelor. Chiar și în interiorul acestei școli remarcăm două direcții distincte: o parte ceva mai conservatoare aflată sub directa și pregnantă influență a artei brâncovenești și post-brâncovenești, și o alta modernă, aflată sub înrâurirea picturii apusene¹⁰.

Cel de-al doilea curent este numit *rural*, fără a se confunda cu arta populară, deoarece ținuta artistică și tehnică a operelor realizate presupune formația în cadrul unui atelier bun și o practică susținută. Diferența constă în faptul că zugravii erau recrutați din mediul sătesc și răspundeau comenzilor mai puțin exigente ale oamenilor din aceeași categorie socială neinstruiți dar plini de evlavie și foarte legați de tradiția moștenită din strămoși. Din acest motiv producția *rurală* se dovedește a fi mult mai conservatoare, mai apropiată de vechile canoane, mai ales la nivelul cromaticii, expresiei și reprezentării spațiale a personajelor, ce-i drept mult simplificată¹¹.

Materiale, tehnici și stiluri

Termenul de „icoană” nu a fost legat de anumite materiale folosite în confecționarea blatului. Putem citi deja din scrierile celui de – al șaptelea Conciliu Ecumenic de la Niceea din 787, care a avut o importanță centrală pentru venerarea imaginilor: „Iar noi de aceea hotărâm, în toată grija și credința, ca venerabilele și sacrele imagini, care au fost făcute în același fel cu venerabila și dătătoare de viață cruce, cu picturi sau mozaicuri, sau din alt vrednic material, într-un mod corespunzător, să fie ridicate și venerate în lăcașurile sfinte ale lui Dumnezeu”. Prin *vrednic material* se înțelegeau, printre altele: fildeș, aur, argint, metale inferioare, textile și marmură¹².

¹⁰ P. A. Michelis, *Analiza estetică a artei bizantine*, Londra, 1955, pp. 119 și urm.

¹¹ *Ibidem*, p. 124.

¹² Prevăzut să înceapă în anul 786, la Constantinopol, sinodul a fost amânat din cauza turbulențelor cauzate de iconoclaști, în Sorin Șelaru, *Hotărârile dogmatice ale celor șapte sinoade ecumenice*, Editura Basilica, București, 2018, p. 147.

Începând din perioada bizantină târzie, a existat o anumită tehnică ce a dobândit o mare răspândire în arta icoanelor, aceasta era a picturii în tempera în care mediul liant era o emulsie de gălbenuș de ou cu apă. Aceasta era una din cele mai vechi tehnici de pictură, folosită în Antichitate (pentru un mare număr al portretelor de mumii egiptene) și a fost descrisă și de Pliniu cel Bătrân (23- 79 d.H.) în Cartea 35 din a sa *Naturalis Historia*. Fiecare icoană creată în aceasta tehnică are patru straturi: primul, suportul picturii - panoul de lemn, apoi grundul (în rusă levkas), preparat din praf de cretă, sau alabastru și un liant din clei animal 3-5 mm - trebuia să rămână alb omogen, în întregime neted și ferm, al treilea stratul de pictură propriu-zis, constând din pigmenți amestecați cu emulsie de ou, în cele din urmă stratul protectiv compus din uleiuri vegetale sau vernis.

Suportul pentru icoanele portabile a fost, încă din cele mai îndepărtate timpuri, în exclusivitate făcut din lemn bine preparat. Pictura se realiza pe partea ce da înspre interiorul trunchiului, care în timp tindea să se curbeze în afară. Liniile verticale din pictură corespundeau cu liniile lemnului. Pentru icoanele mai mici, un panou era de obicei suficient, însă pentru cele de mari dimensiuni se recurgea la unirea mai multor panouri între ele prin bare orizontale, plasate pe revers. Aceste bare ar trebui să fie, de preferință, un singur lemn de esență tare, având totodată și rolul de a preveni curbarea. Partea care urma a fi pictată era ușor adâncită - rezervată pentru motivul principal, iar marginea ridicată din jurul ei era adesea pictată cu figuri de sfinți sau cu texte explicative. Ulterior icoanele au fost pictate pe planșete drepte, fără adâncitură, pe pânză sau panouri de dimensiuni în grosime relativ reduse. Pentru evitarea crăpăturilor la nivelul peliculei de culoare transmise de către lemn, înainte de aplicarea grundului pe îmbinări se aplicau benzi de pânză.

În perioada 1700-1900, icoanele pictate pe suport de lemn trec printr-o serie de schimbări majore, în special din punct de vedere al tehnicilor folosite - de la alegerea lemnului pentru panou, până la aplicarea straturilor picturale. Tot în această perioadă s-au dezvoltat centrele de iconari și a crescut numărul acestora, ceea ce a dus la o mărire considerabilă a numărului de icoane create, dar nu și la menținerea unei bune calități a execuției lor (artistice și tehnice).

Geografic, aceste schimbări le regăsim în Țara Românească și în Moldova, cu mici diferențe date de influențe stilistice (rusești în Moldova și grecești în Țara Românească).

Cel mai des folosit material pentru blatul icoanelor românești este, în general, lemnul, cu diferențe de esență de la o regiune la alta. Pentru icoanele din Țara Românească și Moldova, teiul este preponderent, utilizându-se și plopul sau aninul. În schimb, în Transilvania, se utiliza lemnul de brad și mai puțin cel de tei. Blatul era consolidat cu traverse puțin îngropate, iar Moldova și Țara Românească se utiliza consolidarea cu traverse semi-îngropate. Relieful ramelor în Transilvania era realizat prin fixarea unor baghete care adesea erau decorate cu ornamente pictate, iar în Țara Românească și Moldova, iconarii preferau să lase reliefurile din grosimea blatului.

Modul de preparare este asemenea, aceluși folosit de zugravi în pictura murală. S-a observat chiar și în cel de-al doilea strat, aplicat, prezența unor fibre vegetale, probabil de in, ce contribuie la mărirea aderenței față de lemn.

Prepararea suportului din punct de vedere geografic:

În Țara Românească: stratul de preparare este aplicat direct pe lemn.

În Moldova: existența fâșiilor de pânză pentru unificarea muchiilor, și a zonelor de îmbinare, sau pe întreaga suprafață.

În Transilvania: mijloacele materiale sunt modeste, stratul de preparare este aplicat direct pe lemn, este foarte subțire și friabil, prezentând o rezistență slabă. Locul foițelor de aur a fost luat foarte des de foițele de staniu și rar de cele din argint. Când mijloacele materiale erau scăzute, se folosea pentru fond culorile galben-ocru sau albastru, iar în Moldova - roșul¹³.

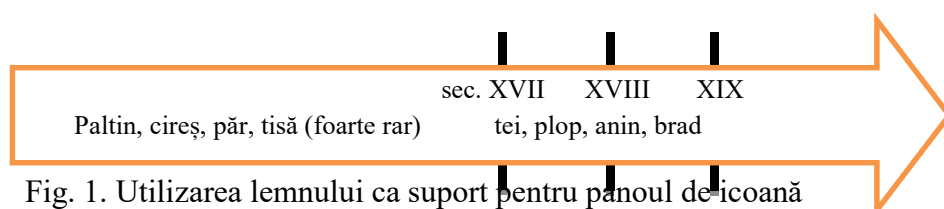

Fig. 1. Utilizarea lemnului ca suport pentru panoul de icoană

Lucrate de țărani și destinate lor, icoanele populare românești au trecut proba timpului și au devenit astăzi mărturiile vii ale unui popor pentru care creștinismul nu a reprezentat doar iubirea de Dumnezeu, ci și un factor de uniune locală și de coagulare a națiunii. Iconografia țărănească este parte a artei populare românești, dar este singura care nu are scop ornamental.

Deși realizate individual de meșteri populari, înzestrați cu talent și simț artistic și dornici de a prelua din arta sacră a vremii, icoanele țărănești exprimă mentalitatea, simplitatea, sensibilitatea și spiritualitatea întregului popor. În ele țăranul român și-a pus imaginea personală despre lumea nevăzută a raiului și a iadului, portul popular, natura înconjurătoare, aducând astfel învățămintele biblice în ființa națională. Prin icoane, țăranul român își apără credința; spre icoană își îndreaptă nădejdea și tot în ea își găsește mângâierea. Și pentru că întreaga sa viață se derula în jurul spiritualității, țăranul a conferit sfinților puteri tămăduitoare și ocrotitoare.

Maniera stilistică a pictorului popular este diferită de cea a iconarilor prin realizarea unor trupuri robuste și nu imateriale așa cum sunt redată în icoanele care respectă Tradiția și canoanele Bisericii. Desenul este exagerat, naiv, cu tonuri de roșu, albastru, ocru și cafeniu care integrează pictura ansamblului¹⁴.

Modelele iconografice ale artei occidentale sunt integrate rapid, cu o anumită dezinvoltură, elementele barocului devin complementare cu tradiția bizantină, spiritul narativ justiciar este profund remarcat prin scene datorită situațiilor de viață

¹³ I. D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, Editura Meridiane, București, 1973, p. 96.

¹⁴ K. Rodin, *Artă medievală din Moldova*, Editura Știință, Chișinău, 1990, p. 74.

introduse, personaje istorice, toate aceste sunt îmbinate frumos în pictura bisericilor de lemn.

Fig. 2. Diferențe stilistice între icoanele din spațiul românesc.

Dacă la icoanele din secolele XVI și XVII figurile au caracter statuar, vesmintele îmbracă trupul, fiind modelate în tușe largi care alunecă în sensul forme; umbrele sunt realizate în cele mai multe cazuri ton pe ton, iar luminile sunt așternute, cu alb sau ocru deschis și siluetele păstrau proporția celor din pictura murală, icoanele din secolul al XVIII-lea, atât cele din Moldova cât și cele din Țara Românească, erau lucrate mai puțin îngrijit, sub raport tehnic. Meșterii acordau o mică importanță suportului de lemn (în cele mai multe cazuri de tei) și stratului de preparare. Culoarii erau mai bogate și mai vii decât în trecut, fiind așternute uneori în pete mari, peste care se realiza convențional, cu hașuri regulate de aur, modelajul draperiilor. În această etapă distribuirea umbrelor și a luminilor apare cu totul în mod artificial. Desenul își pierde treptat caracterul sintetic, zugravii nu mai redau proporția statuară, iar figurile nu mai au expresia sentimentelor. Suntem de fapt în etapa manierismului picturii feudale românești, unde pitorescul detaliilor, liniatura filigranată, strălucirea coloritului, suplinesc pierderea concepției monumentale. Regăsim însă peisaje și arhitecturi în care se întrezăresc tendința de a reda adâncimea spațiului și evocarea siluetelor monumentale locale¹⁵.

Pe filiera importului s-a produs o schimbare de percepție totală, astfel de la o pictură preponderent religioasă sau cu tematică care provenea din mediul sacru, s-a trecut la pictura laică de sine stătătoare.

Înainte de a transmite ștafeta către epoca modernă, secolul XVIII mai elaborează un gen de pictură cu compoziție istorică, dar care păstrează caracteristici ale icoanelor. În afară de evenimentul istoric relatat, pictura are și elemente

¹⁵ I. Dancu, D. Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 37.

convenționale ale supranaturalului. Acest stil a fost folosit în tot secolul XIX, când, de exemplu, Tattarescu, în tabloul *Deșteptarea României*, a acordat un spațiu amplu divinității, metaforic invocată să susțină emanciparea țării.

Inițiatorul acestui tip de compoziție a fost pictorul Grigore Frujinescu (1750-1803)¹⁶, care a introdus, la sfârșitul secolului XVIII, în pictura religioasă românească, procedeele artei renaștentiste. Astfel putem remarca clarobscurul, perspectiva, umbra purtată, supranaturalul, sacralitatea și umanul contopite, Frujinescu fiind astfel cel care a început pictura nouă în România. Zugravul l-a reprezentat pe domnitorul *Nicolae Mavrogheni împărțind daruri*. Fanariotul este înfățișat tronând, încadrat de dregătorii săi pe care îi mituiește, fiind asistat, în registrul superior, de personaje sacre care înfățișează divinitatea.

Fig. 3. Grigore Frujinescu, *Nicolae Mavrogheni împărțind daruri*¹⁷, 1789.

Din secolul al XIX-lea, meșterii iconari au început să-și pună propria personalitate în icoane, semnându-le și datându-le. Tot în această perioadă, apare și diversitatea culorilor și astfel icoanele populare se apropie tot mai mult de atmosfera de basm. Găsim scene de spațialitate redată în plan, motive florale, vegetale, decorative, motivele biblice fiind redată într-o interpretare naivă și cu semne simboluri. Remarcăm și minuțiozitate a detaliilor cu care pictorul popular

¹⁶ Zugrav de subțire, din a doua parte a veacului XVIII, Grigore Frujinescu a fost fiul unui alt zugrav, Popa Tudor din Frujinești (azi Frunzărești-Călărași, aproape de București). A mai avut un frate, Nicolae – și el tot zugrav. În virtutea uzanței, prenumele Grigore devine nume – Grigorescu, iar fiul său Ion (1795-1843), vekil de conac boieresc, a purtat numele de Grigorescu. Fiul lui Ion, Nicolae Grigorescu, a îmbrățișat meșteșugul bunicului și străbunicului. Ani mai târziu, pictorul Nicolae Grigorescu spunea despre meșteșugul zugrăvitului: „se vede că era în neamul nostru”, iar criticul Leo Bachelin afirma „gustul picturii era ereditar la Grigorescu” confirmă Vasile Florea, *Arta românească de la origini până în prezent*, Editura Litera, București, 2020, p. 397.

¹⁷ Sursa imaginii: Vasile Florea, *Arta românească de la origini până în prezent*, Editura Litera, București, 2020, p. 287.

redă piese de mobilier sau fixează pliurile odăjdiilor pictate, fapt care demonstrează influența picturii laice în icoana populară. Chiar dacă a cunoscut un parcurs și o evoluție relativ identică cu cea a icoanei profesioniste, icoanei populare îi lipsesc strictețea și ascetismul.

Credința țaranului român este istorică, iar icoanele țărănești reprezintă momentele istoriei românilor, momente ce se desfășoară în cadrul natural știut de el și cu personaje ce se aproprie de expresia chipului lui. Aproximarea de realism, conformitatea cu natura duc icoanele țărănești mai aproape de arta profană, întrucât reprezentarea lor naturală, insistența pe detalii de ordin material, transportă imaginea într-o lume neatinsă de sfințenie. Căci meșterului popular îi lipsește elementul principal din iconografie și anume faptul că icoana ilustrează Dumnezeu și efectul Duhului Sfânt, fiind astfel mai apropiată de suflet decât de trup.

În iconografia țărănească apar diferențe și în alegerea și prelucrarea blatului icoanelor. Se folosește lemn specific zonei, dar din esența cea mai ieftină și prelucrat sumar și primitiv, ciopliturile sunt uneori destul de vizibile pe blatul icoanei, structura de rezistență a blatului nu este riguros analizată și nici elementele care ajută la conservarea în timp a operei. Nu se dă importanță prea mare straturilor de preparare, iar aspectul este deseori neîngrijit. Iconarii țărani nu știu să dea nici proporție statuară trupurilor și nici sfințenie și dumnezeire chipurilor. Sunt mai interesați de detalii pitorești, decât de spiritualitatea icoanei. Se folosesc mijloace tehnice simple, materiale ieftine și sunt reprezentate deseori noțiuni de folclor românesc. Interpretarea este arhaică, caracterul narativ este legat de detalii pitorești și astfel, icoana țărănească devine întâi un document de interpretare folclorică și abia apoi o manifestare creștină.

Iconarul țaran păstrează totuși ritualul purificării spirituale și trupesti necesar realizării unei icoane, se roagă, postește și apelează la asceză pentru momentul întâlnirii cu icoana care îi va păzi casa, familia și gospodăria, îi va îndruma și îl va alina în momentele grele, chiar dacă din punct de vedere al canoanelor și Tradiției, icoana sa nu va fi un catalizator al transfigurării prin har a naturii umane¹⁸.

Secolul al XIX-lea vine cu o pregnantă influență a artei apusene laicizate, icoanele încep să fie pictate chiar în școlile mănăstirești de la Hurezu, Pitești, Cernica, Căldărușani sau Buzău, cele academice sunt influențate de arta post-renascentistă, fapt ce duce la pierderea caracterului de icoană ca obiect sacru de cult; devin forme laice de reprezentare – tablouri, exemplificarea putând fi făcută prin Nicolae Grigorescu¹⁹.

Icoanele din secolele XIX și XX, erau adesea acoperite de cositor, care era vopsit în galben pentru a reda aspectul aurului. Pliurile hainelor, razele mandorlei, aripile, tronurile, erau adesea decorate cu foiță metalică - tehnică cunoscută sub numele de crisografie, și se aplica doar după ce stratul pictural era finalizat și uscat.

¹⁸ I. Dancu, D. Dancu, *op. cit.*, p. 37.

¹⁹ Alexandru Efremov, *op. cit.*, p. 90.

Creșterea vertiginoasă a cererii pentru icoanele prețioase, ce trebuiau să fie accesibile însă și celor cu un statut social mediu, a condus către mecanizarea producției de icoane și la substituirea metalelor prețioase - care înainte constituiau norma. Ultima parte a secolului al XIX-lea a deschis drumul către icoanele produse în masă²⁰.

Modelele iconografice ale artei occidentale sunt integrate rapid în iconografia românească, cu o anumită dezinvoltură, elementele barocului devin complementare cu tradiția bizantină, spiritul narativ justițiar este profund remarcat prin scene datorită situațiilor de viață introduse, personaje istorice, toate aceste sunt îmbinate frumos în pictura bisericilor de lemn dar și la nivelul icoanelor.

Icoanele din secolul al XIX-lea erau adesea acoperite de cositor, ce era vopsit în galben pentru a reda aspectul aurului. Pliurile hainelor, razele mandorlei, aripile, tronurile, erau adesea decorate cu foiță metalică - tehnică cunoscută sub numele de crisografie, se aplica doar după ce stratul pictural era finalizat și uscat.

Creșterea vertiginoasă a cererii pentru icoanele prețioase, care trebuiau să fie accesibile însă și celor cu un statut social mediu, a condus către mecanizarea producției de icoane și spre substituirea metalelor prețioase - care înainte constituiau norma.

În încheierea acestui articol oferim două exemple concludente de icoane din secolele XVIII și XIX.

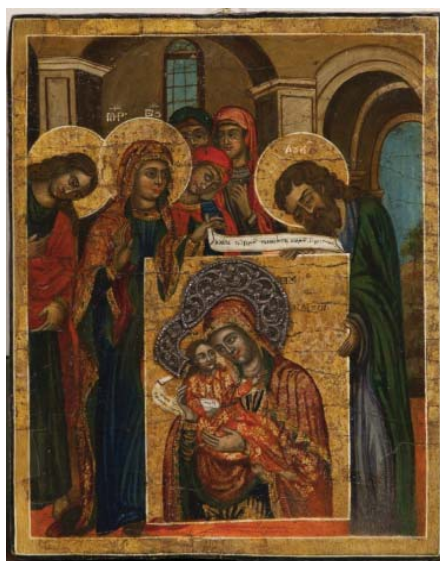

Fig. 4. *Prezentarea Sfintei Icoane*, tempera pe lemn, 4/4 sec. XVIII, deținător Muzeul Național de Artă al României²¹

Din punct de vedere iconografic avem o redare împrumutată din pictura de sevalet, de reprezentare a unei scene secundare inclusă în scena principală. Astfel

²⁰ Eva Haustein- Bartsch, Norbert Wolf, *Icoane*, Editura Taschen, Köln, pp. 14- 25.

²¹ Sursa imaginii: http://clasate.cimec.ro/Detaliu_en.asp?tit=Icoana-pe-lemn--Prezentarea-Sfintei-Icoane& , (accesat la data de 06.01.2022).

sunt redatate două ipostaze: în scena principală Sfântul Luca prezentă Fecioarei Maria icoana. Flancată de Sfântul Ioan și Sfântul Luca – imaginea creează ipostaza ce va urma, respectiv cea a devenirii acesteia ca Maica a Domnului, cu Pruncul în brațe (Eleusa). În planul secundat, alți credincioși asistă la sacralizare.

Pentru încercarea de redare a spațialității sunt utilizate elemente arhitecturale precum: arcade, coloane, ferestre, perspectiva păstrând încă influența redării bizantine-bidimensională.

În icoana secundară Maica Domnului este cu fața îndreptată către Fiu, acesta având brațul îndreptat în jurul gâtului, întreaga gestică fiind una maternă.

Ca simbolică avem Biserica redată prin Maica Domnului, ce are la bază iubirea dintre om și divinitate, liantul fiind redat prin Maica Domnului.

Importanța religioasă ce primează ca mesaj al *icoanei din icoană*, este redată prin tratarea diferită a aurelelor, acestea fiind în relief din argint aplicate.

Fig. 5. Icoana Maica Domnului cu Pruncul – Hodigitria, tempera pe lemn, sec. XIX, deținător Muzeul Golești

Icoana Maica Domnului cu Pruncul - Hodigitria - realizată în secolul al XIX-lea de zugravul Filotei, este un caz reprezentativ pentru tranziția între medieval și modern.

Icoana, aflată în patrimoniul Muzeului Golești, are forma dreptunghiulară dispusă pe înălțime și o reprezintă pe Maica Domnului conform tipului iconografic *Hodigitria*: bust trei sferturi, purtându-L pe Pruncul Iisus pe brațul stâng și cu cel drept arătând către El. Figurile celor doi, bine proporționate, cu trăsături delicate și

elegante, sunt dispuse semi-frontal, pe un fond uniform albastru cobalt, și orientate ușor una spre alta către centrul compoziției. Chipurile lor reprezentate în semi-profil, cu privirea îndreptată către credincioși, sunt tratate sensibil diferit.

Portretul Mariei este modelat prin pasaje ușoare de umbră și lumină în spiritul picturii de șevalet care scot în evidență trăsăturile ingenuie. Ies în evidență gura mică cu buze roșii ce conturează un zâmbet candid și ochii mari, vii, ațintiți spre privitor. Spre deosebire de ea, Fiul are trăsături ceva mai apropiate de canoane deși este lucrat în același modelu fin, străin tradiției bizantine. Fecioara poartă o rochie (palla) albastră cu manșete și gulere aurite, ornamentate în rețea încrucișată (guilloché), suprapusă de un maforion roșu-roz cu dublură verde-china și bordură decorată cu striatii ondulate lucrate în pastă și aurite, tehnică ce amintește de procedeele brâncovenești.

Pruncul Iisus este înveșmântat în hiton alb-verzui și himation roșu, tăiate simplu și nedecorate. El binecuvântează cu mâna dreaptă iar în stânga ține globul ce simbolizează Universul. Redarea veșmintelor și a chipurilor respectă regulile de reprezentare postbizantine fără a excela la nivel calitativ. Se remarcă o diferență de tratare a veșmintelor Născătoarei de Dumnezeu care sunt mai deschise influențelor occidentale, în falduri largi, fluide, luminate cu laviuri aurii și trăsături albe de penel cu aspect spontan, față de îmbrăcămintea fiului ce trimite prin cromatică, geometria faldurilor și mai ales tăietura în acoladă de la pieptul cămășii la reprezentările post-brâncovenești mai conservatoare.

Alături de tratarea chipurilor, cromatică îndulcită și faldurile fluide, aureolele reprezintă un alt element care trădează influențe apusene. Ele își pierd consistența și caracterul decorativ date în mod tradițional de conturul riguros și efectul auririi, și se transformă într-o efuziune de raze alb-gălbui cu aspect de halou menite să sugereze iradierea luminii sfinte, așa cum se întâmplă în arta barocă.

Pictura acoperă integral câmpul icoanei nefiind delimitată de chenarul tradițional. Inscripțiile sunt minimale rezumându-se la abrevierile tradiționale redactate cu litere grecești: MP f{ în câmpul fondului, de o parte și de alta a chipului Maicii și, respectiv, ѿ ОН pe aureola Pruncului.

Limbajul stilistic este reprezentativ pentru interpretarea în maniera barocă a temelor tradiționale, în spiritul ideii de umanizare a divinului, oscilând între expresii ale artei culte și ale celei populare, specific sfârșitului de secol al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea.

Eclectismul prezent în spațiul românesc creează un ansamblu, prin îmbinarea de elemente occidentale cu cele de factură orientală, care se suprapun, fără a avea însă, asimilarea completă a condițiilor locale.

Arhitectura populară - specific și posibilități de prelucrare contemporană

*Călin Florin Gerard**

Abstract: The beauty of Romanian folk architecture has often been a point of interest in modern interpretations of the development and creation of new types of housing. Architects such as Constantin Joja or Adrian Gheorghiu have been creating types of houses derived from the traditional Romanian house since the 1960s. Following the examples of the northern and western European countries that chose to urbanize the traditional house in order not to lose the connections with the past, the architects found ways to develop the house of the Romanian peasant vertically. Unfortunately, these proposals did not materialize on a large scale due to socialist ideology, and the types of houses built followed completely different plans.

Keywords: folk architecture, modern interpretation, peasant house urbanization

Portul popular, graiul, jocul și cântul diferă în funcție de zona istorică, geografică, de microregiuni și chiar de văile sau masive muntoase, cum este cazul și al județului Argeș. De aceea, studiind amănunțit arhitectura populară, atât ca fenomen social (etnografic) cât și în sine ca artă și tehnică, s-a putut pune în evidență specificul regional, micro-regional sau local.

Pe de altă parte, numai o asemenea analiză poate conduce la cunoașterea creației populare de arhitectură, la însușirea modalităților ei și, de aci, la prelucrarea majoră și actuală a rezultatelor, intim legate de necesitățile materiale și spirituale personale, în colectivitatea respectivă și de condițiile locale, de relief, climă, economie și tradiție.

Fără a insista asupra unei demonstrații, specificul arhitecturii populare românești constă, în esență, dintr-o armonioasă legătură și tranziție între spațiul închis al încăperilor de locuit și spațiul liber înconjurător (gospodărie, peisaj), și anume, prin creația unor piese-forme arhitecturale, funcționale și plastice în același timp.

Prispa îmbracă fațada principală a casei, uneori și una sau ambele fațade laterale și care, astfel pre-lungesc în natură locuirea și reciproc înglobează în casă mult spațiu liber. Evoluată în sală sau verandă la casele cu etaj, în foișorul cu patru

* muzeograf, dr., Muzeul Pomiculturii și Viticulturii Golești, email: gerard79calin@gmail.com

stâlpi, involuat uneori la foișorul de scară cu doi stâlpi, prispa, prelungind acoperișul, îl ancorează parcă în pământ și apără casa de intemperiiile naturii.

Aceste forme-piese arhitecturale semi-închise și supra-adăugate locuinței, dar organic legate într-un tot unitar, care este casa țărănească românească, sunt rezultatul unor munci gospodărești și de creație artistică sau de odihnă, și tot ele sunt spațiul desfășurării unor ornamentații arhitecturale. Pentru că stâlpii, pălimarul foișorului și prispei sau cei ai sălii de la etaj, streășina largă, legăturile dintre stâlpi și grinzi, primesc o ornamentație prin cioplitori, traforuri și strunjiri în lemnul aparent sau prin modelări și culoare în tencuială¹.

Un al doilea specific al arhitecturii populare românești, în constituie ornamentica elementelor constructive (stâlpi, grinzi) sau de umplutură (pălimare, streășină) care conferă o deosebită vibrație în detaliu, sporind grația, naturalețea și omenescul întregului.

În Argeș și Mușcel, prispa, foișorul, scara, poiata își au specificul lor, rezultând din proporții, din raportul cu volumul închis, suprapunerile lor, modul de ornamentare și de împletire cu vegetație, inclusiv în apariția unor piese sau elemente de detaliu sau modalități de creație, originale. Astfel, foișorul mai larg și pe soclu cu gârliciul la pivniță în Vâlcea, se îngustează și apare construit și în consolă, de la Olt până la Vâlsan, mai spre răsărit scăzând în frecvență.

Prispa pe soclu - de generală răspândire în țară - apare în consolă pe Olt, dar și spre interiorul regiunii. Devenind sală la casele cu etaj, prispa ia o formă specifică în zona Rucăr-Câmpulung. Este vorba de sala mușceleană nu prea largă, cu stâlpi de lemn legați între ei la partea superioară prin arcaturi în paianță sau racordați direct la tavanul sălii prelungit în streășină, ambele tencuite alb. Suita de stâlpi se sprijină cel mai adesea pe un pălimar zidit în continuarea soclului casei (parterul) dominant plin (străpuns doar de ușa scării la sală și de un gârlici la pivniță), totul tencuit alb.

Datorită frecvenței și perfecției acestor piese arhitecturale specifice regiunii: foișorul vâlcean și sala mușceleană, precum și utilizării judicioase și variate a lor, cele două microregiuni extreme: Oltul cu Vâlcea la vest și Dâmbovița superioară cu Câmpulungul la est au fost considerate zone de continuă și valoroasă creație de arhitectură populară. Între aceste două microregiuni - legate prin lanțul de depresiuni submontane - văile Argeșului; Vâlsanului, Doamnei, Târgului și Argeșelului, constituie axe de contopire, de continuă prelucrare a celor două tipuri cu unele adaosuri sau dozări și proporționări specifice. Influențe orășenești apar mai mult pe Argeș și pe Valea Târgului, dar mai originală este Valea Argeșelului. De asemenea, pătrund dinspre sud mai ales elemente decorative (în special trafor), iar dinspre Târgoviște - Doicești, ornamente în tencuială.

În general, arhitectura populară din regiunea Argeș este o arhitectură de case înalte, mai ales la deal și munte, caracterizată prin simplitatea și acuratețea volumelor, armonios agrementate și diversificate prin înglobarea prispei, sălii,

¹ Arh. Anton Moiescu, *Tradiționalism și modern*, în „Argeș. Revistă politică, socială, culturală”, an 1, nr. 1, 1966, pp. 4-5.

foișorului, scării și polatei, fără abuz de ornamentație în lemn sau tencuială, cu dominanța albului (afară de obiceiuri mai noi) și având ca specific sala mușceleană.

Se știe că arhitectura contemporană se găsește în general într-un impas, ea pare să fi eșuat într-o multitudine de arhitecturi post-moderne, din ce în ce mai moderne, prin absolutizarea unor laturi, unor aspecte, prea analitic diferențiate: funcționalism, constructivism, fovism etc. și mai ales snobism. Se teoretizează mult, cel mai adesea rupt de fenomenul social complex al arhitecturii care cuprinde evident și fenomenul de arhitectură populară.

Arhitecturile populare, mereu vii, sunt universale umane, încadrate în natură (însușind-o și transformând-o totodată), sănătoase, raționale și economice.

O dificultate care apare astăzi în prelucrarea și utilizarea fondului de arhitectură specifică țării noastre (populară și cultă) este trecerea de la volumele mici ale casei țărănești și chiar ale celor de la oraș, sau ale monumentelor, la volumele mari ale blocurilor de locuit sau clădirilor social-culturale, necesare lumii de astăzi.

O analiză a arhitecturii contemporane românești trebuie însă făcută, în sensul identificării unor aspecte, sau a unor forme care conțin, într-un sens nou, caractere specifice naționale, regionale sau locale. Astfel de studii nu reprezintă o noutate în domeniu, multe state reușind să transforme o locuință tradițională în una modernă.

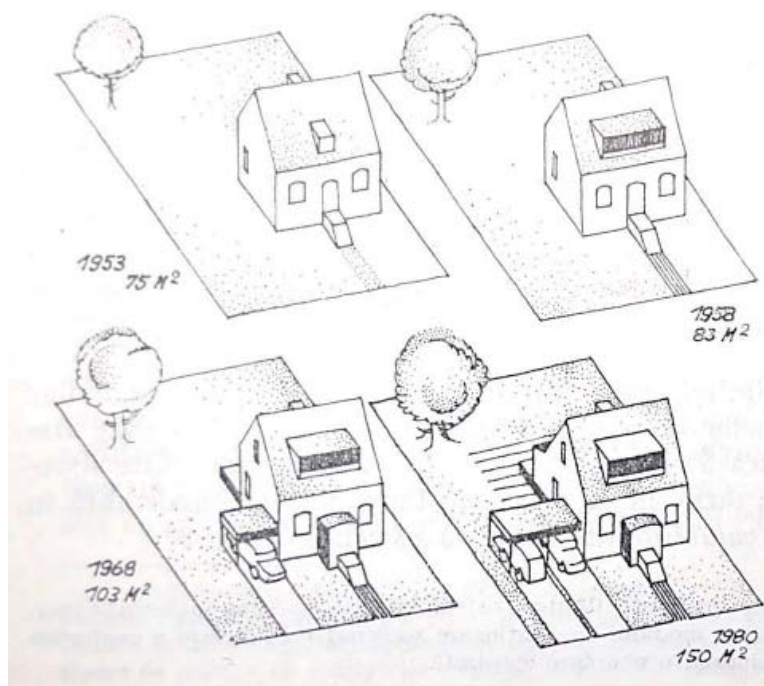

Fig. 1. Urbanizarea casei rurale din Danemarca².

Considerând că structura de beton armat constituie un ajutor esențial în amplificarea structurii de lemn a arhitecturii populare, rămâne ca trecerea de la

² În Peter Derer, *Locuirea urbană*, Editura Tehnică, București, 1985, p. 49.

volumul mic la cel mare să fie făcută nu printr-o schimbare de scară metrică, ci printr-o similitudine fizico-organică cu păstrarea scării umane³. Adică, dacă prispa, foișorul, scara exterioară de acces, streășină largă și poiata sunt piese-forme arhitecturale specifice țării noastre, ele sunt acelea care, prelucrate, pot îmbrăca, diversificând, umanizând, volumele mari de arhitectură ale cerințelor actuale. Prin urmare, în căutarea unui specific național, regional și local în arhitectura noastră contemporană, esențială este, nu aplicarea formală a unor forme sau elemente ornamentale, ci înglobarea organică în marile volume, a unora din piesele-forme arhitecturale specifice, ridicate evident la noi proporții, conferind totuși întregului scară umană, și, până la urmă un anume pitoresc.

Iată de exemplu, foișorul vâlcean pe soclu plin, cel argeșean în consolă și sala mușceleană în prelucrări directe pe volume mari (fig. 7, 8, 9). Ele, funcțional, pot răspunde unei specializări a parterului și primului sau primelor două etaje ale unui bloc de locuit, dar ele pot continua, în major, acea vibrație și mai ales acea legătură cu natura a arhitecturii populare românești. Iar plastic, aceleași piese, forme arhitecturale supra-adăugate (dar bine încorporate volumului), pe lângă menținerea scării umane impun un anumit recul al percepției vizuale⁴.

Pe de altă parte, „urcarea la înălțime“ a sălii, în cadrul unui bloc cu două-trei etaje, permite un recul mai mare și o imagine globală de așezare în relief. Desigur într-o asemenea arhitectură dezvoltată pe verticală, vegetația - prin liante agățătoare, flori și chiar terase plantate - face parte integrantă. De altfel, în numeroasele sale schițe, arhitectul Le Corbusier a prezentat posibilitatea împletirii în cadrul blocului a unei bogate vegetații.

Un aspect nou urbanistic, în sensul celor de mai sus, poate fi realizat printr-o succesiune în perspectivă de la volume mici către volume mari, prin intermediul unor terase, platforme, planuri înclinate și perdele de arbori de diferite specii, forme și înălțimi urcând chiar pe anumite forme de arhitectură⁵.

³ *Ibidem*, p. 52.

⁴ Arh. Adrian Gheorghiu, *Integrarea în peisaj*, în „Argeș. Revistă politică, socială, culturală”, an 1, nr. 1, 1966, pp. 6-10.

⁵ *Ibidem*.

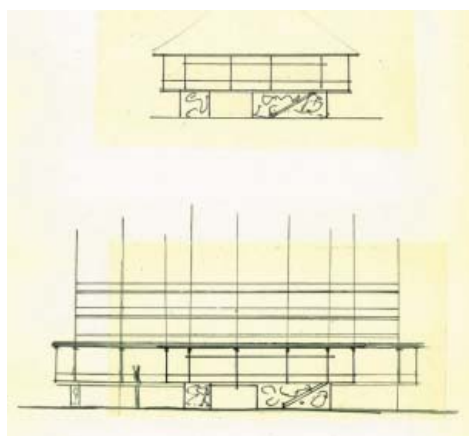
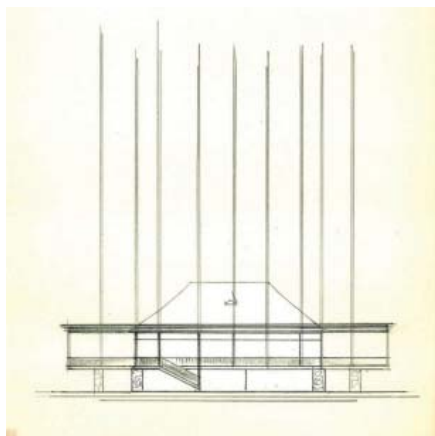
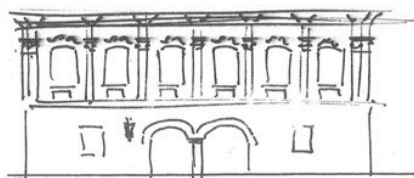

Fig. 2-3. Dezvoltarea pe verticală a arhitecturii populare și crearea unei arhitecturi moderne. Schițe de arh. Constantin Joja⁶.

Compoziția arhitecturii tradiționale
românești este închisă cu cea
deșchisă sau cu geamul nu
se poate să nu contureze
o unitate vizuală, chiar dacă
fiind ea, și este de
arhitectură hașmănească
și bine construită în felul în care
testele de perete ne arată că

Fig. 4-5. Arhitectură bucureșteană cu pridvor. Schițe de arh. Constantin Joja⁷

⁶ În corespondența arh. Adrian Mahu cu arh. Constantin Joja, arhiva personală a arh. Adrian Mahu.

⁷ Idem.

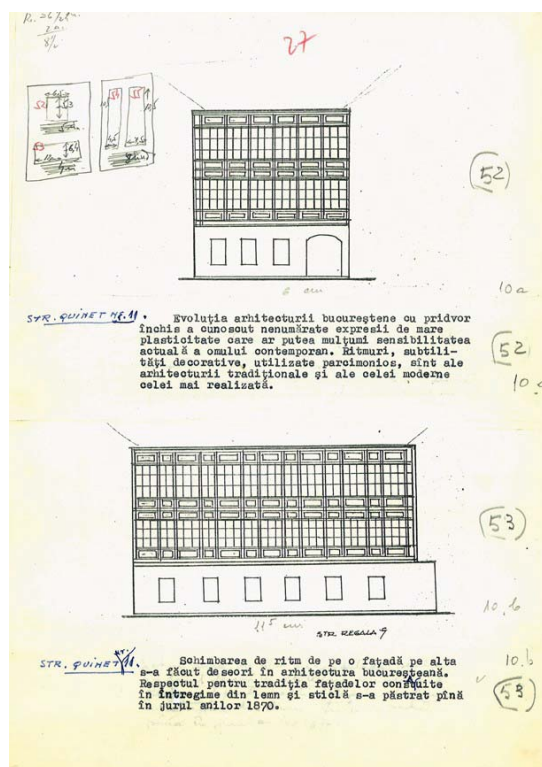

Fig. 6. Arhitectură bucureșteană cu pridvor. Schițe de arh. Constantin Joja⁸

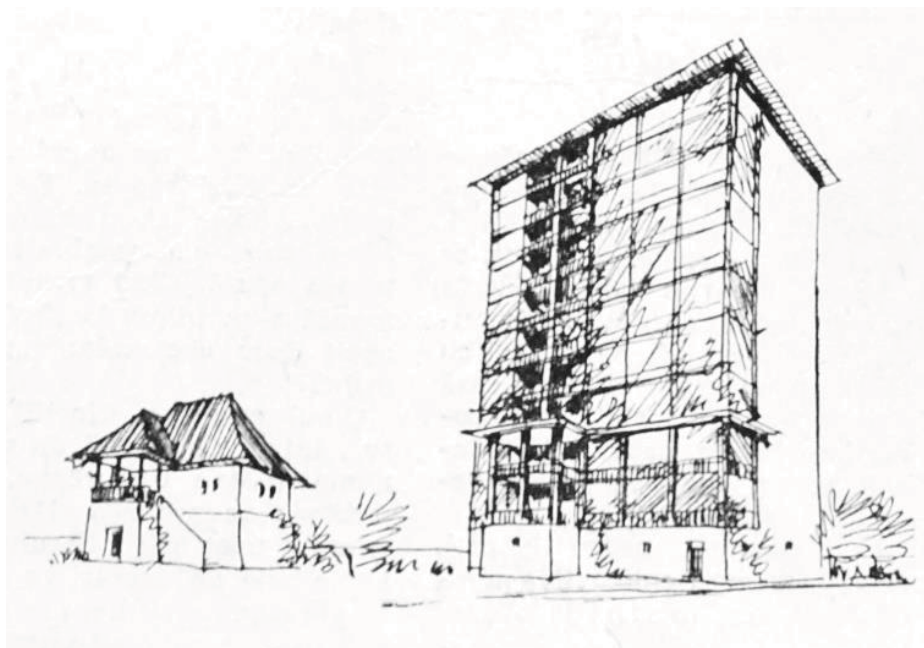

Fig. 7. Urbanizarea casei țărănești (desen de arh. Adrian Gheorghiu)

⁸ Idem.

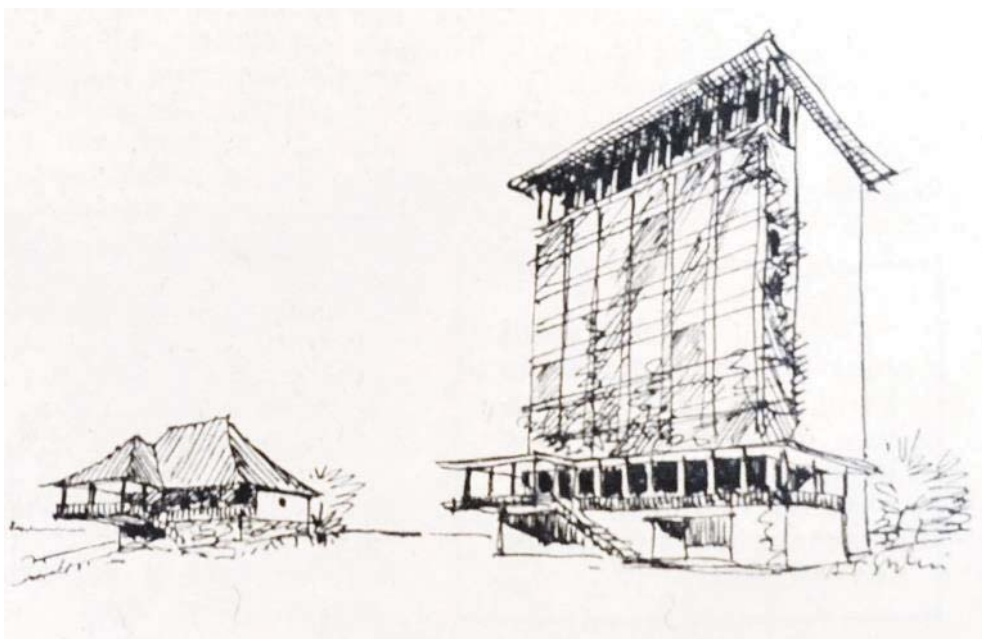

Fig. 8. Urbanizarea casei țărănești (desen de arh. Adrian Gheorghiu)

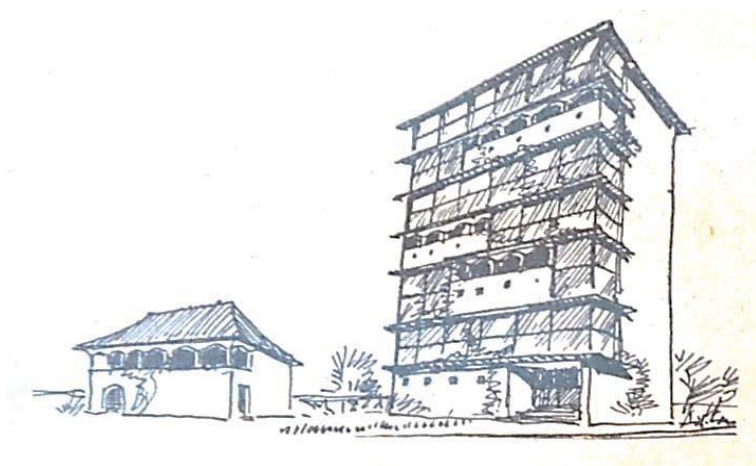

Fig. 9. Urbanizarea casei țărănești (desen de arh. Adrian Gheorghiu)

Fig. 9. Ansamblu de locuințe (desen de arh. Adrian Gheorghiu)

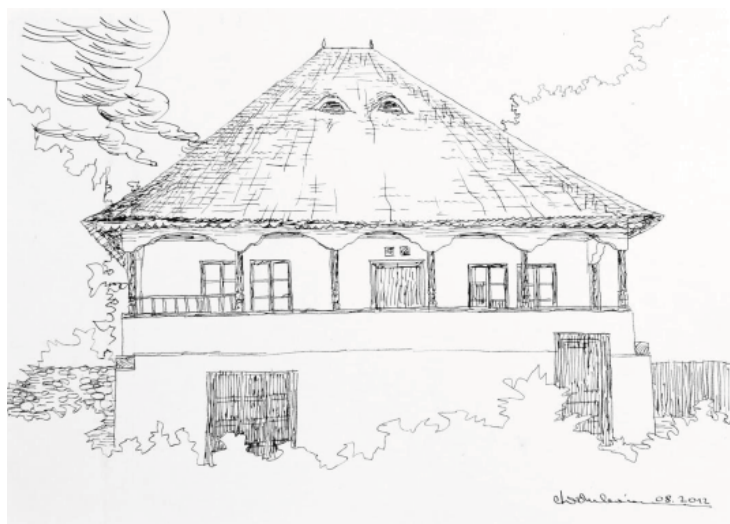

Fig. 10. Casa din Chiojdu-Buzău⁹ (sec. XIX), desen de arh. Constant Dâmboianu

Fig. 11. Multiplicarea registrului median cu sala, stâlpii, arcaturile și decorurile.

⁹ Casa părinților istoricului Constantin. C. Giurescu, transferată în Muzeul Viticulturii și Pomiculturii-Golești.

Fig. 12 Casă din Davidești-Argeș (sec. XIX),

desen de arh. Constant Dâmboianu
mușcelene

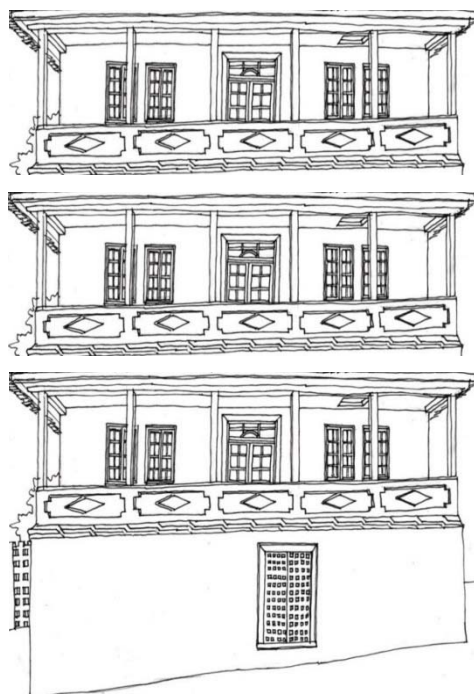

Fig. 13. Dezvoltarea pe înălțime a casei

Atragerea tinerilor arhitecți către modele tradiționale de locuințe și încurajarea lor pentru a dezvolta locuințe moderne după tiparele celor rurale constituie o modalitate de perpetuare a arhitecturii populare.

În anul 2015, o echipă de tineri studenți, de la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”- București, a ales Muzeul Golești pentru a-și efectua orele de practică. După vizita în muzeu, în care le-am prezentat arhitectura populară românească, studenții au întrebat *ce gospodării aleg* pentru a fi desenate, măsurate, pentru întocmirea de planuri, relevee, secțiuni etc. Le-am spus *să-și aleagă singuri*. Oarecum încurcați de răspunsul primit, au început să se orienteze la câte o gospodărie care le-a plăcut în mod special. Din cele nouă gospodării alese: patru au fost din Argeș și Mușcel, trei din Dolj, Gorj, Olt, una din Buzău și una din Mehedinți. Așadar, le-a plăcut arhitectura populară muntenească și oltenească!

Rămâne de văzut, peste ani, dacă își vor dedica studiu arhitecturii populare și dacă vor încerca să o folosească, ca matrice, în proiectarea de locuințe moderne.

Acțiunile de documentare a arhitecturii tradiționale sunt importante pentru identitatea locală a satelor, acum când vechile structuri de lemn sunt pe cale de dispariție. Toate satele ar trebui să dețină o arhivă cu tipologiile specifice ale

gospodăriilor lor, iar acestea ar putea fi expuse în micile muzee locale pe care câteva comune le au sau le-ar putea constitui ca expoziții interesante în marile muzee. Facultățile de profil le-ar putea prelua, ca teme de dezbatere, în cadrul cursurilor de arhitectură.

În acest fel, chiar dacă demersul de salvare a caselor tradiționale nu are succes, posteritatea va avea mărturii asupra identității diferitelor regiuni ale țării.

Totuși, trebuie precizat că autoritățile locale sunt datorate să ia măsuri de conservare a ceea ce a mai rămas din arhitectura tradițională, prin interzicerea înstrăinării și demolării construcțiilor din lemn, componente ale gospodăriilor tradiționale. Acestea trebuie să fie păstrate și reabilite, astfel încât să facă parte în continuare din peisajul construit. În plus, pentru construcțiile noi, autoritățile locale trebuie să impună reguli urbanistice specifice fiecărei localități - reguli pe care să le urmărească, atât în faza de autorizare a proiectelor, cât și în faza de execuție și recepție a noilor clădiri.

Pentru a nu se pierde cu totul în anonimat din cauza lipsei identității locale, satul are nevoie de autoritatea celor care îl conduc, de rigoarea aplicării legislației în construcții și de viziunea lor înțeleaptă în ceea ce privește moștenirea pe care o lasă urmașilor.

Totodată, ar trebui ca valorile culturii românești, atât cele materiale, cât și cele imateriale, să fie cunoscute lumii, printr-un sistem modern și deschis, prin colaborări cu instituții de cultură din afara granițelor țării¹⁰.

¹⁰ Acad. Sabina Ispas, *Cultură orală și informație transculturală*, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 79.

Fig. 14-19. Casa din Jugur Mușcel, relevee și secțiuni¹¹.

¹¹ Autori, studenții arhitecți: Diana Valentina Bogdan, Radu Viorel Boștină, Laura Maria Covaci, Vlad Ștefan Costea, Teodor Cristian Dascălu, Mihai Moga-Paler, Vlad Răzvan Nicolescu, Lorin Smărăndoiu, Georgiana Adriana Strîmbu.

Poarta maramureșeană - altarul rustic al ființei noastre spirituale

*Ilie Gherheș**

Motto: „Să nu dați uitării primirea de oaspeți, căci unii prin ea, au găzduit, fără să știe, pe îngeri” (Biblia)

Abstract: The Maramureș gate on three pillars is a defining element for the identity of Maramureș region.

The gate on five pillars is a local invention, dating from 1936, made by the painter and sculptor Traian Bîlțiu-Dăncuș.

The gates are carved only on the front of the pillars, mainly with pre-Christian sacred symbols but also with the Christian ones, the gate thus becoming a rustic altar.

Only the nobles had the right to have gates. The upper threshold of the small gate had a height of no more than 1.60 m, as when you entered, you humbled yourself.

The gate separates the sacred space of the family, from the profane one of the world. The Celtic cross always appears above the small gate.

Keywords: gate on three pillars, gate on five pillars, Maramureș, rustic altar, noble.

I. Poarta pe trei stâlpi

Orice comunitate tradițională, de oriunde, din orice cultură a lumii înființează în cadrele unor norme, ale unor cutume moștenite și înscrise în A.D.N. - ul său spiritual. Unul dintre acele „înscrisuri” identitare, în cazul nostru, al românilor, îl constituie și poarta maramureșeană, care aduce până la noi, care poartă peste „seculi”, simboluri sacre precreștine, consacrate în lămurita lume dacică, straturi arhetipale peste care s-a suprapus, apoi, „tăvălugul” creștin. Fiecare simbol încifrat pe suprafața porții, doar pe fața ei este, așadar, purtătorul unui mesaj, comunicându-ne ceva, atât la nivel social comunitar, cât și la nivel identitar, fiind o adevărată tablă de materii, un „tabel al lui Mendeleev” despre structura identității noastre naționale.

Forma cea mai cunoscută și cea mai îndătinată a porții o reprezintă varianta sa pe trei stâlpi, adică acea construcție din lemn, relativ simplă, prin care se asigura accesul cotidian în incinta gospodărilor, în primul rând pe porțiță, dimpreună cu „poarta” mai mare. Prin deschizătura mai mare pătrundeau căruțele încărcate cu roadele toamnei, cu uneltele câmpului, cu lemnele de foc, cu fânul, cu mirele și mireasa, mai târziu cu doftorul, iar la caz de pricină și cu popa satului.

* Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Socio-umane și Educație Fizică și Sport, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad, filiala Baia-Mare, e-mail: ilie_gherhes@yahoo.com

Apelând la această descriere simplistă am vrut să remarc, în primul rând, rolul practic, utilitatea propriu-zisă a porții, care apoi a căpătat valențe și prevalențe specifice, în funcție de fiecare proprietar, înăuntrul unei cutume însă și devenind efigia acelei case. Astfel să precizez, de la bun început, că aveau poartă de lemn cu împistrituri doar gazdele, doar țăranii mai avuți, mai înstăriți, doar cei care „contau”, atât în sânul comunității, cât și în ochii autorităților; adică cei care plăteau impozit la fisc, încă de pe vremea fiului devenit împărat, Iosif al II lea (1780 - 1790).

Pe poarta mică, singura prevăzută și cu pragul de jos, aveau acces zilnic cei ai casei, toți cei care-l căutau pe respectivul gazdă sau jupân, pe prunci sau pe boreasă (de la boiereasă) ș.a. Cel care deținea o poartă era, așadar, un ins însemnat al comunității, iar poartă îți asigura o demnitate comunitară și, ca atare, pragul de sus al porții era așezat, oximoronic vorbind, la o înălțime suficient de joasă (1,60 - 1,70 m), în așa fel încât toți cei care-i călcau pragul să-i și acorde respectul social cuvenit, să se smerească prin obligatoria aplecăciune și prin ridicarea pălăriei. La fel se întâmpla și în cazul ușii de la tindă, de la casă sau la porțița și la ușa bisericii. Acest amănunt, aproape picant astăzi, dădea notorietate gazdei și consider că trece, sigur, dincolo de justificarea lui socială fiind, totodată și o reminiscență a organizării locuirii umane, a statutului, știindu-se că poarta împarte în primul rând lumea sacră, a omului, a încreștinatului, de lumea profană, de alteritatea păgână, străină, de afară, a „domnilor”, a celorlalți.

Faptul că poarta se identifică foarte mult cu proprietarul este dat și prin aceea că la baza unuia dintre stâlpi se depuneau monede care indică atât perioada istorică a construcției, cât și puterea financiară a gazdei, după cum se făceau și diferite sacrificii rituale. La poartă se aruncau, de asemenea, vrăji de către pizmași, de pragul porții se atinge de trei ori traista cu cele sfințite atunci când se venea de la slujba de Paști; la fel de spectaculos este și repertoriul reprezentărilor apotropaice de pe poartă: șarpele protector, șarpele care sfârșește cu înger, pasărea suflet, cocoșul, crucea, peștele, crucea celtică, soarele, luna. Un detaliu uluitor al sculpturilor de pe porțile maramureșene îl reprezintă figura umană a păzitorului casei. Se știe că în anumite perioade istorice, din epoca medievală și din cea modernă, dacă cineva era urmărit de către reprezentanții autorităților statale, iar acea persoană reușea să se refugieze în ocol, în spațiul dintre poartă și casă, atunci respectiva persoană înceta să mai fie urmărită, deoarece intra sub incidența proteoare a respectivului stăpân, care știa el singur „cine-i câne și cine-i jupâne!”

Tot legat de aspectul de efigie socială al porții să mai precizez faptul că în așezările foste voievodale, precum Rozavlea, Cuhea, Ieud, Oncești, Vișeu de Jos, Petrova, Giulești ș.a., cununa porții, fruntariul sau grinda care leagă cei trei stâlpi, în partea lor superioară, este sculptată în tehnică excizată, foarte proeminent, în așa fel încât să se poată identifica forma coroanei în desfășurare, deci a calității voievodale a așezării și, prin aceasta, a locuitorilor săi. De asemenea, în spațiul dintre pragul de sus al porții mici și fruntariu, în cazul tuturor porților maramureșene era reprezentată crucea celtică. Cel mai des motiv sculptural întâlnit pe poarta maramureșeană îl reprezintă soarele. Acesta este redat atât radiar cât și în

mișcare; în cea de-a doua formă fiind un motiv ancestral, întâlnit pe o arie foarte largă, din Iran și până în Europa, fiind preluat mai recent și în simbolistica simplificată a zvasticii.

Inventarul de motive, rămas în cele mai multe cazuri și sub forma decorațiunilor, mai cuprinde: funia, colacul, pomul vieții, crucea, rombul, chitușii sub forma coarnelor de berbec, dintele de lup, rombul plin cu sămânța vieții, ghinurile (acele incizii sub formă de unghii), corigăul (linia în zig zag), coarnele de consacrație ș.a.

II. Poarta Traian Bilțiu - Dăncuș, prima poartă pe cinci stâlpi din Maramureș

În anul 1936 artistul plastic Traian Bilțiu - Dăncuș (1899 - 1975) a realizat, pentru prima dată, o poartă maramureșeană pe cinci stâlpi, prin așezarea, în fața celor trei ai porții tradiționale a încă doi, la o anumită distanță, înspre exterior, adică la drumul țării. Prin această nouă reconfigurare se lărgea haizașul (acoperișul) și se crea astfel o incintă, un spațiu de primire și de primenire spirituală și socială, poate chiar un Purgatoriu - dacă ar fi să rămânem în paradigma sacralității creștine catolice, deși poarta în sine este un altar rustic al spiritului de lemn al Maramureșului.

Amplasată în satul numit Crăcești (azi, Mara - așezat la cracul văii Mara), la intrarea propriu-zisă în Maramureș, într-un mod simbolic, capodopera de artă populară va avea parte de o poveste pe măsură, fiind salvată dintr-un incendiu pus gospodăriei sculptorului, doar datorită distanței față de casa care a ars. Analizând această construcție, cultă și tradițională în același timp, se observă că ea selectează un număr apreciabil de simboluri care se regăseau mai frecvent pe poarta maramureșeană la acel moment istorico-artistic, sintetizate și prezentate într-o viziune proprie de către artistul care își și asuma, prin semnătură, opera cu caracter de noutate absolută. Între simboluri prevalează: dintele de lup, rozetele solare - ca izvor de lumină, soarele în mișcare, corigăul (linia în zig-zag), ghinul (unghia), pomul vieții - un simbol traco - dacic, funia răsucită, crucea celtică, sămânța vieții ș.a.

La poarta pe cinci stâlpi creată de către Traian Bilțiu - Dăncuș se dublează cununa, dispărând totodată formele sculpturale ale acestora, care aminteau de coroana voievodală și erau specifice doar stăuturilor nobiliare. De asemenea, în loc de poarta mare înfundată, specifică nobililor, singurii care aveau dreptul să-și ridice o poartă la drumul țării, sculptorul așează o vraniță cu săgeți și alte „împistrituri”, făcând astfel o concesie porțieșilor (celor care aveau doar drept de vraniță și de prilaz).

În prezent, prima poartă pe cinci stâlpi din Maramureș și din țară, mama tuturor porților monumentale, înobilează expoziția în aer liber de la Muzeul Satului din Baia Mare. Ea a fost amplasată într-o poziție privilegiată, pe axa principală, delimitând ansamblul arhitectural format din Casa Desești, Casa Giulești și Casa - Școală Giulești.

Potrivit fișei analitice „poarta Dăncuș” a fost achiziționată în anul 2001 de la proprietarul Paul Vasile din satul Mara, nr. 88, de către muzeograf Janeta Ciocan. Inestimabilul monument de arhitectură populară poartă înscris pe frontispiciu deviza „SPRE MUNCĂ ȘI RECULEGERE”, iar pe cununița de la portiță inscripția „TRAIAN BILȚIU - DĂNCUȘ” și anul „1936”. Poarta pe cinci stâlpi are o deschidere de 417 cm și o adâncime de 40 de cm, are acoperișul în patru ape, din draniță de brad, bătută la două rânduri.

Marele patriot și artist Traian Bilțiu - Dăncuș, care la 19 ani s-a înrolat voluntar în armata română, participând la primul război mondial, a fost ajutat în construirea acestei capodopere de către Gavril Utan din Călinești, realizând prin această creație artistică emblematică saltul de la poarta pe trei stâlpi, reprezentativă pentru Maramureș, la cea pe cinci stâlpi, cu adevărat monumentală.

O replică a acestei porți, augmentată, se găsește la Complexul Muzeal Astra din Sibiu, mult mai elaborată, realizată de către genialul artist în contextul mobilizării sale pe front, din timpul celui de-al doilea război mondial.

Dacă este adevărat că în Maramureș omul a coborât „direct din cer”, atunci este la fel de sigur că în acest „sat primordial al Europei” el și-a delimitat, prin poartă, lumea lui sacră, de către „restul lumii”. Prin cununița portiței de la intrare, așezată la o înălțime de cel mult 170 cm, cel care-i călca pragul era silit să se aplece, să-și ia clopul în mână, adică să-i acorde respectul cuvenit, ca o reverență adusă gazdei casei. Într-o societate virilocală foarte energizată social, în care neamul reprezintă încă instituția cea mai sigură și perenă, poarta era un însemn, o construcție vernaculară menită să dăinuie, prin care se realiza o igienizare magică, cotidiană. În același timp, de fiecare dată când omul casei ieșea pe poarta sa, la rândul său, și el își lua clopul în mână, își făcea semnul crucii, iar atunci când era plecat departe de lucrurile de care îi era dor, el enumera, între altele, scârțâitul de la poartă, pietrele de pe drum și scârțâitul roțițelor de la tileguța plugului ș.a.

Casa memorială „Traian Demetrescu”¹

*Sabin Lungoci**

Summary: The Memorial House of the poet Traian Demetrescu is situated in the Old City of Craiova and is the guest of a beautiful exhibition that gather items relevants for him. The exhibition depicts with the help of personal items the life and the work of the poet Traian Demetrescu.

Keywords: Memorial house, exhibition, poet, cultural heritage, biography.

Un exemplu reușit de punere în valoare a patrimoniului cultural oltean este reprezentat de Casa memorială „Traian Demetrescu”, care este situată în interiorul unei clădiri – monument istoric, totodată găzduiește a Casei de Cultură „Traian Demetrescu” din Craiova.

Casa în care a trăit poetul este situată pe strada Traian Demetrescu, nr.31 (fosta stradă Silozului, nr.13), în centrul vechi al orașului Craiova, fiind naționalizată în 1950 și transformată în casă memorială în 1966² (foto nr. 1).

Casa memorială este organizată într-o sală situată la etajul I al clădirii monument istoric, ce se regăsește pe Lista Monumentelor Istorice din județul Dolj, având codul DJ-IV-m-B-08433.

La intrare o placă memorială din marmură menționează: „Casa memorială Traian Demetrescu. În această casă s-a născut și a trăit poetul Traian Demetrescu – Tradem – 1866 – 1895”, Tradem fiind unul dintre multele pseudonime cu care scriitorul își semna operele (foto nr. 2).

Custode al acestei expoziții este domnul Țucă-Ungureanu Mihai Cornel, care a avut amabilitatea de a-mi prezenta expoziția permanentă și de a-mi descrie patrimoniul expus, precum și importanța operei poetului oltean.

Casa de Cultură „Traian Demetrescu” a fost înființată în anul 1973, având rolul de a promova cultura și arta în Craiova.

Expoziția permanentă intitulată „Traian Demetrescu și epoca sa” este organizată într-o sală de aproximativ 40 metri pătrați, în care sunt expuse cu ajutorul vitrinelor: fotografii, scrisori, afișe, documente, tablouri, schițe, un drapel

¹ Text apărut integral în teza de doctorat cu titlul *Muzeele din Oltenia-secolul XX*, susținută public la 15 noiembrie 2018 la *Universitatea Valahia din Târgoviște*, coordonator profesor dr. Ioan Opriș, pp.213-216.

* Muzeograf dr., Muzeul Județean Vâlcea, email: sabinlungoci@yahoo.com

² <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/id.asp?k=2028&-Casa-de-Cultura-%E2%80%9ETraian-Demetrescu%E2%80%9D-CRAIOVA-Dolj>.

tricolor, obiecte personale, cărți ale autorului și despre autor ș.a. Toate aceste exponate au rolul să reconstitue mediul în care a fost prezentată lirica sa presimbolistă, anticipând orientări poetice regăsite mai târziu în variante mai viguroase la George Bacovia³.

Dintre exponatele cu o semnificație importantă pentru viața și activitatea poetului, amintesc aici:

- pe peretele estic este un drapel tricolor în mijlocul căruia se află portretul poetului Traian Demetrescu și pe care este scris „Societatea Culturală Teatru Popular Traian Demetrescu – înființată la Craiova în martie 1925 – Totul pentru Nație” (foto nr. 3);
- un tablou cu portretul lui Traian Demetrescu pictat de Gheorghe Lișteveanu (foto nr. 4);
- într-una dintre vitrine este, alături de obiecte personale, un album de familie al poetului, precum și un portret al lui Traian Demetrescu ce reprezintă un „premiu gratuit la romanul *Cum Iubim*” – operă postumă a poetului;
- dintre obiectele personale atrag atenția o brichetă stilizată sub forma unui înger și o călimară cu bustul lui Napoleon (foto nr. 5);
- o altă vitrină are câteva dintre cărțile publicate de poet;
- este înrămat ziarul „Curierul Olteniei” din 16 aprilie 1906;
- printre obiectele personale se disting ochelarii poetului (foto nr. 6);
- afișe ale Teatrului Național Craiova din perioada 1921 și 1932;
- o copie a unei scrisori din 14 aprilie 1844 a poetului către Alexandru Macedonski;
- o copie după actul de cununie al părinților poetului;
- alte copii după corespondența poetului.

Lista obiectelor expuse nu este foarte lungă, acestea având menirea să sublinieze mai ales activitatea literară a poetului, care a fost prodigioasă⁴, deși acesta a trăit doar 29 de ani.

Despre Traian Demetrescu știm că s-a născut la data de 3 noiembrie 1866 la Craiova, fiind cel de al doilea copil al familiei. Numele de botez a fost Radu Rafael Traian, primul prenume fiind al celui dintâi copil care a murit la scurtă vreme de la naștere⁵.

Se cunosc puține detalii despre înaintașii scriitorului. Astfel, bunicul Radu Radulian era croitor de haine preoțești, iar bunica, Băluța (Radovici înainte de căsătorie), provenea dintr-o familie de negustori⁶.

Radu Demetrescu, tatăl poetului, s-a căsătorit cu Ioana-Anica, la 11 februarie 1856, renunțând la vechea lui meserie și apucându-se de negustorie, însă această decizie îl va face să piardă toată agoniseala⁷.

³ Aristide Ștefănescu, *Ghidul Muzeelor*, Editura Sport-Turism, București, 1984, p. 247.

⁴ https://ro.wikisource.org/wiki/Autor:Traian_Demetrescu.

⁵ Adina Mocanu, Elena Popescu, *Traian Demetrescu*, Editura Aius, Craiova, 2008, p. 13.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 14.

În copilărie, Traian Demetrescu a avut o stare de sănătate precară, determinându-i pe părinți să îl lase în îngrijirea bunicii dinspre mamă, unde va găsi un echilibru între recuperare și educație⁸.

În 1876, Traian Demetrescu s-a întors în casa părintească, iar tatăl său i-a găsit de lucru ca ajutor unui toptangiu de bumbac, unde poetul a avut primul contact cu greutățile și umilințele vieții: „Întrerupsesem școala. Tatăl meu stăruia cu orice preț să intru în magazinul toptangiuului. Neobișnuit cu trebile negustorești, păru stângaci, deocamdată, și tot ce făceam nu plăcea gesturile jupânului. De unde să mă pricep eu cum se așază marfa, ce estetică se cere și câte altele”⁹.

Neînțeles de părinți, chiar persecutat de tatăl lui, tânărul poet s-a refugiat în studiu, citind tot ce îi pica în mână și, încet, a început să aștearnă primele versuri¹⁰.

Deși este trimis din nou la școală, Traian Demetrescu a rămas repetent, acesta fiind preocupat mai ales de găsirea rimelor decât de materiile ce se predau pe atunci. Acest lucru nu îl va împiedica mai târziu să laude sistemul de învățământ într-un discurs pe care acesta l-a ținut în 1890 la școala din Măceșu¹¹.

Dorința de a-și vedea publicate lucrările s-a manifestat încă din adolescența poetului, acesta publicând prima lucrare în 1891, în „Adevărul”, din București, intitulată „Debuturile”. Urmează între 22 martie și 9 mai 1884, în ziarul „Alarma” poeziile: „Durerei”, „Victoriei”, „Plânsul”, „Domnișoarei V.”, „Poetul”, după care a urmat o colaborare cu ziarul local „Clopotul”, ce va dura până în 1884¹².

La doar 18 ani, pe 15 octombrie 1884, Traian Demetrescu și-a publicat primul volum de poezii, acesta fiind momentul când poetul abandonează școala și se dedică literaturii. Pentru a publica versuri sau cronică teatrale, scriitorul a folosit o serie de pseudonime: Alis, Fabio, Longin, Tradem ș.a¹³.

Tot în 1884, poetul a publicat poezia „Ploaie din senin” în revista „Literatorul”, condusă de Alexandru Macedonski, de care îl va lega o mare prietenie ce îi va influența viața și cariera literară¹⁴.

Expoziția permanentă intitulată „Traian Demetrescu și opera sa” este încă un exemplu reușit de omagiere a marilor oameni de cultură pe care i-a dat România, punând în valoare un patrimoniu cultural care ar fi putut să se piardă, mai ales dacă ținem cont de condițiile vitrege prin care a trecut acesta, mai ales, în anii '50, dar și mai târziu.

⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁹ *Ibidem*, p. 16.

¹⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 21.

¹³ *Ibidem*, p. 22.

¹⁴ *Ibidem*.

Foto 1 Casa memorială "Traian Demetrescu" -Craiova

Foto 2 Placa comemorativă amplasată pe casa memorială "Traian Demetrescu"

Foto 3 Drapel având în mijloc chipul poetului Traian Demetrescu

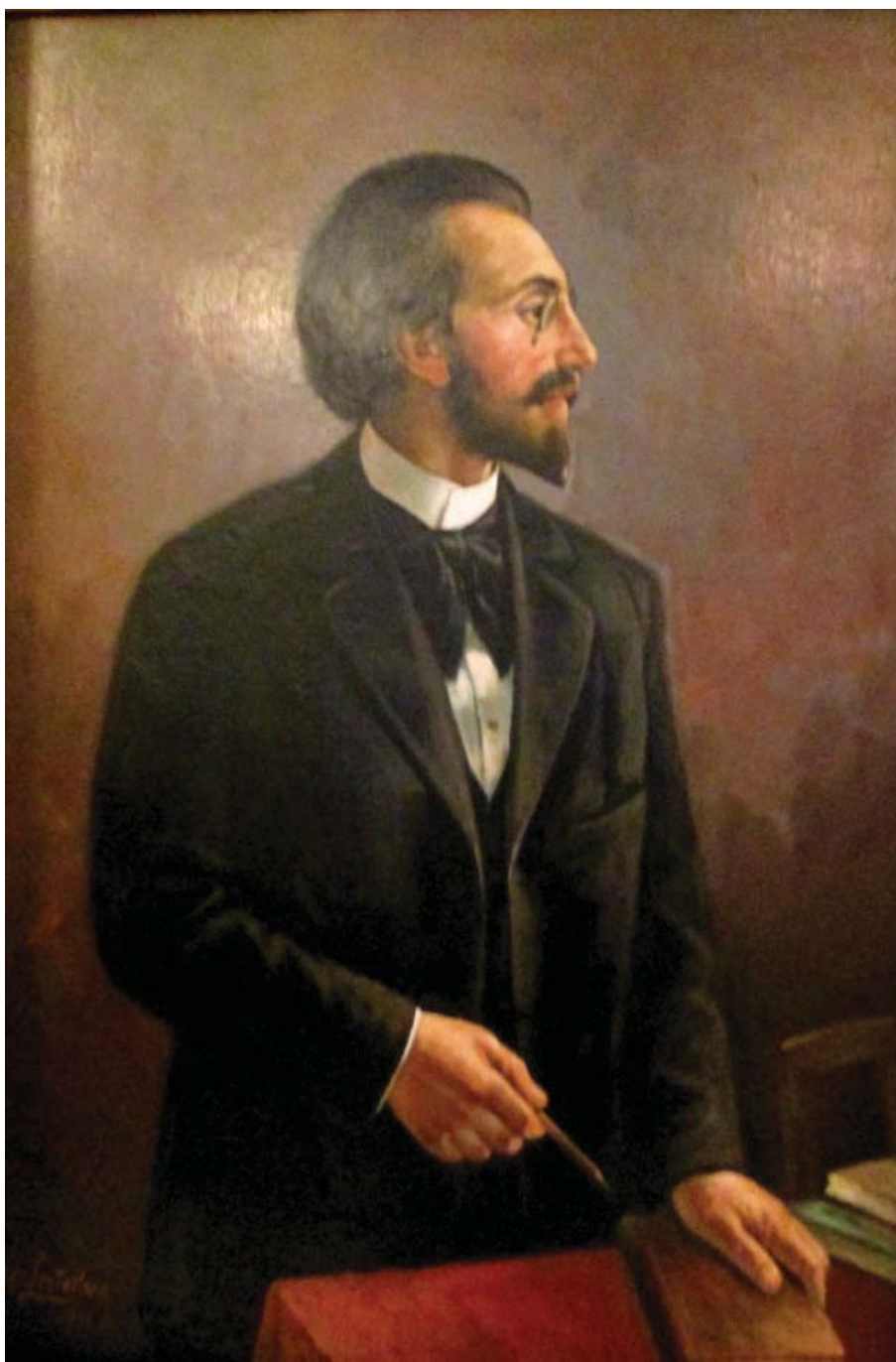

Foto 4 Tablou infatisandu-l pe poetul Traian Demetrescu

Foto 5 Brichetă expusă în casa memorială "Traian Demetrescu " din Craiova

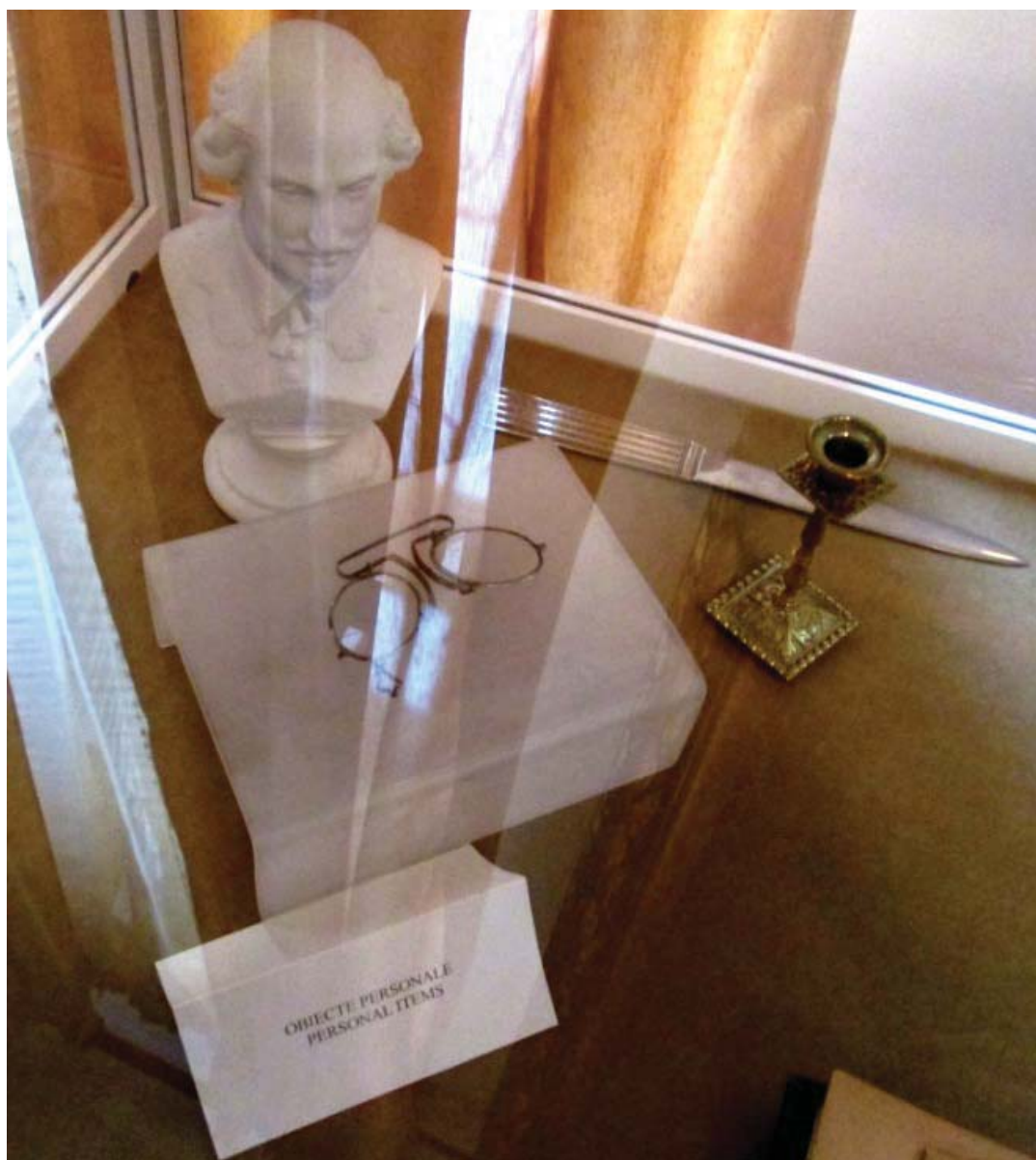

Foto 6 Vitrină cu obiecte personale din casa memorială "Traian Demetrescu "

Ceramica de Horezu – continuitate și viabilitate

Deca Roxana^{*}

Abstract: The article is focused on the traditional techniques of producing the pottery from Horezu and the criteria of recognizing the pottery into UNESCO immaterial universal patrimony. Also there are mentioned the persons that producing the pottery today, in Horezu, that are traditional craftsmen very well known both at national and international level. There are presented the tools for preserving traditional pottery from Horezu.

Key words: pottery, Horezu village, techniques of decoration, the Horezu cock, earth.

Cu o vechime de peste șapte milenii pe teritoriul țării noastre, tehnicile de pregătire, de prelucrare, de ornamentare și ardere a lutului sunt martori ai evoluției culturii și civilizației poporului român pe aceste meleaguri. În ceea ce privește evoluția istorică a tehnicilor de producere a ceramicii de la Horezu, în concordanță cu mărturiile arheologice, cu faptele de limbă, credințele și obiceiurile străvechi, tradiția practicării olăritului la Horezu nu s-a stins niciodată.¹

Pornind de la însușirile pământului de modelat ceramică, la Horezu pământul de oale era „mai gras”, nu avea nisip nici 25% și „nu asuda”. În concordanță cu calitățile pământului de oale și tradiția locală, pământul întrebuințat în Horezu nu a îngăduit facerea „vaselor de foc”, adică a ceramicii funcționale, a vaselor în care se gătește mâncarea. În prezent olarii procură pământul de oale din Dealul Ulmului, în apropiere de localitatea Horezu, cu caracteristici și compoziție chimică specifice zonei.² La nivelul modului de prelucrare, după ce se procura, pământul se uda în prealabil cu apă, folosindu-se o cantitate de apă suficientă pentru a se alege impuritățile din lut (iarba, pietricelele etc), apoi pământul se tăia feliuțe cu „cuțitoaia” curbată, prevăzută cu două mânere, iar lutul curat precum ceara se lăsa la dospit (uneori era lăsat să degere), pentru a căpăta elasticitate. Ulterior, lutul era frământat cu picioarele sau bătut cu maiul. În prezent lutul este frământat la malaxor și împărțit în „turtițe”, bucăți rotunde de lut, numite „gogoloț”, asemenea aluatului din care se frământă pâinea, care este așezată pe roata olarului și modelată, după ce aceasta căpătase o consistență asemenea cerii sau aluatului pentru pâine, care permite întinderea fără să plesnească. Urmare a calității și compoziției chimice a lutului de Horezu, aici s-au modelat mai ales vase

^{*} Etnograf, Muzeul Olteniei Craiova, e-mail: roxanadeca@yahoo.com

¹ Eugen Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, București, Editura Academiei, 1987, p. 98.

² Marin Nica, *Cuptoare de olărie din epoca neolitică, de pe teritoriul României*, în „Drobeta”, 1978, p. 29.

decorative, farfurii și ulcioare mici, deoarece pământul acesta crăpa la gătit, plesnea. De aceea, modelele folosite de ceramiștii hurezeni au fost îndeosebi decorative, în detrimentul celor funcționale. Ceramica din Horezu s-a lucrat la roata olarului, și astăzi se lucrează tot așa. Dintre toate fazele prin care trece lutul cea mai impresionantă este modelarea argilei, operație care implică o îndemânare excepțională, rod al unei practici îndelungate.³

La Horezu s-au moștenit tradiția în succesiunea și specificul operațiilor, astfel:

- Prima dată se ia „gogoloțul” de lut și se freacă în palme, se bate astfel încât să devină îndeajuns de elastic
- Se învâрте cu piciorul roata și se lipește lutul pe mijlocul discului superior al roții olarului
- Se umezesc mâinile și se înalță lutul în formă cilindrică, după care se adâncește o gaură în mijloc care ajunge până la bază
- Se subțiază pereții prin presarea cu degetele, lărgindu-se scobitura, repetându-se operația de presare până la înălțimea dorită a vasului
- Olarul se folosește în timpul lucrului, pentru a potrivi vasul și a-i da forma dorită, de degete și piepten, instrument din lemn și potlog din piele pentru netezire. Și astăzi, meșterii folosesc aceleași unelte de lucru, precum: pieptenul de modelat, pieptenul de răzuit.
- Vasele se ridică de pe roata olarului, fie cu o lopățică, fie cu o „nojiță”, și se pun la zvântat/uscat, timp de câteva zile, pe polițe din lemn, la loc umbros și lipsit de vânt.⁴

În privința tehnicilor de ornamentare, se folosesc aceleași tehnici moștenite din tată în fiu, de generații. Astfel, „înfloratul” vaselor se face prin incizare, tehnică documentată arheologic pentru toate epocile care s-au succedat pe teritoriul României, începând cu neoliticul timpuriu. Incizarea se face cu pieptenul, confecționat din lemn, cu 2, 4 sau mai mulți dinți. Prin incizie se realizează îndeobște motive geometrice, precum linia continuă simplă sau repetitivă, linia în zig-zag (frântă), linia ondulată, cercuri, spirale etc.

Dintre tehnicile decorative, pictarea este intens valorificată, fiind folosite culori obținute pe cale naturală și, mai rar, cele chimice. Rușeala, adică roșul sau cărămiziul, se obținea în trecut din pământ bogat în oxid de fier, iar în prezent se păstrează roșiaticul din pământ roșiatic, care se găsește în anumite vâi, la 2-3 m adâncime. Negrul sau „piperul” se găsește și în prezent în eroziunile de teren, după ploi, fiind pământ pietrificat de forma unui bob de grâu. Ca și cărămiziul, acest pământ se arde, se pisează, se amestecă cu apă și se strecoară. Verdele se obține din oxid de cupru, care se combină cu culoarea albă obținută din caolin. În trecut, verdele se obținea din arderea sârmei de aramă, care ulterior se pisa, se măcina și se amesteca cu humă. O notă de noutate este adusă de folosirea albastrului obținut dintr-un pământ pietrificat sau praf de cobalt, combinat cu caolin, pe care ceramiștii

³ Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. al III-lea, București, Editura Academiei, p. 367.

⁴ *Ibidem*, p.369-371.

de la Horezu îl achiziționează de la Băile Harghitei. Albastrul este mai cunoscut ca fiind specific ceramicii harghitene decât celei oltenesti.

Pictarea ceramicii din Horezu se face cu unelte clasice, cornul de vită și gaița. În vârful cornului se fixează o pană de găscă, numită „țiplă”, prin care curge culoarea. În general, cu cornul se pictează cele mai fine motive geometrice, fitomorfe, zoomorfe etc. Decorul penat, specific ceramicii de Horezu, se execută cu gaița, care este compusă dintr-un ac (bold, măracine), de care se prind fire de păr de iepure sau păr din coamă de porc mistreț.⁵

Registrul motivelor decorative folosit pe ceramica din Horezu constă într-o varietate de motive geometrice (liniute, picături, cercuri simple sau concentrice, linii vălurite sau „șerpuială”, spirale etc). Cocoșul de Horezu, motiv avimorf constituind simbol creștin, este reprezentat într-o postură dinamică, cu penele înfoiate, este simbolul reprezentativ al ceramicii de Horezu. Alături de acesta, alte motive des întâlnite sunt penele unor păsări, realizate cu deosebită finețe. Alte motive decorative des folosite de ceramiștii de astăzi sunt: coada de păun, spicul, spirala, motive florale stilizate, șarpele casei, pomul vieții, peștele, altița, batista miresei.⁶

Purtătorii de competențe în arta producerii ceramicii, fini cunoscători ai tehnicilor tradiționale de prelucrare și decorare a lutului sunt numeroși la Horezu, în număr mare consacrați și recunoscuți atât de comunitatea meșterilor populari din țară, cât și de specialiștii etnografi care au studiat fenomenul de-a lungul timpului. Este impresionantă virtutea creatoare a unor meșteri care au moștenit tehnicile de producere a ceramicii de la înaintași și care, prin exercițiul repetiției, reușesc în prezent să creeze o varietate nesfârșită de compoziții ornamentale, pornind de la un număr relativ restrâns de motive. Numele mari din trecut, precum Victor Vicșoreanu, Stelian OGREZEANU, Victor OGREZEANU, Dumitru MISCHIU sunt astăzi reprezentate cu cinste de Ion Paloși, Pietraru Nicoleta, Puiețu Ion, Gheorghe Țambrea, Andronie Liliana, Tănăsescu Viorel, Gheorghe Albu, Frigură Florin, Popa Costel, Popa Enea Ionel, Alina Iorga, Țambrea Ileana, Gheorghe Iorga, Mischiu Ioana, Mischiu Ștefan, Mischiu Ion, Bîscu Ion, Bîscu Gheorghe, Bîscu Mihai, Bîscu Constantin, Buși Ștefănescu Maria, Giubega Sorinel, Mischiu Constantin, Frigură Viorel, Popescu Diana și alții.

Cercetările de teren din prezent au scos la lumină schimbările survenite la nivelul tehnicilor de producere a ceramicii. Relevante la nivelul arderii ceramicii, astăzi nu se mai utilizează cuptoarele cu lemne, ci cuptoare electrice care îndeplinesc lesne condiția arderii la temperaturi mari, de 1000 de grade C, a galzurii ecologice. Totodată, tehnica frământării lutului cu picioarele a fost înlocuită cu frământarea la malaxor. Aceste îmbunătățiri au fost și sunt benefice calității ceramicii, crescând rezistența vasului și ușurând munca ceramiștilor.

La nivelul tehnicilor prelucrării și ornamentării lutului se păstrează rigorile impuse de tradiție.

⁵ Paul Henri Stahl, Paul Petrescu, *Olăria sărănească din Vâlcea*, în „SCIA”, 1965, nr.1, t.12, p. 163-165.

⁶ Gh. Iordache, *op.cit.*, vol. III, p. 89-123.

Printre obiectele confecționate la Horezu găsim străchini decorative, în cea mai mare parte, numite farfurii sau taiere. De asemenea, la Horezu s-au lucrat și încă se fac ulcioare de apă cu toartă și țâță sau mânușă, ghivece sau „sacsâi” pentru flori, vase pentru pomeni, vase pentru tămâiat, acestora putând să le adăugăm diferite alte forme de manifestare modernă (fluierici, pușculițe etc.) care ies din nota tradițională.⁷

Viabilitatea elementului este incontestabilă, în zonă dezvoltându-se turismul și comerțul la cote care permit ca producerea ceramicii să fie o sursă viabilă și constantă de venit. Acest fapt permite transmiterea în cadrul grupului familial a tehnicilor tradiționale, iar satul Olari este locuit în proporție covârșitoare de meșteri ceramiști.

S-au semnalat o serie de riscuri care amenință practicarea și transmiterea nealterată a meșteșugului, care sunt legate de modificările materiei prime prelucrate, de modificarea tehnicilor de ornamentare și motivelor decorative, precum și de influențele cromatice nefericite. Cu toate acestea, familiile de meșteri consacrați respectă normele tradiționale, astfel încât nu există la momentul actual un pericol real de alterare a meșteșugului din nevoia diversificării sau creșterii nivelului de producție. Există o implicare a specialiștilor etnografi pentru monitorizarea ceramicii din Horezu în scopul păstrării autenticității sale. Vorbind de un meșteșug recunoscut în zonă din cele mai vechi timpuri, olăritul a asigurat mijloacele necesare traiului, prin valorizarea produselor ceramice la târguri, bâlciuri și piețe, însă cea mai eficientă modalitate de desfacere a produselor ceramice era reprezentată de vânzarea prin sate. De-a lungul timpului, ceramica s-a vândut la târgurile săptămânale dar și la cele organizate de muzee, primării, cu prilejul diferitor sărbători, astfel că meșterii populari și-au asigurat o piață de desfacere și relații comerciale constante, iar producerea ceramicii de Horezu a avut permanență și continuitate.

Un factor determinant în salvagardarea ceramicii de Horezu a fost recunoașterea sa în patrimoniu imaterial al UNESCO, astfel că vizibilitatea s-a mărit exponențial.

Actualmente consolidarea elementului fiind evidentă prin intermediul unor manifestări festive vizibile la nivel național și internațional. În acest sens, Târgul „Cocoșul de Horezu”, organizat la Horezu din anul 1974, a devenit recunoscut cu atât mai mult o dată cu intrarea localității Horezu în circuitul turistic internațional. Desfășurat vara, târgul aduce laolaltă meșteri ceramiști din toată țara, vedeta centrală fiind în mod cert ceramica locală. Conform estimărilor, acest târg adună zilnic peste 100 de turiști și cca 20 de mii, anual.⁸ Cu prilejul târgului s-au donat, de-a lungul celor aproape 50 de ediții, peste 4000 de piese ceramice create de ceramiști renumiți din Horezu, o parte fiind expuse în galeria ceramică din satul Olari.

⁷ *Ibidem.*

⁸ Corina Mihăescu, *Ceramica de Hurez. Lutul-miracol si devenire*, Editura Contrast, 2005, p. 145.

În aceeași notă se află toate târgurile organizate de instituții de cultură sau instituții administrative, unde ceramica de a Horezu ocupă întotdeauna un loc de frunte în rândul reprezentărilor artei populare românești.

Inclusiv Târgul Meșterilor Populari organizat la Craiova din anii '70 a găzduit permanent ceramiști din Horezu consacrați, căroră nu de puține ori le-au fost recunoscute calitățile și răsplătite prin diferite premii.⁹ Muzeul Olteniei Craiova promovează cele mai frumoase și reprezentative piese create de meșterii populari din Oltenia, expunând permanent ceramică decorativă lucrată de meșterii de la Horezu la Secția de Etnografie a muzeului. Totodată, Muzeul Olteniei Craiova valorifică ceramică de Horezu prin intermediul magazinului de artă tradițională pe care îl deține.

Posibilitatea popularizării și prin intermediul internetului și existența unei deschideri universale prin intermediul rețelelor de socializare a dus la crearea unor pagini menite să popularizeze meșterii ceramiști din Horezu și creațiile lor, lărgind astfel perspectiva cunoașterii elementului de către un public larg.

Digitalizarea ceramicii de la Horezu constituită în patrimoniu existent în diferite muzee din țară lărgeste perspectiva cunoașterii valorii acestui element de patrimoniu cultural imaterial

Câteva dintre măsurile de salvagardare preconizate pe termen scurt, mediu și lung ar putea fi:

- stabilirea de acorduri și protocoale de colaborare-cadru instituționale (instituții cu rol decizional și strategic-de specialitate-administrative-educație-ONG-uri-mass-media);
- actualizarea strategiei naționale de salvagardare în domeniu;
- actualizarea mecanismului de actualizare a Inventarului Național de patrimoniu cultural imaterial;
- acordarea de resurse necesare cercetării continue și monitorizării elementului și a practicanților;
- stabilirea de măsuri de prevenție a tratării inadecvate sau abuzive a elementului și a practicanților;
- dezvoltarea de parteneriate cu entități din domenii privitoare la dezvoltarea durabilă, ecologică, sustenabilă;
- dezvoltarea de baze de date cu privire la: element, practicanți, specialiștii care studiază elementul;
- acordarea de consultanță științifică pentru promovarea tehnicilor realizării ceramicii de Horezu cu scopul neutralizării influențelor care duc la marketizarea excesivă și la crearea unor produse neconforme cu valorile originare menite să deruteze beneficiarii și să prejudicieze creatorii de obiecte veritabile;
- derularea de către muzeele de profil a unor proiecte culturale menite să susțină procesul de transmitere și valorificare (expoziții tematice, târguri și activități demonstrative);

⁹ Roxana Deca, *Târgul Meșterilor Populari, o sărbătoare a tradițiilor românești*, în *Oltenia. Studii și comunicări, Etnografie*, XII, Editura Craiova, p.144-145.

- accentuarea contribuției institutelor de cercetare la susținerea viabilității elementului;
- realizarea de materiale informative pe suport clasic și digital
- susținerea colecției muzeale sătești printr-un dialog viu cu deținători/creatori/specialiști.
- crearea unui cadru legal de predare a tehnicilor de lucru, cum ar fi școli de artă populară unde ceramiștii să aibă cadru legal de predare și statut profesional
- legiferarea statutului creatorului popular prin conferirea unui statut profesional.

Ceramiștii sunt implicați în procesul de salvagardare prin intermediul proliferării acestui meșteșug, atât în cadrul familiei, cât și în cadrul mai larg, al comunității. Din fericire, la Horezu, prin comparație cu alte meșteșuguri, crearea ceramicii conform tradiționalelor tehnici de lucru nu este amenințată cu dispariția. Arta ceramicii de Horezu se înscrie, prin anvergura cu care este practică, în rândul industriilor creative, cu toate acestea accentul se pune pe calitate, iar nu pe cantitatea creațiilor artistice.

Muzeul etnografic, ca instituție de promovare a culturii populare, se implică în activitatea de cercetare a meșteșugurilor și ocupațiilor tradiționale, susținând păstrarea și conservarea acestora, prin campanii de cercetare, monitorizare și popularizare a produselor meșteșugărești prin expuneri cu caracter permanent, temporar, prin magazine cu specific etnografic.

Posada din Plaiul Cloșanilor

Cornel Boteanu *

Abstract: The Posada's battle is a historical battle that opens the series of great confrontations in our troubled history. The location of the battle has not yet been identified, although more than 20 locations have been proposed. I allowed myself to propose such a location in the former administrative unit called Plaiul Cloșani. It is situated in Poiana Beletina (in the place called La meterize), located at the foot of Mount Piatra lui Stan, currently belonging to the village of Isverna (where the road of Maria Theresa used to pass).

Keywords: the battle, Posada, Poiana beletina

Există unii istorici care au intuit mai bine adevărul, localizând bătălia de la Posada în partea dreaptă a Oltului, adică în Banatul de Severin, căci după înfrângere, Carol Robert s-a îndreptat mai întâi spre Timișoara și, apoi a trecut la Vișegrad. Primul dintre ei a fost istoricul Bogdan Petriceicu Hasdeu, cel care a tradus cronica lui Maciej Strijkowski dar, probabil, nu a fost convins de afirmațiile polonezului, bazându-se pe cercetările sale de arhivă. Într-o lucrare incitantă despre istoria neamului, cu jumătate de veac înaintea lui Iorga, savantul de la Câmpina, B.P. Hasdeu, menționa „catastrofa regelui Carol Robert, pe la 1330, în codrii Severinului”.¹ Așadar el bănuia că bătălia ar fi avut loc în Banatul de Severin. După aceea a venit Patriciu Drăgălina, cel care s-a preocupat de istoricul Banatului și a încercat să impună această ipoteză pe la sfârșitul secolului al XIX-lea. Același lucru l-a susținut și Eudoxiu Hurmuzaki, autorul colecției de *documente istorice*, care recunoștea că regele s-a retras spre Timișoara, nu spre Sibiu.² Și pe bună dreptate, căci multe enigme ascund aceste locuri ale Plaiului Cloșani despre care Nicolae Iorga spunea că este bogat în fapte istorice ca și întregul județ Mehedinți.

De asemenea, cel care a considerat că Munții Cernei au constituit teatrul unor bătălii a fost Nicolae Constantinescu, într-o lucrare monografică despre Mircea cel Bătrân, un descendent ilustru al Basarabilor. El menționează lupta lui Sigismund cu Vlad Urzupatorul, dată la Posada: „Și după ce am lăsat castelani credincioși în acea cetate, ne-am îndreptat înapoi de acolo, cu laurii izbânzii, spre

* Prof., Dr., e-mail: cornelboteanu1951@gmail.com

¹ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*. Imprimeria Statului, București, 1875, p. 154.

² „Numai îmbrăcându-se prost și cu ajutorul plin de abnegație a comisului său, Ștefan, regele izbutește să se tupile cu o suită mică și cu mare primejdire a vieții sale printre șirurile inamice, spre Timișoara, de unde pleacă la Vissegrad.” E. Hurmuzaki, op. cit., p.227

ținuturile acestui regat al nostru, al Ungariei și pe când urcam culmile munților, zise în vorbirea obișnuită *Posada(Pazzata dicta)*, prin niște strâmtori și poteci înguste, strânse între tufișuri mari, unde mulținea românilor stătea la pândă, aruncând cu cruzime, din păduri dese și întunecoase, sulți vătămătoare și săgeți otrăvite și înveninate(*pestiferis iaculis et intoxicatis venenoque infecti sagittis*)”.³ Potrivit cercetătorului conflictul ar fi avut loc, „cu siguranță în Munții Cernei, deci în vest, căci ,potrivit itinerarului lui Sigismund din acel an, regele se afla la Orșova(20 august, lângă Severin și la Caransebeș (25 august -2 septembrie).”⁴

În anul 1984⁵, la mai bine de un veac de la ipotezele lui Hașdeu și Drăgălina care anticipaseră că zonă Severinului și cea bănățeană ar putea fi locația bătăliei, istoricul Constantin Rezachevici localiza lupta dintre Basarab I și Carol Robert în aceeași parte a țării și la fel cum Nicolae Iorga plasa ambele bătălii din secolul al XIV-lea în același ținut bănățean, mărturisind: „foarte probabil, ambele lupte, din 1330 și 1395, au avut loc pe teritoriul Banatului de Severin, deși nici una din ele nu poate fi precis localizată, în cadrul acestuia”.⁶

Și eu am această convingere că bătăliile s-au desfășurat aici, deoarece sunt prea multe urme ale conflictelor cu ungurii și cimitire ungurești în ținutul Plaiului Cloșani. Din păcate istoricul C. Rezachevici, care se focalizase asupra bătăliei s-a stins din viață în prima parte anului 2021 și n-a mai apucat să dezvolte ipoteza care a fost împărtășită, cu rezervele de rigoare, și de către alți cercetători precum Ovidiu Cristea, (care menționa însă lipsa „argumentelor decisive,”).

Intenția noastră este tocmai aceasta: de a aduce câteva argumente noi pe care le-am descoperit în timp, începând încă din anul 2002, când am scris monografia localității Isverna, după care au urmat celelalte monografii, ultima fiind cea dedicată comunei Bala(2018). În acest răstimp de două decenii s-au acumulat elemente noi și consider că ele pot fi scoase la lumină. La sfârșitul secolului al XIX-lea (în anul 1899), Patriciu Drăgălina, un bănățean care s-a preocupat de istoria Banatului de Severin susținea că bătălia de la Posada a avut loc în „Cheile Crainei”.

Recent preotul Vulpeș Cristian din Armeniș, menționa că tatăl său cunoștea niște aspecte referitoare la acest subiect. L-am sunat pe părintele Vulpeș și mi-a spus că tatăl dumnealui s-a stins din viață, dar el susținea că Posada ar fi fost în Cheile Iablaniței. Preotul și-a adus aminte cum tatăl lor povestea că bătălia s-ar fi dat chiar în aceste chei, pe unde trecea drumul vechi, pe malul râului Belareca. Tot dumnealui își amintea că la Mehadia ar fi existat și o fântână veche care se numea *Poseda*. Mai târziu profesorul Ionel-Claudiu Dumitrescu, în articolul intitulat *Localizarea bătăliei de la Posada*,⁷ făcea constatarea că descrierea locului de

³ N. Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, Ed. Militară, București, 1981, p. 115

⁴ Ibidem, p. 116

⁵ C. Rezachevici, *art. cit.*, 1984, p. 73-87

⁶ Idem, *Localizarea bătăliei...*, XXII/2, 1985, nota 87

⁷ Prof. Ionel-Claudiu Dumitrescu, *Localizarea bătăliei e la posada în „Argesis”*, Studii și comunicări, Seria Istorie, Tom XXI, 2012, p 21-27

desfășurare a luptei se potrivește cu regiunea dintre Mehadia și Caransebeș, respectiv cu Cheile Teregovei, cu o lungime de 2,4 km, chei înguste, potrivite pentru o asemenea confruntare. Domnul profesor a imaginat chiar un scenariu pentru desfășurarea bătăliei „între localitățile Mehadia și Slatina”, menționând că evenimentul ar trebui să poarte denumirea: *Bătălia din Defileul Timișului* și concluzionând că „în acest moment enigma bătăliei de la Posada a fost dezlegată.”⁸.

Ușor de spus, dar mai greu de imaginat că armata lui Basarab reușise, într-un timp record, având în vedere că fusese totuși în jurul Argeșului, să ajungă până la Teregova, depășindu-l pe Carol Robert, (pe unde?) pentru a pregăti terenul cu întărituri în așteptarea regelui și a armatei sale. Și să nu uităm că la Severin se instaurase noul ban, Dionisie Szecsy, care ar fi aflat despre trecerea armatei lui Basarab ca și ceilalți bănațeni din zonă și l-ar fi anunțat cu siguranță pe rege. După profesorul Ionel-Claudiu Dumitrescu⁹, alt istoric cunoscut al vremii, Neagu Djuvara, susținea că armata lui Carol Robert ar fi fost încercuită de către Basarab pe Valea Cernei,¹⁰ dar nu precizează locul în care s-a făcut încercuirea. Un scenariu asemănător realizase și părintele Veniamin Micle în lucrarea domniei sale.¹¹ Împotriva acestei ipoteze s-au poziționat Vasile Mărculeț și Ioan Mărculeț, care afirmau că: „Localizarea bătăliei în Banatul Severinului – cea mai lungă rută de revenire în Transilvania, pentru care suveranul maghiar ar fi putut opta – este exclusă, cel puțin, din două puncte de vedere. În primul rând, prin alegerea lungului drum al Severinului, Carol Robert și-ar fi supus oastea unor noi privațiuni în prag de iarnă. Pe lângă lungimea sa, zona fusese devastată de forțele regale în timpul ofensivei, ea ne mai fiind capabilă să asigure subzistența trupelor. În al doilea rând, apare ca un non-sens alegerea de către Basarab I ca loc al ambuscadei Severinul, aflat sub stăpânire maghiară. Optând pentru o asemenea decizie, domnul Țării Românești ar fi riscat să fie prins între forțele comandate de Carol Robert, care reveneau din Țara Românească și cele care rezidau în Banatul de Severin”.¹² Cei doi n-au înțeles de fapt că regele nu mai mergea spre Severin, ci căutase o scurtătură pentru a ajunge mai repede la Mehadia și apoi la caransebeș și Timișoara.

Ipoteza localizării bătăliei în această zonă a *Banatului de Severin* a fost

⁸ „Bătălia de la Posada s-a desfășurat între localitățile Mehadia și Slatina și poate denumirea corectă ar fi *Bătălia din defileul Timișului*. Considerăm că în acest moment enigma bătăliei de la Posada a fost dezlegată,” Ionel-Claudiu Dumitrescu, *Noi interpretări despre bătălia de la Posada*, în „Historia . ro.

„Mai aproape de adevăr a fost istoricul Constantin Rezachevici prin alegerea drumului îngust dintre Orșova și Mehadia”, I. Claudiu Dumitrescu, *Noi interpretări despre bătălia de la Posada*, Historia. ro

¹⁰ „Ne putem închipui manevra lui Basarab văzând calea pe care a apucat armata ungară, a depășit-o în marș forțat cu oastea sa de cavaleri, probabil și cu pedestrime de arcași din „oastea mare”, a strâns din țărani și pădurarii locului- am zice azi că i-a rechiziționat -de au pregătit acele prisăci, tăieri de copaci și întărituri. Cei care de pe dealurile înconjurătoare îi copleșesc, sub ploaie de săgeți, pe cavaleri sunt mai probabil unități de arcași pedestri,” Neagu Djuvara, *Thocomerius- Negru Vodă*, Ed. Humanitas, București, 2015, p. 150

¹¹ Veniamin Micle, op. cit., 197-232

¹² Dr. Vasile Mărculeț – dr. Ioan Mărculeț, *Considerații...*, p. 117

susținută cu argumente solide de către profesorul universitar Constantin Rezachevici, care a publicat mai multe studii pe această temă, încă din anul 1980 și apoi în 1984¹³, 1985,¹⁴ 1987,¹⁵ (probabil avea intenția de a finaliza totul într-o lucrare mai amplă), dar¹⁶ din păcate nu a reușit să-și vadă proiectul realizat pentru că la începutul anului 2021 s-a stins din viață. Un prim articol, scris prin 1980, menționa că bătălia ar putea fi „localizată în Banatul de Severin, undeva în culoarul montan Timiș – Cerna, mai probabil între Orșova și o porțiune la nord de Mehadia”.¹⁷ Se știe că, venind de la Timișoara, Carol Robert a intrat în Țara Românească prin această parte, pe străvechiul *drum roman* („drumul sării”) care lega Ungaria de Țara Românească. Istoricul a analizat izvoarele documentare, arătând că în lumina acestora, ipoteza științifică pe care o susținea putea fi considerată ca o reflectare justă a realității. El a realizat „un bilanț pe marginea ipotezelor,” ajungând la concluzia că retragerea armatei nu putea fi făcută prin Transilvania, deoarece Carol avusese relații conflictuale cu sașii sibieni și înăbușise în sânge o răscoală a sașilor¹⁸ în anul 1324 (cu doar șase ani înaintea bătăliei de la Posada) și nu-și mai putea permite să solicite adăpost și hrană pentru oștire, la Brașov ori la Sibiu.¹⁹

Motivarea imposibilității întoarcerii regelui și a armatei sale prin Transilvania, pe Calea Mare din Țara Loviștei, nu a fost doar o simplă intuiție a istoricului, ci mai degrabă rezultatul unei documentări riguroase, căci problema Posadei a constituit o preocupare permanentă până când cercetătorul s-a retras dintre noi. Am avut posibilitatea să-i admir probitatea și profesionalismul în cadrul unui simpozion închinat domnitorului Constantin Brâncoveanu, desfășurat sub girul Episcopiei Severinului și al Strehaiei, la Baia de Aramă, unde se află o ctitorie brâncovenească (în anul 2014). În studiile sale istoricul sublinia că orice ipoteză trebuie să se susțină prin ea însăși, iar veridicitatea ei se verifică în timp, arătând că lipsa unei „baze documentare” solide și „diletantismul” sunt

¹⁴ Dr. Constantin Rezachevici, *Localizarea bătăliei dintre Basarab I și Carol Robert(1330): în Banatul de Severin(II) în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, „A D Xenopol” XXII(1985)*, Iași, Editura Academiei R.S.R

¹⁵ Dr.C. Rezachevici, *Războiul din 1330 în lumina izvoarelor vremii*, în, „Studii și comunicări, Muzeul Curtea de Argeș”, 2, 1987

¹⁶ Dr. Constantin Rezachevici, *Localizarea bătăliei dintre Basarabi și Carol Robert(1330) în Banatul de Severin(I)*

¹⁷ C. Rezachevici, *Lupta lui Basarab I cu Carol Robert în Banatul de Severin*, în „Magaz in istoric”, nr. 4(289), 1991

¹⁸ „În primăvara anului 1324 se declanșează una dintre cele mai mari răscoale ale sașilor, revolta condusă de Heniog din Petrești. Odată cu dispariția lui Ladislau Kan sașii vor încerca din nou să-și recapete autonomia. Voievodul Toma de Szecseny, urmând aceeași politică de îngrijire a privilegiilor sașilor începută de Kan, nu tolerează însă afirmarea identității acestora”, *istorie furată, istorie veche .ro(Transilvania între anii 1324-1342 și regele Carol Robert de Anjou)*

¹⁹ „Niciunul din autorii ipotezelor de care ne ocupăm n-a analizat însă situația din sudul Transilvaniei în contextul evenimentelor din 1330 și mai cu seamă relațiile lui Carol Robert cu sașii sibieni spre a vedea dacă o retragere prin ținutul acestora sau al sașilor brașoveni era oportună pentru obținerea de hrană pentru oaste...” Ibidem, p. 2

factorii generatori de eșec sigur. Profesorul recomanda,,o bună cunoaștere a epocii și o temeinică pregătire de specialitate,”²⁰ arătând că unii autori încercă să plaseze bătălia în zona de unde provin pentru a demonstra că ar fi fost o izbândă a „oamenilor locului” și aduc, de cele mai multe ori, argumente forțate, neștiințifice. Cu certitudine că „bătălia din 9-12 noiembrie 1330 a însemnat, evident, o biruință a întregului popor din rândul căruia era alcătuită „oastea cea mare a țării”, fapt care a constituit elementul esențial în obținerea victoriei, iar nu doar a „oamenilor locului.”²¹ Istoricul a analizat itinerarul parcurs de regele maghiar la întoarcere, concluzionând că armata a intrat și a ieșit pe același drum, așa cum se proceda de regulă:

„În legătură cu itinerarul armatei maghiare, singurul lucru menționat de izvoare este că a plecat și s-a înapoiat din campanie la Vișegrad(reședința sa de lângă Buda), prin *Timișoara*. Regele a urmat la venire traseul Timișoara- Mehadia –Orșova-Severin, pe străvechiul „drum roman” sau „drumul sării” care străbătea culoarul Timiș-Cerna pe unde a intrat în Țara Românească și sultanul Baiazid la 1394, îndreptându-se ca și Carol Robert, tot spre Curtea de Argeș. Apoi tot pe aici a trecut Sigismund de Luxemburg, în 1395 și cavalerii cruciați la 1396. Acesta era drumul obișnuit care lega Ungaria cu Țara Românească, căci nu întâmplător Banatul de Severin a fost constituit ca o marcă de apărare a regatului(de o parte și de alta a acestui drum). Nu se cunoaște niciun caz în care oastea regatului ungar ar fi intrat în Țara Românească sau s-ar fi retras de aici, prin Transilvania.”²²

Ipoteza lui Rezachevici și anume că bătălia s-ar fi dat pe lângă acest drum, așa cum se dădeau, de regulă, marile bătălii nu este departe de adevăr ,fapt care explică precizia cu care domnitorii își pregăteau capcanele.²³ Demonstrația istoricului, până la un punct curge firesc, pornind de la un bilanț al celorlalte ipoteze, la cronicile vremii investigate amănunțit, ajungându-se în final la următoarea concluzie:

„Acest loc nefiind legat de un topic anume,iar reconstituirea amintită fiind prea generală pentru a permite o anume identificare în teren, nu putem decât să căutăm *colțul de țară* în care s-a aflat.”²⁴

Și colțul de țară a fost identificat a fi Banatul de Severin, care în acele vremuri cuprindea însă un areal destul de vast (și o bună parte a Olteniei de astăzi). Arealul fiind prea întins, istoricul a căutat noi argumente încercând să-l restrângă treptat, pentru a obține o locație aproximativă:„Astfel în documentele din 2 și 22 noiembrie 1332, Carol Robert menționa că bătălia s-a dat „la ieșirea noastră de acolo”, deci lângă hotarul de atunci al Țării Românești, mai precis în

²⁰ *Un exemplu în susținerea neștiințifică a unei păreri*, în „Localizarea bătăliei dintre Basarab I și Carol Robert(1330)”, p. 77

²¹ C Rezachevici, *Localizarea..(II)*.p.1

²² C Rezachevici, *ibidem*, p. 397

²³ „Nu este vorba de o intuiție deosebită, ci de o experiență seculară care dovedește că inamicul având la venire ca și la înapoiere drumul cel mai utilizat de la hotar spre reședința domnească. Lucrurile s-au petrecut astfel și cu prilejul războiului din 1330, Carol Robert urmând drumul obișnuit din Ungaria spre Curtea de Argeș care trecea prin Banatul de Severin”, *Ibidem* ,p. 400

²⁴ Rezachevici, *op cit*, p. 403

vreme ce se afla aproape de „muntele românilor”(trans alpem Olachorum),după un act mănăstiresc din 7 aprilie 1331,„munte” care nu putea fi decât la hotar. În treacăt, fie spus, e greu de crezut că aceste formulări s-ar putea referi la miniaturalul „defileu”Perişani-Pripoare din Loviştea, aflat departe de hotarul nordic cel mai apropiat, spre Transilvania. Atunci la ce parte a hotarului s-ar putea referi?”²⁵

Întrebarea istoricului este una retorică, sugerând ideea că acest lucru nu se poate în niciun caz asocia cu locația Perişani-Pripoare pentru care au optat cercetătorii, în mod nejustificat.²⁶ Sintagma,„trans alpem Olachorum” pe care istoricul o ia în discuție se traduce prin „de-a curmezișul muntelui românilor”,(conform lui Sergiu Iosipescu) considerat a fi muntele Vlaşcu Mic. Și într-adevăr acești munți aflați dincolo de Cerna(Arjana,Vlaşcu Mic și Vlaşcu Mare) ies în prim plan atunci când îi privești din Beletina sau din Crovul Mare, mai ales de La Fereastră, de unde se pot vedea și cele trei scări pe care se urcă la Inelăt, unde am fost și eu cu câțiva ani în urmă. Așadar acești munți se află de-a curmezișul potecilor noastre care coboară la Cerna, numite foeroage.

Rezachevici considera că a găsit răspunsul pentru locația bătăliei în documentul din 26 noiembrie 1332 prin care Carol întărea o danie comitelui Pavel, judele curții regale și fratelui său Laurențiu, comite de Zarand, care și-au vărsat sângele pentru a salva persoana regelui, Laurențiu fiind grav rănit și luat prizonier. În acest document se arată că acest conflict s-a desfășurat când:„**am ajuns în niște ținuturi de margine ale regatului nostru ce erau ținute pe nedrept în Țara Românească de către Basarab schismaticul, fiul lui Thocomerius, spre marea noastră nesocotire și a sfintei coroane.**”²⁷ Potrivit lui Rezachevici aceste „ținuturi de margine”nu puteau fi decât cele din Banatul de Severin pe care le stăpânise Basarab, până la expediția lui Carol Robert din 1330.

Și totuși istoricul, cu toată logică impecabilă de care a dat dovadă, n-a reușit să ducă lucrurile până la capăt, deoarece în final trăgea următoarea concluzie: „Ținând seama că documentele din 7 aprilie 1331, 2 și 22 noiembrie 1332, amintite mai sus, menționez că bătălia s-a dat la trecerea peste „muntele românilor”, lângă hotar, și că de aici primul popas mai important al regelui a fost la Timișoara, socotim că lupta poate fi localizată undeva în culoarul montan Timiș-Cerna, mai precis **în porțiunea dintre Dunăre și Mehadia**, situată lângă hotarul muntos dintre banatul răsăritean,stăpânit aproape tot veacul XIV de domnii români și cel apusean,rămas în aceeași vreme, o perioadă mai îndelungată sub ascultarea regelui maghiar.”²⁸

²⁵ Ibidem,p. 404

²⁶ Pe noi ne-a surprins afirmația domnului profesor universitar Dinică Ciobotea care a localizat bătălia la Perişani -Pripoare:„Noi suntem convinși că bătălia zisă de la Posada lovișteană, cunoscută și sub denumirea de Pripoarele Perişanilor, nu a avut întinderea presupusă de cei ce au scris până acum despre ea. Ea s-a desfășurat numai în defileul de la Pripoare, lung de circa 2 km”.D. Ciobotea,*Sfârșitul campaniei ungare*,în, „Posada 685”,p.168

²⁷ Idem

²⁸ Ibidem ,p. 406

Probabil că istoricul nu a mai luat în calcul un lucru foarte important și anume acela că Banatul de Severin trecuse din luna septembrie, 1330, de când fusese cedată cetatea Severinului (fără luptă), sub administrația Regatului Maghiar și Basarab I nu mai putea să străbată acest drum în voie, fără să afle Dionisie Szecsi, banul de Severin. Așa că Basarab nu-și putea permite să-l aștepte în acele locuri („porțiunea dintre Dunăre și Mehadia”) pentru că acolo trebuia să pregătească dinainte terenul și banul de Severin ar fi aflat ce se întâmpla pe teritoriul său. Și nu înțeleg de ce nu putea face Basarab acest lucru chiar la hotarul Transalpinei, în țara lui, adică înainte de a coborî în Valea Cernei, unde era pichetul de graniță, deoarece aici îl putea face mult mai ușor, bazându-se pe oamenii locului, care aveau cel mai mare interes să-și apere proprietățile. Căci pentru ei, oamenii aceștia de la munte, țara era reprezentată de poienile unde-și hrăneau vitele, de izvoarele de la care beau apa și de acel teren agricol din jurul bordeiului care le asigura necesarul existenței. Am sesizat acest lucru cunoscându-i la fața locului pe frații Basarabă (Nicolae și Tudor). Pe Nicolae l-am întâlnit pe drum, iar pe Tudor Basarabă l-am avut drept ghid²⁹ atunci când am urcat Foeroaga Tâmnei dinspre Cerna, având în spatele nostru, permanent, muntele Vlașcu („muntele românilor”) care, privit din această foeroagă pare un acoperiș de casă. Despre un asemenea munte vorbește și părintele arhimandrit Veniamin Micle de la mănăstirea Bistrița, spunând că, potrivit unei hărți de la Academie, s-ar afla dincolo de Olt (dar părintele nu reproduce documentul respectiv). N-am înțeles de ce istoricul Rezachevici, de altfel unul dintre cei mai avizați cercetători ai acestei bătălii, a încercat, în mod nejustificat, să nege aproape în totalitate, informațiile cuprinse în cele două miniaturi în care a fost prezentată bătălia, deoarece unele elemente l-ar fi putut ajuta pentru o mai bună fixare a spațiului geografic, așa cum poate s-o facă parțial și tabloul ”Fuga lui Carol Robert”, pictat de Molnar Ioszeff în anul 1855, pe timpul stăpânirii austro-ungare pe care, părintele Veniamin Micle, în mod cu totul neinspirat așa zice eu, l-a pus pe coperta cărții sale (poate una dintre cele mai complexe lucrări despre bătălia de la Posada). Dumnealui nu a bănuț că pe fundalul tabloului, în partea din spate, spre stânga, se vede un munte care, după părerea noastră este Arjana, care se continuă cu cele două vârfuri: Vlașcu Mic și Vlașcu Mare (privit din Crovul Madved sau chiar de la Cheile Țăsnei. Acesta e un semn cert că Molnar Ioszeff a fost la Băile Herculane și acolo, de la fața locului, a schițat tabloul aflat acum la Muzeul de Artă din Budapesta, cu denumirea, ”Fuga lui Carol”.

Așa se întâmplă și cu cele trei miniaturi din *Cronica Pictată*, dintre care mi-aduc aminte una din manualul de istorie, în urmă cu aproape saizeci de ani (una care prezenta chiar bătălia propriu-zisă), având scris deasupra, cu litere roșii ca de sânge: „Rex vadit cu exercitu contra Bazaraad”, („Regele merge cu

²⁹ „Când ereum copil veneam în fiecare vară la conac. Țin mince că am văzut patru stâlpi mai groși din lemn de pin, cel mai rezistent lemn la umezeală pentru că are rășină și nu putrezește. L-am întrebat pe un bătrân care era vecinul meu cu conacul și mi-a spus că ureau de pe vremuri pentru că acolo o fost post de santinelă. Pe aci erea granița cu austro-ungarii”, informație de la Tudor Basarabă din Cănicea, în vârstă de 60 de ani, frate cu Nicolae Basarabă din Isverna.

armata contra lui Basarab”)³⁰.

În cronică, după această miniatură este plasată cea care prezintă solia lui Basarab la rege și apoi a treia care pecetluiește zdrobirea armatei regale și fuga regelui, adusă în prim plan. Aș vrea să le prezint succint pe cele legate direct de bătălie, deoarece le consider semnificative, cel puțin din punct de vedere simbolic, chiar dacă ele nu sunt, așa cum au demonstrat cercetători avizați înaintea noastră, copii fidele după teren. Nu cred nici eu că realizatorul miniaturilor să fi fost martor ocular și nici participant la bătălie, așa cum susținea G. Popa Lisseanu³¹. Cert este că ilustrațiile au primit o semnificație simbolică, încercând să fixeze momentele în planuri și registre anume și să sugereze că bătălia se desfășoară într-un spațiu montan sălbatic, o trecătoare asemenea unui canion scoborător, sub forma unor trepte (care pot sugera diferența de nivel de aproape 700 m). Pe fiecare treaptă se află câte un copac, sugerând de asemenea prezența pădurii (trei pe partea dreaptă și doi pe stânga), iar acești copaci, după coroana lor sunt pini (*pinus nigra* sau *banatica* care crește numai în această Vale a Cernei). În niciun caz nu este vorba de un defileu, un loc pe unde curge vreo apă, pentru că acest element ar fi fost figurat cumva, chiar și la modul simbolic și cu certitudine că ar fi fost măcar menționat în *Cronica Pictată de la Viena*, semn cert că bătălia nu s-a dat lângă vreo apă și nu putea fi vorba despre defileul Prahovei, al Oltului, Argeșului, Topologului și cu atât mai puțin al Bistriței, Timișului, al Cernei sau Băieșului (de la Perișani-Pripoare). Este vorba, așadar, aproape cu certitudine de o trecătoare de munte care coboară spre firul unei ape, o vale seacă, strâmtă și întunecoasă, loc mărginit de stânci și pădure, care în limbajul popular mai poartă și numele de „foeroagă” (un loc fioros și înspăimântător, mai întunecat și din cauza prezenței acestui pin negru de Banat). Această vale s-a format cu sute de mii de ani în urmă, când s-au topit ghețarii din circurile glaciare de pe munte și în locul lor au apărut acele poieni sau crovuri (în munții de deasupra Izvernei: Poiana Beletina, Poiana Ismenelor, Poienile Porcului, Crovul Mare, Crovul Madved, Ploștiniorele).

Toate aceste locuri au fost acoperite de ghețuri și prin topirea lor apele s-au scurs și au brăzdat muntele formând câteva văi de tip canion care au rămas acum văi seci, care au devenit trecători (*foeroage*). Pe una dintre ele (Foieroaga Tâmnei am urcat în sens invers, dinspre Cerna spre Crovul Mare și am mai întâlnit vreo trei popasuri unde se află câte un firicel subțire de apă, sub formă de izvor, de o parte și de alta a canionului, printre care șerpuiește poteca. Aceasta reprezintă calea „cotită”, așa cum se menționa în *Cronica Pictată* „o cale în veci blestemată”

³⁰ G. Popa Lisseanu, op.cit., p. 235

³¹ „Autorul *Cronicii pictate*, Kalthy Mark a fost participant la bătălia de la Posada și chiar rănit în confruntările militare. Cele 150 de miniaturi, opere artistice și istorice de format mic au fost realizate câte una pe fiecare filă, încadrate în chenare aurite. Lucrarea a fost împodobită artistic, așa cum se obișnuia cu filele unor astfel de opere, regele Ludovic cel Mare (1342-1382), fiul regelui Carol Robert (1308-1342), a hotărât cu prilejul căsătoriei fiicei sale Maria cu principele Ludovic, fiul regelui Franței, Carol al V-lea, să i-o trimită în dar acestui rege.” *Fragment de cronică*, în „Posada 685”, p. 223

după cum recunoștea regele într-o diplomă dată lui Nicolae Radoslav(considerată un fals de către profesorul Rezachevici).

Prima miniatură înfățișează bătălia în două registre distincte, românii fiind poziționați în partea de sus,cocoțați pe stânci, cum erau dacii odinioară(„Dacii inhaerent montibus”), iar armata maghiară în partea de jos a canionului, la fel ca într-un fund de corabie, strivită de bolovanii aruncați de sus, așa cum se spune și în *cronică*. Această miniatură marchează chiar începutul capitolului, așa cum am spus, cu scrisul roșu ca de sânge. Printre cei doi versanți valea coboară în trepte, sugerând diferența de nivel, până la Cerna. Peisajul este mai larg, în colțul din stânga sus se observă niște copaci cu coroanele mai mari având culoarea galbenă-roșietică (fagi seculari cum am văzut în Poiana Beletina și în Crovul Madved sau Poiana Ismenelor). Stâncile coboară șerpuind și sunt segmentate în trei registre, iar în spate, în partea de jos se zăresc câteva capete de români. Între ei, pe stânga se distinge figura unui bărbat bărbos, purtând o haină verde și căciula țuguiată(care ar putea fi un însemn al puterii și pe bună dreptate părintele arhimandrit Veniam Micle tăgea următoarea concluzie):

„Privind atent observăm că numele „Bazaraad” se află exact deasupra bărbatului cu căciula țuguiată. Deci aceasta este reprezentarea imaginară a lui Basarab I, singura pe care o cunoaștem în prezent.”³² Pe aceeași parte cu el, puțin mai jos se află alte trei capete de ostași care aproape se identifică cu stâncile, doi chiar lângă Basarab și alți doi mai sus(în total opt pe o parte și trei pe alta.) În registrul de jos, unde sunt ungurii, se pot distinge opt coifuri de cavaleri și alți trei cavaleri călare(în partea dreaptă jos), îndreptându-se spre ieșirea din strâmtoare ,semn că se salvaseră din canion și sunt pregătiți de fugă.

Pe partea opusă, a celui alt versant se află alt grup de bărbați înarmați dintre care se evidențiază unul mai tânăr, în haină purpurie, care poate fi chiar fiul lui Basarab, cel care a murit în bătălie și se numea Tugomir(cavalerul din mormântul cu nr 10). El ține un bolovan cu amândouă mâinile și este pregătit să-l arunce peste dușmanii din văgăună. Și el poartă aceeași căciulă țuguiată, semn că este un conducător și are tunică roșie, purtată doar de personaje din clasa dominatoare, căci îmbrăcămintea reprezintă un criteriu de diferențiere socială. Lângă el se află doi bărbați care poartă straie țărănești, unul are căciulă și are arcul întins cu săgeata spre dușman și celălalt, cu capul descoperit, ține în mâini un bolovan, fiind pregătit să-l arunce. Sunt opt oșteni români cățărați pe stânci și opt coifuri de cavaleri strivite de bolovanii aruncați. Trei cavaleri sunt surprinși călare, la baza stâncilor gata de fugă. Așadar miniaturistul a reușit să realizeze un echilibru între forțele maghiare și cele valahe.

Pe stânci parcă sunt desenate mai multe cruci culcate, sugerând probabil, ideea morții. În stânga sus, sub forma unor flori de toamnă, se văd trei copaci (fagii seculari din Beletina), sugerând prezența pădurii de foioase, iar în prim plan, pe fiecare treaptă, (*pinus nigra*, varianta *banatica*, specific acestui areal din Valea Cernei). Interesant este că acești pini au formă trilobată de cruce, sugerând aceeași

³² Veniamin Micle, op,cit, p.31

idee a morții. Pini sunt micuți în raport cu oamenii care par niște uriași. Acești pini i-am văzut atât în Foeroaga Tâmnei cât și pe Foeroaga Mare ori în locurile numite La Cârliche, La Fereastă ori pe Cheile Tăsnei (abrupturi de câteva sute de metri care coboară brusc spre Valea Cernei. Specia se diferențiază de pinul obișnuit prin culoarea verde-închis și crengile alungite spre orizontală (datorită curenților puternici de aer). Prezența pinului poate fi considerată una dintre cele mai sigure modalități de identificare a locului unde s-a purtat această luptă.

Cred că autorii articolului publicat în *Anuarul Marinei Militare* au dreptate, deoarece Basarab nu putea organiza o ambuscadă pe teritoriul care aparținea Banatului de Severin), însă ei n-au priceput când afirmă că regele nu putea alege drumul cel lung care mergea până la Severin, dacă voia să aleagă un drum mai drept, spre Timișoara. Am citit cu atenție materialul publicat în *Anuarul Marinei Militare* și mi-am dat seama că autorii, necunoscând zona, considerau că întoarcerea lui Carol Robert și a armatei s-ar fi făcut pe același drum pe care veniseră. Dar acest lucru s-a petrecut doar până la un punct (Padeș- Apa Neagră), traseul abătându-se apoi pe „drumul cotit”, menționat în *Cronica Pictată* spre Baia de Aramă și urca apoi spre zona de munte, la hotarul Isvernei, în Poiana Beletinei, ca să coboare apoi în Valea Cernei. Aici, pe această porțiune coborâtoare în trepte, așa cum se poate observa din aceeași cronică (treptele sugerează această diferență de nivel), s-a petrecut dezastrul, pe una dintre aceste poteci coborâtoare ori poate chiar în acele crovuri numite Poienile de Sus, până la care se putea ajunge tot de la Baia, pe lângă apa Brebinei, la Obârșia Cloșani și de acolo la Godeanu, respectiv Țapa, de unde se urcă în aceeași poiană (Beletina). Unul dintre aceste trasee a fost cel fatal pentru oștirea de cavaleri a lui Carol Robert. Căci drumurile din vremurile vechi nu erau pe firul văilor, ci pe coamele dealurilor și chiar pe munte, fiind mai ușor de întreținut, deoarece pe spinarea dealurilor terenul era mai solid și se putea circula chiar pe vremurile ploioase de primăvară și toamnă. Și să nu uităm că întoarcerea lui Carol Robert cu armata s-a petrecut toamna, destul de târziu, aproape la sfârșitul lunii noiembrie (după noul calendar numit gregorian, după numele papei Grigore al XIII-lea)³³. S-ar putea ca și acest lucru să constituie un argument serios pentru întoarcerea lui Carol tocmai pe aici, prin zona Banatului de Severin (unde iernile sunt ceva mai blânde și vin puțin mai târziu decât în preajma Munților Făgăraș ori a Munților Căpățâni). Pe aici, prin zona mehedinteană submontană, treceau „drumurile oii” și „drumurile sării”, multe dintre ele, de fapt, niște poteci săpate adânc în carnea muntelui, așa cum am văzut la Bulzu, în apropierea celor trei pietre numite „bisericele din Bulzu” (pe unde se făcea comerțul cu sare și cu animale, cu „frătuții” bănățeni). Căci Munții Cernei, așa cum menționa Pavel Ciobanu, cel care a cercetat folclorul mehedintean al zonei, erau munți locuiți, plini de viață și de aceea erau străbătuți de nenumărate poteci: „Munții Cernei și ai Mehedințiului sunt cicatrizați de nenumărate poteci,

³³ Acest calendar a fost adoptat la noi abia în anul 1919, când ziua de 1 aprilie a devenit 14 aprilie. Domnul inginer Nicolae Ploscaru a calculat diferențele în zile dintre cele două calendare: 10 zile (1582-1700), 11 zile (1 martie 1700-28 februarie 1800), 12 zile (1800-1900), 13 zile (1900-1924). Așadar pentru anul 1330 diferența ar fi de aproximativ 8 zile)

toate ducând în peisajul luxuriant al Văii Cernei. Sunt poteci străvechi a căror vârstă a fost de mult uitată: „așa le-am pomenit”, spun oamenii care le străbat statornic.”³⁴ Pe aceste poteci urcau cei de la poalele muntelui, din satele: Gornenți, Podeni, Costești, Prejna, Obârșia, Godeanu sau Izverna.³⁵ Acești munți au fost străbătuți și prezentați în structura lor geologică de către francezul Em. de Martonne, în lucrarea intitulată „La Valachie”, în care scria: „En somme les monts de Cerna sont le commencement des montagnes de Banat. Le relief, les orientations, la tectonique sont les memes. Peu eleve en general, riches en articulations, en passage ils ne creent pas une barriere entre Banat et Oltenie. On comprend aisement les affinite que se deux region sont toujours eues l'une pour l'autre”.³⁶

Zona, fiind calcaroasă și aridă, pământul pentru pășunat și pentru fânețe era puțin și atunci oamenii își ridicau așa numitele *conace* ori *sălașe* mai sus, în poienile de la munte, până-n apa Cernei, unde este tot pământul isvercenilor. Nicolae Basarabă, din Isverna are conacul chiar acolo, în poienile care coboară spre Cerna (Poienile de sub Geanț, cum le zice) și mi-a spus că vine cu oile și cu caprele în fiecare an, din Isverna, peste munte: „Acum am vândut oile, dar am mai rămas cu vreo 80 de capre și le aduc în luna august la conac unde rămân până prin noiembrie. Nu pot să las locul că m-am legat de el. Aici mi-am petrecut viața de când eram copil. Țin minte că am cumpărat tabla de pe conac de la Reșița, am adus-o cu trenul până la Herculane, iar de acolo cu calul până aici, la conac. Pe Foeroaga Tâmnei se circulă greu cu animalele, deoarece s-a surpat locul sub o stâncă (probabil la cutremur) și poteca trebuie consolidată aproape în fiecare an în acel loc. Pe timpul când ne învecinam cu austriecii, îmi spunea Nicolae Basarabă, potecile erau mai bine întreținute, căci pe aici isvercenii își aduceau vitele la păscut, treceau cu sare, cu porci, cu capre și oi ori cu produse alimentare făcând comerț cu „frătuții”. Așa că aici erau comunități stabile de oameni care locuiau aproape tot timpul anului împreună cu animalele. Câteva dintre aceste conace se mai păstrează și acum, așa cum este „conacul” lui Nicolae Basarabă, la care am poposit în luna iunie când făceam cercetarea împreună cu fiul meu, Adrian Boteanu. Conacul este din vremurile vechi, pentru că acolo au fost pământurile Basarabilor și se prezintă încă bine, se poate locui în el (pentru că a fost refăcut). E posibil ca stră-străbunii acestor oameni care și-au câștigat totdeauna în mod pașnic existența din creșterea animalelor, să fi participat la conflictul care a avut loc

³⁴ P Ciobanu, op cit., p. 34

³⁵ „Cei din Izverna, Obârșia, Godeanu ori cei din jurul Băii de Aramă, după ce ocolesc Vârful lui Stan sau Vârful Poiana Mică, coborau în Valea Cernei pe firul Arșasca și Râmnuța. Izvercenii și cei din bazinul superior al Coșuștei mai puteau ajunge în valea Cernei și pe poteca ce șerpuieste printre Vârful lui Stan și Vârful Poiana Mică ce dă în valea Țăsnei și se termină la Podul Țesnei. Tot de aici. de la gaura de vărsare a pârâului Țesna, pe toată întinderea Țesnei în sus, patrolau de o parte și de alta grănicerii români și cei din Imperiul austro-ungar, locurile purtând și acum numele, în graiul localnicilor, de „patraule”. P Ciobanu, idem

³⁶ Em de Martonne, *La Valachie. Essai de monographie geographique*, Paris, Librairie Armand Colin, 1902, p. 134

undeva, prin aceste trecători, numite „foeroage”, pe care în dicționarul său toponimic, cercetătorul Marius Arbănași le numește „Potecile Muntelui”.³⁷ Interesant este faptul că dumnealui nu folosește cuvântul „foeroagă” care este specific pentru zona bănațeană, iar izvercenii îl cunosc bine deoarece există mai multe asemenea poteci pe care se poate coborî în Valea Cernei.

Dacă cuvântul „posadă” aproape că a dispărut din limbajul localnicilor, în schimb cuvântul „foeroagă” e prezent încă atât la Isverna cât și în satele vecine, Obârșia, Podeni, la Cornereva și în orașul Herculanе din zona bănațeană: „Transferul toponimelor explică și unele schimbări de gen. Astfel, toponimul se adaptează, uneori, după genul obiectului: *Curmezișu* Ba C, „deal”, *Curmezișu* OC „vale”; *Ferogu Ng*, „deal cu pantă abruptă *Gn* „ogaș”, *Fuieroagă* OC prăpastie...”³⁸

În „Dicționarul geografic al județului Mehedinți”, autorii Răzvan Stroe și Daniel Peptenatu, prezintă locul astfel: „Foeroaga Mare, vale torențială (1,5 km lungime) în partea central- nordică a Munților Mehedinți care, tăind adânc abruptul calcaros al Cernei, a reușit să fereștruiască Geanțul Mare și să-și împingă obârșia până în mijlocul poenii de la Crovu Mare. Desparte în aval Poiana Scundari de Dealul Poieni (779m) pe care se află conace ale sătenilor din Isverna. Pentru localnicii din NV județului, foeroagă este un nume comun (apelativ) atribuit locurilor prăpăstioase, inaccesibile.”³⁹ De fapt autorii vorbesc despre Foeroaga Tâmnei (care iese direct în Crovul Mare), semn că nu au fost pe teren și nu cunosc locul. Cuvântul „foeroagă”, considerat un regionalism, e bine ilustrat cu toate variantele lui, în glosarul unei lucrări folclorice despre Banatul răsăritean⁴⁰ și zona de vest a Olteniei: „foieroagă, foioroagă, foiorog, fuiorog, fuieroagă, fuierog: „vale prăpăstioasă în abruptul unui munte, trecătoare în munți prăpăstioși dinspre Cerna (Cloșani, Gornovița, Gornenți, Podeni)... Nu-i dofoerogos locul” (Bunoaica-G I Marcu) Cf. faieroagă, foiroagă + loc periculos din cauza pietrelor mari și mici; L Costin, Graiul bănațean (auzit în comuna Pecinișka- Severin). Apare în regiunea

³⁷ „Potecile Muntelui sunt cărări înguste tradiționale care traversează Munții Mehedințiului spre valea râului Cerna, de aici pe firul apei se ajunge la Băile Herculanе, spre Topleț sau Orșova. Ele se numesc „Potecile muntelui” a. Poteca Cernei este dromonimul cel mai frecvent folosit în vestul Podișului Mehedinți. Sunt multe poteci spre Cerna pornite din satele submontane care străbat crestele Mehedinților spre Valea Cernei, fiecare numindu-se *Poteca Cernii* sau *Poteca la Cerna*. Cei din Baia de Aramă, Obârșia Cloșani, Godeanu sat și satele Izvernei străbat Poteca la Cerna pe traseul: Vârful lui Stan (sau Vârful Poiana Mică), firul apei Arșasca, Valea Râmnuței. Izvercenii mai pot ajunge în Valea Cernei pe poteca ce șerpuiește printre Vârful lui Stan și Vârful Poiana Mică- Valea Tesnei- Podul Tesnei”, Marius Arbănași, *Toponimia submontană a Mehedințiului*, Ed. Măiastra, Târgu Jiu, 2016, p. 186

³⁸ I.M. Ungureanu, *Elemente toponimice din Mehedinți*, CJCP Mehedinți, Drobeta Turnu Severin, 2000, p. 44

³⁹ Radu Stroe, Daniel Peptenatu, *Dicționarul geografic al județului Mehedinți*, Ed. Fundației „Scrișul Românesc”, Craiova, 2010, p. 127

⁴⁰ Mihail Gregorian, *Folclor din Oltenia și Banatul răsăritean*, în „Folclor din Oltenia și Muntenia”, Editura pentru Literatură, București, 1967, Texte alese din colecții inedite, *Cuvânt înainte* de Tudor Arghezi

Huniedoara, la Costești. Dealul Făiragul de acolo a fost odinioară o cetate a lui Decebal.”⁴¹

S-ar putea ca înainte vreme acest cuvânt să fi fost cunoscut pe arii mai întinse, așa cum am putut constata din situl: „*toponime word press.com*.”:

„Făieroagă, foieroagă”- entropic local în Mehedinți și Banat. Foieroaga Tâmnei(sătească), Foeroaga mare , Ploștinei, Beletinei, Femea. Foieroaga Cârșa(din Cheile Nerei) Făierog este și un afluent al pârâului Orăștie din Șureanu .Există și un lac cu numele Făierog.”⁴²

Cuvântul mai are și explicația:„vale seacă, carstică, de la românescul, *vale*, *văiugă*, *văioagă*, *văeroagă*, *foieroagă*.” Tot aici se spune că acest cuvânt s-ar putea să aibă legătură și cu ungureșcul „feher”.⁴³ Puțin probabil, consider eu, să-i putem conferi cuvântului o etimologie maghiară, dacă ne gândim că pe vremea lui Decebal era un deal care se numea „Făiragul”.

Pe Foieroaga Tâmnei, pe care am urcat inițial împreună cu fiul meu și cu Tudor Basarabă din Cănicea, chiar pe lângă conacul fratelui său, Nicolae, mai au conace și Vasile Ghegea din Cănicea și Gheorghe Dima din Giurgiani. Pe Vasile Ghegea l-am întâlnit a doua oară când urca cu vitele împreună cu soția pe Foeroaga Sătească, pentru că e mai accesibilă și pentru că el cunoștea bine zona, fiind singurul care mai rămânea și peste iarnă cu vitele acolo, căci nutrețul nu-l putea transporta la Isverna, l-am întrebat câte conace au fost în poienile acelea de sub Geanț, dinspre Cerna și le-a enumerat așa cum și le aducea aminte, socotind că în urmă cu 40 de ani erau 47 de conace și acum mai există doar vreo 7⁴⁴.

Așadar, acești oameni stăteau cu vitele aici până toamna târziu pentru că fânul nu-l puteau duce acasă, iar uneori rămâneau chiar și peste iarnă, așa cum ne-a mărturisit Vasile Ghegea că face, deoarece pe lângă conace fiecare locuitor avea o mică suprafață pe care o cultiva cu cartofi, fasole și legumele necesare pentru subzistență.

Cu siguranță că strămoșii acestor oameni au locuit acolo în bordeie, căci ei erau crescători de animale și puteau participa la realizarea întăriturilor pentru a bloca armata maghiară.

Ipoteza desfășurării bătăliei în zona Cernei este susținută și de colonelul în rezervă Marian Petrescu, vâlcean de origine care, pe data de 14 septembrie 2018, la Biblioteca Județeană din Vâlcea, a avut o comunicare primită cu ostilitate de către auditorii prezenți în sală deoarece împărtășea ipoteza conform căreia bătălia s-ar fi dat în Valea Cernei. L-am cunoscut personal în vara anului 2020, pe domnul colonel, când țineam locul primarului de la Baia de Aramă (în calitate de consilier)

⁴¹ Idem

⁴² Toponime word press com

⁴³ Sursa: internet, toponime, word press. com.

⁴⁴ „În aceste poieni aveau conace: Panțâr Gheorghe, Vucescu Gh Gheorghe, Vucescu P Gheorghe, Anulescu Ion, Basarabă Nicolae, Dima Damian, Vucescu I Gheorghe, Panțâr Antonie, Șuțu Ion, Șuțu Gheorghe, Marin Grigore, Covăsală Costea, Stoian Ion, Vucescu Rița, Cionca Fănică, Lupu Nicolae, Ifrim Elena, Șuțu Mătu și la coborârea din Foeroaga Sătească mai sunt conacele lui Covsală Gheorghe, Iciu Gheorghe și Moșneanu Costică”. Informație culeasă de la Ghegea Vasile de 50 de ani, din satul Cănicea, comuna Isverna.

și în mod sincer i-am admirat dorința de a aduce o echipă complexă de cercetători și specialiști pentru elucidarea adevărului istoric. Pe mine m-a invitat atunci în calitate de primar împreună cu încă doi primari, cel din comuna Ponoarele (Cerbu Duralia Iulian) și cel din Isverna (Stoican Ionuț) și ne-a prezentat preocupările domniei sale legate de localizarea bătăliei, solicitându-ne colaborarea, sub forma unui parteneriat local.⁴⁵ Personal i-am spus că susținerea unui asemenea proiect din partea primăriilor are șanse minime pentru că, în momentul în care-l discutam, era un an electoral și nu se știa cine vor fi noii primari, iar cercetarea domniei sale avea nevoie de investiții și de sprijinul financiar al primăriilor care se obligau să găzduiască cercetătorii și să finanțeze întregul demers. I-am explicat domnului colonel că primăriile din zona de munte se aflau la limita subzistenței, (cunoscând situația primăriei de la Baia de Aramă), încât abia reușeau să-și plătească salariații, așa că nimeni nu dorea să investească bani în săpături arheologice pe munte și alte cercetări complexe, care necesitau cheltuieli mari.

În schimb I-am asigurat că eu cunosc relativ bine zona, am scris mai multe monografii și i-am sugerat ideea că am putea continua împreună. (pe cont propriu, bineînțeles). Dar mandatul meu s-a încheiat după trei săptămâni, pe la sfârșitul lunii august și au venit restricțiile impuse de pandemie. Între timp eu m-am apucat singur de cercetare, însă trebuie să recunosc că discuția pe care am purtat-o la *Conacul Boierului*, din comuna Ponoarele, a constituit un serios imbold, determinându-mă să-mi mobilizez forțele ca să pot începe demersul pe cont propriu.

Și, după mai bine de un an, pe la sfârșitul lunii octombrie, am reușit să-l finalizez (Pe lângă monografii mai culesesem și legendele din zonă), iar locurile despre care scriu, le-am bătut de mai multe ori cu piciorul. Numai în Poienile de Sus am fost de cinci ori doar în această vară. Începusem contactul cu aceste locuri de prin anul 1985, când se organizau expediții pionerești, am stat o săptămână în Poiana Beletina, marcând câteva trasee de creastă printre care și unul spre vârful numit Piatra lui Stan (1466m) și altul spre Pietrele Albe. Atunci, stând în jurul focului împreună cu ciobanii aflați la oi, am aflat mai multe povești despre haiduci și despre comori. A fost o noapte de pomină, când l-am ascultat pe preotul Haralambie Tudor, fratele cunoscutului istoric, Dumitru Tudor, arheolog specializat în epoca romană, povestindu-ne istoria locurilor și îmi pare rău că n-am avut posibilitatea să-l înregistrez. Preotul avea peste 75 de ani atunci și era cel mai bun cunoscător al neamurilor din zonă și de la el am auzit despre locul numit „La Poșazi”. Eu nu cred că aceste urme vechi ar fi din antichitate, ci mai degabă s-ar putea să fie niște „meterize”, un fel de tranșee și ridicături, poate chiar „prisăcile” despre care se vorbea în „Cronica Pictată,” căci trecătoarea a fost barată la capete și acolo e posibil să fie locul în care Basarab I-a atras Carol Robert și i-a măcelărit armata. Mai multe amănunte au fost relatate de către revizorul școlar N. D. Spineanu, originar din comuna Padeș, cel care a realizat și primul dicționar geografic al județului Mehedinți, în care vorbea despre aceste locuri care ar fi

⁴⁵ Comunicarea este amintită de părintele Veniamin Micle, op. cit., p.194

putut constitui teatrul unor operațiuni și confruntări armate: „Nu cumva trecătorile Buseșcilor, Cloșanului și Obârșiei, cu aceste văi să fi servit ca loc de luptă în timpul lui Alexandru Basarab cu Carol Robert de Anjou la 1330 și între Mircea cel Bătrân și Sigismund la 1395? Aceasta pentru cuvântul că toate celelalte trecători sunt pe dealuri, pe văi ca acestea, la care se mai adaugă că Carol Robert(sic), scăpând cu viață, a mers în Banatul Temișoarei, iar nu în Transilvania, deși Mehedințiul se învecinează cu amândouă. *Aș avea multe lucruri în avantajul meu*, dar le înlătur un moment și citez numai faptul următor: „În anul 1848,ungurii, sub conducerea lui Kossuth, au venit peste munte, pe plaiul Oslea în C.R Cloșani(vezi Oslea plai) și de aici au plecat spre Dunăre.Cert este că pe aici a trecut revoluționarul maghiar Kossuth și pentru o noapte a poposit la conacul Hârșoșilor. Un alt fapt mai recent este că în timpul războiului româno-ruso-turc din 1877-78 se răspândise vestea că ungurii au intrat în țară pe la Baia de Aramă,din care cauză a fost trimisă imediat armata spre Baia de Aramă și s-a fortificat culmea Cernei.”⁴⁶ Conflicte cu ungurii au fost multe în ținutul nostru și urmele lor încă s-ar mai putea detecta, dacă se ține cont de menționarea acestora. Cercetând majoritatea localităților nord-mehedințene în vederea realizării unor lucrări monografice, fără să vreau, am intrat în posesia unor asemenea informații precum răspunsurile la *Chestionarul lui Odobescu*, din anul 1873. prin bunăvoința domnului Gheorghe Serafim din satul Negoiești, care a lucrat la Arhivele Statului din București și îl cităm (așa cum a fost redactat de învățătorul C.Piciu).⁴⁷

⁴⁶ N.D Spineanu, *Dicționar geografic al județului Mehedinți*,p. 77-78

⁴⁷ „România 1873 gure5

Invețetorulu școlii comunii Ponoarelle

Nr 547

Domnulle revisore

În cuprinsul aceștii comuni Ponoralle s-au găsit Îi naltuntrebare alineatul al patrulea să răspunde că în locu numitu vîrfu unde să desparte hotarulu Șipotu de hotaru Turtaba est o movilă făcută din vechime, în lungime de optu palme și lățimea de 5 palmes-au îngropatu Ungurii și se numește morminzi Ungurești.

În capul Cracului ce coboară la gura Văii ursului suntu iară și asemenea

La locu numit râul lui Neagoe sântu două grinduri,unde iarăși din bătrâni sădice că au fostu morminzi ungurești.

Alineatul 6-lea să răspunde că în locu numitu Proiteșt, la capul Cracului ce doboară unde se împreună două ape numite valea Bârnelor și Valea mare sunt gropini unde se zice din băterâni că au fostu morminzi ungurești.

În vecinătate la locului numitu Sisinești, hotaru comunei Bala de susu ,se dice din bătrâni că au fostu orașu ungurescu unde se cunosc și astăzi semne.

Nu știu care au fost întrebările din acest chestionar, dar bănuiesc că ele au privit mai cu seamă locurile vechi și anumite dovezi arheologice pe care savantul român voia să le verifice. Din acest punct de vedere este importantă informația că la Proitești, în locul unde se împreună două pârauri, Valea Bârnelor și Valea Mare, s-ar afla mai multe „gropini” unde se spune că sunt morminte ungurești. Asemenea morminte se mai află și lângă râul lui Neagoe, pe care nu l-am putut identifica și în locul numit *Mormodol*, la hotarul comunei Bala cu Ponoarele, unde se spune că ar fi fost un oraș unguresc.

Aceste informații din chestionar au fost reconfirmate și de o monografie în manuscris (de fapt câteva foi scrise de mână de notarul Sofronie Delurintu din comuna Ponoarele), care nota: „În apropierea cătunei Brânzeni se află locurile numite Sisinești și Mormodol. La Sisinești ar fi fost un orașel dac pe care l-au distrus romanii în timpul când au supus cetatea Zidina de la Grădeț, iar banii celor morți au fost îngropați unul peste altul, în locul care se cheamă acum Mormodol, ceea ce înseamnă mormânt”.⁴⁸ Informația este interesantă chiar dacă acum, după atâția ani, nu se mai cunoaște nimic în acele locuri. Există însă un loc din apropiere care mai poartă încă denumirea de *Cracu Morminți* și se spune că acolo ar fi fost *un cimitir unguresc*. Un cetățean din Brânzeni, pe nume Grigore Corobae povestea că în urmă cu mai bine de o sută de ani, socrul său Gheorghe Antonie a săpat o fântână a scos de acolo cranii și oase de om. Din păcate locul nu mai poate fi identificat acum pentru că nu mai știe nimeni unde a fost acesta. Denumirea Sisinești s-a mai păstrat doar în documentele vechi și se referă la o moșie: „măsurătoarea trăsorii celei dintâi a răsăritului despre Sisinești unde se vor împlini stânjeni 1400.”⁴⁹

În legătură cu celelalte denumiri legate de satul Proitești am stat de vorbă cu domnul Trifon Sfîia în vârstă de 88 de ani din localitatea Gheorghești, care mi-a spus că Valea Bârnelor se împreună cu Valea Mare mai încolo de locul unde o ia

În locul numit Cauna de hotarul Ponoarelle sunt gropini mai multe unde se dice și se cunoaște că au fost ocne de mine de aramă și feru.

În locul numit Pragie (Valea Pragului, s.n.) este o peșteră mare în care în vremile au putut scăpa oamenii de turci precum și multu tâlhar. Se dice că în vremile de multu s-a găsit material numitu salitra cu care se face Prafu. Aceste sunt toate lucrurile stremoșești aflate în această comună.

De aceea vă rugăm, Domnule Revisore, primiți încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Învățătorul Costandin Piciu al școlii Comunii Ponoaralle

D-sale

Domnului revisore al școalelor din Mehedinzi.” Cornel Boteanu, Dumitru Borloveanu, *Ponoarele. Studiu monografic*, Ed. M.J.M, Craiova, Ediția a II-a, 2016, p. 34-35.

⁴⁸ Sofronie. Delurintu, *Monografia comunei Ponoarele* (în manuscris), în posesia autorilor.

⁴⁹ Copie după *Hotărnicia moșnenilor Ponorăni*, nedată (în manuscris) aflată în posesia autorilor, informația din în lucrarea „Ponoarele”, p. 33

drumul spre fosta școală din Proitești, pe lângă drumul care merge spre Valea Ursului și ajunge la Șipot. El mi-a povestit că cele două grinduri despre care se vorbește în răspunsul la *Chestionar* s-ar putea să fie tot acolo, cum urci spre cimitirul din Valea Ursului, fiindcă acolo se află două ridicături unde se spunea că au fost înmormântați unguri. Cât despre locul numit Mormodol, acesta se află la hotarul dintre Bala de Sus și Brânzeni și l-am vizitat împreună cu domnul învățător Răduică Alexandru, care s-a născut chiar acolo pentru a-l prezenta în monografia "Bala. Studiu monografic."⁵⁰

Urmele de morminte nu se mai văd, dar câte-un bătrân, cum este Nebunu Dumitru din Răstăvei (satul Gărdăneasa) în vârstă de 85 de ani își mai aduce aminte din poveștile celor bătrâni că acolo ar fi fost morminte. Mai sunt și alte locuri precum dealul numit Mortescu dintre Rudina și Șovarna, despre care n-am mai putut afla mare lucru. De asemenea la Dâlma, despre care scria învățătorul Mărgeanu într-un caiet de însemnări, că ar fi fost cinci cimitire, dintre care unul era unguresc (ceea ce înseamnă că aici ar fi avut loc o bătălie).

Dar locul cu cea mai mare încărcătură istorică rămâne Poiana Beletina sau Beletinul⁵¹ cum a mai fost numit, despre care a scris revizorul școlar N.D. Spineanu la sfârșitul secolului al XIX-lea (1894), același revizor școlar care evoca astfel Izverna:

„Ca parte istorică, în această comună este în apropierea muntelui Piatra lui Stan și lângă trecătoarea ce scoboară în apa Cernei, un meteriz vechiu în formă de zic zac, formând trei unghiuri și se află la marginea poienii Beletinu, despre apa Cernei. Tot în Cerna coboară, în apropiere de aceasta și *trecătoarea Arșasca care este cea mai mare trecătoare printre munți*, ea aparține hotarelor Seliștei pe al cărei pârâu, merge și hotarul comunei Obârșia, din plaiul Cloșani”⁵²

Poiana Beletina rămâne oricum un important loc istoric, care încă mai ascunde multe taine (poate și pe cea a Posadei). Iată cum este prezentată Beletina în „Micul dicționar enciclopedic al județului Mehedinți”, rămas în manuscris al lui Constantin Bărbulescu Vârciorova: „Beletina, fostă așezare (cetate), situată între satele Prejna și Isverna. Top: Vârful lui Stan (1466), Vârful Tâlva (1362); Dealurile Ismenelor, Poenile Mari, Diconi, Beletina; topice: Trecătoarea Arșasca, Urma lui Gruia, un lapiez în formă de opincă. Lângă trecătoarea Arșasca, care coboară până la râul Cerna se află un meteorit vechi, în formă de zig zag, formând trei unghiuri. În Poiana Beletina sunt *urme de întărituri cu redute* (unele vizibile și în zilele noastre, în mare parte reclădite de împăratului Iustinian (527-533))”⁵³. Despre aura legendară

⁵⁰ C. Boteanu, „Bala. Studiu monografic”, Ed. MJM, Craiova, 2018, p.36

⁵¹ „Beletina, poiană și Beletinu, deal în arealul satului Isverna cu atestare la sfârșitul sec. al XIX-lea, reprezintă toponime singulare în zona cercetată și pe teritoriul oltean, dar o regăsim și în spațiul bănățean, dincolo de Cerna, la Mehădia, Beletinu Mare „pârâu”, Beletinu Mic, „pârâu”. Originea pare a fi antroponimică (Beletă, Belotă), iar sufixul *-in* ne conduce la o creație slavă care arată originea locală, cel din, probabil, Belinț, sat în Caraș Severin” (de fapt în Timiș și nu înțeleg ce legătură are Belinț cu Beletina), M. Arbănași, op. cit., p.213

⁵² N.D. Spineanu, op. cit., p.25

⁵³ C. Bărbulescu Vârciorova, *Micul dicționar enciclopedic al județului Mehedinți*, lucrare dactilografată, consultată la Arhivele Statului, Drobeta Turnu Severin, p.35

a acestui loc a scris istoricul N. Densușianu,⁵⁴ care considera că aici a fost bătălia dintre *zei și giganți*. În locul numit *La Meterize* se află un fel de groapă sub forma unei tranșee mai largite în care se puteau adăposti soldații pentru a supraveghea venirea unor dușmani pe Foeroaga Sătească. Atunci când am vrut să cobor împreună cu fiul meu Adrian pe poteca respectivă în acel loc era adăpostită o mașină de teren și de la distanța de mai bine de o sută de metri abia am reușit să vedem portbagajul. Aici l-am cunoscut pe Basarabă Petre din satul Costești (comuna Balta) care se trage din același neam al Basarabilor, răspândit în toată zona Olteniei.

Locul este prezentat și în legătură cu satul Prejna, cu care Izverna se învecinează, fiind numit *Beletinu* și considerat de data aceasta, comună.⁵⁵ Altă informație menționa locul ca fiind *cetate* (lucru imposibil deoarece este unul greu accesibil). Oricum tradiția spune că s-au dat lupte încă din cele mai vechi timpuri și muntele ar fi ars. Cert este că acolo a avut loc un conflict pe care tradiția orală l-a păstrat până la noi, așa cum s-a păstrat și denumirea *La Posăzi* cu forma de plural pe care am menționat-o deja pentru că aici există mai multe locuri de trecere. Colegul meu, profesorul Marius Arbănași, definea toponimul astfel:

„Entopicul *posadă* nu mai este cunoscut în Podișul Mehedinți decât de cei care trăiesc în zona nord-vestică, în special de ciobanii care au stâne în Poiana Beletina. *Posăzi* Is locuri de trecere din Poiana Beletina spre munte în apropierea *Meterezelor*; *posadă* „trecătoare”, la nominativ plural; *La Posăzi Is*, loc de odihnă la marginea Poienii Beletina, lângă Posăzi.”⁵⁶ În nota de subsol autorul menționează:

„Cele două toponime nu mai sunt reținute de nicio altă lucrare privind Podișul Mehedinți.”⁵⁷ Acest lucru l-am remarcat și eu când am stat de vorbă cu oamenii din Isverna, constatând că foarte puțini își mai amintesc de existența locului „La Posăzi.”

Interesant însă rămâne faptul că locul a fost perceput ca unul unde trăiau oamenii, (*comună, cetate*)⁵⁸, deoarece aici au fost dintotdeauna stâni și conace care s-au întins până dincolo de munte, în Valea Cernei.⁵⁹ Un act pe care l-am păstrat în fotocopie este *Declarația* doctorului Al. M. Popescu, cel care a inițiat Societatea anonimă pe acțiuni: Banca „Soarele” din România Mare, cu sediu în comuna Balta.⁶⁰ Din acest act se desprinde ideea că preotul Al. M. Popescu deținea

⁵⁴ N. Densușianu, *Dacia Preistorică*, Ed. Arhetip, București, 2002, pp. 986- 987

⁵⁵ „Deasupra comunei, în apropierea comunei Isverna se află comuna Beletinu, întărită cu redute care se văd și până astăzi și în care loc se vede a se fi dat lupte crâncene.” N. D. Spineanu, op. cit., p. 238

⁵⁶ M. Arbănași, op. cit., p. 185

⁵⁷ Idem

⁵⁸ N. D. Spineanu, op. cit., p. 35

⁵⁹ C. Boteanu. *Isverna, vatră străveche din plaiul Cloșani*, Ed. Pro Transilvania, București, 2002

⁶⁰ *Declarație* făcută la 25 ianuarie, 1927, Extras din actul transcris de Tribunalul Mehedinți, nr 6856/1927 se menționează: „Societatea își oprește un plăț în Poiana Beletinii, unde va voi, dat în întregire curelei, adică de 20 m lățime și lung de 100 m.

Pentru conformitate, Dr. Alexandru Popescu”

2000 metri pătrați în această poiană, ai cărei proprietari nu cred că se mai cunosc în totalitate.

Nu întâmplător C. Bărbulescu Vârciorova menționa că în acest loc ar fi fost o cetate: „Beletina, fostă așezare(cetate situată între satele Prejna și Isverna).”⁶¹ Sunt sigur că nici Vârciorova și nici revizorul școlar N.D.Spineanu nu au reușit să cunoască direct locul până la care se ajunge doar pe jos ori călare și spun acest lucru deoarece revizorul localiza Poiana Ismenelor,(toponim important pentru lucrarea noastră) ca fiind în „Dealul Jitianu”ori poiana respectivă se află în imediata vecinătate a Beletinei(puțin mai jos, spre Crovul Mare). Am văzut aici, așa cum am menționat, chiar la coborârea pe Foeroaga Sătească, o ridicătură de pământ sub formă semicirculară, probabil un val de apărare destul de înalt, încât să adăpostească o mașină de teren și asemenea urme de gropi în care se puteau adăposti soldații, încă se mai cunosc la liziera Crovului Madved, de unde se putea bine supraveghea intrarea dinspre Pietrele Albe și poienile numite Ploștinioare.Toate aceste elemente ilustrează în mod cert existența unor conflicte, așa cum sunt menționate și în legătură cu localitatea Mărășești⁶², un sat aflat pe Valea Brebinei, care actualmente aparține orașului Baia de Aramă, (despre care am scris o monografie în care subliniam că era vorba despre unele lupte cu ungurii, notate în hrisoave vechi pe care le luase Grigore Gr. Tocilescu⁶³, pentru a le traduce (probabil erau scrise în chirilica de mână)

Despre aceleași lupte cu ungurii se vorbește și în legătură cu un cătun numit Țapa, care se afla în apropierea satului Godeanu(spre Seliște), pe care deja l-am menționat, situat chiar la poalele muntelui Piatra lui Stan. Cercetătorii menționați mai sus se referă și la acest crac aflat la poalele Beletinei, unde se presupune că ar fi fost o așezare(un sat), pe vremuri.⁶⁴ Aici mai există un singur conac, un punct deosebit de belvedere de unde ți se dezvăluie la picioare toată Valea Brebinei și dealurile din jur până dincolo de Cerna Vârf și Gărdăneasa. Probabil să fost ridicată tot aici și biserica despre care scria revizorul școlar N.D. Spineanu. Aceasta ar putea fi chiar biserica despre care vorbește Masiej Strijkowski că ar fi fost ridicată de către voievodul Basarab, probabil o construcție din piatră și lemn, ridicată de oamenii locului. N.D. Spineanu nu spune despre locul unde a fost ridicată biserica și din alte surse n-am mai putut afla nimic, cum

⁶¹ C. Bărbulescu Vârciorova, *Mic dicționar enciclopedic al județului Mehedinți*, în două volume(manuscris),1993 Arhivele Statului, Mehedinți, p. 14

⁶² C. Boteanu ,*Neluțu Despău, Claudiu Nețoiu, Satele Mărășești și Stănești din Plaiul Cloșani*, Baia de Aramă, 2016,p.55

⁶³ Informație preluată din N. D. Spineanu, al cărui naș a fost Grigore Tocilescu, bun cunoscător al județelor Gorj și Mehedinți.

⁶⁴ „Țapa, culme(918,5 m) în partea central-nordică a Munților Mehedinți la limita de nord-vest a Podișului Mehedinți, spre SV de satul Godeanu(com Obârșia Cloșani).Se prelungește spre SE din Vârful lui Stan printre văile Mazdronea și Zgău(bazinul Coșuștei) . La NV de satul Seliște(com. Isverna) se detașează Cracul Țapa(700m).Calcare parțial dolomitizate, marne,marnocalcare, silite, gresii,și conglomerate raportabile de la jurasicul superior la senonian.Spinarea culmii îngustă, fragmentare accentuată,pădure de fag și pășuni. Câteva sălașe ale locuitorilor mai sus amintiți”., Ibidem, p.335

n-am aflat nici despre localitatea Ghergheleu, (aflată posibil în același areal cu Țapa): „Ghergheleu nu are un statut foarte clar, „pășune”, „popină(DA);, „dâlmă”, „loc cu braniște”(Frățilă STD, 89), „movilă”, „gorgan”. În subcarpații Mehedințiului, are următoarele sensuri: 1 „deal,,:Negrușa , Vidimirești; 2 „parte de sat” Negoiești și Negrușa; 3 râpă, probabil transfer de la deal; 4 ridicătură mai înaltă decât cele din jur: Bâlvănești. Faptul că localnicii înțeleg prin Ghergheleu și „parte de sat” și râpă ne conduce la concluzia că entopicul nu mai funcționează, desemantizându-se.”⁶⁵

Scriind monografia despre două sate de munte: Mărășești și Stănești, (care aparțin acum orașelului Baia de Aramă), am descoperit niște lucruri interesante în legătură cu aceste locuri unde se spune că ar fi existat mai multe „pietre cu inscripții”, după cum menționa același revizor care scria despre locuitorii satului Mărășești că „abia sunt în stare să-și capete existența, au fost nevoiți să îndure câțiva ani, făcându-i chiar să se răscoale de mai multe ori și până la urmă să ascundă chiar adevărul despre *tradiția luptei cu ungurii* și ascunderea *pietrelor cu inscripțiune* ce s-au găsit în localitățile Țapa și Ghergheleu, unde a fost **biserica**.”⁶⁶ Probabil că biserica a fost o construcție din lemn și de piatră, ridicată de oamenii locului, dar n-am reușit să aflăm alte mărturii și cred că ea a dispărut, așa cum a dispărut și cătunul.

Toponimul numit Țapa mai este cunoscut actualmente doar ca un platou aflat deasupra satului Godeanu, spre Seliște, menționat și de Marius Arbănași.⁶⁷ Așa a fost definit și de Ion M Ungureanu: „Țapa, Go ,Cătun, Țăpe CV, „deal,, Țapa lu Vlad Țepeș, CV, „colină.”⁶⁸ Locul este menționat și în, „Dicționarul geografic al județului Mehedinți”, fără alte indicii suplimentare.”⁶⁹

Am trecut de mai multe ori prin această zonă, urcând spre Piatra lui Stan și am admirat panorama care se deschidea de la această înălțime, unde legenda spune că fusese instalată o țeapă (pe vremea lui Vlad Țepeș), pentru a-i pedepsi pe hoți. Ideea că acolo fusese un cătun lărgiște granițele cercetării și, după părerea mea, cred că ar trebui făcute investigații în zonă pentru găsirea acelor „pietre cu inscripții ”despre care vorbește N.D.Spineanu. Un prieten mi-a spus că a cunoscut

⁶⁵ M Arbănași, op. cit. ,p. 43

⁶⁶ Mențiunea lui N.D. Spineanu este foarte interesantă deoarece atinge tangențial problema unor conflicte desfășurate pe aceste locuri, care se află în apropierea Beletinei, la poala vârfului Piatra lui Stan.

⁶⁷ Țapa GO, „cătun” Se „deal,, țeapă, locul în sat unde era amplasată o țeapă pentru pedepsirea răufăcătorilor, cu depalatzarea lui Ț, Țapa lui Vlad Țepeș B, „pădure” Cv „colină”, Țăpe CV, deal unde , probabil, cândva au fost instalate pentru pedepsirea celor găsiți vinovați, țeapă, la plural, în grai local, precum *groapă- groape, pădină- pădine, palancă- palance, Coasta Țăpii* „, pantă de deal cu pădure” *Vârful Țăpii* GO, GO, Sc, „pisc.” M. Arbănași, op.cit .p. 196

⁶⁸ I.M.Unureanu, op. cit ,p.183

⁶⁹ „Țapa, culme(918,5m) în partea central-nordică a Munților Mehedinți, la limita nord-vestică, spre sud-vest de satul Godeanu (com Obârșia Cloșani). Se prelungește la sud-est de Vârful lui Stan, printre văile Mazdronea și Zgău (bazinul Coșuștei) Spre SE, la NV de satul Seliște (com. Isverna) se detașează Cracu Țapa (700m). Calcare (parțial dolomitizate), marne, marnocalcare, silite, gresii și conglomerate, raportabile la jurasic superior, la senonian. Spinarea, culmi înguste, fragmentare accentuată. Pădure de fag și pășuni. Câteva sălașe ale locuitorilor din satul amintit”. R Stroe, D Peptenatu, op. cit, p.335

un mos care i-a povestit că ar fi găsit în pădure aruncate niște pietre pe care se vedeau tot felul de semne, dar nu i-am dat importanță și nu-mi mai aduc aminte cine a fost persoana pentru că în acel moment nu mă interesa. Cert este că numai asemenea simple mărturii nu au nicio relevanță, ci doar investigații amănunțite făcute la fața locului ar putea aduce noutăți. Și consider că asemenea investigații ar trebui să cuprindă arealul localităților Mărășești, Obârșia, Godeanu, Dâlma, Seliște și Isverna unde au existat asemenea pietre cu inscripții care în ultima vreme au fost distruse, prin zelul căutătorilor de comori, cu toate mărturiile înscrise pe ele (scrijelituri, semne, înscrisuri). Nu am niciun dubiu că au existat, deoarece am stat de vorbă cu un bătrân de 90 de ani din satul Stănești, pe nume Gheorghe Troacă (care s-a stins din viață în urmă cu doi ani) și mi-a spus că văzuse cu ochii lui o asemenea „piatră scrisă” în locul numit Vârtoape, pe unde era drumul de trecere spre Banat:

„Eu am conacul la Prisaca și cunosc bine locurile. Când eram copil lucra acolo unul pe nume Podgoreanu. Trăgea frasin din pădure ca să lucreze obezi pentru roți și spițe pentru căruțe cerute de Arsenalul Armatei. Drumul trecea chiar pe acolo unde era o „piatră scrisă”. Când or lucrat și-or tras lemnul, atunci cred că or răstutnat-o, că avea și o țevă în ea. Nu mai știu ce s-o întâmplat cu ea, că n-am mai văzut-o. Da pe ea erau semne ca o scriere și se spune că unele indicau o comoară. Cred că de-aia or și spart-o.”⁷⁰

Ceea ce m-a frapat a fost mărturia aceluiasi N. D. Spineanu, în lucrarea premiată de Academia Română, în care scria:

„Așa că toți locuitorii se găsesc întotdeauna în lipsă, deși sunt moșneni. De aproape 40 de ani locuitorii acestei comune se află în conflict cu principele Nicolae Bibescu care a cumpărat moșia din Baia de Aramă de la Hagi-Moscu, sărăcit în exploatarea minelor și a fabricii de civit de la Baia de Aramă în hotărnicia ce a pus să facă proprietății ce a cumpărat având interes de localitățile cunoscute cu mine a călcat între altele mai cu seamă hotarele comunei Mărășești și Bârâiacului (ale căror hrisoave se găsesc la Tocilescu, pentru traducere), dând prin aceasta naștere conflictului care durează și astăzi din care cauză locuitorii, de teamă, țin în întuneric *un tezaur de mare valoare istorică* și aceasta din cauza tristei și deplorabilei soarte, ce au locuitorii comunei Mărășești, care abia sunt în stare să-și capete existența, au fost siliți să îndure câțiva ani, făcându-i chiar să se răscoale de mai multe ori și să ascundă *adevărul despre tradiția luptelor cu ungurii și ascunderea pietrelor cu inscripțiune ce s-au găsit în localitățile Țapa și Ghergheleu, unde a fost biserică.*”⁷¹

Așadar aceste *pietre cu inscripțiune* („pietre scrise”) au existat și în zona noastră, dar ele au fost ascunse de teama autorităților. Informația este foarte importantă, deoarece poate fi legată direct de afirmația lui Masiej Strijkowski în legătură cu biserica ridicată de Basarab și cu pietrele pe care era consemnată victoria, atunci când a făcut călătoria prin Țara Românească, în anul 1575. Și în

⁷⁰ Mărturie consemnată de la Gheorghe Troacă, în vârstă de 90 de ani, în octombrie 2015, la Stănești.

⁷¹ Fragmentul a fost publicat în lucrarea „Satele Mărășești și Stănești din Plaiul Cloșani” și ilustrează îndârjirea acestor oameni în a-și apăra pământurile și proprietatea, în op. cit, p. 54

același timp nu este lipsit de importanță faptul că N. D. Spineanu este cel care menționa pentru prima oară că unul din munții aflați în arealul Cernei se numea *Gherghița* (dar n-am reușit să-l identific). Călătorul polonez marchează acest loc în poloneză prin cuvântul „GIURGIECEM”, fapt care m-a surprins de-a dreptul, deoarece denumirea este mult mai apropiată de *Giurgiani*⁷², un nume de sat care există și astăzi în comuna Isverna (și nu cred să aibă legătură cu Gherghița). Cercetând mai amănunțit lucrurile am stat de vorbă cu un fost elev pe nume Ionuț Răducan care m-a pus în legătură cu un bătrân din Seliște, pe nume Jarcu Gheorghe și acesta mi-a relatat următoarele: „Ieu am auzât că locul la Posăzi estă mai sus de lacu Gornovița, trecea pe sub Cerboanea și ieșă între Turtaba și Gheorghești. Aici la noi a fost un loc care acu se cheamă Lunca Perilor, dar înainte vreme se numea Lunca Pieririi și lângă ea este Dealul Morminți. Mie mi-a spus Ion Groapă, un om bătrân care avea vreo 80 de ani când ieu eream copil. Avea casa aici la Seliște, dar s-o mutat la Capul Morminților, sub deal. Drumul venea de la Baia, ieșă la Turtaba, pe la Căpăstraru și de acolo venea la Seliște, pe la Isverceanu. Era o ramificație care trecea pe la un han a lu Ancuța Dima, străbunica lui Ionuț și apoi o luva plaiul până se urca în Beletina, la munte. Erea drum pe care se putea merge cu animalele și carul. La noi Lunca Pieririi era un loc mlăștinos pe care-l puteai trece numa-n cisme primăvara și în toamnele ploioase. Între 1955-1970 era terenul Primăriei și aici aici făceam serbările pionerești. Lunca are cam 500 m lățime și este lungă de 1,5 km. Un loc se mai se numește și acu Giurgeni.”⁷³

În mod sincer ultima denumirea, Giurgeni, m-a surprins pentru că nu era vorba de satul Giurgiani care mai există și acum, ci de locul marcat pe hartă cu numele Giurgeni, (poate un fel de Gherghița de pe vremuri). Pentru că satul Seliște este aproape de locul numit Țapa, l-am întrebat tot pe Jarcu Gheorghe, dacă știe de unde se trage denumirea și mi-a spus că acolo a avut moșia lui Vlad Țepeș și era o moară de vânt pentru că acolo bătea vântul tot timpul. Cătunul Țapa era localitatea cea mai apropiată de Poiana Beletina, căci mai sus începe urcușul mai abrupt care trece pe lângă Piatra Cerbului și se desparte spre dreapta către vârful muntelui numit Piatra lui Stan și spre stânga drumul care merge la Beletina. Acolo era mai greu de ridicat o biserică, dar acest lucru se putea face mai jos la Țapa. Cu toate că satul a dispărut între timp și oamenii s-au retras probabil în satele vecine, la Seliște, Obârșia sau Godeanu, aci au mai rămas doar două construcții sub forma unor conace. Am aflat că unul fusese conacul lui Vaduva Sebastian, iar pe partea

⁷² „Vatra satului pe stânga văii pârâului Făget, în apropierea de vărsarea acestuia în Valea Coșuștei la altitudinea medie de 540m. Mai multe gospodării se înșiruie în stânga râului Coșuștea, la 0,5 - 1km de nucleul satului (grupul de case Istfani spre E de Fața Coșteag. La 2 km către NE se află trupul Vintilani (cu doar trei case locuite în ultimii trei ani) situat spre N de locul numit Trei Ape unde Coșuștea se unește cu pârâurile Vintilani și Polomu, Dealurile înconjurătoare, cu înălțimi de peste 700m, spre S de râu (Dealul Polomu, Culmea Băii și până la peste 1000 m către N (Culmea Giurgianilor) sunt acoperite de păduri dese în care domină fagul. Așezarea este atestată documentar spre mijlocul secolului al XVII-lea, în timpul domniei lui Matei Basarab ca aflându-se pe moșie boierească, vândută la 1684 mănăstirii Tismana, pe care o va stăpâni până în decembrie 1863, la secularizare”. R. Stroe, D Peptenatu, op.cit., p.135

⁷³ Informație culeasă de la Jarcu Gheorghe, în vârstă de 70 de ani din satul Seliște, comuna Isverna

dreaptă,ceva mai sus este un grajd care fusese de fapt casa lui Iciu.Trecând pe acolo de curând am văzut un fost conac din lemn părăsit și altul din piatră,o construcție mai solidă cu aspectul de casă. Cea din piatră este într-adevăr interesantă și unică în zonă, așa cum am mai văzut doar bordeiul de la Godeanu(proprietatea lui Stoenescu), ridicat numai din piatră, cu două încăperi, sub formă de cupolă și acoperit cu pământ.Din șosea bordeiul nu se cunoștea pentru că era acoperit de vegetație. Tot aici mai văzut și alte pietre adunate în grămezi pentru a curăța locul în vederea pășunatului,așa cum fac oamenii la munte. Ținuturile acestea mai ascund încă multe lucruri necunoscute la elucidarea cărora ne pot ajuta uneori chiar legendele, așa cum este legenda despre haiducul Lupșa, pe care mi-a spus-o părintele Haralambie Tudor și am intitulat-o „Comoara din Poiana Ismenelor” în care este vorba despre haiducul Lupșa Fara. Acesta se spune că și-a ascuns banii într-o scorbură din poiana aflată lângă Beletina unde mai străjuie și acum un fag uriaș lângă care am găsit o piatră pe care era săpat numărul 522:

„Frații Fara erau cunoscuți în Isverna, Iovan era căpitan de poteră, iar Lupșa, fratele mai mic era haiduc și se ocupa cu jefuirea celor bogați. Banii și bijuteriile le ascundea în locuri numai de el știute.Multe asemenea comori au rămas și după moartea lui ascunse în scorbururi de copaci.O asemenea comoară a fost găsită de un cioban pe nume Iacob care-și păzea oile pe acolo.De fapt oile se bușiseră lângă acea scorbură de fag și descoperiseră comoara. Ciobanul a luat-o în cioarecii pe care i-a dat jos și a dus-o la stâna lui, dar nici el n-a avut parte de acei bani. Acolo erau și bijuterii și un inel de aur pe care ciobanul îl pusese pe deget când mulgea oile și așa s-a dat de gol. Până la urmă ciobanul și-a făcut o amantă, pe nume Călina lui Gheorghe Despu, care a aflat unde ascundea ciobanul banii. Când ciobanul era plecat, ea a venit noaptea cu bărbatul și i-a luat comoara. Cu banii furați Despanii au cumpărat pământ, și-au luat darac de lână și primul camion din Isverna.”⁷⁴

Poate că această comoară să nu fi fost ascunsă acolo de haiduci, ci să fie mult mai veche, dar acest lucru nu-l putem stabili decât dacă s-ar afla conținutul comorii(ce obiecte s-au găsit și de când datează).Ghidul meu, Tudor Basarabă, fratele lui Nicolae,cel cu conacul de la Cerna, mi-a spus că și în Cheia Crovului Mare, de unde se ajunge la Tâmba, a fost ascunsă o asemenea căldărușă cu bani:

„Un cioban din Isverna păzea oile pe Cornetul Tâmbei. Oile ereau mai departe și ciobanul l-o văzut pe unul mai bine îmbrăcat(se vedea că nu-i din Isverna).S-o oprit – și-o scos o schiță din buzunar, se uita să recunoască ceva. Ciobanul s-o îndreptat spre el și-o încercat să intre în vorbă, dar omul i-o spus să-și vadă de drum. Atunci ciobanul a plecat și s-o ascuns după o piatră lângă niște tufe prin care putea să-l vadă de la distanță. Și l-o văzut cum s-o aplecat și o început să sape până a dat de ceva ce semăna a căldărușă,o luat-o și-o pus-o cu grijă în rucsac.”⁷⁵

Nicolae Basarabă mi-a povestit că tot acolo, aproape de Crovul Mare, au fost descoperite două *pere de aur*(două bucăți de aur brut) de către un asemenea

⁷⁴ Cornel Boteanu, *Legende din Plaiul Cloșani*, Centrul Cultural Mehedinți, Ed. MJM, Craiova, p. 141-142

⁷⁵ Culeasă de la Tudor Basarabă, în vârstă de 60 de ani, din satul Cănicea, comuna Isverna

căutător de comori, iar alte comori au fost găsite în Poienile Corăiului, (Corăiul Mic și Corăiul Mare), așa cum am arătat în lucrarea menționată⁷⁶. M-am întrebat de unde sunt atâtea comori în zonă și n-am găsit un răspuns plauzibil până am făcut legătura cu întâmplarea relatată de N.D. Spineanu⁷⁷ în legătură cu lada mare de lemn, plină de bani de aur care a făcut obiectul unui proces (lucru mai rar întâlnit) și se menționează că obiectele erau de pe vremea regelui Ludovic cel Mare, fiul lui Carol Robert de Anjou. Obiectele au fost luate de subprefectul Plaiului Cloșani care purta inițialele M.C., cu reședința în comuna Balta, iar procesul s-a judecat la Tribunalul din Mehedinți. Așadar legenda are un suport real deoarece existența comorii a fost confirmată la tribunal.

C. Bărbulescu Vârciorova a preluat informația, probabil tot din aceeași sursă și a nuanțat-o astfel:

„În dealul Ismenelor s-a găsit o ladă mare de lemn cu bani de aur din timpul regelui Ludovic, pe lângă bani s-au găsit și câteva arme, săbii și alte scule de mare valoare. Aceste obiecte au fost luate de subprefectul Plaiului Cloșani de care aparținea comuna Isverna atunci, numit M. C., din comuna rurală Balta, cauza fiind judecată la Tribunalul Mehedinți”.⁷⁸ C. Bărbulescu Vârciorova menționează că este posibil ca această comoară să fi fost ascunsă în acel loc de Ladislau, arhiepiscop de Caloccea, din porunca regelui Carol Robert de Anjou (1308-1342), că a fost trimisă pentru a pregăti trecerea și strămutarea voievodului Bogdan, fiul lui Mycula, din Țara Românească. Despre acest Bogdan⁷⁹ se spune că l-ar fi sprijinit pe regele ungar”.⁸⁰

Din relatarea lui Vârciorova m-a interesat doar numele lui Carol Robert de Anjou și ideea că lada ar fi fost ascunsă din porunca lui Carol Robert de

⁷⁶ C. Boteanu, *Legende din Plaiul Cloșani*, op. cit., p. 22 (la subsol, nota 45).

⁷⁷ „Dealul Jitianului ține de teritoriul C.R. Siliștea, cătuna Turtaba. Într-una din ramurile acestui deal, despre comuna Isverna, numită Dealul Ismenelor, Poiana Beletinului, s-a găsit o comoară de bani, adică o ladă mare de lemn care era plină de bani de aur din timpul lui Ludovic, regele Ungariei. Pe lângă bani s-au găsit și câteva arme, săbii și alte scule de mare valoare. Aceste obiecte au fost luate de subprefectul plaiului Cloșani, la care aparținea comuna atunci, numit M.C., din C.R. Balta. Pentru partagiul acestei comori a fost proces înaintea tribunalului din Mehedinți”, N.D. Spineanu, op. cit., p. 109

⁷⁸ Idem

⁷⁹ Figura lui a fost evocată de Petre Bordașu în studiul *Bogdan, un voievod oltean puțin cunoscut*, publicat în „Mehedinți- Istorie și Cultură”, II, Drobeta Turnu Severin, 1980, p. 39-43

Dumitru Bălașa, *Voievozi cu numele Bogdan în Țara Românească* în „Mehedinți- Cultură și Civilizație”, Drobeta Turnu Severin, 1982, p. 35-41.

„La 1330 Bogdan era în deplină putere și pare că nu l-a sprijinit pe Basarab I cu care poate să fi fost chiar rudă, căci la câțiva ani după Posada (1335) înalți dregători ai Regatului Maghiar, în eforturile lor de a lichida urmările înfrângerii și pierderile, au găsit timp, energie și mijloace pentru a se ocupa de transferul în Banat al voievodului Bogdan, amenințat de răzbunarea lui Basarab. Această răzbunare venea și ca urmare a sprijinului dat de voievodul Bogdan regelui și oastei sale, împiedicându-l, probabil, să acționeze pe acest traseu favorabil de peste 200 km, între Severin și râul Olt, în zona Râmnicu Vâlcea.” Mite Măneanu, *Banatul de Severin înainte de Posada*, în, „Posada 685”, op. cit., p. 110

⁸⁰ C. Bărbulescu Vârciorova, op. cit., p. 14

Anjou. Mi se pare un lucru nefiresc să ascunzi o asemenea comoară pe un teritoriu care nu este al tău și am convingerea că lada cu obiectele menționate datează din momentul conflictului dintre Carol Robert și Basarab, fiind o dovadă certă că Posada a fost pe aceste locuri, din vecinătatea Beletinei. Chiar în *Cronica Pictată* se recunoaște că ungurii veniseră să jefuiască Transalpina și Basarab nu a făcut altceva decât să le ia bogățiile înapoi:

„Dar valahii au dus mulți prizonieri, atât răniți cât și neatinși și au pus mâna pe foarte multe arme și haine de preț ale tuturor celor căzuți și bani în aur și argint și brâuri de sabie și multe pungi de groșițe⁸¹ late și mulți cai cu șale și frâne, toate le-au luat și le-au dus lui Basarab voievod.”⁸² Aceasta ar putea fi, consider eu, una dintre explicațiile existenței comorilor găsite în Poiana Beletina și zonele limitrofe ei.

Locul, aflat la gura Foeroagei Sătești, se numește și acum *La Meterize*, așa cum am subliniat deja și, fiind mai izolat și oarecum greu accesibil, nu a fost menționat de nimeni până în momentul de față ca posibilă locație a bătăliei. Informația lui N.D.Spineanu despre lada din Poiana Ismenelor (aflată chiar lângă Beletina) o dețineam încă din anul 2004, când am publicat lucrarea „Legende din Plaiul Cloșani”⁸³, dar atunci nu cunoșteam amănuntele despre Posada și n-am putut face aceste conexiuni. Acum consider că această comoară a fost ascunsă acolo de cei care făceau parte din armata lui Carol Robert de Anjou, atunci când au ajuns în Beletina. Probabil cavalerii au încercat să ascundă și alte bogății pe care le jefuiseră în acele părți, căci nu mai aveau siguranța că le vor putea trece peste graniță. Așadar lada și valorile aflate în ea ar putea fi chiar dovada trecerii armatei maghiare prin acest loc, care nu întâmplător se numește „La Posăzi”. Aici se află și coborârea pe Foieroaaga Sătească”, unul dintre locurile în care s-ar fi putut produce „dezastrul armatei maghiare”.

Am presupus că, dacă s-a judecat la tribunal, procesul ar fi trebuit să fie înscris în registre unde sunt consemnate procesele și am consultat la Arhivele Statului, rând cu rând, patru registre din arhivele tribunalului pentru sec. al XIX-lea (peste 1200 de pagini), bănuind că ar exista un proces-verbal al subprefectului M.C. din Balta, pe care n-am reușit să-l identific ori o eventuală hotărâre judecătorească în care să fie consemnate aceste valori din lada descoperită, dar munca a fost în zadar.⁸⁴ Sunt sigur că s-ar mai putea găsi anumite probe materiale, (chiar dacă au trecut aproape 700 de ani) în urma unor cercetări arheologice de specialitate, în locurile: la Mormodol, la cimitirul din Dâlma, în locul numit Mortescu din Rudina, la gropinile din Gheorghăști, la Giurgeni sau la

⁸¹ *Groșița lată*, monedă introdusă pe timpul regelui Carol Robert, având valoarea de 5 denari

⁸² *Cronica Pictată de la Viena*, în op. cit., p. 235

⁸³ C Boteanu, *Legende din Plaiul Cloșani*, op. cit., 2004

⁸⁴ Documentele judecătorești de la Balta nu s-au păstrat pentru că această judecătorie a ars, după cum mi-a povestit părintele Al. Stănciulescu Bârda, atunci când l-am anunțat că am intenția să mă ocup de monografia acestei localități. Focul a pornit de la focul dintr-o sobă și nu s-a mai putut salva aproape nimic. Părintele deține informația de la niște consăteni care mergeau la un proces la judecătoria din Balta.

Țapa , la Ghergheleu și Vârtoape, zone apropiate arealului despre care vorbim. Dar pe munte, pe cele trei foeroage ori pe Cheile Țasnei cercetarea se face cu reale dificultăți. Însă abia atunci, după ce s-ar finaliza aceste cercetări, am putea infirma concluzia colectivului de cercetători care susțin că bătălia s-ar fi desfășurat în „defileul Băiașului de la Perișani- Pripoare.”⁸⁵

Cert este că bătălia de la Posada, pentru noi, românii, reprezintă un moment al începutului, așa cum susținea profesorul Eugen Petrescu⁸⁶ și, cu atât mai mult, locul unde s-a desfășurat această bătălie istorică, ar trebui identificat și cinstit așa cum se cuvine, căci el reprezintă punctul nodal, un fel de topos ombilical pentru existența noastră ca nație.

Ori statele românești(Țara Românească și Moldova) se aflau în acea perioadă abia la începuturi, înconjurate fiind de puteri precum: Ungaria și Polonia, Țaratul bulgar și Rusia, toate cu tendințe expansioniste. În aceste condiții pentru statele mici problema se pune la modul hamletian(„A fi sau a nu fi”) și de aceea era nevoie de eforturi considerabile pentru a supraviețui, așa cum sublinia istoricul Șerban Papacostea.⁸⁷ La trei ani după bătălie(în anul 1333) regele Carol încă își amintea despre această înfrângere pe care nu avea cum s-o uite până la sfârșitul zilelor, după cum n-avea cum să-l uite nici pe Basarab I(„*infidelis Olachus noster*”). Căci dezastrul pe care armata ungară l-a suferit a fost unul „cumplit”(cum scria *Cronica*), deoarece însuși regele abia și-a putut salva viața, travestindu-se și fugind cu o suită de cavaleri:„S-a făcut aici mai *cumplită ucide*, căci a căzut mulțime de ostași, principii,nobili și numele lor nu se poate socoti.”⁸⁸ Carol Robert nici nu a mai avut interesul să socotească pagubele, încercând doar să-i recompenseze pe cei care scăpaseră cu viață, cu tot felul de danii și diplome, deoarece majoritatea ostașilor unguri rămăsese acolo, pe locul luptei „așteptând *învierea cea de obște*”, așa cum se spune în *Cronica Pictată*. Așadar se pare că drumul de întoarcere a ungurilor a fost pe aici, prin Plaiul Cloșanilor, un drum vechi de legătură cu Banatul , pe care poate l-a folosit și Matei Basarab la întoarcerea sa pe Plaiul Drinovului. Prin aceste crovuri tocite de vremuri de sub Piatra lui Stan existau mai multe posibilități de coborâre pe care le-am menționat deja(din Beletina, pe Foeroaga Sătească, din Crovul Mare pe

⁸⁵ *Posada 685*, op.cit., p.206

⁸⁶ „Fără această bătălie și fără această victorie de răsunet , existența noastră ca popor și în special ca popor ortodox, ar fi incertă, de aceea la Posada din Pripoarele-Perișanilor trebuie fixată pentru totdeauna „borna” ce marchează începutul istoriei Țării Românești ca stat liber, ce se va consolida ulterior sub urmașii lui Basarab Vodă și va juca un rol important în istoria Europei ,de-a lungul secolelor.”Eugen Petrescu,*Bătălia de la Posada,simbolul tuturor bătăliilor...*, în „Posada 685”, culegere de studii, vol.I , p. 206

⁸⁷ „Disproporția dintre propriile lor forțe și cele ale marilor puteri vecine:Ungaria, Hoarda de Aur sau fragmente desprinse din ea în sec al XV-lea, Imperiul Otoman și Polonia, față de care au fost în situația de a se apăra, a impus celor două țări române să-și încordeze în gradul cel mai înalt resursele umane și materiale, atunci când invaziile străine le-au periclitat existența”,Ș Papacostea, *Statul românesc în sec XIV-XV.Rolul său în consolidarea entității poporului român* în „Geneza statului în evul mediu românesc”, Ed. Dacia ,Cluj Napoca, 1988

⁸⁸ *Cronica Pictată*, op. cit., p.236

Foeroaga Tâmnei, din Crovul Madved pe Foeroaga Mare și din Giurgiani, pe Cheile Țasnei).Primele trei variante le-am cercetat în acest an, iar pe Chelie Țasnei am coborât împreună cu medicul veterinar Iliuță Ploscaru, când am plecat din Giurgiani, am mers pe lângă izvoarele Coșuștei și am ajuns apoi pe Scărița, la stâna lui Gheorghe Marinescu din Giurgiani, aflată deasupra de chei. Drumul nu era ușor accesibil pentru o armată de cavaleri care trebuia să aibă și atelaje pentru aprovizionare,dar oamenii locului spun că practicau asemenea scurtături pentru a ieși în Banat, la Bolvașnița, la Mehadia sau la Armeniș. Și nu e de mirare că ei circulau în asemenea condiții, dacă bănașenii de pe versantul vecin sunt capabli să urce și acum pe scări de lemn pentru a ajunge la Înălăț(drum pe care l-am parcurs și eu împreună cu colegul meu Dani Bunceanu, în urmă cu vreo 5-6 ani).

E cert că drumurile au suferit și ele multe schimbări de-a lungul vremii, așa cum sublinia Mite Măneanu, un istoric important al Banatului de Severin care arăta că exista o scurtătură importantă care trecea pe la izvoarele Coșuștei și bănuim că acesta era drumul pe care se întorsese Matei Basarab, cu oastea strânsă în Transilvania, atunci când l-au așteptat boierii și a fost încoronat ca domn „în siliștea Preștii”, așa cum am menționat în lucrările noastre,(potrivit relatării din,„Letopisețul Cantacuzinesc”)⁸⁹.

Tot Mite Măneanu sublinia faptul că aceste drumuri de pe Munții Cernei au suferit un impact major în urma cutremurului din 1688, cu epicentrul în acești munți:„Acest drum care făcea legătura cu izvoarele Coșuștei și Izverna(cu posibilitate de trecetre în Banat) avea o ramificație care ducea la Prejna-Costești, pe unde exista în vechime, până la începuturile domniei lui Brâncoveanu(când a avut loc marele cutremur din 1688 cu epicentrul în Munții Cernei, Mehedințiului și Banatului, cu consecințe majore asupra orografiei zonei și a sistemului de drumuri și poteci montane ce făceau legătura între Oltenia și Banat), un adevărat drum peste munți, ajungând la Armeniș și Caransebeș în Banat, practicabil carelor și oștilor,drum pe care a pătruns în vara anului 1632, Matei Basarab cu oastea sa strânsă în Transilvania și trecută pe la Caransebeș în Țara Românească, ajungând la Prejna în județul Mehedinți, unde a fost așteptat de oștile boierilor olteni care, spune cronicarul, l-au proclamat domn pe câmpul Prejnei.⁹⁰

Pe una dintre aceste poteci care nu putea fi numită drum, așa cum se spune în aceeași *Cronică Pictată*, s-a produs „cumplitul dezastru” al oștirii maghiare și pierderile de vieți omenești trebuie să fi fost pe măsură și din partea românilor, căci înclăștarea luptei a fost una vitală, deoarece oastea lui Basarab își apăra glia străbună. De aceea bătălia a rămas una istorică și nu a fost evocată numai în cronica menționată,(unul dintre cele mai prețioase monumente de artă din secolul al XIV lea),ci și de alți cronicari precum Thurocz în *Chronica Hungarorum*(1486) sau analele cronicarul polonez Jan Dlugosz (*Annales seu cronici incliti regni Poloniae1455-1480*),dar relatarea evenimentele în acesta cronici a fost făcută la un interval mai mare de timp de la evenimentul propriu-zis. Așa este și cronica

⁸⁹ *Istoria Țării Românești(1290-1690).Letopisețul cantacuzinesc*,op.cit,p.100

⁹⁰ Mite Măneanu, *Repere istorice și culturale în Oltenia epocii moderne*, Craiova, 2008, p. 9

săsească, intitulată *Cronica antiqua*(din care s-ar desprinde ideea că sașii l-ar fi ajutat pe Basarab).

Așadar, consider eu, retragerea lui Carol cu oștirea sa nu s-a putut realiza prin zona prin zona Sibiului sau a Brașovului(unde locuiau sașii), ci s-a făcut prin zona de munte a Plaiului Cloșani, unitate administrativă aflată la granița cu Regatul Ungariei. În peregrinările mele am văzut aceste poteci de graniță numite „patraule”atât la Cheile Țăsnei, cât și pe aceste Poieni de sub Geanț, aflate chiar deasupra Cernei, pe unde erau pichetele grănicerești ale românilor.

Un asemenea pichet mi l-a arătat Nicolae Basarabă,împreună cu care am mers cu caprele pe sub Poienile de sub Geanț, pe unde se mai păstrau încă urmele unor conace dărămate.La un moment dat, după ce am trecut de un izvor care avea și un vălău scobit în lemn pentru adăparea caprelor, am intrat în pădure, cam în dreptul ieșirii de pe Foeroaga Mare și am găsit un bolovan sub formă de piramidă, unde Nicolae Basarabă mi-a spus că fusese un punct vechi de santinelă. Bolovanul nu era mai înalt de doi metri ,iar lângă el se afla o ridicătură sub formă de movilă care abia se mai cunoștea, pe terenul acoperit de vegetație. Pe partea netedă a bolovanului era săpată o cruce vizibilă(cam 10/5 cm). Inițial, Nicolae Basarabă considera că această cruce ar reprezenta un semn de comoară și mi-a spus că unii încercaseră să sape sub piatră, iar el a acoperit locul cu niște crengi de fag. Semnul crucii era într-adevăr vizibil chiar de la oarecare distanță, dar aplecându-mă asupra lui și privindu-l mai cu atenție, am identificat și alte trei cruci mai mici în partea stângă precum și alte câteva semne mai șterse de vreme (care păreau să fie urmele unei scrieri). Abia după ce m-am despărțit de locul acela, aflat la capătul Poienilor de sub Geanț, în dreptul gurii de ieșire de pe Foeroaga Mare(acum impracticabilă) și ne-am îndreptat cu caprele spre conac, pe lângă niște pietre cu forme curioase pe care n-am avut timp să le cercetez mi-am adus aminte că mai văzusem asemenea pietre, cu câte o cruce scrijelată pe ele în cimitirul vechi al satului Cănicea, chiar în curtea bisericii, la intrare, în partea stângă, unde se afla clopotnița. Una era însă în dreptul altarului, la baza unui pin impunător, care părea că ar fi răsărit acolo întâmplător. Țin minte că după ce m-am aplecat puțin și am dat la o parte iarba care o acoperea, am descoperit semnul crucii încrustat pe piatră și mi-am dat seama că și aceea era o piatră de mormânt(probabil mormântul unui preot).Pe drumul de întoarcere ,când am urcat spre conac am conștientizat abia că acolo, la bolovanul găsit în pădure, ar putea fi vorba de un cimitir colectiv(o gropiște comună) ori pur și simplu mai mulți morți în cine știe ce împrejurări necunoscute. Și se poate ca asemenea pietre să mai existe în zona respectivă.

Este cert că Mehedințiul, și în special acea zonă mai puțin cunoscută dinspre Valea Cernei, rămâne un loc încărcat de istorie, după cum menționa chiar Nicolae Iorga, cel care a încetățenit și denumirea Posadei.”⁹¹

Căci județul este unul vechi, fusese atestat încă din anul 1483 și este ombilical legat de numele Basarabilor, începând cu Basarab I, cel care a purtat

⁹¹ „,Nici într-un alt județ nu se păstrează ca la Mehedinți viața veche cu toate formele și datinele ei. El mi s-a părut cel mai la o parte de cursul schimbărilor și innoirilor, N. Iorga, *România cum era până la 1918*,I Ed. Minerva, 1972, p. 20

lupta pe foeroaga din Isverna, urmat de Vlaicu Vodă, care întărea mănăstirii Tismana moșia Vodiței și apoi cu Mircea cel Bătrân care deschidea minele de aramă din Dealul Ocnelor și de la Bratilovo, cu bănișorul de Mehedinți Mihai Viteazul, care deținea moșia Ponorălu de lângă Balta ori cu Țepeluș(ucis la Glogova,pe malul Motrului) și cu Neagoe Basarab(despre care se spune că ar fi copilărit pe aceleași locuri de la Glogova), cu Matei Basarab, cel încoronat în „siliștea Prestnii” ori cu Constantin Basarab Brâncoveanu, care și-a adus contribuția la ctitorirea mănăstirii cu hramul „Sfinții Voievozi” din Baia de Aramă.

Într-adevăr, într-un asemenea loc din Plaiul Cloșani, o locație care aparține comunei Isverna, s-a dat bătălia numită de la Posada, care pentru noi, românii este o veritabilă piatră de hotar, momentul în care începe neamul românesc să-și afirme cu mai multă tărie identitatea în contextul european. Această bătălie, o înclăștare fără precedent în care au pierit multe vieți de români, a constituit începutul unui lung șir de sacrificii pentru apărarea gliei străbune, căci strămoșii s-au identificat dintotdeauna cu codrul, cu râurile ,cu munții și pietrele lor neclintite de veacuri.

Practicarea obiceiului colindatului Prescripții ceremoniale

Alina Bălan^{*}

Abstract: The carol has been of early interest to collectors. Their merits are particularly great thanks to them we can know the repertoire of the mountains and transilvanian at a time when the genre was under the influence which implicitly helps us to reconstruct the common layer.

Some works are massive others are very modest in size, the most of them contain only lyrics, relatively few also show the melody of carols.

The carol is the song of joy brought in the hour of celebration, glorifying the birth of Jesus. The singing of carols purifies the space and cleanses the house of evil.

The Christmas holiday is the moment of revealing many folkloric reminiscences of a mythological order. Old Christmas appears in the collective consciousness both as an archaic semi-divinity and as a christian semi-divinity.

Keywords: mountains, lyrics, song.

În tradiția poeziei populare românești, colinda reprezintă categoria cea mai masivă și mai diversificată de texte ceremoniale. Cunoașterea colindei justifică și în același timp depășește interesul etnografic; capitol de seamă al mitologiei și mărturie a unor tradiții culturale statornice, colinda se impune deopotrivă atenției ca tezaur de limbă și ca preambul strălucit al poeziei scrise românești¹.

Textele de colindă reprezintă doar unul din elementele constitutive ale unui ceremonial care se bazează pe puterea reunită a cuvântului, muzicii, gestualității, dansului, uneori și pe cea a reprezentării plastice. Asemenea unor ceremoniale românești, colindatul tradițional comportă aplicarea unor prescripții și permite cu intermitență stabilirea unor conexiuni cu reprezentări și credințe deduse dintr-o axiologie colectivă.

Fie că s-au disociat pentru practicanții moderni ai obiceiului de prescripții și credințe, fie că sunt cunoscute prin intermediul literei tipărite ca niște simple poezii, textele de colindă continuă să păstreze marca apartenenței lor la un sistem unitar; versificația se explică prin interacțiunea sa cu melodia, iar anumite porțiuni ale textului nu pot fi elucidate fără sprijinul unui material apercetiv privitor la agrenajul intern al colindatului și la funcția sa în comunitatea satului românesc tradițional.

^{*} muzeograf, Secția de Etnografie Muzeul Olteniei Craiova, e-mail: alina_balan230376@yahoo.com

¹ Monica Brădulescu, *Colinda Românească*, București, Editura Minerva, 1981, p. 7.

Analiza colindei presupune, deci, restabilirea acelor corelații adânci care au unit cuvântul cu celelalte semne implicate în practica ceremonială.

Desigur, textul nu oferă în întregime sa și în mod direct o amprentă a obiceiului; canoanele poeticii colindei, alegoria și hiperbola au ascuns uneori sau au redimensionat datele etnografice. La o analiză atentă a colindei, și prin confruntare cu obiceiurile, cu mărturiile de teren și datele de arhivă, baza etnografică a unor numeroase imagini și simboluri devine evidentă. Se poate chiar afirma că sub presiunea exercitată de schema versificației și tiparul melodic, textul colindei s-a menținut într-o anumită măsură, mai coerent decât obiceiul care în stadiul contemporan a suferit mutații sensibile și parțial s-a dezagregat.

Anumite aspecte nu pot fi însă explicate doar prin referință la agrenajul intern al colindatului.

Execuția colindelor se diferențiază în raport cu coordonatele locale și cu stadiul de evoluție al obiceiului. Acolo unde obiceiul și-a păstrat vigoarea, execuția antifonică cunoaște o mare răspândire; colindătorii divizați în două (mult mai rar trei) grupuri cântă alternativ câte-o strofă muzicală. Ascultarea pe viu a colindelor antifonice înlătură definitiv ideea de cântec sfios intonat cu glas firav, idee generată de confuzia cu stilul de execuție al copiilor; vocile tunătoare ale bărbaților irup alternativ, inundă ulițele, impunând colinda ca expresia plină de energie a întregii comunități sătești. Tradiția execuției antifonice, activă în Transilvania, se menține încă în anumite zone ale Munteniei; o întâlnim în Loviștea sau centrele de colindat din Ialomița și Brăila și a mai fost înregistrată de cercetările din deceniul al patrulea în Bragadiru – Teleorman, în Budești și Plătărești – Ilfov. În unele regiuni ale țării, părăsirea execuției antifonice reprezintă un proces relativ recent. Buna execuție a colindelor și stăpânirea repertoriului genului constituie în zonele de colindat tradițional din Transilvania și Muntenia o condiție esențială a obiceiului.

Colindatul cu întregul său complex de manifestări se înscrie perioadei sărbătorilor de iarnă oscilând ca dată și durată între extremele: începutul Postului Crăciunului (15 noiembrie) și începutul Postului mare. În anumite regiuni, pe durata sărbătorilor de iarnă colindatul excludea cântecele. „Care horea în vremea Crăciunului, se considera ușuratic”² sau mai ferm alt informator precizează că „În postul Crăciunului nu horea de cîn’ știu eu”. Sacralitatea colindei nu derivă din prilejul creștin al obiceiului, deși coincidența ca dată a creat asociații și substituiri ale motivației.

Colindatul tradițional se exercită prin intermediul unui grup denumit frecvent „ceată”. Cetele se diferențiază în raport cu componența și modul lor de organizare: ceata tinerilor necăsătoriți, ceata alcătuită din flăcăi și maturi, ceata feminină (există și cete eterogene alcătuite din femei, bărbați și copii, grupări neorganizate apărute în procesul involuției colindatului). Cea mai bine cunoscută și structurată organizatoric este ceata flăcăilor. Colindatul feminin are un caracter organizatoric marcat în Muscel, unde cetele de fete și neveste își asumă rolul de agenți principali ai obiceiului.

² Monica Brădulescu, *op. cit.*, p. 21.

Analiza globală a colindatului, a limbajelor care-l susțin, a etapelor și protocolului său, ridică probleme numeroase. În stadiul în care a fost surprins de cercetările moderne, obiceiul cunoaște o răspândire teritorială inegală; viguros încă în Transilvania și anumite zone din Muntenia și Oltenia, colindatul lipsește, îmbracă forme sărace sau de împrumut în Moldova, sudul Olteniei, Banat.

Un alt aspect al obiceiului constă în faptul că pe alocuri colindatul se îmbină cu practici din alte ceremoniale.

În Muntenia, regiune supusă prefacerilor prin configurația sa geografică și prin condiții social istorice, procesul de disoluție al colindatului este mult mai avansat decât în Transilvania. Aceasta este probabil cauza pentru care colindatul muntean a stârnit un interes relativ redus, fiind cercetat intensiv doar în anumite centre. Cercetările și sondajele efectuate în mai multe zone ale Munteniei – arie geografică căreia îi includem și Oltenia, Dobrogea și sudul Moldovei – ne duc la constatarea că și aici, ca și în Transilvania, colindatul este un ceremonial de veche obârșie.

Sub raportul limbajelor implicate colindatul muntean este mai sărac decât cel al Transilvaniei; doar în Ialomița, prin împletirea obiceiului cu Brezaia, colindatul se asociază mascării și jocului.

Acolo unde obiceiul și-a păstrat caracterul tradițional, în Țara Loviștei, pe alocuri în Ialomița, Brăila, Galați, Teleorman și Ilfov, întâlnim ceata constituită pe criteriul vârstei, tip foarte asemănător cu cel din sudul Ardealului. În Loviștea, unde colindatul se perpetuează cu deosebită vigoare, ceata, numită local „preucă”, cuprinde toți flăcăii satului. Participarea la ceată constituie o obligație socială: „toți flăcăii din sat trebuie să intre în preucă, și care știe să cânte și care nu știe”³. Prezența cetei flăcăilor în puncte disparate ale Munteniei probează că această formă de organizare nu poate fi atribuită transhumanței sau vreunei influențe transcarpatice, ci corespunde unor tradiții generalizate cândva pe o zonă etnografică largă.

Ceata constituită de flăcăi și maturi se întâlnește pe Valea Lotrului, în Malaia, Ciunget și Voineasa.

Instruirea cetelor tradiționale are loc la o dată variabilă; cu o lună înainte de Crăciun în Loviștea, cu două săptămâni înainte de Crăciun în Ialomița și Muscel, pe alocuri chiar în preajma Crăciunului.

Ceata de flăcăi din Muntenia nu prezintă ca omologul ei sud-ardelean un caracter riguros ierarhic; aici funcțiile se limitează la un conducător, numit de obicei „casier” și la o „iapă”, colindător însărcinat cu purtarea darurilor. Această ultimă funcție lipsește în mod firesc din ierarhia cetelor muscelene, căroră astăzi li se oferă pentru colindat doar bani. În Loviștea, după cum ne încredințează bătrânul Constantin Mărcoiu, „școala de colinde iera și șezătoare”. Textul colindelor omite de obicei descrierea repetițiilor. Ca și în Transilvania, obiceiul se desfășoară în perioada sărbătorilor de iarnă, execuția colindelor fiind predominant nocturnă. Data

³ C. Mohanu, *Obiceiul colindatului în Țara Loviștei*, (I), în *Revista de etnografie și folclor*, București, tom 15, nr. 3, 1970, p. 221.

executării colindelor este însă mai labilă în Muntenia; tot aici, prin influența practicilor citadine (revelionul), Anul Nou a câștigat prestigiu izbutind pe alocuri să disloce obiceiurile de la Crăciun. Strămutarea la Anul Nou a datinilor de Crăciun este un proces care în Muntenia câștigă progresiv teren.

La colindătorii munteni nu s-a semnalat până acum purtarea unor semne distinctiv. Dar în memoria bătrânilor din Loviștea mai dăinuie amintirea unor vremuri când în această regiune colindătorii purtau în mâini zurgălăi și bastoane de alun împodobite cu creștături colorate.

O caracteristică a colindatului muntean constă în faptul că aceasta nu se exercită în ordinea prestigiului social, cum se întâmplă uneori în Transilvania; casele se colindă de obicei la rând, indiferent de profesia sau statutul social al gazdelor.

Locul de execuție al colindelor diferă de la o zonă la alta. În Loviștea, unde obiceiul are un caracter complex, colindele se execută la ușă, în casă și pe drum în zori la întâlnirea celor două grupe ale cetei. Cetele muscelene cântă exclusiv la fereastră, fapt care se referă și în terminologia colindelor, numite aici „cântece de fereastră”.

În comparație cu Transilvania, și mai cu seamă cu Hunedoara, repertoriile muntene sunt mai modeste. Repertoriul mediu constă din 7-8 piese. Satele din Loviștea însă ajung uneori la 30 de piese.

Amintirea colacului tradițional stăruie în anumite credințe și practici, ceea ce probează că acesta n-a dispărut de multă vreme din colindatul Munteniei. Astfel în Loviștea s-au mai înregistrat orații „la colac”, iar bătrânul loviștean Morcoiu își amintește că pe vremea sa, la Anul Nou se ducea la biserică un colac mare „jumătate îl lua popa, jumătate se fărâma – se dal la vite să fie sănătoase”⁴.

Colindatul colacului la fete, semnalat doar în câteva sate ale Transilvaniei, a constituit în Muntenia o practică răspândită. Obiceiul s-a practicat în Ialomița, Brăila, Ilfov, în Țara Lotrului și în Dobrogea.

În Muntenia ospățul feciorilor cu vechiul său sens augural se află în vădit regres; de cele mai multe ori colindatul se încheie prin împărțirea banilor și darurilor. Sub acest aspect, Loviștea constituie o excepție.

Din Bucovina și până în Oltenia, din Dobrogea și până în Banat, obiceiul popular al colindelor trăiește intens în seara de ajun și în zilele de Crăciun și Anul Nou.

Întrebările care se pun în Ajun sunt: Ce e colinda? Ce vor colindătorii? Ce e bine să facă gazdele?

Colinda este cântecul de bucurie adus în ceas de sărbătoare, glorificând nașterea lui Isus. Prin intonarea ei, se purifică spațiul, se curăță casa de răutăți.

Și în Oltenia colindătorii nu sunt adunați de pe uliță, ei trebuie să formeze cete de copii și maturi. Colindătorii sunt primiți ca să fie bucurie în casă. Li se dă colindeți, colăcei, pâine. Așa se primesc oaspeții, cu pâine și sare. Sarea se pune pe

⁴ Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 31.

prag, după plecarea lor. E bună și contra ghețușului și împotriva făcăturilor. Iar colindele curăță gândul.

Sărbătoarea Crăciunului este momentul dezvăluirii multor reminiscențe folclorice de ordin mitologic. Bătrânul Crăciun apare în conștiința colectivității deopotrivă ca o semidivinitate arhaică și ca o semidivinitate creștinizată⁵.

Datinile și obiceiurile populare abundă la sfârșit de decembrie, având ca apogeu noaptea de Anul Nou.

În spațiul etnografic oltenesc sunt de reperat credințe populare, având ca suport material *obiecte investite polisemantic*.

„Colindele” sunt bețe confecționate din lemn de alun, arbust cu semnificație magică. Acestea se taie înainte de Ignat, se pun la uscat până în seara zilei de Ajun (23 decembrie) și se ornamează prin afumare cu romburi albe și negre, dispuse alternativ. Ele reprezintă opoziția dintre lumină și întuneric, viață și moarte. În dimineața zilei de Ajun se înfig în morminte de către copii, ca liant între Lumea cu Dor și cea fără Dor.

Băieții au și ei fie o sticlă de parfum (fie făină de grâu) și stropesc fata cu care și-ar dori să fie tot anul următor.

Bătrânele sunt atente să constate care fată nu-i admirată de nici un bărbat, necorespunzând astfel normelor de conduită și criteriilor estetice, repere în mentalitatea satului patriarhal.

Oferirea în dar de colindeți a merelor, precum și punerea acestora în bradul de Crăciun trimis cu gândul la începuturi. Alături de brad și stejar, reputatul etnolog Romulus Vulcănescu consideră mărul un pom sacru, dominând peisajul paradiziac. Raiul este imaginat ca un arbore cosmic cu mere de aur, sub care se găsește adesea patul soților.

Un colind din zona Olteniei amintește această imagine:

*La doi meri și la doi peri
Florile dalbe, flori de măr!
E un pat mare-ncheiat,
Cu scânduri albe de brad,
Cu stâlpi strupiți de fag
Iar în pat ce-i așternut?*

*Dar acolo cine-mi doarme?
Doarme domnul ăstor case
Ăstor case luminate
Și cu doamna dimpreună
Cu-ai lui mândri coconași
Că-s frumoși și drăgălași*

Cu chipuri de feți-frumoși,

*Iar din spate și din piept
Luna și cu soarele.*

La Argetoaia, în județul Dolj, în Ajunul Crăciunului se practică un obicei inedit: *clocitul*. Pentru ca în ograda gospodarului să fie mulți pui în anul următor, primului venit în Ajun i se cere „să clocească”. Acesta este așezat după ușă și rugat

⁵ Gabriela Rusu-Păsărin, *Calendarul popular românesc*, Editura Scrisul Românesc, 2006, p. 325.

să stea liniștit câteva minute, așa cum stă cloșca în cuiabar. Și, pentru a fi bună dispoziție, tot timpul în casa gazdei, oaspetele este rugat să cotcodăcească⁶.

Fiind o mare sărbătoare de Crăciun, nu se bea cu orice pahar, ci cu „paharul de zile mari”. Este de reperat expresia derivată din obicei: „Dați-mi paharul Crăciunului”. Acest pahar se dă mai întâi preotului când vine cu crăciunul, apoi beau și oaspeții. Paharul este ornamentat cu desene reprezentând pâinea și vița de vie.

Toate acestea se practică în credința că astfel se asigură bunăstarea și fericirea comunității, valențele apotropaice ocupând loc prioritar în susținerea motivației transmiterii peste timp.

Seara mare a Crăciunului este cunoscută și drept seara mare a colindelor. De urat și colindat se merge apoi în noaptea magică și-n ziua de Sf. Vasile.

De unde vin colindele? Se spune că pe vremuri oamenii făceau multe răutăți pentru că-l uitaseră pe Dumnezeu. Pentru a-i scăpa de păcate, Dumnezeu a lăsat colindele ca, în fiecare an, de Crăciun, numele cel sfânt al Domnului să ajungă la urechile oamenilor și astfel să uite de răutăți.

Care este rostul colindătorilor? Ei aduc nădejdea-n casă, bucurie, speranța împlinirii gândurilor bune.

E păcat să nu primești colindătorii și dăruind colaci, mere, nuci, cele rânduite a se da, nu se sărăcește. Colindătorii urează:

*De unde dumnealor au luat și au golit
Și pe unde noi ne-au dăruit,
Dumnezeu să le dăruiască
Cu mia, cu suta,
Cu darul sfinției sale
Ca-n veci să nu sfârșească.*

Influențate atât de conceptele bisericești cât și de vechile practici precreștine, colindele sunt purtate din casă în casă de către cete de colindători pentru a vesti sărbătoarea și a ura de bine gazdelor sau celor ce deschid ușa.

⁶ Gabriela Rusu-Păsărin, *op. cit.*, p. 326.

RECENZIE DE CARTE

Hadrian Gorun, *România și Marele Război. Introducere la o istorie și teorie a relațiilor internaționale*, Cluj-Napoca, Editurile Argonaut și Mega, 2021, 191p.

Istoria relațiilor internaționale, în general, și participarea României la Primul Război Mondial, în particular, continuă să fie un teren fertil de cercetare și analiză riguroasă. Lucrarea pe care o semnalăm reprezintă, îndubitabil, o mărturie în acest sens. De altfel, autorul ei, istoricul Hadrian Gorun nu se află la cel dintâi volum dedicat Marelui Război. Precedentele sale cărți de autor, axate pe acest subiect, valorifică, în mare măsură, surse arhivistice inedite din străinătate (Franța) și din România.

Însă, noua contribuție istoriografică a lui Hadrian Gorun se deosebește de precedentele, grație îndeosebi metodologiei. Autorul propune o lucrare al cărei element esențial de noutate rezidă tocmai în metoda de analiză utilizată, pe care o considerăm îndrăzneată (aspect relevat și de către semnatarul prefetei, istoricul și diplomatul Dumitru Preda) și deopotrivă inspirată. Este vorba de o abordare interdisciplinară și, în egală măsură teoretică. În fapt, *România și Marele Război. Introducere la o istorie și teorie a relațiilor internaționale* este primul volum elaborat de către un istoric român, consacrat Primei Conflagrații Mondiale, care procedează la aplicarea principalelor teorii ale relațiilor internaționale (realism, liberalism, marxism, constructivism, behaviorism) în analiza politicii externe românești dintre anii 1914-1918. Înseși cauzele și natura conflictului planetar sunt prezentate și analizate succint, dintr-o perspectivă teoretică. Totuși, în cartea lui Hadrian Gorun, valorizarea studiilor teoretice parcurse se îmbină armonios cu sursele primare, memorialistica și lucrările speciale despre Primul Război Mondial.

Așadar, marele merit al lucrării de față constă în faptul că maniera de abordare expozitivă și descriptivă trece în plan secund, făcând loc unei teoretizări, care vădește abilitățile analitice ale autorului. Întâlnim concepte și sintagme specifice relațiilor internaționale, precum *interes național*, *putere*, *raționalitate*, *balanță de putere*, *opinie publică*, *securitate colectivă*, *element echilibrator*, *zonă-tampon*, *alianță*, *coalitție* și altele. În această privință, rezultă un reușit melanj între istoria și teoria relațiilor internaționale. Prin argumente solide, Hadrian Gorun demonstrează că întreaga activitate a Regatului României din anii Marelui Război a stat sub semnul realismului. Oficialitățile române au acționat mereu, -fie prin mijloace diplomatice, fie prin recugerea la război-, pentru realizarea interesului

național al statului. De asemenea, România a performat ca un actor rațional, tinzând către obținerea unor beneficii de natură teritorială cât mai consistente cu putință și înregistrând pierderi minime.

Hadrian Gorun a subliniat inspirat că Președintele Consiliului de Miniștri, Ion I.C. Brătianu a devenit principalul diriguitor și decident al relațiilor externe ale României în urma trecerii în neființă a regelui Carol I. Înzestrat cu excepționale calități de om de stat, Ion I.C. Brătianu a desfășurat o politică de aliniere (bandwagoning) în raport cu Marile Puteri ale Antantei și una de balansare față de vecinii bulgari de la sudul Dunării. De altfel, înaltul demnitar român a fost fidel unei reguli, conform căreia, puterile mai mici sunt înclinate către aliniere în raport cu Marile Puteri și spre balansare în relațiile cu state dispunând de capacități aproximativ egale, similare. De fapt, după cum dovedește autorul, întreaga diplomatie românească din anii conflictului mondial s-a remarcat prin calitate și evidente virtuți. Este deopotrivă și cazul actului de guvernare.

Așa cum arată autorul, statul român a reprezentat un element ponderator în funcționarea balanței puterii din sud-estul european, atât în timpul celui de al doilea conflict balcanic, cât și în perioada neutralității (1914-1916). Antanta a utilizat pârgھیile clasice de balansare a puterii pentru a-și atrage statele neutre. În volum sunt identificate, cu mare acuratețe, deosebirile dintre alianță și coaliție, sugerându-se că alianța României cu imperiul de la răsărit, Rusia a fost, mai degrabă, o coaliție de compromis, a cărei constituire a fost dictată de necesități, interese obiective și considerente geopolitice. Panslavismul, panortodoxismul și expansionismul manifestate de Rusia, dar și dotarea precară a armatei române și nivelul redus de instruire au reprezentat rațiunile întârzierii intervenției României în Prima Conflagrație Mondială.

În final, salutăm demersul științific, în parte inedit, al lui Hadrian Gorun. Ne aflăm în fața unei contribuții importante de istoria și teoria relațiilor internaționale, care, fără a fi voluminoasă, aduce un plus incontestabil isorografiei românești, datorită, în special, metodei de abordare a subiectului.

Constantin-Livian Rădoescu

NOTE

Profesorul Petre Gherghe - un model de urmat

Iubite cititorule, mă aflu azi în fața domniei tale, cu capul plin de gânduri, pe care nu știu în ce fericită împrejurare condeiul le va putea cerne, astfel încât, cu bună măsură să-mi fie cântărită caldă și neprețuită recunoștință pe care, din motive personale, abia o pot însăila cu acul migălos al scrisului, pentru unul dintre marii profesori ai Olteniei, al cărui student am avut onoarea să fiu.

Orice aş spune îmi pare prea puțin, așa că aticismul limbii suferă de nenumărate corecturi. Tot în sfera unei ușoare autocenzuri se înscriu și "motivele" arătate mai sus, urmând ca acea latură pro domo, pe care mi-o asum, să găzduiască într-o sferă inefabilă simțămintele cele mai profunde, clare și curate închinat relației dintre părinteasca grijă a profesorului și permanenta afecțiune a discipolului.

Primul îndemn al sinelui ar fi fost acela de a consemna, încă din titlu, un anumit tip de relaționare în filiația dascăl-discipol, convertit în timp într-o relație de prietenie caldă și statornică. Dar, să spun "Profesorul Petre Gherghe-așa cum l-am cunoscut", mi s-a părut prea mult și prea puțin deopotrivă. Prea mult, pentru că aş fi ridicat elevul prea aproape de cinstea ce se cuvine a lumina mereu doar figura ilustrului dascăl. Prea puțin, deoarece mi-e greu să spun că "l-am cunoscut", din vreme ce și astăzi, după atâția ani, îl descopăr mereu ca un model de urmat.

Al XIX-lea număr al anuarului "Litua", de la Muzeul Gorjului, a adus cu plenitudine de recunoștință domnului profesor universitar doctor Petre Gherghe, la împlinirea frumoasei vârste de 70 de ani, o bucurie binemeritată*. Atâtea lucruri

* Distinsul profesor Petre Gherghe, alături de soția sa Otilia Gherghe, și-a dedicat nu mai puțin de 13 ani (1968-1981) de rodnică activitate, la începutul carierei, muzeului de la Tg-Jiu. Împreună s-au remarcat prin contribuția deosebită la realizarea expoziției permanente a Secției de Istorie a Muzeului Județean Gorj și organizarea Muzeului Arhitecturii Populare de la Curtișoara (identificarea mai multor monumente de arhitectură în teritoriu și supravegherea relocării lor în cadrul muzeului și amintim, doar, conacul de la Bumbești-Jiu, casa de la Găleşoaia, ș.a.). Doamna Otilia Gherghe, un model de rafinament, eleganță și profesionalism și o foarte bună colegă, după cum aveam să aflu, atunci când am ajuns în Gorj, ca tânăr muzeograf, din relatările tuturor oamenilor cu experiență care i-au cunoscut, a fost un element de echilibru și un sprijin constant soțului domniei sale. Stabilindu-se la Craiova, soții Gherghe au urmat treptele ierarhiei profesionale, urmare a activității constante și serioase. A lucrat, pentru început la Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova, al Academiei Române, apoi a îndeplinit funcția de director al Complexului Muzeal Județean Dolj. Fiind atras de munca la catedră, Petre Gherghe se îndreaptă cu convingere spre cariera universitară la Catedra Facultatea de Istorie, Filozofie, Geografie a Universității din Craiova, onorând pe de-a rândul grade didactice ori sarcini administrative cu erudiție și echilibru spiritual. A fost promovat conferențiar universitar (1998), apoi profesor universitar (2001). A fost secretar științific (2000-2008), apoi prodecan (2008-2012) al aceleiași facultăți, cu o activitate didactică și de cercetare amplă, în deplina măsură a responsabilităților încredințate. Până în prezent, domnia sa nu se abate de la o linie autoimpusă ce presupune metodă de cercetare și valorificarea experienței. La fel și doamna Otilia Gherghe a fost Șefa Secției de Istorie a Muzeului Olteniei, cu o bogată activitate științifică, neîntreruptă până în prezent. Dintre lucrările recente amintim pe acelea prilejuite de marile

bune și frumoase au fost consemnate cu acel prilej, de către atâția mari cercetători, membri corespondenți ai Academiei Române, profesori ori eminenți discipoli, încât astăzi, pentru lauda și cinstirea celor 75 de ani împliniți, de bun augur, încă de la început de an, eu, însumi, nu pot aduce mai multă mulțumire decât făcând recurs la vorbele marelui scriitor Tudor Arghezi^{**}: "...admirabil om și superior model. I-am făcut în inima mea o icoană!"

Cum aş putea vorbi eu astăzi despre omul care mi-a fost profesor, prieten și mai mult decât prieten, decât folosind ca măsuri *vocația* și *caracterul*. Aceste două repere le-am găsit potrivite nu pentru că ar fi unități cu care mi-aș îngădui să mă sor ori să pricep lucruri, spre a le numi care-i mai drept sau mai frumos, ci pentru că le-am putut localiza în același spațiu geografic.

Dacă este să vorbesc despre caracter, gândul mă duce la emoția vie cu care arheologul și profesorul Lucian Roșu a descris într-o poveste-elogiu, "*Cu C.S. Nicolăescu-Plopșor prin veac*", tipul ideal al relaționării dintre profesor și student, dintre cercetător reputat și tânăr aspirant.

Dacă este să vorbesc despre *caracter*, nu pot să nu-mi amintesc privirea și vocea blajină a Dinei Roșu, de la omagiul adus soțului prin volumul de versuri "*Numele tău*" și...marea, marea emoție! Un model de iubire și de cinstire a familiei!

Toate astea par a fi trecut drumul, la propriu, de la casa familiei Roșu, la casa familiei Gherghe. Poate nu întâmplător a fost asumată condiția de părinți spirituali.

Cât despre *vocație*, cu toții avem dimensiunea analizei moștenite de la C. Rădulescu-Motru. Geografic și simbolic vorbind, atunci când iau în seamă toate cele invocate mai sus, îmi pare că văd Valea Motrului de Jos ca o adevărată catedrală a *vocației și a caracterului*, cuprinzând de o parte și de alta a albiei străvechii ape, pe Rădulescu-Motru, apoi pe Lucian și Alexandru Roșu, Petre Gherghe și mulți alții..., având altarul spre răsărit, la mănăstirea Gura Motrului, străjuită de amintirea lui Eufrosin Poteca. Măiastră arhitectură spirituală!

Privind mai atent, vedem la rândul nostru, că modelele au avut modele. E o datorie uriașă de a păstra neștirbită tipologia modelului; muncă, seriozitate, disciplină, demnitate, iubire de semeni și, mai ales, memoria clipei neîntinată.

Cum aş putea uita? După aproape 20 de ani de la terminarea facultății îmi amintesc de parcă ar fi fost ieri. Domnul profesor, cu un chip mereu luminos și cu gesturi largi care exprimau sinceritatea deplină ne povestea la cursul de Muzeologie despre Curtișoara și despre experiențele de muzeograf de la Gorj și de la Craiova; la cursul de Arheologie și în practică pe șantierul, arheologic de importanță națională și internațională de la Sucidava-Celei, Corabia, județul Olt, despre obiectivele arheologice ale Olteniei, descoperirea și punerea lor în valoare și despre multe altele...

aniversări: "*Centenar Muzeul Olteniei. 1915-2015* (unic autor), Craiova, 2015 și *România în primul Război Mondial (1916-1919) Album*, apărut în 2018, în colaborare cu Slabu Camelia.

^{**} Afirmatia se referă la colonelul Șerban Leoveanu comandantul Lagărului de la Tg-Jiu care, printr-o atitudine cel puțin binevoitoare, i-a îndulcit mult viața poetului "internat" aici în noiembrie 1943.

Nu știu câtă valoare au avut aceste povestiri în a mă influența pentru alegerea temei de licență în arheologie ori în dorința de a mă îndrepta spre muzeologie, dar mi le amintesc adesea cu deosebită plăcere.

Amintirile mi-au fost și-mi sunt, în continuare, bună călăuză în alegerea modelului de urmat. Cu un însemnat bagaj al memoriei nu mi-a fost greu să îmi doresc a urma exemplul familiei Otilia și Petre Gherghe; și, bănuiesc, prin lungul șir de generații, vor mai fi fost atâția care au rămas sub aceeași puternică impresie. Dar, *noblesse oblige*! Cele mai dificile misiuni nu sunt acelea care-ți sunt încredințate, ci acelea pe care le alegi!

Eleganța și rafinamentul cultural, arhitectura sufletească în ansamblul ei au consacrat familia Otilia și Petre Gherghe în rândul marilor familii de intelectuali olteni, un model profesional și uman de excepție!

*Mărturisesc, cu prietenie, recunoștință și credință,
către Domnul Prof. Univ. Dr. Petre Gherghe*

*Dr. Victor-Albinel Firescu, Șeful Secției de Artă și Etnografie a
Muzeului Județean Gorj
04.04 2022*

Ca recunoștință pentru importanta contribuției științifice a domniei sale, mai multe lucrări publicate relativ recent, menționează personalitatea domnului Prof. Univ. Dr. Petre Gherghe:

- *** *Dicționarul istoric al localităților din județul Dolj. Bibliografia istorică a județului Dolj (Lucrări. Studii și articole)*, editat de Academia Română. Institutul C.S. Nicolaescu-Plopșor, Craiova, 2005
- *Litua. Studii și Cercetări*, Anuarul Muzeului Județean Gorj "Alexandru Ștefulescu", Târgu-Jiu 2017, volum aniversar dedicat IN HONOERM profesorului Petre Gherghe la 70 de ani
- Rodica Păvălan, *Oameni și cărți din Piemontul Bălăciței*, Craiova, 2019
- Ileana Roman, Tudor Rățoi, *Enciclopedia județului Mehedinți. Dicționar*, editura Prier, Dr. Severin, 2021
- Academia Română, *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, editat de Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologice, coordonatori: Victor Spinei, Dorina N. Rusu, Suceava, 2021

15.10.2017

Am vizitat cu interes și surprins plăcut Muzeul memorial „Tudor Arghezi” care este foarte bine documentat, cu un circuit bine gândit, iar informațiile competente primite de la ^{do} muzeografa Fiorescu Eug. intruzare, în mod fericit, imaginea marelui poet național T. Arghezi care onorează pe alții în Ottenia.

Felicitări tuturor ^{celor} care s-au implicat și au pus suflet în organizarea acestei expoziții permanente și, în ultimul rând, toate gândurile bune pentru administrația locală.

Fam. prof. univ. dr. Otilia & Petre
Gherghu, Croșova

OG
Gherghu Petre

Consemnare a Prof. Univ. Dr. Petre Gherghu în jurnalul de impresii de la muzeul Tudor Arghezi, Târgu-Cărbunești

Muzeul Județean Gorj "Alexandru Ștefulescu"
Str. GENEVA, 8
210136, Târgu-Jiu
Gorj, România
Tel./Fax: 0253/212044
e-mail: *muzeulgorjului@gmail.com*
www.muzeugorj.ro

I.S.S.N. - 1582-7151